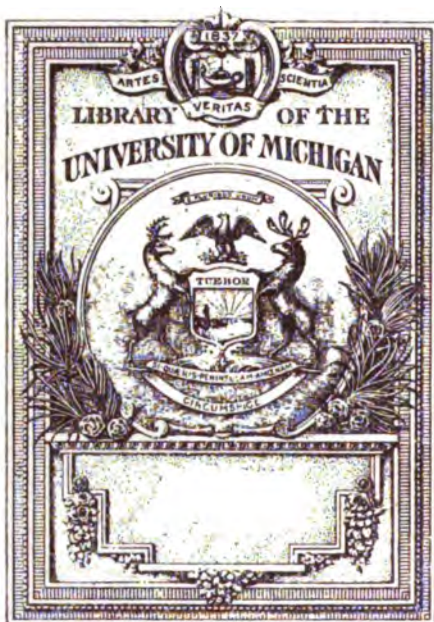

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

AMSTERDAM,
IN ZYNE
OPKOMST, AANWAS,
GESCHIEDENISSEN,
VOORREGTEN, KOOPHANDEL,
GEBOUWEN,
KERKENSTAAT, SCHOOLEN,
SCHUTTERYE, GILDEN
EN
REGEERINGE,
BESCHREEVEN,

DOOR
JAN WAGENAAR,
HISTORIESCHRYVER DER STAD.

ZEVENDE STUK.

TE AMSTERDAM,
By *ISAAK TIRION*.
MDCCLXV.
Met *Privilegie* van de Edele Groot-Mogende Heeren Staaten van Holland en Westfriesland.

DERDE DEEL.
GEBOUWEN
DER STAD
AMSTERDAM.

EERSTE BOEK.

WEERELDLYKE GEBOUWEN en WERKEN.

I.

STADHUIS.

In 't EERSTE DEEL deezes Werks, eene algemeene fchets gegeven hebbende van de Opkomft, Aanwas en tegenwoordige gedaante der Stad AMSTERDAM; en in het TWEEDE, de Gefchiedeniffen dier Stad, door alle tyden, tot digt aan den tegenwoordigen, hebbende te boek gefteld; gaan wy nu over, tot eene byzondere befchryving van 't gene in de Stad merkwaardig is, en, *vooreerft*, van haare GEBOUWEN en WERKEN, die, in *weereldlyken* en *geeftelyken*, konnen onderfcheiden worden.

Overgang tot de befchryving der *Weereldlyke* en *Geestelyke* Gebouwen: en *voor eerft*, van de *Weereldlyken*.

Wy beginnen met de eerften, en geeven, onder de menigvuldige aanzienlyke Weereldlyke Gebouwen, waarmede de Stad verrykt is, met regt, den voorrang aan 't STADHUIS,

Befchryving van 't STADHUIS.

STAD-HUIS.

HUIS, welk, in konst en luister, boven alle de anderen uitmunt.

Onderzoek naar de plaats van het oudste.

Amsterdam hadt zo dra geene Stads regten en eene Stedelyke Regeering verkreegen omtrent den aanvang der veertiende eeuwe (*a*), of de Stad hadt een Raadhuis noodig, daar de Wethouderschap vergaderde, en de gemeene zaaken bestierde. Ook wordt, in de oudste Keuren, die op Pergament geschreeven; en, gelyk wy, op goede gronden, besloten hebben (*b*), voor 't grootste gedeelte, in de veertiende eeuwe, gemaakt zyn, reeds gewaagd van *der Stede huys* (*c*), welk, volgens 't gemeen gevoelen, rustende op eene oude overlevering, omtrent de S. Olofs- of Oude-zyds-Kapel, gestaan heeft. De Digter JOOST VAN DEN VONDEL verklaart zig voor dit gevoelen, in zyne *Inwydinge van 't Stadhuis* (*d*), zingende:

Het eerste stondt daer 't Y zich uitstreekt in zyn bedt
Met biezen, riet en helm, geboort van wederzyde.
Daer d'Aemstelheer, van outs, de zeekapelle wydde,
Ter eere van Godts Helt, Sint Olof. ——

Ook staat, gelyk wy, reeds by eene andere gelegenheid (*e*), hebben aangemerkt, nog tegenwoordig, een Huis in de oude Kapel-steeg,

(*a*) *Zie* II. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 50 *enz.*
(*b*) Voorr. *bl.* XLVIII.
(*c*) Keurb. C. *f.* 3.
(*d*) Poëzy I. *Deel*, *bl.* 220.
(*e*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 224

steeg, waarvoor men leest *het oude Stadhuis*: welk opschrift 'er reeds gestaan heeft, lang voor dat het huis, in de tegenwoordige gedaante, vertimmerd was. Hierdoor, schynt dan 't gemeen gevoelen bevestigd te worden, dat het eerste Stadhuis, ter deezer plaatse, gestigt geweest is; ten ware men wilde vermoeden, dat de naam van *Stads* of *Stedehuis* meer niet te kennen gaf, dan dat het huis der Stad toebehoorde; in welk geval, men 'er geen *Raadhuis* door zou behoeven te verstaan. Zo lees ik, van *der Stede huys genaempt den engel, op der sluys*, dat is, of de Damsluis, of de oude zyds-Kolksluis, in eene Ordonnantie op het plaatsen der brandgereedschappen van den negenentwintigsten July des jaars 1550 (*f*). Het bygevoegde woord *oud* geeft, nogtans, wat meer te kennen, en schynt op een geweezen *Raadhuis* te zien. Schoon ik dan belyden moet, uit geene egte bescheiden, te konnen toonen, dat het oudste Stadhuis omtrent de S. Olofs Kapelle gestaan heeft, neig ik nogtans tot het oud en gemeen gevoelen; te meer, om dat, uit oude Schryvers en egte stukken, blykt, dat de S. Olofs-Poort, van ouds, een gevangenhuis geweest is; en dat de gevangenissen, gemeenlyk, in of naby de Stadhuizen, plagten gebouwd te worden.

Stadhuis.

Wanneer dit oudste Stadhuis verlaaten, of tot ander gebruik geschikt werdt, is even onzeker. Vast gaat alleenlyk, dat, in 't be-

Wanneer 'er een Stadhuis op de Plaatse

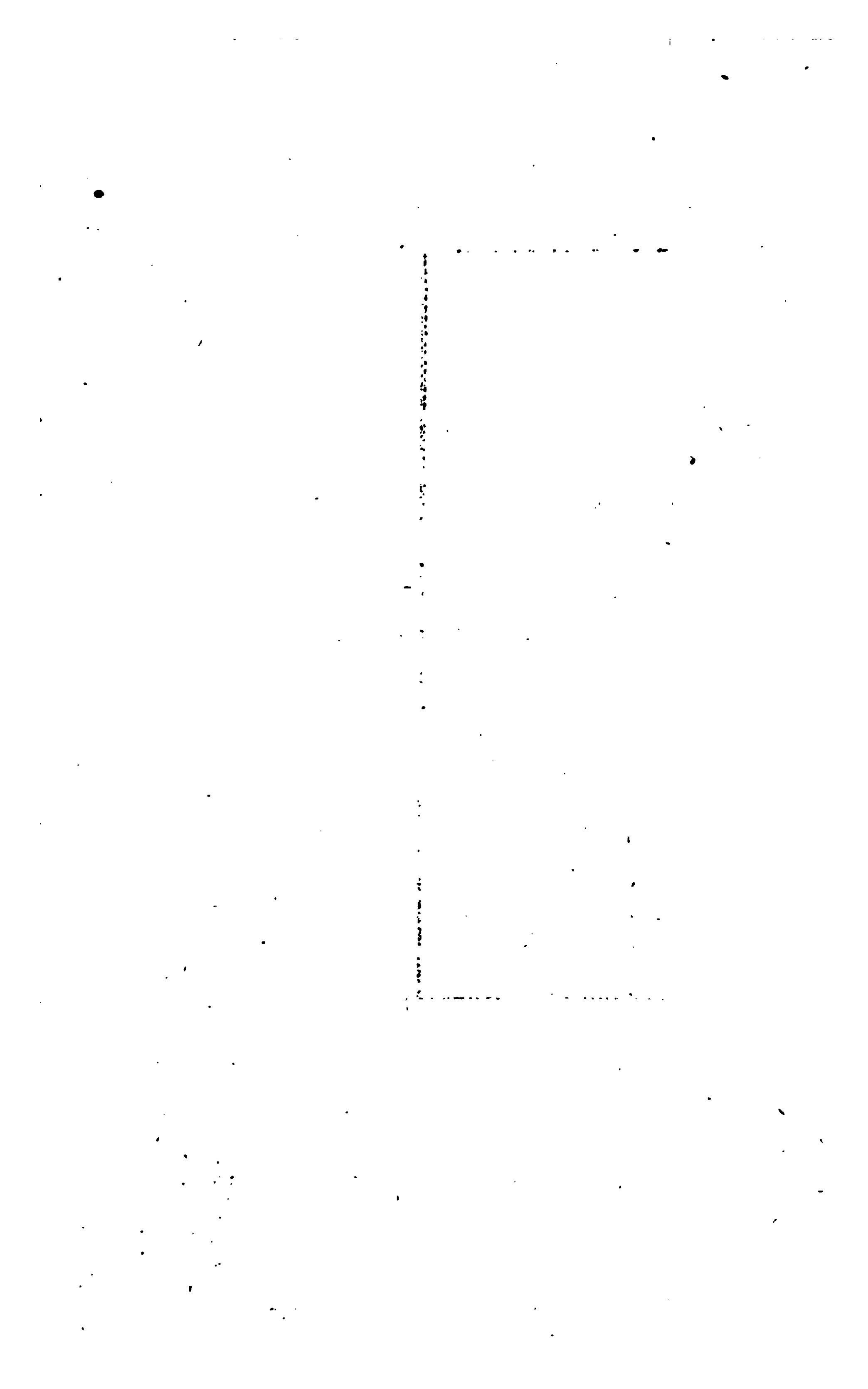
(*f*) Groot-Memor. N. II. f. 14.

STADHUIS. of Dam gestigt werdt.

begin der vyftiende eeuwe, het Stadhuis reeds op *de Plaetse* of Dam gestaan heeft. Sommigen zyn van gedagten, dat dit tweede Stadhuis, digt aan den kant van 't Water of Damrak, stondt (*g*). Doch hiervoor vind ik geenen grond altoos. COMMELIN heeft een' Rentebrief van den agtentwintigsten January des jaars 1418 in 't licht gegeven (*h*), waarby aan *Jan Beth Walichszoon*, die een *erve* aan de Stad opgedraagen hadt, welk aan *die plaetse* gelegen, en aan de eene zyde met der *Stede huys ende erve* belend was, van Stads wege, boven 't gene hy reeds ontvangen hadt, eene jaarlyksche rente van vier gouden Engelsche Nobelen beloofd wordt: en 't is, onder de nakomelingen van deezen Beth, van hand tot hand, overgeleverd, dat de Vierschaar, die nevens 't Stadhuis stondt, op dit aangekogt erf gestigt is geweest. Doch deeze Vierschaar heeft niet aan den waterkant gestaan; maar byna op gelyke rooijing met het midden der Kalverstraate, gelyk uit alle oude afbeeldsels blykt. Het eigenlyk Stadhuis stondt ten noorden van het erf, waarop, in of na 't jaar 1418, de Vierschaar gestigt werdt: en schynt de Stad het gebouw van *Katryn Mathysen Heyngenszoons Weduwe* gekogt te hebben; alzo men, in den aangehaalden Rentebrief, leest van *der Stede huys ende erve dat Katryn Mathysen Heyngenszoons Weduwe plagh tho te beboren.* Men weet niet zeker, of de Vierschaar terstond in, of kort

na

(*g*) VONDELS Poëzy I. Deel, bl. 221.
(*h*) *Bladz.* 254.

na 't jaar 1418, volbouwd werdt. Doch het Stadhuis stondt 'er zekerlyk, reeds voor dien tyd, en wordt, onder den naam van der *Stede huys*, vermeld, in eene Handvest van Hertoge Willem van Beijeren van den jaare 1411 (*i*); waarby, onder anderen, veroorlofd wordt, jaarlyks, Waardyns der Lakenen te kiezen. Het Stadhuis en 't S. Elizabets- of H. Geests-Gasthuis, welk 'er nevens stondt, werden, in eenen fellen brand, die den drie-entwintigsten April des jaars 1421 ontstondt, of verteerd of zwaarlyk beschadigd (*k*). En beide deeze gebouwen eerlang wederom hersteld zynde, verbrandde het Stadhuis andermaal op den drie-entwintigsten May des jaars 1452 (*l*). Het werdt, sedert, herbouwd, en eerlang met het S. Elizabets-Gasthuis en Kapelle vergroot, zo dat het, eindelyk, uit drie gebouwen bestondt. Het noordelykste gebouw was vroegst tot een Stadhuis aangekogt en gestigt geweest. Hierop volgde de Vierschaar, die eenige voeten voorwaards uit getimmerd, en rondsom met yzeren tralien afgeslooten was; boven welken, onder anderen, de metaalen beeldtenissen der Graaven *Willem den VI.*, Vrouwe *Jacoba* en Hertog *Filips van Bourgondie*, benevens *Izabelle van Portugal*, Gemaalin des laatsten, in 't kleine, geplaatst waren, die nu nog, in de Kamer der Heeren Thesaurieren, bewaard worden. Tusschen de tralien der Vierschaare, lagen, in laater tyd, eenige haakbus-

Stadhuis.

Het verbrandt tweemaalen.

't Wordt herbouwd.

Deszelfs gedaante.

(*i*) Handv. *bl.* 111. [15.]
(*k*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 226.
(*l*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 250.

Stadhuis. bussen, zo sommigen aantekenen (m), wel tot twintig in getal, om, in tyd van nood, de Plaats of Dam schoon te houden. De Vierschaar en de voet van 't noordelyke gebouw waren van witten gehouwen; het overige en grootste gedeelte van 't laatstgemelde van gebakken steen opgemetseld. Tusschen dit gebouw en de Vierschaar, stondt de tooren, die tamelyk hoog, en met een goed uurwerk en slagklok voorzien was. Dit Uurwerk werdt, volgens een besluit der Vroedschap van den jaare 1563 (n), vernieuwd. De toorenspits, in 't jaar 1601, wel zes voeten over zyde hellende, werdt, met zonderlinge behendigheid, in den tyd van drie dagen, volkomen wederom regt gezet (o). Doch alzo de bouwvalligheid van den tooren voor 't instorten van den zelven vreezen deedt, werdt deszelfs spits, in 't jaar 1615, afgenomen (p), en de Steekklok boven 't plat gehangen. Men besloot, sedert, de slagklok te plaatsen op den Jan-Rooden-Poorts toren (q). Agter en bezuiden de Vierschaar, stonden S. Elizabets-Kapel (r) en Gasthuis, welken eerlang ook aan 't Stadhuis getrokken werden. In 't Gasthuis, was eene groote zaal, waar de breede Raad, uit de Vroedschap en Rykdom bestaande, en de Waterssteden uit het Noorderkwartier van Holland plag-

(m) M. Fokkens Amst. bl. 100.
(n) Resol. Vroedsch. N. 1. 29 Nov 1563.
(o) Resol. Vroedsch. N. 8/9. 17, 23 Febr. 7 Maart 1601. f. 336 verso, 337. Zie ook Laurentius Amsteldam.
(p) Resol. Vroedsch. N. 11. 16 Juny, 1615. f. 149 verso.
(q) Resol. Vroedsch. N. 11. 25 Febr. 1616. f. 166 verso.
(r) Keurb. D. f. 216 verso.

plagten te vergaderen (s). Voor den ingang der zaale, stonden, met gouden letteren, de vier rymregels, vervattende den uitslag van de roekeloozе onderneeming der Herdooperen, welken wy reeds by eene andere gelegenheid (t), te boek hebben gesteld. In 't noordelyke gebouw, was ook eene groote en breede zaal, vanwaar, uit de vensters der Voorpuije, 's Lands Plakaaten en der Stede Keuren werden afgekondigd. Voorts, waren hier en hier omtrent de Kamers van Burgemeesteren, Schepenen, Thesaurieren, Secretarissen en anderen, op de eerste, en de Weeskamer, Assurantie-Kamer en Wisselbank, op de tweede verdieping (u). De Kamer van Burgemeesteren kwam onder den tooren; om welke reden, van ouds, de Acten, voor Burgemeesteren verleeden, dikwils, uit *het Toorentje*, gedagtekend werden. Zo lees ik, onder anderen, onder eene Acte van den jaare 1548, *Actum den xij July a°. ut s°. int thoerntgen* *pntibus omnibus burgermrn* (v). Beneden hadt dit gebouw gevangenplaatsen, naar de zyde van de Vogelsteeg. Doch, in 't jaar 1557, werdt, by de Vroedschap, beslooten, drie huizen in de Gasthuissteeg te koopen, tot vergrootinge van 't Stadhuis, en tot het maaken van meerder gevangenissen (w). De

STADHUIS.

(s) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 233 *verso*, *in marg.* 186 *verso*.
(t) *Zie* II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 49.
(u) PONTAN. Amst. *Libr.* II. *Cap.* XI. *p.* 210.
(v) Geregistr. *in een* Oud Register ter Thesaurie, *Kas* N. XI. *in het eerste of bovenste Vak*.
(w) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 23 *Dec.* 1557.

STADHUIS. De Vroedschap besluit een nieuw Stadhuis te stigten.

De aanwas der Stad hadt, al sedert eenige jaaren, te wege gebragt, dat het Stadhuis, schoon dikwils vergroot, veel te bekrompen was voor de menigvuldige Collegien en Amptenaars, die 'er, ten dienste der Stede, vergaderen en arbeiden moesten: ook riep de bouwvalligheid van 't gestigt lang om een ander en beter, toen de Vroedschap, in 't jaar 1639, eerst op het aanbouwen van een nieuw Stadhuis begon te raadpleegen (x). 't Leedt egter nog eenige jaaren, eer 't bouwen begonnen werdt. Eerst werden de burgerhuizen gekogt van verscheiden' straaten, in welker plaats, het nieuw gebouw gestigt zou worden (y). Men besloot, eerlang, in May des jaars 1643, met het afbreeken der overgenomen huizen te beginnen (z). Doch, 't zy dat de duurte der bouwstoffen, of het verbranden en herbouwen der nieuwe Kerke, in 't jaar 1645, of beide deeze redenen tevens, en mogelyk nog meer anderen daar toe gelegenheid gaven; 't liep aan tot diep in den Zomer des jaars 1648, eer de huizen van de noordzyde der Gasthuissteeg, benevens alle de huizen, die voor de nieuwe Kerke stonden, afgebroken werden (a). Middelerwyl, was men, eenen geruimen tyd te vooren, begonnen met graaven: en in January des gemelden jaars, waren de roosters in 't Fondament gelegd. Op den twintigsten dier maand, werden de eerste, en op den zes-

De grondslag en eerste Steen van 't gebouw worden gelegd.

(x) *Zie* II. *Deel*, XV. *Boek*, *bl.* 39.
(y) Resol. Vroedsch. *N.* 18. 28 *Jan.* 1640. *f.* 10 *verso.*
(z) Resol. Vroedsch. *N.* 18. 28 *Jan.* 1643. *f.* 152 *verso.*
(a) Resol. Vroedsch. *N.* 19. 18 *July* 1648. *f.* 198 *verso.*

zesentwintigsten October des jaars 1649, de laatste paalen in 't zelve geheid. 't Getal derzelven beliep dertienduizend zeshonderd negenenvyftig. Doch reeds op den agtentwintigsten October des jaars 1648, was de eerste steen van 't gebouw gelegd, aan den zuidoostelyken hoek, naar de Kalverstraat. Hy was van wit marmer, en omtrent vier voeten dik. Men las 'er deeze woorden op: Stadhuis.

Dezen eersten Fondamentsteen is gelegd door

Gerbrandt Pancras,
Jacob de Graef,
Sybrant Valckenier,
en
Pieter Schaep.

Der Heeren Burgermeesteren Soonen en Neeven.
Den 28 *October* M. DC. XLVIII.

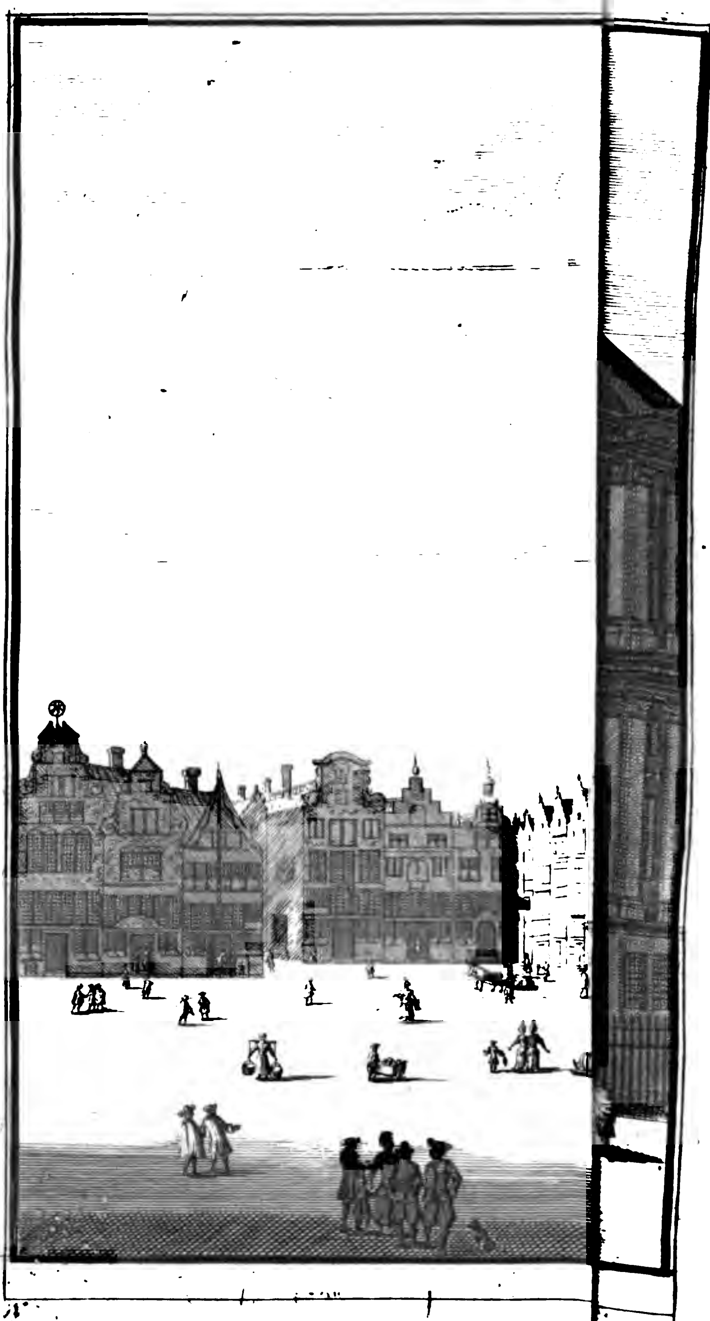
De Burgemeesters, die, ten dien tyde, regeerden, waren Mr. Wouter Valckenier, Dr. Gerard Schaep, Heer van Kortenhoef, Gerbrand Claesz. Pancras en Cornelis de Graef, Vryheer van Zuidpolsbroek. De laatste was, nevens de Heeren Anthony Oetgens van Waveren, Jan Huydecoper en Jan Cornelis Geelvinck, by de Vroedschap, verkooren, om opzigt te hebben over 't bouwen. 't Ontwerp van 't Gestigt, gemaakt door de Bouwmeesters *Jacob van Kampen* en *Daniel Stalpert*, werdt, na veel raadpleegens, goedgekeurd. Men viel,

STADHUIS. viel, van toen af, vlytiglyk aan 't bouwen. Doch de onlusten des jaars 1650, en de opgekomen oorlog met den Staat van Engeland, die de Stad veel kosten baarde, schynen het werk eenigszins gestremd te hebben. Immers, de Vroedschap besloot, toen die oorlog op 't hevigst was, maar eene verdieping te zetten op 't gebouw (b), welk men anders hooger zou hebben opgetrokken. In dit besluit, kwam egter verandering, na het treffen der Vrede met Engeland, in 't jaar 1654; alzo de inkomsten der Stad toen wederom eenigszins waren aangewassen. Men vondt dan geraaden, het Stadhuis, volgens het eerste Ontwerp, te volbouwen (c). En 't werk werdt zo yverig voortgezet, dat de Wethouderschap, op den negenentwintigsten July des jaars 1655, haare intrede deedt in 't nieuwe gebouw (d), welk egter toen nog geen dak hadt. Wy hebben elders aangetekend, hoe 't ongelukkiglyk verbranden van het oude Stadhuis, op den zevenden July des jaars 1652, de Regeering genoodzaakt hadt, haaren intrek te neemen in 't Prinsenhof, terwyl eenige byzondere Kamers elders geplaatst werden (e). Van hier werdt alles, ten gemelden tyde, naar 't nieuwe gebouw overgebragt. De kap of het dak werdt ook allengskens voltooid, en grootendeels met leijen gedekt, blykende, uit de *Stads Registers*, dat, nog tot in 't jaar 1687, een

De Wethouderschap doet haare intrede in 't nieuwe gebouw.

Het oude was te vooren afgebrand.

(b) Resol. Vroedsch. N. 21. 27 *Juny* 1653. *f.* 95.
(c) Resol. Vroedsch. N. 21. 10 *Febr.* 1655. *f.* 231.
(d) Resol. Vroedsch. *L.* A. 30 *July* 1655. *f.* 8.
(e) *Zie* II. *Deel*, XVII. *Boek*, *bl.* 387.

een gedeelte ten minste van 't gebouw, met roode pannen, gedekt geweest is (f). Eenige jaaren later, is de kap van zwaar Iersch hout vernieuwd (g). Ook wordt het gantsche gebouw, door eene geduurige toezigt en onophoudelyken arbeid, in welstand onderhouden. Stadhuis.

'T Stadhuis, welk, midden in de Stad, aan den Dam, met den voorgevel naar 't oosten, gebouwd is, bestaat, boven den grond, uit drie verdiepingen. De eerste of onderste is binnenswerks twaalf voet negen en een derde duim Amsterdamsche maat hoog; de tweede en derde ieder zesendertig voet. Het dak, dat niet spits toeloopt, maar, van vooren, van agteren, en ter wederzyde, op den kruin, omtrent vier voet breed, en met leijen gedekt is, is ruim vyfentwintig voeten hoog. In 't midden van het dak, regt boven de groote zaal, van welke wy beneden nader spreeken zullen, legt een vlak looden plat, ter lengte van honderd en twintig, en ter breedte van zesenvyftig voet en omtrent agt duim. 't Gebouw is, buitenswerks, langs den voor- en agtergevel, breed tweehonderd twee-en-tagtig voet, vier en een derde duim; en diep, van het midden-uitstek van den voor-, tot het midden-uitstek van den agtergevel, tweehonderd vyfendertig voet en vier duim. De hoogte van 't gebouw, met het dak, doch zonder den Tooren, is honderd en zestien voet, en om- Gedaante van 't Stadhuis van buiten.

(f) Resol. Vroedsch. Lt. O. 5 Dec. 1682. bl. 141.
(g) Resol. Vroedsch. Lt. R. 22 Dec. 1685. bl. 81. Lt. AA. 1 Sept. 1700. fl. 72.

STAD-HUIS. omtrent drie vierde deelen van een duim. De Tooren, zo ver dezelve boven 't dak uitsteekt, is, met zyn kap en lantaarn, zevenzestig voet, negen en een half duim hoog. In den voor- en agtergevel, zyn drie uitstekken of pavilioenen, een in 't midden, en twee ter wederzyde van elken gevel, in breedte en diepte, met elkanderen overeenkomende. De midden-uitstekken zyn ieder negenentagtig voet en een duim breed, en springen zeventien voet en agt duim van het naakte werk vooruit. De wederzydsche of uiterste uitstekken hebben ieder eene breedte van twee-enveertig voet en zes duim, op eene diepte van niet meer dan vier voet. De zydgevels of wanden, die eveneens gebouwd zyn, hebben ieder ook drie uitstekken: de middelsten zyn ieder negenenzeventig voet drie en een half duim breed, en springen slegts een weinig voorwaards uit: de uitersten komen, in breedte en diepte, volkomenlyk, met die der voor- en agtergevelen overeen. De twee tusschenruimten tusschen de drie uitstekken in den voor- en in den agtergevel zyn even breed, te weeten vierenvyftig voet, twee en drie vierde duim. De tusschenruimten tusschen de uitstekken der wanden beslaan ieder maar omtrent negentien voet in de breedte. Het onderste van 't Stadhuis is als een voetstuk gehouwen, en, rondsom 't gebouw, tot aan de eerste Lyst, agttien voet, vyf en drie vierde duim hoog. Onder den grond, is 't gebouw, tot omtrent zeven voet boven 't heiwerk, van gebakken steen opgemetseld. Al 't overige buitenwerk

bo-

boven den grond bestaat uit witten gehouwen Breemer- en Bentheimer steen. Stad-huis.

In 't voetstuk van 't gebouw, staan ronds-om twee-en-zeventig eenigszins langwerpig vierkante Lichten, die van buiten met dikke koperen en yzeren tralien bezet zyn; drie in ieder der agt uiterste uitstekken van de voor-, zyd- en agtergevels: vyf in ieder der vier tusschenruimten van de voor- en agtergevels, en twee in ieder der vier tusschenruimten van de zydgevels. In 't midden-uitstek van den agtergevel, staan agt diergelyke Lichten, een noordwaards, een zuidwaards, en zes naar 't westen, drie aan drie, ter wederzyde van een langwerpig vierkanten ingang, naar welken, men, langs zes steenen trappen, opgaat, en die met twee deuren geslooten wordt. Doch in 't midden-uitstek van den voorgevel, zyn, in de plaats deezer Lichten, negen ronde boogen, naar welken men met vier steenen trappen opgaat, zeven oostwaards, een noordwaards, en een zuidwaards; welke twee laatsten, met yzeren tralien, geslooten zyn. Voorts, zyn, aan elken midden-uitstek van de zydgevels, zes lichten in 't voetstuk. Door alle deeze lichten, worden de vertrekken van de onderste verdieping boven den grond verlicht. De Lyst, die 't voetstuk dekt, is, aan de vier hoeken van 't gebouw, en aan de twee hoeken van 't midden-uitstek van den voorgevel, voorzien van zes groote Lantaarens. Langs de lichten van 't midden-uitstek en de twee tusschenruimten van 't voetstuk van den noorder-zydgevel, door welken, de gaande-

Lichten.

Ingang van vooren en van agteren.

STADHUIS. ry voor de gyzeling licht schept, staat een yzeren hek van zwaare en lange scherpe spietsen, tot verzekering deezer plaatse.

Kolommen. Boven de Lyst van 't voetstuk, staan, rondsom 't gebouw, langs de tweede verdieping, vierennegentig Kolommen van de Romeinsche of samengestelde bouworde, die, met de *Basementen* en *Kapiteelen*, zesendertig voet en vyf duim hoog zyn: te weeten, in ieder midden-uitstek van den voor- en agtergevel, agt van vooren en twee aan elke zyde: in ieder uiterste uitstek van de voor-, agter- en zydgevels, vyf, te weeten, vier van vooren, en een naar elke binnen-zyde. In elke tusschenruimte van den voor- en agtergevel, staan vier Kolommen, en in ieder midden-uitstek van de zydgevels, zeven. Tusschen ieder paar Kolommen, staan twee lichten boven elkanderen, die beide zo breed zyn als de lichten der eerste verdiepinge boven den grond; doch het bovenste is juist vierkant, en het onderste tweemaal zo hoog als het bovenste. In elke tusschenplaats van de zydgevels, is, in 't midden van vier evengroote vierkante lichten, een rond licht, waar door de trappen en portaalen, die naar de derde verdieping leiden, verlicht worden.

Sieraad der Lichten. Tusschen de onderste en bovenste lichten, en tusschen de twee bovenste vierkante lichten van de tusschenruimten der zydgevelen, hangen sierlyk uitgewerkte Festonnen: de ronde lichten zyn met eenen fraai gehouwen krans omvangen. Boven de Kroonlyst der Kolommen, van welken wy gesproken hebben, staat, langs de derde verdieping van 't ge-

gebouw, een gelyk getal van Korinthische Kolommen, die maar zeven vyftigste deelen van een duim hooger zyn dan de eerstgemelden, en tusschen welken, een gelyk getal van lichten en festonnen, in den zelfden rang, grootte en gedaante, geplaatst zyn: zo dat de lichten, zo wel als de kolommen en sieraaden der derde verdiepinge, regt boven die der tweede verdiepinge staan. Doch even onder de Kroonlysten der tweede en derde verdiepinge, zyn, in elke tusschenruimte der zydgevelen, nog zes laage, doch even breede lichten, drie onder, en drie boven, in alles vierentwintig in getal, en tot meer verlichting der trappen dienende. Op de Kroonlyst deezer tweede ry Kolommen, rust het dak: op ieder der vier hoeken van welk, eene vergulde Keizerlyke Kroon, het wettiglyk verkreegen sieraad van het wapen der Stad, door vier vergulde Adelaars, die, staart tegen staart, op een wit steenen voetstuk staan, gedraagen wordt. De Adelaars, die, op den zuidoosterhoek, tegen over de Kalverstraat, staan, zyn van gegooten, de anderen allen van geslaagen koper gemaakt. Uit het dak, welk zesendertig dakvensters heeft, steeken agttien witte steenen Schoorsteenen, te weeten, vier uit het voor-, vier uit het agterdak, en vyf uit ieder der twee zyddaken; welke schoorsteenen even eens gebouwd, en, aan alle zyden, met festonnen behangen zyn. Onder ieder der vier binnenwaardsche hoeken van de zyddaken, is een groote waterbak gemetseld, die altoos rykelyk voorzien gehou-

Stad-huis.

Kroonen en Adelaars op het dak.

Dakvensters en Schoorsteenen.

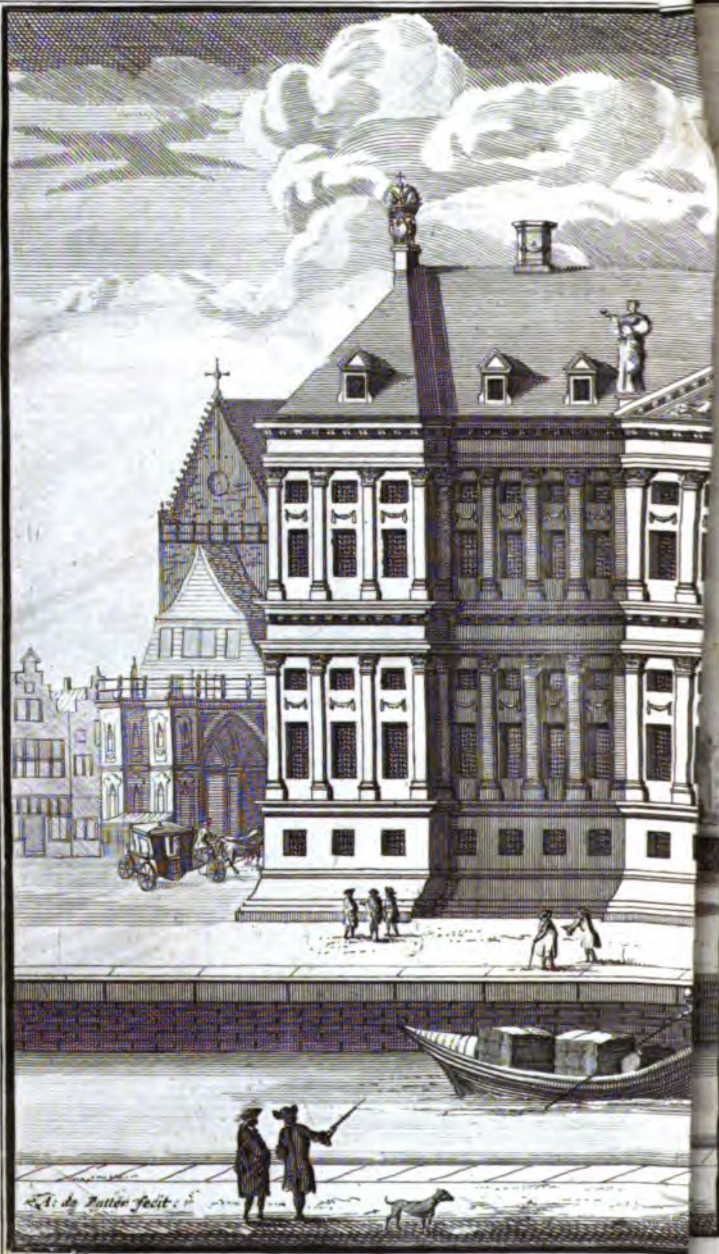
Waterbakken.

STADHUIS. den wordt van water, op dat men zig daarvan, by ongeval van brand, zou konnen bedienen; ten welken einde, ook boven in 't Stadhuis, twee brandspuiten geplaatst zyn, beide aan de westzyde, ter wederzyde van het houten gewelf, boven de Krygsraads-Kamer, die wy, wat laager, beschryven zullen. In ieder der vier waterbakken, legt eene buis, die onder 't dak uitkomt, en aan welke, by ongeval van brand, de slangen der brandspuiten konnen geschroefd worden. De zoldering onder 't dak, die met steenen gevloerd is, loopt langs de drie zyden der twee open Binnen-plaatsen oostwaards tot tegen 't voetstuk van den Tooren, en westwaards tot aan het houten gewelf van de Krygsraads-Kamer, van welk gewelf zy, met een houten beschot, afgesloten is.

Frontespies of Kap van den voorgevel.

Ieder der bovenste Kroonlysten van den voor- en agtergevel pronkt met eene grootsche Frontespies of Kap, waarin een aanzienlyk getal van meer dan leevensgrootte marmeren beelden, door den beroemden *Artus Quellyn*, uitgehouwen zyn. De kap van den voorgevel is twee-entagtig voet breed, en, in 't midden, agttien voet hoog. In den zelven, ziet men Amsterdam verbeeld, als eene staatelyke Maagd, draagende het wapen der Stad op de regter knie, en de Keizerlyke Kroon op het hoofd. Haar zetel wordt van twee leeuwen bewaard. Zy heeft een Olyftak in de hand, en vier zeenimfen reiken haar, van wederzyde, kransen toe, terwyl twee anderen haar aard- en boomvrugten in den schoot storten. Neptuin, op zyne Schelp-

koets

A: de Putter fecit:

koets, met den drietand gewapend, bekleedt haare regter zyde, en voor den zetel, dobberen twee Tritons, en eenige andere stroomgoden en godinnen. Op de lyst der Frontespies, staan drie metaalen beelden, die ieder twaalf voeten hoog zyn, de *Vrede*, met den palmtak in de regter-, en Merkuurs slangenstaf in de linker hand, in 't midden, en de *Voorzigtigheid* en *Regtvaardigheid*, ter wederzyde. In de Frontespies van den agtergevel, die in gedaante en grootte met die van den voorgevel overeenkomt, is de Koophandel der Stad, ook in de gedaante eener aanzienlyke vrouwe, afgebeeld. Zy heeft den gevleugelden hoed van Merkuur op 't hoofd; het Koggeschip uit het zegel der Stad, waarvan men de mast, de ree en de aangeslaagen zeilen ziet, agter zig; en is voorts omringd van allerlei Stuurmans-gereedschap. 't Y en de Amstel zitten, in de gedaante van twee aloude Stroomgoden, voor haar. De bewooners der vier deelen des Aardkloots komen haar, van de eene en de andere zyde, de vrugten van elk gewest aanbieden. Op de lyst, staan, even als op die van den voorgevel, ook drie even groote metaalen beelden; te weeten, een *Atlas*, die een Hemelkloot, welks tekenbeeldtenissen sierlyk verguld zyn, op de schouders torst, tusschen de beelden der *Maatigheid* en *Wakkerheid*. De Tooren van 't gebouw staat, midden in 't dak van den voorgevel, op een voetstuk, dat negenendertig voet en twee duim breed en diep is, en maar weinig boven het dak uitsteekt. De tooren zelf is

Stadhuis.

Frontespies of Kap van den agtergevel.

Tooren.

STADHUIS. rond, en, tot aan den kap toe, die op agt halve Korinthische Kolommen rust, eenenveertig voet en drie duim hoog. De kap is zeventien voet hoog, en op dezelve rust een lantaarn van agt voet zes en een halve duim, op welken, een windwyzer staat, verbeeldende het Koggeschip uit het zegel van de Stad. In den Tooren, hangt een konstig Klokkenspel, behalve de gewoonlyke slagklokken. De Ton van 't speelwerk is zeven en een halve voet groot over 't kruis, weegt vierduizend vierhonderd vierenzeventig ponden, en heeft zevenduizend tweehonderd gaatjes tot het stellen der nooten. *Michiel Servaas Nouts* van Delft is de eerste geweest, die, op den tienden January des jaars 1695, tot *Klokkenist* en *Tonnist* van 't nieuw gebouwd Stadhuis werdt aangesteld(*b*).

Klokkenspel.

Kelders en vertrekken onder den grond.

Tot hiertoe, hebben wy 't Stadhuis alleenlyk van buiten beschouwd. Nu treeden wy, door een' der boogen van 't midden-uitstek des voorgevels, naar de onderste verdieping van 't gebouw. Laager en onder deezen grond, zyn egter ook eenige ruime overwelfde Kelders en Vertrekken, die tot verscheidenerlei gebruik dienen. Men heeft aldaar, in den noordelyken vleugel van 't gebouw, diepe overwelfde gevangen kelders, naar welken men, uit de wooning van den Cipier, met vyftien steenen trappen, nederwaards gaat. Zy scheppen licht van de noordelyke open plaats. Oostwaards, zyn drie dubbele hokken, in vyf gevangenplaatsen

(*b*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 179.

ſen verdeeld. De gang voor ieder dubbel hok wordt met een' zwaare deur afgeſlooten, om den gevangenen de gelegenheid te beneemen van met elkanderen te ſpreeken. Noordwaards zyn twee paar enkele hokken, in den gang voor welken, tuſſchen elk paar, ook een deur is. De hokken zyn wyders ook nog met byzondere deuren afgeſlooten, en ieder hok is voorzien van eene kreb en heimelyk gemak. Aan de zelfde zyde, is een Wynkelder en een Bierkelder, en weſtwaards een Strookelder, een Turf hok en twee Provifiekelders ten gebruike van den Cipier. In den zuidervleugel van 't gebouw zyn twee zeer groote overwelfde kelders, die met eenen zwaaren muur van elkanderen afgeſcheiden zyn. De weſtelyke, die haaren ingang heeft beooſten de zuidweſter opgangen naar de tweede verdieping, dient tot berging van koolen, potten en andere gereedſchappen, ten gebruike van den Eſſayeur van de Wiſſelbank, en ſtrekt zig voor onder zyne Kamer tot aan de zuider open Plaats uit. De ooſtelyke kelder, die onder de Kamer van den Ontvanger der Wiſſelbank legt, ſtrekt tot eene bewaarplaats van den ſchat der Wiſſelbank, en heeft eenen zorgvuldiglyk afgeſlooten toegang, van welken Commiſſarisſen de ſleutels bewaaren. Stadhuis.

Doch boven deeze Kelders, op de onderſte verdieping, komt men, van vooren, door de zeven voorgemelde boogen in eene lange Gaandery, die tien voet diep, en langs de geheele breedte van het midden-uitſtek des voorgevels, uitgeſtrekt is. Ten weder- Gaanderỳ voor de Vierſchaar.

Stadhuis. einde deezer gaanderye, treedt men, door twee boogen, van gelyke grootte, als de voorgemelde zeven, die, allen vier, door zwaare houten deuren, konnen geslooten worden, verder binnenwaards. Voorts, ziet men, uit de gaandery, tusschen de twee paar boogen, in de Vierschaar, naar welke men, door de boogen aan de zuidzyde, den naasten toegang heeft.

Vierschaar. De Vierschaar is dertig voet negen en een zeventiende duim breed, negentien voet en drie duim diep, en vierenvyftig voet, tien en drie vierde duim hoog. De ingang der zelve, zuidwaards, is met twee zwaare koperen deuren geslooten, die elf voet hoog, samen zes voet breed, en voor twee derde deelen, naar boven doorlugtig, en met konstig gewerkte tralien versierd zyn. Op de tralien van de westerdeur, leggen een regt en een gevlamd zwaard, kruislings over elkanderen vastgestrikt; op die der oosterdeur een geessel, over welken, twee bliksemschigten, in 't midden met arends vleugels gedekt, kruiswyze, geplaatst zyn. Ieder deur heeft daarenboven drie geboogen boomtakken, met bladeren gedekt; tusschen welken, in de wester deur, het zegel, en in de ooster deur, het wapen der Stad vastgemaakt zyn. Daar de deuren elkanderen in 't midden raaken, ziet men een' stam van een' boom met een' slang omslingerd. Tot zo ver, zyn de deuren doorlugtig. Doch laager, daar zy niet doorlugtig zyn, en elk eenige doodshoofden, en twee kruiswys leggende schenkels draagen, leest men, op de

de eene en de andere deur, het vers van Virgilius. Stad-huis.

Discite justitiam moniti, et non temnere divos.

dat is,

Leert regtvaardigheid betragten,
En geen Godheên te veragten.

Men ziet, uit de voorgemelde gaandery westwaards in de Vierschaar, door drie boogswyze openingen, die agt en een halve voet hoog, zes voet breed, en ook met getakte koperen tralien bezet zyn. Om ieder der drie middelste tralien, zyn twee slangen geslingerd: boven ieder paar slangen, staat Merkuurs gevleugelde hoed. De slangen zyn een zinnebeeld van de verleiding ten kwaade. Onder aan de lyst van ieder der drie koperen tralien, zyn zes ronde gaten, om daaruit, in tyd van nood, snaphaanen of diergelyk schietgeweer te leggen, en den Dam te bestryken. Ter wederzyde van den ingang der Vierschaare, zyn twee, en regt daar tegen over, nog twee kleine boogswyze openingen, insgelyks, met getakte tralien bezet. Van binnen, is de Vierschaar, grootendeels, van wit marmer gebouwd. In 't westen, staat een marmeren Regtbank, tot welke men langs drie diergelyke trappen optreedt. Op deeze bank, zitten de Schout en de negen Schepenen, wanneer de vonnissen der ter dood veroordeelde misdaadigen gelezen wor-

STAD-HUIS.

den. Ten noorden, ten zuiden en ten oosten, ſtaan twee ryen geſtreepte of uitgehoolde kolommen, ieder ry van een en twee paar boven elkanderen; doch in de vier hoeken ſtaan halve kolommen. De onderſten zyn van de Joniſche orde, en omtrent vyftien voeten hoog: de bovenſten, die van de Korinthiſche orde zyn, bereiken de hoogte van agttien voet. Ten weſten ſtaat ook diergelyk eene bovenry Korinthiſche kolommen. Doch beneden ziet men, in de plaats der Joniſche kolommen van de overzyde, twee paar naakte Vrouwenbeelden, die drie vakken van een ſcheiden, welken juiſt zo groot zyn als de openingen aan de ooſtzyde, en regt boven en in den rug van den zetel der Regteren komen. De Vrouwenbeelden vertoonen de veroordeelde misdaadigen. De twee buitenſten bedekken, uit ſchaamte, haare aangezigten met de handen. De handen der twee anderen zyn op den rug vaſtgeboeid. In de drie vakken, zyn drie aloude geſchiedeniſſen, overkonſtig, in marmer, uitgehouwen. In het middelſte, beſlegt Salomo den twiſt tuſſchen de twee vrouwen, over het leevende kind: in het noordelyke, doet de Roomſche Burgemeeſter Brutus zyne twee Zoonen onthalzen; en in het zuidelyke, laat Koning Zaleukus zig een oog uitſteeken, om één der oogen van zynen misdaadigen Zoon te behouden. Tuſſchen de twee paaren Vrouwenbeelden, zyn twee ſmaller vakken, ſierlyk met loofwerk doorwrogt. In het noordelyke, ziet men 't wapen der Stad, en in 't zuidelyke, het Kogge-

geſchip uit het Stads zegel. Regt tegen over de ſmalle vakken, ſtaan, in 't ooſten, in twee diergelyke vakken, tuſſchen de Joniſche kolommen, de beelden der Geregtigheid en Voorzigtigheid, kleiner dan leevensgrootte. Boven deeze vier vakken, in 't weſten en in 't ooſten, en op de zelfde hoogte, in 't noorden en in 't zuiden, zyn agt langwerpige ſmalle vakken, waarin de wapens van agt regeerende en Oud-Burgemeeſteren, die, in 't jaar 1658, in 't leeven waren, geplaatſt zyn, zynde 'er, juiſt in dat jaar, vier van de twaalf overleeden. De agt overgebleevenen waren Gerard Schaep, Nicolaas Corver, Anthony Oetgens van Waveren, Frans Banning Kok, Cornelis Bicker, Johan Huydecoper, Cornelis de Graef en Franc van der Meer. Wyders, ziet men, in het verhemelte, boven den zetel der Regteren, twee bondelbylen boven de regtsoefeningen van Zaleukus en Brutus; een kruiswys geplaatſt zwaard en palmtak, gedekt met een oog in een beſtraalden kring, boven Salomos regtsoefening, en twee Meduzas hoofden boven de ſmalle vakken uitgehouwen. In 't noorden der Vierſchaare, regt over den ingang, ſtaat een marmeren geſtoelte, waarin de Secretaris zig plaatſt, om de doodvonniſſen te leezen. Op dit geſtoelte, van vooren, is de *Stilzwygendheid* afgebeeld, door eene vrouw met den vinger op den mond, by een doodshoofd, en een vliegende gans, met een ſteen in den bek. In den rug van 't geſtoelte,

Stadhuis.

STADHUIS. te, zyn schreijende kinderen, met een doodshoofd by zig, uitgehouwen. En ter wederzyde van het zelve, ziet men twee slangen om een boom geslingerd, die elk een appel in den bek hebben, konstiglyk, afgebeeld. Regt over dit gestoelte, in 't zuiden, ter wederzyde van den ingang en de Jonische kolommen, staan diergelyke twee om een boom geslingerde slangen in marmer uitgehouwen. In 't vak tusschen de Korinthische kolommen in 't noorden, regt boven den zetel van den Secretaris, staat Amsterdam, als eene Maagd verbeeld, op een langwerpig vierkant zwart marmeren voetstuk, met Merkuurs slangenstaf in den regter arm, terwyl zy, met beide de handen, Stads Wapenschild voor de linker borst houdt. Zy heeft de Keizerlyke Kroon op 't hoofd, en aan haare voeten, leggen twee leeuwen. Ter wederzyde van de Maagd, hangen, aan aartige festonnen, de Wapens der vier Burgemeesteren, onder welker Regeering, de eerste steen van 't Stadhuis gelegd is, twee aan elke zyde. Op 't zwart voetstuk, staat, met gouden letters:

IV. Cal. Nov. CIↃ. IↃ. C. XLVIII.

QUO COMPOSITUM EST BELLUM
QUOD FOEDERATI INF. GERMAN.
POPULI CUM TRIBUS PHILIPPIS
POTENTISSIMIS HISPANIARUM
REGIBUS TERRA MARIQUE PER
OMNES FERE ORBIS ORAS ULTRA
OCTOGINTA ANNOS FORTITER
GESSERUNT ASSERTA PATRIÆ

LI-

LIBERTATE ET RELIGIONE AUSPICIIS COSS. PACIFICATORUM OPTIMORUM GERBR. PANCRAS, JAC. DE GRAEF, SIB. VALCKENIER, PET. SCHAEP, CONSULUM FILII ET AGNATI JACTO PRIMO FUNDAMENTI LAPIDE HANC CURIAM FUNDARUNT. Stadhuis.

dat is,

Den negenentwintigsten October (1) *des jaars een duizend zes honderd agt en veertig, waarin de oorlog, dien de vereenigde Nederlandsche Volken, met drie Filippen, de magtigste Koningen van Spanje, te lande en ter zee, schier door alle de deelen der weereld, meer dan tagtig jaaren lang, dapperlyk gevoerd hadden, geëindigd, en de Vaderlandsche Vryheid en Godsdienst bevestigd werden; hebben, onder de begunstiging van Burgemeesteren, de beste Vredemaakeren, Gerbrand Pancras, Jacob de Graef, Sybrand Valckenier en Pieter Schaep, der Burgemeesteren Zoonen en Neeven, door het leggen van den eersten grondsteen, dit Raadhuis gestigt.*

Ter wederzyde van 't voetstuk, waarop dit Opschrift uitgehouwen is, leggen het Y en de Amstel, in de gedaante van twee aloude stroom-

(1) Anders, wordt het leggen van den eersten steen van 't Stadhuis, overal, op den agtentwintigsten October gesteld.

Stad-huis. ſtroomgoden. Het Y, welk ten weſten legt, leent op een anker, en ſtort een' viſchryken ſtroom uit zyn watervat. 't Beeld heeft eene Stevenkroon op 't hoofd, een roer in de linker hand, het Amſterdamſch Koggeſchip, met aangeſlaagen zeilen, agter, en een zeegedrogt onder zig. De Amſtel, die ten ooſten geplaatſt is, zit rondsom in biezen, lis en andere ſtroom- en ſlootgroente; heeft eene kroon van waterloof op 't hoofd, eene kruik op den ſchoot, en een Otter, die beide de pooten om zyn linker been geſlaagen heeft, by zig. Tegen over 't vak, waarin dit alles verbeeld is, heeft men een diergelyk, in 't zuiden der Vierſchaare, welk met twee houten deuren geſlooten is, die in Burgemeeſters Kamer open gaan. Burgemeeſteren plaatſen zig in deeze opening, wanneer de Vierſchaar geſpannen wordt. Aan de weſt- en ooſtzyde van de Vierſchaar, boven, tuſſchen de Korinthiſche kolommen in, zyn, ter wederzyde, drie langwerpige openingen, die met glasraamen plagten geſlooten te zyn; doch nu, doorgaands, immers aan de weſtzyde, open gehouden worden, om te meer lichts, door de raamen der voorpuije, te doen vallen op den grooten opgang, agter de Vierſchaar. Om dezelfde reden, is ook 't gewelf der Vierſchaare niet beſchilderd. Zelfs heeft men 't gewelf boven den gemelden opgang, dat met een vlugt vogelen en twee wigtjes, voerende een wimpel, waarop ſtondt, Audi & alteram partem, plagt bemaald te zyn, doen overwitten.

Ter wederzyde van de Vierſchaar, is een ruim Portaal, waaruit men, langs een' opgang van zeventien en zeven ſteenen trappen, van de eene en de andere zyde, naar de tweede verdieping klimt. Tegen over den noordelyken opgang, is de *Kamer der Stads roêdraagende Booden*, en tegen over den zuidelyken, ſlegts eene looze deur. Uit de twee Portaalen, komt men in eene gaandery, die, ten zuiden, rondsom eene groote langwerpig vierkante open plaats loopt, en alwaar de voornaamſte vertrekken van de eerſte verdieping hunnen ingang hebben. Hier ontmoet men eerſt den ingang naar de twee *Vertrekken der Boekhouders van de Wisſelbank*; daarna den ingang naar de drie vertrekken der *Commiſſariſſen van dezelfde Bank*, allen in 't ooſten: voorts, in den zuidooſtelyken hoek, twee gemakkelyke ſteenen opgangen naar de tweede verdieping nevens elkanderen, die gemeenlyk, des namiddags, beneden met twee deuren, en boven met een yzeren hek geſlooten gehouden worden. Hierop volgen, in 't zuiden, de ingangen der twee vertrekken van den *Ontvanger* en van den *Eſſaijeur van de Wiſſelbank*; waarop men wederom, in den zuidweſtelyken hoek, een dubbelen opgang naar de tweede verdieping ontmoet, die, even als de voorgemelden, des namiddags, geſlooten wordt. In 't weſten der Gaanderye, zyn twee ingangen naar de vertrekken der *Concherge* of Kaſtelein van 't Stadhuis, die te gelyk het hoofd der roêdraagende Booden is. Ten noorden, komt men, uit de Gaanderye,

Stadhuis.

Vertrekken der eerſte of onderſte verdieping.

STAD-HUIS. derye, door twee groote poorten, op de open plaats. In de Gaandery, die regt agter den grooten dubbelen opgang naar de tweede verdieping legt, schept men, door vier openingen, die naar buiten met glasraamen, en binnenwaards met yzeren tralien bezet zyn, slegts weinig licht van eene meer betimmerde open plaats. Ook heeft men, in deeze Gaandery, geene andere vertrekken dan de *Kamer der Burgerwagt*, en eene *Kamer*, die nog onlangs *tot den Ontvangst der Stads Excyns van 't Beestiaal* plagt gebruikt te worden; doch nu, tot berging van ongemunt zilver, door den *Ontvanger van de Wisselbank*, gebruikt wordt, in 't oosten; by ieder van welke twee Kamers, nog een byzonder vertrek is. Voorts, zyn 'er, ter wederzyde, nog twee vertrekken, die tot berging van turf, hout en andere noodwendigheden dienen. In den noordoostelyken hoek deezer Gaanderye, is ook een opgang naar de tweede verdieping, die met een yzeren hek afgeslooten is, welk niet, dan by byzondere gelegenheden, geopend wordt. By deezen opgang, heeft de Schryver van 't Woord een vertrekje, daar hy 't Wagtwoord schryft, om het, vervolgens, verzegeld, aan de Provoosten, en aan de Kapiteinen, die de wagt hebben, rond te brengen.

Portaal binnen den opgang van den agtergevel. De opgang voor den agtergevel leidt naar een aanzienlyk Portaal, welk twee-endertig voet, negen duim breed, en twee-enveertig voet, drie en een derde duim diep is. 't Gewelf van dit Portaal rust op zes zwaare vierkante pilaaren. In 't zuiden, ontmoet

Vertrek-

men

men hier eerst den ingang naar het groote vertrek der Concherge, welk, met een gang, van de lichten aan de straat afgescheiden is. Daar na, den ingang naar een geringer vertrek der Concherge, en voorts een doorgang naar de Gaandery rondsom de zuider open plaats, en naar het voorste gedeelte van 't gebouw. In 't oosten, komt men, uit dit Portaal, door eene ruime poort, in een vertrek, dat voorheen tot eene Wapenkamer geschikt was, en nu door de Ruiterwagt, die tot bewaaringe van 't Stadhuis aangesteld is, gebruikt wordt. In 't noorden van 't Portaal, heeft men eerst den ingang naar de wooning van den *Cipier*. Hier komt men eerst in een voorhuis; voorts in een Portaal, en uit het zelve in de *Verhoorkamer*, alwaar de beschuldigden, op de aanklagte van den Hoofd-Officier, door Schepenen, gehoord, en ook aan de paleije gebragt worden. In 't gewelf, welk in twee vakken verdeeld is, zyn fakkels, roeden, tangen en ander foltertuig, konstiglyk, uitgehouwen. Uit de Boeijen, zyn twee toegangen naar deeze Kamer. Langs den eenen, worden de gevangenen derwaards gebragt, als zy tot halsstraffe gevorderd, of *Capitaal* voorgesteld: langs den anderen, als zy blootelyk verhoord worden. Op de Verhoorkamer noordwaards, volgt een slaapvertrek, daarna eene groote zaal, en vervolgens nog een tweede vertrek, ten gebruike van den Cipier. Agter al deeze vertrekken, loopt, in 't oosten, een breede en lange gang, die met eene deur aan 't groote Portaal uitkomt, en de toegang naar de Boeijen en gyzeling is. In deezen gang, ontmoet men eerst ten westen twee ver-

Stadhuis. ken in dit Portaal.

STADHUIS.

vertrekken, waarin de misdaadigen worden geleid, als zy verhoord, aan de paleije gebragt, of *Capitaal* voorgesteld zullen worden. Oostwaards loopt een gang langs de zuidzyde der noorder binnenplaats, in welken gang, drie afgeslooten gevangenplaatsen zyn, elk uit twee hokken bestaande. Juist zulke drie gevangenplaatsen zyn 'er, in een gang, langs de noordzyde der noorderbinnenplaats, die tot eene *Schouts gyzeling* diennen. Regt agter deeze, is de *Civile* gyzeling, uit vyf ruime gevangenplaatsen bestaande, van welken het oostelykste voor vrouwen geschikt is. Alle deeze gevangenplaatsen zyn van de vereischte krebben en heimelyke gemakken voorzien. Voor dezelven loopt een gang, licht scheppende van tusschen 't Stadhuis en de nieuwe Kerke. In den eerstgemelden breeden en langen gang, is oostwaards een ruime afgang naar de noorder binnenplaats, alwaar zulken, die ter dood verweezen zyn, 's daags voor de uitvoering van 't vonnis, de dood aangezeid wordt. Deeze Plaats is, noordwaards en zuidwaards, met hooge houten beschotten, betimmerd, op dat men de gevangenen uit de gaanderye niet zou konnen zien, of toeroepen. In de gaanderyen en portaalen der onderste verdiepinge, hangen, tegenwoordig, op bekwaame afstanden, zevenentwintig lantaarnen, die 's avonds ontstoken worden.

Ingang der tweede verdieping.

Van de eerste verdieping, treeden wy, langs den grooten trap agter de Vierschaar, naar de tweede, door den voornaamsten ingang van vooren, in welken, twee geweldig zwaare doorlugtige koperen deuren hangen,

gen, waarin twee boomstammen, met bladen gedekt; twee zonnebloemen en twee zwaare Palmtakken afgebeeld zyn. Aan elke zyde van dien ingang, is een boogswys open vak, welk ook met dikke koperen getakte tralien, over welken twee ankers, kruiswys leggende, en in 't midden twee slangen afgebeeld zyn, geslooten is. Boven deeze boogswyze open vakken, zyn twee langwerpig vierkanten, in ieder van welken, twee kruiswys leggende palmtakken, die eene Stevenkroon ondersteunen, en over welken, een' slang in de rondte legt, van koper gegooten, geplaatst zyn. Door deezen ingang, komt men op de groote Burgerzaal, een pronkstuk van geregelde Bouwkunde.

Stadhuis.

Sieraaden van den zelven binnenwaards.

De ingang zelf is, binnenwaards, ter wederzyde, bezet met half doorgezaagde witte en bonte marmeren Korinthische kolommen, die, by drommen, tegen elkanderen staan, en met haare Kapiteelen en Lyst omtrent dertien voet hoog zyn. Boven de lyst deezer kolommen, is, op een voetstuk van anderhalf voet hoog, *Amsterdam*, in de gedaante eener zedige maagd, op een' laagen zetel, van witten Avendelsteen uitgehouwen. Zy houdt een' olyftak in de regter-, en de vredepalmen in de linkerhand. Een adelaar zet haar de Keizerlyke Kroon op. Stads wapen versierd haar de borst. De *Sterkte* en *Wysheid*, en vier wigtjes, met hoorens van overvloed, bekleeden haare zyden. Voor haare voeten, leggen twee leeuwen. Hoog boven haar hoofd, staat een groote loopende Uurwyzer. In de Fries van deezen ingang, zyn de vier

Stad-huis. getyden van 't jaar, kennelyk aan de vrugten, die dezelven voortbrengen, met een' zandlooper in 't midden, konstiglyk, in wit marmer, uitgebeeld. Tegen over deezen ingang, ten einde der groote zaale, ziet men een' diergelyken, naar het Portaal voor Schepens Kamer, die ook, ter wederzyde, met juist zulken tegen elkanderen staande Korinthische halve kolommen, bezet is. Op de lyst deezer kolommen, rust, ook op een voetstuk van anderhalf voet hoog, het beeld der *Geregtigheid*, met het Zwaard in de regter-, de Schaal in de linkerhand, en eene Zon agter haar, insgelyks, uit witten Avendelsteen gehouwen. Zy treedt de *Onweetendheid* en de *Twist* met voeten. Aan haare regterzyde, ziet men 't beeld van de *Dood*, met een uitgeloopen uurglas by zig: aan haare linker-, dat der *Tugtiging*, met de Romeinsche bondelbyl in den regter arm, en een' houten stelt op den schoot, van welken twee zwaare boeijen nederwaards hangen. Boven de Tugtiging, vliegen twee harpyen, en boven de Dood, twee gevleugelde wigtjes, het eene met een blikfem in de handen, en het andere met geesselroeden op de schouder. Hoog, boven 't beeld der Geregtigheid, tegen 't gewelf aan, is de opstanding ten jongsten dage, in beelden, die tweemaal zo groot zyn als 't leeven, door *Adriaan Bakker*, geschilderd.

Ingang naar 't Portaal van Schepens Kamer.

Groote Burger-zaal en gaanderyen.

De zaal zelve is honderd en twintig voet lang, zesenvyftig voet zeven en een halve duim breed, en agtennegentig voet hoog van verdieping. Van deeze zaal loopen ten we-

wedereinde breede Gaanderyen, noordwaards en zuidwaards, langs de voorgemelde open plaatsen, van welken zy, door twee ryen lichten boven elkanderen, verlicht worden; schoon de onderste ry, die op de noordelyke open plaats uitziet, door houten luiken, van binnen, op de helft gesloten gehouden wordt. De zaal zelve wordt, door drie ryen lichten boven elkanderen, verlicht; doch de helft der onderste ry aan de noordzyde wordt ook gesloten gehouden. In de gaanderyen, zyn de ingangen naar alle de vertrekken van de tweede, en de opgangen naar de derde verdieping, welker vertrekken alleen boven de gaanderyen en de vertrekken der tweede verdieping komen, zynde boven de zaal niets dan het reeds gemelde groote en breede plat. De gaanderyen zyn zesendertig voet hoog van verdieping, en zo hoog zyn ook eenige kamers, te weeten Burgemeesters Vertrek, de Raadkamer, een gedeelte van Schepens Kamer en de groote Secretary. Doch de andere kamers zyn, door eene tusschen-zoldering of gewelf, in twee even hooge verdiepingen, ieder van agttien voet, onderscheiden.

Stad-huis.

De zaal en gaanderyen zyn, met derzelver kolommen, beelden en sieraaden, grootendeels van wit marmer gebouwd. Beide zyn zy, ter wederzyde, bezet met gestreepte of fluitswys uitgehoolde Korinthische kolommen, tusschen welken, naar de Plaatsen toe, de lichten gesteld zyn. Langs de zaal, staan twee ryen zulke kolommen boven elkanderen, zeven op een' ry: doch maar eene ry in

Derzelver Kolommen.

STADHUIS. in de gaanderyen, die veel laager van verdieping zyn. 't Getal der marmeren kolommen in de gaanderyen beloopt ter wederzyde twee-enzeventig. 't Gewelf der gaanderyen, welk op platte kolommen ruſt, is met eenig loofwerk verſierd.

Kap of verhemelte der Zaale. Op de lyſt der tweede ry kolommen van de zaal, die van Benthemerſteen gehouwen en fraai verſierd is, ruſt de Kap derzelve, die, van onderen, welfſelswyze, beſchooten, en, in 't begin deezer eeuwe, konſtiglyk beſchilderd is. Men ziet hier de *Amſterdamſche Maagd*, in 't midden, zittende in een' wagen, van leeuwen getrokken, op de wolken, met eene gelauwerde bondelbyl op den ſchoot. Neptunus draagt haar de Stevenkroon op. Merkuur biedt haar zyn' Slangenſtaf aan, en Cybole de ſleutels, die de ſchatkamers des gantſchen aardbodems voor haar ontſluiten. Zy heeft nog andere ſieraaden omtrent zig, en onder anderen de Konſten en Weetenſchappen, door wigtjes, dryvende op de wolken, verbeeld, terwyl Herkules, aan eenen anderen kant, den *Nyd*, den *Laſter* en andere gedrogten, met zyne knods, verdryft. De wolkhemel wordt omvangen door twee konſtig geſchilderde lyſten; eene, zynde de buitenſte, die, ter wederzyde, met een half-rond, inſpringt, waarop het Y, de Amſtel, twee kindertjes met Stads wapen, en andere ſieraaden, in 't graauw, geſchilderd zyn. Ook ziet men, in twee *gekorniſte* halfronden, ten wedereinde deezer lyſte, de wapens der Heeren *Dirk Bas* en *François de Vroede*, die, in 't jaar 1705, toen tot dit Schilderwerk be-

beslooten werdt, Thesauriers waren. Ter wederzyde van deeze wapens, zyn de Planeeten Sol en Luna, en Cybele en Vulkanus geplaatst. Op de vier scheppende hoeken van de lyst, zitten de *Wysheid*, *Geregtigheid*, *Wakkerheid* en *Voorzigtigheid*, met haare gewoone bysieraaden. De Geregtigheid heeft het afbeeldsel van Keizer Justiniaan by zig; eene Weegschaal in de regter hand, en rust, met den linker arm, op 't *Corpus Juris*, Binnen deeze, ziet men eene tweede lyst, insgelyks, in 't graauw geschilderd, uit welker vier scheppende hoeken, vier Wapenschilden met bondelbylen voortkomen, ieder van welken, door drie wigtjes, ondersteund wordt: en op welke schilden, de wapens der Burgemeesteren Nicolaas Witsen, Jeronimus de Haze de Georgio, Gerbrand Pancras en Joan Graafland, die in 't jaar 1705 regeerden, verbeeld zyn. Beide de lysten zyn, met keurlyke festonnen, zweevende wigtjes en andere aartigheden versierd. Alles is geschilderd, door *Jan Hoogzaad* en *Gerard Rademaker*, naar de tekeningen van *Jan Goeree*. Van dezelfde Schilders, heeft men ook een afbeeldsel der *Stads Regeeringe*, tegen over 't stuk der Opstandinge van Adriaan Bakker, aan de andere zyde der zaale, boven den grooten ingang. Zy wordt verbeeld door eene vrouw, met eenen staf in de regterhand en een scheepsroer by zig. De *Eendragt*, voor haar gezeten, biedt haar eenen granaatappel aan. De *Staatkunde*, met twee aangezigten, en een' verrekyker

Stad-huis.

STADHUIS.

in de hand, verzelt haar. De *Reden*, met wetboek, passer en toom in de hand, daalt neder uit de wolken, om haar te verlichten. Zy wordt, wyders, omringd van de beelden der *Konsten* en des *Overvloeds*, terwyl de *List* en de *Tweedragt* voor haar de vlugt neemen.

Derzelver ingelegde marmeren vloer.

De ingelegde vloer der zaale plagt nog meer uit te munten dan het geschilderd gewelf. In den zelven, zag men, in 't midden, een doorgesneeden hemelkloot, waarin zig de Noordpool vertoonde; en de gesternten, zo alsze doorgaands verbeeld worden, benevens de hemelkringen, van geel koper, in 't marmer van den vloer, ingewerkt waren. Doch de beeldtenissen in deezen platten hemelkloot zyn, door den tyd, al zeer uitgesleeten. Ter wederzyde van den hemelkloot, lagen, naar beide de einden der zaale toe, twee halve platte aardklooten: in den eenen, ten oosten, waren Europa, Azia en Afrika, en in den anderen, ten westen, Amerika afgebeeld. De kusten werden, door gekleurde steenen, onderscheiden. De evennagtslyn, de zonneweg en de andere kringen waren van geel koper. De tyd en 't menigvuldig betreeden der zaale hadt deeze konststukken ook, voor een gedeelte, beroofd van derzelver oorspronkelyk sieraad. Men hadt, hierom, voor eenige jaaren, ondernomen, de halve aardklooten te vernieuwen. Doch de stof, waarmede de landen en wateren moesten onderscheiden worden, werdt niet bestendig genoeg bevonden; waarom de plaats der halve aard-

kloo-

klooten, konstiglyk, met marmer werdt gevuld, zonder dat 'er de voorige afbeeldsels in gebragt werden: in welken staat het werk tot nog toe gebleeven is. Ieder der drie rondten heeft omtrent twee-entwintig voeten middellyns. Stadhuis.

De agt vleugels der vier groote boogen, door welken men, uit de vier hoeken der zaale, in de gaanderyen komt, zyn niet alleen met hangende festonnen, loof, gebloemte en vrugten, die, van aapjes en eekhoorentjes, beklauterd en beknabbeld worden, versierd; maar in de ryzende kromten der boogen, worden de vier hoofdstoffen, door agt leggende Avendelsteenen beelden van negen voeten, op tweederlei wyze, afgebeeld. En agt groote festonnen van twintig voeten lang, boven de agt beelden, bestaan uit sieraaden, die op de beelden passen. In de boogen ten oosten der zaale, wordt het Vuur vertoond, door een' jongeling, die een lugtig kleed om 't bloote lighaam, een' bliksem in de regter-, en een' fakkel in de linkerhand heeft. Voor hem legt een Salamander. In de feston boven zyn hoofd, vertoonen zig twee kindertjes in de vlammen, en veelerlei geschut, vuursteenen, vuurige zwaarden enz. Eene naakte gevleugelde vrouw, wier hoofd met wolken overschaduwd en met sterren gekroond is, verbeeldt de Lugt. Zy schoort het zwerk met beide de handen, en heeft een' arend en eene rave aan haare voeten. In de feston, treedt een paauw op de wolken, onder welken, de vier winden blaazen, en 't gevogelte Sieraaden van de boogen der gaanderyen.

STAD-HUIS. te vliegt. Eene naakte vrouw, met eenen ſteven, en eene kroon van paarlen en zeegewaſſen op 't hoofd, en riet en lis, daar een dolfyn den kop uitſteekt, ter wederzyde, verbeeldt het WATER. Aan haare linkerzyde, ziet men eenen haak, riem en ander ſcheepstuig, en voor haare voeten, kreeften, krabben en diergelyke waterdieren. In de feston boven dit beeld, zyn twee wigtjes, op eene zeeſchelp zittende, en water uit kinkhoorens blaazende, by rietgewas, viſſchen, ſchelpen, hoorens enz. uitgebeeld. Cybele verbeeldt hier wyders de AARDE. Zy heeft eene Stedekroon op 't hoofd, een zuigend kind aan de borſt, en eenen kemel agter zig, op welken een aap zit, die den toom voert. Aan haare regterzyde, heeft zy eenen leeuw, en voor zig een' wolf en eene ſlang. In de feſton, zitten twee naakte kindertjes op eenen hoop vrugten. In 't midden, ziet men een' hartskop, en daaronder, ter wederzyde, een' aap, en veelerlei aardvrugten. In de boogen ten weſten der zaale, zyn dezelfde hoofdſtoffen, op eene andere wyze, en met andere of anders geſchikte byſieraaden, afgebeeld. 't VUUR wordt hier vertoond, door eene Moorin, met eene ſchotel of kom van een zonderling maakſel, daar een Feniks in verbrandt, in beide de handen. Zy heeft de Zon aan haare linkerzyde, en wordt, door eenen der vier winden, aangeblaazen. In de feſton boven haar, hangt het wapentuig van Mars, en een keten, met vuurſteenen en vuurſlagen behangen, onder twee ſmeedende kindertjes. Eene ſchoone maagd, met een' paauw in den

den regter arm, en eene chameleon op de linker hand, verbeeldt hier de Lugt. 't Hair zwiert haar lugtig om 't hoofd. In 't verschiet, zweeft het gevogelte onder haar. In de feston boven haar, blaazen twee wigtjes lugtbellen. Voorts, ziet men hier de winden, reigers, paradysvogels en ander lugtgedierte afgebeeld. Eene naakte zeenimf, met eenen spuitenden waterbol in de regterhand, eenen krans van watergroente om 't hoofd, en een vat, daar zy met den linkerarm op leent, en welk water en schelpvisschen uitgeeft, by zig, verbeeldt het Water. Zy heeft een rietbosch agter, en veelerlei zeegewas voor zig. In de feston, ziet men twee zeewigtjes, elk met een loopend watervat op den schoot, en een snoer hoorens en schelpen aan de beenen, daar een derde zeewigt, met eene schildpad aan den staart, de handen aan slaat. Flora verbeeldt hier de Aarde. Zy houdt de linkerhand op eenen grooten aardkloot; heeft, in de regter, een sikkel; voorts, eenen bloemkrans om 't hoofd, en eenen hooren van overvloed voor zig. Agter haar groeit een wynstok, en voor haare voeten, kruipen slangen en padden. In de feston boven haar, ziet men twee Satyrtjes, een' leeuw en eene leeuwin, een' slang in 't midden, die zig om een' boom geslingerd heeft, en veelerlei aardvrugten. Boven de vier boogen, staan, in groote nissen, de *Modellen* der vier zydbeelden, die, op de kappen der voor- en agtergevelen, geplaatst zyn. 't Model van 't middenbeeld der *Vrede* van den voorgevel, staat, op gelyke hoogte, boven den groo-

Stadhuis.

STADHUIS.

grooten ingang naar de Burgerzaal, en dat van 't middenbeeld des agtergevels, zynde een *Atlas*, die een' Hemelkloot torst, is boven den ingang naar 't Portaal voor Schepenskamer geplaatst. De helft van den kloot vertoont zig alleen buiten 't naakte werk.

Agt groote marmeren beelden in de agt gezigten der gaanderyen.

In de agt gezigten der gaanderyen, staan ook agt witte marmeren beelden, die zes voet en zeven duim hoog zyn, en op agt omtrent even hooge langwerpig vierkante marmeren voetstukken rusten. Vier van deeze voetstukken, ten noorden en ten zuiden, zyn alleenlyk langs de kanten; de vier anderen, ten oosten en ten westen, regt in 't midden, met keurlyk gewerkte festonnen, behangen. De beelden vertoonen Cybele, en de zogenaamde zeven Planeeten. CYBELE staat, in de noordoostelyke gaandery, tusschen de Raad- en Weeskamer, in de gedaante eener bedaagde vrouwe, welker opperkleed, in den zoom, met bloemen en loof doorwerkt is. Zy heeft eene Stedekroon op 't hoofd, eenen sleutel en schalmei in de linkerhand, en twee leeuwen voor haare voeten. Met de regterhand, ligt zy haar opperkleed een weinig op. In 't voetstuk, ziet men twee groote hoorens van overvloed, eenige gereedschappen tot den landbouw dienstig, twee fakkels, en een hardersfluit. In de zuidoostelyke gaandery, tusschen Burgemeesters Vertrek en de Thesaurie, staat DIANA, verbeeld als eene Jagtgodin, met eene halve maan op 't hoofd, eenen boog op de schouder, en eenen fakkel in de regter hand. Agter haare linkerzyde, vertoont zig eene hinde, en

voor

voor haare voeten, leggen twee zeegedrog- Stadhuis.
ten, en eenige kreeften en krabben. Op 't voetſtuk, is allerlei jagtgereedſchap, en onder anderen een bondel jagers-netten, zeer konſtiglyk, afgebeeld. Tuſſchen de Theſaurie Ordinaris en de Secretary, voor den zuidooſtelyken opgang naar de derde verdieping, ſtaat, met den rug naar 't zuiden, Merkuur, in de gedaante van een' ſchoon' Jongeling, met een' gevleugelden hoed op 't hoofd, eene ſtokbeurs in de linker hand en den ſlangenſtaf op den regter arm. Een kraaijende haan en een bok bekleeden zyne zyden. Op 't voetſtuk, en in de twee boogen van den gemelden opgang, hangen, ter wederzyde, feſtonnen van graanen en loof. Tuſſchen de Secretary en de Theſaurie Extraordinaris, voor den zuidweſtelyken opgang, ſtaat, ook met den rug naar 't zuiden, het beeld van Jupiter, in de gedaante van een' ſterk geſpierd man, vol hair en ruig van baard. Zyn kleed is met ſterren bezaaid. Hy houdt den bliksem in de linker hand, en heeft een' arend, met een' donderkloot onder de linker poot, aan dezelfde zyde. Ter regter, ſtaat een ram. Op 't voetſtuk, en in de boogen van den opgang, ziet men, ter wederzyde, feſtonnen van eikenloof en kooren verbeeld. Tuſſchen den ingang der Theſaurie Extraordinaris en de Kamer der Commiſſariſſen van kleine Zaaken, ſtaat, met den rug naar 't weſten, het beeld van Apollo, in de gedaante van eenen ſchoonen baardeloozen jongeling, met krullende hairlokken. Zyn kleed zwiert hem lugtig van de ſchouders.

STADHUIS.

In de linkerhand, houdt hy eenen boog, en met de regter vat hy den pylkoker, die hem over de linker schouder hangt. De draak Python legt aan zyne voeten, en agter hem staat eene harp. Op 't voetstuk, zyn harp, schalmei, zakpyp, fluit en ander speeltuig, overkonstiglyk, afgebeeld. Tusschen de Kamer van Schepenen Extraordinaris en de Rekenkamer, staat MARS in volle rusting, met zwaard, schild en heirbyl gewapend, en een' gevleugelden draak op den helm. Agter hem, staat een wolf, en eene rave aan zyne voeten. Op 't voetstuk, ziet men veelerlei oorlogs- en wapentuig afgebeeld. Hierop volgt, voor de twee noordwestelyke opgangen naar de derde verdieping, het beeld van VENUS, eene schoone naakte vrouw, die alleenlyk een' lugtigen sluijer voor den middel houdt. Zy heeft een' krans van myrthe en roozen om 't hoofd, een' appel in de linkerhand, eene zwaan ter regter-, en eene duif ter linkerzyde, en twee gevlerkte wigtjes voor zig. 't Voetstuk, daar zy op staat, en de vleugels der boogen van den gemelden dubbelen opgang zyn, ter wederzyde, versierd met afhangende festonnen van zeehoorens, schelpen, myrthe en roozen, daar boog en pylkoker, kam, borstel, paarlensnoer, spiegel en diergelyk tooigereedschap aan gehegt is. Voor den dubbelen noordoostelyken opgang naar de Kamers van Huwelyksche en Zee-zaaken, staat SATURNUS, in de gedaante van een oud man, met een' kaalen kruin, houdende een' sikkel in de linkerhand, en in de regter een kind,

kind, daar hy de tanden in zet. Agter zyne voeten, ziet men eene koorenſchoof, ploeg en kouter: voor hem, legt een zandlooper. En aan zyne regterzyde, ſtaat een hoofd, met twee aangezigten. Op 't voetſtuk, en in de wederzydſche boogen van den opgang, zyn aardvrugten, adders, haspels, vlas en momaanzigten, aartiglyk, uitgehouwen. Stad-huis.

De vier hoeken der gaanderyen zyn geſchikt, om in dezelven agt geſchilderde tafereelen te plaatſen, van welken 'er zes voltrokken zyn. *Govert Flink* was, in 't jaar 1659, tot dit werk aangenomen, en hadt de modellen reeds vervaardigd. Doch hy werdt, door de dood, belet, het werk verder te brengen (*i*); waartoe, ſedert, andere meeſters de hand geleend hebben. De oorlog tuſſchen Civilis en de Romeinen is, in deeze zes ſtukken, afgebeeld. Boven de Theſaurie Ordinaris, ſpoort Civilis de Batavieren aan tot het opvatten der wapenen, na de maaltyd, die, by maanlicht, in 't Heilig Woud, gehouden wordt: en daar naaſt, boven eenen der dubbele opgangen naar de tweede verdieping, wordt de Kaninefaat Brinio, op een ſchild, om hoog geheeven, en tot Veldoverſte ingehuldigd. Het eerſte van deeze twee ſtukken is, door *Juriaan Ovens* (*k*), het andere, door den ouden *Jan Lievensz.*, geſchilderd. In den hoek, boven de opgangen naar de Kamers der Commiſſariſſen van Huwelykſche en Zee-zaaken, en boven den ingang naar de Weeskamer, zyn twee vak-

Geſchilderde Tafereelen, in de hoeken der gaanderyen.

(*i*) A. Houbraken Schouwb. der Schilders II. *Deel*, *bl.* 51.
(*k*) Id. I. *Deel*, *bl.* 274.

STAD-HUIS.

vakken, in 't jaar 1661, beschilderd, door *Jakob Jordaans*, het eerste, met de overrompeling der Romeinen, in derzelver tenten, by nagt en fakkelligt; het tweede, met de bevestiging der Vrede tusschen Cerialis en Civilis; waarin eene staatelyke vrouw, de Vrede verbeeldende, uit de wolken nederdaalt. Boven den opgang naar de Kamer van Commissarissen van den Honderdsten en Tweehonderdsten Penning, en boven de ingangen der Thesaurie Extraordinaris en der Kamer van Commissarissen van kleine Zaaken, moesten de Overwinningen by Bon en by *Castra Vetera* of oud Leger, geschilderd worden. Doch hier staan nu twee stukken in *Fresco* of natte kalk, die, van de vogtigheid der muuren, en, zo men wil, ook van de onkunde van zulken, die ondernomen hadden, dezelven te herstellen, vry wat geleeden hebben. Zy zyn, door eenen *Le Grand*, geschilderd, en vertoonen het eene de opgeregte zegetekens, door de Batavieren, op de Romeinen, veroverd; en het andere de vredehandeling tusschen Civilis en Cerialis, op de doorgebroken brug over den stroom Nabalia. De twee vakken boven de ingangen der Kamer van Schepenen Extraordinaris en der Rekenkamer, en boven den noordwestelyken dubbelen opgang naar de derde verdieping, zyn nog ledig. De twee boogen der gaanderyen aan de oostzyde, zyn ook, van boven, door Jakob Jordaans, beschilderd. De noordelyke boog, met het verslaan van Goliath, en de zuidelyke, met dat der Filistynen, door Simson.

Na

Na 't beschouwen der Burgerzaale, en der gaanderyen ter wederzyde van dezelve, treeden wy nu in de vertrekken der tweede verdiepinge, die hier hunnen ingang hebben. Ter wederzyde van den voornaamen ingang in 't oosten, ontmoet men, zuidwaards, *Burgemeesters Kamer*, en noordwaards, de *Justitie-Kamer*, ieder van welken, twintig voet, negen en twee derde duim breed, en dertig voet diep is. Tusschen deeze twee Kamers, boven de gaandery, die, beneden, voor de Vierschaar is, heeft men de *Puy* of Afleesplaats, die twee-endertig voet en negen duim breed; doch maar tien voet en zeven duim diep is. En deeze drie vertrekken beslaan het midden-uitstek van den voorgevel. In de zuidelyke tusschenruimte van den voorgevel, volgt, op Burgemeesters Kamer, *Burgemeesters Vertrek*; en in de noordelyke, op de Justitie-Kamer, de *Raadkamer*, ieder van welke vertrekken vyfenveertig voet zeven en een halve duim breed, en dertig voet diep is. Naast Burgemeesters Vertrek, volgt, in dezelfde zuidelyke tusschenruimte, een gang, uit welken men, zuidwaards, den ingang heeft naar de *Thesaurie Ordinaris*, die twee vertrekken ten zuiden heeft, en in 't zuider-uitstek van den voorgevel gebouwd is. Diergelyken gang heeft men ook, naast de Raadkamer ten noorden, uit welken men, noordwaards, komt in de *Weeskamer*, die, met haare twee vertrekken ten noorden, in 't noorder-uitstek van den voorgevel, is geplaatst. Beide deeze Kamers, de Thesaurie Ordinaris en de Weeskamer, hebben ieder

STADHUIS. Schikking en grootte der Vertrekken van de tweede verdieping.

eene

STAD-HUIS.

eene breedte van twee-entwintig voet en een derde van een duim, en eene diepte van vierendertig voet. De vertrekken van ieder van deeze Kamers zyn tien voet en twee derde van een duim breed, en eenentwintig voet vyf en een derde duim diep. In de vier tusschenruimten van de zydgevels, komen de gemeene trappen, langs welken, men, naar de vertrekken der derde verdiepinge, en naar de vertrekken, die tusschen de tweede en derde verdieping ingestoken zyn, opgaat. In 't midden-uitstek van den zuider-zydgevel, is de *groote Secretary* geplaatst, benevens de drie vertrekken, tot dezelve behoorende, te weeten het vertrek der *eerste Stads Klerken*, ook de *kleine Secretary* genaamd, en het vertrek der *Ordinaris Klerken*, beide ten oosten, en een geheim vertrek voor de Secretarissen, ten westen. De groote Secretary is dertig voet diep, en zevenenveertig voet een en twee derde duim breed. Tegen over de Secretary en derzelver vertrekken, ontmoet men, in 't midden-uitstek van den noorder-zydgevel, ten oosten, de *Assurantie-Kamer*, en ten westen, de *Desolaate-Boedels-Kamer*, die met een' muur van elkanderen gescheiden zyn, en elk een vertrek nevens zig hebben. Beide deeze Kamers met derzelver vertrekken en den tusschenmuur, beslaan juist zo veel plaats, in breedte en diepte, als de Secretary, met de haaren. In 't midden-uitstek van den agtergevel, is *Schepens Kamer* geplaatst, die tagtig voet zes en een half duim breed, en twee-endertig voet negen duim

diep

diep is. Voor dezelve, is een ruim portaal, en daarin, ter wederzyde, een vertrek voor de Deurwaarders der Vierschaare en andere bedienden. Ieder van deeze vertrekken is drie-endertig voet twee en een half duim breed, en dertien voet diep. In de noorder-tusschenruimte van den agtergevel, ontmoet men, naast aan Schepens Kamer, de *Kamer van Schepenen-Extraordinaris*, naar welke men ook, uit een portaal ten noorden van Schepens Kamer, toegang heeft. In de zuider-tusschenruimte van den agtergevel, heeft men de *Kamer van Commissarissen van kleine Zaaken*, die een vertrek nevens zig heeft. Ieder van deeze Kamers is drie-endertig voet negen duim breed, en dertig voet diep. Het portaal en 't vertrek zyn ieder negen en een derde voet breed, en vyftien voet diep. In 't zuider-uitstek van den agtergevel, is de *Thesaurie-Extraordinaris* geplaatst, die twee-entwintig voet en een derde van een duim breed, en vierendertig voet diep is, en twee vertrekken agter zig heeft, van welken het eene tien voet en twee derde van een duim breed, en tweeentwintig voet en een derde van een duim diep is: het andere is tien voet en twee derde van een duim in 't vierkant. Eindelyk, ontmoet men, in het noorder-uitstek van den agtergevel, de *Rekenkamer*, die ook twee vertrekken heeft, welken, zo wel als de Kamer zelve, juist zo groot, en op gelyke wyze verdeeld zyn, als de Thesaurie Extraordinaris en derzelver vertrek-

Stadhuis.

STADHUIS. ken. Tot beide deeze Kamers, heeft men, uit een portaal in de gaanderye, toegang.

Van alle deeze vertrekken bereiken Burgemeesters-Vertrek, de Raadkamer, het zuidelyke en grootste gedeelte van Schepens Kamer en de groote Secretary de gantsche hoogte der tweede verdiepinge, te weeten zesendertig voet. Doch de andere vertrekken zyn, door eene zoldering of gewelf, gescheiden van eenige vertrekken boven dezelven, die tot verscheidenerlei gebruik geschikt zyn. Boven Burgemeesters Kamer, de Justitie Kamer en de Puije, heeft men de *Charterkamer*, daar de *Resolutien van den Staat* en veele Stads Brieven en Papieren bewaard worden. Boven de Thesaurie Ordinaris, zyn twee vertrekken, welken ook tot bewaaringe van eenige Stads Schriften, Boeken, Papieren enz. geschikt zyn, en nog een ander, boven het grootste vertrek der Thesaurie, voor den Boekhouder der Ampten. Boven de kleine Secretary, is de *Zegelkamer*. Boven het vertrek der Secretarissen, is een vertrek, tot bewaaringe van oude Registers geschikt. Boven de Thesaurie Extraordinaris, is de *Kamer der Commissarissen van de honderdste en tweehonderdste Penningen*, en boven de Kamer van Commissarissen van kleine Zaaken, een vertrek, welk door de Concherge gebruikt wordt. Boven 't noordelyk gedeelte van Schepens Kamer, is des *Schouts Comptoir*, en boven de Kamer van Schepenen Extraordinaris, het *Comptoir van Schepenen*, naar welke beiden, men,

langs

langs eenen trap uit het Portaal voor Schepens Kamer, als mede langs eenen trap ter zyde van dezelfde Kamer, toegang heeft. Boven de Rekenkamer, is de *Kamer van Commissarissen van den Levantschen Handel.* De *Kamer van Commissarissen van Huwelyksche zaaken*, by welke nog twee vertrekken zyn, is boven de Desolaate-Boedels- en Assurantie-Kamers, en men heeft, tot deeze Kamer en derzelver vertrekken, toegang, langs de twee trappen, in 't noordoosten en in 't noordwesten der gaanderyen van de groote zaal. Eindelyk, heeft men, boven de Weeskamer, die der *Commissarissen van Zee-zaaken*, voor welke, ten westen, een Portaal is. Ten noorden deezer Kamer, is een vertrek, welk door de Commissarissen van Zee-zaaken; en ten zuiden een ander, welk, door die van de Weeskamer, gebruikt wordt.

Stad-huis.

Alle deeze ingestoken Kamers zyn voorzien van 't gene vereischt wordt, tot al wat in dezelven verrigt moet worden; doch vorderen, uit hoofde haarer sieraaden, geene byzondere beschryving. In de Kamer der Commissarissen van den Levantschen Handel, hangen eenige geschilderde afbeeldsels van Levantsche dragten, en andere stukjes, die, door den onlangs overleeden Heere Cornelis Calkoen, Ambassadeur van den Staat aan de Ottomannische Porte, voor weinige jaaren, aan deeze Kamer vereerd zyn. Doch de andere vertrekken der tweede verdiepinge, die hunnen ingang, op de zaale of in de gaanderyen, hebben, verdienen naauwkeuriger beschouwd te worden.

Byzondere Beschryving van

STAD-HUIS.

Wy beginnen met

BURGEMEESTERS KAMER.

BURGEMEESTERS KAMER.

Ter wederzyde van een konſtig gebeeld rond, boven den ingang van dit vertrek, ziet men twee naakte wigtjes, ieder eene bondelbyl, het teken der Roomſch-Burgemeeſterlyke waardigheid, in de hand houdende. Zy hebben twee adelaars voor zig, die ieder een' ſpiegel, omſlingerd met eene ſlang, gevat houden. Merkuur is, boven dit rond, in een vierkant, uitgebeeld, bezig met den honderdoogigen Argus, die een wagtſchen hond agter zig heeft, in den ſlaap te ſpeelen. Aan den vleugel bezyden, en boven het rond, hangen feſtonnen van eikenloof, granaatappelen, druiven, Indiſch graan en ander gewas: alles in marmer gehouwen. Binnen in 't vertrek, ſtaan, aan elke zyde, vier witte marmeren Korinthiſche kolommen. De marmeren ſchoorſteenmantel, ten zuiden, voor of ter zyde van welken, de vier regeerende Burgemeeſteren zitten aan eene langwerpig vierkante tafel, ruſt op vier witte marmeren kolommen van dezelfde orde, twee ronden en twee platten. In de fries van den ſchoorſteenmantel, ſtaat de zegepraal van den Roomſchen Burgemeeſter *Quintus Fabius Maximus*, in 't klein, in wit marmer, uitgehouwen. De vleugels der openinge, door welke men, noordwaards, in de Vierſchaar ziet; doch die gemeenlyk geſlooten gehouden wordt, zyn, ter wederzyde, verſierd met uitgehouwen feſtonnen, han-

hangende aan ringen, die in de muilen van twee leeuwskoppen vastgemaakt zyn. In de westelyke feston, ziet men een zwaard, bondelbyl en twee schaalen, en op een wimpel, het woord Fortiter, dat is, *Kloekmoediglyk*: in de oostelyke, zyn een paar groote kruiswyze geplaatste sleutels, een scheepsroer, graanen en vrugten, met het woord Prudenter, dat is, *Voorzigtiglyk*, uitgehouwen. De posten der houten deuren van de openinge, die in de Vierschaar uitziet, zyn met gesneeden loofwerk versierd. In 't schoorsteenstuk, staat de reeds genoemde Roomsche Burgemeester *Fabius Maximus*, die zynen Vader gebiedt van 't paard te treeden, eer hy hem aanspreeke, konstiglyk, door den ouden *Jan Lievenszoon*, geschilderd (*l*). Men leest 'er dit vers van Vondel onder: Stadhuis.

De Zoon van Fabius gebied zyn' eigen Vader
Van 't paard te stygen, voor Stads eer en aghtbaarheid:
Die kent geen bloet, en eischt dat hy eerbiedigh nader.
Dus eert een man van Staat het ampt hem opgeleid.

't Zolderstuk is in tweeën verdeeld, en door *Joannes Bronkhorst* geschilderd. Voor den schoorsteen, ziet men de Burgemeesterlyke agtbaarheid in de gedaante eener deftige vrouwe, die een' Scepter in de linker-, en twee sleutels in de regterhand houdt. Zy heeft

(*l*) A. Houbraken Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 298.

Stadhuis. heeft den Bybel aan haare regter-, en veelerlei oorlogsgereedschappen aan haare linkerzyde. Verscheiden' wigtjes omringen haar. Onder haar, vliegt 'er een, haar, met de regterhand, een' palmtak, en met de linker, een' krans van eikenloof toereikende. Voor de glazen, zyn wigtjes verbeeld, die eene bondelbyl en Keizerlyke Kroon draagen. Nevens en tusschen de twee deelen van 't zolderstuk, ziet men de wapens der Burgemeesteren JOAN HUYDECOPER Ridder, Heer van Maarsseveen, CORNELIS DE GRAEF, Vryheer van Zuidpolsbroek, JOAN VAN DE POLL, en HENDRICK DIRCKSZ SPIEGHEL, die, in 't jaar 1655, de eersten in 't nieuwe gebouw zitting namen, konstiglyk, in hout, uitgehouwen, en verguld. Tegen over den schoorsteen, hangen nog twee schilderyen in zwarte ebbenhouten lysten, verbeeldende het oude, en het tegenwoordige Stadhuis, beide van vooren. Het eerste is, in 't jaar 1641, naar 't leeven getekend, en in 't jaar 1657, geschilderd, door *Pieter Zaanredam*. Het tweede is geschilderd, in 't jaar 1667, door *Jacob van der Ulft* van Gorinchem (*m*). Beide wordenze voor uitmuntende Konststukken gehouden: met naame het eerste. Eindelyk, hangt, nevens den schoorsteen, naar de glazen, het bekende vers van *Constantyn Huygens*, Heere van Zuilichem, konstiglyk, met gulden schryfletteren, in eene tafel van zwarten toetssteen, die agtentwin-

tig

(*m*) A. HOUBRAKEN Schouburgh. I. *Deel*, *bl.* 175. II. *Deel*, *bl.* 197.

tig duim hoog, vyfentwintig duim breed, en in eene zwarte ebbenhouten lyst gevat is, gesneeden, door *Elias Noski*, Boheemer van geboorte, die, hier ter Stede, op de Lauriergraft, gewoond heeft (*n*). 't Gedigt zelf, schoon dikwils gedrukt, verdient, om zynen deftigen inhoud, ook hier ter plaatse, te worden ingevoegd: Stad-huis.

GELUCK
Aan de E. E. Heeren
REGEERDERS
van
AMSTELREDAM,
In haer
Nieuwe Stadthuys.

Doorluchte Stichteren van 's Werelts achtste wonder,
Van soo veel Steens om hoogh op soo veel Houts van onder,
Van soo veel kostelycks soo konstelyck verwrocht,
Van soo veel heerlickheyts tot soo veel nuts gebrocht:
God, die u Macht en Pracht met Reden gaf te voegen,
God gev' u in 't Gebouw, met Reden en Genoegen,
Te toonen wie gy zyt; en, daer ik 't al insluyt;
Heyl zy daar eeuwig in, en onheyl eeuwig uyt.
Is 't ook soo voorgeschickt, dat dese marm're muuren

Des

(*n*) F. von Zesen, *bl.* 209.

STADHUIS.

Des Aerdtrycks uytterste niet hebben te verduuren;
En werdt het noodigh dat het Negende verschyn',
Om 's Achtste Wonderwercks Nakomeling te zyn;
God, uwer Vad'ren God, God, uwer Kind'ren Vader,
God: soo nabyu, zy die kind'ren soo veel nader,
Dat hare welvaert noch een Huys bouw' en besit',
Daer by dit Nieuwe sta, als 't Oude stondt by dit.

CONSTANTER.

Anno CIↃIↃCLX.

Zuidwaards naast Burgemeesters Kamer, treedt men in

BURGEMEESTERS VERTREK.

BURGEMEESTERS VERTREK.

Boven welks ingang, ook een open rond is, ter wederzyde waarvan, men een zeegedrogt heeft afgebeeld, om welk, twee naakte kindertjes de armen geslaagen hebben. Voorts, ziet men hier twee hoorens van overvloed. 't Vertrek zelf is voorzien van twee schoorsteenen, welker mantels elk op vier ronde en vier platte gekleurde Korinthische kolommen rusten. De friezen derzelven zyn, met loofwerk en naakte kindertjes, aartiglyk, versierd. De twee schoorsteenstukken munten uit in fraaiheid. Het noordelyke, welk door *Ferdinand Bol* geschilderd is (*o*), vertoont *Fabricius* in 't Leger van

(*o*) A. HOUBRAKEN Schoonburgh I. *Deel*, *bl.* 302.

van Pyrrhus, die hem, vrugteloos, door geschenken, of door 't gebriesch eens Elefants, in zynen pligt zoekt te doen wankelen. Onder 't stuk, leest men dit vers van Vondel: Stadhuis.

Fabricius houdt stant in Pyrrhus legertenten.
Het gout verzet hem niet, door schandelycke zucht,
Noch elefants gebriesch en felle dreigementen.
Zoo zwicht geen man van staet voor gaven, noch gerucht.

In 't zuidelyke schoorsteenstuk, door *Govert Flink* geschilderd, ziet men den Burgemeester *Marcus Curius*, zig, op zyne Landhoeve, met aardvrugten geneerende: onder het zelve, staan deeze regels van den zelfden Digter:

Op 's Burgemeesters wacht magh Rome veiligh slaepen,
Als Markus Kurius, het aangeboden gout
Versmaende, zich genoeght met een gerecht van raepen.
Zo wort door Maetigheit en Trouw de Stadt gebouwt.

Ter zyden van de schoorsteenen, hangen, aan sierlyke festonnen, de wapens der twaalf Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren, die 't eerst in dit vertrek zitting genomen hebben. Diergelyke wapens, ziet men ook, in 't westen van 't vertrek, boven tegen 't gewelf, in vier vakken, uitgebeeld. Het gewelf is, door *Joannes Bronkhorst*, met agt vierkante zolderstukken, beschilderd, waarin kindertjes, die palmtakken, eikenkransen,

STAD-HUIS.

en andere diergelyke zinnebeeldige voorwerpen draagen, aartiglyk, verbeeld zyn. In 't gewelf voor de twee schoorsteenen, staan deeze woorden uit HORATIUS: LENE CONSILIUM DATIS. STET CAPITOLIUM FULGENS. dat is: *'t Raadhuis zal luisterryk staan blyven; zo gy zagtelyk regeert.* De wand van 't vertrek, ten westen, is, voor weinige jaaren, behangen, met drie Schutters stukken, die, eertyds, in de groote zaale der Kloveniers Doele, gehangen hebben, daar zy groot gevaar liepen van beschadigd te worden; waarom zy herwaards zyn overgebragt. Het zuidelykste is een Schutters gezelschap, door *Govert Flink* geschilderd (p): het middelste een diergelyk gezelschap van den Kapitein *Cornelis de Graef*, geschilderd door *Adriaan Bakker*: het noordelykste, door *Joachim Sandrart* geschilderd, is een Korporaalschap van den Kapitein *van Zwieten*, gereed om de Koninginne Moeder van Frankryk, *Maria de Medicis*, wier steenen borstbeeld, in dit stuk, geschilderd is, in te haalen. Op een' rol papier, die van de tafel af hangt, plagt men deeze vyf regels van VONDEL, die nog gedeeltelyk kenbaar zyn, te leezen:

De Vaen van Zwieten wacht om Medicis t' ont-
haalen.
Maer voor zo groot een ziel valt Dam en markt
te kleen,
En 't oog der Burgery te zwak voor zulke
straalen.

Die

(p) A. HOUBRAKEN Schouburgh. II. Deel. bl. 23.

Die zon van Christenryk is vleesch, noch vel, noch been: Stadhuis.
Vergeef het dan Sandrart dat hy haer maelt van steen.

Op Burgemeesters Vertrek, volgt de

Thesaurie Ordinaris. Thesaurie Ordinaris.

Boven den ingang, ziet men, omtrent zulk een rond, als boven dien van Burgemeesters Vertrek. Het Portaal voor deeze Kamer plagt van boven beschilderd te zyn met eene hemelsblaauwe lucht, waarin veelerlei gevogelte zweefde; doch is nu overgewit. De schoorsteenmantel, in 't zuiden van 't vertrek zelf, rust op witte marmeren Korinthische kolommen, konstiglyk, met loofwerk versierd. Ter wederzyde tegen den schoorsteenmantel, hangen de wapens der Thesaurieren Nicolaes Tulp en Cornelis van Dronckelaer, die 't eerst zitting in deeze Kamer gehad hebben. 't Schoorsteenstuk verbeeldt de Egiptische Koorenschuur ten tyde van den Aardsvader Jozef, geschilderd door *Nikolaas de Held Stokade.* Onder aan de lyst, leest men deeze regels, zo men wil, van Vondel, schoon ikze, in zyne uitgegeven Gedigten, niet gevonden heb:

Geheel Egypte brengt den Ryxvoogt schat en have
En leeft nu zeven jaer by 't uitgereickte graen
Het vrye volk door noot wort 's Konings eigen slave.

Eens

Stad-huis.

Eens mans voorzichtigheit kan duisenden verzaên.

Regt tegen over dit schoorsteenstuk, hangt eene schildery van *Kornelis Brizé*, waarin Papieren, Rekeningen, Pergamenten- en andere Brieven, Schetsen enz., als aan een nooteboomen schot ophangende, geschilderd zyn (*q*). Ter wederzyde van dit stuk, hangen twee schilderyen van *Bartholomeus van der Helst*, ieder met vier Heeren, vermoedelyk, Thesauriers, of Overluiden der Schutters Doelen, en met eenige andere beelden, beschilderd. Boven den ingang naar 't vertrek der Thesaurie, hangt eene afbeelding van oud Amsterdam, naar 't leeven geschilderd, in 't jaar 1536, door *Cornelis Anthoniszoon* (*r*). Dit stuk is zeer uitvoerig gedaan. Men kan 'er de gebouwen van dien tyd, kennelyk, in onderscheiden. Dezelfde Schilder, aan welken wy, in 't voorgaande gedeelte deezer Beschryvinge, meermaalen, gedagt hebben, heeft, eenige jaaren laater, dezelfde afbeelding, wat verkleind, in houtsneede, uitgegeven. Het zolderstuk deezer Kamer is in vyf paneelen verdeeld. In 't middelste, ziet men eenige wigtjes, die kooren en kooren - maaten draagen. In de vier kleine hoekpaneelen, zyn de vier tekens der vrugtbaarste maanden van 't jaar, keurlyk, verbeeld. *Cornelis Holstein* heeft dit zolderstuk geschilderd. Voorts, hangen, in deeze Kamer, nog twee modellen van groo-ter

(*q*) Zie Vondels Poëzy, II. *Deel*, *bl.* 330. A. Houbraken Schouburgh II. *Deel*, *bl.* 341.

(*r*) A. Houbraken Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 23.

ter ſtukken. Ook ſtaan, boven op eene groote kas, in 't weſten van de Kamer, de metaalen afbeeldſels van eenige Graaven en Graavinnen, die, boven de tralien der Vierſchaare van 't oude Stadhuis, plagten te ſtaan (s). In 't vertrek nevens de Theſaurie, wordt ook eenen konſtig gedreeven zilveren drinkhoorn bewaard, die, oudtyds, op de Doelenfeeſten, of op de maaltyden der Regeeringe, plagt gebruikt te worden. Stadhuis.

Voortgaande, komt men in de

Secretarye, Secretarye.

die twee voornaame deuren heeft. Boven de eene, is een huilende hond uitgehouwen, ſtaande met de beenen over 't lyk van zynen vermoorden meeſter. In 't verſchiet, ſtaat eene hand met een zwaard, boven een brandend outer. Boven de andere, zynde eene looze deur, ziet men eene zittende vrouw, met den vinger op den mond, en eene vliegende gans, met een' ſteen in den bek. Het eerſte is een zinnebeeld der getrouwheid, het andere van het bewaaren van geheimen. Aan de poſten der beide deuren, hangen Stads wapen en zegel, zegelringen, gezegelde brieven en hangſloten, aan koorden met kwaſten, in marmer uitgehouwen. Diergelyke fieraaden ziet men ook, in de noorder-gaanderye, langs de poſten der Aſſurantie- en Deſolaate-Boedels-Kamers. Voor den ſchoorſteen van de groote Secretarye, hangt het afbeeldſel van Maria de Medicis, Koninginne-Moeder van

(s) *Zie hier voor, bl. 7.*

STADHUIS.

van Frankryk, leevensgrootte en ten voeten uit, door *Gerard Hondhorst* geschilderd (*t*). Tegen den zuidelyken wand van de Kamer, hangt een afbeeldsel van Keizer Karel den vyfden, waarvan de Schilder onbekend is. Boven in 't vertrek, langs den ooster- en noorder-wand, zyn, op eene gaandery, een groot getal van allerlei Registers, in eene nette orde, geplaatst. Beneden, staan ook eenige Registers, in kassen. De secreete en verscheiden' andere Registers worden, in kassen, in de kleine Secretarye, bewaard.

Op de Secretarye, volgt de

THESAURIE EXTRAORDINARIS.

THESAURIE EXTRAORDINARIS,

boven welker ingang, een rond en twee hoorens van overvloed, ter wederzyde, door wigtjes vastgehouden, met veelerlei landvrugten, op welken twee haanen staan, uitgehouwen zyn. Dezelfde sieraaden staan ook boven de Kamer van

COMMISSARISSEN VAN KLEINE ZAAKEN.

COMMISSARISSEN VAN KLEINE ZAAKEN.

En beide deeze Kamers zyn voorzien van fraaije schoorsteenen, en met loof en zinnebeelden bewerkte zolderstukken. Tegenwoordig, zitten ook de *Superintendenten der Zyden-Manufactuuren*, en de *Gemagtigden tot het zetten en weegen van 't Brood* in de laatstgemelde Kamer.

Op dezelve, volgt de groote en deftige

SCHE-

(*t*) A. HOUBRAKEN Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 150.

Schepens Kamer. Stad-huis.

In de fries van den ingang naar 't Portaal deezer Kamer, zyn twee hoorens van overvloed afgebeeld: de eene is met boeijen en ketens gevuld, en met hulst, distels en ander scherp loof omringd. Mèn ziet 'er eene hand by, die een' geessel houdt. Aan 't einde, legt eene voetmaat, en in 't midden, staat een gevleugeld oog. Uit den anderen hooren, reikt eene hand veelerlei vrugten, die, door eene andere hand, worden aangegreepen. Ook ziet men hier eene voetmaat. In de vleugels van 't Portaal, staan, in den eenen, Herkules knods en leeuwenhuid, en in den anderen, een toom en gebit aan riemen en snoeren hangende, konstiglyk, in wit marmer uitgehouwen. 't Gewelf van 't Portaal is met eenige kransen en loofwerk versierd. Boven den ingang der Kamer, leest men: Schepens Kamer.

Audi et alteram partem.

dat is,

Hoor ook de andere partye.

Een gedeelte der Kamer van binnen is, naar 't noorden, door een gewelf, dat op een dwarsbalk en vier sierlyk bewerkte en vergulde Breemersteenen zuilen rust, in twee verdiepingen, verdeeld. De bovenste verstrekt tot Schouts-Comptoir. Onder dit gewelf, hebben Schout en Schepenen eene verheven zitplaats. Het steenen gewelf van het overige

STADHUIS. rige en grootste gedeelte der Kamer was, voormaals, door *Erasmus Quellyn*, fraai beschilderd met de Geregtigheid, de Sterkte, en de Voorzigtigheid, en veele bysieraaden. Doch 't werk was, door de vogtigheid der muuraadje, merkelyk beschadigd: waarom het gewelf, voor omtrent twintig jaaren, op nieuws, met verscheiden' zinnebeelden, opgeschilderd geworden is, in vyf vierkanten, door *Jan Engelbrechts*. In tien andere vierkanten in 't gewelf, zyn de wapens van den Schout en van de negen Schepenen, die in 't jaar 1655 regeerden, uitgebeeld. Voor den grooten schoorsteen, die op vier bonte marmeren zuilen, twee ronden en twee platten, rust, in 't zuiden, is Mozes, met de tafelen der wet van Sinaï afkomende, treffelyk, geschilderd door *Ferdinand Bol* (u). In de fries van den schoorsteenmantel, zyn de danseryen der Izraëliten om 't gulden kalf, en de dartelheden, die 'er mede verzeld gingen, konstiglyk, in 't klein, in marmer, gehouwen. De kleine schoorsteen in 't noorden, agter de zitplaats van Schepenen, heeft thans geen schilderstuk.

Na Schepens Kamer, volgt de Kamer van

SCHEPENEN EXTRAORDINARIS.

SCHEPENEN EXTRAORDINARIS. Boven den ingang deezer Kamer, en boven dien der Rekenkamer, welke op deeze volgt, ziet men schreijende wigtjes en woedende wolven, met doode schaapen, naakte kinders, doodshoofden en schenkels onder hunne

(u) A. HOUBRAKEN Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 302.

ne klaauwen, uitgehouwen: ook eenig oorlogstuig. Alle welke zinnebeelden speelen op het standbeeld van Mars, welk, tusschen deeze twee ingangen, geplaatst is. 't Schoorsteenstuk, in de Kamer van Schepenen Extraordinaris, is door den ouden *Jan Lievensz.* geschilderd, en vertoont de Geregtigheid, die 't zwaard, op de regter knie, om hoog houdt, en in de linker hand, de weegschaal heeft. De Vrede en de Voorzigtigheid bekleeden haare zyden. Dit stuk heeft, voor deezen, in Schepens Kamer, voor den kleinen schoorsteen, gestaan. Voorts, zyn, uit eene der Doelen, ook twee schilderyen, verbeeldende Schutters-gezelschappen, herwaards overgebragt. Het eene, tegen over de glazen geplaatst, vertoont vierentwintig Schutters. Men weet niet, door wien het geschilderd is. In het andere, tegen over den schoorsteen, welk door *N. Elias*, in 't jaar 1639, is geschilderd, staan drie-en-twintig naamen geschreeven, op een briefje, welk gelyk als tusschen de lyst en 't stuk ingestoken schynt. Onder deezen zyn d'E. Capitein *Dirk Tybnburg*, *Pieter Adriaansen Raap*, Luitenant, *Fredrik Bontemantel*, Vaandrig, en *Pieter Hasselaer*, Sergeant. De bekendste naamen onder de Schutters zyn *Hans Bontemantel*, *Guillelmus Barteloti*, *Nicolaas Calkoen*, *Wynant Smit* enz. De zoldering der Kamer, van welke wy spreeken, en die van de

Stad-huis.

Rekenkamer,

Reken-kamer.

welke aan deeze volgt, zyn ook, met aartig

STAD-HUIS.

loofwerk en zinnebeelden, beschilderd en vetguld. In de laatstgemelde Kamer, hangen twee groote wapenborden der Heeren Rekenmeesteren.

Naast aan deeze, treedt men in de

DESOLAATE-BOEDELS-KAMER.

DESOLAATE-BOEDELS-KAMER.

Boven welker ingang, 't verdigtsel van Dedalus en zynen zoon Icarus, die, met zyne wasschen vleugels, te digt aan de zon vloog, konstiglyk, uitgehouwen is. Voorts, ziet men hier ledige kisten, brieven, papier en rekenboeken, daar de rotten aan knabbelen, aartiglyk, afgebeeld. 't Schoorsteenstuk in deeze Kamer is, in 't jaar 1657, door *Theodorus de Keizer*, geschilderd, en schynt de geschiedenis van Ariadne te verbeelden, die, door Theseus verlaaten zynde, van Bacchus beschermd en geholpen wordt.

Op de Desolaate-Boedels-Kamer, volgt de

ASSURANTIE-KAMER.

ASSURANTIE-KAMER.

Boven den ingang, is een speelende Arion, in eene stille zee, op een Dolfyn zittende, uitgehouwen. In 't schoorsteenstuk, is Theseus, die, na 't verslaan van 't menschpaard, de kluwen, welke hem uit den doolhof van Minos geholpen heeft, aan Ariadne te rug geeft, door *Willem Brassemary*, anders *Stryker*, in 't jaar 1657, geschilderd.

Na de Assurantie-Kamer, volgt de

WEES-

Stad-huis.

Weeskamer.

Weeskamer.

De sieraaden boven derzelver ingang zyn ontleend van de afbeelding van Cybele, die tusschen deeze en de Raadkamer geplaatst is. Ter wederzyde van eene ronde opening, leggen twee leeuwen, naast welken, twee naakte kinderen, op eenige aardvrugten, zitten. De zoldering van 't Portaal voor de Kamer plagt, met eene blaauwe lugt, waarin 't gevogelte vloog, beschilderd te zyn, op gelyke wyze, als die van 't Portaal voor de Thesaurie Ordinaris: doch is ook, al sedert lang, overgewit. In de Kamer zelve, zyn het zolder- en het schoorsteenstuk fraai door *Cornelis Holstein* geschilderd (*u*). In 't midden van 't zolderstuk, vertoont zig eene bedaagde vrouw, in een donker purperen kleed, zittende op de wolken, waaruit verscheiden' gevleugelde wigtjes het hoofd steeken. Haare linkerhand, die eene weegschaal voert, rust op een boek. Met haare regter, ligt zy den slip van haar kleed op, om eenige verlegen kindertjes daar onder te bedekken. In de vier hoeken, ziet men vliegende wigtjes, voorzien van bysieraaden, die op de zorg voor de Weezen zinspeelen. In 't schoorsteenstuk, vertoont zig de Grieksche Wetgeever Lycurgus, zynen neef tot zoon aanneemende. Tusschen de vensters hangt een gedeelte van een stuk van *Petrus Paulus Rubbens*, 't welk veel grooter geweest is, en de ge-

(*u*) A. Houbrakens Schonburgh III, *Deel*, *bl.* 324.

STAD-HUIS. geboorte des Heilands verbeeld heeft. 't Overgebleeven gedeelte, welk men meent uit den brand van 't oude Stadhuis, of van de Nieuwe Kerke gered, en sedert hier geplaatst te zyn, verbeeldt Jozef, agter een' os staande.

Nu komen wy aan de

RAAD-KAMER.

RAAD-KAMER.

Boven welker loozen ingang, om eene ronde opening, byna dezelfde sieraaden als boven de Weeskamer uitgehouwen zyn. De Kamer zelve heeft, gelyk Burgemeesters Vertrek, twee schoorsteenen, welker mantels op agt bonte marmeren Korinthische kolommen, vier ronden en vier platten, rusten. Op de friezen, is allerlei loof- en beeldwerk, keurlyk, in 't klein, uitgehouwen. Het schoorsteenstuk in 't noorden, fraai, door *Govert Flink*, geschilderd (v), verbeeldt Koning Salomo biddende, en de Hemelsche wysheid, daalende uit de wolken, en hem verstand, rykdom en eere beloovende. Aan den voet van 't stuk, leest men:

Daer Salomons gebedt en offer Godt behagen,
Wort hem de Wysheit 's nachts belooft uit 's Hemels troon,
Met eenen Ryckdom, Eer en veel gewenschte dagen.
Waer wysheit raeden mag, daer spant de Staet de Kroon.

Voor

(v) A. HOUBRAKEN Schouburgh II. *Deel*, *bl.* 24.

Voor den schoorsteen in 't zuiden, ziet men den ouden Jethro, zynen schoonzoon Mozes raadende, zeventig oudsten nevens zig te kiezen, om Izraël te regten. 't Stuk is geschilderd, door *Joannes Bronkhorst*. De verkiezing deezer zeventig oudsten zelven, of liever de byeenkomst der verkoorenen voor de Tente, is in een groot stuk, welk vyfenveertig voet breed, en negentien en een halve voet hoog is, en den geheelen westelyken wand van 't vertrek beslaat, in de jaaren 1736, 1737 en 1738, keurlyk, door *Jacob de Wit*, geschilderd. Deeze wand plagt behangen te zyn, en de Raad hadt, reeds in 't jaar 1697, besllooten, dien met een bekwaamer behangsel te versieren (w). Doch daar verliepen veele jaaren, eer zulks in 't werk gesteld wierdt. In 't jaar 1735, werdt 'er, met meer ernst, aan gedagt, en de somme bepaald, die men 'er toe wilde schikken (x). 't Beschilderen van den wand werdt de Wit aanbevolen. Ook versierde hy 't vertrek nog op andere wyzen. De rekening der kosten, die aan 't versieren der Raadkamer besteed werden, liep, in alles, dertienduizend tweehonderd zevenenvyftig guldens en tien stuivers (y). 't Groote stuk, de verkiezing der zeventig oudsten verbeeldende, wordt van kenners, hooglyk, geroemd. Boven de vier deuren van de Kamer, ter wederzyde der schoorsteenen, heeft dezelfde Schil-

Stadhuis.

(w) Resol. Vroedsch. *Lr*. Y. 2 *Nov*. 1697. *f*. 351.

(x) Resol. Vroedsch. *Lr*. KK. 28 *Jan*. 1735. 24 *Jan*. 1736. *f*. 449, 607.

(y) Resol. Vroedsch. *Lr*. LL. 25 *Febr*. 1739. *f*. 423.

Stad-huis. Schilder, in vier ronde *basrelieven*, en roodagtig graauw, de vier vereischten in de oudsten afgebeeld, de *Godvreezendheid*, door Abraham, zynen Zoon offerende; de *Waarheid*, door Jeremia, by de ziedende pot en de Amandelroede; 't *Verstand*, door Jozef, in Egipte kooren doende opleggen, en den *afkeer van de Gierigheid*, door Eliza, de geschenken van Naäman den Syrier van de hand wyzende. Onder deeze *basrelieven*, zyn, overeenkomstig met de friezen der schoorsteenen, door den zelfden de Wit, ook vier kleine graauwtjes geschilderd, die veelen, in den eersten opslag, voorgekomen zyn, als in wit marmer uitgehouwen. Onder Abraham, ziet men een' hond met een' zegelring, een zwaard, zegels en een' sleutel, de Getrouwheid afbeeldende: onder Jeremia, eenen bykorf, haan, zeef, lamp, pen en inktkoker, vertoonende de Naarstigheid: onder Jozef, een uurwerk, toom en boog, de Maatigheid in 't arbeiden aanduidende; en onder Eliza, Merkuurs staf, een zandlooper, boek en harp, het spreeken van gepaste redenen afbeeldende. Tusschen de vensterlichten, is de Hollandsche Maagd, in de gedaante van eene Pallas, ook in 't graauw, door de Wit, geschilderd. Zy heeft een' speer, met den hoed der Vryheid daarop, in de regterhand, en rust, met de linker, op den Bybel, die op een hoog voetstuk staat. Boven haar hoofd, ziet men 't Koggeschip uit Stads zegel. Eindelyk, heeft dezelfde konstenaar, tusschen de vier bovenste en de vier onderste vensterlichten, nog vier

zin-

zinnebeelden, in 't graauw, geschilderd. In 't eerste, de tafelen der Wet, een Altaar, een' Bybel en eene Lamp, verbeeldende den *Godsdienst:* in het tweede, een' burgt, een' bondel pylen, den hoed der vryheid en een' krans van eikenloof, aanduidende de *burgerlyke Eendragt* en derzelver vrugten: in het derde, eene schaal en gewigt, vaten, pakken en Merkuurs slangenstaf, vertoonende den *Koophandel*; en in het vierde, een schips voorsteven, touwen, ankers, compas, graatboog, riem, haak en ander scheepsgereedschap, de *Scheepvaart* der Stad afbeeldende. 't Gewelf van deeze Kamer is, veel vroeger, en door eene andere hand, te weeten, door *Erasmus Quellyn*, Oom van den beroemden Beeldhouwer Artus Quellyn, beschilderd. Men ziet hier de Amsterdamsche Maagd, zittende op eenen adelaar in de wolken, en verzeld van de Wysheid, de Kennis, en de Regtvaardigheid; waarby nog andere zinnebeeldige sieraaden komen, die, ter oorzaake der groote hoogte van 't vertrek, 't gezigt der aanschouweren byna ontwyken. Boven het groote stuk van de Wit, zyn, in vier geboogen vakken, vier zinnebeeldige vertooningen van de waardigheid en eigenschappen der Burgemeesteren en Raaden uitgebeeld. In 't noordelykste, ziet men de Burgemeesterlyke bondelbyl agter eenen krans van eikenloof: in het volgende, dezelfde bondelbyl, beschermd door eenen gekroonden leeuw: in het derde, eenen dolfyn, spiegel, anker en slang, zinnebeelden van Voorzigtigheid en Vertrouwen: en in het

Stad-huis.

Stad-huis. vierde, een' bybel, oijevaar en haan, prenten van Godsdienstigheid en Wakkerheid. Eindelyk, ziet men, aan ieder der vier zyden van de twee schoorsteenen, negen, en dus in alles zesendertig wapens van de Raaden, die 't eerst zitting in de Raadkamer gehad hebben: en tusschen de middelste lichten, hangen de wapens der zesendertig Raaden van 't jaar 1737, toen de Raadkamer, op nieuws, versierd werdt, in twee reeksen, ieder van agttien: allen, even als de eerstgemelden, in hout gesneeden, en met de vereischte kleuren beschilderd. Boven aan elke reeks, staat S. P. Q. A. dat is, *de Raad en 't Volk van Amsterdam*: en onder aan: MDCCXXXVII.

Op de Raadkamer, volgt de

Justitie-Kamer.

Justitie-Kamer. Ter wederzyde van de ronde opening boven derzelver ingang, zyn twee kinderen uitgehouwen, draagende ieder eene bondelbyl. Onder aan, staan twee arenden met uitgespreiden vleugels, van welken de eene een bondel pylen, het zinnebeeld der Eendragt, en de andere Merkuurs Slangenstaf gevat heeft. In een vierkant, boven dit rond, ziet men Amfion, de muuren der Stad Thebe stigtende, door het speelen op de harp. De Kamer van binnen is, even als Burgemeesters Kamer, ten noorden en ten zuiden, bezet met vier Korinthische kolommen; doch van Breemer steen. De vloer is konstiglyk ingelegd, met drie witte marmeren kruissen uit het wapen der

Stad,

Stad, ten wedereinde van welken, twee Stadhuis.
groote ſlagzwaarden leggen. Ter linkerzyde van den ingang van binnen, gaat men, met ſteenen trappen, naar de Charterkamer. Ook is hier, in 't noorden, de ingang naar de Raadkamer. 't Zolderſtuk is, door *Nikolaas de Held Stokade*, geſchilderd, en beſtaat uit drie byzondere verdeelingen. In 't middelſte, vertoont zig Amſterdam, in de gedaante van eene maagd, met de Keizerlyke Kroon op 't hoofd; eene weegſchaal in de regterhand, en een ſcepter, met een beſtraald oog daarop, in de linker. Zy is verzeld van de Wysheid en Wakkerheid, die boosheid, geweld, bedrog en andere ondeugden met voeten treeden. Naar de trappen toe, ziet men eene maagd, die met een' geeſſel de horſels verjaagt, terwyl twee naakte kindertjes zig onder haar kleed tragten te verſchuilen. En naar de glazen toe, vertoont zig nog eene maagd, die, omhangen met den leeuwenhuid, en gewapend met de knods van Herkules, zig bevlytigt om de andere te hulp te komen.

Tuſſchen Burgemeeſters- en de Juſtitie-Kamer, is, regt boven de gaandery, die voor de Vierſchaar legt, de

P U IJ E,

of Afleesplaats, zynde ook eene gaandery, Puije.
langs het middelſte uitſtek van den voorgevel. Zy heeft twee ingangen, een' uit Burgemeeſters Kamer, en een' uit de Juſtitie-Kamer: boven welke twee ingangen, binnenwaards, na't

Stadhuis.

sluiten der Vrede met Groot-Britanje, in 't jaar 1674, het volgende rym, met gouden letteren, gesteld werdt. De zes eerste regels van het zelve staan boven den ingang naar de Justitie-Kamer, en de zes laatsten boven den ingang naar Burgemeesters Kamer:

't Onlanks door Frans gewelt
Vernedert Nederlandt,
Gaand', als dat was ghestuit,
In 't Britsche Vree-verbant,
Droogt in d'Orangie zon
De traanen uyt haar oogen:
O Burger-Vaderen
Gebiedend aan het Y,
Dat dit tot Vreugd van U
En Stadt en Staedt gedy;
Soo komt God onvoorziens
't Vernederde verhoogen.

Vondel leefde nog, toen dit rym hier gesteld werdt. Doch men ziet ligtelyk dat het niet uit zyne penne gevloeid is. 't Is, door sommigen, aan *Joannes Antonides van der Goes* toegeschreeven (z). Doch ik weet niet, op wat grond. Ten minste vindt men 't niet, onder zyne uitgegeven Gedigten. 't Zolderstuk der Puije is, door *Joannes Bronkhorst*, beschilderd, en in drie afdeelingen onderscheiden. In 't middelste, is de Tyd, in 't zuidelyke, het loffelyk Gerugt, en in 't noordelyke, het schandelyk Gerugt, aartiglyk, afgebeeld.

Voor

(z) Gebouwen, Gezigten enz. van Amsterdam *gedr.* 1736. *bl.* 128.

Voor de Justitie-Kamer en een gedeelte der Puije, wordt, tot het oefenen van openbaare lyf- en halsstraffe, 's daags voor de uitvoeringe derzelve, een houten *Schavot* of Strafplaats opgeregt; waartoe de paalen, planken, leeningen, en wat 'er meer toe vereischt wordt, zodanig gereed gemaakt is, dat het, in zeer korten tyd, in en uit elkanderen gezet kan worden. De *Kaak*, wanneer menze noodig heeft, wordt voor het noordelykste voorlicht der Justitie-Kamer gesteld. STADHUIS: Schavot en Kaak.

De vertrekken der tweede verdiepinge van 't Stadhuis nu beschouwd hebbende, komen wy, langs verscheiden opgangen, op de derde Verdieping. Wanneer men den trap in 't zuidoosten, gemeenlyk den Toorentrap genaamd, opgaat, ontmoet men, op deeze verdieping, langs den zuider-zydgevel van 't gebouw, drie vertrekken, naast elkanderen, een groot in 't midden, met vier lichten, en twee kleinen ter wederzyde, ieder met een licht, die, tot in 't jaar 1762 toe, geschikt waren ter bewaaringe van de Registers der verstorvene Notarissen, en hierom *Minuten-Kamers* genaamd werden. Doch op den twaalfden October des gemelden jaars, ontstondt 'er brand in een lang vertrek boven deeze Kamers, welk, eertyds, een gedeelte van de Wapenkamer geweest was, en toen tot eene bergplaats van uitgediende papieren gebruikt werdt, behalve, dat de Schilders der Stads gebouwen en werken zig van de overige plaats bedienden, om hunne verwen te bereiden. De vlam sloeg, eer menze blusschen kon, door de vloer van Vertrekken der derde verdiepinge. Gewezen Minuten-Kamers.

STADHUIS. 't vertrek, in de westelyke kleine Minuten-Kamer, daar eenige schade veroorzaakt werdt. En dit ongeval heeft gelegenheid gegeven, tot het verplaatsen der Minuten-Kamers, zynde van de drie vertrekken, in welken de Minuten geplaatst plagten te zyn, het middelste nu tot berging van uitgediende boeken van de Wisselbank geschikt. Ten oosten van 't Portaal, welk naar deeze vertrekken toegang verleent, ontmoet men een langen gang, die van 't zuiden naar 't noorden loopt, in welken, aan 't zuideinde, de ingang van een vertrek is, alwaar eenige papieren van Schepens-Comptoir gebergd worden. Oostwaards zyn de ingangen van verscheiden' Kamers, eene van welken, reeds voor eenige jaaren, en twee anderen, in 't jaar 1763, tot *Minuten-Kamers* geschikt zyn. De Minuten der Notarissen zyn hier, in zulk eene goede orde, geplaatst, dat zy, doorgaands, zeer vaardiglyk, gevonden konnen worden. Aan 't noordeinde van den gang, is eene deur der Konstkamer, van welke wy, terstond, spreeken zullen. Naar 't zuideinde, is een vertrek, alwaar, tegenwoordig, Stads Excyns van 't Beestiaal ontvangen wordt.

Tegenwoordige Minuten-Kamers.

Den trap in 't noordoosten der zaale optreedende tot op de derde verdieping, ziet men, rondsom 't Portaal van den trap, vier oude Schutters stukken hangen: een van *Alion*, twee van *Paulus Moreelsen*, en een van *Cornelis Ketel* geschilderd. Ook hangt hier een gedoodverwd stuk van *Gerard de Lairesse*, Caligula verbeeldende, die zyn Paard Burgemeester maakt. Ten wes-

Kamer van 't Groot-Kraamers-Gild.

westen van dit Portaal, is de ingang der Kamer van 't Groot-Kraamers-Gild, een fraai en lugtig vertrek, welk, door twee lichten, naar 't noorden uitziet. De schoorsteenmantel rust op houten kolommen, en voor den schoorsteen, ziet men vier oude Overluiden van dit Gilde, nevens den Gildeknegt, afgebeeld. Boven de deur, die ten zuiden van den schoorsteen is, hangt eene oude schildery van *Jacob Corneliszoon* van Oostzaanen, verbeeldende een' bekransten Gilde-Os (2), door eenen Schutter gewonnen, met het schieten naar de Paapegaay. Voor 't beeld van den os, leest men: STADHUIS.

Negentien honderd en twaalf pont,
Heeft gewogen deze osse al ruym,
En was hoog seste halve voet als hy stond
En dik X. *voeten ic liech niet eene kruym,*
De lengkte was just XII. *voet min* IIII. *duym.*
A°. 1564.

En in de fries der lyste, staat, met zwarte en vergulde letters:

Dees . os . is . gewonnen . scutterlic .
Van . Jacob . Reyerszoon . Boon.
Toen . ten . twiedemaal . die . Papegaay .
Was . gestelt . vast . suver . schoon .

Voorts,

(2) Uit eene *oude Rekening* van dit Gilde, is my gebleeken, dat het zelve, op de jaarlyksche Gildemaaltyd, eenen geheelen os plagt te slagten, na dat dezelve, voorgegaan van speelluiden, eerst de Stad rond geleid was.

STADHUIS. Voorts, hangen, in dit vertrek, drie Naamborden der Overluiden. Het nieuwste is met eene zeer fraaije vergulde lyst versierd. Nevens dit bord, hangt het volgende zinryk vers van HERMANUS ASSCHENBERG, die, in 't jaar 1760, Overman van 't Gilde geworden is.

Toen GISSING *magtloos was om ieder 't zyn' te geeven,*
In groot of klein, in veel of weinig, zwaar of ligt,
Bedacht GERECHTIGHEID, *tot nut van 't samenleven,*
Gereedschap haar ter hulp, de Maat, 't Getal, 't Gewigt.
Wie recht en trouw verbant, zich roekloos durft vergeeten,
Zyn' Naasten in Gewigt, Getal of Maat, misleid,
Verkrygt in 't eind' zyn loon, door 't wroegende Geweeten,
Dat hem ten beul verstrekt, en ramp op ramp bereid:
Laat dan de trouw en 't recht in all' uw' handel blyken,
Zo zal des Hoogsten gunst nooit van uw' drempel wyken.

Regtkamer der Diemer- of Watergrafts-Meer. Uit het gemelde Portaal, treedt men, oostwaards, in eenen korten gang, aan welks oostzyde, de *Regtkamer der Diemer- of Watergrafts-Meer* is, die voor deezen op de onderste verdieping, in de Kamer, waar, sedert, de Stads-Excyns van 't Beestiaal ont-

van-

vangen werdt, en die nu, door den Ontvanger van de Wisselbank, gebruikt wordt, plagt gehouden te worden. 't Is een wel geschikt, lugtig vertrek, met drie lichten naar 't oosten, nevens welk, westwaards, een kleiner vertrek is met twee lichten naar 't noorden, en een naar 't oosten. In de Regtkamer, hangen, rondsom den wand, eene hartenjagt en andere schilderyen. Aan 't zuideinde van den gang, is de ingang der *Konstkamer*, gelykze genoemd wordt, by welke, noordwaards, een kleiner vertrek is, het *Konst - Kabinet* genaamd. De Konstkamer werdt, omtrent het begin deezer eeuwe, opgeregt, en geschikt tot eene Toon- en Verkoopplaats van Schilderyen, Tekeningen, Beelden en andere diergelyke konst, waartoe zy, eenige jaaren, gediend heeft. Doch de Konst hier ter Stede, sedert eenigen tyd, merkelyk aan 't vervallen zynde, hebben Burgemeesteren, in 't jaar 1748, den Schilder *Jan van Dyk* verlof verleend, om zig van deeze Kamer te bedienen, tot het geeven van onderwys in de Meetkonstige beginsels der Schilder- en Tekenkonst, byzonderlyk, in de Doorzigtkunde. Ook houdt hy 't opzigt over deeze Kamer, die nog tot eene Toonplaats van Konststukken gebruikt kan worden. Boven de deur, leest men deeze verzen van Jan Baptista Wellekens:

Stadhuis.

Konstkamer.

De Dichtkunst galmt van vreugt, nu dat haer stomme suster,
In 't Raadhuis aan het Y, een Eerplaets is vereert:

Zy,

STAD-HUIS.

Zy, spraakeloos, vint troost en schuylt nu veel geruster
By Themis, die, met regt, haar eed'len geest waardeert.
O Burgervaders! ei! volhardt in Kunst te queeken,
Zo word, als Orfeus Lier, 't Penseel een Hemelteeken.

De Konstkamer strekt zig, langs de lichten van den voorgevel, uit tot aan de tegenwoordige Minuten-Kamers. Men ziet 'er nog eenige fraaije Schilderyen, Modellen en Prenten, en onder anderen, het afbeeldsel van den beroemden Zeeschilder *Ludolf Bakkbuizen*, door hem zelven, in den ouderdom van agtenzestig jaaren, zittende, en leevensgrootte, geschilderd. Hy houdt eene schryfpen in de regter-, en een blad papiers, waarop zyn eigen beeld, als in zwarte konst, door hem zelven geschrapt, nog eens te zien is, in de linkerhand. 't Stuk is, in 't jaar 1699, geschilderd, en door den Schilder, die Mede-Opziender der Konstkamer geweest is, aan dezelve vereerd. In 't Konstkabinet, wordt eene verzameling van meer dan zevenduizend Prenten van de beroemdste Italiaansche, Fransche en Nederlandsche Meesters, vervat in twee-envyftig Boekdeelen, bewaard, die, door den konstlievenden Heere *Michiel Hinloopen*, aan de Konstkamer gemaakt, en in 't jaar 1709, door den Heere Burgemeester *Nicolaas Witsen*, Executeur van zynen uitersten wil, aan dezelve uitgeleverd zyn.

Wy

Wy hebben nu de vertrekken der derde verdiepinge langs de zuidzyde, de oostzyde en een gedeelte van de noordzyde, kortelyk, beschreeven. De gewoonlyke toegang naar de overige vertrekken aan de noordzyde, en naar eenige vertrekken der westzyde is langs den trap in 't noordwesten der gaanderye van de groote zaal. En hier ontmoet men eerst twee vertrekken, geschikt ten gebruike van de Desolaate-Boedels-Kamer, die naar 't noorden uitzien, en zo groot zyn, als twee der drie gewezen Minuten-Kamers, in 't zuiden. Zy eindigen tegen den wand der Kamer van 't Groot-Kraamers-Gilde: voorts, westwaards, een gang, aan welks zuideinde, de ingang is van eene groote Kamer, waar de uitgediende Boeken en Papieren van de Rekenkamer gebergd worden. Zy heeft vier lichten in 't westen, en een klein vertrek, noordwaards, nevens zig, welk maar een licht in 't westen heeft, en tot het zelfde gebruik dient. Nog meer noordwaards, zyn nog twee vertrekken, geschikt tot huishoudelyk gebruik van den Cipier, en naar 't westen en noorden uitziende.

Stadhuis. Eenige vertrekken aan de noord- en westzyde, en derzelver gebruik.

De gereedste toegang naar de overige vertrekken der derde verdiepinge aan de westzyde is, langs den vierden trap, in 't zuidwesten der gaanderye van de groote zaal. En hier ontmoet men eerst, in een gang ten westen, eene Kamer, met een vertrekje daar nevens ten zuiden, welk drie lichten heeft, twee zuidwaards, en een westwaards. Zy plagten beide, door de Superintendenten der Zyden-

Overige vertrekken der westzyde.

STAD-HUIS.

Manufactuuren, die nu in de Kamer der Commissarissen van kleine Zaaken vergaderen, gebruikt te worden; doch hebben nu geen byzonder gebruik. De Schilder van Dyk heeft 'er een' sleutel van, en bewaart 'er de gebeelde steenen, die tot de twee platte halve aardklooten, in den vloer der groote zaale, geschikt waren; doch niet gebruikt zyn.

Gang naar de Krygsraads-Kamers.

De gang, waar deeze Kamer ingaat, leidt, ten noorden, naar de kleine, en uit dezelve, door een ruim portaal, naar de groote Krygsraads-Kamer, en is behangen met tien oude Schutters stukken: onder welken, de zogenaamde *Braspennings maaltyd* is, in 't jaar 1533, door *Cornelis Anthoniszoon*, geschilderd; in welk stuk, eenige S. Joris- of Voetboogsschutters verbeeld zyn; welker kleeding aan de linkerzyde rood, en aan de regterzyde groen is. In een diergelyk, boven den ingang naar de kleine Krygsraads-Kamer, staat een schutter met een kelkje in de hand, zynde *Claas Gaaf*, Oud-Over-Grootvader van den Heere Burgemeester NICOLAAS WITSEN, volgens een opschrift met olieverw, op den rug van 't stuk. Gaaf is, meen ik, dezelfde, die, in de lysten der Regeeringe, op 't jaar 1529, als Schepen, bekend staat, met den naam van *Claas Gaaf Lambertz.*

Kleine Krygsraads Kamer.

De *Kleine Krygsraads-Kamer* is een ruim vertrek, waar Kolonellen alleen byeenkomen, en nevens welk, een vertrekje is voor den Secretaris van den Krygsraad. In deeze Kamer, hangen vier oude en kleine en drie groo-

groote en nieuwer Schutters ſtukken. Onder de eerſten, is 'er een, waarin een perſoon met een bonten mantel, *Cornelis Lambertsz Opzie*, Oud-Over-Grootvader van den gemelden Heere Witſen, verbeeld; gelyk ook, in een opſchrift op den rug van 't ſtuk, te kennen gegeven wordt. Voor den ſchoorſteen, hangt een ſtuk van *Paulus Moreelſen*, die Schepen en Raad te Utrecht geweeſt is. En daar tegen over een optrekkend Corporaalſchap van 't vendel van den Kapitein *Frans Banning Kok*, Heer van Purmerland en Ilpendam, in 't jaar 1642, door *Rembrand van Ryn*, geſchilderd. In 't ooſten, hangt een ſtuk, beſchilderd, door *Jacob Bakker*, met een Corporaalſchap uit het vendel van den Kapitein *Jan van Vlooswyk*.

Uit de kleine, komt men, door een portaal, in de GROOTE KRYGSRAADS-KAMER, die zo groot is als Schepens Kamer, daar zy regt boven komt. Zy is van den kap afgeſcheiden, met een houten gewelf. Aan 't einde der Kamer, ſtaat eene lange tafel, voor de Kolonellen, waarby eene kleine vierkante tafel voor den Secretaris geplaatſt is. De Kamer is, aan drie zyden, bezet met drie ryen zitbanken boven elkanderen, op welken de Kapiteinen, Luitenanten en Vendrigs zig plaatſen, wanneer de groote Krygsraad vergadert, of anders de Kapiteinen alleen. 't Vertrek is, wyders, verſierd met elf of twaalf Schutters ſtukken. Onder deezen, munt allermeeſt uit een van *Bartholomeus van der Helſt*, in 't jaar 1648 geſchilderd, hangende beneden, aan de zuidzyde

Groote Krygsraads Kamer.

Stadhuis. van 't vertrek. 't Verbeeldt een teerend Çorporaalſchap Burgers, uit het vendel van den Kapitein *Cornelis Jan Wiſen*, die, door zynen Luitenant, *Johan van Waveren*, met de eeuwige Vrede, welke, in 't gemelde jaar, geſlooten was, geluk gewenſcht wordt. Men wil, dat, voor enkele gedeelten uit dit ſtuk, eertyds, ſchatten gebooden zyn. Zeker is 't, dat het, door kenners, nimmer zonder verwonderinge beſchouwd wordt (*a*). Agter de zitplaats der Kolonellen, hangt nog een ſtuk van dezelfde meeſterlyke hand; doch in 't jaar 1639 geſchilderd. 't Verbeeldt een optrekkend Corporaalſchap uit het vendel van den Kapitein *Roelof Bicker*. In 't ooſten is ook een groot ſtuk van *Govert Flink* geplaatſt, insgelyks, omtrent het jaar 1648, geſchilderd, verbeeldende een Corporaalſchap uit het vendel van den Kapitein *Joan Huydecoper*, Heer van Maarſeveen. Onder de ouder ſtukken, is 'er een van den jaare 1625, waarin dertien beelden zyn, van den Kapitein *Albert Coenraads Burg*, den Luitenant *Pieter Evertsz. Hulft*, den Vendrig *Arend van Buil*, den Serjant *Herman Rendorp*, en nog een Serjant en agt ſchutteren. De drie eerſten zitten aan eene tafel, met eene tekening van de oude Waal, eer nog het nieuwe Waals Eiland uit dezelve aangehoogd was, voor zig. Onder de overige ſtukken, zyn 'er ook eenigen, die, in 't een of in 't ander opzigt, uitmunten. Alle deeze Schutters-

(*a*) Zie Houbraken Schoubургh II. *Deel*, *bl.* 9. III. *Deel*, *bl.* 137.

ters-ſtukken zyn, in of omtrent den aanvang des jaars 1683, uit de Kloveniers- en Handboogsdoelen, herwaards overgebragt (*b*). STADHUIS.

De vertrekken der derde verdiepinge bereiken nergens onmiddelyk den kap of het dak van 't Stadhuis, de groote Krygsraads-Kamer alleenlyk uitgenomen, die 'er ſlegts, door een houten beſchot, van afgeſcheiden is. Alle de overigen hebben eene houten zoldering, boven welken, ten ooſten, ten noorden, ten zuiden, en gedeeltelyk ook ten weſten, verſcheiden' vertrekken geſchikt zyn. Zy zyn allen met gewelven van gebakken ſteen gedekt; welke gewelven, van boven, daar men onder den kap komt, behoorlyk gevuld en met bakken gevloerd zyn.

Vertrekken boven de derde verdieping. Wapenkamer.

't Voornaamſte van de vertrekken, die boven de derde verdiepinge komen, is de WAPENKAMER, die, eertyds, de gantſche ooſtzyde en een groot gedeelte van de noord- en zuidzyde van 't gebouw plagt te beſlaan, en nog de gantſche ooſtzyde, en het grootſte gedeelte van de noordzyde beſlaat. De gereedſte toegang naar dezelve is, langs den trap in 't zuidooſten der gaanderye op de groote zaale, in 't gemeen den toorentrap genaamd. Even binnen den ingang deezer Kamer, die, aan beide haare einden, met zwaare houten deuren, geſlooten is, ontmoet men eene afgezonderde zitplaats voor den *Commis der Artillerye*, en nevens dezelve, een vertrek-

(*b*) Reſol. Vroedſch. Lr. O. 5 Decemb. 1682. *f.* 341.

STAD-HUIS.

trekje, daar 't geweer schoon gemaakt wordt. Voorts, is hier 't Stads schiet- en zydgeweer, waarmede men, in tyd van nood, spoedig, een groot getal van ingezetenen zou konnen voorzien, in zeer goede orde, geplaatst. Men heeft 'er hedendaagsche snaphaanen, met bajonnetten, en anderen: degens, draag-banden, kruidtassen enz.: ook eenig oud zydgeweer, gladde yzeren cuirassen en harnassen; al 't welke, tot eene gedagtenisse der oude wapenrustinge, bewaard wordt.

De overige vertrekken boven de derde verdiepinge zyn, in 't zuiden, het lang vertrek, welk weleer een gedeelte der Wapen-kamer plagt te zyn, en waar, in 't jaar 1762, de brand ontstaan is: voorts, in 't westen, boven de kleine Krygsraads-Kamer, een groot vertrek, waar eenige uitgediende papieren, van de Wisselbank gebergd worden, en aan dezelfde zyde, boven de vertrekken, die door de Rekenkamer en door den Cipier gebruikt worden, eene ruime bergzolder, ten dienste der Desolaate-Boedels-Kamer, en drie andere vertrekken, die tot berging van verscheidenerlei soorten van gemaakt houtwerk, modellen van gebouwen en werktuigen verstrekken. Boven deeze vertrekken, onmiddelyk onder 't dak en den Tooren, onthouden zig dagelyks bedienden van de Stads Uurwerkmaaker, Loodgieter en Leidekker. Ten dienste van dit werkvolk, welk, somtyds, houtskoolen tot soldeeringe gebruiken moet, zyn steenen overwelfde haarden onder 't dak gemaakt, buiten welken, zy niet stooken mogen.

Uit

Uit de ſtukswyze beſchryving van dit groot ſch gebouw, is ligtelyk af te neemen, dat het der Stad ſchatten gekoſt heeft. Nogtans, is het my, uit eene berekening van een gedeelte der koſten, die ik gezien heb, voorgekomen, dat dezelven niet zo geweldig groot geweeſt zyn, als eenigen zig verbeeld hebben. Het grove werk van 't gebouw werdt niet alleen aanbeſteed; maar ook de beelden, de koperen deuren, de ſchilderſtukken, en andere ſieraaden. En gelyk de Schilder-, Bouw- en Beeldhouwkonſt, in 't midden der voorgaande eeuwe, toen 't Stadhuis geſtigt werdt, den hoogſten trap van volkomenheid bereikt hadden; zo vloeiden de konſtenaars en arbeiders van allerlei ſoorte, in zulk eene menigte, herwaards, dat zulks gelegenheid gaf, om het gebouw, ſpoediger, en zelfs met minder koſten, te volmaaken, dan tegenwoordig zou konnen geſchieden. De Fronteſpies van den agtergevel is aan *Artus Quellyn*, voor negenduizend vyfhonderd guldens, aanbeſteed geweeſt. Doch hem was nog eene vereering van vyfhonderd guldens beloofd, zo hy 't werk ſpoedig en tot genoegen afmaakte. De kleine ſieraaden op de zaale hebben ieder van vyftig tot zeſtig guldens gekoſt. Voor de koperen deur der Vierſchaare, die drieduizend vierhonderd en vyftig pond woog, was agtentwintig ſtuivers het pond betaald; doch, naderhand, werdt, voor de koperen deur der groote zaale, niet meer dan twintig ſtuivers het pond gegeven. De

Stadhuis. Aanmerkingen, over de koſten van 't bouwen.

STAD-HUIS. schilderstukken in de gaanderyen der zaale waren, aan *Govert Flink*, dieze egter, gelyk wy boven (*c*), hebben aangetekend, niet voltrokken heeft, voor duizend guldens ieder, aanbesteed. Voor het stuk in de Raadkamer, daar Jethro Mozes raadt oudsten te kiezen, is aan *Joannes Bronkhorst* ook niet meer dan duizend guldens betaald. Men kan hieruit eenige gissing naar 't beloop der overige kosten maaken. 't Gebouw heeft, zekerlyk, hier te Lande, geene wedergade, en wordt, in andere Landen, door weinige gebouwen geëvenaard, en door nog kleiner getal overtroffen.

(*c*) *Bladz.* 45.

II. BEURS.

II.

BEURS.

De Koophandel, die, al vroeg, in Amsterdam, heeft begonnen te bloeijen, heeft ook aldaar, al vroeg, eene Vergaderplaats voor de Koopluiden noodzaakelyk gemaakt. Nogtans vindt men niet, dat, met ernst, gedagt is, om hun, hier ter Stede, eene bekwaame Vergaderplaats te stigten, dan omtrent het einde der zestiende eeuwe. Voor dien tyd, kwamenze, in de Warmoesstraat, naar 't einde toe, by een (*a*), en bergden zig, by regenagtig weder, onder de luifels der huizen aldaar. Door den tyd nogtans, schynt de plaats hier te eng bevonden te zyn. Immers, uit eene Keure van den negenentwintigsten July des jaars 1592, blykt, dat de Koopluiden, aan 't oosteinde der Nieuwe Brugge (1), vergaderden. Hier stondt een houten huisje, het *Paelhuiske* genaamd, waaraan een klokje hing, welk, ten twaalf uuren op den middag, omtrent een half kwartier lang, geluid werdt; waarna de

Beschryving der Beurs.

Oudste Vergaderplaats der Koopluiden.

(*a*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 176.

(1) Men vindt dit bevestigd, in Brederodes *Moortje* (Act. II, Sc. I.), daar van eens Koopmans Zoon gezeid wordt:

Staagh was hy op de brugh by de Negocyanten,

En wat laager, van twee luiden, die van de Vischmarkt komen:

Doe gingben wy de waech neer, 't water langhs, over de Korenmarckt, na de beurs.

BEURS. de Koopluiden de Vergaderplaats verlaaten moesten, zynde het toen de gewoonte, van elf tot twaalf uuren, byeen te komen (*b*). In 't Paalhuisje, waarvan wy spreeken, moesten de Schippers het Paalgeld voldoen; en ook de brieven, die zy van Oosten en Westen herwaards bragten, terstond na hunne aankomst, afleggen; waarna dezelven, door den *Paalknegt*, besteld werden (*c*). Doch alzo de Koopluiden, op deeze hunne Vergaderplaats, voor de guure oostelyke en noordelyke winden, blootstonden, hadt de Vroedschap, al in 't jaar 1586, beslooten, de S. Olofs-Kapel te schikken tot eene Beurs voor de Koopluiden (*d*). 't Schynt ook, dat de Koopluiden, sedert, in deeze Kapel, en zelfs in de Oude Kerke, beurs gehouden hebben. 't Laatste is af te neemen uit eene orde van Kerkmeesteren der Oude Kerke, van den zeventienden December des jaars 1602, waarby den twee Hondenslaageren belast wordt, *te Beurstyd*, een van beide in de Kerke te zyn (*e*). Doch in 't jaar 1607, werdt, daartoe, uitgezien eene plaats op 't Rokin, agter 't huis *de Pot* (2), beoosten welk huis, aan de zuidzyde van den Middel-

(*b*) Keurb. H. *f.* 19 *verso*.
(*c*) Keurb. H. *f.* 125 *verso*.
(*d*) Resol. Vroedsch. N. 5. 16 *Aug.* 1586.
(*e*) Memor. van Kerkm. der Oude Kerke, *bl.* 62.

(2) Op de Beursfluis, staat nog eene Pot in den gevel van een huis. Veelligt, is dit huis gebouwd op de plaats, daar, in 't begin der voorgaande eeuwe, het huis *de Pot*, waarvan wy spreeken, gestaan heeft.

deldam, in 't jaar 1563, de markt van nieuwen Haring gekeurd was (*f*); en by de Vroedschap beslooten, het stigten eener Beurze aldaar, met allen ernst, voort te zetten (*g*). Men liet twee tekeningen maaken van eene nieuwe Beurze, en verkoor de kleinste van de twee (*h*). En in de Lente des jaars 1608, werden de grondslagen van 't gebouw gelegd. Doch men bevondt wel haast, dat het heijen de huizen, die aan den Utrechtschen Steiger of oostzyde van 't Rokin stonden, geweldiglyk, zakken deedt; waarom beslooten werdt, die huizen af te breeken, en de Beurs breeder en korter te maaken, dan men eerst voorgenomen hadt (*i*). Op den negenentwintigsten May, werdt de eerste steen van 't gebouw gelegd, door *Henrik Hooft*, jongsten Zoon van den regeerenden Burgemeester *Cornelis Pieterszoon Hooft*, en Broeder van den beroemden Historieschryver *Pieter Corneliszoon Hooft*. 't Werk werdt, vlytiglyk, voortgezet. In 't jaar 1611, arbeidde men aan den opgang, om welken te bouwen, de Stads Paardenstal, die toen aan den Dam stondt, op de Appelmarkt, aan de oostzyde van den nieuwe-zyds-Voorburgwal, verplaatst moest worden. Ook werdt, in 't jaar 1612, tot het maaken van deezen zelfden opgang, nog een huis van *Opmeer*, insgelyks aan den Dam staan-

Beurs.

De Beurs wordt gestigt.

De eerste steen gelegd.

(*f*) Handv. *bl.* 895.
(*g*) Resol. Vroedsch. N. 10, 28 *April*, 14 *July* 1607. *f.* 136 *verso*, 142 *verso*.
(*h*) Resol. Vroedsch. N. 10. 1 *Sept.* 1607. *f.* 147 *verso*.
(*i*) Resol. Vroedsch. N. 10. 17 *May* 1608. *f.* 168.

Beurs. ſtaande, voor Stads rekening, overgenomen (k). De Beursſtraat, daar voor deezen de ſleeden plagten te ſtaan, werdt toen ook, met ſchoone huizen, bezet (l). En op den eerſten Auguſtus des volgenden jaars, werdt de eerſte vergadering, op de nieuwlings geſtigtte Beurs, gehouden, met zo groot een' toeloop van volk, dat de plaats te klein ſcheen. Men leeſt dit, in een zwarten marmeren ſteen, die in den noordweſterhoek der gaanderye ingemetſeld is, in deezer voege:

De eerſte Vergadering gehouden.

DOOR GODES ZEEGEN IS TOT GERIEF DER COOPLUYDEN DESE BORZE GESTIGT, EN ANº CIƆIƆCVIII. DEN XXIX MEYE DEN Iſten STEEN GELEYT, EN DEN Iſten AUG. CIƆIƆCXIII. DE Iſte VERGADERINGE GEWEEST.

't Gebouw was toen tweehonderd voeten lang en honderd vierentwintig voeten breed. Men voer, onder den middelſten boog, op welken het ruſtte, door, met geſtreeken maſten (m). Ook was 't niet ongeoorlofd, aldaar, met ſchuiten te overnagten, mids zulks, met kennis van den ſluiswagter, geſchiedde (n). Doch in 't jaar 1622, raakte

(k) Reſol. Vroedſch. N. 11. 25 *May*, 2 *Juny* 1611, en 30 *Maart* 1612. *f.* 22, 57.
(l) J. LAURENTIUS Amſterdam.
(m) PONTAN. Amſt. *Libr.* II. *Cap.* XXVI. *p.* 229.
(n) Handv. *bl.* 719.

te hier in hegtenis zekere *Balthazar Paul*, die, door de Spaanschen, als zynde nu, na 't uitgaan van het twaalfjaarig Bestand, den oorlog wederom aangevangen, uitgemaakt was, om, hier ter Stede, brand te stigten (*o*). Terwyl hy zat, verspreidde zig een gerugt, dat men voorhadt, de Beurs, door middel van een vaartuig met buskruid, onder dezelve gelegd, met de gantsche vergadering der Koopluiden, in de lugt te doen vliegen. Doch wat 'er van de gegrondheid van dit gerugt ook zyn moge; zeker is 't, dat, sedert, de vaart onder door de Beurs, met twee boomen, een in 't Rokin en een in het Damrak afgeslooten werdt. En in laater tyd, heeft men de boogen, daar de beurs op rust, met zwaare houten deuren, digt gemaakt, en dwarsbalken in 't muurwerk gelegd, in de plaats van de boomen (*p*). De Beurs hadt maar ruim vyfenvyftig jaaren gestaan, toen men besloot, dezelve te vergrooten (*q*), en in den tegenwoordigen staat te herbouwen. De Tooren, die meer binnenwaards plagt te staan, en met een fraai Klokkenspel en vier Uurwyzers voorzien was (*r*), werdt toen afgebroken, en in deszelfs plaatse, doch meer zuidwaards, het tegenwoordig kleiner Toorentje gebouwd, waarin alleen een slagklok hangt, behalven het klokje, dat, by 't aangaan der Beurze, geluid wordt. Terwyl de Beurs vergroot werdt, kwamen de Koop-

Beurs.

De doorvaart onder de Beurs wordt belet.

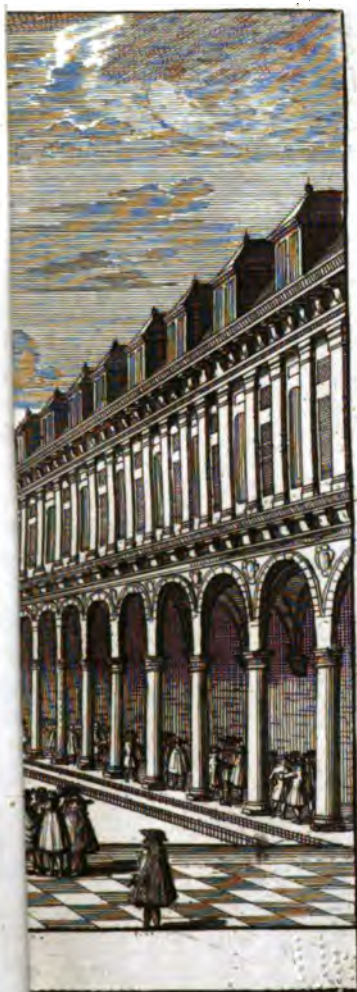
De Beurs wordt vergroot.

(*o*) *Zie* II. *Deel*, XIII. *Boek*, *bl.* 351.
(*p*) *Zie* COMMELIN *bl.* 1170.
(*q*) Resol. Vroedsch. *Lt.* F. 9 *Aug.* 1661. *f.* 88.
(*r*) FOKKENS *bl.* 172.

Beurs. Koopluiden, by goed weder, op den Dam voor 't Stadhuis, en anders in de nieuwe Kerke byeen.

Grootte en gedaante der Beurs. De BEURS, gestigt in 't Rokin, ten zuiden van den Middel- of Vygendam, is een langwerpig vierkant gebouw, welk zig van 't noorden naar 't zuiden strekt, en op vyf boogen rust, eene groote in 't midden, en vier kleineren, ter wederzyde. De voornaame opgang is in 't noorden, ter eener zyde, langs trappen, en ter anderer zyde, langs eene ryzende vlakte. 't Gebouw zelf is hier, met twee yzeren hekken, afgeslooten. De opgang in 't zuiden, daar 't gebouw ook nog met een houten hek, welk twee ingangen heeft, afgeschut is, heeft thans, ter wederzyde, twee zwaare yzeren hekken, ieder met twee deuren, eene van welken, aan elke zyde, des nagts, open blyft. In den voorgevel van de Beurs, staat het wapen der Stad in 't groot. De agtergevel is, ten tyde der vergrootinge van 't gebouw, versierd geworden, met eenen grooten steenen Merkuur, die eenige vrugten en waaren onder den linker arm heeft, en geplaatst is tusschen twee houten deuren, welken, by heet weder, geopend worden, om versche lugt op de Beurs te brengen. Het maaken van dit beeld is, in 't begin des jaars 1670, aan *Bartholomeus Eggeris*, voor zeshonderd guldens, aanbesteed (s). In 't Frontespies van den agtergevel, ziet men 't wapen der Stad, en eenige baalen, pakken en vaten met koopmanschappen ter wederzyde,

(s) *Uit een klein Registertje ter Thesaurie, f. 117.*

de, uitgehouwen. 't Langwerpig vierkant plein, daar de Koopluiden vergaderen, is omringd van eene breede gaandery, die op drie-en-twintig boogen, uitmaakende zesen-veertig blaauwe arduinsteenen pilaaren, rust. Ieder van deeze Pilaaren heeft zyn nommer, waarby men de Koopluiden, welker meesten hunne vaste standplaatsen hebben, ligtelyk, vinden kan. Ook staan, op de meesten, de naamen der Steden of Gewesten, op welken de Koopluiden, die zig daaromtrent onthouden, handel dryven. Op eenigen, leest men de naamen der waaren, welken daaromtrent verhandeld worden. En 't een en 't ander wordt ook, op houten borden, onder de gaandery tegen den muur vastgemaakt, aangeweezen. Boven elken boog, is eene nis van blaauwen arduinsteen tusschen 't metselwerk ingevoegd, in welken, beelden of andere sieraaden zouden konnen geplaatst worden. Men treedt, met twee treden, op de gaandery. Op den blaauwen steenen vloer derzelve, wordt, tegenwoordig, in de wintermaanden, eene houten zoldering gelegd; 't welk groot gemak geeft aan de Koopluiden, die, dikwils, omtrent een uur lang, op de Beurs blyven. Ter wederzyde, buitenwaards, rust de gaandery op vierentwintig overwelfde boogen, twaalf aan elke zyde, die, van Stads wege, verhuurd of gebruikt worden. In eene derzelven, zynde de derde aan de oostzyde, wordt een *Corps de guarde* van de Nagt- of Ratelwagt gehouden. Boven de gaandery, zyn, ter wederzyde, ook eene soort van gaan-

Beurs. gaanderyen, die in eenige vertrekken onderscheiden, en niet altoos tot het zelfde gebruik geschikt geweest zyn. In 't oosten, plagt het Pand der Lakenkooperen of de *Laken-vent-hal* te zyn; doch de Plaats, die hier toe plagt te dienen, is nu gedeeltelyk geschikt tot eene wooning voor den Opziender der Stads werken en wateren. Het overig gedeelte verstrekt, tegenwoordig, tot eene Stads Timmerloots. In 't westen, zyn verscheidenerlei winkels, onder anderen van boeken, prenten, gereedschappen en fraaijigheden. Ook is hier, naar 't zuiden toe, een vertrek, waar Schilderyen verkogt worden, en agter het zelve, de *Schermschool.* Van de zolder boven deeze gaanderyen, maaken de bewooners van de boogen onder de Beurs eenig gebruik. De Vergaderplaats der Koopluiden op de Beurs wordt ook gebruikt om de waakende schutters der zestig Burgervendelen, des namiddags, in de zomer, beurtswyze, in den wapenhandel te oefenen (*u*). Ook worden, op deeze plaats, maandelyks, des morgens vroegtyds, de soldaaten, die hier ter Stede in bezetting leggen, betaald. De Brandspuitluiden worden 'er, insgelyks, in 't gebruik der slang-brandspuit onderweezen.

Keuren op het houden der Beurze. Op het houden der Beurze zyn, van tyd tot tyd, verscheiden' Keuren gemaakt (*v*), die niet allen schynen te hebben konnen naar-

(*u*) Handv. *bl.* 170.
(*v*) Handv. *bl.* 1055 *enz.* [393 *enz.*]

haargekomen worden. Ook is 'er, in sommigen, nu en dan, verandering gevallen. De Beurstyd is, onder anderen, niet altoos eveneens bepaald. In de oudste tyden, plagt men tweemaal 's daags beurstyd te houden, 's morgens van elf tot twaalf, en 's avonds van half zeven tot half agt uuren (*w*), in de maanden May, Juny, July en Augustus; en in de overige maanden, van een half uur voor den aanvang van 't luiden der Poortklok, tot het ophouden derzelve toe (*x*). Naderhand, in 't jaar 1667, is de beurstyd op twaalf uuren, en eens 's daags bepaald; wanneer de hekken geslooten werden, en elk, die laater kwam, en door de kleine deuren wilde ingelaaten worden, zes stuivers, ten behoeve der Aalmoesseniers-armen, verbeuren moest. De boete der Makelaars was, in gelyk geval, op een halven Ducaton gesteld (*y*). Doch deeze Keure is ook in ongebruik geraakt. De Beursklok wordt, tegenwoordig, tegen twaalf uuren geluid. Ten half een uure, plagten de dubbele deuren der yzeren hekken, op de helft geslooten te worden. Voor de opene ingangen, plaatsten zig vier bedienden van 't Aalmoesseniers-Weeshuis met armbossen, daar zulken, die na half een uure ter beurze kwamen, een aalmoes in staken, of niet, naar hun welgevallen. Deeze bedienden vertrokken ten een uure, wanneer alle de hekken Beurs.

(*w*) Resol. Vroedsch. N. 7. 6 *Juny* 1592. Keurb. H. *f.* 19 *verso*.
(*x*) Handv. *bl.* 1055. [393]
(*y*) Handv. *bl.* 1057. [926]

Beurs. ken wederom geopend werden. Doch in de maand July des jaars 1763, is deeze gewoonte afgeschaft. Ten zelfden tyde, zyn 'er drie koperen armbossen, op steenen voeten, gesteld, een binnen den ingang der Beurze in 't noorden, en twee ten wedereinde van den opgang in 't zuiden, waarop de woorden *Aalmoessleniers Armen* gegooten zyn. En sedert blyven alle de hekken der Beurze tot twee uuren open: alzo het thans gemeenlyk zo lang aanloopt, eer de Beurs geheellyk van Koopluiden ontledigd is.

Beurs-knegt. Tot onderhoudinge van goede orde op de Beurs, is, van ouds, een *Beursknegt* aangesteld, die, daarenboven, alleen geregtigd is, om de Biljetten der openbaare Verkoopingen op en aan de Beurs aan te plakken. Hy doet ook de afroepingen van openbaare Verkoopingen en verscheiden' anderen op de Beurs, en geniet, voor ieder derzelven, van zulken, die hem te werk stellen, twaalf stuivers (z). Voorts, moet de Beursknegt zorgen voor het sluiten en ontsluiten der Beurze. Hy voorziet, op zyne kosten, de tafels onder de gaandery van pennen en inkt: waarvoor hem, door de Koopluiden in 't gemeen, een Nieuwjaars-geschenk plagt toegelegd te worden: 't welk, sedert eenige jaaren, by veelen, ik weet niet om welke reden, verzuimd wordt. De Beursknegt bekeurt zulken, die op de Beurs kyven of schelden, en voert, ten teken zyner aanstellinge, een stok in de hand, die, aan 't boven-

(z) Handv. bl. 1083.

einde, met Stads wapen beschilderd is. Voorts is 'er een Waaker van de Beurs, die, op het sluiten en ontsluiten van den opgang boven dezelve, agt geeft. *Kooren-beurs.*

III.

Koorenbeurs.

Den Koorenhandel een' van de oudste en voornaamste neeringen der Stad geweest zynde, zo is 't niet vreemd, dat de handelaars in Graanen, ook al vroeg, eene afzonderlyke Vergaderplaats gehouden hebben. Zy kwamen, in de zestiende eeuwe, byeen op 't water, op de hoogte der oude brugge, op welke, reeds in de vyftiende eeuwe, eene markt van Kooren en Zout plagt te zyn (*a*); en behielpen zig, by regenagtig weder, onder de luifels der huizen daaromtrent, tot geenen kleinen overlast der bewooneren. Om deeze reden, was, al in 't jaar 1547, gekeurd, eene nieuwe Koorenmarkt aan te leggen op den Oude-zyds-Voorburgwal, tusschen de S. Jans- en Halsteegsbruggen (*b*). 't Schynt egter, dat de Koopluiden, op de voorige plaats, die digt by 't Stads-Excynshuis en by 't Koorenmeetershuis, en derhalve veel gelegener was, bleeven vergaderen. De Regeering besloot dan, weinige jaaren na dat de groote Beurs volbouwd was, tot geryf der Koorenhandelaaren, *Koorenbeurs of Koorenmarkt.*

(*a*) Keur van S. Maartens dag 1465. *in* 't Keurb. A. *f.* 40.
(*b*) Keurb. E. *f.* 129 *verso.*

Koorenbeurs. ren, tegen de oude brugge ten zuiden, eene Koorenbeurs of Koorenmarkt, over 't Water, te bouwen (c). 't Werk werdt, in 't jaar 1617, voltrokken (d). 't Gebouw is van hout, en rust op ingeheide paalen. 't Bestaat uit een langwerpig vierkant Plein, dat, van vooren, alwaar een zwaare koperen armbos staat, open, en ter wederzyde en van agteren, met eene overdekte gaandery beslooten is. De gaandery rust op twee en vyftig houten pilaaren. Onder dezelve zyn, langs de wanden, eene groote menigte geslooten banken en kasjes, waarvan de Koopluiden en Makelaars de sleutels hebben, en in welken, de monsters der graanen bewaard worden. Agter en nevens de gaandery, zyn twee of drie vertrekken, tot geryf der Handelaaren, alwaar, onder anderen, de Koorenmonsters gewoogen worden. Op de Koorenbeurs, en den Koorenhandel aldaar, zyn ook verscheiden' Keuren gemaakt (e); op het onderhouden van welken, de *Opziender van de Koorenbeurs* of *Marktmeester*, gelyk hy gemeenlyk genoemd wordt, agtgeeven moet. Onder anderen, begeeft hy, met goedkeuringe der Directeuren van den Oosterschen handel en Reederye, de opengevallene banken en kasjes, en geniet, daarvoor, van eene bank, twaalf, van eene dubbele kas, tien, en van eene enkele kas, zes guldens eens. Doch in

Opziender of Marktmeester.

(c) Resol. Vroedsch. N. 11. 4 *May* 1616. *f.* 172.
(d) J. Laurentius Amsterdam.
(e) Handv. *bl.* 800 *enz.* 1106 *enz.*

in geval iemant een' Vader, Zoon, Schoon- Kooren-zoon, Weduwe, of Compagnon nalaat, die, beurs. binnen 't jaar, toont den Graanenhandel te willen aanhouden, moet de kas of bank des overleedenen, op deszelfs naam, worden overgetekend, zonder dat 'er den Opziender meer dan drie guldens voor behoeft betaald te worden; alles volgens eene Keure van den agttienden October des jaars 1719 (*f*). De Opziender geniet ook het voordeel van het monstergraan, welk, onder 't bezigtigen, op de Koorenmarkt, gestrooid wordt.

Toen, in 't midden der voorgaande eeuwe, het nieuwe Waals-Eiland uit het Y aangehoogd was, werdt, by de Vroedschap, in overweeging genomen, om de Koorenligters voor dit Eiland te plaatsen, en de Koorenbeurs te verleggen op het Plein voor den Kampersteiger (*g*); doch men kwam tot geen besluit, en de Koorenbeurs is gebleeven, daar zy te vooren was. De Koorenhandelaars komen aldaar, dagelyks, des morgens en des avonds, byeen; doch byzonderlyk op de drie weekelyksche marktdagen, Maandag, Woensdag en Vrydag, wanneer ook een groot getal van Buitenluiden ter Koorenmarkt verschynt.

(*f*) Handv. *bl.* 1166.
(*g*) Resol. Vroedsch. N. 21. 3 *Maart* 1655. *f.* 143.

KOOREN-MEETERS-HUIS.

IV.

KOORENMEETERS-HUIS.

Kooren-meeters-Huis.

Tot het meeten, draagen en verschieten der Graanen zyn, van ouds, arbeiders en arbeidsters gesteld geweest, die zig, ten dienste der Koopluiden, plagten byeen te houden in een huisje (*h*), welk, in de zestiende eeuwe, op de oude brug stondt. Doch in 't jaar 1558, werdt, by de Vroedschap, beslooten, het zelve op de nieuwe zyds Kolk te verplaatsen (*i*). 't Werdt hier zo sierlyk gebouwd, dat het, in zekere overrompeling der Stad, in 't jaar 1577, door het Staatsch Krygsvolk, voor 't Stadhuis werdt aangezien (*k*). In 't jaar 1620, werdt het, van den grond af, in de tegenwoordige gedaante, hertimmerd (*l*). Op den zevenden July, werdt de eerste paal geheid, en op den dertienden, de eerste steen gelegd. 't Is een langwerpig vierkant gebouw, met een steenen opgang aan elke zyde. 't Stads wapen pronkt in den gevel. 't Bestaat, voornaamlyk, uit een groot vertrek, daar de arbeiders hun verblyf houden, waar boven de Koorenmeeters-Gilde-Kamer is. Onder het zelve, is eene ruime overwelfde Kelder, die ten verblyf der arbeidsters geschikt is. Tegen 't gebouw, ten oosten, staat eene pomp, die ten

(*h*) Keurb. D. *f.* 135 *verso*.
(*i*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 12 *April* 1558.
(*k*) *Zie* II. *Deel*, IX. *Boek*, *bl.* 430.
(*l*) J. LAURENTIUS Amsterdam.

ten gemeenen gebruik der buurte verſtrekt. Het wordt, ſedert het jaar 1681, even als de andere Gildenhuizen, door de Gilden, die aldaar vergaderen, onderhouden worden (*m*), door het Koorenmeeters Gilde, onderhouden. Stads-Excyns-Huis.

V.

Stads-Excyns-huis.

Aan 't ooſteinde der oude brugge, op den hoek der Oude-brugs-ſteeg, ſtondt, al van ouds, het Stads-Excyns-huis, welk, in de jaaren 1637 en 1638, vergroot, en in de tegenwoordige gedaante herbouwd werdt. Het pronkt met twee gevels, verſierd met breede hardſteenen kolommen, en met twee Stads wapens in 't noorden. In den Weſtergevel, ſtaat het jaartal CIƆIƆCXXXVIII. Van binnen, heeft het gebouw verſcheiden' vertrekken, geſchikt zo tot den ontvangſt van eenigen der Stads-Excynzen, met naame die der Graanen, Bieren, Wynen, Turf en Koolen, als tot de byeenkomſten der Commiſſariſſen van den Stads-Excyns. De Bier- en Wynwerkers der oude zyde, gemeenlyk *Bierdraagers* genaamd, hebben, voor 't Excyns-huis, noordwaards tegen de oude brugge, een langwerpig vierkant houten huisje, op paalen in het Damrak ſtaande, alwaar zy zig, by dage, onthouden. Een diergelyk huisje, ten dienſte der Bierdraageren aan de nieuwe zyde, plagt, nog

Stads-Excyns-huis.

Bierdraagers Huisjes.

(*m*) Reſol. Vroedſch. L. N. 14 *April* 1681, *f.* 333.

OUDE WAAG.

nog in de voorgaande eeuwe, te ſtaan by de Stads Paardenſtal, toen op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal. Doch het werdt, na 't ſtigten van 't nieuwe Stadhuis, van daar, op 't Spui, agter 't Begynhof, verplaatſt.

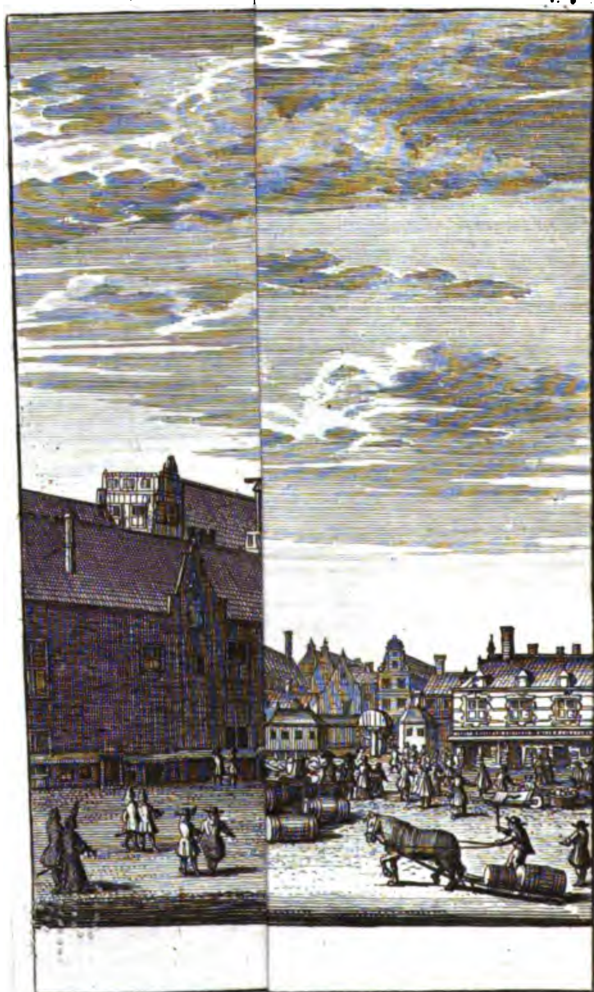
VI.

OUDE WAAG.

Oude Waag.

'T Is niet geheel zeker, wanneer Amſterdam het regt der Waage, welk, van ouds, aan de Graaflykheid plagt te behooren, in eigendom, verkreegen hebbe. Wy hebben, by eene andere gelegenheid (*n*), gegiſt, dat Hertog Albrecht van Beijeren het aan de Stad heeft afgeſtaan, in 't jaar 1389. Zy heeft, ten minſten, al vroeg, gebruik gemaakt van dit regt, en derhalve, reeds in de vyftiende eeuwe, eene plaats afgezonderd, alwaar Koopmans-goederen, die by 't gewigt verkogt waren, gewoogen werden. Zulk eene plaats of gebouw werdt, hier en elders, eene *Waag* genaamd. Men vindt van dezelve, reeds in eene Keure van den zesentwintigſten Auguſtus des jaars 1502, gewag gemaakt (*o*). En in eene andere van den derden October des jaars 1509, wordt belaſt, allen *waagbaar* goed in de *waghe* te brengen (*p*). Deeze oudſte Waag ſtondt, aan of in de Waagſteeg, aan de Plaats of Dam,

(*n*) II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 171.
(*o*) Keurb. B. *f.* 65 *verſo.*
(*p*) Keurb. B. *f.* 118.

Dam, tegen over 't Stadhuis (*q*). Zy hadt eenen steiger, die agter aan 't Damrak uitkwam, van welken men gewaagd vindt, in eene Keur van den eenendertigsten October des jaars 1521, beveelende geen *vullens* te brengen *op de Waegh steygher* (*r*). By de Waag, stondt ook, ten deezen tyde reeds, een *buysge daer die arbeyders in saten*, gelyk, uit eene Keur van den zevenden February des jaars 1528, blykt (*s*). Ook hebben wy, by eene andere gelegenheid, aangetekend, dat de Rederykers eene Kamer boven deeze Waage hadden (*t*). Doch in 't jaar 1561, werdt, by de Vroedschap, beslooten; eene nieuwe Waag te stigten op de Plaatse of Dam; waartoe, in dat, en in 't volgende jaar, verscheiden' huizen gekogt werden (*u*). Sommigen hebben aangetekend, dat de eerste steen van 't gebouw, door den Burgemeester *Pieter Kanter*, gelegd was (*v*). Het werdt, in 't jaar 1566, voltrokken, schoon men 't jaartal 1565 in de gevels gesteld heeft, waarschynlyk, om dat dezelven, in dat jaar, volbouwd waren. Zo dra de nieuwe Waag gereed was, werdt beslooten, de oude af te breeken (*w*). Oude Waag.

De Waag, nu de *Oude Waag* genaamd, is een vierkant gebouw van blaauwen Arduin-

(*q*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 284, 297 *verso*. N. II. *f.* 11 *verso*. Resol. Vroedsch. *N.* 1. 23 *April* 1550.
(*r*) Keurb. D. *f.* 74.
(*s*) Keurb. D. *f.* 129.
(*t*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 37.
(*u*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 10 *Dec.* 1561. 10 *Dec.* 1562.
(*v*) Dapper *bl.* 449.
(*w*) Resol. Vroedsch. *N.* 2. 28 *Dec.* 1566. *f.* 47 *verso*.

Oude Waag. duinsteen, en staat, tegen over 't Stadhuis, op den Dam. Zy is twee verdiepingen hoog tot aan 't dak. De eerste verdieping dient, eigenlyk, tot eene Waage; de tweede tot een Wagthuis voor de Soldaaten, die, hier ter Stede, in bezetting leggen. In het zelve, zyn twee vertrekken, een voor de Opper- en een voor de Onder-Officiers. Boven dezelven, zyn de vertrekken, voor de gemeenen, voorzien met hangzolders, op welken de slaapplaatsen geschikt zyn, en nog hooger, onder 't dak, heeft men twee afgeschooten vertrekken, daar 't geweer geplaatst, en schoon gemaakt wordt. De schoorsteen, balken en bindten der twee eerstgemelde vertrekken zyn, met Stads wapens, trommels, vendels, geweer, en ander snywerk versierd. Men heeft ongeraaden gevonden, eene kelder onder 't gebouw te maaken (x). Het Leijendak der Waage loopt schuin opwaards. Op deszelfs top, staan twee windwyzers, Neptunus en 't Fortuin verbeeldende. Tegen de lyst van 't gebouw van vooren steeken twee fraaije hardsteenen schoorsteenen ten dake uit, en een diergelyke, in 't midden der lyst van den agtergevel. Rondsom het dak, langs de lyst, plagt eene hardsteenen leening of *Balustrade* te loopen, die, reeds in de voorgaande eeuwe, weggebroken is. Ter wederzyde van den voorgevel der Waage, die naar 't westen ziet, gaat men, langs eenen dubbelen steenen opgang, op welks plat, twee zitten-

de

(x) Resol. Vroedsch. N. 1. 18 *Juny* 1563.

de leeuwen, die de wapens van Holland en van Amsterdam tusschen de klaauwen houden, gesteld zyn, naar het wagthuis der soldaaten. Onder deezen opgang, is eene der deuren van de Waage, even boven welke, tusschen yzeren tralien, een fraaije kleine marmeren beeldtenis geplaatst is, vertoonende, zo 't schynt, de worsteling van Herkules met Entheus. In deeze deur, hangt een paar schaalen. Zes paaren diergelyken hangen in de zes deuren der agter- en zydgevels; boven welke deuren, breede luifels gemaakt zyn, onder welken, de waaren, die ter waage komen, voor den regen gebergd konnen worden. Midden in de Waage, hangt een kleiner paar schaalen, waarop niet dan fyne en kostbaare waaren, met koperen gewigt, en ponden, halven ponden en vier onsen, gewoogen worden. Zy werdt 'er, eerst in 't jaar 1612, gehangen (y). De zyd- en agtergevels zyn, in 't midden, versierd met drie groote gehouwen wapens der Stad. S. Antonis of nieuwe Waag.

VII.

S. Antonis- of nieuwe Waag.

Het toeneemen der Stad in getal van huizen en inwooners, en de sterke aanwas des Koophandels, in den aanvang der voorgaande eeuwe, maakte het opregten eener tweede Waage noodzaakelyk. Men besloot, in de Lente des jaars 1617, de *S. Antonis- of nieuwe Waag.*

(y) Handv. bl. 1077.

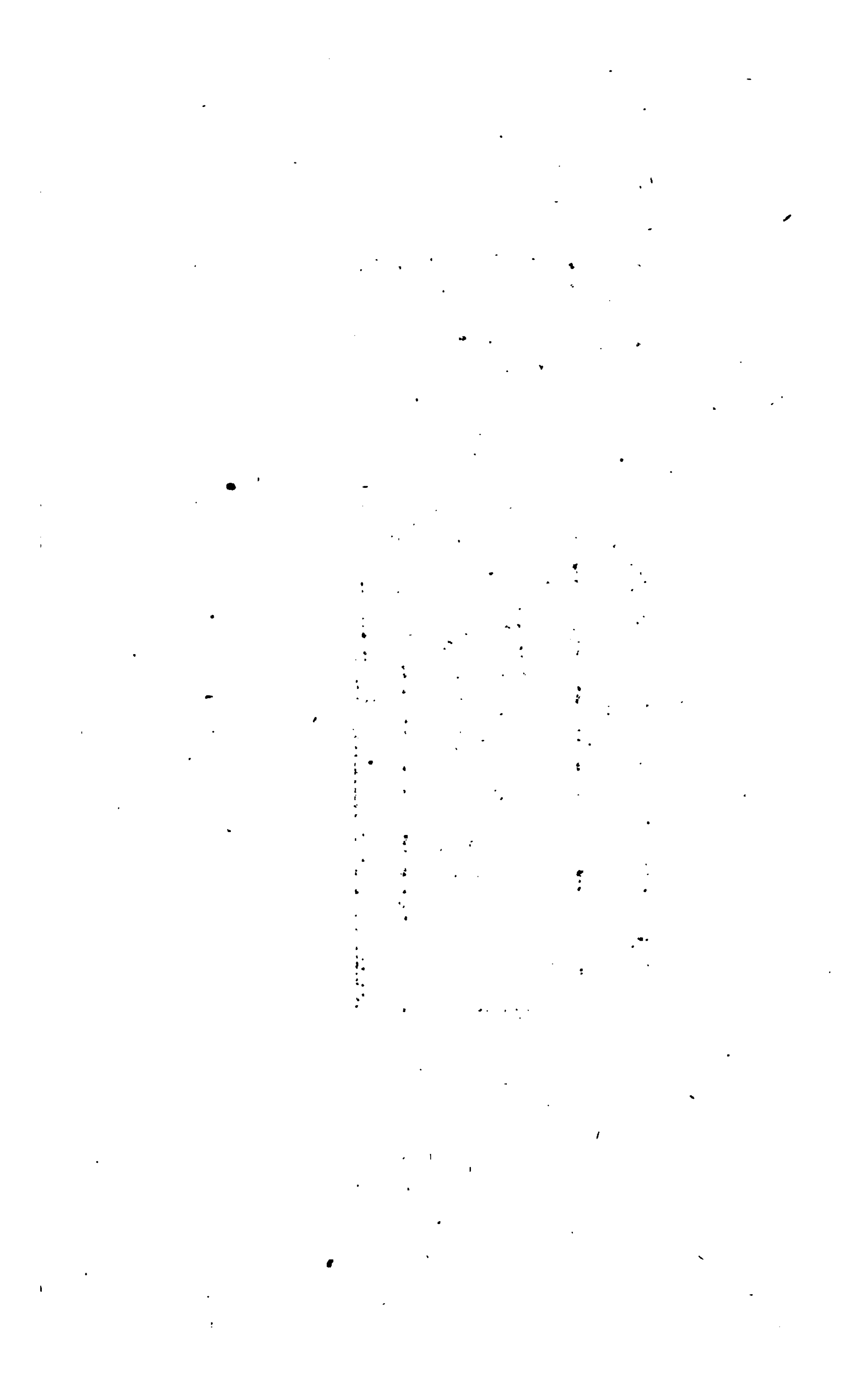
S. Antonis- of nieuwe Waag.

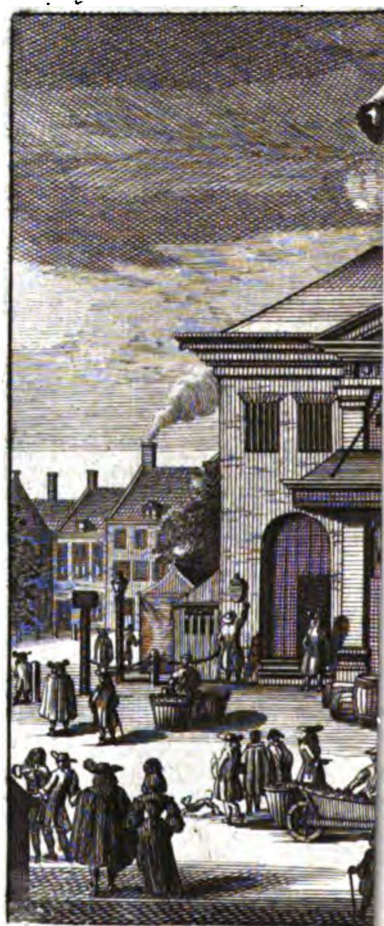
de oude S. Antonis poort, die, ſedert eenige jaaren, binnen de Stad getrokken was, hiertoe bekwaam te maaken; 't welk, in het volgende jaar, reeds geſchied was (z). 't Gebouw, welk op de S. Antonis- of nieuwe Markt ſtaat, behieldt genoegzaam dezelfde gedaante, waarin het, volgens een oud opſchrift, in den muur te leezen, in den jaare 1488, geſtigt was. Het heeft rondsom verſcheiden' ſpitsopgaande toorentjes. En in 't jaar 1690, is 'er, in 't midden, een dikker ſpitſe korte tooren op gezet. Beneden zyn vier dubbele deuren, tegen over elkanderen, in ieder van welken, met een paar ſchaalen, gewoogen wordt. Binnen in de Waage, hangt eene fyne ſchaal. Van boven en beneden dient dit gebouw ook tot verſcheiden' andere einden. Men heeft 'er een Wagthuis voor de Schutterye, en onder den middelſten tooren, is eene fraaije Ontleedplaats gebouwd, alwaar de Profeſſoren der Ontleedkunde openbaare Leſſen geeven. Voorts, zyn, in het gebouw der Waage, de Gildekamers van de Chirurgyns-, Schilders-, Smids-, Metſelaars- en Schoenlappers-Gilden. Op de S. Antonis-Waage, worden, gelyk in de Waagen op den Dam en Botermarkt, allerlei goederen, die by 't gewigt verkogt worden, gewoogen; maar in 't byzonder, ook geſchut en ankers. Om deeze laatſten te beproeven is, digt by deeze Waage, naar de Gelderſche Kaai toe, eene *Proefplaats* ge-

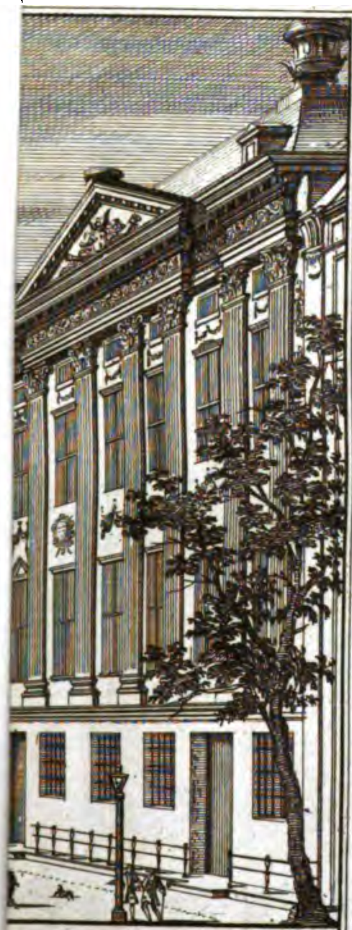
Proefplaats der Scheepsankers.

(z) Reſol. Vroedſch. N. 12. 4 *April* 1617. *f.* 10 *verſo*, 19 *Octob.* 1618. *f.* 64 *verſo*.

ANTHONIS WAAG.

gemaakt, zynde een hoogen paal, waar by de ankers worden opgetrokken, waarna menze, met het midden der schagt, vallen laat op een zwaar stuk yzers; welk op een blok in den grond vastgemaakt is. En zo zy deeze proef, onbeschadigd, doorstaan, wordenze, door eenen daartoe gestelden *Proefmeester*, voor goed, gemerkt. Regu-liers-Waag.

VIII.

Reguliers-Waag.

De laatste Vergrooting der Stad heeft gelegenheid gegeven, tot het aanleggen eener derde Waage, waartoe de nieuwe Reguliers-Poort, die, eerst in 't jaar 1655, gebouwd was, in 't jaar 1668, geschikt werdt. By deeze Waage, werdt een groot Plein gelaaten, welk tot eene Botermarkt wordt gebruikt. De Reguliers-Waag is een fraai vierkant gebouw, met eenen sierlyken voorgevel, in welks Frontespies, het Koggeschip uit het zegel der Stad, in 't midden van twee Tritons, uitgehouwen is. In de Frontespies van den agtergevel, staat het Stads wapen, door twee leeuwen vastgehouden. In deeze Waage, wordt, met drie paar schaalen, behalven eene fyne schaal, gewoogen. Een ruim bovenvertrek van 't gebouw is tot een Wagthuis voor de Schutterye geschikt. *Reguliers-Waag.*

Tot het bearbeiden der Koopwaaren, die ter Waage gebragt worden, zyn, reeds in Waagdragers.

de

REGU-LIERS-WAAG. de voorgaande eeuwe, door Burgemeesteren, een genoegzaam aantal van luiden aangesteld, hier *Waagdraagers* genaamd, die, met elkanderen, een Gilde uitmaaken; van welk wy, in de Beschryving der Gilden, nader handelen zullen. De Waagdraagers zyn gehouden, by 't weegen, de honderd ponden en de vyftig ponden op de schaal te zetten. Doch 't afweegen geschiedt door de *Weegers*, eertyds *Waagknegts* genaamd (*a*), die twaalf in getal zyn, en in ééne beurs werken. Zy genieten van elke wik, die zy afweegen, een halven stuiver; en zo zy een' Prik of Schaal buiten de Waage bedienen, drie guldens daarboven. Zo zy, tusschen twaalf en half twee uuren, wanneer de Waagen gesslooten worden, den Koopman met afweegen ten dienste staan, genieten zy twaalf stuivers, of, zo zy meer dan twaalf wikken doen, een stuiver van elke wik. In 't weegen, moeten zy de hand niet aan de schaal houden. Op een wik van eenhonderd tot zeshonderd pond, mogen zy twee; en op een wik boven de zeshonderd pond, vier pond uitslag geeven (*b*).

Weegers.

(*a*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 150 *verso*.
(*b*) Handv. *bl.* 1077, 1078.

IX. LOM-

IX.

Lombberd.

Lombberd

of

Bank *van* Leening.

In de dertiende eeuwe, hadden zig eenige Koopluiden, uit Italie, naar Frankryk, Engeland, en ook naar de Nederlanden begeven, onder dekſel van aldaar Koophandel te dryven; doch meeſt met oogmerk, om aan behoeftigen geld te leenen, of, op onroerende, en voornaamlyk op roerende goederen, penningen te ſchieten, tot eenen hoogen Intreſt (c). Zy draagen, in ſchriften van dien tyd, den naam van *Cawarſini* of *Coarſini*, die de geſlagtnaam van de eerſten of voornaamſten ſchynt geweeſt te zyn. In 't jaar 1260, werden zy, om hun overdaadig woekeren, uit Brabant verdreeven (d). Ook, eerlang, uit Frankryk. Doch 't leedt niet veele jaaren, of zy kwamen wederom. En men hadt hen, in de Nederlanden, byzonderlyk in Holland, zo noodig, dat zy, zo lang zy 't niet al te grof maakten met woekeren, in verſcheiden Steden, ontvangen en gedoogd werden. In de veertiende en vyftiende eeuwen, werden zy, gemeen-

Oorſprong der Lombberden, hier te Lande.

(c) Matth. Paris *ad annum* 1229, *p. m.* 249.
(d) Miraei Op. Dipl. *Tom.* I. *p.* 207.

LOMBERD. meenlyk, *Lomberden* of *Lombaarden* genaamd (3), om dat de meesten of eersten uit Lombardye herwaards gekomen waren. Te Schiedam, bewoondenze, in 't jaar 1327, een steenen huis (*e*), 't welk, ten deezen tyde, en daar ter Stede, iet ongemeens was. Uit eene Handvest van Delft van den jaare 1342, blykt, dat zy, in die Stad, toen, reeds eenigen tyd, hun verblyf gehad hadden, in een huis, welk de *Camerette*, of ook wel *der Lomberden huis* genaamd werdt (*f*). Te Oudewater, onthielden zig twee *Lombairden*, in den aanvang der vyftiende eeuwe: gelyk klaarlyk blykt, uit eenen brief van den eersten April des jaars 1412 [1413] (*g*).

En te Amsterdam. En 't is zeer te vermoeden, dat zy, ten deezen tyde, ook reeds in Amsterdam, geweest zullen zyn, schoon my niet bekend is, dat 'er, in oude schriften of stukken, eenig gewag van gevonden wordt, voor 't jaar 1477. In eene Keure van den zesden January des gemelden jaars, werdt bevolen, dat elk zyne panden, voor vastenavond, uit de Lomberd moest lossen, zonder *dair off enych woker te betalen.* Ook werdt toen belast, voortaan,

(*e*) WILHELM. PROCURAT. *ad annum* 1327. *in* MATTHÆI Anal. *Tom.* II. *p.* 663.
(*f*) *Zie* BLEYSWYCK Delft, *bl.* 606.
(*g*) *Zie* MIERIS Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 236.

(3) Lombardi *quoque illic* [Sciedamo] *propter lucra commorantes*, *domo* — *propria* — *lapidea.* WILHELM. PROCURAT. *ad annum* 1327. p. 663. *Jacob van der Graft* — *is een* Lombert, *ende plecht een banc te houden tot Yselsteyn. Chron. van* 1481 *tot* 1483. *in* MATTHÆI *Anal.* Tom. I. p. 439.

taan, geene panden meer in de Lomberd te brengen, of te ontvangen (*h*). Uit welke Keure, blykt, dat de naam van *Lomberd*, die eerst aan de Persoonen gegeven werdt, alreeds tot de Plaats, daar zy zig onthielden, of geld op pand gaven, was overgebragt. Ook ziet men 'er uit, dat de Lomberdhouders het, ten dien tyde, zo grof maakten met woekeren, dat men verboodt, hun *eenigen woeker* te betaalen van de panden, die zy beleend hadden. Het verbod van panden in de Lomberd te brengen, welk hierby kwam, hieldt, nogtans, niet lang stand. Men scheen de Lomberd niet te konnen missen, en 't ontbrak niet aan Lomberdhouders, hoe zeer ook 't woekeren, in de Kerkelyke wetten, verbooden was. De Vroedschap deezer Stad verstondt egter, in 't jaar 1547, dat zy zo veel nadeels aan 't gemeen deeden, dat men besloot, zyn best te doen, omze ten Lande uit te helpen jaagen (*i*). Doch dit besluit hadt geen gevolg. In den aanvang der Spaansche beroerten, waren zy nog zo zeer in de gemeene veragting, dat, by eene Synode der Gereformeerde Kerken, te Dordrecht, in 't jaar 1574, gehouden, besloten werdt, hen niet tot de gemeenschap der geloovigen aan 's Heeren Tafel toe te laaten (*k*). Doch na de verandering hier ter Stede, in 't jaar 1578, prees Willem, Prins van Oranje, der Stad *François Masazia*

Lomberd.

(*h*) Keurb. A. *f.* 27.
(*i*) Resol. Vroedsch. N. 1. 18 *July* 1547.
(*k*) Kerkel. Handboekje, *bl.* 134.

LOMBERD. De Lomberd wordt hier door byzondere perfoonen gehouden.

zia aan, tot het houden eener *Tafel van Leeninge* (*l*). Na hem, vind ik, dat *Jehan Laignier* (*m*), en *Sion Luz* Octroi, voor eenige jaaren, gehad hebben om, hier ter Stede, alleen Tafel van Leeninge te houden. De laatfte trok, in 't jaar 1611, wel drie en dertig en een half ten honderd 's jaars Intreft van de panden, die hy beleende (*n*). Doch toen zyn Octroi, in 't jaar 1614, ftondt ten einde te loopen, werdt, by de Vroedfchap, verftaan, dat het belang der Stede vorderde, dat de Tafel van Leeninge, voor Stads rekening, werdt waargenomen. Luz, die wel gezien was ten Hove, bewoog de Prinfeffe Paltsgraavinne, die met een' Zusters Zoon van den Prinfe Maurits gehuwd was, en den Stadhouder zelven, om by de Regeering van Amfterdam te verwerven, dat hem vernieuwing van zyn Octroi, voor nog twintig jaaren, verleend werdt. Men kwam met hem te woorde, en vorderde, dat hy de Intreften der panden onder de honderd guldens een derde verminderde. Doch hy hadt hier geene ooren naar. De Vroedfchap befloot toen de Leentafel aan de Stad te houden, en ftelde, reeds op den tweeentwintigften April des jaars 1614, twee Commiffariffen aan, om het voornaam opzigt op dezelve te hebben, te weeten, *Frans Hendriksz Oetgens*, Oud-Burgemeefter, en *Jonas Witsz.* Raad en Oud-Schepen, die *Com-*

Zy wordt door de Stad aanvaard.

(*l*) Refol. Vroedfch. N. 4. 7 *Nov.* 1578.
(*m*) *Uit de* Stukken ter Thefaurie, *oude Laade* S. *Lt*. K.
(*n*) Refol. Vroedfch. N. 11. 24 *Jan*. 1611. *f*. 9.

Commissarissen van de Bank van Leeninge genaamd werden (*o*).

Lombard.

De Lomberd of Tafel van Leeninge was voorheen gehouden aan de byzondere huizen der *geoctrojeerde* Lomberdhouders. Doch nu werdt 'er, van Stads wege, toe geschikt het Turfhuis der Huiszitten aan de oude zyde; welk, in den jaare 1548, op eene open plaats van 't Maria-Magdalenen-Klooster in de Nes, gestigt, en, in 't jaar 1567, tot eene der Predikplaatsen voor de Gereformeerden hier ter Stede geschikt geweest was (*p*). Het werdt, in 't jaar 1616, tot eene Bank van Leeninge bekwaam gemaakt (*q*), en is, na de jongste uitlegginge der Stad, met een geheel nieuw gebouw vergroot (*r*); en in laater tyd, by meer dan eene gelegenheid, van binnen en van buiten, veel vertimmerd. Doch wegens huur van 't gewezen Huiszitten-Turfhuis wordt nog, jaarlyks, tweeduizend guldens, aan 't Oude-zyds-Huiszittenhuis, betaald.

Plaats en gedaante der Lomberd.

De LOMBERD, of het HUIS of de BANK VAN LEENINGE bestaat uit drie groote gebouwen, die zig, van den Oudezyds-Voorburgwal, langs de Lomberdsteeg, tot in de Nes uitstrekken. Het zuidelykste en nieuwste van deeze drie gebouwen dient, onder anderen, tot eene wooning voor den Con-

(*o*) Resol. Vroedsch. N. II. 17 *Jan.* 7 *July* 1612. 31 *Dec.* 1613. 8 *Jan.* 22 *Apr.* 1614. *f.* 44, 64 *verso*, 99, 101 *verso*, 113 *verso*.

(*p*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 214.

(*q*) J. LAURENTIUS Amsteldam.

(*r*) Resol. Vroedsch. *Lt.* D. 5 *Sept.* 1663. 12 *Jan.* 1664. *f.* 81 *verso*. 92.

LOMBERD.

Concherge van de Bank van Leeninge; en heeft twee ingangen, een' op den Voorburgwal, en een' in de Nes. Boven den eersten, die de aanzienlykste is, zyn, in 't jaar 1740, de volgende agt regels van den Heere BALTHASAR HUYDECOPER, Oud-Schepen deezer Stad, op eenen witten steen, geschreeven:

Hebt gy noch geld, noch goed? gaa deeze deur voorby.
Hebt gy het laatste, en mist gy 't eerste? kom by my:
Geef pand, ik geef u geld. waarom zoude ik u borgen?
Of is het niet genoeg, dat gy van 't myne teert?
Maar eischtge uw pand te rug; zo dientge in tijds te zorgen,
Dat my mijn hoofdsom, met de renten, wederkeert.
Zo help ik u en my; en toon, aan de onderzoekers
Van mijn geheimen, 't graf des eervergeeten woekers.

Het noordelykste der drie gebouwen heeft, insgelyks, twee ingangen, een' op den Voorburgwal en een' in de Lomberdsteeg. Boven den laatsten, ziet men 't brengen van panden in de Lomberd, in steen, uitgehouwen: waarboven deeze woorden, al van ouds, gelezen werden:

Tot behulp der noodt druftigen is hier gestelt
De Banck van Leninghe voor een cleyn gelt.

En

En in den voorgevel van het zelfde gebouw in de Nes, leest men: *Anno* CIↃ IↃCXIV, *den* 29 *April, geschieden hier de erste beleeninghe.* Lomberd.

Onder de drie gebouwen, zyn vyf Pakhuizen, en twee zeer groote Kelders. De Kelders en vier der Pakhuizen worden verhuurd. Het vyfde dient tot berging van goederen uit *insolvente* Boedels, die ook, voor het zelve, verkogt worden.

Van binnen, heeft de Bank van Leening verscheiden' groote vertrekken, geschikt tot gebruik van de Heeren Commissarissen en derzelver bedienden. Onder dezelven, munt uit de Kamer, daar de Heeren Commissarissen vergaderen. Voor den schoorsteen, zyn deeze verzen van Seneca, in 't jaar 1740, gesteld, door beschikking van den Heere Gerard van Papenbroek, Oud-Schepen deezer Stad, en toen Commissaris der Bank van Leeninge: Vertrekken.

Qui . statuit . aliquid . parte . inaudita . altera.
Aequum . licet . statuerit . haud . aequus . fuerit.

Men leest 'er deeze vertaaling onder van den bovengemelden Heere Huydecoper:

Hoort gy, die klaagt: niet die verweert;
Al spreekt gy recht, gy doet verkeert.

In de Kamer der Commissarissen, is eene kas, waarin de panden, waarop honderd guldens

Lombard. en daarboven beleend is, bewaard worden. En nevens dezelve is een ander vertrek, ook geschikt tot bewaaringe van groote panden, op welke egter minder dan honderd guldens verstrekt is. In nog een ander vertrek, worden de panden van gemaakt Koper en Tin bewaard. Voorts, zyn 'er vier verdiepingen boven elkanderen, allen verdeeld in byzondere vertrekken met hekken afgeslooten; alwaar de panden van Wollen en Linnen, gemaakt en ongemaakt, op rekken, naar de somme, die 'er op geschooten is, onderscheiden, geplaatst zyn. De panden leggen, in deeze vertrekken, op hunne maand en dag, in orde, om te ligter te konnen gevonden worden. Aan ieder derzelven, is een dubbeld van de Leencedul vastgemaakt, welk, zo wel als de Leencedul, eenige onbekende merktekens vervat, tot voorkoming van bedrog. Het opzigt over de vertrekken der panden onder de honderd guldens, of om beter te zeggen, van tien stuivers tot zes en negentig guldens, is toevertroud aan negen *Pandbewaarders* of *Zoekers*; die, wanneer hun de Leencedul, door eenen der *Lossers*, getoond wordt, gehouden zyn, het beleende pand, terstond, te leveren. Zeven hunner zyn over de vertrekken tot Wollen- en Linnen-panden, en twee, over de vertrekken, tot Zilver, Koper en Tin geschikt, aangesteld. De Zoekers zyn verpligt, hunne kamers schoon te houden, en, van tyd tot tyd, door het openzetten der vensteren, te verlugtigen. Ook moeten zy de panden, die, door hunne onagtzaamheid, vermist worden, vergoeden.

Zoekers.

De

De Bank van Leening is in eene *groote* en *kleine Bank* verdeeld, die ieder afzonderlyk bestierd worden. In de eerste, geschieden alleenlyk beleeningen, boven de honderd guldens; in de laatste, van tien stuivers tot zes en negentig guldens. Van panden, waarop minder dan honderd guldens beleend is, wordt een penning van ieder gulden, ter weeke, Intrest betaald. En deezen worden *kleine Panden* genaamd. Van de *middelbaare Panden*, waarop van honderd tot vierhonderd vyfenzeventig guldens beleend is, plagt zestien stuivers van ieder honderd guldens, ter loopende maand, dat is, negen en drie vyfde ten honderd in 't jaar; en van de *groote Panden*, waarop vyf honderd guldens en daarboven beleend wordt, een gulden van de honderd, in anderhalve loopende maand, dat is, agt, en naderhand negen ten honderd, in 't jaar, betaald te worden (*s*). Doch deeze Intrest is, volgens eene Resolutie der Vroedschap van den 28 January des jaars 1656, ten opzigte der middelbaare Panden, op zeven en een vyfde, en ten opzigte der grooten, op zes ten honderd verminderd (*t*). De Bank beleent niet alleen huisraad, kleederen, goud, zilver, juweelen enz.; maar is ook bevoegd tot het beleenen van allerhande Koopmanschappen, buiten 't Huis van Leeninge, in der Koopluiden-Pakhuizen, leggende; doch zy is, op deeze Koopmanschappen, voor andere schuldeischers van den Be-

LOMBERD.

Verdeeling der Bank van Leeninge in eene *groote* en *kleine*.

Intrest der Panden.

(*s*) Handv. *bl.* 679, 680.
(*t*) Handv. *bl.* 681.

LOMBERD. Beleener, niet *gepræfereerd*, dan wanneer Commissarissen dezelven hebben doen verbruggen, en in hunne eigene bewaaringe overbrengen (*u*). Nogtans, geschieden zulke beleeningen, die tot laager Intrest van byzondere persoonen te bekomen zyn, sedert veele jaaren, niet meer door de Bank van Leeninge. De Stad staat borg voor de herlevering van alle de Panden, die in den Huize van Leeninge gebragt zyn, op de vertooning der *Leencedulen*, of zogenaamde *Lomberdbriefjes*, en voldoeninge van hoofdsom en Intrest, tot de week of maand, waarin de panden vervallen zyn, ingeslooten. By ongeluk van brand, of diergelyken buitengewoonen ramp, plagt de eigenaar zyn pand te verliezen, en de Stad de penningen, daarop geschooten. Doch alzo, al vroeg, naauwkeurige zorg gedraagen is voor het bewaaken der Bank van Leeninge, van buiten en van binnen, is, sedert, verstaan, dat zulke rampen, door de eigenaars der panden van honderd guldens en daarboven, alleen zouden gedraagen worden, blyvende dezelven verpligt, tot voldoening der penningen, door 't Huis, op hunne panden verstrekt; terwyl de Stad zou instaan, voor de schade, die, door onagtzaamheid, verzuim, ontrouw, en diergelyke, aan de panden komen mogt. De Panden, een jaar en zes weeken gestaan hebbende, zonder dat dezelven gelost, of, door betaalinge der verscheenen Intrest, voor langer tyd, in de Bank van Leeninge gelaaten wor-

(*u*) Handv. bl. 681.

worden, konnen, na verloop van nog zes weeken, door Commissarissen, in 't openbaar, of anderszins, verkogt worden, ten behoeve van den eigenaar; die 't gene 'er meer van komt, dan 'er op verstrekt is, met de Intrest en kosten, binnen een jaar moet komen ontvangen, of het vervalt aan de Armen. De koopers, die iet, in 't Huis van Leeninge, openlyk, op de Tafel, of ook by monde en in 't byzonder, om gereed geld, gekogt hebben, zyn verpligt, zulks terstond, immers ten langste na zes weeken, te betaalen, onder bedreiging van *parate Executie*. De goederen, door de koopers niet ontvangen wordende, worden, in eene volgende verkooping, ter hunner schade, wederom verkogt, zonder dat zy egter eenig voordeel genieten van 't gene 'er meer van komen mogt. Zo van de verkogte panden minder komen mogt, dan 'er op beleend is, moeten de eigenaars het kort voldoen (*v*). Wollen-stoffen of andere waaren, die der bedervinge onderworpen zyn, worden, in gevolge eener Keure van den dertienden September des jaars 1686, niet langer dan voor een jaar en zes weeken beleend (*w*). In geval de Leencedulen vermist of verlooren zyn, konnen de panden, onder behoorlyken borgtogt, worden gelost (*x*). Ten voordeele van de Bank van Leeninge, is, by meer dan eene Keure, belast, dat niemant,

LOMBERD.

(*v*) Handv. *bl.* 680, 681.
(*w*) Handv. *bl.* 682.
(*x*) Handv. *bl.* 681.

VLEESCH-HALLEN. Inbrengsters, die de beleende panden ook lossen, en welken een bepaald loon, voor hunne moeite, toegelegd is, hebben gemeenlyk een bordje uithangen, waarop te leezen staat: HIER GAAT MEN IN DE BANK VAN LEENINGE.

Waakers. Tot bewaaringe der Bank van Leeninge by nagt, zyn twaalf Waakers aangesteld, over welke de Concherge Kapitein is. Zy houden hun verblyf in een Wagthuis onder de Lomberdsbrug. Doch ten wedereinde van de Lomberdssteeg, in de Nes en op den Voorburgwal, zyn twee schilderhuisjes gezet, in welken, twee waakers schildwagt houden. Zy doen ook, 's nagts, de ronde langs de Lomberd, tot verhoeding van diefstal, en andere ongelukken.

X.

VLEESCH-HALLEN.

Oudste Vleesch-hallen hier ter Stede. De oudste VLEESCHHAL, in eene Akte van den negenden Juny des jaars 1525, het *Vleyschhuys* genaamd, heeft gestaan in de Waagsteeg, tegen over het oude Stadhuis (z): en de steeg, die, van den Oude-zyds-Voorburgwal, regt op deeze Halle aanliep, heeft, zo 't schynt, naar deeze Hal, den naam van *Halsteeg* gekreegen, dien zy, nog heden, draagt. Naast deeze Hal, stondt een huis, het *Hoefyzer* genaamd, gelyk, uit eene Akte van den elf-

(z) Groot-Memor. N. I. *f.* 184.

elfden December des jaars 1546, blykt (*a*). Vleesch-
In eenen Schepenen-brief van den jaare Hallen.
1403, wordt gewaagd van eene *hal in gans-oirde*, nu de Nes. En zo deeze eene Vleeschhal geweest is, schynt zy van het gemelde Vleeschhuis onderscheiden geweest te zyn, en kan, zo wel als dat, den naam aan de Halsteeg gegeven hebben. Doch hoe 't hiermede ook zyn moge; met het toeneemen der huizen in de Stad, kreeg men, door den tyd, eene tweede Vleeschhal noodig. De Vroedschap besloot, in 't jaar 1563, daartoe een huis te naasten, staande op de Appelmarkt, agter het Stadhuis (*b*). Doch ik twyfel zeer, of dit besluit wel ter uitvoeringe gebragt, en of 'er ooit eene Vleeschhal, ter deezer plaatse, geweest zy. Na de verandering der Regeeringe, toen veele Godsdienstige Gestigten tot weereldlyk gebruik geschikt werden, kogt de Stad de S. Pieters-Kapelle *in Gansoort*, nu de Nes, van de Gasthuismeesters van S. Pieters-Gasthuis, voor twee honderd en vyftig guldens jaarlyksche renten, en den afbrek van twee huizen (*c*). En in Augustus des jaars 1582, werdt de Hal, uit de Waagsteeg, in de gemelde Kapelle overgebragt (*d*). Zy kreeg den naam van de *nieuwe Halle*, en in 't jaar 1584, werdt, *in de steech ouer de oude halle, westwert op totten burghwall*, eene Vlaschmarkt geplaatst (*e*). In 't jaar 1586, besloot de

(*a*) Groot-Memor. N. II. *f.* 2.
(*b*) Resol. Vroedsch. N. 1. 14 *Dec.* 1563.
(*c*) Resol. Vroedsch. N. 4. 8 *May* 1582.
(*d*) Keurb. G. *f.* 241.
(*e*) Keurb. G. *f.* 252.

VLEESCH-HALLEN.

de Vroedschap nog eene Vleeschhal te stellen, aan de nieuwe zyde, 't zy in de oude Halle, of in de Lieve-Vrouwen-Kapelle, of elders (*f*). Men plaatsteze, kort hierna, in de Kapelle van 't S. Geertruids-Klooster, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de oostzyde, bezuiden de Dirk van Hasselts-steeg. Doch hier was zo weinig neering, dat 'er naauwlyks een half beest ter weeke gesleeten werdt. Men besloot dan, in de Lente des jaars 1587, de Vleeschhal van daar te verplaatsen in de Kapelle van 't S. Margareeten-Klooster *in Gansoort* of de Nes, pas bezuiden de nieuwlings aangelegde Vleeschhal, in de S. Pieters-Kapelle (*g*); gelyk geschiedde. De Vleeschhal in de S. Pieters-Kapelle, door den tyd te klein bevonden wordende, is geheellyk vernieuwd en vergroot, en heeft den naam van *groote Vleeschhal* gekreegen. De Hal in de oude S. Margareeten-Kapelle wordt *de kleine Vleeschhal* genoemd. In de voorgaande eeuwe en deeze, zyn by deeze twee Vleeschhallen, nog drie anderen in de Stad opgeregt, aan de nieuwe zyde; eene op de Westermarkt; eene op de Heerenmarkt, en eene op de Reguliers- of Botermarkt; zo dat 'er, in alles, *vyf* Vleeschhallen zyn, zonder de twee Vleeschhallen der Jooden daaronder te begrypen.

Tegenwoordige *vyf* Vleeschhallen.

(*f*) Resol. Vroedsch. *N.* 5. 10 *May* 1586.
(*g*) Resol. Vroedsch. *N.* 5. 15 *Maart* 1587.

I. GROO-

1. Vleesch-hallen.

Groote Vleeschhal.

De groote Vleeſchhal, eertyds de Kapelle van 't S. Pieters-Gaſthuis, is een eenvoudig langwerpig vierkant gebouw met een ſchuin dak, en zes ingangen, een' van vooren, een' van agteren en twee op elke zyde. Zy ſtaat, langs de Boeren-Rivier-Viſchmarkt ten noorden, in de Nes, en heeft agtenveertig Vleeſchbanken. Voor, boven de groote Vleeſchhal is het Comptoir der Vinders of Keurmeeſters van het Vleeſch, welk zynen opgang aan de noordzyde heeft. Boven den opgang, ſtaat een verken aan de leêr, en ander geſlagt vleeſch uitgehouwen: waaronder men leeſt, DIE VINDERS KAMER 1644. Ook heeft men hier de Kamers der Boekverkoopers-, Aardenwerksverkoopers-, Hoenderkoopers-, Bontwerkers-, en Vleeſchhouwers-Gilden. *Groote Vleeſchhal.*

2.

Kleine Vleeschhal.

De kleine Vleeſchhal, eertyds, de Kapel van 't S. Margareeten-Klooſter, ſtaat ook langs de zelfde Viſchmarkt in de Nes, ten zuiden. 't Gebouw is naauwlyks half zo lang als dat der groote Vleeſchhal; doch merkelyk hooger. Uit het dak, ſteekt een ſpits Toorentje, zonder uurwyzer. Deeze *Kleine Vleeſchhal.*

VLEESCH-HALLEN. ze Hal heeft twee ingangen, een' van vooren in de Nes, en een' aan 't einde, op de noordzyde. In dezelve, zyn twintig Vleeschbanken. Het Genootschap der Geneesmeesteren houdt zyne vergaderingen, boven deeze Hal.

Agter de groote Hal, plagt, voorheen, eene markt van nugter Kalfsvleesch te zyn: en bezyden de kleine Hal, waren overdekte banken, daar vogels, en gekookte longen, lever enz., hier ter Stede *versche waar* genaamd, verkogt werden. Ook is, nog in 't laatst der voorgaande eeuwe, eene markt van nugter Kalfsvleesch, op de Grimmenesse-sluis, gekeurd geweest (*h*). Doch deeze markten zyn, sedert eenige jaaren, allengskens, afgenomen, en, eindelyk, geheel te niet geloopen.

3.

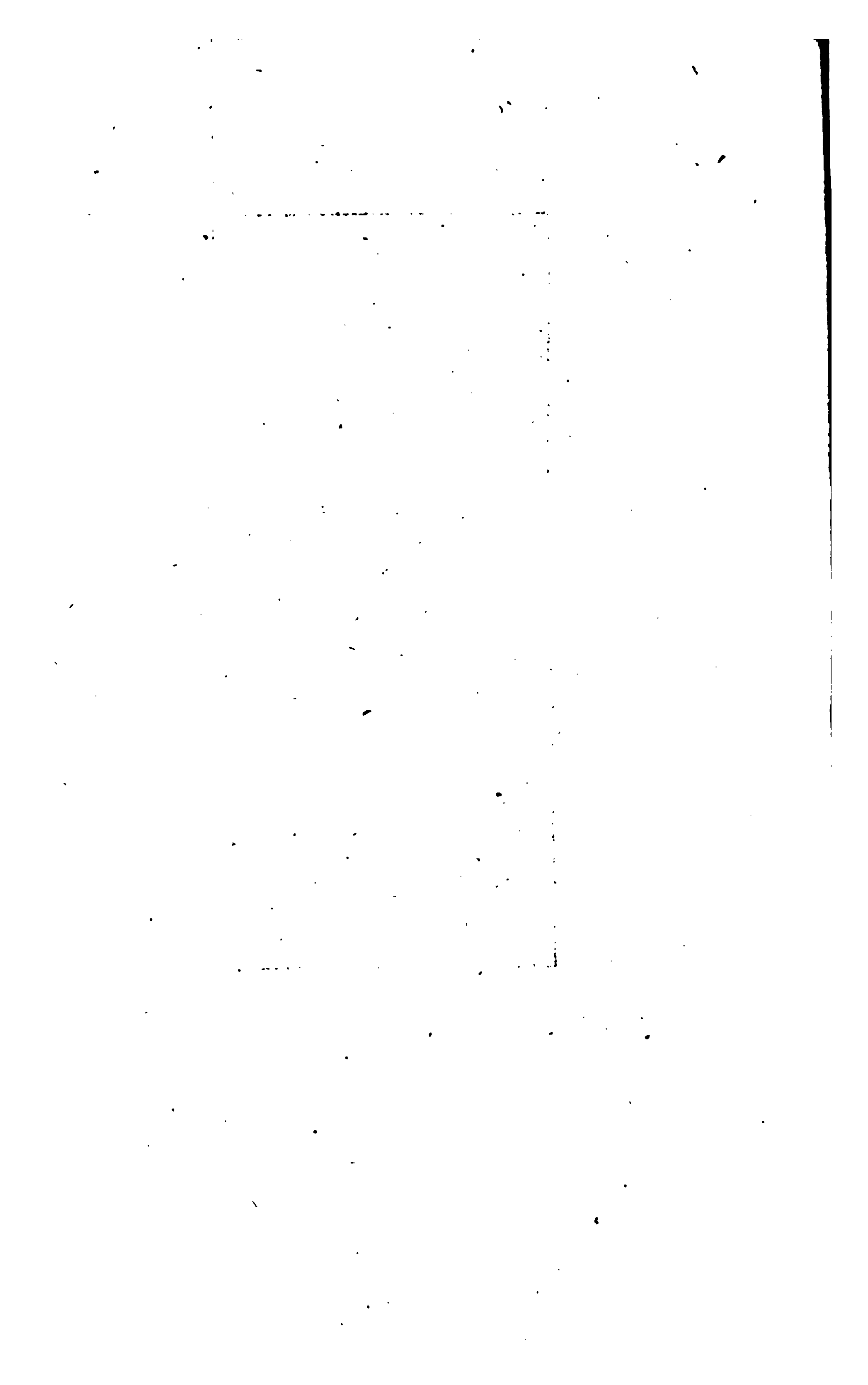
WESTER-HAL.

Wester-hal. De derde Vleeschhal is, in 't jaar 1619, onder het aanzienlyk steenen Wagthuis der Schutterye, staande aan de westzyde der Keizersgraft, op de Westermarkt, aangelegd (*i*). Zy heeft drie ingangen, twee ten wedereinde, en een in 't midden, onder den dubbelen opgang naar het Wagthuis. In deeze Hal, zyn negentien Vleeschbanken.

4. Hee-

(*h*) Handv. *bl.* 1468.
(*i*) J. Laurentius Amsterdam.

Vleesch hallen.

4.

Heerenmarkts-hal.

In 't jaar 1617, hadt men een diergelyk Wagthuis en Vleeschhal gebouwd, op de Heeren-markt. Het onderste gedeelte van 't gebouw was ook tot eene Hal geschikt. Doch het werdt, weinige jaaren laater, aan de Westindische Maatschappye afgestaan; en naderhand tot eene herberg, nu het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement genaamd, verhuurd. In den voorgevel van 't gebouw, staan vier Ossenkoppen uitgehouwen, ten bewyze, dat het, by den eersten aanleg, tot eene Vleeschhal geschikt geweest is. Doch toen men, in 't jaar 1659, de Stad, voor de laatste reize, hadt begonnen uit te leggen, werdt de vierde Vleeschhal gebouwd, op de Heeren-markt, agter tegen het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement; eerst van hout, en naderhand van steen. 't Is een laag gebouw, met twee ingangen, en agt Vleeschbanken, alleenlyk aan de noordzyde.

Heerenmarkts-hal.

5.

Nieuwe *of* Botermarkts-hal.

Eindelyk, is, volgens een besluit der Vroedschap van den jaare 1736 (*k*), eene vyfde Vleeschhal gebouwd op de Boter-

Nieuwe of Botermarkts-hal.

(*k*) Resol. Vroedsch. *Lr.* LL. 12 *Sept.* 1736. *f.* 84.

VLEESCH-HALLEN. termarkt, die, in 't jaar 1737, voltrokken werdt. 't Is een steenen gebouw, welk vier ingangen, en twintig Vleeschbanken heeft.

Jooden-Vleesch-hallen. Behalve deeze vyf Hallen, zyn 'er nog twee onder de Portugeesche en Hoogduitsche Jooden. De eerste staat op de Houtgraft. De andere plagt, na het jaar 1672, wanneer zy eerst vergund werdt (*l*), in eene houten loots gehouden te worden. Doch in 't jaar 1685, werdt den Hoogduitschen Jooden toegestaan, eene Hal en School aan hunne Synagoge te bouwen (*m*); gelyk, sedert, geschied is. De Jooden mogen, buiten deeze Hallen, geen vleesch verkoopen. Ook moeten zy hun leevend vee, in de huizen der Vleeschhouweren, die in de Stads Hallen gewoon zyn voor te staan, laaten slagten of snyden. Zy hebben beëedigde Snyders en Keurders, die 't beest alleenlyk moeten doodsnyden, en, volgens de Joodsche wet, goedkeuren of afkeuren: voorts, het scheelvet zuiveren, na dat het, door de Vleeschhouwers, van de darmen afgescheeld is. Al wat 'er, wyders, aan 't beest te doen is geschiedt door de Vleeschhouwers, die de zweesrikken, herssens, 't middelrif en hoofdvleesch, met zyn toebehooren, behouden, en den Jooden, van den afval, alleenlyk de *Papade*, dat is, den kossem, of kwabbe onder de kin, met de tong van 't Rundvee, toeweegen (*n*).

De Joodsche Hallen, van welken de voordeelen, ten behoeve der armen van elke Natie,

(*l*) Handv. *bl.* 1466.
(*m*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 126.
(*n*) Handv. *bl.* 1466, 1467, 1469.

tie, bekeerd worden, staan onder 't opzigt van eenige *Directeurs* of Penningmeesters; die aan de Parnassim, of Ouderlingen en Penningmeester rekening moeten doen. Geen Jood mag buiten de Hal van zyne Natie geslagt vleesch koopen, uitgenomen tongen, die overal gekogt mogen worden (*o*).

VLEESCH-HALLEN.

De Banken in de vier eerstgemelde Hallen plagten, voor deezen, door Burgemeesteren, aan de Vleeschhouwers geschonken te worden. Alleenlyk, betaalden zy, tot in 't jaar 1707, twaalf guldens 's jaars, voor ieder bank, aan de Thesaurie. Doch toen werdt deeze *Recognitie* verhoogd, op vierendertig guldens, voor ieder bank in de Nes, zesentwintig guldens, voor ieder bank op de Westermarkt, en dertig guldens, voor ieder bank op de Heerenmarkt (*p*). In de Hal op de Botermarkt, zyn de banken, altoos, en in 't eerst aan de meestbiedenden, verhuurd geweest, na dat zy eerst, door de Heeren Thesaurieren, tot het huuren waren toegelaaten. De Vleeschhouwers, die banken in de vyf Hallen hebben, schuiven, alle weeken, eene bank voort, zo dat elk, op zyne beurt, de gelegenste en ongelegenste plaats bekleedt. In de Kermis alleen, bekleedt elk zyne plaats twee weeken na elkanderen. In de twee Hallen, in de Nes, gaan de Vleeschhouwers zelfs van de eene in de andere Halle over.

Orde op de Banken in de Vleeschhallen.

Tot

(*o*) Handv. *bl.* 482, 484.
(*p*) Resol. Vroedsch. *L*5. DD. 12 *Maart* 1707. *f.* 19.

VLEESCH-HALLEN. Op het sluiten en openen derzelven. En op het verkoopen van geslagt vleesch.

Tot het sluiten en ontsluiten der Hallen, worden, door het Vleeschhouwers-Gilde, met toestemming van Burgemeesteren, zekere persoonen, mannen of vrouwen, een in ieder Halle, aangesteld, die de Hallen, ter bekwaamer tyd, 's morgens en 's nademiddags, openen, en 's middags en 's avonds, wederom sluiten (q). Alle werkdagen, wordt Halle gehouden, uitgenomen des Vrydags. En op dien dag en des Zondags voor den middag alleen, en in den Slagttyd, dat is, van half October tot den vierentwintigsten December, mogen de Vleeschhouwers vleesch uit hun huis verkoopen. Op andere dagen en tyden, mogen zy geene stukken vleesch kleiner dan een voet van runderen, kalveren, schaapen of lammeren in huis hebben, uitgenomen 't gene zy, tot hunne huishouding, behoeven, en 't gene, voor de Jooden, geslagt is (r). In de Hal, moet het vleesch der zogenaamde *Gildebeesten*, die, met groente en bloemkransen versierd, door de Stad geleid zyn, op eene afzonderlyke plaats, te koop gelegd worden. En geen vleesch dan dit mag, in de Hal, met palm of gebloemte, of op eenige andere wyze, versierd worden (s). Tot in stand houdinge der Vleeschhallen, is ook gekeurd, dat niemant, in de Stad of derzelver Vryheid, eenig vleesch by 't pond verkoopen mag, die geene bank in eene van de Hallen heeft (t). Veele andere Keuren

(q) Handv. *bl.* 1462.
(r) Handv. *bl.* 771. Keurb. T. *f.* 235 *verso*.
(s) Handv. *bl.* 906.
(t) Handv. *bl.* 1466.

ren omtrent de Hallen zyn, door den tyd, gedeeltelyk in ongebruik geraakt: waarom wy te minder noodig agten, van dezelven te gewaagen.

Staalhof, Zyde-hal en Saai-hal.

XI.

STAALHOF, ZYDE-HAL EN SAAI-HAL.

De weevery van Lakenen en andere Wollen-Stoffen is eene van de oudſte neeringen in Amſterdam. 't Geregt der Stad was, reeds in 't jaar 1411, gemagtigd, om, jaarlyks, op goeden Vrydag, vier of vyf *Waardyns* of Opzigters en Keurmeeſters der Lakenneeringe te kiezen (*u*): waaruit af te neemen is, dat de Lakenneering hier, toen al, gebloeid moet hebben. In 't jaar 1616, werdt, tot voortzetting der Lakenneeringe, eene *Laken-Vent-Hal* opgeregt. Men beſloot, daartoe de S. Agnieten-Kerk te gebruiken, die, ſedert eenigen tyd, door de Admiraliteit, gebruikt geweeſt was. Doch ik weet niet, of deeze Kerk hiertoe wel gebruikt zy. Ik vind, daarentegen, dat men, eenige jaaren hierna, eene Laken-Vent-hal gehad heeft, in de gewezen Kerk van 't S. Marias-Klooſter, die op 't Rokin, op den hoek van 't Pens- of Kalfsvels ſteegje, ſtondt. De Stad verſtrekte eene aanzienlyke ſomme, tot bevordering van 't werk (*v*). Zelfs vindt men,

Oudheid der Weeverye van Lakenen en andere Wollen-Stoffen, hier ter Stede.

Laken-Vent-hal opgeregt en verdweenen.

(*u*) Zie II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 206.
(*v*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 17 *May*, 8 *Juny*, 17 *Aug.* 1616. *f.* 173 *verſo*, 174 *verſo*, 181.

Staal-hof, Zy-de-hal en Saai-hal.

men, dat zy, aan eenige Drapiers, geld geschooten heeft, zonder 'er Intrest van te vorderen (w). Doch na dien tyd, is de Lakenneering, allengskens, in merkelyk verval geraakt, tot dat zy, omtrent het midden der voorgaande eeuwe, het hoofd wederom begon op te steeken (x). De Laken-Vent-hal, die geheellyk verdweenen was, werdt, in 't jaar 1660, van nieuws, opgeregt, en alzo de S. Marias-Kerk, sedert veele jaaren, tot ander gebruik geschikt geweest was, boven de Beurs geplaatst. Burgemeesteren stelden eenen Halmeester over deeze Hal, in welke geene andere Lakenen ontvangen werden, dan die, binnen de muuren of vesten der Stad, gemaakt waren. De Halmeester hieldt aantekening van de Lakenen, die hem om te verkoopen gebragt werden, en berekende de verkogten aan hun, dieze hem hadden gebragt. Voorts, moest hy, voor twaalfduizend guldens, borg stellen, ten genoegen van Burgemeesteren. Het Opper-opzigt over de Laken-Vent-hal was toevertrouwd aan vyf Persoonen, één' uit de Wethouderschap, en de vier anderen door 't Geregt te kiezen, twee uit de Lakenneering en twee uit de Drapiers (y). Doch deeze Laken-Vent-hal is, in deeze eeuwe, wederom afgenomen, en, al sedert veele jaaren, geheellyk verdweenen.

Opregting van

De Waardyns der Lakenen plagten hunne vergaderingen te houden, op het oude Stadhuis,

(w) Resol. Vroedsch. N. 11. 5 Nov. 1616. f. 187.
(x) Zie Handv. bl. 1112.
(y) Handv. bl. 1136.

huis, boven de Wisselbank, aan de Voorpuije, waar de afkondigingen plagten te geschieden. Hun vertrek werdt, naar het looden of *zegelen* der Lakenen, het *Zegelhuis* genaamd (z). Doch het verplaatsen der Stads Steenhouwerye, van tegen over de Kloveniers-Doele aan den Amstel, omtrent den jaare 1626, gaf gelegenheid, dat de plaats, daar dezelve gestaan hadt, eerst tot een *Staalhof* voor de Lakenen, en eene *Saaihal*, en in 't jaar 1650, ook tot eene *Zydehal* verbouwd werdt; in welke plaatsen, egter, geene Wollen- of Zyden-stoffen te koop gebragt, maar alleenlyk gekeurd en gelood worden. Omtrent het jaar 1592, schynt 'er ook een Staalhof voor de Lakenen opgeregt geweest te zyn (a). Doch, vermoedelyk, is dit het zelfde geweest, welk men ook het *Zegelhuis* genoemd heeft, en op 't Stadhuis geplaatst hadt. Het Staalhof heeft eenen deftigen ingang op de Verwersgraft, aan de westzyde. De Zyde-hal heeft den haaren ten noorden van het Staalhof: boven aan welken, een Zydeworm op een moerbeiblad, by eene schaal en eenige strengen zyde, afgebeeld is. Boven in den zydgevel van het Staalhof in de Staalstraat, staan de woorden, INT TARHOF, in steen uitgehouwen, die te kennen geeven, dat de Wollen Lakenen aldaar *getard*, dat is, genat, gemeeten en gekeurd worden. De Saaihal heeft haaren ingang, door eene ruime poort in de Staalstraat, aan de noord-

STAALHOF, ZYDE-HAL en SAAI-HAL.

't Staalhof, de Zyde-hal en de Saai-hal.

(z) Commelin, *bl.* 714.
(a) Handv. *bl.* 1116.

Staalhof, Zydehal en Saaihal.

noordzyde. Boven dezelve, ſtaat een zogenaamde *Agnus Dei* of leggend Lam, welk een vendel draagt, in ſteen, uitgebeeld. Het

STAALHOF

Beſchryving van het *Staalhof.*

heeft, beneden, behalve de wooning voor den knegt, een groot vertrek, daar de Lakens geſtaald of gelood, en eene Binnenplaats, daarze, vooraf, opgehangen en bezien worden; eene Kamer, daar de vyf Waardyns der Lakenen, ook *Staalmeeſters* genaamd, beurtswyze, en een voor een, driemaal ter weeke, des Dingsdags, des Donderdags en des Saturdags, verſchynen, om de blaauwe en zwarte Lakens, de eenigſten, die aan 't Staalhof gebragt worden, te keuren en te looden. In dit vertrek, hangen zes ſchilderyen van Waardyns der zestiende en zeventiende eeuwe. De oudſte is, met het jaartal 1559, gemerkt. In ieder deezer ſtukken, zyn vyf Waardyns, zittende, en de knegt van 't Staalhof, ſtaande, verbeeld. Voorts, ziet men 'er de Naamborden der Waardyns. Het oudſte begint, met het jaar 1539. Boven, zyn ook nog twee bekwaame vertrekken. Het eene is geſchikt tot eene vergaderplaats der vyf Hoofdmannen van den Lakenhandel, en der vyfentwintig verkoorenen uit de Lakenhandelaars: het andere, tot de byeenkomſten der Overluiden van het Lakenbereiders - Gilde: van alle welke Genootſchappen wy, in de beſchryving van 't Lakenbereiders - Gilde, nader handelen zullen. Op dezelfde verdieping,

ping, is nog een vertrek, waar, van ouds, de wolle in 't vet gekeurd plagt te worden: welk vertrek, sedert het verdwynen der Lakenweeverye, niet meer tot dit einde gebruikt wordt. Nog hooger, is een vertrek, daar de Droogscheerders hunne proef doen. Het *Tarhof*, welk nevens het Staalhof staat, en zynen ingang in de Staalstraat heeft, is thans van weinig gebruik, en dient slegts om zekere grove Engelsche Lakens, na dat zy verkogt zyn, te keuren en te meeten. De vier *Tarrémeesters*, die hier het opzigt over hebben, komen, in een benedenvertrek van het Staalhof, byeen. Staal-hof, Zyde-hal en Saai-hal.

De

Zyde-hal.

bestaat uit een groot bovenvertrek, daar de zyde, ruw en geverwd, gewoogen en gekeurd wordt. Voor den schoorsteen, is het wapen der Stad geschilderd. Nevens dit vertrek, is de Kamer der Hoofdmannen van de Zyde-hal, welker naamen, in verscheiden' borden, langs de wanden, geschreeven staan. De Overluiden van 't Zydeverwers-Gilde houden, in deeze Kamer, tegenwoordig, ook hunne byeenkomsten. Voor den schoorsteen, is het Koggeschip uit het zegel der Stad geschilderd. Beschryving van de Zyde-*hal.*

De Hoofdmannen der Zyde-hal zyn, in 't jaar 1656, aangesteld, en zes in getal; twee Zyde-Handelaars, twee Zyde-Lakenkoopers, en twee Zyde-Verwers. Van deeze zes persoonen gaan 'er, jaarlyks, in April, een uit ieder tweetal, af: Hoofdmannen derzelve.

STAALHOF, ZYDE-HAL en SAAIHAL.

in welker plaats, Burgemeesteren drie anderen kiezen, uit een dubbel getal, door de aanblyvenden en afgaanden benoemd. De Hoofdmannen zorgen, voor het onderhouden der Keuren, op het Zydeverwen gemaakt, en beslaan de overtreeders derzelven in boeten. Ook doen zy alle geschillen, die over 't verwen der Zyde ontstaan, ter eerster aanleg af, by uitspraak of bemiddeling, blyvende egter het *appél* aan Schepenen open, na dat de penningen, die iemant, naar 't oordeel van Hoofdmannen, voldoen moet, vooraf, opgebragt zyn. Voorts, wordt de Hal waargenomen door een' *Keurmeester*, een' *Proefmeester*, een' *Ontvanger*, die een' *Cassier* onder zig heeft, en een' *Knegt*. De Keurmeester, die thans ook Boekhouder is, en uit een drietal van Zyde-verwers, by Hoofdmannen benoemd, door Burgemeesteren gekooren wordt, heeft zyne wooning in de Halle, en weegt en keurt de Zyde, die ter Halle gebragt wordt, doorgaands alleen, met hulp van den Knegt, of ook nevens den Proefmeester. Alle Zydehandelaars, Fabriqueurs en Zydewinkeliers zyn verpligt, zo menigmaal zy Zyde, in of buiten de Stad, laaten verwen, twee eensluidende Briefjes, by hen getekend, te bezorgen aan de Zyde-Halle, inhoudende den naam van den verwer; de plaats, waar de Zyde zal geverwd worden, en hoe veel Zyde, tot ieder kleur, geschikt is. Zo de Zyde karmozyn, dons, hard zwart, of naai- en stikzyde tot zwart is, moet zy, eerst ruw, en naderhand, geverwd zynde, nog eens,

ter

ter Halle worden gezonden, om gekeurd te worden; waartoe de Keurmeester of de Knegt zig, dagelyks, van negen tot half twee uuren, in de Halle, moeten laaten vinden. Die dit verzuimt, verbeurt de onaangegeven Zyde, en duizend guldens daarboven. Van ieder pond Zyde wordt zeker bosgeld, ten behoeve van de Halle, betaald, welk, door de Hoofdmannen, verhoogd of verlaagd wordt, naar tyds gelegenheid; doch niet hooger dan een en een halven stuiver loopen mag. Allen, die Zyde laaten verwen, moeten, by eede, in handen van Burgemeesteren, belooven, dat zy geene Zyde of Floretten, tegen de Keuren, zullen verzwaaren, noch, verzwaard zynde, verwerken; en dat zy dezelven niet om te verwen verzenden zullen, voor dat zyze, ter Zyde-Halle, gezonden of aangegeven hebben. De jongste Keur, op het verwen der Zyde, en de Zyde-Halle gemaakt, is van den vierentwintigsten Maart des jaars 1758 (b). STAAL-HOF, ZYDE-HAL en SAAI-HAL.

De

SAAI-HAL

plagt, voor 't jaar 1632, ook tot eene *Vent- en Beleenhal* van Saaijen en Lakenen te dienen. Doch de Vroedschap besloot, in 't gemelde jaar, deeze Vent- en Beleenhal af te schaffen (c). Sedert, dient de Saai-Hal, alleenlyk, tot het keuren van geverwde wollen Beschryving der *Saai-Hal.*

(b) Keurb. T. *f.* 239 *verso.*
(c) Resol. Vroedsch. N. 16. 4 *Sept.* 1632. 8 *Jan.* 1633. *f.* 264 *verso* , 272.

STAAL-HOF, ZYDE-HAL en SAAI-HAL.

len ſtoffen. Zy beſtaat, beneden, uit twee groote vertrekken, agter elkanderen, het eerſte wordt de *Blaauwhal*, het tweede de *Zwarthal* genaamd. In de eerſte, worden de blaauwgeverwde; in de tweede, de zwartgeverwde Saaijen en diergelyke ſtoffen gebragt, om gekeurd en gelood te worden. Boven deeze vertrekken, zyn twee Kamers, eene van de *Hoofdluiden der Saaineeringe*, die aldaar, om de drie maanden, vergaderen, en eene van de *Staalmeeſters der Saaijen*, van welken 'er twee, tweemaal ter weeke, des Dingsdags en des Vrydags, 's morgens, tot het ſtaalen der Saaijen, op de Halle komen. Op de kamer der Hoofdluiden, hangt een groot ſtuk, waar in vier der eerſte Hoofdluiden, *Jaques de Win*, *Pieter Noortdyk*, *Gerrit Kuycken* en *Gerbrant Anslo*, die, in 't jaar 1643, dienden, benevens den Knegt der Saai-Halle, *Jan Stockmans*, geſchilderd zyn: welk ſtuk, door de Hoofdluiden, uit hunne eigen beurze, bekoſtigd, en aan de kamer alleenlyk geleend is; gelyk, in het Reſolutieboek der Halle, op den negenentwintigſten January des jaars 1644, ſtaat aangetekend. Voorts, heeft de Knegt der Saai-Halle zyne wooning beneden.

De Hoofdluiden zyn nog vier in getal, twee van welken, jaarlyks, in January, afgaan, in welker plaats, twee anderen, door Burgemeeſteren, uit een benoemd dubbel getal van de voornaamſte winkeliers, gekooren worden. Zy ſtellen, alle drie maanden, den prys op het zwartverwen, en draagen

gen zorg, dat de Saaiverwers hunnen eed, volgens welken, zy geene verbooden verw-stoffen gebruiken mogen, naarkomen: ook dat de Lakenverwers niet te gelyk Saaiverwers zyn (*d*).

Kistenmaakers-Pand.

De Staalmeesters, die agt in getal zyn, worden allen, jaarlyks, vernieuwd, door Burgemeesteren. Hun werk is, de Saaijen, eerst als zy geblaauwd, en naderhand, als zy zwart geverwd zyn, te doen staalen volgens de Keuren: 't welk, door den Knegt van de Saai-Halle, geschiedt: en waarvoor, volgens eene Keure van den dertigsten January des jaars 1733, een stuiver van ieder stuk blaauw, en een en een halve stuiver van ieder stuk zwart betaald wordt (*e*). De Staalmeesters mogen, niet slegts in alle Verweryen, maar ook in alle Persseryen en Kalanderyen, onderzoek doen, of aldaar ook goederen geperst of gekalanderd worden, die niet behoorlyk gelood zyn.

XII.

Kistenmaakers-Pand.

De Kapel van 't S. Juriaans- of S. Joris-Hof, welk, in de veertiende en vyftiende eeuwe, tot een Leprozen-huis diende, werdt, gelyk wy, reeds op eene andere plaats (*f*), hebben aangetekend, na de ver-

Beschryving van het Kistenmaakers-Pand.

(*d*) Handv. *bl.* 1126.
(*e*) Handv. *bl.* 1148.
(*f*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 102.

Kisten-Maakers-Pand. verandering der Regeeringe, geschikt tot eenen Kistenmaakers-Pand, voor welk, in 't jaar 1624, de eerste my bekende Ordonnantie gemaakt werdt. Het staat in de Kalverstraat, regt over den Heiligen weg, op den zuiderhoek van de Olieslaagers steeg. 't Gebouw, na de jongste uitlegging der Stad, in de voorgaande eeuwe, veel te klein bevonden wordende, werdt merkelyk verbreed, en tot aan 't Rokin toe verlengd, en kreeg het Stads wapen in den voor- en agtergevel. Het heeft twee verdiepingen boven den grond. De benedenste wordt, van agteren aan 't Rokin, gedeeltelyk, gebruikt tot een Pakhuis voor de Concherge; alwaar het huisraad en de goederen, die by *executie* staan te worden verkogt, gebergd worden. In 't overige en grootste gedeelte van 't gebouw, zo wel op de twee bovenste verdiepingen als beneden, stellen de Kistenmaakers of Schrynwerkers deezer Stede, die tot S. Jozefs gilde behooren, allerlei kassen, tafels, stoelen en ander werk, meest van fyn hout gemaakt, openlyk, als in eene winkel, te koop. Over den verkoop staan twee vrouwen, eene van welken, door Burgemeesteren, wordt aangesteld. De andere is de huisvrouw van een' Pandbroeder. Zy verkoopen het werk, tot den prys, die 'er van de Pandbroeders, welken ieder maar één stuk werk in 't Pand mogen hebben, op gesteld is, en genieten ieder een oortje van de gulden. Twee andere oortjes worden genooten door twee Kistenmaakers of Schryn-

wer-

werkers, die, by beurten, zo wel als de vrouw van een' der Pandbroederen, agt dagen agtereen, in 't Pand oppassen. Doch uit deeze vier oortjes moet de huur van 't Pand aan de Stad betaald worden, volgens eene Ordonnantie van Burgemeesteren van den elfden September des jaars 1657 (g). 't Getal en de soort of zwaarte der stukken, die, op de eerste en tweede zolder, geplaatst mogen worden, is, by de Ordonnantie, bepaald. De plaatsen in 't Pand worden, by lootinge der Overluiden van 't Gilde, onder de Pandbroeders, verdeeld. De Pandvrouw of Oppasster moet het werk, tweemaal ter weeke, afveegen. Die geene open winkel houdt mag geen werk in 't Pand brengen. Eindelyk, moet de Pandvrouw nette aantekening houden van 't verkogte, en van den prys, tot welken het verkogt is. Witwerkers-Pand.

XIII.

Witwerkers-Pand.

De Witwerkers, die alleen in week hout, en binnenshuis mogen werken, plagten, hier te Stede, eene Markt te hebben, aan de westzyde van den Singel, tusschen de Warmoesgraft en oude Leliestraat. Doch deeze Markt werdt, in 't jaar 1667, op de nieuwe Reguliers- of Botermarkt overgebragt (h); daar zy egter niet schynt gehouden Beschryving van het *Witwerkers-Pand.*

(g) Groot-Memor. N. IV. *f.* 146 *verso.*
(h) Handv. *bl.* 830.

WITWERKERS-PAND.

den te zyn; alzo den Witwerkeren, den eenentwintigsten July deszelfden jaars, werdt toegestaan, op hunne eigene kosten, een WITWERKERS-PAND op te regten (*i*). Men schikte hiertoe het huis, waarin de Rector der Latynsche Schoole aan de nieuwe zyde plagt te woonen, welk toen ledig stondt. Doch dit Pand verbrandde ongelukkiglyk, met de drukkerye van Blaauw, op den twee en twintigsten February des jaars 1672 (*k*). Men regtte egter, eerlang, een ander op, op den Nieuwendyk, by de Gravenstraat, waarvoor 't Geregt, den twintigsten January des jaars 1675, eene Ordonnantie vaststelde (*l*). Maar dit Pand, waarover, onder de Pandbroeders, al vroeg, merkelyke oneenigheid ontstaan was (*m*), schynt niet veele jaaren in stand gebleeven te zyn. Immers, ik vind 'er, in de *Stads Registers*, na 't jaar 1691 (*n*), geen gewag van gemaakt. En tegenwoordig wordt het gewezen huis van den Rector der Latynsche Schoole aan de nieuwe zyde, in de Gravenstraat, nog kenlyk aan de plak en roede, die in den gevel staat, wederom tot een Witwerkers-Pand gebruikt. De Witwerkers stellen hier, even als de Kistenmaakers, in 't Kistenmaakers-Pand, hunne waaren te koop.

XIV.

(*i*) Handv. *bl.* 1296.
(*k*) VAN DER HEYDE Beschr. der Slang-Brandspuiten, *bl.* 15.
(*l*) Handv. *bl.* 1296.
(*m*) Handv. *bl.* 1298.
(*n*) *Zie* Handv. *bl.* 1299.

XIV.

STADS WERKPLAATSEN.

I.

STADS TIMMERTUIN.

De oudste Stads Werkplaats is geweest de STADS TIMMERTUIN, eertyds, de *Scafferie* of *Schafferye* genaamd, en gelegen, tusschen de Kloosters der oude en nieuwe Nonnen, ter plaatse, daar, sedert, het Oude-zyds-Heeren-Logement gestigt is; gelyk, uit de Kaart van CORNELIS ANTHONISZOON, klaarlyk, te bespeuren is. Men vindt van deeze *Scafferie* gewaagd, in eene Ordonnantie van Burgemeesteren van den eenentwintigsten Maart des jaars 1528 (*o*). Eenige jaaren laater, werdt besloten, dezelve te vergrooten (*p*): waartoe, eerlang, een huis, naar de zyde der lange Brugge, aan den Amstel, gekogt werdt (*q*). En 't zy dat de Schaffery sedert merkelyk uitgelegd, 't zy dat zy wat meer zuidwaards verplaatst wierdt; men vondtze, in de volgende eeuwe, ter plaatse daar, sedert, de nieuwe Doelestraat is aangelegd, tusschen de huizen van 't Gasthuis en de Kloveniers-Doele. Zy hadt hier twee deftige hardsteenen poorten: eene van welken, toen men, in

Beschryving der Stads Werkplaatsen.
I. *Timmertuin.*

(*o*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 294 *verso*.
(*p*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 10 *Dec.* 1562.
(*q*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 94.

Stads Werkplaatsen.

in 't jaar 1630, geraaden vondt, den Stads Tuin te verkoopen, voor 't Meisjes-Weeshuis, in de S. Luciensteeg, geplaatst werdt. De andere werdt, wat laater, gesteld voor de Doorlugtige Schoole, op den Kloveniersburgwal. Men besloot toen, den Timmertuin te verplaatsen op *Jan Pieter Aartsens Land* (r), zynde, zo ik my niet bedriege, een hoek gronds aan de Baangraft, tusschen de Anjeliersstraat en de Tuinstraat. Immers, 't is bekend, dat de Stads Tuin, aldaar, voor 't jaar 1660, gelegen was, hebbende eenen ingang in de *Tuinstraat* (s), die, waarschynlyk, deezen naam naar den *Stads Tuin*, gekreegen heeft. Doch ter gelegenheid van de jongste vergrooting der Stad, werdt de Timmertuin wederom van daar verplaatst, aan de zuidzyde van de Onbekende of Aggergraft, tusschen den Amstel en 't Weesper-Plein, alwaar dezelve nog tegenwoordig is.

Van ouds, werden, in de Schaffery, ook schuiten en schepen getimmerd, ten dienste der Stad; doch tegenwoordig wordt 'er alleenlyk allerlei Huistimmermans werk gemaakt. Voorts, heeft men 'er byzondere winkels van Wagenmaakers, Smids, Slotenmaakers, Loodgieters en Leidekkers, ten dienste der Stad. De Brandspuiten, en de slangen en lederen emmers, tot dezelven, worden 'er, jaarlyks, gemaakt en versteld. Aan twee zyden en in 't midden van den Timmertuin, zyn lootsen opgeregt, onder wel-

(r) Resol. Vroedsch. N. 16. 11 Dec. 1630. *f.* 174.
(s) Resol. Vroedsch. Lr. L. 31 *May* 1677. *f.* 208.

welken, het gezaagd hout geplaatst wordt. De ongezaagde balken en 't eekenhout leggen, agter en bezyden den Tuin, in 't water. De Stads Timmermans Baas, die 't opzigt over al 't werkvolk heeft, en de Boekhouder hebben hunne wooningen aan den Timmertuin. Stads Werkplaatsen.

2.

Stads Steenhouwery en Metseltuin.

De Stads Steenhouwery was, in de voorgaande eeuwe, in de Staalstraat, by den Groenen Burgwal, tegen over de Saai-hal, gelyk, uit de Kaart van Balthazar Floriszoon, blyken kan. Doch zy werdt, eerlang, verlegd, eerst langs den Stads wal, aan 't einde der Heerengraft, tegen over de Beulingstraat, van waar zy zig, tot aan 't einde der Keizersgraft, uitstrekte (t); en daarna aan de Baangraft, noordwaards van de plaats, alwaar, in de jongste vergrooting, de Leidsche graft gegraaven werdt (u). En hier is zy, nog tegenwoordig. Boven den ingang, leest men Stads Metseltuin. De Stads Metselaars-baas heeft 'er zyne wooning, en het opzigt zo wel over de Steenhouwers, als over de Metselaars. Ook wordt hier de voorraad van steen, kalk en andere noodwendigheden bewaard, tot de dagelyksche behoeften der Stad. 2. *Steenhouwery en Metseltuin.*

3. Stads

(t) Fil. von Zesen p. 205.
(u) Resol. Vroedsch. Lr. D. 8 Jun. 1663. f. 4 verso.

STADS WERK-PLAATSEN.

3.

STADS SCHUITENMAAKERS-WERF.

3. *Schuitenmaakers-Werf.* In de vyftiende en zestiende eeuwe, toen de Stad, voor haare rekening, Oorlogsschepen deedt bouwen, hadt zy eene Scheepstimmerwerf noodig: en hiertoe diende haar de Schaffery, van welke wy boven gesproken hebben. Doch na dat, met de verandering der Regeeringe, het beleid van den oorlog te water gesteld was aan de Collegien ter Admiraliteit, die hier en elders werden opgeregt, hadt de Stad, alleenlyk, eene Werf noodig, tot het maaken van Vlotschuiten, Modderschouwen, Vuilnispraamen, en diergelyken. Hiertoe werdt, by de laatste uitlegging der Stad, eene plaats geschikt op Oostenburg, thans de STADS SCHUITENMAAKERS-WERF genaamd, over welke, een Stads Schuitenmaakers-Baas het opzigt heeft.

4.

STADS GESCHUT- *en* KLOKGIETERY.

4. *Geschut- en Klokgietery.* Het Klokgieten werdt, van ouds, hier ter Stede, geoefend, door iemant, die eene jaarwedde trok van de Stad. Zo vind ik, dat, op den agtentwintigsten July des jaars 1529, aan *Goebel Zael*, twintig guldens 's jaars werden toegelegd, zo lang hy 't Ambagt van Klokgieten, in de Stad,

oe-

oefenen zou (v). Doch de Vroedſchap, al voor 't einde der zeſtiende eeuwe, geraaden gevonden hebbende, jaarlyks, twee halve kartouwen te doen gieten, voor rekening der Stad (w), bediende zig daartoe van eene Geſchut- en Klokgietery in een bolwerk, leggende, naar de tegenwoordige gedaante der Stad, op de Keizersgraft, by de Leidſche graft (x): alwaar derzelver gedagtenis nog bewaard wordt, in een pakhuis, *de Klokgietery* genaamd, op den hoek van 't Molenpad. De naaſtlaatſte uitlegging der Stad, in 't begin der zeventiende eeuwe, in welke eenige nieuwe Kerken werden gebouwd, welker toorens van klokken voorzien moeſten worden; behalve dat ook de uitgeſtrekte Stads wallen meer geſchuts vereiſchten; gaf gelegenheid, tot het opregten eener nieuwe Geschut- *en* Klokgieterye, die, in 't jaar 1614, gebouwd werdt; doch naderhand vernieuwd, en nog in wezen is. Zy ſtaat ten einde van de Karthuizersſtraat, aan de Baangraft, tegen over de Zaagmolenspoort, en pronkt met Stads wapen in den voorgevel, op welks top, een klok ſtaat tuſſchen twee ſchuins tegen elkanderen ſtaande ſtukken kanon. In 't jaar 1681, werdt eerſt beſlooten, de oude Geſchutgietery op de Keizersgraft te verkoopen, en de andere te verhuuren (y); gelyk, nog tegenwoordig, geſchiedt. In dezelve, wordt,

Stads Werkplaatsen.

(v) Oud Regiſter ter Theſaurie, *Cas N.* II. *f.* 122.
(w) Reſol. Vroedſch. N. 6. 22 *Febr.* 1592.
(x) Fil. von Zesen *p.* 206.
(y) Reſol. Vroedſch. *Lr.* O. 30 *April* 1681, *f.* 1.

STADS WERK-PLAATSEN.

wordt, onder opzigt van den *Stads Geschut- en Klokgieter*, allerlei metaalen geschut en klokken, zo ten dienste der Stad, als van andere Plaatsen, en van byzondere Persoonen, gegooten. 't Geschut wordt, door middel van eenen zwaaren molen, die met een paard rond gedreeven wordt, na dat het gegooten is, geboord. Van deezen molen, wordt een model, in 't klein, op het Stadhuis, in een geslooten vertrekje, agter de Wapenkamer, bewaard.

5.

PROEFWERF *van 't* GESCHUT *en de* SNAPHAANEN.

5. *Proefwerf van 't Geschut.*

Tot het beproeven beide van klein schietgeweer en van grof geschut, werdt, al in 't jaar 1544, eene Werf geordonneerd *achter montelbaen buyten der Kae* (z), dat is, op het Eiland, welk, sedert, *Uilenburg* genaamd is. Doch na 't vergrooten der Stad, in de voorgaande eeuwe, is deeze Proefwerf verder Y-waards verplaatst, op een stuk buitendyks rietland, tusschen de nieuwe vaart en 't Ziekenwater; welk, met sterke houten lootsen, ten dienste van 't arbeidsvolk, betimmerd is. Geen kanon, noch loopen van snaphaanen mogen, hier ter Stede, verkogt, noch uitgeleverd worden, dan na dat zy behoorlyk geproefd zyn: waartoe zes gezwooren *Proefmeesters* zyn aangesteld. De loopen, die,

(z) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 318.

die, door de Oost- en Westindische Maatschappyen, verzonden worden, zyn hiervan alleenlyk uitgezonderd. De beproeving van 't geschut geschiedt, met zo veel best korrelkruid, als de kogel zwaar is, tot welken het stuk geschikt is. De eigenaars betaalen, behalve voor 't proeven, ook iet voor 't regt der Geschutwerf, welk aan de Thesaurie-Ordinaris verantwoord wordt (*a*). Stads Werkplaatsen.

6.

Stads Salpeterhuis.

Tot het *rafineeren*, of zuiveren der Salpeter, die, onder anderen, in 't maaken van Buskruid, gebruikt wordt, werdt, in 't begin der voorgaande eeuwe, na dat de graften en straaten van de naastlaatste vergrootinge der Stad gerooid waren, een Rafineerhuis opgeregt, nu, in 't gemeen, het Salpeterhuis genaamd. Het staat, ten einde van de Palmgraft of nieuwe Braak, aan de noordzyde, en voert het Stads wapen in den voorgevel, waaronder men, naar eene ouderwetsche wyze van spelling, leest. 6. *Salpeterhuis.*

Treef-fe-neer-huis.

In dit huis, wordt de Salpeter gezuiverd, onder 't opzigt van drie *Keurmeesters* der zelve, die eenen Meesterknegt onder zig hebben, en, van tyd tot tyd, de gerafineer-

(*a*) Handv. *bl.* 1091-1093.

STADS WERK-PLAATSEN.

neerde Salpeter, eer dezelve aan de koopers geleverd wordt, komen opneemen en keuren.

7.

STADS KAR- *en* PAARDENSTALLEN.

7. *Kar- en Paarden-stallen.*

Ten dienſte der Sleepers, die Koopmansgoederen naar en van de Waage ſleepen, was, al van ouds, een Stads Paardenſtal gebouwd aan den Dam (*b*), ter plaatſe, daar nu de Beursſteeg is. Doch, ter gelegenheid van het ſtigten der Beurze, in den jaare 1608, en het maaken van eenen bekwaamen opgang derwaards, in den jaare 1611, werdt men genoodzaakt de Paardenſtal te verplaatſen. Men verkoos daartoe eene plaats op de ooſtzyde van den Nieuwezyds-Voorburgwal, bezuiden de Nieuwe Kerke, omtrent de plaats, daar toen de Appelmarkt gehouden werdt. Hier werden eenige huizen van *Jan Dirkszoon*, bygenaamd *Doet 'er niet toe*, overgenomen, en afgebroken (*c*), en de Stal werdt, in 't jaar 1612, volbouwd (*d*). Het ſtigten van het nieuwe Stadhuis, omtrent veertig jaaren laater, was oorzaak, dat deeze Paardenſtal, met een geheel blok huizen, benoorden en agter het oude Stadhuis ſtaande, moeſt afgebroken worden. En toen werdt eene geheel nieuwe aanzienlyke Stal geſtigt, aan de weſtzyde van den zelfden Voorburgwal, tus-

(*b*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 221.
(*c*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 25 *May*, 2 *Juny* 1611. *f.* 22.
(*d*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 242.

tusschen de Mol- en Huiszitten-steegen, op eene steenen brug (*e*). 't Gebouw was, in 't jaar 1661, reeds voltrokken; in 't begin van welk jaar, eene Ordonnantie gemaakt werdt, op 't gebruik der bakken, in de nieuwe stallinge (*f*). Een gedeelte van 't gebouw, op den Agterburgwal uitkomende, werdt, sedert, geschikt tot eene Stads Apotheek. Doch na dat, in 't jaar 1748, de Posteryen der byzondere Steden, en ook die van Amsterdam aan 't gemeene Land van Holland waren afgestaan, werdt de Stads Paardenstal en drie wooningen daarby behoorende, waaronder ook de Stads Apotheek, in den jaare 1753, aan Holland tot een Generaal-Post-Comptoir verkogt, voor eene somme van vyfenveertig duizend guldens (*g*). Tot geryf der Sleepers, zyn kleine houten open stallingen gemaakt, zo op den Dam aan 't water, als agter 't Stadhuis. De Stads Apotheek is in 't Gasthuis verplaatst.

Stads Werk-plaatsen.

Doch tot stallinge voor de paarden, die voor de Asch- en Vuilnis-karren gebruikt worden, en voor de Karren zelven, heeft de Stad nog drie andere gebouwen aangelegd of geschikt, die allen aan afgelegen oorden staan: een by de Leidsche Poort, een ten einde der Reguliersgraft, en een tusschen de Utrechtsche Poort en Amstelbrug. Het laatstgemelde is eerst tot een Stads-Maga-

(*e*) Resol. Vroedsch. N. 20. 8 *Juny* 1652. *f.* 248.
(*f*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 42.
(*g*) Resol. Vroedsch, *Lr.* RR. 14 *Nov.* 1753. *f.* 370.

ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, en KOORENPAKHUIZEN der STAD.

gazyn, om geſchut en wapenen te bergen, aangelegd, en naderhand tot eene Tapytmaakery verhuurd geweeſt; doch wordt, ſedert weinige jaaren, gebruikt tot eene Stalling voor Aſchkarren en paarden.

XV.

ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, en KOORENPAKHUIZEN der STAD.

Beſchryving der *Stads. Artillery- of Wapenhuizen.*

De oorlog met de nabuuren, in welken, Amſterdam, al vroeg in de vyftiende eeuwe, is ingewikkeld geweeſt, heeft aldaar het verzamelen van wapenen, geſchut en buskruid, ten dienſte der Stede, ook al vroeg, noodzaakelyk gemaakt; en gevolgelyk ook het ſtigten van ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, waarin dit alles bewaard werdt. Het buskruid werdt, van ouds, alleen bewaard *in den toernnen* of toorens *omme der Stede;* gelyk duidelyk blykt, uit eene Keure van den vyftienden December des jaars 1507 (*h*). Doch het oudſte Wapenhuis of *Bushuis*, gelyk het eertyds genoemd werdt, werdt, eerſt in 't jaar 1551, aangelegd, op een erf agter 't Paulus Broeders-Klooſter (*i*), naaſt en benoorden het tegenwoordig Krankzinnigen-huis; en was, in 't jaar 1554, nog niet volbouwd (*k*). Men ſcheen, kort na dat het volbouwd was, te nei-

(*h*) Keurb. B. *f.* 98 *verſo.*
(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 17 *Oct.* 1550. 20 *Maart* 1551.
(*k*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 16 *Nov.* 1554.

neigen, om het tot een Pesthuis te schikken, en het Paulus-Broeders-Klooster, welk genoegzaam ledig stondt, tot een Gasthuis te verkrygen (*l*). Doch toen, na de veranderinge der Regeeringe, dit Klooster en de Kerk tot een ander einde werden vertimmerd, bleef men zig van het Bushuis bedienen, tot het bewaaren der Stads wapenen; tot dat het, in den jaare 1603, aan de Oostindische Maatschappye, tot een Specery-pakhuis, verhuurd werdt (*m*). Kort hierna (*n*), stigtte de Stad een ander Wapenhuis, aan de oostzyde van den Singel of Koningsgraft, tusschen de Handboogs- en Voetboogs-Doelen; 't welk nog in wezen is, en waarin, beneden, tegenwoordig, meest affuiten, kogels en granaaten worden bewaard. Op de zolders, plagt veelerlei handgeweer te leggen: 't welk, sedert, op de Wapenkamer, boven in 't Stadhuis, verplaatst is. 't Gebouw zelf is sterk en groot; pronkt, met het wapen der Stad en het jaartal 1606, in den voorgevel, en komt agter in de Handboogstraat uit.

ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, en KOORENPAKHUIZEN: der STAD.

't Vergrooten der Stad gaf, eerlang, aanleiding tot het stigten van twee nieuwe Magazynen, of Wapenhuizen. Men verkoor, hiertoe, een plek gronds, ten einde der Brouwersgraft, aan de zuidzyde, tusschen de Baangraft en eene plas waters, de

en van *Stads-Kooren-pakhuizen.*

(*l*) Resol. Vroedsch. N. 1. 29 *Jany*, 5 *July* 1558.
(*m*) Resol. Vroedsch. N. $\frac{8}{9}$ 14, 22 *April* 1603. f. 423, 424.
(*n*) Resol. Vroedsch. N. 10. 20 *Apr.* 1605. f. 59 *versa*.

ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, en KOORENPAKHUIZEN der STAD.

de Braak genaamd (4), die, sedert, aangehoogd, en met huizen betimmerd is. Hier werden, in gevolge van een besluit der Vroedschap van den jaare 1635 (*o*), vier aanzienlyke Pakhuizen getimmerd, niet, gelyk sommigen willen (*p*), in de jaaren 1622 en 1623; maar, gelyk anderen (*q*) aantekenen, in de jaaren 1647 en 1648; omtrent welken tyd, de gantsche Brouwersgraft, van de Heerengraft af westwaards, eerst bebouwd werdt. Twee van

(*o*) Resol. Vroedsch. *N.* 17. 13 *Apr.* 1635. *f.* 86 *verso.*
(*p*) COMMELIN, *bl.* 668.
(*q*) F. VON ZESEN, *bl.* 222.

(4) Twee plaatsen binnen de Stad draagen den naam van *Braak*: de *oude Braak*; binnen den nieuwendyk, tusschen de S. Jakobsstraat en de Nieuwezyds-Armsteeg, en de *nieuwe Braak*, binnen den Haarlemmerdyk, op de Brouwersgraft; van welke laatste wy hier spreeken. 't Is te vermoeden, dat zy deezen naam gekreegen hebben, naar twee *doorbraaken* in den dyk, die, in de oudste tyden, dikwils, plagten voor te vallen, en onder anderen, omtrent de jaaren 1362, 1405 en 1510. Zie *Handv. van Rynland* bl. 12, 31, 133. De waterplassen, die, door deeze doorbraaken, veroorzaakt waren, schynen den naam van *Braak* gedraagen te hebben. En zulk eene Braak ziet men, in de Kaart van CORNELIS ANTHONISZOON, even buiten de oude Haarlemmer-Poort aan den Singel, afgebeeld. De plassen, aangehoogd en bebouwd zynde, behielden den ouden naam. In 't jaar 1751, werdt, by 't graaven in de grondslagen van een huis, staande aan de noordzyde van de Brouwersgraft tusschen de Brouwersstraat en Prinsengraft, en dus binnensdyks, het agterend en roer van een tamelyk groot schip gevonden, en daarby een stuk van eene zeer ouderwetsche palmhouten kam. Men mag vermoeden, dat dit schip, of een gedeelte van het zelve, by het doorbreeken van den dyk, naar binnen geslaagen, of gedreeven geworden is.

van deeze Pakhuizen of Magazynen staan op de Brouwersgraft; twee anderen op de Baangraft, nevens elkanderen. Zy zyn, boven het onderstuk, vyf verdiepingen hoog, met de vliering, en pronken, boven, tusschen ieder paar voorgevels, met het wapen der Stad. Het onderstuk van een deezer Pakhuizen op de Brouwersgraft wordt, tegenwoordig, ook meest tot berging van affuiten en kogels gebruikt. Op de zolders, worden Stads graanen en andere voorraad bewaard. Doch wanneer de Stad, gelyk tegenwoordig (1764), geenen voorraad van graanen heeft, worden de zolders deezer Magazynen verhuurd. De onderstukken zelven, die eigenlyk tot berging van geschut en kogels zyn aangelegd, worden thans, op een na, ook verhuurd. Men heeft, voor eenige jaaren, in beraad gelegd, om deeze vier Stads Pakhuizen te verkoopen (*r*); 't welk egter, tot nog toe, niet geschied is.

Artillery- of Wapenhuizen, en Koorenpakhuizen der Stad.

Toen men, in 't jaar 1684, 't zy met of zonder grond, bedugt was, voor eene geweldige onderneeming op de Stad, van de zyde des Prinsen van Oranje, werdt, by de Vroedschap, besllooten, nog drie lootsen, digt onder de wallen, te timmeren, tot berging van geschut en wapenen (*s*). En dit besluit werdt, in de jaaren 1686 en 1687, voltrokken, met deeze verandering nogtans, dat men, in de plaats van lootsen, drie lange laage steenen gebouwen deedt op-

Nieuwe Magazynen.

(*r*) Resol. Vroedsch. Lr. LL. 12 *Sept.* 1736. *f.* 67.
(*s*) Resol. Vroedsch. Lr. Q. 13 *Juny* 1684. *f.* 142.

ARTILLERY- of WAPENHUIZEN; en KOORENPAKHUIZEN der STAD.

opregten, een binnen het bolwerk de Oosterbeer, by de zogenaamde Heertjes-Lynbaan; een tusschen de Amstelbrug en Utrechtsche Poort, en een binnen het bolwerk Osdorp tegen over de Looijersgraft. In het eerste deezer drie Magazynen en op de werf nevens het zelve, wordt, tegenwoordig, het grootste gedéelte van 't Stads Metaalen kanon, affuiten en kogels bewaard; zynde het magefchut, sedert het jaar 1736, uit de Magazynen op de Brouwers- en Baangraft, en van elders, derwaards overgebragt (*t*). Doch de twee anderen zyn, al voor lang, tot een ander gebruik, geschikt geweest. Het Magazyn tusschen de Amstelbrug en Utrechtsche Poort, laatstelyk tot eene Tapytweevery verhuurd geweest zynde, wordt, sedert weinige jaaren, gebruikt tot eene Stads Stal, waarin een gedeelte der Aschkarren, en der paarden, die dezelven trekken, geplaatst worden (*u*). 't Magazyn over de Looijersgraft is een Wagenmaakers winkel, daar de Stads karren en wagens gemaakt en hersteld worden.

De Wapenkamer op het Stadhuis dient, sedert het einde der voorgaande eeuwe, tot berging van al het Stads handgeweer (*v*): 't Stads Buskruid heeft, tegenwoordig, geene bepaalde bewaarplaats. Ik weet niet, of het Kruidhuis, welk sommige Grondtekeningen der Stad, omtrent het einde van den Kadyk, geplaatst hebben, een Stads gebouw ge-

(*t*) Resol. Vroedsch. Lr. LL. 12 *Sept.* 1736. *f.* 82.
(*u*) *Zie* hier voor, *bl.* 153.
(*v*) Resol. Vroedsch. Lr. Y. 8 *Aug.* 1696. *f.* 91.

geweest zy, of niet. Doch het is, al lang, verdweenen.

Artillery- of Wapenhuizen, en Koorenpakhuizen der Stad. Batteryen.

Rondsom de Stad, zyn, tegenwoordig, zes *Batteryen*, allen met grof Metaalen geschut, leggende op zwaare affuiten, beplant: een van drie agttienponders, aan Keerweêr; een van vier vierentwintig, en vier agttienponders, aan de Oosterbeer; een van vier twaalfponders, tusschen het Bolwerk Weteringspunt en de Weteringspoort; een van vier twaalfponders, by het Bolwerk Slooten, even bewesten de Leidsche Poort; een van vier vierentwintig ponders, by het Bolwerk Westerbeer, benoorden de Haarlemmer-Poort, en een van gelyke vier vierentwintig ponders, nog meer noordwaards, aan 't Blaauwhoofd.

Kazematten.

In vyf *Kazematten*, onder de wallen der Stad, staat ook Metaalen geschut, te weeten, drie zesponders onder 't gordyn tusschen de Bolwerken Oosterbeer en Outewaal; drie diergelyke stukken, onder 't gordyn bewesten de Weteringspoort; en nog drie diergelyken, onder 't gordyn bewesten de Leidsche Poort. In ieder der twee overige Kazematten, onder de twee vleugels van de Amstelbrug, staan maar twee zesponders. Voorts, zyn 'er, onder twee boogen van de gemelde brug, naar 't een en 't ander einde toe, twee Kelders, in ieder van welken, drie agttienponders staan, die den Amstel bestryken.

Commissarissen der Artillery.

In de zestiende eeuwe, stelden Burgemeesteren eenen *Artillerymeester* aan, die 't opzigt hadt over de Stads wapenen. Hy werdt,

ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, en KOORENPAKHUIZEN der STAD.

werdt, zo 't schynt, van ouds, ook *Busmeester* genaamd, en hadt vrye wooning in 't *Rondeel* aan den Amstel, tot dat het zelve, in 't jaar 1630, door de Stad, verkogt werdt. *Pieter Egbertszoon Vink* is de laatste Busmeester geweest, die in 't Rondeel gewoond heeft (*w*). Doch in 't jaar 1576, was reeds, by de Vroedschap, besloten, twee uit den Raade aan te stellen tot *Superintendenten van den Artillerymeester* (*x*). In de voorgaande eeuwe, werdt het getal deezer Superintendenten tot drie gebragt. Zy kreegen toen den naam van COMMISSARISSEN DER ARTILLERYE (*y*), en worden, gemeenlyk, uit en door Burgemeesteren, aangesteld. Doch sedert eenige jaaren, zyn 'er wederom maar twee. Zy hebben eenen *Commis der Artillerye* of *Artillerymeester* onder zig, die vier bedienden heeft, twee op de Wapenkamer, en twee aan de Magazynen. Voor den Artillerymeester, is, op den zestienden May des jaars 1759, eene nieuwe Instructie vastgesteld (*z*). In gevolge van dezelve „ houdt hy eene Lyst van 't geschut „ en geweer der Stad, waarvan een dubbeld ter Thesaurie Ordinaris berust. Hy „ mag geene goederen uit de Magazynen „ laaten volgen, veel min verruilen of verkoopen, zonder byzondere bewilliging der „ Heeren Commissarissen, aan welken hy, „ jaar-

Artillerymeester.

(*w*) Aantek. *van* Schep. G. SCHAEP PIETERSZ.
(*x*) Resol. Vroedsch. *N.* 3. 2 *May* 1576. *f.* 31 *verso.*
(*y*) Resol. Vroedsch. *Lr.* C. 31 *Aug.* 1662. *f.* 204 *verso.* *Lr.* F. 1 *April* 1669. *f.* 176 *verso.*
(*z*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 54.

„ jaarlyks, rekening doen moet; een dubbeld dier rekeninge overleverende ter Thesaurie. Hy mag geene meerdere Werkluiden aanneemen, dan met bewilliging van Commissarissen. Hy mag geen deel hebben in eenigen handel in geschut, buskruid, lont of eenige anderen waaren, die in de Magazynen worden opgelegd. Voorts moet hy zorg draagen, dat de Magazynen en de Geweerkamer, in goeden staat en nette geschiktheid, onderhouden worden; ten welken einde, hy dezelven, van tyd tot tyd, moet onderzoeken. Eindelyk, is hy verpligt, in de Stad te woonen, zonder van huis te mogen gaan, dan met verlof van de Heeren Commissarissen, of, in derzelver afwezendheid, van de Heeren regeerende Burgemeesteren." Wagthuizen.

XVI.

Wagthuizen.

Ten dienste der waakende Schutteren, zyn, al van ouds, hier ter Stede, verscheiden' Wagthuizen geschikt geweest, die, met het aanwassen der Stad, dikwils, veranderd zyn (*a*). Omtrent den jaare 1618, werdt in beraad gelegd, om de oude S. Olofs-poort, ten einde der Warmoesstraat, bekwaam te maaken tot een Wagthuis. Doch alzo zy daartoe niet dienstig bevonden werdt, *Beschryving der Wagthuizen.*

werdt

(*a*) Resol. Vroedsch. N. 12. 4 *April*, 13 *July* 1617. *f.* 10, 17 *verso.*

WAGT-HUIZEN. werdt zy, niet lang daarna, afgebroken (b). De tegenwoordige WAGTHUIZEN, alwaar de Hoofdwagt gehouden wordt, zyn *vier* in getal. Het eerste is in 't Stadhuis, in twee beneden-vertrekken, naast en in de Kamer der roedraagende Boden: het tweede boven de S. Antonis-Waag, op de nieuwe Markt; het derde, boven de Reguliers-Waag, op de Botermarkt, en het vierde, boven de Westerhal, aan de Westermarkt. Op ieder deezer Hoofdwagten, wordt, doorgaands, alle nagten, met ééne Compagnie Schutters, gewaakt, die, terstond na 't opleezen van de naamen der schutteren, eene schildwagt voor 't Wagthuis uitzet. Behalve deeze Hoofdwagten, zyn 'er nog eenige Bywagten, die, insgelyks, by nagt, uit de Hoofdwagten, bezet worden; te weeten, eene boven het Nieuwezyds-Heeren-Logement, eertyds het Westindische Huis, welken naam het, 't gene vreemd is, nog draagt, in de *Ordonnantie voor de Schutterye*, die, jaarlyks, in de *Naamwyzers der Regeeringe* en *Schutters-Almanachen*, gedrukt wordt: deeze bywagt wordt, door een Corporaalschap, bezet, van welk, nogtans, eenige manschap wordt uitgezonden, om de Wagtplaatsen, by de gewezen oude Stads Herberg, en by de nieuwe Stads Herberg te bezetten: en eene, aan den Kamper-steiger, in een vertrek van 't zogenaamde *Zeeregt*, een aanzienlyk vierkant gebouw, met eene groote poort, boven welke, Stads wapen uitgehouwen is; en twee klei-

(b) Resol. Vroedsch. N. 12. 12 *May* 1618. *f.* 57 *verso.*

kleine deuren ter wederzyde. Het is, in 't jaar 1618, gebouwd (*c*), en heeft den naam van *Zeeregt* gekreegen, om dat de *Commissarissen van de Zeezaaken*, voor het ſtigten van het tegenwoordige Stadhuis, aldaar, plagten te vergaderen. Van 't Corporaalſchap, welk hier de wagt houdt, wordt eenige manſchap gezonden, om de Admiraliteits-Loots aan de Peperſtraat te bezetten. Nog is 'er eene bywagt in de Loots aan Heertjes Lynbaan, ten einde van den Kadyk, aan de ſchans. Eenige manſchap van 't Corporaalſchap, welk hier waakt, bezet Keerweêr, alwaar ook eene wagt van ſoldaaten is. Voorts zyn de hoofdpoorten, de Haarlemmer, Leidſche, Utrechtſche, Weesper en Muider, ook ieder met een Corporaalſchap bezet. De Raam- en Weteringspoorten worden, met tien of twaalf man, bewaakt. Aan de Zaagmolenspoort is alleenlyk eene wagt van ſoldaaten. In elke Poort, is een kiſt met kruid en lood, om zig, daarvan, in tyd van nood, te dienen. WAGT-HUIZEN.

De Hoofdwagt der Stads Bezettinge van ſoldaaten is boven de oude Waage op den Dam (*d*). Voorts, bewaaken de ſoldaaten ook alle poorten en boomen, by dage en by nagt, en ſtellen wagten uit, aan de twee uiterſte bolwerken der Stad, in 't ooſten en in weſten. Hoofdwagt der Bezettinge.

(*c*) Aantek. van Schepen G. SCHAEP PIETERSZ. *op 't jaar* 1618.
(*d*) *Zie* hier *voor*, *bl.* 106.

XVII.

TOORENS.

Oude ſtaat der muuren en Toorens rondsom de Stad.

WY hebben, in 't *eerſte Boek* van 't EERSTE DEEL, (bl. 53 enz.) kortelyk, verhaald, hoe de Stad, omtrent den jaare 1480, wanneer zy, tuſſchen den Singel en Kloveniers-Burgwal, beſlooten was, met muuren, in welken, op zekere afſtanden, naar de wyze van Veſtingbouwen van dien tyd, ronde toorens gemetſeld waren, omringd werdt. De Laſtaadje, eene aanzienlyke Voorſtad ten dien tyde, werdt, wat laater, ook met een Blokhuis en Rondeel geſterkt (*e*). In de muuren, waren, gelyk uit de Kaart van CORNELIS ANTHONISZOON te beſpeuren is, binnenwaards, ronde boogen gemetſeld, die tot wooningen voor behoeftige of geringe luiden dienden (*f*). 't Gebruik van eenigen deezer boogen, immers van die tuſſchen de Kloveniers-Doele en de S. Antonis-poort, werdt, van Stads wege, aan onvermogenden, om niet, geſchonken (*g*); anderen werden, door de Stad, verhuurd: en onder deezen, waren 'er ook, die, door milddaadige luiden, gehuurd werden, om 'er behoeftigen in te laaten woonen (5). De Vroedſchap hadt,

(*e*) I. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 138.
(*f*) Reſol. Vroedſch. N. $\frac{8}{8}$. 13 *Sept.* 1600. *f.* 3rv.
(*g*) Reſol. Vroedſch. N. 5. 7 *Jan.* 1588.

(5) Hier op ziet BREDERODE, in den *Spaanſchen Brabander* (Act. III.), met deeze woorden:

— An

hadt, reeds in 't jaar 1557, besllooten, deeze boogen digt te maaken (*b*): en eenige jaaren laater, werdt vastgesteld, dezelven, door niemant, meer te laaten gebruiken (*i*). Evenwel, bleeven zy in wezen, zo lang de oude muuren niet afgebroken waren: 't welk, in 't jaar 1613, nog niet volkomenlyk geschied was (*k*); schoon men 'er, reeds in 't jaar 1600 en eerder, toe besllooten hadt (*l*). Doch in de jaaren 1602 en 1603, schynen de meeste, en, in of kort na 't jaar 1613, de overige oude muuren afgebroken te zyn. De meeste Toorens, die in de muuren gemetseld waren, werden toen ook geslegt. Zy hadden, te vooren, tot verscheidenerlei gebruik gediend. Van den aanvang der zestiende eeuwe, of eerder, werdt Stads buskruid, in eenigen deezer toorens, bewaard. Men heeft nog eene Keur van den vyftienden December des jaars 1507, waarin bevolen wordt, geen buskruid te houden, dan in *den toernnen omme der Stede* (*m*). Doch toen, ter gelegenheid der naastlaatste uitlegginge, besllooten werdt, nieuwe bolwerken aan te leggen, van de Haarlemmer tot aan

Toorens.

(*b*) Resol. Vroedsch. N. 1. 21 *Juny*. 1557.
(*i*) Resol. Vroedsch. N. 3. 22 *Sept*. 1575.
(*k*) Resol. Vroedsch. N. 11. 25 *Maart* 1613. *f*. 76.
(*l*) Resol. Vroedsch. N. 8/9. 17 *Jan*. 13 *Septemb*. 27 *Nov*. 1600. 2 *Jan*. 1602. 12 *Maart* 1603, *f*. 292 *verso*, 311, 327, 376 *verso*, 422 *verso*.
(*m*) Keurb. B. *f*. 98 *verso*.

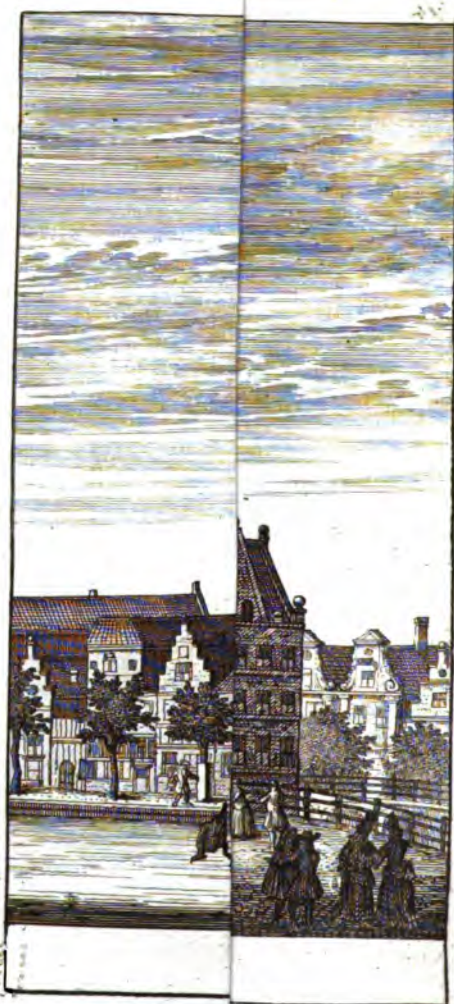
— — — *Anne Klaas an de Arie teffens*,
Die doet so veel goedts (God loontser) hier an de vesten:
Gy wetet niet, hoe veel booghjes datse 's jaers wel huurt.

Too-rens. aan de Heiligewegs-Poorte, werdt, te gelyk, vastgesteld, het buskruid, uit de Stads Toorens, in deeze Bolwerken over te brengen (n). De Toorens, of eenigen derzelven dienden ook tot Wagtplaatsen voor de Burgervendelen. In eene Keur van den zesentwintigsten December des jaars 1512 (o), worden de Wagtplaatsen der Burgerye, tot zestien in getale, opgeteld: de meesten van welken Stads Toorens geweest zyn. Zie hier derzelver naamen:

1. *After de Gasthuysmolen.*
2. *Op onser Vrouwen toernne.*
3. *Op St. Jacobs toernne.*
4. *Op St. Jeroens toernne.*
5. *Op heylige Cruys toernne.*
6. *Op de nuwe brugge.*
7. *Op de Schrey hoeck.*
8. *Op heyman ruyssche toernne.*
9. *by St. Anthonys poirtte.*
10. *After de bekeerde Susteren.*
11. *Op St. Sebastiaens thoerne.*
12. *Op Ulebercht.*
13. *Leeuweborch.*
14. *Myert.*
15. *Melys Moolen.*
16. *St. Andries toernne.*

Eindelyk, werden ook sommigen van deeze toorens, van Stads wege, aan byzondere persoonen verhuurd. In de Stads *Registers*, is

(n) Resol. Vroedsch. *N.* 8. 20 *Jan.* 1601. *f.* 330.
(o) Keurb. D. *f.* 1.

is nog eene orde van Burgemeesteren van den vyfentwintigsten April des jaars 1575 voorhanden, waarby, aan de bewooners van *der Steden toornen*, gelast wordt, by hun vertrek uit dezelven, niets mede te neemen van 't gene der Stad toekwam, of daar aan gemaakt was, al hadden zy 't schoon zelven doen maaken (p). Twee van deeze Toorens zyn, na de naastlaatste uitlegging der Stad, met spitsen voorzien, te weeten, de Heilige-Kruis-, nu de *Haringpakkers-tooren*, en de *Montelbaans-tooren*: welke laatste, niet in den muur der Stad; maar tot bescherming der Voorstad, de Lastaadje, gestigt was. Een derde Tooren, de *Schreijerstooren* genaamd, heeft alleenlyk een spits oploopend dak met een' windwyzer behouden, gelyk van ouds. De overige Toorens, de *Reguliers-tooren* en de *Jan-Rooden-Poorts-tooren*, zyn, eertyds, Stads Poorten geweest, op welken, ook hooge spitsen gesteld zyn. Van deeze *vyf* Toorens, die allen in welstand onderhouden worden, moeten wy thans, nog een weinig byzonderer, spreeken. Wy beginnen met de twee laatstgemelden.

TOORENS.

Beschryving der vyf Toorens.

I.

REGULIERS-TOOREN.

De oudste *Reguliers-poort* stondt, eer de Stad, omtrent den jaare 1480, bemuurd werdt, in de Kalverstraat aan 't Spui, daar

I. REGULIERS-TOOREN.

(p) Groot-Memor. N. II. f. 149.

Toe-
ZENS.

daar nu de Offensluis legt. Doch deeze Poort kreeg ook den naam van *Bindwyker-Poort*, dat is, *Binnenwyker-Poort* (q), na dat de Voorstad buiten dezelve, door de bemuuring, van welke wy spreeken, binnen de vesten getrokken was. De Poort, die toen gesteld werdt ten einde der Kalverstraat, aan den Singel, werdt ook de *Reguliers-poort* genaamd. En beide de Poorten worden gemeld, in eene Keure van den zesentwintigsten Maart des jaars 1487, waar de Offenmarkt gesteld wordt, *ter plaetze tusschen den tween reguliers poirten, geheten die byndewyck, ende nergent anders* (r). De oudste Reguliers-Poort werdt, eerst in 't jaar 1526, in January, afgebroken (s). In de voorgaande eeuwe, werdt, met het uitleggen der Stad, eene derde Reguliers-poort, nu de Waag op de Botermarkt, aangelegd, met welke wy ons, hier ter plaatse, niet behoeven op te houden.

Gelegenheid en Historie van het Reguliers-Klooster.

De twee eerstgemelde Reguliers-poorten hebben haaren naam gekreegen naar het Reguliers-Klooster, om welk te stigten, Hertog Albrecht, den eenentwintigsten January des jaars 1394 [1395], aan den Priester, *Gysbrecht Douwe*, en aan eenige andere Priesters, verlof gegeven hadt. Het diende voor Reguliere Kanoniken van den regel van Augustyn, en stondt, in het Kerspel van Nieuwer-Amstel (t), niet verre buiten de

(q) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 51.
(r) Keurb. A. *f.* 158 *verso.*
(s) Groot-Memor. N. I. *f.* 128 *verso.*
(t) *Zie den* Giftbrief *by* DAPPER *bl.* 324.

de Vryheid der Stad, bewesten den Amstel-dyk, en omtrent op de hoogte der Keizers-graft en Utrechtsche straat. Het Klooster werdt, door den voornoemden Gysbrecht Douwe; door de Priesters *Pieter Nikolaaszoon van Uitgeest* en *Jan Dirkszoon*, en door den Leek *Jan Sching*, met verscheiden' goederen en inkomsten, begiftigd (*u*). Rudolf van Diephout, Bisschop van Utrecht, gaf den Regulieren, buiten Amsterdam, in 't jaar 1454, verlof, om hun Klooster, welk gemeenlyk het *Huis van S. Jan Evangelist* genaamd werdt, te vergrooten. In 't jaar 1494, verwierven de Kloosterlingen vryheid, om twee sluizen te mogen leggen in den Amsteldyk, die hier ook de *Reguliersdyk* genaamd werdt (*v*), en daardoor hunne Landeryen van het overtollig water te ontlasten. Walraven, Heer van Brederode, en toen nog Ambagtsheer van Amsterveen, verleende hun deeze vryheid (*w*): en 't schynt, dat zy toen sluizen gemaakt hebben, omtrent of op dezelfde plaats, waar menze, in de voorgaande eeuwe, by de jongste Vergrootinge der Stad, in de Keizers- en Prinsengraften, gelegd heeft. In 't jaar 1532, op den eenendertigsten October, in den vooravond, ontstondt 'er brand in 't Reguliers-Klooster, welk, geheellyk, in de assche gelegd werdt (*x*). De Kloosterlingen zouden het gaarne heb-

Toorens.

(*u*) Van Heumen en van Ryn Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 294.
(*v*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 253.
(*w*) *Zie den* Brief *by* Dapper, *bl.* 325.
(*x*) Groot-Memor. N. I. *f.* 328 *verso*.

Tooneel. hebben willen herbouwen; doch de Regeering van Amsterdam, in 't jaar 1529, de Ambagtsheerlykheid van Amsterveen gekogt hebbende, weigerde daartoe verlof te geeven. De Regulieren begaven zig naar Heilo by Alkmaar, en vereenigden zig, in 't jaar 1533, met een Klooster van hunne Orde aldaar (y). De plaats, daar 't Klooster buiten Amsterdam gestaan hadt, met het naaste Land omtrent vier morgen groot, werdt, sedert, tot eene Lustplaats en Boomgaard verhuurd, onder anderen aan den vermaarden Schout van Amsterdam *Willem Dirkszoon Bardes*, die 'er wel twintig jaaren gebruik van gehad heeft (z). Naderhand, werdt het *Reguliers-Hof* te koop geveild. De Stad lei in beraad, om het te naasten (a). Doch het werdt, door het Kapittel van Haarlem, gekogt, welk het, eerlang, in eeuwige erfpagt, uitgaf aan *Jakob Saffius*, Kanonik te Haarlem, die, in 't jaar 1572, *protesteerde* tegen 't flegten van het zelve (b), waartoe egter beslooten werdt, uit vreeze dat 'er de Staatschen in nestelen mogten (c). Alle de boomen werden toen ook om verre gehouwen, de Ooftboomen alleen uitgezonderd (d). Na de verandering der Regeeringe hier ter Stede, in 't jaar 1578, werdt het Reguliers-Hof wederom opgetimmerd [illegible] ed

(y) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 211.
(z) *Zie een'* Brief *by* DAPPER, *bl.* 326.
(a) Resol. Vroedsch. N. 2. 21. *Nov.* 1572. *f.* 191.
(b) *Zie 't* Protest *by* DAPPER, *bl.* 327.
(c) Groot-Memor. N. II. *f.* 141.
(d) Keurb. G. *f.* 76 *verso.*

en beplant, en, van Stads wege, ten minste gedeeltelyk, tot eene herberg verhuurd (6). In de voorgaande eeuwe, is het lang tot een *Hortus-Medicus* of Artseny-tuin gebruikt (*e*), tot dat het, by de laatste Vergrooting der Stad, ten deele vergraaven, ten deele aan erven uitgegeven en betimmerd geworden is. Toen, in 't jaar 1663, de Keizersgraft, omtrent de Utrechtsche straat, gegraaven werdt, vondt men de grondslagen nog van het Reguliers-Klooster, rustende op elzen paalen. Men ontdekte ook, dat het Choor der Kerke juist gestaan hadt op de Utrechtsche straat, alwaar, sedert, de Peilsluis gelegd werdt (*f*): de gelegenheid der Kerke, ten westen van het Choor, is hier uit genoegzaam af te neemen.

Toorens.

De tweede Reguliers-poort, die naar dit Klooster genoemd was, en ten einde der Kalverstraat, aan den Singel, bewesten den Amstel, stondt, was gesterkt met twee Toorens, en door een' muur gehegt aan een' derden ronden Tooren, met eene ronde oploopen;

(*e*) Dapper, *bl.* 324.
(*f*) Domselaar III. *Boek*, *bl.* 231. Commelin, *bl.* 204.

(6) De Amsterdamsche Martiaal Roemer Visscher bevestigt dit, in de *Quicken*, I. Schok, N. 36. bl. 19. met deeze woorden:

Nel bermende haer tegen Elsgen Boelen,
Datse in 't Reguliers Hof, *noch op de Doelen,*
Haer leven gheproeft heeft Wyn noch Broot.

En in de *Rommelsoo*, I. Schok, N. 57. bl. 116.

Adieu Anneken huys en Reguliers Hof.

Toorens. pende spits, die aan den oever des Amstels gebouwd was. Tegen deezen muur, was een houten hok voor de Stads Zwaanen (7) getimmerd (g); welk, indien ik my niet bedriege, met het vergrooten der Stad, naderhand, hooger op in den Amstel verplaatst is, en den naam aan den *Zwaanenburgwal* en *Zwaanenburgstraat* gegeven heeft. Tusschen de twee eerstgemelde Toorens der Poorte, was een uurwyzer geplaatst, en boven het dak hing een slagklok. Nevens deeze poort noordwaards, was, in 't jaar 1617, een sterk Wagthuis gebouwd. De Poort bleef omtrent in deezen staat, tot in het jaar 1618, wanneer 'er brand ontstondt in eene Glasblaazerye, die nevens dezelve gebouwd was. De vlam verteerde de poort en de toorens. Doch 't Wagthuis bleef staan. Men hadt, ten deezen tyde, reeds eene andere Reguliers-poort van hout gestigt, ter plaatse waar nu de Waag op de Botermarkt staat; wes-

(g) Domselaer III. *Boek*, *bl.* 216.

(7) J. Six van Chandelier gewaagt hiervan in zyn *'s Amsterdammers Winter*, bl. 60. met deeze woorden:

> *De trotse hagelblanke swaan*
> *Najaade in Amstels Waterlaan,*
> *Die aan de lindewortels lekt.*
> *Is van de poortwacht dicht ombekt.*

En men vindt 'er nog klaarder van gemeld, in eene orde van Burgemeesteren voor den Bewaarder der Stads Zwaanen van den zestienden Augustus des jaars 1549, die, in een oud *Regîster ter Thesaurie* (Cas 11. f. 124 verso) geboekt, en hier agter onder de *Bylaagen* (L. A) geplaatst is.

weshalve, besllooten werdt, alleenlyk den zuidelyken tooren der verbrandde poorte wederom op te bouwen, waarmede, in October des jaars 1619, onder opzigt van den Stads Bouwmeester, *Henrik de Keizer*, een aanvang gemaakt werdt (*b*). Deeze Tooren, die nog in wezen is, en de Regu-liers-Tooren genaamd wordt, heeft eene fraaije doorlugtige spits; en in dezelve, een keurlyk Klokkenspel en Slagwerk, met vier uurwyzers. De windwyzer op de spits was, eertyds, eene vergulde Os, ter gedagtenisse der Ossenmarkt, die hier omtrent geweest is; doch de os werdt, na weinige jaaren verloops, in een' haan veranderd. Het Wagthuis bleef, na dat de Tooren herbouwd was, nog eenige jaaren staan, wordende de bovenvertrekken van het zelve gebruikt tot Kamers voor verscheiden' Gilden. Doch, in 't jaar 1672, werdt dit Wagthuis tot eene *Munt* bekwaam gemaakt, alwaar Dukaaten, Dukatons en Ryksdaalders, met den stempel der Staaten van Holland, onder aan welken Stads wapen stondt, gemunt werden. Wy hebben, elders (*i*), aangetekend, by welke gelegenheid, zulks geschiedde. Doch het duurde niet lang. De Munt is, sedert, vertimmerd tot eene aanzienlyke Herberg, die, van Stads wege verhuurd, en nog *de Munt* genaamd wordt.

Tooren.

(*b*) J. Laurentius Amsterdam.
(*i*) II. *Deel*, XIX. *Boek*, *bl.* 408.

Tooren.

2.

Jan-Rooden-Poorts-Tooren.

2. Jan-Rooden-Poorts-Tooren. By verkorting of verbastering, wordt deeze Tooren ook de *Jan Romperts-* en *Jan-Room-poorts-tooren* (*k*) genaamd. Doch *Jan-Rooden-Poorts-Tooren* is de regte naam. Ook leest men, in de oudste *Stads Registers*, gemeenlyk *Jan-Rooden-Poort* (*l*). De Jan-Rooden-Poort was eene der kleine Poorten van de Stad, in de bemuuring van omtrent den jaare 1480; stondt tusschen de *Korsgens-Poort* en *Gasthuis-molen*, en hadt, vermoedelyk, haaren naam naar eenen *Jan Roode*, die, in of omtrent deeze Poort, woonde. De Jan-Rooden-Poort hadt eenen enkelen spitsen Tooren en een' doorgang naar de tuinen en raamen, die, even buiten dezelve, in grooten getale, waren aangelegd. In 't jaar 1554, werdt beslooten, eene Valbrug te leggen buiten de Jan-Rooden-Poort (*m*). Kort na de tweede uitlegging der Stad, werdt de brug voor de Poort, op verzoek der buuren omtrent de Leliestraat, bezuiden den Tooren verlegd (*n*). Het afbreeken van den Stadhuis-Tooren, in den jaare 1616, ter oorzaake van deszelfs bouwvalligheid, gaf gelegenheid tot een besluit, om den Jan-Rooden-Poorts-Tooren te vernieu-

(*k*) J. Laurentius Amsterdam.
(*l*) Groot-Memor. N. II. *f.* 31.
(*m*) Resol. Vroedsch. N. 1. 5 *July* 1554.
(*n*) Resol. Vroedsch. N. 8. 19 *Sept.* 1594. *f.* 23.

IS.

nieuwen, en, met eene hooge spits, uurwyzer en slagklok, te voorzien; alzo de buurt hieromtrent het geryf van den Stadhuis-klok miste. De Tooren was, voor 't einde van 't volgende jaar, voltrokken, en de slagklok van den Stadhuis-Tooren op den zelven overgebragt (o). Men hadt den zelven, van onderen omtrokken en verzwaard, met eenen vierkanten muur, en de spits, die drie ommegangen of transen heeft, voorzien van vier uurwyzers. Op den top, werdt een doorlugtige Lantaarn geplaatst, en boven denzelven een windwyzer: in welken staat, de Tooren nog heden onderhouden wordt. Hy staat, aan de oostzyde van den Singel, tusschen de korte Huiszitten- en Spaarpotssteegen. De onderste vertrekken van den zelven dienen tot eene wooning voor den *Geweldige* of *Prevoost van de Stads bezettinge*. Boven dezelven, is eene Kamer, waar de Krygsraad over de Stads bezettinge vergadert, 't welk, nogtans, zeer zelden voorvalt. Nog hooger, zyn twee vertrekken, geschikt tot eene gevangenis voor de Officieren en soldaaten dier bezettinge; in welke vertrekken, ook somtyds, andere gevangenen, die men niet, in de gemeene Stads gevangenis, of in het Tugthuis, wilde doen opsluiten, geplaatst zyn. Op het eerste Bolwerk, noordwaards van de Leidsche Poort, *Slooten* genaamd, plagt eene galg, en in laater' tyd een wip te staan, waaraan de soldaaten

Tooorens.

(o) Resol. Vroedsch. N. 11. 25 *Febr.* 1616. *f.* 166 *verso.* *N.* 12. 27 *Nov.* 1617. *f.* 48.

TOO-
RENS.

ten der bezettinge, die den hals verbeurd hadden, werden opgehangen of met mindere straffe gestraft. Doch zy zyn beide, al sedert veele jaaren, weggenomen. Op de hoogte van den eersten trans of ommegang van den Jan-Rooden-Poorts-Tooren, staat eene brandspuit. Ook is hier een groote regenbak. By zwaar onweder, moeten de Stads Loodgieters-knegts zig, terstond, naar den Tooren begeeven, en de brandspuit gereed maaken, om zig, by ongeval van brand, vaardiglyk, van dezelve te konnen bedienen. In 't jaar 1648, werdt besloten, de brug, die ten zuiden van den Tooren lag, ter wederzyde van den zelven, te leggen (p), en in 't volgende jaar, werdt vastgesteld, dezelve niet te betimmeren, gelyk men, in 't eerst, voorgenomen hadt (q) Zy werdt, eerlang, deftig, van steen herbouwd, en rust op drie boogen. Onder den Tooren en brug, zyn twee groote overwelfde kelders, die, ter wederzyde, tot aan 't water loopen. Zy worden nu gebruikt door den Provoost der bezettinge; doch, in 't jaar 1652, werdt, ter gelegenheid van het verbranden van het oude Stadhuis, het gemunt en ongemunt goud en zilver uit de Wisselbank, in dezelven, gebergd. En dewyl de Tooren belette, dat de rytuigen, die, van de eene en de andere zyde, over de brug kwamen, elkanderen van verre ontdekken en myden konden; werdt, by eene Keure van den zesen-twin-

(p) Resol. Vroedsch. N. 19. 14 *Nov.* 1648. *f.* 213 *verso*.
(q) Resol. Vroedsch. N. 20. 28 *Jan.* 1649. *f.* 10.

TOORENS.

waar een gedeelte van den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, die niet verre van deezen tooren legt, de naam van *Martelaars-graft* bygebleeven is. De Tooren was toen slegts van een schuin dak voorzien, en hadt geene spits. In 't jaar 1577, werdt beslooten, Stads buskruid in dezelve te plaatsen (*u*). De buuren, die omtrent deezen Tooren woonden, klaagende, dat zy geene klok konden hooren; werdt, in 't jaar 1605, vastgesteld, den zelven te verhoogen, en met eene zwaare slagklok te voorzien (*v*). Het spitsje, welk, tot dien tyd toe, op den Kruistooren gestaan hadt, werdt, sedert, op het dak der Handboogsdoele geplaatst (*w*); alwaar het nog staat. De Kruistooren nam, na de verandering der Regeeringe, allengskens, den naam van *Haringpakkers-tooren* aan, ter oorzaake der Haringneeringe, welke, ten dien tyde, en nog, voornaamlyk, tusschen deezen Tooren en de Spaarnedammer- of Ybrug, geoefend werdt. Ten teken deezer Neeringe, heeft men eenen verguldén Haring, tot een windwyzer, op het spits van den Tooren, geplaatst. De beëedigde Keurmeesters van den Haring houden hun Comptoir onder in deezen Tooren. Ook wordt, ter zyde van den zelven, het Lootsmans-Comptoir gehouden. Doch ten behoeve van den Gildeknegt der Lootsluiden, is, voor weinige jaaren, een huis op de nieuwe Haarlemmer sluis getimmerd. Voorts, heeft, in

(*u*) Resol. Vroedsch. N. 3. 20 *Dec.* 1577.
(*v*) Resol. Vroedsch. N. 10. 20 *Aug.* 1605. *f.* 70.
(*w*) Resol. Vroedsch. N. 10. 10 *May* 1606. *f.* 96 *verso*.

in een bovenvertrek van den Haringpakkers-Tooren, het Tinnegieters-Gilde, sedert eenige jaaren, zyne Gildekamer. De Hoedenmaakers- en Mandenmaakers-Gilden houden 'er ook hunne Comptoiren. Tooren.

4.

Schreijers-Tooren.

Deeze staat, pas beoosten de oude-zydse Kolksluis, of het Kamperhoofd, en heeft nog byna dezelfde gedaante, die hy, van ouds, gehad heeft, zynde een rond gebouw van vooren, en plat binnenwaards, of van agteren, met een spits oploopend dak, op welks top, een windwyzer geplaatst is. In den Toorentrans, rondsom het dak, zyn schietgaten gemetseld, waarin, voormaals, zo wel als op het Kamperhoofd, geschut geplaatst werdt. Voorts, voerde deeze Tooren, van ouds, byna den zelfden naam als tegenwoordig, te weeten dien van *Schreijersboek*, of, gelyk men eertyds schreef, *Scraye hoeck*, *Scrayhouck*, *Scraeyhouck* en *Schreyhoeck*; ook, enkele reizen, *Screyhorn* (x). Doch *horn* en *hoek* waren, oudtyds, woorden van ééne betekenis. 't Gemeen gevoelen is, dat de Tooren zynen naam gekreegen heeft, naar het *schreijen* van zulken, die, hier ter plaatse, het laatste affcheid namen van hunne vrienden, welken, van ouds, aan 't Kamper- 4. Schreijers-Tooren.

(x) Groot-Memor. N. I. *f.* 255 *verso*. Keurb. D. *f.* 184, B. *f.* 48 *verso*, 98 *verso*, 105.

TOORENS.

perhoofd, plagten scheep te gaan (y). Ook zegt de overlevering, dat zekere vrouw, in den jaare 1569, 't vertrek van haaren man zo diep ter herte nam, dat het haar niet alleen veel traanen; maar zelfs het verstand kostte. Men ziet, nog tegenwoordig, in den muur noordwaards, een schreijend Vrouwenbeeld en een afvaarend schip, in steen, uitgehouwen, met den naam, SCRAYER HOUCK 1569. daar onder, welk men wil, hier, ter gedagtenisse van dit zonderling voorval, gesteld te zyn.

De OPPER-COMMISSARISSEN *der* WAALEN houden thans hunne Vergaderingen, in een boven-vertrek van deezen Tooren, welk, voor weinige jaaren, merkelyk verbeterd is. In dit vertrek, zyn, voor den schoorsteenmantel, en in de lyst van een gezigt der Stad van den Y-kant, keurlyk, door *Willem van den Velde*, geschilderd, de wapens der meeste Heeren Commissarissen uitgebeeld. De overigen zyn, op een Wapenbord, geschilderd. Voorts, hangen hier twee schilderyen. In het eene, in 't jaar 1674, door *Jacob Bakker*, gedaan, ziet men de afbeeldsels der Commissarissen DIRK CLAASZ. VAN LEEK, JAN VLASBLOM, WESSEL SMITS en HENDRIK LYNSLAGER; waarby de Havenmeester, met deszelfs knegt, en de Kapitein der Waalredderen in der tyd, staande, gevoegd zyn. Het andere, in 't jaar 1747, door *Jan Mauritz Quinkhard* geschilderd, verbeeldt de Heeren

(y) Zie HOOFTS Verscheide Dichten, *bl.* 224.

BINNENKANTEN.

ren Commissarissen Joan Agges Scholten, Jacobus Dupeyrou Jansz., Carel Lynslager en Hendrik van Castricum. Boven deeze Kamer, is een vertrek, welk, weleer, de Kamer van het Tinnegieters-Gilde geweest is; doch tegenwoordig, benevens de overige beneden- en bovenvertrekken van den Tooren, tot eene wooning voor den *Opzigter van 't groot Haven- en Stroommeesterschap*, verstrekt.

Tooreng.

5.

Montelbaans-Tooren.

5. Montelbaans-Tooren.

Op meer dan ééne wyze, wordt de naam van deezen Tooren geschreeven. Veelen schryven *Montalbaans-tooren*. En sommigen leiden den naam af van den *Hertog van Alba* (z), die, in 't jaar 1568, voorhadt, omtrent de plaats van deezen Tooren, een Kasteel te doen stigten. Doch de Tooren voerde reeds diergelyken naam, lang voor dat de Hertog van Alva, hier te Lande, bekend was, en waarschynlyk voor zyne geboorte. Ook vindt men den naam van den Tooren, in de oudste *Stads Registers*, nergens, *Montalbaans-tooren* gespeld; maar, doorgaands, *Montelbaans-*, en enkele reizen ook *Monkelbaens-* (a), en *Montenbaens-tooren*; 't zy dat de Tooren, die gestigt was, tot dekking der Voorstad *de Lastaadje*, deezen

(z) P. van Zesen *bl.* 116.
(a) Resol. Vroedsch. *N.* 8/9 19 *Jan.* 1596. *f.* 107.

TOORENS. zen naam naar het oud en sterk Kasteel *Montauban* in Guijenne bekomen, of van elders ontleend hebbe.

De Montelbaans-Tooren is gestigt, na 't jaar 1512 (*b*). Ik vind 'er 't oudste gewag van, in de Resolutien der Vroedschap, op het jaar 1537, wanneer de Regenten van het S. Pieters-Gasthuis verlof kreegen, om eene Kraan op te regten op den *toorn van Montelbaan* (*c*). In 't jaar 1544, gaven Burgemeesteren den *Bussemakeren een erfue achter montelbaan, buyten der kae*, om aldaar hunne Bussen te beproeven (*d*). Tegen 't einde der zestiende eeuwe, werdt de Lastaadje, van *Montenbaan* tot aan den S. Antonisdyk, met eene schans versterkt (*e*), welke, naderhand, met deftige huizen, betimmerd is, en nog de *Oude Schans* of *Montelbaans-burgwal* genoemd wordt.

Het uitleggen der Stad aan deeze zyde gaf, in 't jaar 1605, gelegenheid tot het verhoogen van den Montelbaans-Tooren (*f*), die, met eene nieuwe spits, twee slagklokken, en vier uurwyzers voorzien werdt. Doch na verloop van eenige jaaren, bevondt men, dat de Tooren zakte, en meer dan vier voeten over zyde helde: weshalve, beslooten werdt (*g*), de grondslagen te ontblooten, en, om dezelven, na 't regt zetten

(*b*) *Zie* I. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 131.
(*c*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 1 *Dec.* 1537.
(*d*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 318.
(*e*) Resol. Vroedsch. *N.* 6. 16 *Jan.* 1590.
(*f*) Resol. Vroedsch. *N.* 10. 20 *Aug.* 1605, *f.* 70.
(*g*) Resol. Vroedsch. *N.* 11. 28 *Juny* 1611, *f.* 85.

ten van den Tooren, een' vasten, zwaaren voet te heijen. De Tooren werdt, boven den grond, ook met eenen muur, ter dikte van vier en een halve voet, verzwaard, en in dien stand gebragt, waarin hy, nog tegenwoordig, bestaat, en onderhouden wordt. Thans, verstrekt dezelve tot eene wooning voor den *Kapitein der Waalredderen*, tot vergrootinge van welke, twee vertrekken, op paalen, agter, en ter zyde tegen den Tooren aan, getimmerd zyn.

Sluizen en Waterkeeringen.

XVIII.

Sluizen

en

Waterkeeringen.

Oudste Sluizen der Stad. Groote en kleine Damsluis.

Zo dra, in de dertiende eeuwe, de Dam in den Amstel, waarnaar Amsterdam den naam heeft, gelegd was, hadt men, in den zelven, tot behoudenis van doorvaart en schuuring, eene Sluis noodig, die, zekerlyk, terstond na 't leggen van den Dam, gemaakt werdt. Ongetwyfeld, was dit geschied, op kosten van den Heere van Amstel; alzo men vindt, dat de Dorpen Nieuwveen en Kalslagen het regt om door Amsterdam uit te wateren, van Gysbrecht van Amstel en deszelfs Broeder Willem, Proost van S. Jan te Utrecht, gekogt hebben, en, in 't jaar 1364, door Hertog Albrecht, in het

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

zelve bevestigd geworden zyn (*b*). De Graaven van Holland, de Heerlykheid van Amstel bekomende, hebben ook hèt regt tot de Sluis in den Middeldam verkreegen. Dezelfde Albrecht schonk de Kolk deezer Sluize, veelligt om te bevisschen; doch zekerlyk om, op 't gewelf boven dezelve, te timmeren en te woonen, den twintigsten January des jaars 1386 [1387], aan *Heere Reinier Simonszoon*, Priester te Amsterdam (*i*). Ten deezen tyde, lag 'er, nevens de *oude* of *groote*, ook eene *kleine Sluis* in den Middeldam. Beide de Sluizen lagen 'er, naar 't schynt, reeds in 't jaar 1306, gelyk, uit zekere rekening van *Bernd van Dorenweerde*, Baljuw van Amstelland, van wege Bisschop Guy, af te neemen is. Hy verklaart, in dezelve, dat hy, *des dingesdages na Pinksteren* des gemelden jaars, *tot Aemstelredamme* gekomen zynde, *die sluysen besagh* (*k*). Gevolgelyk, zyn 'er toen al meer dan éene geweest. Door de twee sluizen, van welken wy spreeken, was het gedeelte van Amstelland, welk men toen *Asichdoem* noemde, en welk nu *Nieuwer-Amstel* genaamd wordt (*l*), gewoon, uit te wateren (*m*). Doch behalve deeze twee uitwaterende sluizen, waren 'er, in de veertiende eeuwe, reeds twee of meer Sluisjes of Spuijen, ten wedereinde van de Stad, dienende, om het water te leiden door de

Andere Sluizen of Spuijen.

(*b*) Handv. van Rynland, *bl.* 354.
(*i*) MIERIS Charterb. III. *Deel*, *bl.* 456.
(*k*) *Uit* Aantek. *van* Schepen GERARD SCHAEP PIETERSZ.
(*l*) *Zie de* Oude Kaart van Amstelland *voor de* Handvesten.
(*m*) *Zie* Handv. *bl.* 709. [6.]

de oude en nieuwe graften, nu de Oude- en Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen. Naar den Y-kant, waren 'er twee, eene aan de oude zyde, daar, sedert, de Oude-zyds-Kolks-sluis gelegd is, *der Stede Sluze* genaamd (*n*), veelligt, om dat zy door de Stad bekostigd was; en eene aan de nieuwe zyde, zo 't schynt, in den Amsteldyk, daar nu de Kolk is. Immers, ik lees, in eenen Schepenen-brief van den jaare 1409, van *vier huizen ende erven, ghelegen op ten Niendike, en streckende van der ouder Spoye*, die toen, veelligt, reeds gedempt was, en nergens kan gelegen hebben, dan daar nu de Kolk is, *tot Sinte Jacobs strate toe*. Aan de Amstelzyde, was ook eene *Speye* of sluisje, waarschynlyk, op de plaats, nog het *Spuy* genaamd, van welk ik, in een Schepenen-brief van den jaare 1370, gewaagd vind. Van eene deezer Spuijen wordt ook gemeld, in eene der oudste Keuren, verbiedende, door dezelve, te schutten (*o*).

Sluizen en Waterkeeringen.

De Landen in Reyerskoop en op Byleveld, tusschen den Meerendyk en Haanwyker Kaade, in 't Stigt van Utrecht, plagten, volgens eene Handvest van Hertog Albrecht, in den Ryn uit te wateren. Doch Hertog Willem bewerkte, in 't jaar 1413, een Verdrag tusschen hen, gevoegd met de ingelanden van Agthoven en Mastwyk tusschen den Meerendyk en Heerenvliet van S. Catharynen te Utrecht, ter eener, en de Stad Amster-

(*n*) Keurb. A. *f.* 13.
(*o*) Keurb. A. *f.* 14 *verso*.

Sluizen en Wateringen. sterdam en de ingelanden van Amstelland, ter anderer zyde, volgens welk, zy hun water, door eene watering, *de Byleveld* genaamd, uit den Ryn by de Haanwyker-Kaade, tot in den Amstel, en voorts, door de Amsterdamsche Sluizen, tot in 't Y loozen mogten. Te gelyk, werdt, aan die van Hermelenwaard, Kokengen en Spangen vergund, in de Byleveld uit te wateren. Doch zy moesten een vierde gedeelte draagen in het onderhoud der twee Sluizen in den Middeldam; en der *Sluis te Ypesloot*, welk de Stad Amsterdam op zig genomen hadt. Een gelyk aandeel moesten zy draagen, in het onderhoud van eene vierde Sluis, die, tusschen de Stad en Ypesloot, gemaakt zou worden. Eindelyk, moesten zy het Heikooper en ander vreemd water keeren uit hun Waterschap (p). De *vierde sluis*, van welke, in dit Verdrag, gewaagd wordt, werdt, sedert, gelegd, ter plaatse, alwaar, na de bemuuring der Stad, omtrent den jaare 1480, de S. Antonis-poort gestigt werdt; en kwam regt onder de gemelde Poort. De Stad nam, in 't jaar 1492, aan, de gemelde Sluis te onderhouden; waarvoor, door de Landen van Reyerskoop, de Proostdy van Mydrecht, en van Ouder- en Nieuwer-Amstel, zekere somme gelds betaald was (q). Op gelyke voorwaarde, nam zy, in 't jaar 1497, het onderhoud der steenen sluize op den Middeldam, *achternaast 't Stadshuis*, op zig (r); en in 't jaar 1509, dat van

Sluis te Ypesloot.

Sluis onder de S. Antonis-poort.

(p) Handv. *bl.* 709.
(q) Handv. *bl.* 711.
(r) Handv. *bl.* 712.

van de *Oosterschè Sluis* aldaar (s). In 't jaar 1510, verbondt zy zig, uit gelyke oorzaak, aan die van Amsterveen en derzelver aanhang, tot het onderhouden der twee sluizen in den Middeldam, en der sluize onder de S. Antonis-poort (t): alle welke verbintenissen Amsterdam, heiliglyk, naargekomen is. In 't jaar 1546, werdt de *Westersluis in den Middeldam* hermaakt (u), en in 't jaar 1594, werdt besloten, de Damsluis en Duiker te herstellen (v): 't welk, in 't jaar 1597, eerst volbragt werdt (w).

Sluizen en Waterkeeringen.

Ondertusschen, waren, met het vergrooten der Stad, ook andere sluizen aangelegd. De twee sluizen in den Middeldam keerden, by hooge vloeden, het Y-water uit de Stad. Zo deeden ook twee sluizen in den S. Antonis- of Zeedyk, *de oude Kolksluis*, in de *Stads Registers*, *d'oude zyds Sluyse* (x), en ook in eenen Schepenen-brief van den tienden July des jaars 1431, waarby een erf, daar ontrent, *an den Zeeburch*, of Zeedyk gelegen, aan 't S. Nicolaas-Gasthuis opgedragen wordt, *der Stede sluse* genaamd; en de Sluis, boven welke de S. Antonis-poort gesticht werdt. Doch toen de Stad nog binnen de Voor- en Agterburgwallen begreepen was, werdt 'er, ten gelyken einde, nog eene vyfde sluis, aan 't noordeinde der Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen, aangelegd, die

't Vergrooten der Stad geeft gelegenheid tot het maaken van nieuwe Sluizen.

Nieuwendyker of Haarlemmer-sluis.

de

(s) Handv. bl. 713.
(t) Handv. bl. 713.
(u) Oud Register ter Thesaurie, *Cas N.* II. *f.* 26.
(v) Resol. Vroedsch. N. B. 28 *Juny* 1594. *f.* 9.
(w) J. Laurentius Amsterdam.
(x) Groot-Memor. N. I. *f.* 275. *verso*.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN. de *Nieuwendyker-* en *Haarlemmer-sluis* genoemd werdt (*y*), en nu de *Oude Haarlemmer sluis* heet. Zy werdt, in, of kort na 't jaar 1594, vernieuwd (*z*). Aan de Amstelzyde, waren, toen reeds, zo 't schynt, tot keering of tydige doorlaating van het hooge Amstelwater, en om schuuring en verversching te wege te brengen, in de Oude- en Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen, ook twee Sluizen gemaakt, eene, ter plaatse der Grimmesse, en eene, ter plaatse der Ossensluis; welke laatste, in de *Stads Registers*, ook de *Byntwycker-sluis* genoemd wordt (*a*). Doch, veelligt, is de eerstgemelde sluis laater gelegd geworden. Ter plaatse van de laatstgemelde Sluis, werdt, in 't jaar 1526, eene steenen brug gelegd (*b*).

Grimnesse-sluis. Ossensluis.

Toen de Stad, omtrent den jaare 1480, tot aan den Singel en Kloveniers-burgwal, uitgelegd werdt, werden 'er, zo ver my gebleeken is, in eenen geruimen tyd, geene nieuwe Sluizen gemaakt, uitgenomen het Verlaat, het *Boeren-verdriet* genaamd, aan den Singel, waarvan men, in de *Stads Registers*, op de jaaren 1548 en 1554, gewaagd vindt (*c*), en een *sluisje*, niet verre van daar, *aan den Heiligen-weg*, voor de Heilige-wegs-poort (*d*). Het eerstgemelde strek-

Boerenverdriet. Sluisje voor de Heilige-wegs-Poort.

(*y*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 267. Resol. Vroedsch. *N.* 8. 18 *Aug.* 1594. *f.* 12.
(*z*) Resol. Vroedsch. *N.* 8. 18 *Aug.* 1594. *f.* 12.
(*a*) Groot Memor. N. I. *f.* 311.
(*b*) Groot-Memor. N. I. *f.* 318 *verso*.
(*c*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 11. Resol. Vroedsch. *N.* 1. 8 *July* 1554.
(*d*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 97 *verso*.

ftrekte, om het Stads water op eene bekwaame hoogte te houden, en daarbenevens tot eene doorvaart voor de buitenluiden, die, by hoog water of groote drokte, lang toeven moeften, eer 'er gefchut werdt; van waar het Verlaat de naam van *Boeren-verdriet* fchynt bygebleeven te zyn. Omtrent den jaare 1545, werden de *Grimneffe-fluis* en de *Offen-fluis* gelegd. De laatfte fchynt, in de plaats der Bindwykerfluis, gelegd te zyn. De eerfte, veelligt, op eene plaats, waar nog geene fluis gelegen hadt. Immers, het blykt, uit eene uitfpraak der Landvoogdeffe, Vrouwe Maria, Koninginne van Hongarye, van den agtften September des gemelden jaars, dat de *fpoyen ofte verlaeten aen de Veemarckt opte nyeuwe Zyde*, en *tuffchen Ste. Marien Convent ende die nyeuwe nonnen*, welken men, federt, de *Offen-fluis* en de *Grimneffe-fluis* genoemd heeft, niet lang na dien tyd, gelegd zyn. De uitfpraak is, ook in andere opzigten, merkwaardig; en nog nimmer gedrukt; waarom wyze, aan 't einde van dit *Boek*, onder de *Bylaagen* (*e*), geplaatft hebben. SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

By de Vergrooting der Stad, die, in 't jaar 1601, grootendeels, voltrokken werdt, werden wederom vier nieuwe Sluizen gemaakt, die, door deeze vergrooting, noodzaakelyk geworden waren, te weeten, twee Buiten-fluizen, en twee Binnen-fluizen. De twee eerften waren de *S. Antonis-fluis*, aan de oude (*f*), en de *nieuwe Haarlemmer-fluis* aan S. Antonis-fluis. Nieuwe Haarlemmer-fluis.

(*e*) Lt. B.
(*f*) Groot-Memor. N. II. *f.* 199 *verfo*.

Sluizen en Waterkeeringen.

aan de nieuwe zyde: tot het aanleggen van welke laatfte, reeds in 't jaar 1594, befloo-ten was (*g*), fchoon zy beide, niet voor 't jaar 1601, voltrokken werden (*h*). De nieuwe Haarlemmer-fluis werdt, in 't jaar 1617, vry wat verlengd. De S. Antonis-fluis diende niet, om 't binnen-water te loozen; maar om 't buiten-water te fchutten, en dus de wateren der Stad, op eene bekwaame hoogte, te houden (*i*).

Heilige-wegs-Sluis.

De twee anderen, die, in 't volgende jaar, werden voltooid, waren de *Heilige-wegs-Sluis*, pas buiten de Heilige-wegs-Poort aan den Singel, en de *Jan-Rooden-Poorts fluis*, ook aan den Singel, by de Jan Rooden-Poort.

Jan-Rooden-Poorts-Sluis.

Het water of de kolk der oude S. Antonis-fluis, die onder de S. Antonis-Poort lag, werdt, in 't jaar 1614, overdamd (*k*), en tot eene markt gemaakt. Doch de fluis, welker deuren, ten einde der markt, aan de Gelderfche Kaai, geplaatft werden, hieldt gemeenfchap met het Amftelwater, door eene pyp, die nog, onder de Poort, nu de S. Antonis-Waag, doorloopt, en in die Waag, met een groot luik, gedekt is: wordende het Y- en Amftelwater, op de markt, van elkanderen afgefcheiden door eene toldeur, by welke eene andere toldeur geplaatft is, die het buiten-water fchut, of, door de Huidenvetters floot, in den Oude-zyds-Agterburgwal, doorlaat. Tot bevordering van fchuuring en ververfching

(*g*) Refol. Vroedfch. N. 5. 19 *May*, 7 *Juny* 1594. *f.* 274.
(*h*) J. LAURENTIUS Amfterdam.
(*i*) Refol. Vroedfch. N. 10. 20 *Maart* 1608. *f.* 164 *verfo*.
(*k*) J. LAURENTIUS Amfterdam.

sching in de Stad, werden, omtrent dien tyd, vyf kleine sluizen aangelegd, te weeten de *Bullebaks-sluis*, ten einde der Blomgraft, in 't jaar 1613; de *Leliesluis*, ten einde der Leliegraft, in 't jaar 1614; de *groote Brouwers-sluis*, op de Brouwersgraft, by de Prinsengraft, in 't jaar 1615; de *kleine Brouwers-sluis*, ten einde der Brouwersgraft, eenige jaaren laater, en de *Prinsen-sluis*, op de Prinsengraft, voor 't Schermschool, nu de nieuwe Waalen-Kerk, in 't jaar 1618 (*l*).

Sluizen en Waterkeeringen.

Vyf kleine Sluizen.

De laatste en grootste Vergrooting der Stad, die, omtrent het jaar 1657, begonnen werdt, maakte het leggen van nieuwe sluizen wederom noodzaakelyk. Ook werden toen twee groote sluizen tegen 't Y gelegd, ten wedereinde van de Stad, de *Eenhoorns-sluis*, en de *nieuwe Raapenburger-sluis*. En om 't hooge Amstelwater te keeren uit de voornaame graften der Stad, en te gelyk, het Y- en Stads-water te houden uit den Amstel, maakte men *drie* nieuwe *sluizen op de Utrechtsche Straat*, aan de Heeren-, Keizers- en Prinsen-graften. Ook hieldt men het Stads water uit den Amstel, van binnen, door de *Reguliers-toldeuren*, die, op de Reguliersgraft, onder de brug over de Agtergraft, werden gelegd; en van buiten door de *Weterings-Beer, en toldeuren*, die, onder de twee Valbruggen, buiten de Weterings-poort, in de Stads Graft, geplaatst werden. Tot doorvaart en schuttinge van 't Stads water, maakte men, in de nieuwe uitlegging, de *Spiegels-Sluis*, tusschen de Spiegelgraft en We-

Sluizen der laatste vergrooting.

Eenhoorns-sluis.

Nieuwe Raapenburger-Sluis.

Drie Sluizen op de Utrechtsche Straat.

Kleine Sluizen tot leiding en schutting van 't water.

te-

(*l*) J. Laurentius Amsterdam.

Sluizen en Waterkeeringen.

terings-poort; de *Leidsche-Poorts-sluis*, in de Baangraft aan 't Leidsche Plein, en het *sluisje aan 't kleine Plein*, ten einde der Leidsche graft; welk laatste, in 't begin van deeze eeuwe, wederom gedempt is. In de voorige uitlegging, strekte reeds, tot loozinge van 't vuile Stads water, de kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-sluis, gelegen ten einde van de Brouwers-graft. Voorts, maakte men nu, om 't Y-water bekwaamer, in en uit verscheiden' graften der twee laatste uitleggingen, te leiden, een *sluisje* of *klap in de Leidsche graft*, by de Keizers-graft; en een ander *in de Prinsen-graft*, by de Leliegraft, voor 't Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis. Ook werdt het vuile water, in 't zuid-oosten der Stad, geloosd, door een *sluisje*, gelegd, *ten einde van den Kadyk*, by de nieuwe vaart.

De Stad was, in de voorgaande eeuwe, van binnen, verdeeld in vier Waterboezems.

Door 't maaken van alle deeze sluizen en toldeuren, was de Stad, voor zo ver zy binnen dezelven lag, binnenwaards, verdeeld in vier Polders of Waterboezems. De eerste was afgeschut door de oude Kolks-sluis, de Grimnesse-sluis, de Huidenvettersloots-toldeur op de S. Antonis of Nieuwe Markt, en eenige riolen onder 't Gasthuis, en de Godshuizen langs den Kloveniers-burgwal. De grootte of vlakke inhoud van deezen boezem werdt op drie en een halve morgen waters gerekend: de tweede, die twee en dertig en twee derde morgen waters bevatte, was beslooten binnen de oude en nieuwe Haarlemmer-sluizen, de groote Brouwers-sluis, de Leliesluis, de Schermschools-sluis, de Leidsche-Poorts-sluis, de

Spie-

Spiegels-sluis, de Reguliers-toldeuren, de sluizen op de Utrechtsche straat, de Heilige-wegs-sluis en de Ossen-sluis. De derde boezem, die maar zeventien en een derde morgen waters inhieldt, lag binnen de Eenhoorns-sluis, de kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-sluis, de Bullebaks-sluis, 't sluisje aan 't kleine Plein, ten einde der Leidsche graft, de Schermschools-sluis en de Leliesluis. De vierde boezem, de grootste van allen, lag, met den Amstel gemeen, tusschen de Damsluizen, de Ossensluis, de Heilige-wegs-sluis, de sluizen op de Utrechtsche straat, de Reguliers-toldeuren, 't sluisje ten einde van den Kadyk, de Scharbiers- of nieuwe Raapenburger-sluis, de nieuwe S. Antonis-sluis, de Huidenvettersloots-toldeur, de riolen onder de Godshuizen, en de Grimnesse-sluis. In deezen boezem, rekende men te zyn vyf en dertig morgen waters; zo dat de oppervlakte van al het water binnen de sluizen der Stad agt en tagtig en een halve morgen besloeg. Buiten de muuren, was de Stads graft of vest in twee boezems onderscheiden. De eerste, die, tusschen den Haarlemmer- of Wester-beer en den Weterings-beer voor de Weterings-poort lag, ontving het Stads vuilwater, door de kleine Brouwers-sluis, en loosde het, door den grooten duiker, die, in den Haarlemmer-dyk, pas buiten de Haarlemmer-Poort, gelegd werdt, in 't Y. De andere boezem, die, tusschen den Weesper-beer voor de Weesper-poort en den Ooster-beer aan den Diemerdyk lag, ontving het Stads

Sluizen en Waterkeeringen.

Van buiten in twee.

Sluizen en Waterkeeringen.

water, en loosde het, wanneer dezelve te vol werdt, door middel van Watermolens, die agter den Stads Timmertuin geplaatst waren, insgelyks in 't Y. Beide deeze boezems werden gerekend eene oppervlakte van negen en negentig morgen waters te bevatten: de eerste zeven en zestig, en de tweede twee en dertig morgen.

Verbetering in den Waterstaat der Stad, door het leggen van de Amstel-sluis.

Doch in deezen staat van de Stads wateren, bevondt men, dat zulke boezems inzonderheid, die met den Amstel gemeen lagen, veel te weinig konden ververscht worden, alzo de Amstel, niet dan by zeer laage ebbe, die zeldzaam voorvalt, eenigen merkelyken aftrek hebben kon. De meeste verversching der gemelde boezems bestondt in het Y-water een weinig te laaten *slonsen*, dat is, door de klinketten der Sluisdeuren, en door de Reguliers-toldeuren, te laaten afloopen, op den Amstel, die gemeenlyk geen ander water te rug gaf, dan 't gene al lang in de Stad gestaan hadt, en zeer vuil was. In de andere boezems, waren, door den tyd, ook veele ondiepe plaatsen gekomen, vooral omtrent de secreeten onder de bruggen. Ook hadden de menigvuldige riolen, die in de burgwallen uitliepen, op veele plaatsen, ondiepten veroorzaakt, die, door vaartuigen geroerd wordende, of door warmte, of andere oorzaaken, aan 't gisten geraakt zynde, vry wat stanks verwekten. Men besloot dan, het Y-water, welk, gemeenlyk, vooral des Zomers, twee of drie voet hooger was dan het Amstelwater, uit den Amstel te houden, door het leggen van de Amstel-sluis, die, tus-

schen

schen de Prinsen-graft en Agter-graft, op de hoogte der Utrechtsche dwarsstraat, in den Amstel, gemaakt werdt (*m*). Door 't leggen van deeze Sluis, werdt het Y-water in de Stad op eene bekwaame hoogte gehouden, en, door de binnensluizen, alomme, door de graften geleid, die dus, doorgaands, tweêmaal in een etmaal, ververscht werden, zonder dat de Amstel werdt besmet. Men droeg, sedert, zorg, dat het intappen door andere Y-sluizen geschiedde dan het uittappen; 't welk te wege bragt, dat het water, welk, door het omloopen door de Stad, verbuild geworden was, geloosd zynde, niet zo ligt wederom in de Stad vloeijen kon. De meest besmette boezems kreegen toen, gemeenlyk, dagelyks goeden aftrek van vuil water, alzo de ebbe doorgaands agt of negen duim laager ging, dan 't water, in de Stad, zonder eenigen hinder, geleeden kon worden. Doch als, by zeer hoog buitenwater, de Y-sluizen digt gehouden moesten worden, deedt men, sedert, door eene toldeur der Amstel-sluis, het Stads water, om het op een' lydelyken peil te houden, een weinig lekken op den Amstel: waardoor, in dien tyd, het Amstelwater, alleenlyk even buiten de sluis, een weinig brak werdt; welk brak water, met de minste ebbe, kon geloosd worden. Men bevondt, dat de Amstel, by 't Oetgens pad, zeer weinige, en by de Schelpbrug, geheel geene brakheid hadt;

Sluizen en Waterberingen.

(*m*) Resol. Vroedsch. Lr. G. 31 Octob. 26 Nov. 1670, 8 July 1671. f. 71, 71 verso, 119 verso.

Sluizen en Waterkeeringen.

hadt, zelfs na dat het Stads water, door de opening van eene toldeur, ter wydte van een, of een en een halve voet, een en twintig maalen op den Amstel gelekt hadt (*n*). De Weesper-beer naderhand weggenomen zynde, bleef de Stads buiten-graft, tusschen de Weterings-beer en Ooster-beer of Diemerdyk, gemeen leggen met den Amstel, en daardoor altoos voorzien van frisch water, wordende het vuile water der Stad aan deeze zyde, sedert, door het sluisje ten einde van den Kadyk, geloosd in de nieuwe vaart.

Uit de meeste oude binnensluizen, worden de deuren geligt.

Het maaken van zo veele nieuwe Sluizen, ter gelegenheid van de verscheidene vergrootingen der Stad, en het leggen der Amstel-sluis in 't byzonder, hadt de meeste oude Binnensluizen noodeloos gemaakt; waarom de deuren, uit verscheiden' derzelven; van tyd tot tyd, geligt werden, en de doorvaart en waterloop door dezelven vrygelaaten. Eenige sluizen, gelyk de Jan-Rooden-Poorts-sluis, zyn geheellyk verdweenen: anderen, gelyk het sluisje in den Heiligen weg en het sluisje ten einde der Leidsche graft, werden gedempt. Doch de sluizen, die nog kennelyk overgebleeven; maar van deuren ontbloot zyn, zyn de Ossen-sluis, het Boerenverdriet aan 't Spui, de Heilige-wegs-sluis in den Singel, de Schermschools- of Nieuwe Waalen-Kerks-sluis, en de drie Sluizen op de

(*n*) *Zie* DANIEL STALPERT Bericht wegens de Wateren deezer Stede, *gedrukt* 1676.

de Utrechtsche straat. Het wegneemen van alle deeze sluisdeuren, op de drie laatsten na, hadt de Stad, die te vooren binnen de muuren, uit vier water boezems bestondt, gemaakt tot twee Waterboezems van ongelyke grootte, die door de groote Brouwerssluis, de Leliesluis, het sluisje of de klapdeuren in de Leidsche graft, de Reguliers-toldeuren, de Amstel-sluis, en de drie Sluizen op de Utrechtsche Straat, gescheiden worden. Doch na het ligten der deuren uit deeze drie sluizen, kan de Stad, ruim zo gevoeglyk, als een enkele boezem, of groote Polder, worden aangemerkt. *Sluizen en Waterkeeringen.*

Ondertusschen, bevondt men, weinige jaaren na 't leggen van de Amstel-sluis, dat een voornaam gedeelte zo der oude als nieuwe Stad, buiten de Sluizen leggende, met hoog water, onderliep. Hiertoe behoorden, behalve de Bickers-, Prinsen-, en Reaalen-Eilanden in 't noordwesten, en de Eilanden Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg in 't zuidoosten der Stad, de Haarlemmer-Houttuinen, Haringpakkery, Texelsche Kaai, 't Water tot aan den Dam, de Oude Teertuinen, de Oude-zyds-Kolk, de Geldersche Kaai en Lastaadje, het nieuwe Waals-Eiland, en de Montelbaans Burgwal tot aan de S. Antonis-sluis, met de straaten en graften, die binnen deezen omtrek begreepen waren. De kelders der huizen, die hier stonden, en de benedenste verdiepingen van veele huizen zelven hadden veel overlast van 't hooge water. In zulk een geval, *Nieuwe Waterkeeringen gemaakt.*

Sluizen en Waterkeeringen.

val, waren de bewooners der huizen verpligt, hunne buuren uit de Kelders, met derzelver huisraad, te bergen, tot dat het water gedaald ware. Men weerde, daarenboven, het water uit de huizen, en uit sommige straaten, door, in groeven voor dezelven, breede planken te zetten, welker reeten met potaarde werden digt gemaakt. Doch deeze middelen konden, dikwils, zo spoedig niet in 't werk gesteld worden, of het water hadt alreeds merkelyke schade veroorzaakt, met naame aan de Koopmanschappen, die, in de pakkelders, lagen, en zo ras niet konden verwerkt worden; behalve, dat het verwerken zelf veel ongemaks en kosten baarde. Men besloot dan, in 't jaar 1681, het voornaamste gedeelte van 't gene buiten de Sluizen lag, te bepolderen, door het leggen eener zwaare Waterkeering op Zeedyks hoogte, in welke, op gelyke hoogte, voor de Sluizen, twee paar Vloeddeuren gelegd werden. Alleenlyk, verkooren de bewooners der Haarlemmer-Houttuinen en Haringpakkerye geene Waterkeering voor hunne huizen (o), willende zy liever den ouden overlast van 't hooge water lyden, dan den gemakkelyker op- en afslag hunner koopwaaren missen. In 't jaar 1682, was de Waterkeering voltrokken. Zy werdt, gelegd van den Nieuwendyk af, door de Ramskooy, langs de Texelsche Kaai, de Oude Teertuinen, het nieuwe Waals-Eiland, en de Ygraft. Ook werden de Kadyk of nieuwe Zee-

dyk,

(o) *Zie* II. *Deel*, XX. *Boek*, *bl.* 43 *enz.*

dyk, die buiten de Sluizen bleef, en de Haarlemmerdyk, van de Oude Haarlemmer-sluis af, tot aan 't Plein binnen de Poort toe, eerlang, merkelyk, verzwaard en verhoogd. De Vloeddeuren der Waterkeeringe werden gelegd op vyf plaatsen, onder de Nieuwe Brug, voor de Damsluizen; aan 't Kamperhoofd, voor de oude Kolks-sluis; aan de Lastaadje, voor de Nieuwe Markts- of S. Antonis-Waags-sluis, en ten wedereinde van 't nieuwe Waals-Eiland, voor de S. Antonis-sluis. En op deeze wyze, werdt een groot gedeelte der Stad, zo sommigen hebben aangetekend (p), wel tweeduizend huizen, tegen hoogen vloed, verzekerd; zo dat nu, behalve de te vooren genoemde Eilanden, ten wedereinde van de Stad, alleenlyk de Haarlemmer - Houttuinen en Haringpakkerye en 't gene daar agter legt, ten noordoosten van den Haarlemmerdyk, aan den overlast van 't hooge water onderworpen blyft. Sluizen en Waterkeeringen.

De Sluizen der Stad zyn zesderlei: I. Sommigen laaten het Y-water in de Stad, tot behoorlyke ververschiug; of schutten het, by hoogen vloed. Hier toe dienen thans de Nieuwe Markts-, of S. Antonis-Waags-sluis, de oude Kolks-sluis, de Damsluizen, de oude Haarlemmer-sluis en de nieuwe Haarlemmer-sluis, die, met den vloed, worden open gezet, en 't buitenwater, dat versch uit de Zuiderzee herwaards vloeit, tot de vereischte hoogte, intappen. Doch Zesderlei Sluizen in de Stad.

(p) Commelin, bl. 555.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN. Doch by hoogen vloed, worden deeze Sluizen, zo wel als de Waterkeeringen, welke laatsten, anderszins, altoos open staan, digt gehouden. 2. Om het Y-water van het Stads-water af te schutten, dienen thans de Nieuwe Raapenburger- en S. Antonis-sluizen. 3. Tot uittappinge van 't water, na dat het, door het grootste gedeelte der Stad, geloopen heeft, diende, voor deezen, alleen de Eenhoorns-sluis, in den Haarlemmerdyk op de Prinsengraft; doch, sedert weinige jaaren, is ook, door de Scharbiers- of nieuwe Raapenburger-sluis, uitgetapt: 't welk nu, in 't kort, wederom veranderd is; zo dat thans, gelyk voormaals, alleen door de Eenhoorns-sluis uitgetapt wordt. Het vuile water, welk, door de Eenhoorns-sluis, wordt uitgetapt, wordt belet wederom in de Stad te loopen, door het digt houden van twee schutdeuren, in het zogenaamde *Boerenverdriet*, by de Roodebrug. 4. Om het Y-water in de Stad op eene bekwaame hoogte te houden, dient de Amstel-sluis, belettende den afloop van het zelve naar den Amstel, die, genoegzaam altoos, met naame des zomers, laager is dan het Y. Ook sluit deeze sluis, zo wel als de Reguliers- en Weteringspoorts-toldeuren, het Stads water van het Amstelwater. 5. Negen Binnensluizen dienen, om het water, door de Stad, bekwaamlyk, te leiden, en daardoor alle graften te ververschen; als de groote Brouwers-sluis, de kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-sluis, de schutdeuren in de Prinsengraft, by 't Nieuwe-zyds-Huiszitten-Huis, de Le-

lie-

liesluis, de Raampoorts- of Bullebaks-sluis, de Lauriergrafts duiker, de schutdeuren in de Leidsche graft, by de Keizers graft, de Leidsche-Poorts-sluis en de Weterings-Poorts-sluis: eenigen van welken ook het vuile water in de buiten boezems loozen. 6. Eindelyk, zyn 'er nog twee Sluizen of duikers, dienende om het vuile water, met behulp van Watermolens, te loozen in twee boezems, een ten westen en een ten oosten. De eerste is de groote Duiker in den dyk buiten de Haarlemmer Poort, die vier paar deuren heeft, en 't vuile water ontvangt uit de Stads buitengraft of westelyken boezem, welke zig, van den Wester-beer buiten de Haarlemmer Poort, tot aan den dam onder de Weteringspoortsbrug en de toldeuren in denzelven, uitstrekt. De andere kleine Sluis, of *Outewaaler duiker*, die twee paar deuren heeft, en tot het zelfde einde dient, legt ten einde van den Kadyk, en looft het vuile water, welk, beoosten den Amstel, in de nieuwe Stad geloopen heeft. Wy spreeken niet van de Grimnesse sluis, die twee Vloeddeuren heeft, welken altoos open staan, en alleenlyk, tweemaal 's jaars, in 't voor- en najaar, by nagt, toegedaan worden, om, na 't volzetten van de Oude-zyds-Voor- en Agterburgwallen door de Kolksluis, de rioolen onder 't Krankzinnigen-Huis, Spinhuis, Oude-Mannen-Huis en Gasthuis, die, met schuiven, van den Kloveniers-burgwal en Binnen-Amstel afgeschut zyn, schoon te schuuren.

Sluizen en Waterkeeringen.

Om te klaarder begrip te hebben van de wyze, waarop de Sluizen werken, zo tot

Wyze van de

 ver-

SLUITZEN en WATERKEERINGEN.

werking der fluizen tot verzekering der Stad tegen hooge vloeden.

verzekering der Stad tegen hooge vloeden, als tot ververſching van dezelve, moet men weeten, dat een gemeene vloed in 't Y ryſt tot omtrent tien voeten Rynlandſche maat, beneden de hoogte van den Spaarnedammer- en Muider-dyk. Wanneer de vloed tot deeze hoogte beneden den dyk geklommen is, wordt het water gezeid te ſtaan op *Stads-* of *Amſterdamſch Peil.* De hoogte van den dyk wordt, aan verſcheiden' Y-ſluizen en aan alle Waterkeeringen, aangeweezen door een' witten ſteen, waarop gehouwen ſtaat:

ZEEDYKS HOOGHTE,

ZYNDE 9 VOET 5 DUIM BOVEN STADS PEIL.

De peil ſtaat benevens en onder deezen ſteen, óf naaſt of tegen eene der Sluisdeuren, klimmende de merkletters in den zelven op, met drie duimen, 3, 6, 9, 12 enz. tot 104 duimen toe, zynde de gemelde hoogte van 9 voet 5 duim, Amſterdamſche maat. De peiltekens aan de Waterkeering voor de oude Kolks-ſluis; aan de Nieuwe Markts-ſluis en elders, verſchillen hier van een weinig, en klimmen niet zo hoog, in 't aanwyzen der ryzinge van 't water. Zo dra de vloed ryſt tot vyf of zes duimen beneden deezen peil, moeten de Y-ſluizen; en wanneer dezelve, tot zeſtien af agttien duim boven den zelven ryſt, ook de Waterkeeringen toegezet worden. Wanneer 't water tot vierentwintig duim klimt, wordt het

ſlot

slot aan de deuren der Waterkeeringen gehangen: op veertig duim, worden de nooddeuren, zynde de binnenste deuren der Waterkeeringen, toegezet: op vyftig duim, worden de deuren met balken versperd: op omtrent zestig duim, loopt de Slaaperdyk by Spaarnedam over, waardoor eenige ontlasting voor de Stad komt. Ten einde der Haarlemmer - Houttuinen, legt een klinket of schuif, die digt gemaakt wordt, als het water, in de nieuwe Teertuinen, op de straat staat. Voorts, moeten, volgens eene keure van den twaalfden January des jaars 1701, geene Kelders binnen de Y-sluizen laager gelegd worden, dan een duim boven Stads peil, en buiten de sluizen, doch binnen de Waterkeeringen, niet laager dan twee voet boven Stads peil, welke peil den Timmerluiden en Metselaaren, door den algemeenen Opzigter van de Sluizen en Wateren der Stad, wordt aangeweezen (r). De Kelders, die van ouds laager gelegd zyn, hebben, nu en dan, zo ter oorzaake van het hooger Amstelwater, als vooral, uit hoofde van het hooger loopen der buitenvloeden, door de geduurige verwydering der zeegaten, nog last van 't hooge water: met naame in het laagste gedeelte der Stad. Het hoogste gedeelte der zelve is de Oude-zyds-Voor- en Agterburgwal, de Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwal, de Singel, de Heerengraft en de Keizersgraft, met het gene binnen deezen omtrek

Sluizen en Waterkeeringen.

(r) Handv. bl. 736.

Sluizen en Waterkeeringen.

trek gelegen is. In dit gedeelte der Stad, kan het water geruſtelyk tot op Stads peil worden ingelaaten. Doch in het overige of laagſte gedeelte, moet het niet hooger dan tot op agt duimen onder Stads peil worden ingetapt. De Sluizen, door welken, het water, in het hoogſte gedeelte der Stad, wordt ingelaaten, hebben, aan 't einde van den Waterboezem van dit hoogſte gedeelte, geen verval van omtrent vier of zes duim, dat is te zeggen, dat het water aldaar, gemeenlyk, maar vier of zes duim laager ſtaat, dan aan de Sluizen.

Orde op het ſchutten.

Zo dra nu het water, op de vereiſchte hoogte, in de Stad ingelaaten is, worden de intappende Y-ſluizen toegezet, en alleenlyk geopend, om vaartuigen door te laaten, waardoor niet dan het ſchutwater, dat is, het water, welk in de kolken tuſſchen de binnen- en buitendeuren der Sluizen geſtaan heeft, en het water, welk door de ſluisdeuren heenen lekt, in de Stad komt: 't welk geene ryzing van belang veroorzaaken kan. Doch zo dra de Sluizen twee, en niet meer drie voet, zo als de Keuren ſpreeken, water ſchutten, dat is, zo dra het water twee voet hooger ſtaat aan de eene zyde der deuren dan aan de andere, laat men 'er geene vaartuigen meer door (s): wordende zy, vervolgens, toegezet; gelyk ook, wanneer het water nog meerder ryſt, omtrent de Waterkeeringen geſchiedt. Wanneer het water aan de eene zy-

(s) Handv. bl. 716, 718.

zyde hooger is dan het water aan de andere zyde; doch niet zo hoog, dat 'er geene vaartuigen meer konnen worden doorgeschut, haalt men, om 't hoogste water eerst met het water, dat in de kolk staat, en daarna het kolkwater met het laagste water gelyk te doen vloeijen, de klinketten van de vloed- en ebdeuren, 't een na 't ander op: waarna de Sluisdeuren, in orde, worden opengewonden. En is wel uitdrukkelyk verbooden, dat iemant de Sluisdeuren of Klinketten ophaale, voor dat de openstaande deuren en klinketten, geheellyk, zyn toegedaan, om dus te voorkomen, dat het water te hoog ryze in de Stad: ten welken einde, de enkele deuren, in de Leidsche graft, in de Prinsen graft by 't Huiszitten-Huis, en in 't Boerenverdriet by de Roodebrug, ook maar om 't uur geopend mogen worden; ten ware 'er eerder zes schuiten tevens voor dezelven lagen te wagten (t). By hoogen vloed, wanneer de Sluizen niet doorschutten, moet egter, met de klinketten, geduuriglyk af- en aangeflonst worden; om de buiten- en binnendeuren gelykelyk te doen draagen (u). Wanneer de Sluizen openstaan, gaat de uitvaart voor de invaart: doch regt het tegendeel heeft plaats, wanneer het buitenwater, tot op zyn peil, ingelaaten wordt. Vischschuiten, schepen en schuiten met buskruid, schepen met beesten, Molenaars-schuiten, Nagtwerkers-schuiten, Stads-schuiten, die by dagLooners ge-

Sluizen en Waterklinketten.

(t) Handv. bl. 722.
(u) Handv. bl. 719.

Sluizen en Waterkeeringen.

gebruikt worden, en Admiraliteits- en Oost- en Westindische Compagnies-vaartuigen, belaaden zynde, hebben, voor alle andere vaartuigen, de voorschutting; doch de visch-schuiten, schepen met beesten en Molenaars-schuiten moeten, zo zy dit voorregt genieten, en hunne beurt niet afwagten willen, dubbel schutgeld betaalen. Aan de Amstel-sluis hebben, behalve de gemelden, ook de Veerschuiten de voorschutting (v). In de vyftiende eeuwe, plagten der Stede sluizen, maar drie- of viermaal 's daags, open gewonden te worden, tot het doorlaaten van Vaartuigen (w). Doch met het aanwassen der neeringe en vaart in de Stad, heeft men, in de volgende eeuwen, hierin verandering moeten maaken, en als 't het getyde gedoogt, den gantschen dag door, en zo lang de Boomen openblyven, laaten schutten. Zelfs worden Stads-, Admiraliteits-, en Oostindische Compagnies-Jagten ook, by nagt, doorgeschut (x).

Werking der Sluizen tot ververfching der Stad, en leiding van 't water door dezelve.

Tot ververfching der Stad, en om 't water, alomme, langs derzelver menigvuldige grafteu, te leiden, werken de Sluizen in deezer voege: het Y- of Zuiderzee-water, welk, by geregeld getyde, tweemaal in vierentwintig uuren, van 't oosten, met den vloed, voor de Stad komt, wordt, door de intappende Sluizen, tot op eene bekwaame hoogte, dat is, tot op eenige duimen beneden Stads peil, ter Stad ingelaaten, terwyl de

(v) Handv. bl. 718.
(w) Keurb. A. f. 72 verso, 160 verso.
(x) Handv. bl. 719.

de nieuwe Raapenburger- en S. Antonis- sluizen, die het Y-water afschutten, en de Eenhoorns-sluis, die alleen dient om uit te tappen, digt gehouden worden. De stroom komt, met geregeld getyde, uit de Zuiderzee, over 't Pampus, in 't Y, en loopt, daar hy diepst is, van den vuurtooren by Durgerdam af, eerst, met eene flaauwe bogt, naar den Waterlandschen dyk; waarna hy zig Stedewaards wendt, en sterkst aanloopt op de Sluis onder de S. Antonis- of Nieuwe Markt, alwaarmen 't eerst het wassen van 't water vermeent, om welke reden, het *Comptoir van den Opziender der Stads Wateren*, ook voor deeze Sluis, in een houten huisje, over 't water gebouwd, geplaatst is. Het Y is, hier omtrent, ook op zyn diepst, voor de Stad. Doch het is, op de hoogte van de Ton op de Nes, nog veel dieper, gaande aldaar eenen zeer sterken stroom. Zo dra nu de Sluis onder de Nieuwe Markt, en de andere instappende Sluizen werken, en 't buitenwater gekomen is, tot voor de groote Brouwers-sluis, de Lelieslnis en de klap in de Leidsche graft, worden dezelven, midsgaders de Huidenvettersloots-toldeur, toegezet, waardoor 't buitenwater geschut en geleid wordt, door den Kloveniers-burgwal, den Oude-zyds-Voor- en Agterburgwal, het Rokin, den Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwal, den Singel, en langs de Brouwersgraft, door de Heeren- en Keizersgraften, en door de dwarsgraften en kanaalen, die, met de meesten van deezen, gemeenschap hebben, tot voor de Amstel-sluis, door welke het geschut

wordt

Sluizen en Waterkeeringen.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

wordt. Uit den Binnen-Amstel voor de Sluis, vloeit het water, oostwaards, door de Heeren-, Keizers- en Prinsengraften, rondsom en dwars door de Plantaadje, en wordt, met de ebbe, door den duiker, ten einde van den Kadyk, in 't Y geloosd. Het digthouden van de Eenhoorns-sluis, die niet intapt, en het digthouden van de de vloeddeuren der groote Brouwers- en Leliesluizen, en der schutdeuren in de Leidsche graft veroorzaakt hebbende, dat het water, in de Prinsen graft bewesten den Amstel, laager staat, dan in het overig gedeelte der Stad, vloeit het ingetapte Y-water uit den Binnen-Amstel, noodzaakelyk, derwaards, en beverscht hier de Prinsen- en Baangraften, en de dwarsgraften, die met deezen twee gemeenschap hebben: wordende, om het water te bekwaamer te doen vloeijen langs de dwarsgraften, ten noorden van de Blomgraft gelegen, de schutdeuren in de Prinsengraft, by 't Nieuwe-zyds-Huiszitten-Huis, met de ebbe, digt gehouden: en het water, de Stad nu ook aan de westzyde beverscht hebbende, wordt, ten deele door de Eenhoorns-sluis, buiten welke het, door het digthouden van de klap in 't Boerenverdriet, naar de Bickersboom geleid wordt, in 't Y geloosd. De kleine Brouwers- of Haarlemmerpoorts-sluis, die, by 't intappen, open blyft, om het water, uit de Baangraft, naar de Stads buitengraft, te leiden; wordt, by het uittappen, geslooten, om het water, welk de dwarsgraften over de Prinsengraft, en de Baangraft zelve beverscht heeft, te leiden naar de Eenhoorns-sluis.

Om

Om de Stad tegen hoogen vloed te beveiligen, en 't water, door dezelve, behoorlyk, te leiden, zyn de Sluizen en Duikers, alomme, van de vereischte Vloed- en Ebdeuren voorzien. Onder de Y-sluizen, hebben de nieuwe S. Antonis-sluis twee paar Vloed- en twee paar Ebdeuren: de Nieuwe Markts-sluis een paar Vloeddeuren, en de toldeur by de Huidenvetterssloot: de Oude-zyds-Kolksluis, de oude Haarlemmer-sluis, en de nieuwe Haarlemmer-sluis ieder twee paar Vloed-, en twee paar Ebdeuren. Doch de Damssluizen, die, tusschen de Oude-zyds-Kolksluis en de oude Haarlemmer-sluis, leggen, hebben ieder maar een paar Vloeddeuren. De nieuwe Raapenburger-sluis heeft vyf paar deuren in alles, te weeten drie paar Vloed- en twee paar Ebdeuren. De Eenhoorns-sluis, bestaande uit twee pypen of kolken, heeft, in de groote pyp of kolk, drie paar Vloeddeuren, en in de kleine, een duiker van twee paar Vloeddeuren, die met de ebbe opengaan. De Amstel-sluis, voor welke, het Y-water geschut wordt, heeft vier kolken. In de oostelykste, leggen twee toldeuren, ter wederzyde van een' dam zuidwaards, en twee paar Vloeddeuren, ter wederzyde van een' diergelyken dam noordwaards. Van de drie volgenden, heeft de middelste of groote kolk vier paar Vloed-, en vier paar Ebdeuren: zynde twee paar van elke soorte geplaatst, ter wederzyde van twee dammen, zuidwaards en noordwaards, midden in deeze kolk, leggende. De twee andere wederzyd-

Sluizen en Waterkeeringen.

Vloed en Ebdeuren der byzondere Sluizen.

Sluizen en Waterkeeringen. ſche kolken hebben ieder twee paar deuren van elke ſoorte. Een vyfde kolk in 't weſten is, door een' ſteenen beer, in 't midden, geſtopt, en wordt, gevolgelyk, niet gebruikt. De vereeniging tuſſchen het Stads- en Buiten-Amſtel-water wordt belet, door twee toldeuren, op de Reguliersgraft, onder de brug van de Agtergraft, en door twee anderen, leggende onder de twee Valbruggen, in de brug buiten de Weteringspoort. Van de Binnen-ſluizen dienen 'er vyf tot ſchuttinge van het Y-water, by vloed, om het te bekwaamer te leiden, door de graften der Binnenſtad: de groote Brouwers-ſluis, die twee paar Vloeddeuren heeft; de Leliegrafts-ſluis, die ook van twee paar Vloeddeuren voorzien is; de Bullebaks-ſluis by de Raampoort, met twee paar Vloed-, en twee paar Ebdeuren; de Sluis aan de Leidſche Poort, met een paar Ebdeuren in 't midden, en twee paar Vloeddeuren, ten wedereinde; en de Sluis aan de Weteringspoort, insgelyks met twee paar Vloeddeuren, ten wedereinde, en een paar Ebdeuren in 't midden. De klappen in de Haarlemmer-Houttuinen, by de Roodebrug; in de Prinſengraft, voor 't Nieuwezyds-Huiszitten-Huis; en in de Leidſchegraft, tuſſchen de Keizersgraft en Prinſengraft, en de Lauriergrafts-duiker hebben ieder een paar Vloeddeuren. De kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-ſluis heeft twee paar Ebdeuren; de duiker buiten de Haarlemmer-Poort, in den dyk, vier paar, en de duiker, ten einde van den Kadyk twee paar Vloeddeuren, die met de ebbe open gaan.

De menigvuldige Sluizen, in en om de Stad, van ouds gelegd, en nog tegenwoordig in wezen, en de schikkingen, van tyd tot tyd, omtrent de werking derzelven, gemaakt, hebben egter niet altoos, noch by alle gelegenheden van wind en weder, behoorlyke ververfching van water konnen brengen in de graften der Stad: 't zy dat men, somtyds, by hoog getyde, in eenige dagen, geenen genoegzaamen aftrek van water hebben kon; 't zy dat, in den Zomer, by stil weder, het water zo luttel rees en daalde, dat vloed noch ebbe, naauwlyks, eenige merkelyke beweeging in de wateren der Stad, en minst in de graften, die verst van de Y-sluizen lagen, te wege brengen kon. De gewoonlyke oorzaaken van den stank in de graften, die men gemeend hadt, door het leggen der Amstel-sluis, grootendeels, weg te neemen, werkten, in zulke gelegenheden, eerlang, zo sterk als te vooren; vooral, na dat de Stad, digter bewoond dan voorheen, door haare menigvuldige rioolen, de graften, meer en meer, gevuld hadt met vuiligheid, die, met de minste gisting of roering, niet nalaaten kon, vry wat stanks te veroorzaaken. Men sloeg dan verscheiden middelen voor, tot weering van dit ongemak, en vondt, eindelyk, geen bekwaamer, dan het stellen van Watermolens, ten wedereinde van de Stad, die 't vuile water maalen zouden uit eenen boezem, waarin het, door sluizen of duikers, geloosd was, en het vervolgens uitstorten in 't Y, vooral,

Sluizen en Waterkeeringen. Middelen aangewend, om den stank der graften te voorkomen, of te doen verminderen.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

al, in tyden, wanneer men geen water van belang loozen kon, door de gewoone uittappende Sluizen. 't Middel was, ook te vooren, en eer de Amſtel-ſluis gelegd ware, gebruikt (y), en geſteld boven andere middelen, met naame, boven het inlaaten van het Nederſtigtſch-water, tot ſchuuring en ververſching, waarop, ſomtyds, geraadpleegd was (z). Doch men hadt 'er zo weinig dienſt van gehad, dat, in de jaaren 1665 en 1666, beſlooten werdt, de Stads Vuilwatermolens buiten de Haarlemmerpoort tot Zaagmolens; en, alzo dit niet gelukken wilde, zelfs tot afbreuken, te verkoopen (a): 't welk, ſedert, ſchynt geſchied te zyn. In 't jaar 1687, ſloeg Burgemeeſter Hudde eenige middelen voor, die, zyns oordeels, dienen zouden konnen, om meerder ververſching te brengen in de Stad, byzonderlyk, het maaken van boezems, aan de oude en nieuwe zyde van de Stad, die, door Ros- of Paardenmolens, zouden worden bemaalen (b). Eenigen van deeze middelen werden, ſedert, in 't werk geſteld. Doch ſommigen van deezen zyn, naderhand, wederom afgeſchaft, of in ongebruik geraakt. In 't jaar 1700, werden, ten zelfden einde, eeni-

(y) Reſol. Vroedſch. N. 18. 16 *Nov.* 1640. *f.* 63. *N.* 20. 19 *Nov.* 16 *Dec.* 1649. *f.* 48 *verſo*, 50 *verſo*. Groot-Memor. N. III. *f.* 298 *enz.*

(z) Reſol. Vroedſch. N. 20. 7 *Dec.* 1651. *f.* 200 *verſo.*

(a) Reſol. Vroedſch. *Lt.* D. 27 *Maart* 1665. *f.* 224 *verſo.* *Lt.* E. 6 *Dec.* 1666 163.

(b) Reſol. Vroedſch. *Lt.* R. 2 *Juny* 1687. *f.* 305. Memor.-Reg. *N.* 6. *f.* 580 *enz.*

eenige nieuwe middelen voorgeslaagen, van welken wy, elders, breeder berigt hebben gegeven (c). Doch, zo 't schynt, al wederom, met geen gewenscht gevolg. Tegenwoordig, heeft men, derhalve, geene andere middelen, om de Stad, by groote stilte, of als 't buiten-water eenige dagen hoog blyft, en men, door de Y-sluizen niet aftappen kan, van 't vuil water te ontlasten, dan dat men, door de vier Watermolens, van welken 'er twee, ten einde van den Kadyk, en twee anderen, buiten de Haarlemmer Poort, aan den Y-kant, staan, de boezems, waarin het vuil water ontvangen wordt, zo laag houde als men kan, 't welk het water uit de Binnenstad derwaards leiden moet, en dus eenige beweeging maaken. Doch alzo men, door middel deezer molens, het Stads water maar een duim in een etmaal kan doen daalen, is ligtelyk te bezeffen, dat zy, doorgaands, weinig meer doen konnen, dan de Stad ontlasten van 't water, dat 'er, door lekking en schutting, ingekomen is; waardoor het, van binnen, op eenen draaglyken peil blyft. En zo dra 't buitenwater tot op vierentwintig duim boven peil gereezen is, zyn zy genoodzaakt stil te staan, en konnen geheel geenen dienst meer doen. De twee Watermolens, die nu ten einde van den Kadyk staan, plagten, voor deezen, te staan, ten einde der nieuwe Vaarte, die, in 't jaar 1675, van de Stad af tot aan

Sluizen en Watermolens ringen.

(c) Zie II. Deel, XXII. Boek. bl. 338.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

aan Zeeburg, verlengd was (*d*); daar zy geplaatst waren, om het vuile water, zo verre van de Stad, als mogelyk ware, uit te werpen. Doch alzo zy toen te grooten boezem voor zig hadden, die daalen moest, eer de Stad ontlast kon worden, werdt, in de Lente des jaars 1759, beslooten, dezelven van daar herwaards te verplaatsen (*e*), daar zy, digt aan 't einde van den oostelyken vuilwater boezem, staan, en de Stad hierom spoediger ontlasten konnen. Voorts, is het diepen of uitbaggeren van de graften, in en om de Stad, ook van uitsteekenden dienst, tot voorkominge van den stank der wateren. 't Geschiedt, gemeenlyk, in 't na- en voorjaar, en 's morgens vroeg, op dat de roering zo weinig hinder doen zou, als mogelyk ware.

Opzigt over Stads Wateren en Graaf- en Modderwerken.

Over de Wateren der Stede, is een algemeene *Opzigter* aangesteld, die tegenwoordig, te gelyk, *algemeene Opzigter over de Stads Gebouwen en Werken* is. In de eerstgemelde hoedanigheid, heeft hy eenen *Onder-Opzigter* onder zig, en verscheiden' mindere bedienden. Zy draagen zorg, dat de Schutsluizen en Waterkeeringen, behoorlyk, waargenomen worden, door de Sluiswagters, en geeven agt, op het bekwaamlyk leiden en herleiden van het water door de Stad. In het *Comptoir der Waterkeeringe*, aan de Nieuwe Markt by de sluis, onthouden zig, nagt en dag, eenige bedienden der Waterkeeringe en Wa-

(*d*) *Zie* II. *Deel*, XX. *Boek*, *bl.* 19.
(*e*) Resol. Vroedsch. *L*^r. UU, 30 *Maart*, 19 *April* 1759. *bl.* 121, 145.

Waterleidinge, by beurten; alle uuren aantekening houdende van de ryzinge en daalinge van 't water, buiten en binnen de Y-sluizen. 's Nagts zyn 'er vier en een Commandeur. De algemeene Opzigter komt 'er dikwils: de Onder-Opzigter, dagelyks. En uit dit Comptoir komen de schikkingen voort, op het digthouden der Sluizen, en der Waterkeeringen zelven, by hoogen vloed. De mindere bedienden der Waterkeeringe zyn omtrent vyf en twintig in getal, waaronder tien of twaalf Stroovisschers zyn, die 't stroo en andere dryvende vuiligheid visschen uit de graften, en wanneer 'er geene Waterleiding geschiedt, ook op het sluiten der Waterkeeringen passen: 't welk anders den Sluiswagteren aanbevolen is. De Waterleiding door de Stad geschiedt alleenlyk in de zes Zomermaanden, April, May, Juny, July, Augustus en September, wanneer men den meesten nood van stank heeft, en, geduurende welken tyd, de bedienden der Waterkeeringe ook passen op de Binnensluizen aan de Leidsche graft, Leliegraft en elders. Over de *Graaf- en Modderwerken* der Stad is ook een *algemeene Opzigter:* onder wien, alle de Modderluiden, onmiddelyk, staan. Het modderen van byzondere persoonen in der Stede graften, welk, dikwils, ontydig geschiedde, is, al van ouds, by verscheiden Keuren, verbooden geweest (*f*). SLUIZEN *en* WATERKEERINGEN.

XIX.

(*f*) Keurb. K, *f.* 103 *verso.* Handv. *bl.* 749, 750.

XIX.

WAALEN.

Beschryving van de WAALEN.

Het toeneemen der Scheepvaart van Amsterdam gaf gelegenheid tot het diepen eener *Waale* of ruimen kuil, tot berging van Schepen. De eerste werdt, aan de oude zyde, voor de Lastaadje, aangelegd, en draagt, in de *Registers der Stad*, op het jaar 1512, den naam van *Oude-zyds-Waal* (*g*). Men ziet haare gelegenheid, en hoe zy, door den Montelbaans Tooren, beschermd werdt, afgebeeld in de Kaart van CORNELIS ANTHONISZOON, die wy, in 't *eerste Boek* van 't *eerste Deel* deezer Beschryvinge, geplaatst hebben. In 't jaar 1591, werdt besloten, deeze Waal te beschoeijen (*h*). Doch het vergrooten der Stad, in 't begin der voorgaande eeuwe, een bewys van derzelver aanwassende Koophandel en Scheepvaart, bragt de Vroedschap, in 't jaar 1610, tot het besluit, om eene nieuwe Waal aan te leggen, aan de west- of nieuwe zyde der Stad, van de hoogte der Wieringerstraat af, noordwaards, die duizend voeten in 't vierkant groot zyn, en, naar gissinge, twee honderd en vyftig duizend guldens kosten zou (*i*). 't Werk werdt, in 't volgende jaar, aangevangen, en gedekt, door

(*g*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 328 *verso*.
(*h*) Resol. Vroedsch. *N.* 6 25 *May* 1591.
(*i*) Resol. Vroedsch. *N.* 10. 9 *Juny*, 5 *July* 1610. *f.* 237 *verso*, 239.

door het Bolwerk *Leeuwenburg* of het Blaauwe hoofd, welk, met overleg van Prinse Maurits (*k*), voor de Zoutkeeten gelegd werdt. Alles was, in 't jaar 1612, voltrokken. Doch in 't jaar 1644, vondt men geraaden, de Oude Waal te dempen, op te hoogen en aan erven te verkoopen, die, sedert, betimmerd, en het *Nieuwe-Waals-Eiland* geworden zyn (*l*). De Oude Waal werdt toen, meer Y-waards, verlegd, en in den staat gebragt, waarin zy zig nog tegenwoordig bevindt. De twee Waalen zyn, buitenwaards, en ook naar binnen met paalwerk bezet, waardoor de slag van 't water gebroken wordt, en welk ook dient, om de schepen daar aan vast te maaken. De Oude-zyds-Waal is in drieën verdeeld, het westelykste, ook de *groote Waal* genaamd, is de legplaats van allerlei, meest groote schepen: in het middelste, de *Braauw-* of *Timmerwaal* geheeten, worden de schepen op zyde gehaald, gebraauwd en hersteld. Het oostelykste is een Dok of hok voor 's Lands-Oorlogsschepen, die hier, aan 's Lands Timmerwerf, gemaakt, vertimmerd, of opgelegd worden. Diergelyk een dok of hok, voor de schepen der Oostindische Maatschappye, is, in de voorgaande eeuwe, wat meer oostwaards, voor het Eiland Oostenburg, aangelegd. De Nieuwe of Nieuwe-zyds-Waal is in twee deelen onderscheiden, waarvan het noordelykste de *Nieuwe Waal*, en

Waalen.

Oude-zyds-Waal.

Nieuwe-zyds-Waal.

(*k*) Resol. Vroedsch. N. 11. 11 *Juny* 1611. *f.* 23.
(*l*) *Zie* I. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 157.

Waalen. en het zuidelykste de *Visch-* of *Rommelhaven* genaamd wordt. Tusschen beide legt eene Jagthaven, van welke wy, terstond, nader spreeken zullen. Beide de Waalen moeten, van tyd tot tyd, gediept worden. Tot het diepen der Nieuwe Waale, werdt, reeds in 't jaar 1631, besloten (*m*).

Opper-Commissarissen der Waalen. Het opper-opzigt over de Stads Waalen is, door Burgemeesteren, toevertrouwd aan vier Commissarissen, onder welken, de *Opzigter van het Groot Haven- en Stroommeesterschap*, en de Opperste of *Kapitein van de Waalredders* staan. De eerste heeft eenen knegt, en de andere eenen Luitenant en eenige mindere bedienden, *Waalredders* geheeten, onder zig. De Waalredders bewaaken de schepen, die in de Waale winterlaage leggen, by dage en by nagte, van Amsterdamsche Kermis af, tot aan het einde van Maart toe. Zy mogen geene schepen, die dieper gaan dan negen voeten, in de Waalen laaten: ook geene schepen, die buskruid inhebben. Ook mogen zy, noch iemant anders, met vuur of licht in de schepen komen. Het Loon der Waalredderen, voor 't bewaaken der schepen, die in de Waalen overwinteren, of eenigen tyd vertoeven, of, terwyl zy aldaar leggen, verkogt worden, is, door myne Heeren van den Geregte, by verscheiden Keuren, geregeld. De verschillen, tusschen den Kapitein der Waalredderen en de Schippers val-

(*m*) Resol. Vroedsch. N. 16. 22 *July* 1631. *f.* 208 *verso*.

vallende, worden, zo 't mogelyk is, by minnelyke tusschenspraak van Commissarissen der Waalen, afgedaan, en anders gebragt voor myne Heeren van den Geregte (*n*). Havens.

XX.

Havens.

Ruim genomen, kan men, door de Havens der Stad, verstaan, alle de wateren, voor en in dezelve, die tot bekwaame Legplaatsen, voor groote of kleine schepen, verstrekken, of konnen verstrekken. Doch, in eenen enger' en eigenlyker' zin, zyn de Havens der Stad de stroom het Y voor dezelve ten noorden, en de Amstel ten zuiden: behalve dat, van binnen, de Montelbaansburgwal, de Geldersche Kaai, het Damrak, en de Singel tot aan den Jan-Rooden-poorts-Tooren, voor bekwaame Havens, gerekend konnen worden. Van de Jagthavens, in 't Y en in den Amstel, zullen wy, terstond, byzonderlyk, spreeken. Beschryving van de Havens.

De Havens voor de Stad, in 't Y en in den Amstel, zyn bezet met twee ryen paalen, die, in 't Y, de Waalen insluiten, en tusschen welke twee ryen paalen, geene schepen of schuiten vernagten mogen (*o*), op dat de Stad niet, by nagt, van den water- Paalen.

(*n*) Handv. *bl.* 762-764. Verv. *bl.* 37, 150.
(*o*) Handv. *bl.* 756.

HAVENS. Boomen. terkant, genaderd, en 't fluiken voorkomen zou worden. In deeze ryen paalen zyn, op bekwaame afstanden, drie en twintig openingen, die des nagts, met Boomen, zynde lange balken, met yzeren pennen bezet, gesflooten worden; waartoe byzondere *Boomsluiters* zyn aangesteld, die, op 't sluiten en openen der Boomen, passen moeten. Dus heeft men, om van 't oosten te beginnen 1. de *Oostindische boom*, voor de Oostindische Werf. 2. de *Keerweêrs-boom*, tusschen Wittenburg en Kattenburg. 3. de *Admiraliteits-boom*, voor de Admiraliteits Werf. 4. 5. de twee *Hannekes-boomen* nevens elkanderen voor de Braauw- of Timmerwaal, op de hoogte van 't Westindisch Pakhuis. 6. de *Waals-boom*, voor de Oude-zyds-Waal. 7. 8. 9. de drie *Kraans-boomen*, voor de groote Kraan, op de hoogte der Oude Waale en Geldersche Kaai. 10. 11. de twee *Nieuwe Brugs-boomen*, voor de Nieuwe Brug. 12. de *Y-brugs-* of *Nieuwe-Stads-Herbergs-boom*, voor de Nieuwe Stads Herberg. 13. 14. de twee *Haarlemmer-boomen*, voor de Nieuwe Haarlemmer-sluis. 15. 16. de twee *Oude-Stads-Herbergs-boomen*, voor de gewezene Oude Stads-Herberg, of Rommelhaven. 17. 18. de twee *Nieuwe Waals-boomen*, voor de Nieuwe-zyds-Waal. 19. 20. de twee *Bickers-boomen* voor het Bickers Eiland: en 21. de *Zoutkeets-boom*, voor de Zoutkeets-graft. Alle deeze Boomen leggen in 't Y. In den Amstel, leggen 'er maar twee, 22. 23. de *Amstelboomen*, voor de groote Amstelbrug.

De

De Boomen moeten, op het luiden der Boom- Havens.
klok, gesllooten worden, ten ware het water zo hoog stondt, dat het over de paalen vloeide. Doch de Boom aan de Nieuwe-Stads-Herberg blyft open, tot de laatste Veerschuit van Buiksloot aangekomen is: en die aan de gewezen Oude-Stads-Herberg, tot half tien uuren des avonds. De sleutels worden, door de Boomsluiters, gebragt, aan de naaste poorten, en aldaar in een kistje gelegd, waarvan de sleutel, verzegeld, onder de Poortschryfsters blyft, tot dat de Boomsleutels, door de schutters, afgehaald, en in de sleutelkist, op 't Stadhuis, gebragt worden. Doch zo de Boomsluiters te gelyk Poortiers zyn, bewaaren zy de sleutels der Boomen, en behandigenze aan de schutters. De Boomsluiters moeten, des morgens, by tyds, aan de Boomen zyn, om de sleutels tot het openen derzelven te ontvangen (*p*). Binnen de Boomen, in 't Y, leggen geene groote schepen, dan in de Waalen. De andere groote schepen leggen, of, op eenen afstand van honderd voeten, voor de paalen, 't welk men *de Laag* noemt, die altoos, zo lang dezelve niet vol is, in eene enkele ry schepen moet bestaan; of, verder af, *op Stroom*. Op de legplaatsen der schepen; op het teeren en timmeren derzelven, en tegen het belemmeren der doorvaart, zyn verscheiden' Keuren gemaakt, welker voornaamsten, in den laatsten druk der *Handvesten* (*q*), by een

(*p*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 33.
(*q*) *Bladz.* 750-759. Vervolg, *bl.* 36.

Havens. Opzigter van 't Groot-Haven- en Stroom-meesterschap. een verzameld zyn. De *Opzigter van 't Groot-Haven- en Stroommeesterschap*, in 't gemeen, *Havenmeester* genaamd, die onder de Commissarissen der Waalen staat, en zyne wooning in den Schreijers Tooren heeft, draagt zorg voor de onderhouding deezer Keuren. En volgens eene Keure van den twintigsten April des jaars 1753, zyn alle Schippers gehouden, zyne waarschuwingen gade te slaan, en naar te komen (*r*). Hy heeft dus het algemeen opzigt over alle Havens en wateren, voor en in de Stad. Doch over eenigen van deeze wateren, zyn byzondere *Havenmeesters* gesteld. Men heeft 'er een' over 't Water, tusschen den Dam en de Paapenbrug; een' over 't Water tusschen de Paapen- en Nieuwe Bruggen; een' over 't Y tusschen de Nieuwe Brug en Haringpakkers-Tooren, en een' over de Appelmarkt. Zy zyn allen verpligt, goede orde te houden, onder de menigvuldige Schepen, Schuiten en Vaartuigen, die in de genoemde wateren leggen (*s*).

Jagthavens. Behalve de groote Havens, van welken wy gesproken hebben, zyn 'er nog drie kleine of JAGTHAVENS, alleenlyk geschikt, tot berging van Speeljagten, Boeijers en Schuiten: twee aan 't Y, by de plaats der gewezen Oude-Stads-Herberg, en ten einde van Kattenburg: en eene in den Amstel, voor en onder de Amstelbrug ten westen, welke laatste, in 't jaar 1718, gemaakt werdt. Over ieder dee-

(*r*) Vervolg der Handv. *bl.* 37.
(*s*) Handv. *bl.* 757, 758, 759, 781, 782.

deezer Jagthavens is een *Havenknegt* aangesteld, die de plaatsen in de Havens verhuurd. Voorts zyn 'er drie Opzienders over ieder Haven, die, jaarlyks, uit een dubbel getal, benoemd, uit en door zulken, die eigen speelschuiten in de Haven hebben, door Burgemeesteren, gekooren worden. De Opzienders of Overluiden doen jaarlyks rekening, ten overstaan van eenigen uit de belanghebbende; verantwoordende de plaatshuur, en de kosten, die, daartegen, tot onderhoud der Havenen, gedaan zyn. 't Geregt heeft, van tyd tot tyd, verscheiden' Keuren gemaakt, tot onderhouding van goede orde, in het bestier en gebruik van deeze Jagthavens (*t*). Eens 's jaars, doen de Jagten en Boeijers van ieder deezer Jagthavenen een' speeltogt, langs 't Y en langs den Amstel, onder een' verkooren Admiraal, Vice-Admiraal en Schout by Nagt. Zy zyn dan, op 't fierlykst, uitgestreeken, met vlaggen en wimpels, en de grootsten voeren eenigen kleine stukjes geschut, die, van tyd tot tyd, gelost worden, terwyl de trompetten en andere speeltuigen klinken. Men noemt dit vermaak het *zeilen van 't Admiraalschap*, en 't is al zo oud hier ter Stede, dat 'er de Digter Cornelis Gysbertsz. Plemp, in een Werkje, welk, in 't jaar 1616, in 't licht kwam, reeds gewag van maakt (*u*). Havens.

XXI.

(*t*) *Zie* Handv. *bl.* 759-761.
(*u*) Amsterod. Monogramm. *p.* 12.

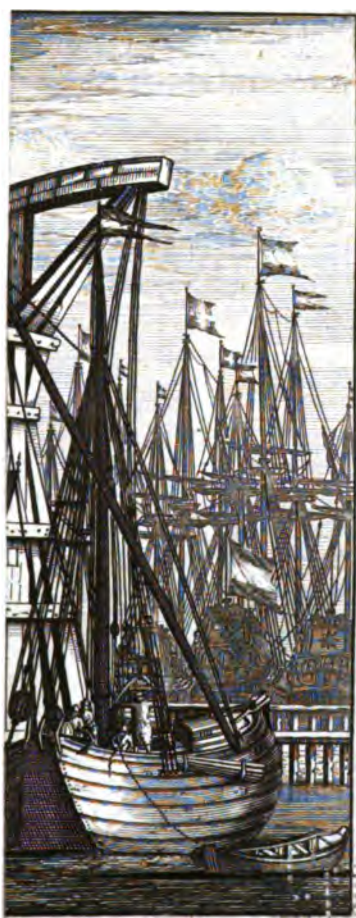
XXI.

KRAANEN.

Beschryving der *Kraanen.* Oudste Kraanen, hier ter Stede.

Zo dra de Scheepvaart en Koophandel in Amsterdam sterk begonden toe te neemen, in de vyftiende eeuwe, werdt hier het opregten van eene of meer KRAANEN, zynde de zwaare samengestelde Werktuigen, die, tot het inzetten van scheepsmasten, en het lossen en laaden van geschut, molensteenen, zerken, marmeren blokken, voedervaten en andere zwaare lighaamen, gebruikt worden, noodzaakelyk. De oudste Kraan, van welke, al op 't jaar 1498, gewaagd wordt (*v*), stondt, in 't Y, tusschen de twee ryen paalen, tegen over den Schreijers-Tooren, gelyk, uit de Kaart van CORNELIS ANTHONISSOON, te zien is. Zy behoorde aan de Huiszitten-Armen van de oude zyde, en de Huiszittenmeesters verhuurden dezelve, in 't gemelde jaar, voor twaalf Koopmans guldens jaarlyks. In 't jaar 1511, werdt dezelfde Kraan, aan *Jacob in de Pelgrim*, voor agt en veertig guldens, verhuurd (*w*). Doch in 't jaar 1537, kreegen de Regenten van 't S. Pieters-Gasthuis en de Huis-Armen, van Stads wege, verlof, om eene Kraan op te regten, op den *toorn van Montelbaan*, mids zy dien tooren niet beschadigden, en Burgemeesteren het regt behielden, om de Kraan weg

(*v*) *Zie* COMMELIN, *bl.* 710 *Aant.*
(*w*) COMMELIN, als boven.

weg te neemen, of aan andere armen te schenken, tegen vergoedinge der kosten (x). 't Schynt, dat de eerstgemelde Kraan, door eenen *Wolfert in de Fuik*, woonende in de Warmoesstraat, opgeregt was, dieze, in 't jaar 1538, aan de twee gemelde Godshuizen, voor driehonderd Filips guldens, verkogt. In 't jaar 1539, werden 'er nog wel tweehonderd een en zeventig guldens zeven stuivers aan vertimmerd (y). Doch na dat men, in 't jaar 1606, eene spits op den tooren van Montelbaan gezet hadt, werdt de Kraan, die daar gesteld was, weggenomen, en, zo ik my niet bedriege, eerst in 't jaar 1620, op de Westfriesche Koorenmarkt, nu de Stroomarkt, geplaatst. Immers, dat aldaar, in 't gemelde jaar, eene Kraan gesteld werdt, lees ik in de *Aantekeningen* van Schepen Gerard Schaep Pieterszoon en in het Rym van Jacobus Laurentius. Ook vindt men aldaar eene Kraan getekend, in de nette Kaart van Balthazar Floriszoon. De Kraan, die voor den Schreijerstooren stondt, werdt toen de *oude Kraan* geheeten. De andere heette de *kleine Kraan*. De eerste is, in 't jaar 1643, vernieuwd, en verder Y-waards in geplaatst; doch binnen de paalen, die, reeds te vooren, verder waren uitgezet. En kostte deeze vernieuwing den Godshuizen meer dan veertienduizend guldens. Men heeft, in 't jaar 1664 en sedert, meermaalen, veel aan deeze Kraan, die

Kraanen.

Groote en kleine Kraan.

(x) Resol. Vroedsch. 1 Dec. 1537. N. 1. f. 2.
(y) Dommelaer IV. Boek, bl. 265. Commelin, bl. 710.

KRAANEN.

die thans *de groote Kraan* heet, te koste gelegd. Wat de *kleine Kraan* betreft, dezelve heeft, niet veele jaaren, op de Stroomarkt gestaan; maar stondt, reeds omtrent den jaare 1660 of eerder, aan 't einde van 't Bickers-Eiland, by de brug, die naar 't Reaalen-Eiland leidt. Zy dient meest om molensteenen te ligten. Beide deeze Kraanen zyn nog in wezen, en worden, door de gemelde twee Godshuizen, aan byzondere Persoonen verhuurd (z), die 't regt der Kraane, welk, by verscheiden' Keuren (a), en, laatstelyk, by eene Keure van den agt en twintigsten January des jaars 1756 (b), geregeld is, genieten, en verpligt zyn, de Kraanen te onderhouden. By eene Keure van den dertigsten December des jaars 1760, is verklaard, dat het Kraanregt alleenlyk betaald wordt voor het gebruik van de Kraan en derzelver gereedschappen, en dat de Kraanmeester, daarby, niet meer dan een' of twee man, gelyk van ouds, behoeft te leveren (c). Het S. Jozefs- of Huistimmermans-Gilde is, reeds in 't jaar 1541, alleen bevoegd verklaard, tot het maaken en verhuuren van eene ligter soort van Kraanen, die, by den dag, verhuurd worden, en welker huur ook, door myne Heeren van den Geregte, geregeld is (d). By de groote Kraan, mogen geene schepen leggen, dan zulken, die dezel-

(z) Groot-Memor. N. VIII. *f.* 90. N. IX. *f.* 211 *verso.*
(a) Handv. *bl.* 1082, 1083.
(b) Keurb. T. *f.* 220.
(c) Keurb. T. *f.* 256.
(d) Handv. *bl.* 1290, 1291.

zelve, tot lossen, of laaden, of inzetten van Bruggen-masten, gebruiken moeten (e). Bruggen.

XXII.

B R U G G E N.

Algemeene Beschryving van de Bruggen.

Tot verversching en fieraad der Stad, en tot geryf der handeldryvende en andere ingezetenen, is dezelve doorsneeden van veele breede en smalle graften, welker meesten en voornaamsten, eertyds, en zelfs nog in de voorgaande eeuwe, aan den waterkant, en, op eenige plaatsen, ook voor de huizen, met Lindenboomen bezet waren (f); doch nu meest met Ypen-boomen bezet zyn. Om den toegang over deeze graften, van 't eene gedeelte der Stad naar 't andere, gemakkelyk te maaken, zyn, over dezelven, al vroeg, een groot getal van houten bruggen gelegd. Wy hebben, op eene andere plaats (g), aangetekend, dat het getal deezer bruggen, omtrent den jaare 1500, toen de Stad nog binnen den Singel en Kloveniersburgwal besloten was, reeds vyf en dertig beliep. De uitleggingen der Stad, in de zestiende en in 't begin der zeventiende eeuwe, gaven aanleiding, tot het maaken van zo veele steenen en houten bruggen, dat sommigen het getal derzelven, in den jaare 1628, op omtrent tweehonderd, berekend hebben (h). Dertig jaa-

(e) Handv. bl. 763.
(f) Fokkens bl. 96.
(g) I. Deel, I. Boek, bl. 113.
(h) J. Laurentius Amsterdam.

BRUGGEN.

jaaren laater, telde men zeven en tagtig ſteenen, en honderd zeventien houten bruggen (*i*). En tegenwoordig zullen 'er wel twee honderd en vyftig wezen, waarvan omtrent de helft ſteenen zyn, wordende nog, van tyd tot tyd, in de plaats van de houten, ſteenen bruggen aangelegd. Ook is men, ſedert eenige jaaren bezig, met het vernieuwen van verſcheiden' ſteenen bruggen. Alle de bruggen, houten 'zo wel als ſteenen, die, nog in de zeſtiende, en veelen, zelfs in de zeventiende eeuwe, houten leeningen hadden, zyn, ſedert, met ronde yzeren leeningen, voorzien. Onder de houten bruggen, zyn verſcheiden' enkele, en langs den Y-kant, ook eenige dubbele ophaal- of wipbruggen, tot doorlaatinge van ſchepen met ſtaande maſten. En in 't begin deezer eeuwe, was, in 't midden der Plantaadje, over de Prinſengraft, eene draaibrug van een zonderling maakſel aangelegd, die niet opgehaald, maar ter zyde uit open gewonden werdt. Doch 't werk was te dikwils ontſteld, en de werking te langzaam: waarom de draaibrug, na verloop van eenige jaaren, wederom in eene ophaalbrug veranderd werdt. Tot het ophaalen en nederlaaten der Wipbruggen zyn *Brugwagters* aangeſteld: welker loon geregeld is, by myne Heeren van den Gerecte, die ook, tegen het belemmeren en beſchadigen van de bruggen, en tegen het ſtoppen van de doorvaart onder dezelven, verſcheiden' Keuren gemaakt hebben (*k*).

De

(*i*) FOKKENS *bl.* 98.

(*k*) Handv. *bl.* 730, 731, 738, 752, 758, 984, 989.

De houten ongevoerde bruggen, die egter, tegenwoordig, een zeer klein getal uitmaaken, mogen niet bereeden worden (*l*), en zyn, hierom, met een' houten boom, afgesllooten. De Stad heeft, reeds by een Privilegie van Hertoge Willem van den vierden November des jaars 1411, het regt verkreegen, om haare bruggen, zo wel als haare ſtraaten, ſteigers en kaaden, te mogen vermaaken (*m*). Bruggen.

De vermaardſte, en grootſte of fraaiſte deezer Bruggen zyn de Oude-brug, de Nieuwe-brug, de Paapen-brug, de Lange-brug, de Doele-brug, de Halvemaans-brug, de Blaauwe-brug, de Magere-brug en de Amſtel-brug. Byzondere beſchryving van de

Onder deezen, is, naar alle waarſchynlykheid, de oudſte de

Oude Brug.

Zy legt, in het oudſte gedeelte der Stad, over het Damrak, omtrent op de hoogte der Oude Kerke ten ooſten, en der plaatſe van het Slot der oude Heeren van Amſtel ten weſten, en ſchynt weinig jonger te zyn dan de Oude Kerke, naar welke, zy den naasten toegang verſtrekte, uit het Slot. Doch wanneer zy eerſt gelegd werdt, is, zo wel als de nette tyd van de ſtigting der Oude Kerke, onbekend. Het oudſte gewag, welk ik van de Oude Brugge vinde, is, in eene over- *Oude Brug.*

(*l*) Handv. *bl.* 1086.
(*m*) Handv. *bl.* 111.

Bruggen. overeenkomst van den agttienden Maart des jaars 1389, die, omtrent honderd jaaren laater, in een der Stads *Registers* (*n*), te boek gesteld is, met dit opschrift: *Roerende van Heynric Konincx huys an de oosteynde van de oude brugghe.* In dit stuk, komen *Andries Dogbede, Jan Nottairt, Jacob ruyssche aerntsz. ende Jacob van den barge, beraders van der poirten van aemstelredamme, overeen met Dirck Jansz., dat hy dat eynde van der brugge van den Westeren kant van zynre trappen, die bezyden zyne huyse staet, houden sal oistwairt boven ende beneden ten eewigen dagen buyten der poirte cost voirs.:* waar tegen hy *syn trappe behouden* zou *ende zynen wryen vuytganck van zyne trappe voirs. hebben op ter brugge voirs. tot eeuwigen dage.* Uit welke woorden, waarin de Oude Brug, blootelyk, *de brugge* genoemd wordt, in den eersten opslag, zou schynen te volgen, dat 'er toen nog geene andere bruggen over het Damrak gelegen hebben. Doch wy zullen, beneden, eene reden geeven, om te vermoeden, dat de Paapenbrug, ten deezen tyde, reeds gelegd was. 't Slot der overeenkomste, van welke wy spreeken, levert ook een bewys uit van 't gene wy, elders (*o*), gesteld hebben, dat het gedeelte der Warmoesstraate omtrent de Oude Kerke eerder bebouwd geweest is, dan het einde derzelve naar de Nieuwebrugssteeg toe; alzo de Stad zig, by het zelve, verbindt, om het paalwerk in het Y zo te stel-

(*n*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 246.
(*o*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 20, 21.

ftellen, dat de trap, langs welken Dirk Brug-
Jansz., uit het benedenfte gedeelte van zyn gen.
huis, op de Oude Brug klom, kon ftaan blyven, in den ftaat, waarin dezelve toen was: welk beding niet te pas kwam, zo de Warmoesftraat, langs 't Water, toen reeds, tot op de hoogte der Nieuwe Brugge, bebouwd ware geweeft, alzo de paalen, die dan buiten in 't Y zouden zyn gezet geworden, den trap van Dirk Jansz., die geftaan moet hebben, omtrent de plaats van den fteiger der Overysfelfche Veerfchepen, onmogelyk, konden bereiken. Zie hier de woorden van het flot der Overeenkomfte, waaruit wy dit opmaaken: *Ende wairt dat men hier na der Stede vairf. ommeftadtboemde by den Ye, zoe zoude ment alzo ruym maken, dat dirc Jansz voirs. fynen trappe behouden zoude, alsse zy nu ftaet.* Voorts, blykt, uit brieven van de jaaren 1424 en 1426, dat, voor dien tyd, ten wedereinde van de Nieuwe Brugge, zo wel ooftwaards als noordweftwaards naar den Nieuwen Dyk toe, het Y-water fpoelde, en dat toen aldaar een gedeelte van Stads water uitgegeven werdt, om aan te hoogen (*p*): 't welk al mede bevestigt, dat de oudfte Stad zig niet zo ver Y-waards geftrekt heeft, als de laatere. De Oude Brug werdt, in 't jaar 1504, gefloopt, en 't arbeidsloon der brugge, die toen van nieuws gebouwd werdt, beliep, by aanbefteedinge, tweehonderd en tagtig guldens (*q*). Drie en vyftig jaaren laa-

(*p*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 245, 251, 272 *verso*.
(*q*) Groot-Memor. N. I. *f.* 249 *verso*.

Bruggen. laater, werdt, wederom, tot het vernieuwen der Oude Brugge, besłooten (r). Te vooren, plagt, aan 't westeinde der Brugge, een blokhuis te staan, 't welk de Stad, voor dat de Nieuwe Brug, en de blokhuizen op dezelve, gemaakt werden, aan deeze zyde dekte; doch naderhand noodeloos, en in 't jaar 1550, afgebroken werdt. Men maakte toen een steiger, daar 't gestaan hadt (s). Van ouds, plagten zulken, die werk begeerden, zig te vervoegen op de Oude Brugge, daar zy, door anderen, die hunnen dienst noodig hadden, opgezogt en gehuurd werden; gelyk, uit eene Keure van den zes en twintigsten Maart des jaars 1527, af te neemen is (t). Doch, tegenwoordig, heeft de Brug zelve geen byzonder gebruik. Voor dezelve, zyn de legplaatsen der Veerschepen naar verscheiden' Geldersche en Overysselsche Steden. Onder de Brug, aan de noordwestzyde, zyn de Comptoiren der Koorendraagers- en Kooren-Ligtermans-Gilden. De oude en trekkende Gildebroeders van 't laatstgemelde Gilde hebben ook een klein huisje op de brugge, in 't zuidwesten, kennelyk aan een' Kooren-ligter, die op de deur geschilderd is; alwaar zy het inkomen, welk hun van ieder Ligtervragt is toegelegd, ontvangen. In 't noordoosten, staan, tegen en op de brugge, het Bierdraagers-huisje, hier voor (u) gemeld, en een huisje voor den Aan-

(r) Resol. Vroedsch. N. 1. 24 *Nov.* 1557.
(s) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 2 *Jan.* 1550.
(t) Keurb. D. *f.* 119 *verso.*
(u) *Bladz.* 103.

Aantekenaar van verscheiden' Veeren. Ten zuidoosten, staat, op den steiger, tegen 't Excyns-huis, het Comptoir, alwaar de Turf en Koolen worden aangegeven: en onder de brugge, aan deeze zelfde zyde, is het Comptoir van den Havenmeester over het Damrak, tusschen de Paapen- en Nieuwe-bruggen. Brug-gen.

De Oude Brug, die nog van hout gemaakt is, heeft drie gaten tot de doorvaart, en is omtrent drie honderd voeten lang.

Noordwaards van dezelve, over 't Damrak, aan den Y-kant, legt de

Nieuwe Brug.

Zy is, ongetwyfeld, na de Oude Brug, en waarschynlyk, omtrent het einde der veertiende eeuwe, gelegd; niet juist, om dat de Oude Brug, in 't jaar 1389, nog blootelyk *de brugge* genoemd wordt; alzo zy deezen naam, om haare uitsteekendheid, draagen kon, onaangezien 'er, toen reeds, andere Bruggen lagen in de Stad, en zelfs over het Damrak; maar voornaamlyk, om dat de Nieuwe Brug, in stukken van de jaaren 1424 en 1426, reeds onder de naamen van *nye brugghe* en *vuyterste nieuwe brugge* bekend geweest is (v). Voor dat de Nieuwe Brug gelegd was, werdt het Damrak, hier, met een' boom, die in 't midden van eene ry paalen lag, afgeslooten, en door een Wagthuisje beschermd. In 't jaar 1556, en sedert, werdt, meer dan eens, by de Vroedschap, *Nieuwe Brug.*

(v) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 245, 251, 272 *verso*.

Bruggen. schap, besslooten, de Nieuwe Brug, die, tot dien tyd toe, geheel van hout geweest was, ten wedereinde, van steen te hermaaken (w), 't welk, niet voor 't jaar 1561, voltrokken werdt. Aan den buitenkant der Brugge, werdt toen een paalhuisje gezet, 't welk, naar de gelegenheid des tyds, een net gebouw was, met een doorlugtig toorentje, en in den Voorgevel met eenige kaapen en zeetonnen versierd. Hier werdt het Paalgeld ontvangen. De Vendumeesters of Afslaagers hielden 'er hun Comptoir (x). Ook moesten de brieven, die uit zee werden aangebragt, aan 't Paalhuisje worden afgelegd, om vervolgens, door den Paalknegt, besteld te worden. Doch wy hebben dit, reeds op eene andere plaats, aangetekend, als mede, dat men, in de zestiende eeuwe, de Beurs op de Nieuwe Brugge plagt te houden (y). De tyd van de vernieuwinge der Nieuwe Brugge plagt, van buiten, tegen den steenen vleugel aan 't oosteinde, met deeze woorden, aangeweezen te worden:

Doen men schreef XV^c. LXI ongelaeckt,
Is dese brugh en Camper hooft volmaeckt.

In 't jaar 1596, vondt de Stads Timmerman *Henrick Jacobsz Staets* de oorgaten uit, en een der eersten werdt, in 't midden der Nieuwe Brugge, geplaatst (z). In 't jaar 1624, werdt,

(w) Resol. Vroedsch. N. 1. 6 Mey 1556. 20 Nov. 20 Decemb. 1559.
(x) Handv. *bl.* 511.
(y) *Zie* hier voor, *bl.* 89.
(z) J. Laurentius Amsterdam.

werdt, naar 't oosteinde der brugge, naast het Paalhuisje, een verdek of gaandery gemaakt (*a*), op houten pilaaren rustende, van waar men een ruim uitzigt over 't Y hadt; doch 't welk, by onstuimig weder, van buiten geslooten werdt. En in 't jaar 1661, werdt, tegen 't westeinde der brugge, naar binnen, een vierkant plein gelegd, welk, tegen de Brug aan, eene overdekte gaandery hadt, rustende op agt houten pilaaren. 't Een en 't ander zou dienen tot een *Schippers beurs*, alwaar 't bootsvolk gehuurd werdt. Doch tegenwoordig, geschiedt zulks meest, op de Nieuwe Brug, langs de Texelsche Kaai, en in de herbergen daaromtrent. Ook is de gaandery op de Schippers beurs, door ouderdom vervallen zynde, reeds voor lang, afgebroken. Hier staat nu een Comptoir, daar 'sLands Impost der buitenlandsche Fruiten betaald wordt. Onder de brugge, aan deeze zyde, hebben de Kaagschippers, en onder de brugge aan de Zuidoostzyde, de Vlotschuitenvoerders en de Steigerschuitenvoerders hunne Gilde-Comptoiren. De Nieuwe Brug is omtrent in den voorgemelden staat gebleeven tot in 't jaar 1681, wanneer zy geheel van steen herbouwd, en alleenlyk van twee openingen, tot doorvaart, voorzien werdt. Ieder deezer openingen wordt, by hoogen vloed, geslooten, door twee paar Vloeddeuren, die aan zes zwaare uitsteekende hoofden, drie naar binnen en drie naar buiten, vastgemaakt zyn, en

Bruggen.

(*a*) Aantek. van Schepen Gerard Schaep Pieterz. op dit jaar.

Bruggen.

en hier de Waterkeering maaken. De gedagtenis van het leggen deezer Waterkeeringe is bewaard, in twee opschriften, in 't Latyn en in 't Nederduitsch, in wit marmer gehouwen, en geplaatst aan de buitenzyde der Nieuwe Brugge, naar 't Y. Boven elk opschrift, staan de wapens der vier Burgemeesteren, die in 't jaar 1681 regeerden, en onder de opschriften, ziet men de wapens der vier Thesaurieren. Ter wederzyde, zyn de opschriften versierd met Burgemeesterlyke bondelbylen. Het Latynsch Opschrift, welk oostwaards staat, luidt aldus:

OSTIIS FLEVI AESTV MARIS LAXATIS
CATARACTAS AC LAPIDEAS MOLES
QUATVOR IN LOCIS
AD FRENANDAS EXVNDANTES AQVAS
PRO INCOLVMITATE VRBIS

CONRADO A BEVNINGEN.	CORNELIVS A VLOOSWYCK.
JOHANNE HVDDE.	JOANNES MVNTER.
JOANNE CORVER.	LVDOVICVS TRIP.
NICOLAO OPMEER.	QUÆSTORES
CONSVLIBUS.	NICOLAVS WITSEN
	SENATOR

FIERI CVRARVNT.

A CORNELIO WITSEN L. F. PRIMO HIC JACTO LAPIDE VIII. CAL. AVG. MDCLXXXI.

Het

Het Nederduitsch Opschrift, westwaards gesteld, is: Bruggen.

ALS DE ZEEGATEN DOOR EEN REEX VAN EEUWEN DUSDANIG OPGESPERT WAAREN, DAT DE OCEAEN TOT MERCKELYKER HOOGTE STEEDS INSTORTE, EN DE STADT MET GEVAAR VAN INBREUK EN OVERSTROOMING DREYGDE, IS DEZELVE OP VIER PLAATSEN MET WATERKEERINGEN GESLOTEN.

IN 'T BURGERMEESTERSCHAP DER HEEREN	ONDER 'T BELEYD EN GEZAG DER HEEREN THESAURIERS
COENRAED VAN BEUNINGEN.	CORNELIS VAN VLOOSWYCK.
JOHANNES HUDDE.	JOAN MUNTER.
JAN CORVER.	LOUIS TRIP, EN
NICOLAES OPMEER.	NICOLAES WITSEN, VROEDSCHAP.

DE EERSTEN STEEN ALHIER GELEYT DOOR CORNELIS WITSEN L. S. (*) IN 'T JAAR 1681. DEN 25 JULY.

(*) *Lamberts Soon.*

Boven ieder opening der Nieuwe Brugge, is een Oorgat, welk met een luik geslooten is, dat opgehaald wordt, om schepen met staande mast door de brug te laaten. By 't herbouwen der Nieuwe Brugge, zyn het oude Paalhuisje en het verdek nevens het zelve geheel weg geraakt. Tot voor weinige jaaren, plagt de Nieuwe Brug, die met klin-

kerts

Bruggen. kerts bestraat was, niet bereeden te worden. Doch omtrent den jaare 1750, werdt de Brug, in 't midden, met groote straatsteenen belegd, en daardoor tot een' ryweg bekwaam gemaakt. Voor de Brug, ten westen, staat eene koperen Armbos op een' steenen voet, ten behoeve der Aalmoesseniers-armen.

De derde brug over het Damrak is de

Paapen-brug.

Paapen-brug. Zy is, vermoedelyk, gelegd voor 't midden der veertiende eeuwe, om aan de Geestelyken van S. Nicolaas-Parochie of de oude zyde der Stad een' toegang te verstrekken naar de nieuwe zyde, nader dan over den Dam. Ik stel den tyd van 't leggen der Paapen-brugge zo vroeg, om dat ik meen, dat zy, onder den naam van *Inrebrugge* of binnenste brugge, gemeld wordt, in twee Schepenen-brieven van de jaaren 1365 en 1399, die ik in handen gehad heb. Zy heeft, waarschynlyk, den naam van *Paapen-brug* gekreegen, om dat zy veel van Geestelyken, die, hier te Lande, veeltyds, *Paapen* genoemd werden, betreden werdt. Sommigen verhaalen, dat de Priesters, op eenen vastenavond, met fakkelen en toortsen, langs straat zwierende, de eerste Paapen-brug, en een uithangbord, daar 't *Vagevuur* in verbeeld was, aan brand hebben gestoken; waarna de brug, die, in de plaats der afgebrande brugge, gelegd werdt, eerst den naam van *Paapen-brugge* gekreegen, en sedert behouden

zou

zou hebben (b). De Paapen-brug, die in 't jaar 1604 herbouwd werdt (c), is van hout gemaakt, en ongevoerd, waarom zy niet bereeden wordt. Zy heeft, gelyk de Oude Brug, een oorgat in 't midden, en zes openingen ter doorvaart. Zy is omtrent twee honderd en vyftig voeten lang. Zuidwestwaards tegen de Paapen-brugge, staat het Comptoir van het Klein-Binnenlands-Vaarders-Gilde; en onder de brugge, Noordwestwaards, dat van den Aantekenaar van 't Buitenveer op Haarlem. Bruggen.

Zuidwaards van den Dam en Beurs, leggen over 't Rokin nog twee oude bruggen, de Lange Brug en de Doele-brug, en verder over den Amstel nog vier anderen, de Halvemaans-brug, de Blaauwe-brug, de Magere-brug en de Amstel-brug. Onder deezen zyn de Doele-brug en de Amstel-brug alleenlyk steenen; de anderen vier allen houten bruggen. De

Lange Brug

is de oudste van allen, en lag 'er reeds, toen hier het einde van de Stad was, in de veertiende eeuwe. In de Stads Registers, wordt 'er, op de jaaren 1562 en 1563, gewag van gemaakt, en stondt toen, op deeze brugge, naar 't westeinde, een Kapelletje, welk aan de Lieve-Vrouwe gewyd was (d). Zy is, *Lange Brug.*

dik-

(b) Wallich Syvaerts Roomsche Mysterien ontdekt f. 18 verso.
(c) J. Laurentius Amsterdam.
(d) Groot-Memor. N. II. f. 92 verso, 94.

Bruggen.

dikwils, vernieuwd geworden. Men bevondt, in 't jaar 1627, dat zy veel te hoog lag. Zy werdt toen wel drie voet een duim verlaagd. Zy hadt, van ouds, negen; doch heeft, tegenwoordig, maar drie gaten ter doorvaart. Omtrent het jaar 1660, werden 'er voor 't eerst yzeren leeningen aan gemaakt (*e*). DOMSELAER schryft kwalyk, dat deeze Brug, eertyds, de *roode brug* geheeten heeft; gelyk reeds, door COMMELIN (*f*), is aangemerkt. De roode brug plagt te leggen, alwaar nu de

DOELE-BRUG.

Doele-brug.

legt, die ik ook, enkele reizen, de *lange brugge by de Reguliers poirte* genoemd vind (*g*). Zy is, waarschynlyk, voor 't begin der zestiende eeuwe, gelegd, en eerst van hout gemaakt geweest. Doch ter gelegenheid van het slegten van 't Rondeel, beoosten deeze brugge, omtrent het jaar 1633, in welks plaats, een groot huis gestigt werdt, welk nog het *Rondeel* heet, werdt de Brug van steen herbouwd. Zy rust op agt zwaare zuilen, die zeven boogen maaken, zynde de zuilen gestigt op roosterwerk, welk op zwaare ingeheide paalen rust; waarop de Digter VONDEL het oog gehad heeft, in twee regels, die boven den middelsten boog plagten te staan, en dus luidden:

Agt

(*e*) J. LAURENTIUS Amsterdam. DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 176.
(*f*) *Bladz.* 628. *Aant.* e.
(*g*) Keurb. B. *f.* 94.

Agt zuilen op een ry, een Brug van zwaaren last Bruggen.
Begrondt den Amstel niet, en staat allykwel vast.

De

HALVEMAANS-BRUG

is gelegd, in 't jaar 1626, ter gelegenheid dat, kort te vooren, de Amstel, hieromtrent, aan de oostzyde, vernaauwd en tot erven aangehoogd was. Ook heeft de brug, zo wel als de steeg bewesten den Amstel, op welke zy aanloopt, haaren naam gekreegen, naar haare kromme of halve-maans-wyze gedaante. Zy is twee honderd drie en zeventig voet lang (*b*), heeft tien gaten ter doorvaart, en kan, zo wel als de Blaauwe en Magere bruggen, in 't midden, worden opgehaald, tot doorlaatinge van groote vaartuigen. De *Halvemaans-brug.*

BLAAUWE BRUG,

gelegen tegen over de Amstelstraat, plagt de uiterste brug over den Amstel te zyn, na de uitlegging, die in 't jaar 1601 aangevangen werdt, en hegtte twee bolwerken der Stad aan elkanderen. Zy droeg toen ook den naam van *Amstelbrug* en van *Leeuwenbrug*, naar vier Leeuwen, die, op de houten leeningen der brugge, gesteld waren. Zy is drie honderd voeten lang, en heeft dertien gaten ter doorvaart. Na de laatste ver- *Blaauwe Brug.*

(*b*) J. Laurentius Amsterdam.

BRUGGEN. vergrooting der Stad, werdt 'er nog eene brug over den Amstel gelegd, die de Amstel-Kerkstraat aaneenhegt, en, om haare smalte, de

MAGERE BRUG

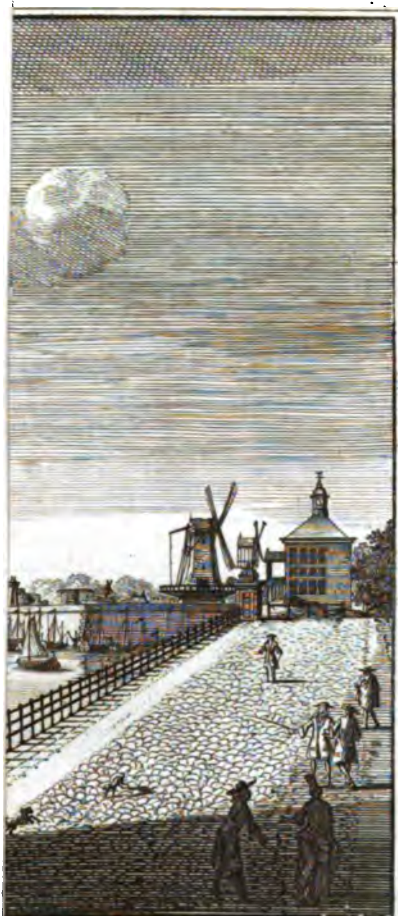
Magere Brug. genaamd werdt. Zy is egter, naderhand, merkelyk verbreed; heeft genoegzaam de zelfde lengte als de Blaauwe Brug, en ook dertien gaten ter doorvaart.

Doch de aanzienlykste brug der Stad is de groote steenen

AMSTEL BRUG.

Amstel Brug. Zy is ook, na de laatste vergrooting der Stad, in den jaare 1662, gestigt, tusschen de twee bolwerken, Ooster-blokhuis en Wester-blokhuis, die zy, even als een gordyn, aaneenhegt. Deeze treffelyke Brug rust op vyf en dertig halfronde boogen, van gebakken steen gemetseld, behalve de buitenkanten der zuilen, en de randen der brugge van boven, die van graauwe gehouwen steen zyn. De Brug heeft eene zwaare yzeren leening, voor welke, weinige jaaren geleeden, binnenwaards, blaauwe steenen pilaartjes gesteld zyn, die 't voetpad van den ryweg der brugge onderscheiden. Voorts, staan, op de Brug, twee Wagthuisjes van gehouwen steen, in welken, des noods, eene schildwagt zou konnen gesteld worden. Van de vyf en dertig boogen der brugge dienen de drie middelsten

tot

ROOTE AMSTEL SLUIS.

tot doorvaart. De overigen, ter wederzyde, dienen, ten deele, tot legplaatsen der Schuiten en Jagten van de Amstel-Jagthaven. De Brug is zes honderd en zestig voeten lang, en zeventig voeten breed. Van dezelve heeft men, zo wel naar binnen als naar buiten, een van de fraaiste uitzigten der Stad. Bruggen.

De andere voornaame steenen Bruggen der Stad zyn te veel in getal, om van ieder derzelven, afzonderlyk, te handelen. Aan en onder sommigen, gelyk, aan de groote steenen Brug by de Nieuwe Kerk, en elders, in de oude Stad, zyn ruime kelders of kluizen gebouwd. Anderen, gelyk de overwelfde doorvaart tusschen de Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen, en tusschen den Agterburgwal en Singel, zyn met hooge huizen bezet. Onder de hoekboogen of gaten, van veele houten en steenen bruggen, zyn ook, inzonderheid in de minst aanzienlyke gedeelten der Stad, tot geryf der kleine gemeente, houten secreeten gemaakt, die, alomme, in twee byzondere vertrekken, voor mans- en vrouws-persoonen, onderscheiden zyn. De hoekboogen van sommige bruggen zyn, van Stads wege, tot byzondere Comptoiren ter ontvangst van eenige gemeene middelen; ten dienste der Overluiden van eenige Gilden; tot Wagthuisjes, en tot andere diergelyk gebruik geschikt.

DOELEN. brief in handen van den agtentwintigsten April des jaars 1458, waarby aan *die Ouermans van die jonge Scutters totten seluen schutters behoef eene tuyne, gelegen buten die hyndwyker poirte*, daar ook de Doele lag, opgedraagen wordt. En in een' anderen van den vyftienden July des jaars 1471, wordt, aan dezelfde *jonge scutters, een tuyne*, gelegen in hunne *dolen*, en *streckende van d een sloot tot d'ander sloot*, opgedraagen. Ook is my, van elders, gebleeken, dat, in deeze Doele, Warmoes werdt geteeld, die, door de Groenvrouwen, van daar gehaald, en aan de ingezetenen uitgevent werdt (*o*). De *Handboogsdoele* stondt, eerst, buiten de S. Antonis-poort, aan den S. Antonisdyk (8). Doch zy werdt, ter gelegenheid van den oorlog met de Gelderschen, in 't jaar 1508, afgebroken, en, omtrent vier jaaren laater, Noordwaards van de Voetboogsdoele, op het zogenaamde *Schaapenveld*, wederom opgeregt (*p*). Zy is, federt, tot eene deftige Herberg vertimmerd, en nog in wezen. De oude Schuttery zig diep in schulden gesteken hebbende, en omtrent den jaare 1516 vernietigd geworden zynde, werdt haare Doele, van Stads wege, verkogt, en 't gene 'er van kwam, eerlang, besteed, tot het opmaa-

(*o*) Confessie *van* Machtelt Lambert Lepeltax *van* 20 *Febr.* 1555. *in 't* Confessieboek *van* 14 *April* 1553. *tot* 13 *Apr.* 1564.
(*p*) *Zie* II. *Deel*, V. *Boek*, *bl.* 444, 460.

(8) In eenen Schepenen-brief van den jaare 1528, wordt een huis opgedraagen, staande buiten de S. Antonis poort, *binnen 't blockhuys, daer de hantboocb schutters doelen plegen te weesen.*

A

maaken eener nieuwe *Doele voor Kloveniers*; Doelen
't welk, in of omtrent het jaar 1522, geschiedde, ten zuideinde der Stad aan den Amſtel, daar nu de nieuwe Doeleſtraat is (q). Zy is, insgelyks, nog tegenwoordig in wezen. Doch wy moeten beide de in wezen zynde Doelen, nog een weinig byzonderer, beſchryven. De

HANDBOOGS-DOELE

ſtaat op de ooſtzyde van den Singel, tusſchen 't Spuij en den Heiligen Weg. Zy was, oudtyds, van de Voetboogs-Doele, nu het Weſtindiſche Huis, geſcheiden, door eene ſloot of graft, in laater' tyd, de *Vullers-graft* genaamd, om dat de Lakenvullers zig, daaromtrent, hadden nedergezet. Doch deeze graft, die tot in den Singel liep, werdt, in 't jaar 1650, gedempt, en een gedeelte van den grond, tuſſchen de voorgevels der twee Doelen, met een Stads-Wapenhuis, betimmerd. Ook werden toen, dwars door de ſchietperken der twee Doelen, twee dwarsſtraaten gerooid, die van 't Spuij naar den Heiligen Weg loopen, en waarvan de ooſtelykſte de *Handboogsſtraat*, en de weſtelykſte de *Voetboogsſtraat* genaamd wordt. De Stad ſchynt den Krygsraad toen, wegens het afſtaan der Doelen, met derzelver erven, voldoening gegeven te hebben (r). De Handboogsdoele plagt, weleer, eenen deſ-

Byzondere beſchryving der *Handboogsdoele*, en

(q) *Zie* II. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 413. V. *Boek*, *bl.* 484.
(r) Reſol. Vroedſch. N. 18. 5 *Juny* 1642. *f.* 118. N. 20. 26 *Juny* 1649. *f.* 30 *verſo*.

Doelen. deftigen ouderwetſchen voorgevel te hebben, en, nevens den voornaamſten ingang, ten zuiden, eene poort, door welke men naar het ſchietperk ging: boven welke poort, S. Sebaſtiaan, de patroon der Handboogsſchutteren (s), met pylen doorſchooten, was uitgehouwen (9). Doch deeze gevel is, reeds voor veele jaaren, afgebroken, en in een' gevel, meer naar de hedendaagſche wyze van bouwen geſchikt, veranderd. Een ſierlyk Toorenſpitsje, welk weleer op den Kruis- of Haringpakkers-tooren geſtaan heeft, en, in 't jaar 1606, op verzoek van de Overluiden der Handboogsſchutteren, herwaards overgebragt is (t), ſteekt nog ten dake uit. 't Gebouw der Handboogsdoele heeft, van binnen, verſcheiden' deftige vertrekken, en boven, eene groote zaal, alwaar de ſchutters, oudtyds, hunne vergaderingen hielden. Men ziet, in 't voorhuis en in de andere vertrekken, nog verſcheiden' ſchuttersgezelſchappen in ſchilderyen verbeeld. En onder ande-

(s) *Zie* Walich Syvaerts Roomſche Myſter. ontdekt *f.* 19 *verſo.*
(t) Reſol. Vroedſch. N. 10. 10 *May* 1606. *f.* 96 *verſo.*

(9) S. *Sebaſtiaan*, Burger van Milaan, en Hoofdman der eerſte bende, werdt, volgens 't getuigenis der laatere Kerkelyke Schryveren, op bevel van Keizer Diocletiaan, om de belydenis van 't Chriſtelyk geloof, door 't Krygsvolk, doorſchooten, omtrent het einde der derde eeuwe. Vide Henric. Thaborit. *aliosque Auctor.* apud Matthaeum *Fundat.* & *Fat. Eccl.* p. 544, 545. Zyn beroep en wyze van ſterven ſchynt gelegenheid gegeven te hebben, dat de Handboogsſchutters, hier en elders, hem tot hunnen Patroon verkooren hebben.

deren hangt, op de groote zaale, een fraai stuk van *Johannes Spilberg*, verbeeldende het vendel schutters van den Burgemeester en Kapitein *Joan van de Poll* (u), 't welk, omtrent den jaare 1660, geschilderd is. Ook ziet men hier, voor den schoorsteen, een uitvoerig stuk van *Bartholomeus van der Helst*, naar wiens Broeder, die hier Kastelein geweest is, de Doele den naam van *Doele van van der Helst* plagt te draagen. Het is, in 't jaar 1653, geschilderd, en verbeeldt drie Kapiteinen, *Albert Pater*, *Joan Blaauw* en *Joan van de Poll*, welken de eertekenen der schutteren aan den Schilder van der Helst, die by hen aan eene tafel zit, vertoonen. De Handboogsdoele, thans, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, eene voornaame Herberg, wordt van Stads wege verhuurd. De Kastelein wordt, door Burgemeesteren, aangenomen (v). De Doelen.

Kloveniers-Doele,

staande ten einde van de nieuwe Doelestraat en Kloveniers-burgwal, is tegenwoordig ook eene aanzienlyke Herberg, alwaar openbaare Verkoopingen van huisraad gehouden worden. Zy is, in twee gebouwen, onderscheiden. Het kleinste en geringste staat aan de noordzyde van de Doelestraat, en schynt een overblyffel te zyn van het oude schietperk der Kloveniers; waarom het, *Kloveniers-Doele.*

(u) Houbrakens Schouwburg III. *Deel*, *bl.* 43.
(v) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 126.

Doelen. het, in 't gemeen, *Schietdoele* genoemd wordt. Ook vergadert 'er, van tyd tot tyd, nog een gezelschap van Liefhebberen, om naar het wit te schieten, waarvan wy, in de beschryving der Schutteryen, eenigszins uitvoeriger, handelen zullen. Men treedt, in deeze Schietdoele, door eene kleine Poort, boven welke, *de Klaauw*, het teken der Klovenieren, uitgehouwen is. Van binnen hangen, in eene Gaandery en in een Vertrek, welk op een' kolfbaan uitziet, eenige oude Schuttersstukken. Nevens de kolfbaan, ten noorden, heeft men het schietperk, aan welks einde, een houten vierkante schyf, beplakt met wit papier, waarop twee kringen getrokken zyn, ruitswyze, aan eene pen gesteken wordt. De schutters staan onder eene overdekte gaandery, en schieten, door twee poorten, op zekeren afstand van elkanderen geplaatst, in 't schietperk, dwars door welk, de sloot of het breede riool van 't Gasthuis loopt, welk zig, onder de huizen van de Doelestraat door, in den Amstel ontlast. Het andere gebouw, thans alleen by den naam van *Kloveniers-Doele* bekend, schynt, in 't jaar 1522, toen de Kloveniers-Schuttery opgeregt werdt, alleenlyk bestaan te hebben in den ouden tooren, *Zwigt* of *Zwyg Utrecht* genaamd, die toen, door de Stad, aan de Kloveniers geschonken werdt, en nog, byna in zyne oude gedaante, onderhouden wordt (*w*). De Windwyzer van deezen tooren is een vergulde Papegaai, ter ge-

(*w*) Keurb. C. *f.* 127.

gedagtenisse van het schieten naar de Papegaai, welk, van ouds, door de Kloveniers, plagt te geschieden (*x*). In den muur van den Tooren, is een steen gemetseld, waarop twee kruiswys geplaatste haakbussen, en onder dezelven, de woorden SVYCH WTRECHT, met een' klaauw aan elke zyde, uitgehouwen zyn. Doch aan deezen Tooren is, ter wederzyde, zo langs de Doelestraat als langs den Amstel, een ruim gebouw getimmerd, welks ingang in de Doelestraat is. Men treedt naar binnen, door eene groote poort, versierd met bussen en andere merktekens der oude Klovenieren. Voorts, komt men, over eene voorplaats, in huis, en langs een' breeden trap op de groote Schutters zaal, alwaar, voor den eenen Schoorsteen, vier Overluiden der Schutteren, *Albert Koenraad Burch*, *Jan Vlooswyk*, *Pieter Reaal* en *Jacob Willekens*, konstiglyk, door *Govert Flink*, geschilderd zyn. Langs den wand deezer zaale, plagten drie fraaije Schutters-gezelschappen te hangen, die gevaar liepen van, by gelegenheid der openbaare Verkoopingen, of andere samenvloeijing van volk, ligtelyk, beschadigd te worden; waarom zy, op bevel der Heeren Thesaurieren, in Burgemeesters Vertrek, op 't Stadhuis, overgebragt zyn, alwaar wyze nader beschreeven hebben (*y*). In de Kamer van de Overluiden der Klovenieren, ziet men de Heeren *Cornelis Wit-*

Doelen.

(*x*) Keurb. E. *f.* 60.
(*y*) *Zie* hier voor, *bl.* 58.

Stads Herbergen.

Witsen, *Roelof Bicker*, *Gerrit Reinst* en *Simon van Hoorn*, in schildery, afgebeeld.

XXIV.

STADS HERBERGEN.

Beschryving der *Stads Herbergen*, als

Deezen zyn, tegenwoordig, *vier* in getal, het Oude-zyds-Heeren-Logement, het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement, de Nieuwe Stads-Herberg, en de Nieuwe Stads-Herberg in de Plantaadje.

I.

Oude-zyds-Heeren-Logement.

Oude-zyds-Heeren-Logement.

Het *Oude-zyds-Heeren-Logement* staat aan de zuidzyde van den Grim-burgwal, ten einde van den Oude-zyds-Voorburgwal. De plaats, daar het zelve gestigt is, behoorde, of grensde ten minste, van ouds, aan het Klooster der nieuwe Nonnen, en verstrekte, in de zestiende eeuwe of eerder, tot eenen Stads Timmertuin, toen de *Scafferie* of *Schaffery* genaamd; gelyk, uit de Kaart van Cornelis Anthoniszoon, en ook van elders blykt (z). Naderhand, werdt, in de plaats der Schafferye, eene Brouwery getimmerd, *de Sleutel* genaamd, die, na eenige jaaren verloops, tot eene Lomberd gebruikt werdt, en nog laater, tot eene wooning voor byzondere Koopluiden verstrek-

(z) Groot-Memor. N. II. f. 94.

ſtrekte. Eindelyk, werdt het gebouw door de Stad gekogt, en tot eene deftige Herberg en Logement bekwaam gemaakt. 't Middelſte en aanzienlykſte gedeelte van 't gebouw, welk, in 't jaar 1647, vernieuwd is, heeft twee vleugels, die zig, binnenwaards, langs eene groote open plaats ſtrekken. De voorgevel is, tuſſchen de ligten der tweede en derde Verdiepinge, verſierd met hardſteenen Feſtonnen, en pronkt, in deszelfs fronteſpies, met het wapen der Stad, waarboven, twee leggende Leeuwen de Keizerlyke Kroon vaſthouden. Men treedt, in 't gebouw, over eene ſteenen brug, die met een fraai yzeren hek kan afgeſlooten worden. Boven den ingang, ziet men, insgelyks, Stads wapen. Van binnen, is het Huis voorzien van een groot getal ruime vertrekken, en onder anderen van eene aanzienlyke behangen zaal, alwaar, dikwils, groote maaltyden gehouden zyn, en in welke ook huisſieraaden, kleederen en koſtbaarheden, die hier, gelyk in andere voornaame Herbergen, openlyk verkogt worden, ten toon worden geſteld: ten welken einde, ook eenige benedenvertrekken, in den ooſtelyken vleugel van 't gebouw, langs de Plaats, dienen. Voor den weſtelyken vleugel, op de Plaats, is een hoog verdek op ſtylen getimmerd, dienende tot eene zitplaats voor den Secretaris, Afſlager, Verkoopers, Makelaars en anderen, alzo hier, genoegzaam het gantſche jaar door, in 't gemeen des Maandags, Huizen, Hofſteden, Obligatien en andere vaſte goederen, zo by willige Stads Herbergen.

Ver-

Stads Herbergen.

Verkoopinge, als, inzonderheid van den eerſten November tot den eerſten February, by *Executie*, geveild en verkogt worden.

2.

Nieuwe-zyds-Heeren-Logement.

Nieuwe-zyds-Heeren-Logement.

Het *Nieuwe-zyds-Heeren-Logement*, ſtaande op den Haarlemmerdyk aan de Heerenmarkt, werdt, in 't jaar 1617, gebouwd tot eene Vleeſchhal en Wagthuis van gelyke gedaante als het Wagthuis en de Vleeſchhal op de Weſtermarkt. Men beſpeurt dit nog, aan de vier Oſſenkoppen, die, in den voorgevel van 't gebouw, zyn uitgehouwen. Doch de Vleeſchhal bleef hier niet lang, en 't gebouw werdt, in 't jaar 1623, aan de Weſtindiſche Maatſchappye, tot eene Vergaderplaats, afgeſtaan en verhuurd (a). Men timmerde toen, agter eene open plaats, een nieuw gebouw, met twee vleugels, aan het voorige, agter welk gebouw, eerlang, op de Heeren-markt, een nieuwe Vleeſchhal gezet werdt. De Weſtindiſche Maatſchappy hieldt hier haare Vergaderingen, tot na 't verlies van Brazil, in 't jaar 1647; wanneer zy in zulk een verval geraakte, dat zy, de huur van 't Huis niet konnende opbrengen, haare Vergaderingen verleide in haar nieuw gebouwd Pakhuis op Raapenburg. 't Weſtindiſch Huis op den Haarlemmerdyk ſtondt, ſedert, verſcheiden jaa-

ren

(a) Reſol. Vroedſch. *N.* 13. 15 *May* 1623. *f.* 208 *verſo.*

ren agtereen, genoegzaam zonder gebruik, tot dat men, in 't jaar 1657, besloot, het zelve te verhuuren tot eene Herberg (*b*), die, sedert, den naam van het *Nieuwe-zyds-Heeren-Logement* gekreegen heeft. STADS HERBERGEN.

'T Gebouw heeft twee ingangen, een' van vooren, onder den steenen trap naar 't Wagthuis, welk hier nog gebleeven is, en een' aan de oostzyde, uitkomende op de Binnenplaats, alwaar, aan deeze zelfde zyde, ook een verdek tot een afslag getimmerd is: wordende alhier de meeste openbaare Verkoopingen van Schepen, en ook somtyds Verkoopingen van Houtwaaren en andere Koopmanschappen gehouden. De Verkoopingen by Executie van Schepen en Koopmanschappen mogen, volgens eene Ordonnantie van Burgemeesteren van den drie en twintigsten December des jaars 1681, nergens dan hier geschieden (*c*). Wyders, is het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement voorzien van eene groote zaal en verscheiden' andere vertrekken en slaapkamers, bekwaam om aanzienlyke luiden te herbergen. De beide ingangen zyn, van boven, met Stads wapen versierd.

3.

NIEUWE STADS-HERBERG.

Aan of in 't Y, voor de Stad, plagten twee Stads Herbergen op paalen te staan, *Nieuwe Stads-Herberg.*

(*b*) Resol. Vroedsch. *Lt.* A. 8 *Jan.* 1657. *f.* 180.
(*c*) Handv. bl. 1088.

Stads Herbergen. ſtaan, de *Oude-* en *Nieuwe-Stads-Herberg* genaamd, waarvan de laatſte alleen overgebleeven is. De eerſte, die 't Leproozenhuis toekwam, ſtondt op de hoogte der Buiten-Wieringer-ſtraat, zynde een hegt houten gebouw, in den jaare 1613, voornaamlyk, aangelegd, tot geryf van reizende luiden, die, na 't ſluiten van den boom, en van eene houten poort op de brug, langs welke men naar deeze Herberg toegang hadt, aan de Stad kwamen, en hier hunne nagtruſt neemen konden. Ook werden 'er openbaare Verkoopingen van Zout, en ook wel van Schepen en Scheepsparten gehouden. Doch de neering in deeze Herberg merkelyk verloopen zynde, heeft men, voor eenige jaaren, beſlooten, dezelve, ten gronde toe, af te breeken. De brug, van welke wy ſpreeken, verſtrekt thans nog ten toegang naar een Burgerwagthuis, naar eene Jagthaven, en naar een' ſteiger, alwaar eenige kleine ſchuitjes leggen, geſchikt om de luiden aan boord te zetten.

De *Nieuwe Stads-Herberg*, die nog in wezen is, werdt gebouwd, op de hoogte der Spaarnedammer-brug, ter gelegenheid der opregtinge van het Veer over Buikſloot naar de Steden Hoorn, Edam, Monikendam en Purmerende, in den jaare 1660. 't Gebouw werdt, op gelyke wyze als de Oude Stads-Herberg, van hout getimmerd. Doch het is, in laater' tyd, en nog voor weinige jaaren, merkelyk verbeterd, en met een ruim ſteenen gebouw vergroot; alzo de neering hier, ter oorzaake van het vermaakelyk uit-

uitzigt over 't Y, merkelyk toegenomen is. Men komt, aan de Nieuwe Stads-Herberg, over eene lange houten Valbrug, de Y-brug genaamd, die ook ten toegang verstrekt naar een Burger-Wagthuis; naar den Buiksflooter Steiger, en naar eenen kleinen steiger voor roeischuitjes. De Nieuwe Stads-Herberg behoort aan de Stad, en wordt, door de Heeren Thesaurieren, gemeenlyk, voor een zeker getal van jaaren, verhuurd.

Stads Herbergen.

4.

NIEUWE STADS-HERBERG, *in de* PLANTAADJE.

Nieuwe Stads-Herberg, in de Plantaadje.

Na 't aanleggen der nieuwe Plantaadje, in den jaare 1681, vondt men geraaden, tot weeringe van kleine kroegjes en kuffen, aldaar, eene enkele Herberg te laaten timmeren, en dezelve, met uitsluiting van alle anderen, te bevoorregten met den Wyntap, gelyk, in 't jaar 1688, geschiedde (*d*). De nieuwe Herberg is een steenen gebouw van drie verdiepingen, en staat in de middellaan, aan de zuidzyde, even over de Prinsengraft. De ingang is, van boven, met Stads wapen versierd. Openbaare Verkoopingen worden, in deeze Herberg, ter oorzaake van derzelver afgelegenheid, niet gehouden. Doch men heeft 'er, eer de byzondere Loteryen verbooden waren, in 't begin deezer eeuwe, verschei-den

(*d*) Groot-Memor. N. VII. *f.* 21 *verso*.

GENERAAL POST-COMPTOIR.

den' kleine Loteryen getrokken; en ook, naderhand, eene Lotery ten behoeve van 't Eiland Urk. De opstal deezer Herberge behoort aan byzondere persoonen.

Wy agten, hiermede, de Weereldlyke Gebouwen, die eenigermaate aan de Stad behooren, te hebben afgehandeld. Na 't beschryven der Godshuizen, zullen wy nog van eenige Gestigten gewaagen, die sommigen, veelligt, ook tot de Weereldlyke Gebouwen zouden betrekken. Hier staat ons nog te spreeken, van eenige Gebouwen, die, of aan 't gemeene Land van Holland, of aan de Admiraliteit, of aan de Oost- en Westindische Maatschappyen, toebehooren.

XXV.

GENERAAL POST-COMPTOIR.

GENERAAL POST-COMPTOIR.

Wy hebben, hier voor (*e*), reeds aangetekend, dat, na 't afstaan van de Posteryen der byzondere Steden en ook der Stad Amsterdam, aan 't gemeene Land van Holland, in 't jaar 1748, de Stads Paardenstal, hier ter Stede, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de westzyde, tusschen de Mol- en Huiszittensteegen, waarby ook de Stads Apotheek geplaatst was, in 't jaar 1753, tot een GENERAAL POST-COMPTOIR, voor vyf en veertig duizend guldens, aan 't Land

(*e*) *Bladz.* 153.

Land verkogt werdt. 't Gebouw is, sedert, merkelyk vertimmerd, en heeft het wapen van Holland in den voorgevel gekreegen. Men treedt, door eene deftige poort, op eene ruime plaats, die, ter wederzyde en van agteren, met onderscheiden Post-Comptoiren, betimmerd is. Het Brabantsche, Fransche en Engelsche staat aan de zuidzyde, het Hamburger en Keulsche aan de noordzyde, en het Binnenlandsche aan de westzyde. Het overige van 't gebouw is, tot wooningen voor de Opzienders en voornaamste Bedienden der Post-Comptoiren, geschikt. De agtergevel pronkt met een Uurwyzer en Slagklok.

Admiraliteits Gebouwen.

XXVI.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

Oudste beheering van de zaaken der Admiraliteit.

Toen, in de veertiende en vyftiende eeuwe, de Watersteden, en vooral Amsterdam, groot gezag oefenden, over 't beleid van den oorloge te water; het uitrusten van Oorlogsschepen, en het heffen van een Pondgeld, om de kosten, daartoe vereischt, te vinden; gelyk, uit veele plaatsen onzer *Historie van de Stad*, heeft konnen blyken (*f*); was 'er, zo 't schynt, geen byzonder gebouw geschikt, tot het waarneemen van de zaaken der Admiraliteit. De Byeenkomsten van de Afgevaardigden der Watersteden werden, op 't Stadhuis, gehouden;

(*f*) II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 208, 212, 225, 270.

Admiraliteits Gebouwen.

den; het Pondgeld ontvangen, daar de Regeering zulks geraaden vondt (*g*), en de Oorlogsschepen getimmerd, in de *Schaffery*, het *Baardsehuys*, of den Timmertuin der Stad. In den aanvang der Spaansche beroerten zelven, toen Amsterdam alleen, in Holland, de Spaansche zyde hieldt, en de Stadhouder, Graaf van Bossu, aan de Amsterdamsche Regeering schreef „ dat hy zig, met de sche- „ pen van oorloge, niet langer begeerde te „ moeijen (*h*)"; schynt de Stad de zaaken der Admiraliteit, op haar eigen gezag alleen, bestierd te hebben (*i*), zonder dat, tot het waarneemen derzelven, eenig byzonder gebouw vereischt werdt. Maar na 't overgaan der Stad aan de Staatsche zyde, in 't jaar 1578, kwam 'er, allengskens, merkelyke verandering in de zaaken der Admiraliteit. De Staaten van Holland en Zeeland eerst, en daarna de algemeene Staaten heften een Convooigeld van de uit- en ingaande goederen, waaruit de kosten, vereischt tot beveiliging der Zee en der stroomen, gevonden werden. Amsterdam hadt, in dit Convooigeld, bewilligd (*k*). En, voor zo ver het zelve, van wege 't gemeene Land, ontvangen werdt, was 'er ook, in de Koopsteden, en vooral in Amsterdam, eene plaats noodig, voor den Ontvanger van het zelve en deszelfs bedienden. Men schikte hiertoe een gedeelte van 't Celle-Zusters-Klooster,

ge-

(*g*) Groot-Memor. N. I. *f.* 97, 101.
(*h*) II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 330.
(*i*) II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 301, 343, 353, 358, 360.
(*k*) II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 22.

gelegen tusschen den Oude-zyds-Agterburgwal en den Zeedyk, op de hoogte van de Molensteeg. En nog tegenwoordig, staat, op den Zeedyk, een oud groot huis, welk, in de Koopbrieven, daarvan voorhanden, den naam van *het oude Convooi* draagt. Doch 't leedt niet veele jaaren, of dit Convooi werdt, naar 't S. Cecilien-Klooster, overgebragt, alwaar ook, in 't jaar 1597, een der nieuwlings opgeregte vyf Admiraliteits-Kollegien geplaatst werdt.

Admiraliteits Gebouwen.

I.

Admiraliteits- *of* Prinsen-Hof.

't S. Cecilien-Klooster, staande op den Oude-zyds-Voorburgwal, zuidwaards van de oude Doelestraat, en reeds in 't begin der vyftiende eeuwe gestigt, was, niet lang na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578, geschikt tot een Logement voor Prinsen en groote Heeren, waarnaar het den naam van *Prinsenhof* gekreegen heeft, die 'er nog, in 't gemeen, aan gegeven wordt. De Graaf van Leicester is, zo ver my bekend is, de eerste Heer van aanzien geweest, die 'er, in 't jaar 1586, in geherbergd werdt (*l*). 't Gebouw werdt, toen reeds, het *Hof van zyne Excellentie* genaamd, en de Vroedschap besloot, in Augustus des gemelden jaars, de Kerk van het zelve te schikken tot een Scherm-

Beschryving van het Admiraliteits- of Prinsen-Hof.

(*l*) II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 60.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

Schermschool (*m*). Doch deeze Kerk werdt, eerlang, tot een Comptoir, daar 't Convooigeld ontvangen werdt, vertimmerd. In 't jaar 1591, werdt besllooten, het gedeelte van 't Klooster, daar de Koken plagt te zyn, te verbouwen, tot wooningen voor de Leden der Admiraliteit, mids zy, daartoe, een gedeelte der penningen verstrekten (*n*). Het gebouw heette, toen reeds, en gevolgelyk, lang voor dat Prins Maurits aldaar, in 't jaar 1594, geherbergd werdt (*o*), het *Prinsen-Hof*. In 't jaar 1597, werdt het voornaamste gedeelte van 't Klooster of Prinsenhof geschikt, tot eene Vergaderplaats voor een der vyf Collegien ter Admiraliteit, die toen, door de algemeene Staaten, werden opgeregt: te weeten, voor het tweede in rang. En dit Collegie verklaarde, op den zeventienden April des gemelden jaars, geenen eigendom te hebben aan het Prinsen-Hof, noch aan de andere erven, die, door de Leden van het zelve, gebruikt werden (*p*). Door den tyd, verkreeg, nogtans, het Collegie den eigendom aan een gedeelte van 't gebouw van de Stad, en in 't jaar 1655, tradt men, over den afstand van het overige, in onderhandeling (*q*). Op den eenentwintigsten January des jaars 1656, werdt eene overeenkomst getroffen, tusschen de Ad-

(*m*) Resol. Vroedsch. *N.* 5. 16 *Aug.* 1586.
(*n*) Resol. Vroedsch. N. 6. 9 *April* 1591.
(*o*) *Zie* DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 283. COMMELIN, *bl.* 722.
(*p*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 69.
(*q*) Resol. Vroedsch. Lr. A. 13, 20 *Dec.* 1655. *f.* 37, 47 *verso*.

Admiraliteit en de Stad, waarby 't geheele vierkant van 't Prinsen-Hof, met de woo-ningen en vertrekken, daaraan behoorende, aan de Admiraliteit afgestaan werdt (r). Sedert, is dit gebouw, door vernieuwing en vertimmering, van tyd tot tyd, merkelyk verbeterd. Het aanzienlyk gestigt, welk, voornaamlyk, dient tot de Vergaderplaats van de Gecommitteerde Raaden ter Admiraliteit, is, in 't jaar 1661, geheel van den grond op, gebouwd. En in deeze eeuwe, zyn de agterste gedeelten der wooningen voor de Raaden, die uit andere Provincien en Steden herwaards worden afgevaardigd, deftig hertimmerd. Zelfs heeft men, nog in den voorleeden jaare 1764, drie deezer wooningen, die op den Oude-zyds-Agterburgwal stonden, van den grond af, herbouwd. Men vondt toen, by 't graaven der grondslagen, nog eenige bekkeneelen en doodsbeenderen, overblyfsels der lyken, die, van ouds, in de Kerke of op 't Kerkhof van 't Cecilien-Klooster, begraaven zyn geweest. De voornaamste ingangen der wooningen, van welken wy spreeken, zyn, op de Oude-zyds-Voor- en Agterburgwallen; en zy komen, van agteren, uit aan de ruime plaats van 't Admiraliteits Hof. In 't jaar 1758, werdt het oude S. Cecilien Kerkje afgebroken, en op dezelfde plaats, een nieuw gebouw tot een Comptoir van 't Convooi gestigt. Het Kerkje van 't S. Agnieten-Klooster, meer zuidwaards, op den Oude-zyds-Ag-

Admiraliteits Gebouwen.

(r) Groot-Memor. N. IV. f. 88.

Admiraliteits Gebouwen.

Agterburgwal ſtaande, is, reeds omtrent den aanvang der zeventiende eeuwe, door de Admiraliteit, gebruikt geweeſt (*s*): en, nog tegenwoordig, verſtrekt het onderſte gedeelte van het zelve tot een Pakhuis, alwaar de aangehaalde goederen gebergd worden. Onder 't gemeen, hier ter Stede, wordt dit Pakhuis *de Hel* genaamd (*t*).

Gedaante, Sieraaden en Vertrekken van het zelve.

'T Admiraliteits- of Prinsen-Hof heeft twee aanzienlyke ingangen, een' op den Oude-zyds-Voorburgwal, en een' in de Prinſenhofſteeg. Door den laatſten, heeft men den naaſten toegang naar 't Comptoir van 't Convooi, langs eenen breeden wenteltrap. 't Vertrek, tot dit Comptoir geſchikt, is in verſcheiden' afgeſchooten Plaatſen verdeeld, naar het werk der byzondere Officieren en Bedienden. Ook is, naaſt of agter het zelve, een vertrek voor den Ontvanger. Wy hebben reeds aangemerkt, dat dit gebouw, weleer, de Kerk van 't Cecilien-Klooſter geweeſt is. Het ſpits toorentje deezer Kerke ſteekt nog ten dake uit. De andere Poort leidt, voorby de wooning van den Kaſtelein of Kaſteleinſche, op eene groote vierkante Plaats, verſierd, in 't midden, met een' fraaijen pomp, aan eene zuil van blaauwen arduinſteen, boven op welke, eene fierlyke glazen Lantaarn ſtaat, en die de plaats beſlaat van den Geregtspaal, welke hier, voor deezen, plagt te ſtaan. Aan de zuidzyde deezer Plaatſe, ſtaat het gebouw, welk, voornaamlyk, dient tot eene

Ver-

(*s*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 15 *July* 1616. *f.* 174 verſo.
(*t*) *Voiez* Semaine burleſque d'Amſterdam *p.* 138.

Vergaderplaats voor de Raaden ter Admiraliteit. De gevel van dit gebouw, welk, voor 't grootste gedeelte, uit gebakken steen, gemaakt is, rust op een wit hardsteenen voetstuk en diergelyke zuilen. 't Gebouw is drie verdiepingen hoog. De kap of frontespies van den gevel is, met fraai hardsteenen beeldwerk, versierd, vertoonende, in 't midden, een' Leeuw, die, door twee vliegende wigtjes, bekranst wordt; den Hollandschen tuin bewaakt, en twee kruiswys geplaatste Ankers, zynde het wapen der Admiraliteit, vasthoudt. Ter regter zyde, ziet men 't beeld der Geregtigheid, met een naakt kind, eenen hoorn van Overvloed houdende, by zig; en daar agter Neptuin op een' Walvisch, met een Schip, Compas, Graadboog en Passer. Ter linkerhand, vertoont zig de Zee-oorlog, omringd van Geschut, Roopaarden, Kruidvaten, Ankers, Zeilen, Scheepskisten en Koopwaaren; en gevolgd van Tritons, Meereminnen, Zeepaarden en andere gedrogten. Beneden, ter wederzyde van den ingang van 't gebouw, staan, op fraaije arduinsteenen zuilen, twee Leeuwen, die 't wapen der Admiraliteit voor zig houden. Uit het dak, steeken vier net gebouwde schoorsteenen, die vier Oorlogschepen der vlagvoerende Opper-Officieren, Admiraal, Luitenant-Admiraal, Vice-Admiraal en Schout-by-Nagt, tot windwyzers, voeren.

Admiraliteits Gebouwen.

In de eerste verdieping van 't gebouw, zyn het *Comptoir van den Commis der hoofdelyke betaalinge* en het *Comptoir van den Equipagiemeester*. Van hier, gaat men, langs eenen

Admiraliteits Gebouwen.

eenen breeden trap, naar de tweede verdieping, alwaar de Raadkamer is, zynde een groot, vierkant vertrek, met twee fraaije schoorsteenen, welker mantels en kolommen, met beeldwerk, versierd, en verguld zyn. De twee schoorsteenstukken zyn, konstiglyk, door *Ferdinand Bol*, geschilderd. In dezelven, wordt de geschiedenis van den jongen Manlius, die, om dat hy, tegen last, gestreeden hadt, op bevel zyns Vaders, onthalsd werdt; en Eneas, de pryzen van den scheepsstryd uitdeelende, keurlyk verbeeld. Ook hangt hier het geschilderd afbeeldsel van den Luitenant-Admiraal Michiel Adriaansz. de Ruiter. Voor den ingang der Raadkamer, boven welken, het wapen van Holland, tusschen twee stroomgoden, uitgebeeld is, heeft men een ruim portaal, en in het zelve een *Comptoir voor de Kamerbewaarders*. Ter wederzyde van de Raadkamer, zyn twee vertrekken. In het westelyke, houden de Raaden afzonderlyke *Besoignes*. En hier staat, tegenwoordig, de pragtige Armstoel voor den Admiraal-Generaal of deszelfs *Representant*, die, in den rug, met het wapen van den Huize van Oranje en de spreuk *Je maintiendrai*, en op het kussen, met het wapen der Admiraliteit, bestikt is. Voor den schoorsteen, in 't zuiden, is een Y-gezigt op oud Amsterdam geschilderd. Aan den wand, hangen ook eenige Zeestukjes, en midden in 't vertrek, een fraai *modél* van een Oorlogsschip van zes en dertig stukken. Het andere vertrek ten oosten dient tot een Spreekvertrek voor den *Raad en Advokaat-*

Fis-

Fiskaal en den *Commis-Generaal*. Tegen den wand, ter wederzyde, leggen, op twee rekken, eenige veroverde ſcheeps vlaggen. Uit dit vertrek, komt men, zuidwaards, in een ander, geſchikt voor de *Commiſſen ter recherche*, werwaards men, uit het Portaal voor de Raadkamer, een' gemeenen toegang heeft. In het zelve, zyn ook eenige vlaggen geplaatſt. Op de derde Verdieping van 't gebouw, zyn de *Secretary* en *Charterkamer* der Admiraliteit, benevens drie of vier kleine vertrekken, die tot Comptoiren voor den Boekhouder van den Equipagiemeeſter, en voor den Zegelklopper, en tot ander gebruik geſchikt zyn. De Secretary heeft twee ſchoorſteenen. In 't Portaal voor dezelve, zyn beſlooten Kaſſen voor de Boden, en ook eenige anderen geplaatſt. In de Charterkamer, ten ooſten der Secretarye, zyn de Notulen van den Raad en andere Stukken en Papieren, door den tegenwoordigen Chartermeeſter, den Heere Mr. Jan Jacob Hartsinck, onlangs, in eene zeer nette orde, geſchikt. Tuſſchen het dak, zyn twee groote looden bakken geſteld, die, gemeenlyk, vol water gehouden worden, om zig van het zelve, by ongeval van brand, te konnen bedienen. Op de Vliering, worden de gereedſchappen nog bewaard, welken men, by de Admiraliteit, in 't oefenen van lyf- en halsſtraffen, plagt te gebruiken.

Admiraliteits Gebouwen.

Tot bewaakinge van 't Admiraliteits- of Prinſen-Hof, zyn eenige Wagten aangeſteld, die, 's nagts, in vier huisjes, op den Ou-

Waakers van 't Prinſen-Hof.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

Oude-zyds-Voor- en Agterburgwal, de wagt houden, en in 't jaar 1662, door 't Geregt der Stad, gemagtigd zyn, om, even als de gewoonlyke Nagtwagt, te waaken tegen brand en andere ongelukken; als mede tegen huisbraak, overlast en diergelyke onbehoorlykheden, omtrent de plaats, waar zy zig onthouden, voorvallende (*u*).

2.

ADMIRALITEITS- *of* LANDS MAGAZYN *en* SCHEEPS-TIMMERWERF.

Oudste Admiraliteits-Magazyn en Scheeps-Timmerwerf hier ter Stede.

Na 't opregten der Admiraliteit, in 't jaar 1597, bergde dezelve, te Amsterdam, haare Scheepsgereedschappen in gehuurde Pakhuizen, die, hier en daar, door de Stad, verspreid waren. Doch daar verliepen niet veele jaaren, of haar werdt een erf, op Uilenburg, tot een Magazyn, en een ander, op Raapenburg, tot eene Timmerwerf afgestaan. De eerste deezer plaatsen geraakte, nogtans, met het vergrooten der Stad, te veel binnenwaards: en zy werden beide, eerlang, te klein bevonden, tot het einde, waartoe zy dienen moesten. In 't jaar 1648, verzogt de Admiraliteit, een Magazyn te mogen bouwen op Marken, tot berging van geschut en kogels. Doch de Vroedschap wees dit verzoek van de hand (*v*). 't Liep aan, tot den twaalfden Augustus des jaars 1655,

(*u*) Groot-Memor. N. V. *f.* 80.
(*v*) Resol. Vroedsch. N. 19. 9 *Jan.* 1648. *f.* 173 *verso.*

1655, eer haar een groot erf op Kattenburg, tot een Scheeps-Magazyn en Timmerwerf, werdt afgestaan, tegen het erf op Uilenburg, en de Timmerwerf op Raapenburg, die zy te vooren bezeten hadt (w). By het erf op Kattenburg, werdt, in 't jaar 1660, nog een groot stuk gronds gevoegd, tot vergrootinge der Scheeps-Timmerwerf (x), die van eene verbaazende uitgestrektheid is.

Admiraliteits Gebouwen.

Midlerwyl, was men, met het graaven der grondslagen van het tegenwoordig Admiraliteits- of Lands Magazyn, begonnen, op den twaalfden September des jaars 1655. In Maart des volgenden jaars, werdt de eerste steen van 't gebouw gelegd, door de Heeren *Jonas Witsen*, *Dirk Herberts*, *Pieter Jacobsz. Buttegaar* en *Reinier van Kuik*; en daarop, zo vlytiglyk, voortgevaaren met timmeren, dat het Magazyn, binnen negen maanden, tot gebruik bekwaam gemaakt werdt. Het staat, op den zuidwesterhoek van Kattenburg, aan en in de groote Kattenburger straat, rondsom in 't water. Het is van harden gebakken steen gebouwd; twee honderd en twintig voeten breed, twee honderd voeten diep, en drie verdiepingen hoog, behalve dat het dak, welk, langs de zyd- en agtergevels, dubbel is, voor eene vierde verdieping verstrekken kan. De vier gevels van 't gebouw zyn, in 't midden, met vier uitsteekende paviljoenen uitgetimmerd. In de frontespiesen van den voor- en agterge-

Beschryving van het tegenwoordig Admiraliteits- of Lands Magazyn.

ge

(w) Groot-Memor. N. IV. f. 70.
(x) Groot-Memor. N. V. f. 16 verso.

Admiraliteits Gebouwen.

gevel, zyn de Zeevaart en de bescherming der zelve, fierlyk, in steen, uitgehouwen. Aan het Paviljoen van den agtergevel, welk, met trappen, naar 't water afgaat, ziet men de wapens der Heeren, die den eersten steen aan 't gebouw gelegd hebben: ook leest men, aldaar, in een opschrift, in steen gehouwen, dat het, in negen maanden tyds, tot gebruik gebragt is. De buitenpoort van vooren, die, op Dorische kolommen, rust, leidt over eene steenen brug, door den ingang van 't gebouw, boven met het wapen der Admiraliteit versierd, in een ruim vierkant Portaal, in welks vier hoeken, van boven, de wapens der vier Heeren Gecommitteerde Raaden ter Admiraliteit, onder welker opzigt, het Magazyn getimmerd is, te weeten, *Cornelis Witsen*, Burgemeester der Stad Amsterdam, *Floris Pietersz van der Hoef*, Burgemeester der Stad Haarlem, *Frans Herberts*, Burgemeester der Stad Gouda, en *Herman van Ewyk*, Domheer te Utrecht, in hardsteen uitgehouwen zyn. Aan de zoldering, hangt een schuitje, welk uit de Straat Davis herwaards gebragt is. Ter wederzyde van dit Portaal, zyn twee ruime vertrekken. De Kamer ter regterzyde pronkt, voor den schoorsteen, met het wapen der zeven Vereenigde Provincien, en met zestien wapens van Raaden ter Admiraliteit. Ook hangen 'er eenige vlaggen en vendels, en, midden in 't vertrek, een modél van een Oorlogsschip van zes en dertig stukken. Boven de deur, tegen over den schoorsteen, is een fraai Schilderstuk van *Bol* geplaatst, welk, voorheen,

in

in de Kajuit van een Admiraliteits-Jagt gestaan heeft, en 's Lands hooge Regeering, in de gedaante eener aanzienlyke Vrouwe, verbeeldt, den staf van bevel aan eenen Zee-overste toereikende. Onder 't stuk, leest men deeze regels van Vondel: Admiraliteits Gebouwen.

De groote Zeevooghdin gebiet den waterheiligh
En Admiraal der Zee, in haaren dienst getreên,
Dat by de Zeevaert voor 's Lants Vrede en Vryheit veiligh,
En zegene den buit en koopvaerdy der Steên.
Hy, vaerdigh om dien last groothartig uit te voeren,
Neemt Sterkheit, Wysheit en Voorzigtigheit te baet.
Nu durft geen Zeegedroght op zee de vinnen roeren.
Zoo groeit den handel aen, ten wasdom van den Staet.

De Raaden ter Admiraliteit, het Magazyn komende zien, vergaderen in deeze Kamer. De andere heeft, tegenwoordig, geen byzonder gebruik. Uit het Portaal, treedt men, regt uit, op eene vierkante Binnenplaats, die gewelfswyze over 't water gebouwd, en omringd is van eene gaandery, rustende op zes en veertig kolommen van gebakken steen, waardoor 't gantsche gebouw onderschraagd wordt. De Plaats plagt met klein geschut belegd te zyn; doch men heeft dezelve, al sedert eenige jaaren, van deeze zwaarte ontlast.

In

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

In de kelders van 't Magazyn, leggen thans meest ledige watervaten en weinige kogels en oorlogstuig. De eerste verdieping van 't gebouw is verdeeld in vier voornaame Magazynen, een tot Spykers en Yzerwerk; een tot Kabels en Touwwerk; een tot Zeildoek en Zeilen, en een tot bloks en 't gene meer tot de talie van een schip noodig is. Uit deeze Magazynen, heeft men, langs steenen trappen, toegang naar de zolders van de tweede en derde verdieping, boven ieder derzelven: op welke zolders, de spykers, het ligt yzerwerk, allerlei staand en loopend want, zeilen, vlaggen, vlaggenstokken, riemen, bloks, lantaarns, kardoeskookers, kruidhoorens, kruidmaaten, potten, ketels, en veelerlei ander Stuurmans- Konstapels- en Koks-gereedschap, in byzondere kassen, hokken, bakken en laaden, in eene zeer nette orde, geplaatst zyn. Ook heeft men, op de tweede verdieping, eene Zeilenmaakers- en eene Compassenmaakers-Werkplaats. Doch een voornaam gedeelte deezer verdiepinge, langs den voorgevel in 't zuidoosten, is geschikt tot eene Wapenkamer, waar 't handgeschut, zyd- en ander geweer, welk in den zeekryg gebruikt wordt, in byzondere kassen, wordt bewaard. Tusschen de twee gedeelten van het dak, loopt, langs de zyd- en agtergevels van 't gebouw, een waterbak, die zestienhonderd tonnen waters houdt. Men plagt dit water, langs looden buizen, in welken groote koperen kraanen staken, op alle de verdiepingen, te konnen bren-

brengen, om 'er zig, voornaamlyk by ongeval van brand, van te bedienen; doch, sedert de verbetering der bluschgereedschappen hier ter Stede, zyn deeze buizen en kraanen weggenomen. Voorts, steeken, aan de vier hoeken van 't gebouw, vier schoorsteenen ten dake uit, die ieder eene konstig gewerkte koperen Sphere draagen. Tusschen de daken, ten noorden, is een hoog plat, van waar men een ruim en ver uitzigt heeft, over 't Y en de Zuiderzee. In 't jaar 1740, bevondt men eenige zakking in de grondslagen van 't Magazyn; die, sedert, verholpen werdt. Ook stevigde men de wanden van 't gebouw, door eenen zwaaren steenen beer, die, van onderen, tegen dezelven gelegd werdt.

Admiraliteits Gebouwen.

De Admiraliteits-Scheepstimmerwerf heeft twee toegangen, een' over eene brug uit het Magazyn, en een' uit de groote Kattenburgerstraat, van welke zy, met eenen hoogen steenen muur, afgescheiden is; waar langs zy zig tot aan 't Y toe, ter lengte van omtrent vyftienhonderd voeten, uitstrekt. De laatstgemelde toegang is eene groote steenen poort, op welke een sierlyk steenen Koepeltoorentje staat, voorzien van een Uurwyzer en Slagklok. Door deeze poort getreden zynde, komt men op een vierkant plein, *de Beurs* genaamd, daar 't arbeidsvolk vergadert, als 't betaaltyd is. Voorts ontmoet men, ter wederzyde, de wooningen van twee der Onder-Equipagemeesters, van den Commis, van den Meester-Timmerman, en van een

Beschryving der tegenwoordige Admiraliteits-Scheeps-Timmerwerf.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

of twee mindere Bedienden. Wyders, is de Werf, langs de zuidooſtzyde, betimmerd met zwaare ſteenen Lootſen, in byzondere vertrekken verdeeld. Hier heeft men de groote Smids-winkel, daar ankers en veelerlei zwaare yzeren gereedſchappen vervaardigd worden. Voorts, byzondere Werkplaatſen voor Blikſlagers, Zwaardveegers, Huistimmerluiden en Schipbeſchieters, Schuitentenmaakers, Roopaardenmaakers, Schilders, Maſtenmaakers, Blokenmaakers, Metſelaars, Loodgieters, Riem- en Boommaakers, Kuipers enz. Vooraan op de Werf, ſtaat eene Stookloots, daar 't ligte hout, welk in en aan de Schepen verbruikt wordt, lenig wordt geſtookt, wanneer het zig gemakkelyker buigen en verwerken laat.

Ten einde van de Werf, ſtaat nog een groot *Scheepsmagazyn*, tot berging der Scheepsbehoeften en gereedſchappen, die uit zee aangebragt, en in 't eerſtgemelde Magazyn, niet bekwaamlyk, gebergd konnen worden. Het is, met de vliering, ook vier verdiepingen hoog, en heeft een dubbel dak. In den voorgevel, boven de Poort, naar welke, men over eene ſteenen brug toegang heeft, ſtaan drie wapens der Raaden ter Admiraliteit, onder welker opzigt, dit gebouw geſtigt is: en op de lyſt van den agtergevel, ſtaat het wapen der Admiraliteit, door twee Leeuwen beſchermd, in ſteen uitgehouwen. De kelders dienen, voornaamlyk, tot berging van yzeren ballaſt voor de Oorlogsſchepen. Op de eerſte verdieping, worden de kabels, boeijen en an-

andere zwaare Scheepsbehoeften gebergd: op de derde, de ligter Scheepsnoodwendigheden. De tweede is in verscheiden' winkels onderscheiden, alwaar de bloks, het staande en loopende want, en veele andere behoeften, tot de uitrustinge der Schepen vereischt, gereed gemaakt worden. Tusschen 't dubbel dak, legt een groote Waterbak, waaruit het water, langs looden buizen, geleid wordt tot op de eerste verdieping, alwaar het, tot groot geryf der buuren hier omtrent, door zwaare kraanen, kan getapt worden. Ook zou men 'er zig, by ongeval van brand, van konnen bedienen, ten welken einde, dit Magazyn van drie brandspuiten voorzien is. Voor het zelve, is 's Lands *Geschutwerf*, die, doorgaands, met een groot getal van metaalen en yzeren stukken geschut belegd is. Ook staat hier, aan 't Y, eene zwaare *kraan*, om Kanon en andere zwaare lighaamen te lossen en te laaden, en om de Scheepsmasten uit- en in te zetten. Admiraliteits Gebouwen.

Regt voor 't eerstgemelde Magazyn en de Timmerwerf, is het groote *Scheepsdok*, alwaar de volbouwde Oorlogsschepen, gewoonlyk, onttakeld, worden opgelegd. Het is een ruim vierkant, rondsom met paalen bezet, op welken, op zekere afstanden, Wagthuisjes geplaatst zyn, waarin de Schepen, by dage en by nagt, door aangestelde wagten, bewaakt worden. Voorts, zyn 'er, in 't paalwerk, twee openingen, eene naar den kant van de Werf, en eene naar

Admiraliteits Gebouwen.

buiten, door welken de Schepen, in en uit het Dok, gebragt worden. By de uitvaart naar buiten, ſtaat een ſterk *Wagthuis*, welk met geſchut voorzien is. De Werf naar den kant van het Dok toe is, eigenlyk, tot het bouwen van groote Schepen geſchikt: het overige en kleinſte gedeelte der Werf, naar den kant van 't Y, dient tot het timmeren van Sloepen, Booten en ander klein Vaartüig.

3.

Admiraliteits-Lynbaan.

Beſchryving van de Admiraliteits Lynbaan.

De Stad, in 't jaar 1660, met de Admiraliteit, wegens 't opregten eener nieuwe Lynbaan, zynde overeengekomen (y), werdt dezelve, in 't zelfde jaar, gebouwd, aan 't einde van Ooſtenburg, nevens en beooſten de Lynbaan der Ooſtindiſche Maatſchappye. 't Gebouw is vyf en vyftig voeten breed, en omtrent agttienhonderd voeten lang, en pronkt, met twee kruiswys geplaatſte ankers, het wapen der Admiraliteit, onder een fraaije Feſton, in den voorgevel, op wiens lyſt, een Leeuw met een zwaard en zeven pylen, het wapen der Vereenigde Nederlanden, geplaatſt is. De agtergevel is, met de byzondere wapens der Vereenigde Provincien, verſierd. De buiten-muuren van 't gebouw zyn wel drie voet dik: de binnen-muur, die 't gebouw,

(y) Reſol. Vroedſch. *L*. B. 20. *Jan*. 1660. *f*. 239 *verſo*.

bouw, in de lengte, in twee deelen scheidt, rust op open boogen. Aan de eene zyde, de *groote Baan* genaamd, worden de kabels geslaagen: aan de andere, de *kleine Baan* geheeten, wordt het ligter touwwerk gemaakt. Ook is hier de plaats, daar de hennip gehekeld; de Stoof, daar het touwwerk lenig gemaakt; de Teerketel, daar het geteerd wordt, en al wat verder tot eene zwaare Touwslaagery wordt vereischt. De zolders van 't gebouw dienen tot berging van hennip, roopaarden, ledige vaten enz. De wooning van den Onder-Opzigter over 't werkvolk is voor aan de straat. Langs de zuidoostzyde van 't gebouw, van buiten, legt gemeenlyk een goede voorraad van Scheepsankers.

GEBOUWEN der OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

XXVII.

GEBOUWEN *der* OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

I.

OOSTINDISCH-HUIS.

Toen, reeds voor 't einde der zestiende eeuwe, de handel op Oostindie derwyze was toegenomen, dat men, hier ter Stede, eene Oostindische Maatschappy hadt, die den naam droeg van *de oude Compagnie*, werdt, by de Vroedschap, besslooten, deeze Maatschappy te geryven met een erf tot een Pakhuis op Raapenburg, niet verre van 't

Aanleiding tot het stigten en vergrooten van het Oostindisch Huis.

GEBOUWEN der OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

't Ryzenhoofd aan 't Y (z); welk Pakhuis, sedert, herbouwd, en nog in wezen is. Het staat op den westerhoek van de Foeliestraat; heeft twee aanzienlyke gevels, en een' gang aan de westzyde, die eene groote steenen poort aan de straat heeft, boven welke, het gewoone merk der Maatschappye alhier uitgehouwen is. Met den aanwas des Oostindischen Speceryhandels, werdt, aan de Vereenigde Oostindische Maatschappye, die, in 't jaar 1602, opgeregt was, *Stads Bos-* of *Geschuthuis*, staande ten einde van de Hoogstraat, verhuurd, voor tweeduizend guldens in 't jaar (*a*). En 't leedt naauwlyks twee jaaren, of men besloot, de Maatschappy te geryven met meerder plaats, omtrent het Boshuis; en Stads geschut, welk daar, voor een gedeelte, nog was blyven leggen, over te brengen naar de Voetboogsdoele (*b*), die, sedert, gedeeltelyk, tot een Stads Wapenhuis verbouwd werdt. In 't jaar 1608, werdt haar een erf op Raapenburg, tot eene Scheepstimmerwerf, afgestaan (*c*). 't Pakhuis in de Hoogstraat, eerlang, te klein geworden zynde, kwam de Stad, met de Maatschappye, in 't jaar 1658, overeen, om haar, nevens het zelve, een ander te bouwen, welk zig, tot aan den ingang der Waalen Kerke, uitstrekken (*d*), en waarvoor de Maatschappy, tegen vier

(z) Resol. Vroedsch. N. 8. 8 *Nov.* 1599. *f.* 284.
(a) Resol. Vroedsch. N. 8. 14 *April* 1603. *f.* 423, 424.
(b) Resol. Vroedsch. N. 10. 20 *April* 1605. *f.* 59 *verso*.
(c) Resol. Vroedsch. N. 10. 25 *Jan.* 1608. *f.* 162 *verso*.
(d) Resol. Vroedsch. Lr. A. 14 *Jan.* 1658. *f.* 279.

vier en een half ten honderd van de kosten der timmeringe, in 't jaar, aan huur betaalen zou (*e*). Ten deezen tyde, betaalde de Maatschappy, voor huur van 't oude Oostindisch-Huis, in de Hoogstraat, zeven duizend twee honderd guldens in 't jaar. De huur van 't nieuwe gebouw, naast den ingang der Waalen Kerke, die drie duizend negen honderd vyf en dertig guldens beliep, kwam hierby; zo dat de jaarlyksche huur, voortaan, elf duizend een honderd vyf en dertig guldens beloopen zou. Doch alzo, in 't jaar 1661, nog eenige verbeteringen aan 't Oostindisch-Huis geschied waren, werdt de huur van het zelve, op elf duizend vyf honderd guldens in 't jaar, bepaald (*f*). In 't begin des jaars 1720, besloot de Vroedschap dit zo dikwils vergroot gebouw aan de Maatschappye te koop aan te bieden (*g*), en my is onderregt, dat zy 'er, wat laater, twee honderd vyf en zeventig duizend guldens voor betaald heeft, mids haar 't gebruik van Stads grooten Moddermolen, tot het diephouden van haar Dok, vergund werdt, zo dikwils, als zy 't noodig hebben mogt. Gebouwen der Oostindische Compagnie.

Het Oostindisch-Huis, waarvan wy spreeken, bestaat dus, uit drie aan een gevoegde gebouwen. Het oudste, tegenwoordig het *Oude Slagthuis* genaamd, staat op den hoek van de Hoogstraat, en strekt zig langs den Kloveniers-burgwal of Oostindische Beschryving van het zelve.

(*e*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 151.
(*f*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 20 *verso*.
(*g*) Resol. Vroedsch. Lit. GG. 25 *Jan.* 1720, *f.* 8.

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

sche Kaai, uit tot aan 't Krankzinnigen-huis. Het heeft vyf ingangen, waaronder twee kleinen, op den Burgwal; en een in de Straat, welke laatste geopend wordt, wanneer 'er Speceryen of andere Indische Koopmanschappen, die, op de ruime zolders van 't Slagthuis, bewaard worden, moeten worden afgeleverd. Voorts, geschieden, in 't Slagthuis, de aanbesteedingen der leevensmiddelen en andere waaren, die tot onderhoud van 't Scheepsvolk dienen, of naar Oostindie verzonden worden. Ook worden deeze waaren, voor een groot gedeelte, in 't Slagthuis ontvangen, en uit het zelve gelaaden in Ligters, dieze aan boord der Oostindische schepen voeren. Het tweede gebouw, welk het Oostindische Huis uitmaakt, staat bewesten het gemelde in de Hoogstraat, en aan dit is, eindelyk, het derde en nieuwste gevoegd, welk zig nog meer westwaards tot aan den ingang der Waalen Kerke strekt. Beide deeze gebouwen hebben eenen gemeenen ingang in de Hoogstraat, zynde eene sierlyke hardsteenen Poort, nevens welke, de deur naar 't Wagthuis is, waarin zig de waakers onthouden, die 't Huis, van buiten en van binnen, by nagt en by dage, bewaaken. Door de Poort, komt men op eene ruime vierkante Binnenplaats, daar 't Bootsvolk byeenkomt, om aangenomen of gemonsterd te worden. Voorts, zyn, op deeze Plaats, de op- en toegangen naar alle de kamers en vertrekken van 't Huis, die zeer veelen in getal en tot veelerlei byzonder gebruik geschikt zyn. In sommigen,

daar

daar de Bewindhebbers vergaderen, zyn eenige Chineesche en andere Schilderyen geplaatst. Een bovenvertrek van 't zuiderdeel des gebouws dient tot eene Wapenkamer, alwaar veelerlei geweer, welk in den oorlog te water en te lande te passe komt, wordt opgelegd. Ook is hier de groote Zaal, alwaar de openbaare veiling der Indische waaren geschiedt.

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

2.

Oostindisch Zeemagazyn en Scheepstimmerwerf.

De Scheepstimmerwerf op Raapenburg, die der Maatschappye, reeds in 't jaar 1608, was afgestaan, door den tyd te klein geworden zynde, vondt zy, na de vergrooting der Stad, omtrent den jaare 1660, geraaden, dezelve te verleggen op Oostenburg. Hier kogt zy eenige erven van de Stad, ter breedte van zes honderd zes en dertig, en ter diepte van ruim agt honderd voeten, voor eene somme van zeven duizend zes honderd en twintig guldens (*b*): welke erven, door twee wyde dwarsgraften, in drie Eilandjes, verdeeld werden. Op het eerste deezer Eilandjes, werdt een groot Zeemagazyn gestigt, ten einde der groote Oostenburger straat, welk het gantsche erf in de breedte beslaat. De twee an-

Beschryving van het Oostindisch Zeemagazyn en Timmerwerf.

(*b*) Groot-Memor. N. V. *f.* 56 *verso*.

andere Eilandjes werden aangelegd tot Scheepstimmerwerven.

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

Het Oostindisch Zeemagazyn, veeltyds het *Oostindisch-Buitenhuis* genaamd, is vier verdiepingen hoog, zeventig voeten diep, en, ter wederzyde, van vooren en van agteren, met vleugels uitgebouwd. Op den voorgevel, die, zo wel als de agtergevel, in 't midden, Paveljoenswyze, uitsteekt, staat een fraai Koepeltoorentje van hout met lood bekleed, en met twee Uurwyzers en een Slagklok voorzien. Voorheen, staken 'er vier schoorsteenen ten dake uit, die weggenomen zyn, om dat zy 't Magazyn, alwaar nu niet gevuurd wordt, te zeer bezwaarden. Men komt in 't gebouw, over eene brug, voor welke, ter regter zyde, een *Corps de Guarde*, ten dienste der waakeren van 't Magazyn, en ter linkerzyde, een Comptoir voor eenige Bedienden geplaatst is. Men treedt, in 't Magazyn, door eene aanzienlyke hardsteenen Poort van de Toskaansche bouworde. Diergelyk eene Poort is ook in den agtergevel van 't gebouw. In 't Portaal tusschen deeze twee Poorten, is een vertrek voor den Constapel, en een ander voor den Poortier. In 't eerste, leggen, doorgaands, eenige kleine stukjes geschut. In 't andere, staat eene brandspuit. Ter wederzyde der Poorte van den agtergevel, zyn de ingangen naar de pakhuizen der eerste verdiepinge. Men heeft hier een Spykerpakhuis, een Pakhuis voor kabels en touwwerk en een Yzerpakhuis aan de regter zyde. En aan de linker zyde,

een ruim Slagthuis, daar 't hoornvee ten dienste der Oostindische Schepen, geslagt, afgehouwen en ingezouten wordt. Tegenwoordig, hangt men hier vyftig of zestig geslagte beesten te gelyk aan den haak. Op de tweede verdieping, zyn, langs den agtergevel, eene groote menigte en verscheidenheid van Scheepsnoodwendigheden geplaatst. Langs den voorgevel heeft men 't Porcelein-Magazyn, de Peper-zolder, en de zolder, daar de fyner Speceryen, in beslooten kassen, bewaard, en ook verlezen worden. De Cauris wordt hier ook uitgezogt. De zolders der derde verdiepinge zyn ook van Specerykassen voorzien. Ook legt 'er Peper los en in baalen. Een gedeelte deezer verdiepinge wordt tot eene Loots voor de Huistimmerluiden gebruikt. De Kaneelzolder is op de vierde verdieping. Het uitschot der Speceryen wordt op de vliering gelegd, op welke, voorheen, de Zeilenmaakers werkplaats plagt te zyn. Doch deeze is, in 't jaar 1752, verplaatst in een gebouw, welk, in 't gemelde jaar, voor de brug, ter regterzyde, naar de agterstraat toe, gestigt werdt, en waaraan, volgens een opschrift in den voorgevel, *Nicolaas Willem Hartman*, op den twintigsten April 1752, den eersten steen gelegd heeft. Het gebouw is drie verdiepingen hoog, behalve de vliering. De benedenste wordt, door de bedienden van 't Slagthuis, gebruikt, om Vleesch en Spek te zouten en te bergen. Op de tweede worden de nieuwe Zeilen en 't Zeildoek bewaard, en somtyds ook natte

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

zei-

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

zeilen gedroogd. De derde verdieping is de werkplaats der Zeilenmaakeren. Op de vliering, worden de oude zeilen en ander linnengoed, tot scheepsgebruik, gebergd. Agter het gebouw, van welk wy spreeken, staat een ander, welk, reeds in 't jaar 1720, gestigt is, en waaraan, volgens een opschrift in den voorgevel, op twee hardsteenen, *Gerrit Hooft de Jonge*, *Dirk Sautyn*, *François de Witt* en *Adriaan van Loon de Jonge*, den agttienden April des gemelden jaars, den eersten steen gelegd hebben. Het is eene verdieping hooger dan het voorgemelde, en gebouwd rondsom eene vierkante binnenplaats, die met Verwhout belegd is. Het gebouw dient tot een pakhuis voor Koffy, Tin, Drogeryen, Speauter, Katoenen-garens, en veele andere waaren, die uit de Indien worden aangebragt. Men kan de goederen hier, door middel van zes windassen, te water, en van vier, te lande, opslaan en aflaaten. De Katoenen-Lywaaten worden gelegd in het Pakhuis der Compagnie, op de Y-graft, nog de *oude Werf* genaamd.

Uit het groot Oostindisch-Magazyn, welk wy, in de eerste plaats, beschreeven hebben, komt men, over eene brug, op het tweede Eilandje, ter wederzyde met lootsen bezet, voor de Scheepstuigmaakers, Blokenmaakers, Schuitenmaakers, voor welker Loots eene Werf legt: voorts, voor Roopaarden-, Spillen-, en Braadspitmaakers, Beeldhouwers, en Riemmaakers. By de Loots deezer laatsten, staat het model van

het

het eerste Schip, welk op deeze werf gebouwd, en *Zuidpolsbroek* genaamd werdt. By den naam van 't schip, ziet men 't jaartal 1663. Van het tweede Eilandje, komt men, over eene brug, op het derde of de eigenlyke Scheepstimmerwerf. Deeze is, voor aan, ook, ter wederzyde, met lootsen bezet. Men ontmoet hier de groote Smedery, waar met agttien vuuren gesmeed wordt; twee ten dienste der Ankersmids. Agter dezelve, staat de Stoof, daar 't beschot tot scheepsgebruik lenig wordt gemaakt. Voorts heeft men hier eene Loots voor de houten Nagelmaakers, eene Spykerloots en eene Loots voor de Schipbeschieters. De Equipagemeester heeft hier by ook een Comptoir en Spreekvertrek. Het derde Eilandje is verre het grootste van de drie, en omtrent drie honderd en vyftig voeten lang. Voor het zelve is het Dok der Maatschappye, met paalwerk, in 't Y afgeperkt, alwaar de Oostindische Schepen, onttakeld, leggen. De Meester Timmerman heeft zyne wooning voor 't Magazyn, tusschen de groote en kleine Oostenburger straat.

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

3.

Lynbaan *der* Oostindische Compagnie.

Beschryving van de Lynbaan der Oostindische Compagnie.

In 't begin des jaars 1660, droeg de Stad, aan de Oostindische Maatschappy, den grond op Oostenburg, beoosten de Agterstraat, het Magazyn en de Werf, op, tot eene

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

eene Lynbaan, en tot een *Teer-Magazyn*; het uiterste einde van de Stads vesten aan deezen kant, by het Bolwerk *Zeeburg* (*i*). De Lynbaan, tot welke men ook van de Werf, over eene brug, toegang heeft, legt naast die der Admiraliteit ten westen, en heeft juist dezelfde lengte; doch het gebouw, welk, voor aan de Oostenburger graft, ten deele tot eene wooning voor den Equipagemeester, ten deele tot een Hennip- en Touwpakhuis, is gestigt, is veel hooger, breeder en aanzienlyker, en pronkt met eenen fraaijen voorgevel, in welks nette Frontespies, het merk der Vereenigde Oostindische Compagnie, zynde de letters V. O. C. dooreen gevlogten, in steen, uitgehouwen is. De agtergevel is, op gelyke wyze, versierd. De Lynbaan zelf heeft haare groote Stoof en Teerketel. Boven dezelve, is een zolder, daar de hennip gehekeld wordt. Het *Teer-Magazyn* staat een stuk wegs van de Lynbaan, rondsom in 't water. Het is een vierkant gebouw van twee verdiepingen, en met een dubbel dak voorzien. Beneden wordt de Harpuis gemaakt, en de voorraad van Teer bewaard. Boven is eene Kuipery en Schipbeschieters winkel. Tegen over dit Magazyn, agter het Bolwerk Jaap-Hannes, staat de Zaagmolen der Oostindische Maatschappye, alwaar het hout, welk zy tot Scheepsgebruik noodig heeft, gezaagd wordt.

XXVIII.

(*i*) Groot-Memor. N. V. *f.* 20 *verso*.

XXVIII.

Westindisch-Huis *en* Pakhuis.

Beschryving van het Westindisch Huis *en* Pakhuis.

De Vaart naar Guinea en de Westindien, hier ter Stede, zo wel als die naar Oostindie, ook reeds voor 't einde der zestiende eeuwe, ondernomen zynde, vondt de Vroedschap, in 't jaar 1599, geraaden, aan zekere vereenigde Maatschappye, handelende op Guinea, een erf digt by 't Ryzenhoofd toe te staan (*k*). Dit erf lag ter plaatse, daar nu het nieuwe Werkhuis staat, en men timmerde 'er, eerlang, een Pakhuis. Doch na 't opregten der Westindische Maatschappye, in 't jaar 1621, verkreeg zy eene plaats tot het houden haarer Vergaderingen, op den Haarlemmerdyk, aan de Heeren-markt, in een gebouw, welk tot eene Vleeschhal en Wagthuis geschikt was (*l*). 't Veroveren van Brazil, in den jaare 1630, bragt zo veel toe tot den bloey der Maatschappye, dat zy, in 't jaar 1642, op den noordelyken hoek van Raapenburg, aan 't Y, nog een groot en sterk Pakhuis bouwde, tot berging der Westindische waaren. In 't jaar 1646, verzogt zy, dat de Stad een nieuw Huis voor haar bouwen wilde, op 't nieuwe Waals-Eiland. Doch dit verzoek werdt afgeslaagen (*m*). Men voorzag, naar 't schynt, het verval der Maatschappye, welker zaaken in Brazil, ten dee-

(*k*) Resol. Vroedsch. *N.* [illegible] 8 *Nov.* 1599. *f.* 284.
(*l*) Resol. Vroedsch. N. 13. 15 *May* 1623. *f.* 208 *verso.*
(*m*) Resol. Vroedsch. N. 19. 10 *Jan.* 1646. *f.* 72.

Westindisch Huis en Pakhuis.

deezen tyde, reeds geweldiglyk verloopen waren, en eerlang zo veel verder verliepen, dat zy, in 't jaar 1654, gantsch Brazil wederom kwyt raakte. Zy was toen niet in staat, om de huur van haar Huis op den Haarlemmerdyk op te brengen. 't Bleef dan ledig staan, en de Maatschappy hieldt haare Vergaderingen, in haar Pakhuis op Raapenburg. 't Westindisch Huis op den Haarlemmerdyk werdt, in of kort na 't jaar 1657, verhuurd tot eene Herberg (n), die, sedert, het *Nieuwe - zyds - Heeren - Logement* genaamd werdt. De Maatschappy, buiten staat om haare schulden te voldoen, in 't jaar 1674, geheellyk vernietigd; doch te gelyk, van nieuws, op eenen anderen voet, opgeregt zynde, huurde de Voetboogsdoele, op den Singel, tusschen den Heiligen Weg en 't Spuij, van de Stad, tot het houden haarer Vergaderingen, voor duizend guldens 's jaars (o). In, of omtrent het jaar 1654, hadt de Stad de Pakhuizen der Maatschappye, die digt aan 't Ryzenhoofd stonden, reeds van haar gehuurd, tot een Werkhuis voor de Bedelaars (p). En in 't jaar 1736, werdt dit Huis, tegen de gewezen Voetboogsdoele, ingeruild van de Westindische Maatschappye (q), die 't laatstgemelde gebouw, nog tegenwoordig, bezit, en 'er haare Vergaderingen blyft houden.

Het Westindisch Huis, of de gewe-

(n) Resol. Vroedsch. *Lr.* A. 8 *Jan.* 1657. *f.* 180.
(o) Groot-Memor. N. VI. *f.* 160, 161.
(p) Resol. Vroedsch. N. 21. 16 *Jan.* 1654. *f.* 140.
(q) Resol. Vroedsch. *Lr.* LL. 12 *Sept.* 1736. *f.* 84.

wezen Voetboogsdoele is een oud gebouw, met verscheiden' groote vertrekken, tot gebruik der Bewindhebberen van de Westindische Maatschappye, en van derzelver bedienden geschikt. Ook houden de Directeuren *der* Societeit *van* Suriname, die, in 't jaar 1682, opgeregt is, hier hunne Vergaderingen. Boven de hardsteenen Voorpoort van 't gebouw, die van de Dorische orde is, ziet met eene staalen Voetboog, Pylen en ander oud oorlogstuig, konstiglyk, uitgehouwen. En boven eene andere deur, die, door eene soort van een portaal, ten toegang verstrekt naar eene binnenplaats, op welke verscheiden' vertrekken hunnen ingang hebben, is een S. Joris, den Draak doorsteekende, aartiglyk, uitgebeeld. Het Pakhuis der Maatschappye, op den hoek van Raapenburg of de Y-graft, tegen over de Kalkmarkt, is een groot gebouw, met drie gevels, welker middelste met een' kap of frontespies gedekt is, in welke, het merk der *Geoctrojeerde Westindische Compagnie*, zynde de letters G. W. C., door elkanderen gevlogten, is uitgehouwen. De Commis der Equipage en de Schipper van de Jagten der Westindische Compagnie hebben hunne wooning in het onderste noordoostelyke gedeelte van 't gebouw. Het is, wyders, van zulke ruime zolders voorzien, dat 'er de waaren, die de Maatschappy uit de Westindien aanvoert, doorgaands, ligtelyk, konnen gebergd worden.

West-indisch Huis *en* Pakhuis.

Bylaagen L^r. A.

BYLAAGEN

op het III. Deel, I. Boek.

L^r. A.

Ordonnantie van Burgemeesteren van Amsterdam voor Willem Huysman, *Bewaarder van der Stede Zwaanen*, gedagtekend, den 16 Augustus des jaars 1549.

Op huyden hebben myn Heeren d'ambochsheer ende burgemeesteren der Stede van Aemstelredamme aengenoemen *Willem Huysman* omme te hebben die toezicht ende bewarenisse van der Stede Zwaenen, te wetene, dat hy in 't voerjaer toezicht hebben zal opte Zwaenen die broeijen willen, den zeluen ruychte toevoeren omme bequamelicken nesten te maicken, die jongens te fnuycken, splisvoeten ende maercken. Item zal alle jaers, een maent voor kermisse, by den ambochsheere ende burgemeesteren coemen, ende den zeluen te kennen geuen hoe veel jonge zwaenen in 't voerjaer gekipt ende aengevoet zyn, ende hoe veel zy der zeluer jonge Zwaenen opgehaelt willen hebben tot kermisswaenen, ende zoe veel hem dan gelast worde op te haelen, die zal hy tot zynen coste zoecken, ophaelen ende leueren in handen van de poertiers van de reguliers poert, die de zelue meesten, ende den ambochsheeren, burgemeesteren, trezorieren, ende anderen daer aff hem beueel gedaen zal worden, hoer kermisswaenen te huys zullen brengen, daer aff zy hebben zullen van 't stuck twee stuuers van den trezoriers, daer voer die zelue poortiers die voorsz. Zwaenen des winters alst ge-

geslooten water is mede vueren ende onderhouden zullen. Item zal die voorsz. *Willem Huysman*, alle jaers, als 't begint te vriezen, alle der Stede Zwaenen by malcanderen brengen omtrent de reguliers poert, omme daer by de poertiers gevuert te werden, voer al welcke zyne moeyte ende bewarenisse hy jaerlicx tot wedden hebben zal die somme van dertien scellinghen ende vier penningen vlaems, verschynende *assumptionis marie* (1), daer van t eerste jaer wedde verschynen zal *assumptionis marie*, anno XV ^{c} L. Actum den XVI[en] Augusti, anno XLIX.

BYLAAGEN Lr. A.

(1) Dat is, den 15 Augustus.

BYLAAGEN
L^r. B.

L^r. B.

COPIA *van der Sententie by de ma^t. van de Coninginne gegeuen tusschen die eygenaers ende geerfde van der laistaigie ter eenre, ende den burgermren dezer Stede ter andere noepende 't vastmaicken van de voorsz. Lastaige*, op den vyftienden September des jaars 1545.

ALzo die gemeyne eygenaers ende geerfde van der lastaige gelegen buyten de Stadt Amstelredamme aen de ma^t. van der Coninginne van hongrye etc. regente van Key. Ma^t. in deze zyne erfnederlanden by diversche supplicatien hadden verzocht te willen ordonneeren ende hemluyden consenteren de voorsz. plaetze genaempt Lastaige te besluyten, vestegen ende vereenigen mit die voorsz. Stadt sustineerende dat tzelue weezen zoude de gemeen oerboer ende prouffyt der voorsz. Stadt ende oick verzeekertheyt nyet alleenlyck van der Stadt, nemaer oick van den scepen ende goederen aldaer arreuerende, alzoe wel in tyde van Oirloge als oick in tyde van groote onwederen, tempeesten ende ysganck, daer doore die vreemde coopman te meer geneegen zoude werden de voorsz. Stede ende den Lande van holl^t. te hanteeren ende frequenteeren, ten dien fyne allegerende ende bybrengende diuersche redenen, feyten, ende middelen presenterende de voorsz. beueestinge zelue tot hoerluyder coste te doen doen in zulcker manieren als 't haer ma^t. oft haeren Commissaryssen belieuen zoude te ordonneeren, mitz by dien van Amstelredam hemluyden laetende genyeten ende gebruycken van alzulckè incommen ende prouffyten als de voorsz. Stede doer de oirz icke van der voorsz. beueestinge vallen ende toe-

coe-

coemen zouden moegen, totter tyt toe dat zy ten vullen gerecompenseert zouden werden ende dat bouendien den burgermeesteren ende regenten der zeluer Stede verboeden zoude warden voorts te gaene met zekere reparatie by hemluyden begonst aen S^t. Anthonis poorte tot aen der stont dat op heurluyder voergaende verzoucke geordineert soude werden. Ende dat die voorst burgemrs ende Regenten de voorst supplicatien gezien hebbende by diversche redenen, feyten ende middelen by gescrifte quergegeuen gesustineert hadden ter contrarien der voorst supplianten verzouck ongefundeert zynde, ende dat 't zelfde der Stede noch oerboerlyck noch prouffytelick wezen zoude nemaer geheel hinderlyck der gemeene weluaert ende neeringe van de voorst Stede, Ende mittertyt causeeren de desolatie ende verderffenisse van der ouder Stede, verzouckende mitsdien, dat den voorn. Supplianten heurlieder verzouck ontseyt zoude werden, ende henlieden geconsenteert met heurl. begonste werck voert te moegen gaen;

Bylaagen L^r. B.

De voers. haer Ma^t. gezien hebbende de redenen by beyde partyen ten eynde als bouen overgegeuen; heeft alvoerens gecommitteert heer Lodewyck van Vlaenderen, heere van Praet, ridder van der oirdene, tweeste Camerlinck der Key. Ma^t. hooft van zynre fynancien ende demeynen, ende Stadthouder van den Landen van holl^t. ende Utrecht, mitsgaders den heer van assendelft ende elcken van hen omme hen op alle des voors. is te informeeren ende bezondere off t' innemen ende vereenigen van der voors. lastage weezen zoude meer tot oirboir weluaeren ende prouffyt dan tot achterdeele schade ende Interest van der voors. Stede ende Inwoonders van diene, ende voorts daer op hoeren d'oorconden die beyde partyen zouden willen beleyden ende andere waert

BYLAAGEN L^r. B.

noot. Ende voirts visitatie neemen ende doen mitter ooghe, ende te verstaen hoe veel die voors: vereeninghe costen ende waermen die penn. daer toe behoeufuende ten minsten grieue zoude moegen vinden, Ende op al haere Ma^t. bescheyt ouerzeynden mit hoeren advyze om voerts gedaen te zyne zoe men zoude bevinden behoerende, den welcken volgende de voorsz. Cômysen hebben ter plaitze geweest, ende van als visitatie genoemen partyen gehoirt ende hemluyden geinformeert op de redenen ende feyten, by hemluyden aen beyden zyden voort gestelt, Ende daer naer hoerlieder gebezungneerde mit hoerluyder aduyze haere Ma^t. ouergezonden achtervolgende hoerl. Commissie. Die Coninginne hebbende alle 't zelue gedaen visiteeren ende daer aff rapport gehoort by aduyse ende deliberatie van den raide neffens haer wezende verclaert den voorñ. Supplianten in heurluyder verzouck nyet gefundeert zynde. Ende nyetmin begeerende te voirderen de gemeyne weluaert ende prouffyt van de voirs. Stede ende van allen den Inwoenders van dien, ende te vermeerderen aldaer die neeringe ende negociatie consenteert den voorn. Burgerm^rs ende Regierders te moegen volmaicken die muer streckende van S^t. anthonis poorte noortwaerts tot verby den eersten thoore daer nu staende, zulcx als eerst by heml. geaduiseert is geweest Ende des nyettemin van stonden aen mit alder diligentien postponerende allen anderen wercken te doen maicken by aduyse van zulcke Commysen als haere Ma^t. aldaer ter plaitze zeynden zal de schotdoeren dienende ende behoufuende aan twee sluysen leggende binnen der zeluer Stede, deen aen de nyewe zyde by der haerlemsche poorte, ende d'andere aen de oude zyde, zoe dat men daer doere op een gemeene vloet tot alle getyde

t wa-

t water van den tye daer doere in mach laten vloijen in de vier burchwallen der zeluer Stede, ende totte dien oock van ftonden aen te maickene ende leggen twee nyeuwe fpoyen ofte verlaeten deen aen de Veemarckt opte nyeuwe zyde, ende d'andere tuffchen Ste. Marien convent ende die nyeuwe nonnen aldaer die wateren van doude zyde in een loopen, achteruolgende de prefentatie ende betooch daer aff den Commyfen gedaen van wegen den Regierders der voorsz. Stadt. om aldaer de vloyte te fchutten ende by den ebbe 't water van den amftel daer doer te laten zuiveren, zoe dat die Sceepen altyts aldaer zullen moegen vaeren alzoe wel in de nyeuwe zyde als in doude ende middelwart ten fyne dat de neeringe ouer alle de Stede haer beftrecken mach. Ende bouendien hare Mat. willende voorfien tot meerdere fortificatien der voors. Stede ordonneert den voorn. Burgemrs ende regierders de grafte van der Stede, ftreckende van S. Anthonis poorte noortwaarts tot in de tye te doen wyden ende verbreeden drie roeden, ende dat die huyzen ende lynbaanen oft andere edifitien ftaende opte Laftage in aduenantie van dien affgetrocken ende achterwarts geftelt zullen worden verbiedende voorts den geerfden van den voorn. laftaige dezelue plaitze meer te verhoogen dan die tegenwoerdelycken is offte eenige andere huyzen oft edificien meer aldair te maickene off te doen maicken dan van houten wanden ende gedeckt met weecke daecken noch oick die naerder der Stede graften te ftellen dan hier voertyts by die van der Stad geordonneert ofte gepermitteert is geweeft. Al op te peyne van dat die zelue huyzen ofte edifitien van ftonden aen offgebroicken ende gedemolieert zullen worden tot hoerluyder cofte Ende tot dien arbitraelycken gepunieert. Ende aengaende andere

Bylaagen Lr. B.

BYLAAGEN. L^r. B. re breder ſterčten ofte fortificatien zullen die van der voorsz. Stede hen reguleren naer dat by den voorn. heere van Praet Stadhouder ofte andere die daer toe geordineert, zullen worden geaduyſeert ende oorboorlycxte beuonden zal worden. Gedaen te Brueſſele den XV.^en dach van ſeptembris anno XV^c vyff ende veertich. Ondergeteykent MARIE. Staet noch ondergeſchr. ter Ordinancie van haere Ma^t. ende is ondergeteykent VEREYCKEN.

Geregiſtreerd in een oud Boek ter Theſaurie, geintituleerd, op den omſlag, *Aenneminghe van de Clariſſen. Copien van Rentebrieven* enz. ſtaende in de *kas* n°. XI. in 't *bovenſte vak*.

DER-

DERDE DEEL.

GEBOUWEN DER STAD AMSTERDAM.

TWEEDE BOEK.

KERKEN *en* KERKBESTIER *der* GEREFORMEERDEN.

Wy komen nu tot de *Geestelyke Gebouwen* der Stad, onder welken, de eerste plaats verdienen de *elf Nederduitsche* Overgang tot de beschryving der *Geestelyke Gebouwen*, en eerst der *elf Nederduitsche* GEREFORMEERDE KERKEN.

GEREFORMEERDE KERKEN,

te weeten; de *Oude Kerk*, de *Nieuwe Kerk*, de *Nieuwe-zyds-Kapel*, de *Oude-zyds-Kapel*, de *Gasthuis-Kerk*, de *Zuider-Kerk*, de *Wester-Kerk*, de *Noorder-Kerk*, de *Ooster-Kerk*, de *Eilands-Kerk* en de *Amstel-Kerk*. Wy zullenze allen, in deeze orde, beschryven.

OUDE KERK.

I.

OUDE KERK.

Beschryving der OUDE KERKE.

DE OUDE KERK, een groot en aanzienlyk gebouw, staat tusschen de Warmoesstraat, die hier van ouds de *Kerkstraat* plagt te heeten, en den Oude-zyds-Voorburgwal.

Naamsreden.

Zy wordt de *Oude Kerk* genaamd, om haar te onderscheiden van de *nieuwe*, die, in 't begin der vyftiende eeuwe, gestigt werdt. En men heeft nog eene oude Keur zonder dagtekening; doch die, naar alle waarschynlykheid, voor 't midden der vyftiende eeuwe, gemaakt is, by welke, de burgers vermaand worden, als de klok klepte, op hunnen hoefslag, te verschynen, *'t zy in de oude kercx toirn, of up der Stede huus* (a): waaruit men zien kan, hoe oud de naam van *Oude Kerke* zy. In eene andere Keur van denzelfden tyd, draagt zy den naam van *groote Kerk*, wordende daarin bevolen, geene dooden te beluiden, *in den toirne van der groter Kerke*, terwyl de Priester op den predikstoel was (b).

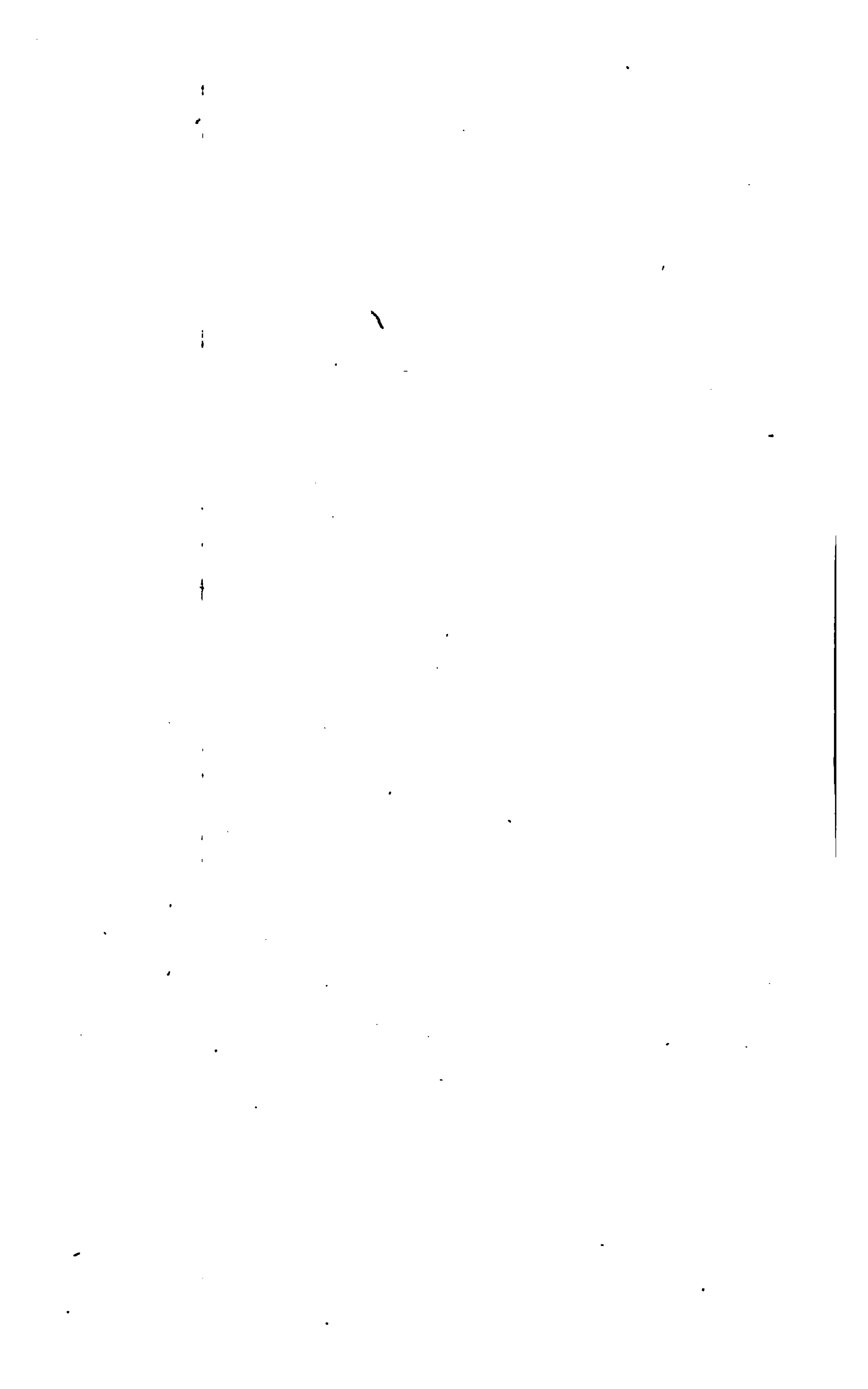
Zy was weleer

Voorts, was zy, oudtyds, aan S. Nicolaas toegewyd (1), van waar de gant-

(a) Keurb. C. f. 3.
(b) Keurb. A. f. 18 verso.

(1) NICOLAAS, Bisschop van Myra in Lycie, de vervolging ten tyde van Licinius ontkomen zynde, is onder Juliaan of Joviaan gestorven. Men verhaalt van hem, dat hy, een kind zynde, al wat hy overhadt aan de behoeftigen plagt te geeven, en in

gantsche oude zyde, het Kerspel deezer Kerke, den naam van *S. Nicolaas-Parochie* gekreegen heeft. PONTANUS (*c*), en allen, die hem gevolgd zyn, schryven, dat de Oude Kerk ook aan Joannes den Dooper toegewyd geweest is; doch ik heb hiervan, tot nog toe, in oude stukken, geen bewys gevonden. De ongenoemde beschryver van Amsterdam, die, omtrent den jaare 1500, gebloeid heeft, is de oudste, by wien ik dit leeze (*d*).

Oude Kerk. aan S. Nicolaas toegewyd.

Wy geeven, in de Beschryving der Kerken, de eerste plaats aan de Oude Kerke, niet alleen, om dat zy, volgens aller toestemming, de oudste Parochie- of Kerspel-Kerk der Stad is; maar ook, om dat zy, met reden, voor het oudste Kerkgebouw gehouwen wordt, welk, hier, tegenwoordig, in wezen is. Sommigen, 't is waar, hebben gemeend, dat de S. Pieters Kapel, thans de groote Vleeschhal in de Nes, de oudste Kerk der Stad

Is het oudste Kerkgebouw der Stad.

(*c*) Amst. *Libr.* I. *Cap.* VI. *p.* 14.
(*d*) *Ad Calcem* PONTANI, *p.* 5.

in hooger' ouderdom, een' arm' man, te Patara in Lycie, kennende, die met drie huwbaare dogters belast was, welken, by gebrek van huwelyks goed, gevaar liepen van verleid te worden, van tyd tot tyd, heimelyk, zo veel gelds ten venster inwierp, als tot een uitzet voor deeze dogters vereischt werde. Vide MATTHÆI *Fundat. & Fata Eccl.* p. 188. En uit deeze vertelling is de gewoonte ontstaan, die, van ouds, in Amsterdam en elders, heeft plaats gehad, dat men den kinderen, op S. Nicolaas dag, heimelyk, eenig geschenk toewerpt, of in hunne schoenen of mutsen bergt, welk men hun diets maakt, van S. Nicolaas te komen.

OUDE KERK.

Stad zou geweest zyn (*e*); doch 't is niet te vermoeden, dat men, in zulk eenen laagen en waterigen grond, als de Nes is, de eerste Kerk zou gestigt hebben; daar men den hoogen en vasten grond, waarop de Oude Kerk staat, zo naby hadt: behalve, dat sommigen eenen brief van den jaare 1419 te berde gebragt hebben, uit welken blykt, dat de *Kapelle in Gansoord*, welke zy meenen, de *S. Pieters Kapelle* te zyn, eerst in het gemelde jaar, ingewyd geworden is (*f*); waaruit de jongkheid deezer Kapelle genoegzaam zou beweezen worden. Wy konnen egter niet ontveinzen, dat wy, onder de Heiligen, waaraan de Kapel in Gansoord, in 't jaar 1419, toegewyd werdt, den naam van *S. Pieter* niet gevonden hebben; doch wel dien van *S. Margareet*; weshalve wy veeleer vermoeden zouden, dat hier op de *S. Margareeten-Kapel*, nu de kleine Vleeschhal, niet op de *S. Pieters-Kapel*, gezien wordt. Ook zullen wy, beneden, in de Beschryving van 't Gasthuis, doen zien, dat de S. Pieters-Kapel, in 't jaar 1385, reeds in wezen was. Anderen zyn van gedagten, dat de S. Olofs- of Oude-zyds-Kapel de oudste Kerk van Amsterdam, en voor de Oude Kerk, gestigt geweest is (*g*). Doch hiervan vindt men nergens eenig bewys, en, indien 't zo ware, zou men bezwaarlyk eenige goede reden geeven konnen, waarom niet de S. Olofs-

Ka-

(*e*) *Apud* PONTANUM *Libr.* I. *Cap.* VI. *p.* 14.
(*f*) H. VAN RYN *op de* Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 279.
(*g*) LE LONG Reform. van Amst. *bl.* 92.

Kapel, maar de Oude Kerk, tot eene Kerspelkerk, verheeven geworden is. Behalve dat de S. Olofs Kapel, eerst in 't begin der zestiende eeuwe, verlof gekreegen heeft, om, op zekere byzondere feesten, Mis te laaten zingen en Sermoenen te laaten doen; gelyk wy, in de Beschryving dier Kapelle, breeder toonen zullen; 't welk, vermoedelyk, niet zo laat zou geschied zyn, zo deeze Kapel ouder was geweest dan de Oude Kerke. Oude Kerk.

De juiste tyd van de stigting der Oude Kerke is egter niet geheel zeker. Pontanus stelt dien te laat, schryvende (*b*), in 't begin der zeventiende eeuwe, dat de Oude Kerk, *voor omtrent twee honderd jaaren*, dat is, omtrent den jaare 1400, *begonnen is gebouwd te worden.* Men heeft nog twee brieven van den jaare 1334, waar in van de *Kerspelkerk van Aemstelredamme*, als reeds gescheiden van de Kerken van Ouder-Amstel en Nieuwer-Amstel, gesproken wordt. Gevolgelyk, moet de Kerk toen reeds eenige jaaren oud geweest zyn. En 't kan niet wezen, dat menze, omtrent den jaare 1400, eerst zou hebben begonnen te bouwen. Wy zullen deeze Brieven den Leezer, terstond, mededeelen. Doch eerst nog eenige andere aanmerkingen vooraf laaten gaan. Sommigen stellen den tyd haarer Stigtinge te laat.

Anderen, die den tyd der stigtinge deezer Kerke tot de dertiende eeuwe brengen (*i*), schynen my dien wederom te vroeg te stel- Anderen te vroeg.

(*b*) *Loco citato.*
(*i*) Le Long *bl.* 164.

Oude Kerk.

stellen. Amsterdam begon, in 't laatst der dertiende eeuwe, eerst een weinig te bloeijen, en nam niet merkelyk toe, dan na dat het, in 't begin der veertiende eeuwe, bestendiglyk geraakt was onder 't gebied der Graaven van Holland. 't Is dan niet te vermoeden, dat de buuren der Plaatse, in de dertiende eeuwe, reeds eene Kerk zouden gestigt gehad hebben. Sommigen, 't is waar, hebben, uit eenen brief van Bisschop Jan van Vernenburg van den jaare 1369, waarin verlof gegeven wordt, tot het herstellen van 't hoog-altaar in de Oude Kerke, besloten, dat dit Altaar, toen, door ouderdom, vervallen was, en dat, derhalve, de Kerk zelve, in 't jaar 1369, al zeer oud moet geweest zyn (k). Doch zie hier den brief zelven, die wat gebrekkelyk uitgegeven is, en oordeel, of 'er iet diergelyks uit op te maaken zy.

Onderzoek van eenen brief van 't jaar 1369, waarby verlof gegeven wordt, tot vernieuwinge van 't hoog altaar.

JOHANNES, *Dei Gratia Episcopus Ultrajectinus, Dilectis nobis in Christo, Domino Johanni de Daventria, Curato Ecclesiæ Parochialis in Aemsterdam nostræ Dioecesis, nec non Procuratoribus Fabricæ ejusdem Ecclesiæ Salutem in Domino sempiternam. Ut supremum altare Chori supradictæ Ecclesiæ, manibus vestris, Domine Johannes præfate, prius coappositis, licité frange* [l. frangere], *seu frangi face* [l. facere], *eoque in melius reformato, super eodem, in lapide portatili consecrato, divina Missarum officia per quemlibet Presbyterum*

(k) COMMELIN, *bl.* 421. VAN HEUSSEN *en* VAN RYN, Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 174, 183.

rum idoneum, dum tamen aliud canonicum impedimentum non obsistat; licité possint celebrare seu facere celebrare, vobis & eidem Presbytero, infra hunc & diem natalem Beati Johannis Baptistæ proximo affuturum inclusivé, tenore præsentium concedimus facultatem, harum nostrarum testimonio Litterarum. Datum Anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo nono, mensis Decembris die secunda. OUDE KERK.

dat is:

„ JOHANNES, door Gods genade, Bis-
„ schop van Utrecht, aan onze welbemin-
„ den in Christus, Heere Jan van Deventer,
„ Pastoor der Kerspelkerke in Amsterdam,
„ onder ons Bisdom, en den Opzienderen
„ over 't gebouw der zelfde Kerke, altoos-
„ duurend heil in den Heere! By den in-
„ houd deezes, en in oirkonde van deezen
„ onzen brief, verleenen wy de magt, om het
„ hoog-altaar in 't Choor der bovengemel-
„ de Kerke, na dat gy, Heer Jan voornoemd,
„ vooraf uwe handen daarop gelegd zult
„ hebben, vryelyk te mogen afbreeken, of
„ te doen afbreeken; en, in een beter her-
„ vormd zynde, over het zelve, na dat het,
„ van een draagaltaar (2), zal ingewyd zyn,
„ door allerlei bekwaame Priesters, mids
„ hun

(2) *Lapis portatilis* betekende, in 't Latyn der middeleeuwe, eigenlyk, een *Draagaltaar*. *Vide* DU CANGE *Glossarium* in h. v. Van het misbruik, welk, in sommige gelegenheden, van deeze Draagaltaaren gemaakt werdt, kan men VAN RYN op de *Kerk. Oudh.* I. Deel, bl. 91. en V. Deel, bl. 419. naleezen.

OUDE KERK.

" hun geen ander wettelyk beletsel in den " weg sta, vryelyk, de Mis te bedienen, " of te doen bedienen; 't welk Ulieden, en " den zelfden Priesteren, van deezen dag af, " tot op den naastkomenden Geboortedag " van Johannes den Dooper ingeslooten, " geoorlofd zyn zal. Gegeven in 't jaar des " Heeren een duizend drie honderd negen " en zestig, den tweeden December."

Immers, zegt deeze brief nergens, dat het hoog altaar, *door ouderdom*, vervallen was. Veeleer, zou men 'er uit afleiden, dat het zelve, naar het toeneemend aanzien der Stad, *te gering* bevonden werdt, en daarom *in een beter* veranderd moest worden.

Twee brieven, waaruit blykt, dat de Kerk, voor 't jaar 1334, gestigt geweest is.

De bygebragte brief levert dus geen bewys uit voor de hooge oudheid der Kerke. Doch de twee andere brieven van den jaare 1334 konnen ons, agt ik, derzelver waare oudheid, op betere gronden, leeren. Zy zyn den Heere PIETER VLAMING, voorheen, medegedeeld, door den Heere DIONISIUS ANDREAS ROËLL, Burgemeester van Deventer. Ook is de eerste derzelven, onlangs, door den Heere FRANS VAN MIERIS, uit het *Pergament-Register der Charterkamer van Holland*, in 't licht gegeven (*l*). Dus luidenze beide:

GUILLELMUS *Hannonie, Hollandie Comes, ac Dominus Frisie, universis presentia visuris notum facimus, quod nos Ecclesiam Parochialem de* Aemstelredamme, *per se divisam & separatam ab Ecclesiis de* Oude Aemstelle & Nieuwe Aemstelle, *vacan-*

tem

(*l*) Charterb. II. *Deel*, *bl.* 562.

tem ad presens per mortem vel liberam resig- Oude
nationem Magistri Johannis de Ratingen, ulti Kerk.
mi Rectoris ejusdem, Waltbero de Dronghele, filio quondam Domini Johannis de Dronghele, propter Deum pure & in Elemosynam contulimus & conferimus per presentes, supplicantes vobis Venerabili viro, Dno Archidiacono loci ejusdem, quatinus ipsum ad dictam Ecclesiam admittatis & Rectorem instituatis in eadem, solempnitatibus adhibitis in talibus fieri consuetis. In cujus rei Testimonium sigillum nostrum presentibus literis duximus apponendum. Datum in Querceto, feria quinta post festum beatorum Philippi et Jacobi, Apostolorum. Anno Domini 1334.

dat is:

„ Wy Willem, Graaf van Henegouwen en Holland, en Heer van Friesland, doen allen, die deezen zien zullen, te weeten, dat wy de *Kerspelkerk van Aemstelredamme*, in zig zelve gescheiden en afgezonderd van de Kerken van *Oude Aemstelle* en *Nieuwe Aemstelle*, tegenwoordig opengevallen, door de dood of vrywilligen afstand van Meester Jan van Ratingen, den laatsten Pastoor dier Kerke, aan Wouter van Drongelen, Zoon van wylen Heere Jan van Drongelen, zuiverlyk om Gods wille en tot een aalmoes gegeven hebben, en by deezen geeven; U, den eerwaardigen Aartsdiaken der zelfde Plaatse, verzoekende, dat gy hem in de gemelde Kerke ontvangt, en tot Pas-

ODDE KERK.

„ toor aanstelt, met de plegtigheden, die in „ diergelyke gevallen gebruikelyk zyn. Ten „ oirkonde hier van, hebben wy ons zegel „ hier onder doen hangen. Gegeven te „ Quesnoy, 's Donderdags na den Feestdag „ der H. Apostelen Philippus en Jacobus, „ [dat is, den vyfden May], in 't jaar des „ Heeren 1334.

GUILLELMUS *Hannonie, Hollandie, Zelandie Comes ac Dominus Frisie notum facimus universis, quod nos Ecclesiam Parochialem de* Out-Aemstel, *Trajectensis Dioecesis, divisam, & separatam ab Ecclesiis de* Aemstelredamme, *& de* Nova Aemstel, *ejusdem Dioecesis, vacantem ad presens, per mortem seu liberam resignationem Magistri Johannis de Ratinge, ultimi Rectoris ejusdem, cum fructibus, redditibus, & obventionibus suis universis, ad ipsam ecclesiam de* Oud Aemstel *pertinentibus, & pervenientibus, discreto viro Johanni, filio Giselberti, dicti Jacobs sone, Clerico, pure & simpliciter propter Deum & in puram elemosinam contulimus & conferimus per presentes. In cujus rei Testimonium literis presentibus sigillum nostrum duximus apponendum. Datum Ambianis, feria quarta post festum assumtionis beate Marie Virginis. Anno Domini* 1334.

dat is:

„ WY WILLEM, Graaf van Henegou- „ wen, Holland, Zeeland, en Heer van Fries- „ land, doen allen en een iegelyken te wee- „ ten, dat wy de *Kerspelkerk van Out Aem-* „ *stel*, in 't Bisdom van Utrecht, gescheiden

„ en

„ en afgezonderd van de *Kerken van Aem-* Oude
„ *stelredamme* en *Nieuwer Aemstel* in 't zelfde Kerk.
„ Bisdom, tegenwoordig opengevallen, door
„ de dood of vrywilligen afstand van Mees-
„ ter Jan van Ratinge, laatsten Pastoor der
„ zelfder Kerke, met alle derzelver vrugten,
„ in- en opkomsten, die tot de gemelde
„ Kerke van Oud-Aemstel behooren, aan
„ den eerzaamen Jan Gyzelbertszoon, ge-
„ zeid Jakobszoon, Kerkelyken, zuiverlyk
„ en eenvoudiglyk om Gods wille, en tot
„ een louteren aalmoes opgedraagen heb-
„ ben, en opdraagen by deezen. In oir-
„ konde waarvan, wy ons zegel aan den
„ tegenwoordigen Brief hebben doen han-
„ gen. Gegeven te Amiens, 's Woensdags
„ na den Feestdag der Hemelvaart van de H.
„ Maagd Maria, [dat is, den zeventienden
„ Augustus,] in 't jaar des Heeren 1334.

Eenige weinige aanmerkingen over dee- Aanmerkingen over deeze twee Brieven.
ze twee brieven zullen ons, vertrouw ik, aanleiding geeven, om den tyd der stigtinge van de Oude Kerke, op waarschynlyke gronden, na genoeg, uit te vinden.

1. De twee brieven, met elkanderen vergeleeken, doen ons zien, dat de Kerken van *Ouder-Amstel* of Ouderkerk en *Amsterdam*, tot in 't jaar 1334 toe, door een en den zelfden Priester, bediend geweest zyn. Hieruit volgt klaarlyk, dat de Kerk van Amsterdam nog niet zeer aanzienlyk, en derhalve nog niet zeer oud geweest kan zyn. Wanneer Jan van Ratingen de Kerk te Amsterdam heeft begonnen te bedienen, blykt, myns weetens, nergens. Doch in 't jaar 1323,

is

OUDE KERK.

is hy Priester in Ouder-Amstel of Ouderkerk geworden, na dat Jakob van Benthem vrywilligen afstand van 't Priesterschap dier Kerke gedaan hadt (*m*). De naam van Ouder-Amstel geeft genoeg te kennen, dat de Kerk te Ouderkerk de oudste Kerspel-Kerk van Amstelland geweest is, alwaar de opgezetenen der Landstreeke, eer nog de Kerk ter Nieuwer-Amstel of Amsterveen gestigt ware, ter misse gingen; en gevolgelyk ook, in de dertiende eeuwe of eerder, de opgezetenen van Amsterdam, of van de Plaats, die, in laater tyd, Amsterdam geworden is.

2. Doch deeze zelfde brieven leeren ons ook, dat de Kerk te Amsterdam, in 't jaar 1334, reeds in zo verre toegenomen was in aanzien, dat zy gescheiden werdt, of aangemerkt, als *uit zig zelve* [per se] gescheiden van de Kerke van Ouder-Amstel, en dat de bediening van ieder deezer Kerken aan eenen byzonderen Priester werdt opgedraagen. In de Kerk van Amsterdam, werdt Wouter van Drongelen Priester, en in die van Ouder-Amstel, Jan Gyzelbertszoon. Amsterdam was ook, ten deezen tyde, zo zeer aangewassen in getal van inwooneren, dat haare vryheid, in 't jaar 1342, merkelyk werdt uitgebreid (*n*).

3. Eindelyk, leert ons de eerste deezer brieven, dat de Kerk van Amsterdam, schoon zy, ten tyde van het verleenen derzelven, nog geenen hoogen ouderdom bereikt hadt, even-

(*m*) *Zie* MIERIS Charterb. II. *Deel*, *bl.* 304.
(*n*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 31.

evenwel, in 't jaar 1334, reeds eenige jaaren oud geweest moet zyn. Jan van Ratingen wordt *de laatste Pastoor* [ultimus Rector] der Kerke van Amsterdam genoemd. Gevolgelyk, moeten hem meer dan een, en veelligt wel drie of vier Pastoors zyn voorgegaan: 't welk onderstelt, dat de Kerk, in 't jaar 1334, al eenige jaaren gestigt geweest moet zyn. 't Blykt nogtans, dat de Pastoors hier ter Stede, in 't eerst, niet veele jaaren agtereen, in dienst bleeven, en, zo 't schynt, al spoedig naar aanzienlyker Kerken verplaatst werden. Toen *Jan van Alten*, in 't jaar 1359, door Hertoge Albrecht, tot Pastoor werdt aangesteld, waren 'er, na Wouter van Drongelen, reeds twee anderen voorgegaan, te weeten, *Jan Bloote* en *Gerard Hert* (o). In 't jaar 1369, was *Jan van Deventer* Priester (p). En kort hierna, *Filips van Leiden* (q). Men kan dan de woorden *laatste Pastoor* [ultimus Rector], die, in 't jaar 1334, van Jan van Ratingen gebruikt worden, in hunne volle kragt laaten, zonder dat men behoeft te onderstellen, dat de Amsterdamsche Kerk toen meer dan vyf en twintig of dertig jaaren oud geweest is.

Oude Kerk.

Op de gelegde gronden nu, vermoed ik, dat men den tyd van de stigting der Oude Kerke behoort te brengen tot het begin der veertiende eeuwe. Voor dien tyd, waren de

De Kerk is, waarschynlyk, gestigt, in 't begin der

(o) Mieris Charterb. III. *Deel*, *bl.* 99. Scheperen-brief *van* 1360, *by* Commelin, *bl.* 429.

(p) *Zie* hier voor, *bl.* 302.

(q) *Vid.* Phil. a Leydis de Cura Reipubl. & forte Princip. *Cas.* LX. *p.* 207. *Cas.* LXIV. *p.* 224.

OUDE KERK. veertiende eeuwe.

de Heeren van Amſtel Heeren der Stad; die, naar alle waarſchynlykheid, toen reeds twee Kerſpelkerken in hunne Heerlykheid geſtigt hadden, te Ouderkerk en te Amſterveen; en die 't opkomend Amſterdam nog van te weinig aanziens zullen gerekend hebben, om 'er eene Kerk te bouwen. Zy hadden 'er hun Slot; en, in of aan 't zelve, vermoedelyk, eene Kapel, die, zo 't ſchynt, aan de Lieve Vrouwe toegewyd was, en zelfs na 't verdelgen van 't Slot, in wezen gebleeven, of herbouwd is. Doch de oudſte opgezetenen der Plaatſe gingen, of over den Dam, of over de oude brugge, langs de weſtzyde des Amſtels, naar Ouderkerk ter miſſe; en kwamen aldaar in de Kerke, langs eene brug, die daar, al van ouds, over den ſtroom gelegen heeft. Maar toen Guy van Henegouwen, in 't jaar 1300, Heer van Amſterdam geworden, en vooral, na dat hem, in 't volgende jaar, de Biſſchoppelyke waardigheid van Utrecht opgedraagen was (*r*), ſchynt deeze Kerkelyke Heer zyne opkomende Stad ook van eene Kerk te hebben willen voorzien. Of, veelligt, is 'er, eerſt, omtrent de plaats der Oude Kerke, eene Kapel geſtigt, die, kort hierna, toen nu de Plaats Stads regt verkreegen hadt, tot eene Kerſpelkerk verheeven werdt; gelyk men weet, dat, omtrent deezen tyd, meermaalen geſchied is (*s*). De Kerk werdt egter eerſt bediend door den Prieſter van Ouder-

(*r*) *Zie* II. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 49, 73.

(*s*) *Zie* VAN SANTEN Privileg. van Kennemerl. *bl.* 177. 178. LAMS Handv. van Kennemerl. *bl.* 125.

der-Amstel; doch, na weinige jaaren verloops, op zig zelve; en in 't jaar 1342, verwierf de Stad het regt, om het Kosterschap deezer Kerke te begeeven, als eene byzondere gunst van den Graave (*t*). Ten deezen tyde, immers in 't jaar 1333, hadt de Kerk reeds vier Kerkmeesters, *Heyn Nutaerts soen*, *Tideman die Zael*, *Claes Duvelant* en *Claes van den Damme*, die, in eenen Schepenenbrief van 't gemelde jaar, welke in 't Weeshuis plagt bewaard te worden, of nog bewaard wordt, den naam van *Goedshuys beraders* draagen. — Oude Kerk.

Ligtelyk bezeft men, ondertusschen, dat de Kerk, in haaren eersten aanleg, op verre na, het aanzien en de grootte niet heeft gehad, die zy, sedert, verkreegen heeft: De ongenoemde Beschryver van Amsterdam, die omtrent den jaare 1500 bloeide, zegt, dat zy, zelfs in zynen tyd, *door aangevoegde Kapellen, nog dagelyks, vergroot en versierd wordt* (*u*). En twee honderd jaaren vroeger, zal de bouk der Kerke zelve zeer veel kleiner geweest zyn, dan zy toen was. Volgens eene overleyering, die, door Izaak Commelyn (*v*), bewaard is, zou het hooge Choor, en dat der Lieve Vrouwe, benevens den ingang ten noorden, gestigt zyn op eenen hoek van 't Muiderzand, welk hier eindigen, en zo hoog leggen zou, dat men, gelyk 'er anderen (*w*) byvoegen, dit gedeelte — Naarspooring der overleveringen, omtrent den grond, waarop de Kerk gestigt is.

(*t*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 106, 123.
(*u*) *Ad* Calcem Pontani, *p.* 4.
(*v*) *By* Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 47.
(*w*) Dapper *bl.* 473.

Oude Kerk.

te der Kerke niet zou hebben behoeven te heijen. Dezelfde Commelyn verhaalt, dat, op den zuidhoek der Engekerkssteege in de Warmoesstraat, eene oude gemetselde put gevonden wordt, die, vooral by droogge zomers, zulk heldet en zoet water opgeeft, als nergens in Amsterdam gevonden wordt, ten blyke, dat het gemelde zand zig tot daartoe heeft uitgestrekt. Ik heb zelf, op den eersten October des jaars 1762, het water uit deeze put geproefd, en het tamelyk goed van smaak; doch een weinig geelagtig van verwe bevonden. Men zeide my, dat het, by hoog water, blanker en zuiverer was. Voorts, ben ik onderregt, dat 'er, zo wel oost- als zuidwaards van de Kerke, meer putten zyn, die zeer goed water inhebben, en, naar alle waarschynlykheid, op het zelfde zand gemetseld zyn. Doch het overig gedeelte der Kerke, en de tooren inzonderheid rust op ingeheide elzen paalen. En wil men, dat de buuren van Outewaal de grondslagen van den Tooren; 't zy van den oudsten van welken men gemeld vindt, die omtrent den jaare 1500 *eene tamelyke grootte hadt, naar de gelegenheid der Plaatse* (x); 't zy van eenen volgenden, die, in 't jaar 1566, volbouwd werdt (y), gegraaven en geheid, en daar voor het regt bekomen hebben, om hunne dooden, die in de Oude Kerke begraaven werden, een uur lang, te mogen beluiden, zonder iet voor 't regt der Ker-

(x) Anonym. *ad* Calc. Pontanii. *p.* 4.
(y) Pontan. *Libr.* I. *Cap.* VI. *p.* 14.

Kerke te betaalen. Izaak Commelyn schryft, dat dit voorregt, by zynen tyd, nog plaats hadt (z). Zyne Beschryving der Oude Kerke is, wel eerst in 't jaar 1665, uitgekomen; doch, waarschynlyk, vroeger opgesteld. Maar Dapper, wiens Beschryving, reeds in 't jaar 1663, het licht zag, meldt (a), dat het voorregt, waarvan wy spreeken, *weinige jaaren* te vooren, *met den laatsten Outewaalder, zou uitgestorven zyn.* Ondertusschen, is my zelven eene overlevering voorgekomen, die, in een oud burgerlyk huis, in deeze Stad, bewaard wordt, en volgens welke, de nakomelingen uit dit huis het regt hebben zouden, om zig in een graf in de Oude Kerke te laaten begraaven, en de klok over 't lyk te laaten luiden, om dat derzelver voorouders, in overoude tyden, onder zulk een beding, een stuk Warmoesland aan de Kerke geschonken hadden, waarop een gedeelte van 't gebouw gestigt werdt. Men heeft my, wyders, onderregt, dat *Quiryn* of *Kryn Steen*, een Koorenmolenaar, en *Cornelis Blom*, een Pakker, de laatsten uit deezen huize geweest zyn, die, ingevolge van het gemelde voorregt, in de Oude Kerke, begraaven zyn geworden; Steen, op den zestienden July des jaars 1726, en Blom, op den vier en twintigsten February des jaars 1739, in een graf digt by 't Orgel, en K A I. gemerkt. Doch wat moeite ik ook hebbe aangewend; ik heb, noch by de overgebleeve-nen

Oude Kerk.

(z) By Dommelaar IV. Boek, bl. 48.
(a) Bladz. 378.

OUDE KERK. nen uit deezen huize, noch in de Papieren der Oude Kerke, geen eigenlyk bewys voor den grondslag der overleveringe konnen ontdekken. Ik heb wel gevonden, dat de twee genoemde Persoonen, *Steen* en *Blom*, in een en het zelfde graf in de Middel-Kerke, getekend num. 43., begraaven zyn; doch te gelyk, dat, in 't jaar 1638, agttien guldens voor 't verhoogen van dit Graf en voor eene nieuwe zerk, aan Kerkmeesteren zyn betaald; waaruit zou schynen te volgen, dat het, toen ten minste, geen vry graf geweest is. De overlevering, van welke wy spreeken, strekt, midlerwyl, meer of min, tot bevestiging van 't gevoelen, dat, omtrent de Oude Kerke, van ouds, Warmoesland geweest is, waarnaar de *Warmoesstraat* den naam gekreegen heeft. Ook heeft, in de Oude Kerke, berust een Testament van *Jakob Gerritszoon* en *Haze Fekerdei*, Egtelui den, den veertienden December des jaars 1473 gemaakt, waarby de eerste aan de laatste bespreekt eene eeuwige rente op een Lynbaan op den Zeedyk, met *een Koolhof* daarby; ten blyke, dat het Warmoesland zig, van ouds, tot heel aan den Zeedyk, heeft uitgestrekt.

Vergrooting van de Kerk en van den Tooren. Doch wy hebben ons reeds lang genoeg by den grond der Kerke opgehouden. 't Gebouw zelf is allengskens vergroot, en, byzonderlyk in de vyftiende en in 't begin der zestiende eeuwe, met eenige aangevoegde Kapellen, vermeerderd geworden. In 't jaar 1563, besloot men het steenwerk van den tooren te verhoogen tot zes en dertig voe-

ten, en 'er eenen nieuwen kap op te stellen (b): die, drie jaaren daarna, voltrokken werdt. Tot in de voorgaande eeuwe, was de Oude Kerk omringd van een Kerkhof, 't welk, met een' muur, van de gemeene straat afgeslooten, en in de veertiende eeuwe, of later, zo digt met gras begroeid was, dat 'er de ingezetenen hun Vee, Verkens, Schaapen en Paarden, op lieten weiden: 't welk men vindt, by eene onzer oudste Keuren, verbooden te zyn. In dezelfde Keure, wordt ook verbooden, eenigerhande *mairseerye* [kraamery], *driakel*, *rollen*, *geschreuen werke*, *ghemaelde werke* [prenten], *noch gheenrehande guede*, in de Kerk, in den Tooren, noch op 't Kerkhof, te *togben* [uit te stallen], *noch* te *vercopen* (c): waaruit af te neemen is, dat de Kerk, zo wel als 't Kerkhof, van ouds, hier, tot eene soort van markt gebruikt werdt. Oude Kerk. Toestand van 't oude Kerkhof om dezelve.

Toen de Kerk, voor de verandering in 't jaar 1578, reeds omtrent dezelfde gedaante hadt als tegenwoordig, was zy voorzien van twaalf Chooren of Kapellen, behalven het groote of hooge Choor, in 't oosten der Kerke, welk nog dien naam draagt. Chooren of Kapellen in de Kerke.

Het eerste Choor, welk men, de groote of westerdeur der Kerke ingetreden zynde, terstond, ter linkerzyde, of noordwaards, ontmoet, was het *Hamburger Choor*, ook de *Hamburger-Kapel* genaamd, welk, in 't begin der vyftiende eeuwe, gestigt of gekogt was, 1. Hamburger Choor of Kapel.

(b) Resol. Vroedsch. N. 1. 13 Aug. 1563.
(c) Keurb. A. f. 19.

OUDE KERK.

was, door eene Broederschap van Hamburgers, die hier ter Stede woonden, en sterken handel dreeven in Hamburger bier. Zy hadden een altaar opgeregt in dit Choor, welk aan de Apostelen Petrus en Paulus toewyd was, van waar de Overluiden der Broederschap, in eenen Schepenen-brief van den vier en twintigsten September des jaars 1421, den naam draagen van *Overmans van Sunte Pouwels Altaar*. De Broederschap, nog voor 't einde der vyftiende eeuwe, in merkelyk verval geraakt zynde, werdt, in 't jaar 1494, met goedvinden van de Wethouderschap der Stad Hamburg, van nieuws, wederom opgeregt, en verkreeg, tot haare ondersteuning, een inkomen van eene ledige ton, of *drie Caroli stuivers* van ieder ton Hamburger bier, die, hier ter Stede, verkogt werdt. Zy stelde zig toen wederom in 't bezit van haare Kapel, en van agt graven in dezelve, die haar, voorheen, nevens de Kapel, door de Overluiden der S. Nicolaas-Kerke, waren afgestaan. De Overluiden der Kapelle maakten, in 't jaar 1509, een Reglement op het onderhoud van de Kapelle, en van de gantsche Broederschap. Volgens dit Reglement, werdt, aan alle Leden der Broederschap, Koopluiden, Schippers, Stuurluiden of Bootsluiden, die te Amsterdam aflyvig werden, eene begraafplaats in de gemelde agt graven toegestaan. Weinige jaaren laater, begon zig de Leer van Luther te verspreiden onder deeze Broederschap. De meeste Leden derzelve verlieten de Stad, ten tyde des

Her-

Hertogs van Alva. 't Liep aan tot in 't jaar 1594, eer de Broederschap eenigszins hersteld; en tot in 't jaar 1621, eer den Overluiden, door Burgemeesteren, het regt verleend werdt, om de Hamburger-Kapel en derzelver graven te gebruiken. De Broederschap in laater tyd genoegzaam zynde uitgestorven; is de Kapel, door de laatstovergebleeven Leden, afgestaan aan de Luthersche Gemeente alhier, welker Ouderlingen, nog tegenwoordig, twee Commissarissen over 't Hamburger Choor benoemen, die, vervolgens, door Burgemeesteren, worden aangesteld (*d*); voor hun leeven dienen, en thans alleen 't bewind over de agt graven in dit Choor hebben. In 't verkiezen deezer Commissarissen, wordt nog de voorrang gegeven aan zulken, die van Hamburg herkomstig zyn. In de beeldstorming des jaars 1566, hadt de Hamburger-Kapel zo veel geleeden, dat men, naderhand, voor dezelve, onder anderen, nieuwe deuren moest laaten maaken, die met de geschiedenis van 's Heilands opstandinge beschilderd werden; doch, reeds voor lang, wederom weggenomen zyn. In de glasraamen der Kapelle, was Paulus bekeering geschilderd. Doch zy werden, verouderd zynde, in 't jaar 1621, weggenomen, en raamen in de plaats gesteld, waarop, in 't midden, ter grootte van agt ruiten, alleenlyk twee wapens van Hamburg verbeeld werden. De beroemde *Adolf Visscher*, een der oudste Luthersche Predikanten hier ter

Oude Kerk.

(*d*) Groot-Memor. N. X. *f.* 91 *verso.*

Oude Kerk. ter Stede, is, op den vier en twintigsten April des jaars 1613, in een der graven van het Hamburger-Choor, ter aarde besteld (e). Voorts ziet men nog, nevens en in het zelve, de Grafstede van den Veldmaarschalk Wirtz, en het Grafteken van den Schout by Nagt Willem van der Zaan, welken wy, beneden, uitvoeriger beschryven zullen. In 't Hamburger-Choor, is de ingang van een stookhok.

2. Binnen- en Buitenlands-vaarders-Choor. Op dit Choor, volgde het *Binnen- en Buitenlandsvaarders-Choor*, 't welk, insgelyks, zyn altaar hadt. Ook hadden de Binnen- en Buitenlandsvaarders-Gilden een zilveren schip, welk, in plegtige ommegangen, wanneer het Gilde teerde, omgedraagen, en, zo men de staatsie aan de oude zyde hieldt, in 't Huiszitten-huisje in de Oude Kerke, opgeslooten werdt; gelyk, uit eenen Brief van den jaare 1473 (f), is af te neemen. De Buitenlandsvaarders aan de oude zyde bezaten ook een beeld van S. Odulf of Olof, welk, insgelyks, by plegtige gelegenheden, omgedraagen werdt (g). In het Choor, van welk wy spreeken, is thans de ingang van een zandhok.

3. Weit-koopers-Choor. Naast aan dit Choor, volgde dat der *Weitkoopers* of Graankoopers, van sommigen, ten onregte, het *Veerkoopers-Choor*; van anderen, even verkeerdelyk, *het Wynkoopers-Choor* genoemd. Voorby dit Choor, is de Noor-

(e) *Uit egte Stukken, en uit Aantek. van* CHRISTOFFEL BEUDEKER.
(f) *By* COMMELIN *bl.* 424.
(g) *Keurb.* A. *f.* 72 *verso.*

Noorder-ingang der Kerke, boven welken, gefchilderde glazen plagten te zyn; die reeds, voor lang, voor gewoonlykeKerkraamen, zyn verwiffeld. Het Weitkoopers-Altaar in de Oude Kerke wordt genoemd, in den Stigtingbrief eener Vicarye, by Commelin (*h*), in de Befchryving van't Gafthuis, aangehaald. Oude Kerk.

Ooftwaards van het Weitkoopers-Choor, kwam men aan *S. Jeroens-Kapel* of *Choor*, op welks hoek, het kleine Orgel ftaat. In 't jaar 1450, hadt *Pieter Gysbertszoon*, in deeze Kapel, die 't Noorder-kruispand der Kerke uitmaakt, een altaar geftigt (*i*). In S. Jeroens-Kapel, ftaat, nog tegenwoordig, het houten modél eener Coupel-Kerke, omtrent het jaar 1700, door *Nicolaas Lifting* gemaakt, om op de Botermarkt geftigt te worden. 4. S. Jeroens-Kapel of Choor.

Hier op volgde het *Voetboogsfchutters-Choor*, 't welk, eertyds, met een houten hek, plagt gefcheiden te zyn van het *Lieve-Vrouwen-Choor*, waarmede het nu gemeen legt. In deeze twee Chooren, ziet men de fraaifte gefchilderde glazen, die, in deeze Kerke, of elders in de Stad, te vinden zyn. Het eerfte, dat eigenlyk in 't Voetboogsfchutters-Choor ftaat, is in twee afbeeldfels onderfcheiden. In het bovenfte, ziet men de boodfchap des Engels aan Maria; in het andere, het bezoek van Elizabet aan de H. maagd. Onder aan ftaan Paulus en Petrus, voor den eerften van welken, een aanzienlyk man, in een graauw Moniks gewaad, zynde 5. Voetboogs-Schutters-Choor. 6. Lieve-Vrouwen-Choor.

(*h*) Bladz. 549.
(*i*) Zie Commelin bl. 424.

OUDE KERK.

de de Schenker van 't glas, Burgemeester *Jan Claaszoon van Hoppen*, en voor den anderen, eenige vrouwen geknield leggen. Men vertelt, dat van Hoppen, beschuldigd zynde van Ketterye, om zig te zuiveren, naar Rome in Bedevaart hadt moeten trekken, daar hem opgelegd werdt, een glas in de Kerk zyner Parochie te vereeren. En meent men, dat op zyn geval zien zouden de woorden

NEMO LÆDITUR NISI A SE IPSO,

dat is:

Niemant wordt beledigd dan van zig zelven,

die, op eene rolle, boven zyn hoofd van eens Bisschops Staf afwaaijende, te leezen zyn. Voorts ziet men, in 't zelfde glas, het wapen van Van Hoppen, en zyn Lyk is, voor het zelve, onder eene zerk, die, insgelyks, met zyn wapen versierd is, begraaven. In 't Vrouwen-Choor, zyn ook twee fraaije geschilderde glazen. In 't eene, in 't noorden, naast het voorgemelde geplaatst, ziet men, van boven, de juichende Engelen over 's Heeren geboorte, in eenen geopenden hemel, afgebeeld, en naar beneden, het kind Jezus, door de Herders en Wyzen, geëerd en begiftigd. Jezus besnydenis vertoont zig in 't verschiet. Onder aan ziet men 't wapen van Amsterdam tusschen een' Romeinsch' Krygsknegt en een' Bisschop. Uit een Latynsch opschrift in dit glas, blykt, dat het, door het geslagt der *Brundten*, aan

de

de Kerke geschonken is. Het andere glas, welk oostwaards staat, vertoont de stervende Lieve Vrouw, die eene Waskaars in de handen heeft; van eenen stoet treurigen omringd is, en door eene rei van Engelen opgewagt wordt. De drie glazen, van welken wy spreeken, zyn, in 't jaar 1555, door eenen *Digman*, geschilderd (*k*); doch, veel van den tyd geleeden hebbende, voor weinige jaaren, in Brabant wederom hersteld. Oude Kerk.

7. Kapel van 't Heilige Graf.

Uit het Lieve-Vrouwe-Choor, treedt men, oostwaards, door eene deur, in de *Kapel van 't Heilige Graf*, die nu tot eene bergplaats voor turf verstrekt. Kort na de Reformatie, plagt de Gereformeerde Kerkenraad, die ten deezen tyde in de Nieuwe Kerke byeen komt, in deeze Kapel te vergaderen: en sommigen meenen, dat de Kweekschool der Theologie en Philosophie, *S. Nicolaas-Collegie* genaamd, welk, door *Willem* en *Jan Eggert*, Heeren van Purmerende, gestigt was, en door *Jan Eggert Hartgerszoon* en *Wendelmoed*, zyne Vrouw, merkelyk begiftigd werdt, in deeze Kapel, plagt gehouden te worden (*l*).

8. Hooge Choor.

In 't oosten der Kerke, was en is nog het hooge Choor. Hier stondt het hoog Altaar, waarop verscheiden' byzondere Missen gestigt waren, door voornaame Amsterdammers. Boven zag men, in de glazen, geschilderde afbeeldsels van eenige oude Graaven en Graavinnen van Holland: ook 's Hei-

(*k*) Memoriaal van Kerkm. *bl.* 77, 79.
(*l*) *Zie* Commelin *bl.* 426.

OUDE KERK. 's Heilands kruisſiging, en 't overboord werpen van den Profeet Jonas. Noordwaards, naar de zyde van 't Kruispand, hadt Willem de I., Prins van Oranje, een glas vereerd. Doch alle deeze glazen, verouderd en beſchadigd zynde, zyn, van tyd tot tyd, weggenomen, en de plaats, met gewoone kerkglazen, gevuld. Agter het hooge Choor, was, digtſt aan het Vrouwen-Choor, het oude Comptoir der Kerkmeeſteren, waar naderhand de Huiszitten-meeſters hun Comptoir gehad hebben, en nu wederom hebben. Het plagt met eene yzeren deur van de Kerke afgeſlooten te zyn.

9. Hand-boogs-ſchutters-Choor. Voorts, kwam men aan het *Handboogsſchutters-Choor*, zynde het zuider kruispand der Kerke, en de tegenwoordige Catechiſeerplaats. Sommigen hebben dit Choor, ten onregte, *het Choor der Voetboogsdoele* genoemd. Het *Voetboogsſchutters-Choor* was, omtrent tegen over dit, aan de noordzyde der Kerke. Het Handboogsſchutters-Choor werdt ook het *S. Sebaſtiaans-Choor* genaamd, zynde deezen Heilig den patroon der Handboogsſchutteren geweeſt. Zyn zilveren beeld ſtondt aan den voet van 't Choor, en was, na de verandering des jaars 1578, gebleeven in de bewaaring van Kerkmeeſteren, toen zy bevel van Burgemeeſteren kreegen, *om te vercoopen die ſilvere Ciborie*, *Claesjen* [een S. Nikolaas-beeld] *ende wat ſilver ſy meer in haer bewaringe* hadden, *dempto Baſtiaen*, *die ſy den Hantboogsſchutters* moeſten *overleveren*. In den ooſtermuur van dit Choor, ziet men den ingang nog naar 't vertrek, alwaar de

Com-

Commissarissen van Huwelyksche Zaaken plagten te vergaderen. Boven den zelven, leest men *'t Is haest getrout, dat lange rout.* Men noemde deezen ingang *de Roodeur*, om dat hy, met eene rood geschilderde deur, gesloten plagt te zyn. En hiervan wordt, heden nog, onder 't gemeen der Amsterdammeren, gezeid, dat een Paar *voor de Roodeur gegaan is*, wanneer het zig, voor Commissarissen van Huwelyksche Zaaken, die, sedert meer dan eene eeuw, op 't Stadhuis vergaderen, heeft laaten aantekenen. In den westermuur van 't Choor, ziet men, omtrent vyftien voeten van den grond; een yzeren deur, die tegenwoordig met kalk gewit, en met een hangslot en een hengselslot voorzien is. Binnen deeze deur, is nog een zwaare eekenhouten deur, met een sterk grendelslot; welke deur, geopend zynde, toegang verleent tot een vierkant overwelfd vertrekje, 't welk, aan de zuidzyde, door twee hooge smalle venstertjes, licht schept. Tegen den westelyken muur van dit vertrekje, staat een eekenhouten kas, die met drie sloten gesloten, en omtrent agt voet hoog is. De deur der Kas, van buiten digt met yzer beslaagen, slaat, op de helft, voorwaards over, op twee yzeren stylen, die aan dezelve hangen, en tot stutten voor de opengeslaagen deur verstrekken. In deeze Kas, zyn vyf en veertig Laaden, die ieder omtrent twee duim diep, half zo breed als de Kas, schaars een en een half voet lang, en allen genommerd zyn. En deeze Laaden vervatten de oorsprongkelyke Handvesten en Pri-

Oude Kerk.

Bewaarplaats der oude Stads Privilegien en andere stukken.

OUDE KERK.

Privilegien, door de Graaven van Holland en andere Vorsten en Mogendheden, van de oudste tyden af, aan de Stad verleend, benevens veele andere brieven en stukken, die hier, al voor drie of vier honderd jaaren (3), bewaard geworden zyn. De sleutels van 't Vertrekje en van de Kas zyn, tegenwoordig, op de Thesaurie-Ordinaris der Stad. Zeldzaam, worden de Stukken, die hier in bewaaringe leggen, bezien. In 't jaar 1732, in de maand Juny, geschiedde zulks, door de Heeren Thesaurieren, Mr. JAN SIX en Mr. WILLEM MUNTER, Oud-Burgemeesteren, benevens den Secretaris JOAN THIERRY, *Pieter Vlaming* en *Gerrit Schoemaker*, welke twee laatsten toen arbeidden aan eene nieuwe Beschryving der Stad. Na dien tyd, weet ik niet, dat deeze Letterschat hier bezigtigd geweest is, dan op den dertienden October des jaars 1761, toen zulks geschiedde, door de Heeren regeerende Burgemeesteren, Mr. DANIEL DE DIEU en Mr. GUALTERUS PETRUS BOUDAAN, die my, op dien tyd, ook dit ongewoon gezigt vergund hebben. De meeste stukken waren toen nog zo zuiver en leesbaar, en de zegels aan die der vyftiende en zestiende eeuwe zo gaaf, als of zy, nog maar weinige weeken, gedrukt geweest waren.

Op

(3) Onder een afschrift van een Privilegie van den twintigsten September des jaars 1413, welk, niet lang daarna, schynt gemaakt te zyn, staat, dat de origineele berust *in Sint nicolaus kercke by den anderen bantuesten.* I. *Privil. Boek*, f. 99 verso.

Op het Handboogsſchutters-Choor, volgde de *S. Elois-* of *Smids-Kapel*, waarin de zuider ingang der Kerke is. In deeze Kapel, plagt, weſtwaards, een houten hangkamer te zyn, van ouds geſchikt tot eene zitplaats voor de Cellebroeders, die, beneden onder 't volk, in de Kerke, niet werden toegelaaten, om dat zy verpligt waren, de kranken, zelfs in Peſttyden, te bezoeken, de dooden te ontkleeden, te kiſten en te helpen begraaven, en hierom, als meer of min beſmettelyk, geſchuwd werden.

OUDE KERK. 10. S. Elois- of Smids-Kapel.

Hierop volgde de *Kapel der Huiszitten aan de oude zyde*. By dezelve, die ook het *Huiszitten-Choor* genaamd werdt, was het graf van het oud Amſterdamſch geſlagt der Dobbens. En *Katryn Wouter Dobbens zoons Dogter* belaſtte, by haaren uiterſten wil, die, den zesden Maart des jaars 1555, gedagtekend is, dat men, over dit graf, *een Tafereel* zou ſtellen, *ende dair vóer een kaerſſe gehouden te worden van waſſe, dair voor maickende ende beſpreeckende honderd Karolus guldens eens* (m). In dit Choor, was eene deur, van buiten met yzer belegd, boven welke, het jaartal 1622 plagt te ſtaan. Door deeze deur, kwam men in de Vergaderplaats der Huiszittenmeeſteren, die in 't jaar 1497 getimmerd was. En hier geſchiedde de uitdeeling van leevensmiddelen aan de behoeftigen, die in 't Choor byeen kwamen. Ook plagt men, in het zelve, onder een overgeverwd beeld, de volgende woorden te leezen:

11. Kapel der Huiszitten.

HOUT

(m) *Uit een Afſchrift van dit Teſtament, onder my berustende.*

Oude Kerk.

HOUT GODS GEBOD, EN GEEFT DEN ARMEN OM GODS WIL.

De bedeeling der Huiszitten-armen heeft hier geduurd, tot in 't jaar 1655: en sedert is de Vergaderplaats der Huiszittenmeesteren bekwaam gemaakt tot een *Kerkmeesters-Comptoir;* waartoe zy nog gebruikt wordt. De ingang is t'eenemaal vernieuwd. In den noorder muur van dit Comptoir, is eene kas met laaden vastgemetseld, in welke een groot getal van oude Schepenen- en andere Brieven, de Kerk betreffende, gevonden wordt. De meesten behelzen giften van oud-eigens, gevestigd op de voornaamste huizen der Oude-zyds-Parochie, en ook op eenige huizen, aan de Nieuwe zyde. Doch ik heb 'er geene ouder brieven onder aangetroffen, dan van omtrent den jaare 1350. Voorts, hangen, in dit Comptoir, eenige fraaije geschilderde afbeeldsels der Kerke van binnen; ook een gemyterd hoofd, keurlyk geschilderd, welk men houdt dat van S. Nicolaas te verbeelden. De Wapenkaart der Kerkmeesteren beslaat een groot gedeelte van eenen der vier wanden van 't vertrek. Men plagt 'er eene schildery van den oproer der Herdooperen, in 't jaar 1535, te bewaaren, en een Tafereel, vervattende de naamen der gesneuvelde burgeren, in dien oproer *(n)*. Doch beide deeze stukken zyn niet meer voor handen. In 't voorbygaan, merken wy aan,

Kerkmeesters-Comptoir.

(n) Memoriaal van Kerkm. *bl.* 35, 36.

aan, dat de jaarlyksche ommegang, die, hier ter Stede. ter gedagtenisse van de overwinning der Herdooperen, plagt gehouden te worden (*o*), van jaar tot jaar, aangetekend stondt, in het *Boek met den leêren band*, welk, in de Oude Kerke, bewaard werdt; doch niet verder dan tot het jaar 1567 (*p*); waaruit men afneemen mag, dat die ommegang, sedert, opgehouden is. Oude Kerk.

Op het Huiszitten-Choor, volgde, aan de zelfde zuidzyde der Kerke, *Elizabeth-Gaeven-Kapel*, gestigt, naar 't schynt, door eene vrouw uit het oud Amsterdamsch geslagt van *Gaef*. Zy pronkt, tegenwoordig, met de Grafsteden der Zeehelden van der Hulst en Sweers. Ook is, in dezelve, onder eene verheven zerk tegen den zuidelyken muur, het graf van 't geslagt van Boreel, waarop de hoofdwapens van *Boreel* en *Coymans*, en van ieder derzelven agt kwartieren zyn afgebeeld. 12. Elizabeth-Gaeven-Kapel.

De laatste Kapel in de Oude Kerke is bezuiden het groote Orgel, aan de westzyde. Zy wordt van sommigen *S. Cornelis-Kapel* genoemd, naar een Altaar in dezelve, gestigt, door *Cornelis Janszoon Drebber*, en aan S. Cornelis toegewyd. Anderen noemen deeze Kapel die van de *Brundten* en *Drebbers*. En 't schynt, dat het geslagt van Brundt, zo wel als dat van Drebber, de stigting, of het onderhoud van S. Cornelis-Altaar heeft helpen bekostigen. In deeze Kapel, was wyders 13. S. Cornelis Kapel.

(*o*) *Zie* II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 49.
(*p*) Memor. van Kerkm. *bl.* 58.

OUDE KERK. ders eene Doopvont geplaatst. De laatste, die 'er gestaan heeft, was van koper, en, in 't jaar 1531, te Mechelen, door *Cornelis van den Einde*, gegooten. Zy woog vyftien honderd ponden (*q*). En de plaatsing deezer Doopvonte, die tot gemeen gebruik diende, in de Kapelle, van welke wy spreeken, doet my vermoeden, dat de Kapel of het Choor, gelyk het ook genoemd wordt, niet door de Drebbers en Brundten, maar door de Kerkmeesteren zelven, gestigt was, gelyk deezen het ook, in de voorgaande eeuwe, verkogt hebben, zo als wy, wat laager, zullen aantekenen. De Kapel is alleenlyk de Brundten- en Drebbers- of S. Cornelis-Kapel genoemd, naar het Altaar, welk in dezelve geplaatst was. De Doopvont moet, voor 't jaar 1580, reeds weggenomen zyn geweest, alzo PETRUS OPMEER, omtrent dien tyd, geschreeven heeft, dat 'er geene Doopvonten meer in Holland overig waren (*r*).

Altaaren. De Oude Kerk was, eertyds, rykelyk van Altaaren voorzien. Omtrent den jaare 1500, werden 'er drie en dertig geteld (*s*). Onder deezen, waren het *hoog Altaar*, waarop *Meinert Jans soen*, in 't jaar 1467, eene Mis gestigt heeft (*t*); *S. Antonis - Altaar* ten noorden, waarop *Dirck Jan Helmerszoen*, Priester, in 't jaar 1465, eene Vicary hadt opgeregt; *S. Agnieten-Altaar*, in 't noordoosten;

(*q*) Memor. van Kerkm. *bl.* 22.
(*r*) Cathol. Martelaarsboek, II. *Deel*, *bl.* 274.
(*s*) Anonym. *ad* Calcem PONTANI, *p.* 4.
(*t*) Renteb. *van* 't Oude Gasthuis *f.* 36.

ten; *S. Cornelis Altaar*, boven reeds vermeld; Oude
S. Pieters-Altaar, waarop *Boel Dirkse Boelens*, Kerk.
in 't jaar 1470, eene Vicary stigtte; *S. Geertruids-Altaar*, waarop *Geertruid Albert Ottens Weduwe*, reeds in 't jaar 1418, eene Vicary gestigt hadt; nog een Altaar, welk aan *de Lieve Vrouwe*, *S. Pieter* en *Pauwels*, *S. Catharina* en *S. Barbara* gewyd, en omtrent of in den jaare 1463, door *Claes Jacobs*, van nieuws, opgeregt was; een Altaar ter eere van *S. Salvator en de Lieve Vrouwe*, omtrent of in 't jaar 1497, door Meester *Jacob Pillen*, opgeregt; een Altaar aan de zuidzyde, gewyd ter eere van *Christus verryzenisse*, *van S. Antoni en van de Maagden S. Cunera en S. Antonia*, waarop Meester *Willem Andries*, in 't jaar 1505, twee Vicaryen stigtte; een Altaar in de Middenkerk, ten zuiden, aan de tweede Pilaar, ter eere van *S. Jan den Evangelist*, waarop *Frank Dirk Franken soen* en zyne Huisvrouw, in 't jaar 1541, nog eene Vicary fondeerden; een Altaar ten noorden, aan *S. Filippus* toegewyd; het *Altaar van 't Heilige Graf*; waarop *Wein Hein Jacobs*, anders *Weintje Pape*, eene Vicary gestigt hadt; het *Weitkoopers-Altaar*, waarop *Jan Claesse van Hoppe* en *Christyn*, *syn Wyf*, eenen dienst hadden gefondeerd; *S. Jacobs-Altaar*, by de noorder deur, in den jaare 1450, door *Gysbert Pieters*, gestigt; *S. Jeroens-Altaar*, aan de noordzyde, gestigt door *Pieter Gysberts*, waarop verscheiden' missen gefondeerd waren; het *Huiszitten-Altaar*, waarop Heer *Claes van Diemen*, in 't jaar 1512, eene Vicary stigtte; *S. Andries-Altaar*,

Oude Kerk. waarop, reeds in 't jaar 1416, eene Vicary gestigt was; *S. Adriaans-Altaar* en *S. Lucien-Altaar*, vermeld in het Testament van *Cornelis Wouters Dobbes zoon*, Burgemeester der Stad, en in eene Acte aan het zelve gehegt. Het laatste stondt ten noorden van *S. Sebastiaans-Altaar*, aan den voet van 't Handboogsschutters-Choor. Alle deeze Altaaren zyn my bekend geworden, of uit de Stigtingbrieven der diensten op dezelven, of uit aantekeningen in de boeken der Gast- en Huiszittenhuizen hier ter Stede. Elders, vindt men nog gewaagd van *S. Pancras-Altaar*, van *S. Huberts-Altaar*, en van 't *H. Kruis-Altaar* (*u*). Daarenboven, hadden veele Gilden hunne byzondere Altaaren in de Oude Kerke (*v*). Het Kuipers-Gilde, onder anderen, hadt 'er het *Altaar van den Zoeten naam Jezus*, van waar een naby gelegen Steegje den naam van *Zoeten naam Jezus steegje* nog schynt behouden te hebben. Het *Komans*- of Kraamers-Gilde hadt 'er een Altaar, welk aan *S. Maarten* toegewyd was, en in den Beeldenstorm des jaars 1566, vry wat geleeden heeft (4). De

(*u*) Van Heussen en Van Ryn Kerkel. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 177, 219, 278.

(*v*) Handv. *bl.* 556, 650.

(4) Dit is my gebleeken uit eene oude Rekening van dit Gilde, in welke ik, op het jaar 1567, leeze:

Oncosten gevallen aen het autaer van St. Marten, dat de Geusen hadden gevioleert.

Het schilderen van deuren en vernissen	*f*	7 : — : —
Het beeltsnyden van de Tabernakel	„	7 : — : —
Het stoffeersel van de Tabernakel	„	11 : — : —
	f	25 : — :

De Kerk was, wyders, oudtyds, voorzien van kostbaare Beelden en andere Sieraaden. WALICH SYVAERTS heeft aangetekend (w), dat de Kerkmeesters, in 't jaar 1522, een zilveren S. Nicolaas-beeld deeden maaken, welk drie en vyftig mark, een ons en twaalf engels zwaar was; tweehonderd goudguldens van maaken, en in alles negenhonderd agt en veertig guldens zwaar geld gekost hadt. En 't was dit beeld, welk, in 't jaar 1578, tot geld gemunt werdt, gelyk wy, ter zyner plaatse (x), verhaald hebben. In 't hooge Choor, stondt een Sacramentshuis, welk twee en vyftig voeten hoog, en waarin een konstig gewerkte zilveren *Remonstrancie* of Hostiedoos geplaatst was (y). 't Een en 't ander werdt, omtrent den jaare 1544, gestolen door eenen Fries, *Bouwen* genaamd, die 't zilver gesmolten, en aan eenen Goudsmid verkogt hadt, en 't Sacrament, van de Minderbroeders brugge, in 't water hadt geworpen: waar 'er lang na gezogt werdt, zonder dat men 't weder vinden kon (z). De twee binnenste deuren van 't hoog Altaar waren, in 't jaar 1537, konstiglyk beschilderd, door Meester *Maarten Jakobszoon van Heemskerk*, die 'er tweehonderd en zeventig guldens voor genooten hadt. En in 't jaar 1560, werdt het hooge Choor behangen met tapyten, die, door *Willem Andrieszoon de Raet*, Tapytwerker te Lei-

OUDE KERK. Beelden en andere fieraaden.

(w) Roomsche Myster. ontdekt, *Voorr. bl.* 35.
(x) II. *Deel*, IX. *Boek*, *bl.* 442.
(y) Anonym. *ad* Calcem PONTANI, *p.* 4.
(z) W. SYVAERTS Roomsche Mysterien ontd. *f.* 7 *verso*.

Oude Kerk. Leiden, gemaakt waren. Meester Cornelis Dobbes hadt, reeds te vooren, een kostbaar tapyt aan de Kerke vereerd (*a*). De Kerkgereedschappen van zilver waren verscheiden van soorte en veel in getal. Doch sommige Sieraaden weeken vry wat af van de deftigheid, die in eene Kerke betaamt. In de Lyst boven de noorder zyddeur van 't hooge Choor, stondt een spotagtig zinnebeeld uitgehouwen, vertoonende een' ezel op een' predikstoel, met een paard in eene wieg voor zig, waarby een kat stondt te wiegen (*b*). En diergelyke afbeeldingen plagten 'er meer te zyn in deeze Kerke, en zyn nog niet geheellyk verdweenen.

Tegenwoordige gedaante der Oude Kerke. Tot hiertoe, hebben wy ons meest bezig gehouden met de beschouwinge der Oude Kerke, zo als zy was, voor de Hervorminge des jaars 1578. 't Wordt tyd, dat wy tot de beschryvinge haarer tegenwoordige uit- en inwendige gedaante overgaan.

Grootte. De lengte der Kerke met den tooren is, buitens-werks, drie honderd, en zonder den tooren en binnens-werks, twee honderd negen en veertig voeten. De breedte van 't middenkruis is, buitens-werks, twee honderd vyf en twintig, en binnens-werks, twee honderd en agt voeten (*c*). De gantsche ommegang is op zes honderd en veertig voeten gemeeten: alles Amsterdamsche voeten van elf duimen ieder.

Tooren. De Tooren is, van den grond af, tot aan

(*a*) Memoriaal van Kerkm. *bl.* 22, 23, 209.
(*b*) DOMSELAER III *Boek*, *bl.* 219. COMMELIN *bl.* 394.
(*c*) Memor. van Kerkm. *bl.* 105 *in margine*.

aan den weêrwyzer, twee honderd en veertig voeten hoog. Het steenwerk beslaat de helft van deeze hoogte, en de houten kap of spits, die drie ommegangen heeft, en, op eene konstige wyze, vast en sterk, in elkanderen verbonden is, de andere helft. Meer dan eens, is deeze tooren vernieuwd. En nog voor weinige jaaren, zyn deszelfs grondslagen merkelyk verzwaard. Ook zyn de klokken en het speelwerk in den zelven meermaalen veranderd. Men kan van beide eene uitvoerige Beschryving vinden, by Domselaer (*d*), en by Commelin (*e*). Het onderhoud van den Tooren, welk, door Kerkmeesteren, plagt te geschieden, is, sedert het jaar 1566, ten laste van de Stad gekomen (*f*). De Kerk is, van buiten, bezet met verscheiden' wooningen, sommigen van welken, gelyk die van den Koster en eenige mindere bedienden der Kerke, gemeenschap hebben met vertrekken, die, van ouds, tot de Kerke plagten te behooren. Anderen bestaan op zig zelven, en worden, door Kerkmeesteren, verhuurd. Op den Burgwal, naast des Kosters wooning, is eene wooning gebouwd op de plaats van het oude Bekkeneels- of Doodsbeenderenvat (*g*). Zy wordt nu, door een' der Deurwaarderen, gebruikt. Oude Kerk.

De Kerk heeft tegenwoordig vier ingangen: de grootste is in 't westen onder den Ingangen.

(*d*) IV. *Boek*, *bl.* 57 *enz.*
(*e*) *Bladz.* 440 *enz.*
(*f*) Memor. van Kerkm. *bl.* 75.
(*g*) Memor. van Kerkm. *bl.* 91.

OUDE KERK.

den Tooren, zynde eene groote en zeer aanzienlyke Poort: de ingangen ten noorden en ten zuiden zyn veel kleiner en van minder aanzien: in 't zuidoosten, is nog eene enkele deur, die ook tot een ingang plagt te verstrekken; doch nu, met een yzeren hek, van de gemeene straat afgesloten is. En in 't noordoosten, is, in 't jaar 1761, eene deftige poort gestigt, op eene plaats, die, voorheen, met eene stalling voor vyf paarden bezet was, welke, door Kerkmeesteren, plagt begeven te worden (*b*). Naast en boven deeze Poort, is eene wooning gebouwd, die verhuurd wordt. Van binnen, benoorden de nieuwe Poort, is een vertrek voor de Huiszitten aan de oude zyde getimmerd, daar de Regenten tegenwoordig Comptoir houden, en de Collecte, die zy in de Oude Kerke laaten doen, ontvangen.

Pilaaren.

Van binnen, rust de Kerk op twee en veertig groote Pilaaren.

Kaarskroonen.

In 't midden, hangen vyf groote Kaarskroonen, elk met dertig armblakers, en rondsom, langs den ommegang, twaalf kleinen, elk met zestien armblakers.

Gestoelten.

De gestoelten voor Persoonen van hoogen en minderen rang zyn, rondsom, tusschen de Pilaaren, geplaatst.

Predikstoel.

De Predikstoel, langs welks trap, een fraai gewerkte koperen leening staat, is, in 't jaar 1642, door *Pieter Janszoon Kistemaaker*, gemaakt (*i*), en geplaatst in 't midden der Kerke, aan de noordzyde, tegen een Pilaar, aan welken, op den Predikstoel, deeze woorden ge-le-

(*b*) Memor. van Kerkm. *bl.* 88.
(*i*) Memor. van Kerkm. *bl.* 215.

lezen worden: *Is 't dat ymant spreekt, dat hy spreeke als Gods Woord.* 1 Petr. IV. Oude Kerk.

Het hooge Choor, welk nu eene geheel andere gedaante heeft dan van ouds, is, omtrent het jaar 1682, voorzien geworden, met een fraai koperen hek van vooren (*k*); aan de bovenlyst van welk hek, naar buiten, de twee regels van den Heer *Cornelis Schellinger*, die in 't jaar 1587 Kerkmeester werdt, gelezen worden: Choor.

'T MISBRUYK IN GODES KERK ALLENGSKENS INGEBRACHT,
IS HIER WEER AFGEDAAN, 'T JAAR ZEVENTIG EN ACHT.

Binnenwaards, aan dezelfde Lyst, leest men:

MEN MOET, OM GODES DIENST EN KENNIS REYN TE HOUWEN,
OP 'T WOORDS GROND NU VOORTAAN, OP GEEN MENSCHEN INSTEL BOUWEN.

Ter plaatse, daar 't hoog Altaar plagt te staan, staat een Predikstoel, die nu genoegzaam alleenlyk gebruikt wordt, tot voorleezing van het Formulier des Huwelyks, en inzegening van het Egtverbond. Boven de kleine zyddeur van 't Choor, ten zuidoosten, door welke de Bruidegoms en Bruiden gemeenlyk in- en uitgaan, staan deeze regels:

Twist, hoovaerdy end' overdaet
Doen dat gheen huis seer langhe staet.
MELANTHON.

In

(*k*) Memor. van Kerkm. *bl.* 117.

OUDE KERK. In 't agterste gedeelte van 't Choor, langs de lyst van den houten wand, leest men, ter gedagtenisse van de verdelginge der Spaansche Vloote, in 't jaar 1588, de volgende regels:

't Heyloos gebroet, gesint de waerheyt uyt te royen,
Had met de Spaense Vloot een groot Heyr opgebraght;
Maer God dit heyr verliet, en doet de Vloot verstroyen,
Door vuur rondom ten toon, slaet die te grondt met kraght,
Looft hem, die zyn zaek reght, in 't jaer tachtig end' acht.

Orgels. Twee Orgels zyn 'er in de OudeKerke. Het groote in 't westen boven den grooten ingang geplaatst, is een schoon stuk werks. Het oudste, welk hier gestaan heeft, was maar twaalf voeten hoog. Doch tusschen de jaaren 1530 en 1540, werdt 'er een gemaakt, door *Hendrik van Nieuwenhof*, Meester *Jan*, gebynaamd *Bestevaar*, dien sommigen *Hanske van Caelen* noemen, en Meester *Harmen*, drie Broeders: welk Orgel toen een duizend drie honderd en twintig guldens twee stuivers en agt penningen gekost heeft. De deuren werden, door Meester Maarten van Heemskerk, geschilderd. Op de eene, zag men de Bondkist, die om de muuren van Jericho gedraagen werdt, en op de andere, David, dansende en speelende voor dezelfde Bondkist. Van binnen stondt, op de eene

eene deur, 't verslaan van Goliath; en op de andere, het inhaalen van David, door de Jeruzalemsche Maagden. Dit Orgel werdt, van tyd tot tyd, en onder anderen, in de jaaren 1569 en 1682, met nieuwe Registers vermeerderd (*l*). Doch omtrent den jaare 1724, werdt het Orgel geheellyk van nieuws hermaakt, door *Christiaan Vatter*, Orgelmaaker van den Koning van Groot-Britanje, George den I., als Keurvorst van Hanover, en in den tegenwoordigen staat gebragt. Het werk is voorzien van vier en zestig trekkers, vier en vyftig stemmen, en agt blaasbalgen. Op den dertienden October des jaars 1726, werdt 'er, in 't openbaar, voor 't eerst, op dit Orgel gespeeld. Het rust, van binnen in de Kerke, op vier zeer fraaije zwaare marmeren zuilen, welker Capiteelen en Voetstukken konstiglyk versierd zyn. Het andere of kleine Orgel, welk zestien trekkers, vyftien stemmen en drie blaasbalgen heeft, staat, gelyk wy boven reeds hebben aangetekend, tegen den Pilaar op den hoek van S. Jeroens-Choor, aan de noordzyde der Kerke. Het is, omtrent het midden der voorgaande eeuwe, van buiten, met aartig gesneeden en verguld houtwerk, versierd, waar in het wapen en zegel van Amsterdam zyn afgebeeld. De buitenzyden der Orgeldeuren zyn ook, door den beroemden Konstenaar *Cornelis Brizé*, met veelerlei speeltuig en muzykboeken, fraai beschilderd. Om 't Orgel is eene gaandery, op welke, voordeezen, somtyds, Zangen

Oude Kerk.

(*l*) Memor. van Kerkm. *bl.* 22, 23, 165, 172.

OUDE KERK.

en Speelkonstenaars geplaatst werden, die, met het Orgel, een aangenaam *Concert* maakten. Ook plagt men, nog in de voorgaande eeuwe, alle avonden, tot vermaak der wandelaaren in de Oude Kerke, op het kleine Orgel te speelen. Doch zulks is, al sedert veele jaaren, buiten gebruik geweest.

Geschilderde glazen.

Van eenigen der oude geschilderde glazen in de Oude Kerke hebben wy, in de Beschryving van 't hooge, het Voetboogsschutters- en het Vrouwen-Choor, reeds kortelyk gewaagd. Nog eenige anderen, zyn 'er, of zyn 'er geweest, die hier verdienen gedagt te worden. Agter 't groote Choor, plagten twee beschilderde glazen te zyn. In 't eene, werdt het kroonen van *Filips den I.*, gebynaamd *den Schoonen*, 't welk de Nederlanden aan de Kroone van Spanje bragt, afgebeeld. Onder aan las men:

d'Aartsbisschop kroont hier, met zyn hand,
Den schoonen Flips met diamant,
Tot Koning op Kastiliens troon.
Dus eerde ons Nederland die kroon.

Doch dit glas is voor lang vergaan en weggenomen. In 't andere, welk nog in wezen; doch zeer beschadigd is, ziet men *Filips den IV.*, het Munstersch Verdrag, waarby de Nederlanden voor vry erkend werden, bezegeld, overreikende. Onder aan staan deeze vier regels van VONDEL:

Filippus tekent met zyn handen
Het Vreêverbond met zeven Landen,

En

En ſtaat zyn recht en tytel af.
Dit tuygt het zegel dat hy gaf.

Oude Kerk.

Wat verder zuidwaards, ziet men nog een nieuw geſchilderd glas, waarin de wapens der Burgemeeſteren, die hier, ſedert de verandering des jaars 1578, geregeerd hebben, afgebeeld zyn. Men begon dit glas te beſchilderen, in 't jaar 1654, en vind ik, dat *Jacob Colyns* 'er, nog in 't jaar 1681, aan geſchilderd, en twee guldens tien ſtuivers, voor ieder wapen, ontvangen heeft (*m*). Het laatſte wapen, welk in dit glas is geplaatſt, is dat van den Heer en Mr. Jan Baptista Slicher, die, in 't jaar 1757, Burgemeeſter geworden is. De wapens der volgende Burgemeeſteren zyn geſteld, in een glas, aan de noordzyde der Kerke, op den ooſtelyken hoek van het gewezen Lieve-Vrouwen-Choor. Boven, aan ieder deezer twee glazen, ziet men het wapen en zegel der Stad, door twee zittende Krygsknegten vaſtgehouden wordende. Na het eerſtgemelde deezer glazen, volgden drie oude geſchilderde glazen. In het eene was het eeten van het Paſcha door de Izraëliten afgebeeld. De twee anderen vertoonden eenige oude geſchiedeniſſen uit de Legenden der Heiligen. Doch deeze drie glazen zyn reeds, voor eenen geruimen tyd, vergaan en weggenomen.

Wy komen nu tot de beſchryving der Grafſteden

voor-

(*m*) Memor. van Kerkm. bl. 81, 214.

OUDE KERK. voornaamste Grafsteden in de Oude Kerke, en beginnen met de oudste.

Van Langen Pier. Bezuiden 't hooge Choor, in den ommegang, ontmoet men 't graf van den beroemden Amsterdamschen Konstschilder, *Pieter Laurenszoon*, in 't gemeen, om zyne lange lighaamsgestalte, *Lange Pier* genaamd, die, in 't jaar 1573, overleeden (*n*), en hier, in een dubbel graf, gelegd is, waarin, naderhand, ook twee zyner zoonen bygezet zyn. Op de zerk schynt, naar 't gene IZAAK COMMELIN zig nog te binnen brengen kon (*o*), een versje gestaan te hebben, 't welk begon:

Den konstige schilder Lange Pier
Met bey zyn Zoonen leggen hier enz.

Doch 't was, by zynen tyd, reeds genoegzaam uitgesleeten. In 't jaar 1675, werdt het, zo 't schynt, in deezer voege, vernieuwd:

De Meester Schilder Lange Pier
Met beyd' syn Soonen, schilders hier,
Begraven, lang en oud bejaart,
Blyven noch al in Kunst vermaart.
Anno M. DC. LXXV.

Van Jacob van Heemskerk. Ten noorden van 't zelfde Choor, ziet men de Grafstede van den Admiraal JACOB VAN HEEMSKERK, kennelyk aan een Tafereel van zwart marmer, welk, boven dezel-

(*n*) PONTANI Amst. *Libr.* II. *Cap.* XXVIII. *p.* 245.
(*o*) *By* DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 52.

zelve, aan een Pilaar gehegt is, en waarop, in 't Latyn, gelezen wordt: Oude Kerk.

In de Lyst, onder het wapen van 't Huis van Heemskerk, welk tusschen twee globen staat, en met eene Stevenkroon gedekt is:

HONORI ET ÆTERNITATI.

dat is:

Aan de Eere en de Eeuwigheid.

En wat laager, in het Tafereel zelf:

JACOBO AB HEEMSKERCK
AMSTELREDAMENSI.

Viro fortiss. et optime de Patria merito,

QUI

Post varias in notas ignotasque oras navigationes, in novam Semblam sub polo Arctico, duas, in Indiam Orientalem, versus Antarcticum totidem, indeque opimis spoliis A°. CIↃ IↃCIV. *reversus victor.*

TANDEM

Expeditionis maritimæ adversus Hispa. præfectus eorundem validam classem Herculeo ausu agressus in Freto Herculeo sub ipsa arce et Urbe Gibraltar, VII. *Kal. Maji* A°. CIↃ IↃCVII. *fudit ac profligavit.*

IPSE IBIDEM,

Pro Patria strenuo dimicans, gloriose occubuit. *Ani-*

OUDE KERK.

Anima coelo gaudet, Corpus hoc loco jacet.
Have Lector famamque viri ama et virtutem.

CUJUS ERGO
AB
Illustrisf. et Potentifs. Foederat. Provinc. Belgic.
ORDINIBUS P. P.
H. M. P.
Vixit annos XL. *Mensem* I. *Dies* XII.
dat is:

AAN JACOB VAN HEEMSKERCK,
AMSTERDAMMER,
DIE

„ Na verscheidene Scheepstogten in beken-
„ de en onbekende Gewesten, twee naar
„ Nova Sembla, onder den noord-, even
„ zo veel in Oostindie, naar den zuid-
„ pool, van waar hy, in 't jaar 1604, met
„ ryken buit, als overwinnaar, te rug ge-
„ keerd is,

EINDELYK,

„ Opperhoofd van eenen zeetogt tegen de
„ Spanjaarden geworden zynde, derzelver
„ magtige Vloot, met een bestaan als dat
„ van Hercules, in de Straat van Hercules,
„ en zelfs in 't gezigt van 't Slot en de Stad
„ van Gibraltar, aangetast, en op den 25
„ April des jaars 1607, geslaagen en ver-
„ delgd heeft;

WAAR

Oude Kerk.

WAAR HY ZELF

„ wakkerlyk voor 't Vaderland ſtrydende,
„ roemrugtiglyk geſneuveld is. De Ziel ge-
„ niet den Hemel, het Lighaam legt ter
„ deezer ſtede. Zyt gegroet, Leezer, en
„ bemin 's mans lof en dapperheid:

AAN WELKEN,
DOOR

„ de doorlugtigſte en hoogmogende Staaten
„ der Vereenigde Nederlanden, de Vaders
„ des Vaderlands, dit gedenkteken geſteld
„ is.

„ Hy heeft veertig jaaren, eene maand
„ en twaalf dagen geleefd."

Onder dit opſchrift, was de zeeſlag voor Gibraltar, in 't klein, afgebeeld; doch 't beeldwerk is nu meeſt vergaan. Boven 't zelve, leeſt men deeze twee regels van den Ridder PIETER CORNELISZOON HOOFT:

Heemskerck, die dwers door 't ys en 't yzer dorſte ſtreven,
Liet d'eer aan 't land, hier 't lyf, voor Gibraltar het leven.

De helm en 't harnas van den Zeeheld zyn aan een anderen naaſtvolgenden Pilaar opgehangen. En naardien hy, zo ik my niet bedriege, de eerſte Zee-officier is geweeſt, die, na de verandering der Regeeringe, hier ter Stede, met ſtaatſie begraaven is, zal ik, veelligt, ſommigen dienſt doen, met de

OUDE KERK.

de orde der begraafenisse, uit eene aantekening, die in den huize van WITSEN bewaard geweest is, hiertusschen te voegen. Vooraf ging een vendel uitgelezen Soldaaten, in rouwgewaad, met omgekeerd geweer, sleepende spietsen en vendel, en bekleedde trommels. Toen werdt de helm gedraagen. Daarop het Harnas. Wyders het wapen, zynde een zilveren Leeuw op een azuuren veld. En vervolgens het Lyk, welk van veertien Kapiteins gedraagen werdt, leggende den vergulden degen op de kist. De naaste Bloedvrienden en de Raaden ter Admiraliteit volgden agter 't Lyk. En hierop de Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raaden der Stad, de Leden van den Burger-Krygsraad, de Bewindhebbers der Oost-Indische Maatschappye en een groot getal van de deftigste Burgeren, zo dat de staatsie, buiten de soldaaten, uit meer dan agt honderd persoonen bestondt. 't Lyk werdt, den agtsten Juny des jaars 1607, ter aarde besteld. Doch daar verliep nog eenige tyd, eer het Grafteken gereed zyn kon.

Schuin boven het zelve, plagt, aan een der Schoorbalken, eene schildery te hangen, waar op, aan de eene zyde, het Keizerlyke wapen, zynde een dubbele Arend, afgebeeld was. Op de andere zyde, las men:

Anno 1559, hoc in loco, celebratæ sunt exequiæ Caroli quinti Imperatoris ac Hollandiæ Comitis, vicesimo primo et secundo die Aprilis.

dat

dat is: Oude Kerk.

„ In 't jaar 1559, is ter deezer plaatse
„ gehouden de uitvaart van Karel den V.,
„ Keizer, en Graave van Holland, den een-
„ en twee en twintigsten April.

Diergelyk Grafteken als dat van Heemskerck is ook aan den hoekpilaar, ten zuiden agter 't Choor, opgeregt, ter gedagtenisse van *Cornelis Janszoon*, bygenaamd *de Haan* of *het Haantje*. Het pronkt, van boven in de Lyst, met zyn wapen, zynde een kraaijende Haan, en onder staat het zeegevégt met twee schepen, waarin hy omkwam, afgebeeld. Op het Tafereel, staan de volgende Latynsche verzen van den Professor Caspar Barlaeus uitgehouwen: Van Cornelis Janszoon, gebynaamd de Haan.

Virtuti ac Famæ
Fortissimi Ducis

CORNELII JOANNIS,

Amstelodamensis, Cognomenti Galli, Directores et Vindices Oceani Septentrionalis.

Aspice Spectator nostræ miracula gentis,
Gestaque victrici bella stupenda manu.
Hic jacet Eoum qui duxit vela per orbem
Atque Arabum Hesperio sanguine tinxit aquas.
Quem modo prædatrix potuit Duinkerka timere,
Cum Morinum captæ succubuere rates.
Una triumphantis toties sese torsit in hostem
Puppi, et adversus exiit una duces,
Ut vincatur Iber Batavo non classibus ultra

Oude Kerk.

Est opus: una ratis, dux satis unus erit.
Qui dum se Patriæ mediis bellator in undis
Devovet, illustri funere victor obit.
Jam Decios jactare mihi cessate, Quirites,
Hæc etiam Decii marmora Corpus habent.

MDCXXXIII.

dat is:

De Opzienders en Beschermers der Noordzee

Aan de dapperheid en roem
van den wakkeren Zeeoverste,

CORNELIS JANSZOON,

Amsterdammer, gebynaamd de Haan.

„ Let, aanschouwer, op de wonderen „ van ons volk, en op de verbaazende oor„ logen, waarin het overwinnaar geweest „ is. Hier legt hy, die de Ooster-weereld „ doorgezeild is, en de Arabische zee met „ Spaansch bloed geverwd heeft; voor wien „ 't roofgierig Duinkerken onlangs plagt te „ beeven, toen de veroverde Vlaamsche „ kielen zwigten moesten. Met ééne zege„ praalende Steven, keerde hy zig zo dikwils „ tegen den vyand, en bestreedt zo veele „ vyandelyke oversten, dat de Batavier, „ voortaan, geene Vlooten behoeve, om den „ Spanjaard te verwinnen. Hy heeft maar „ ééne kiel; maar éénen Overste noodig; „ die, terwyl hy zig, strydende in volle „ zee, den Vaderlande toewydt, overwin„ naar, eenen roemrugtigen dood sterft.

„ Laat

„ Laat af, Romeinen, van op uwe Decien Oude
„ te boogen. Dit marmer dekt ook het Kerk.
„ lyk van eenen Decius".

1633.

Onder de afbeelding van 't zeegevegt, leest men deeze regels van den Ridder LAURENS REAAL.

Hier rust de Held, die van zyn vyands schepen
In zevenmaal zeven vlaggen slaepen,
En gaf voor 't laatst op twee zo dapper vonk,
Dat d'eene vlood, en d'ander by hem zonk.

Wy hebben, boven (*p*), reeds te kennen gegeven, dat de Kapel, in welke de Doopvont plagt te staan, door Kerkmeesteren verkogt geworden is. Zulks geschiedde, in of omtrent den jaare 1651. Kooper was de Heer Burgemeester CORNELIS DE GRAEF, *Vryheer van Zuidpolsbroek*, die deeze Kapel, met verlof van Burgemeesteren, van de Kerke afgeschut (*q*), en tot eene aanzienlyke begraafplaats verbouwd heeft. Men komt 'er in, door eene fraaije marmeren poort, rustende op twee Korinthische kolommen, en gesloten met eene doorlugtige koperen deur, ter wederzyde van welke, ook eene langwerpige opening is, met traliewerk bezet: waarboven de wapens van den Stigter en deszelfs Egtgenoote, CATHARINA HOOFT, uitgehouwen zyn. De Lyst is met Zand- Van 't Geslagt van de Graef.

(*p*) Bladz. 318.
(*q*) Groot-Mamor. N. III. *f.* 194.

Z 2

Oude Kerk.

Zandloopers, Lampen en ander beeldwerk versierd. Op dezelve ziet men, tusschen twee schreijende kindertjes, een' Feniks uit de vlammen verryzen, waar onder, in zwarten toetssteen, de spreuk des Apostels (1 *Kor.* XV. 42) gelezen wordt:

> ALSOO SAL OOCK DE OPSTANDINGHE DER DOODEN ZYN HET LIGHAEM WORT GEZAEIT IN VERDERVELYCKHEIT EN WORT OP GHEWECKT IN ONVERDERVELYCKHEIT.

Het middelste van de vyf glasraamen der begraafplaatse is ook versierd met de geschilderde wapens van de huizen van DE GRAEF en HOOFT.

Van Abraham van der Hulst.

In de Kapel van Elizabeth Gaef, ten westen van 't oude Handboogsschutters-Choor, ontmoet men twee aanzienlyke Grafsteden, tegen over elkanderen, gestigt voor de Vice-Admiraalen ABRAHAM VAN DER HULST en ISAAC SWEERS. Om de grafzerk des eersten, in 't oosten der Kapelle, staat een fraai yzeren hek, en boven dezelve, een konstig gedenkteken van marmer, verbeeldende den Zeeheld, leggende in volle rusting, en omringd van vlaggen en oorlogstuig. By hem staan twee schreijende kindertjes, die zyn wapen vasthouden, waar boven de gelukkige zeeslag tegen de Engelschen, van den elfden, twaalfden, dertienden en veertienden Juny des jaars 1666, in welken hy sneuvelde, afgebeeld is. Boven aan ziet men twee bazuinende Vrouwen-beelden, die

't

't wapen der Vereenigde Nederlanden, rustende tegen twee kruiswys geplaatste ankers, vasthouden. Onder dit wapen, leest men: OUDE KERK.

Ter onsterfelyker
GEDACHTENISSE
van den
Eed. en Manhaften Zeeheld,
ABRAHAM VAN DER HULST,
Vice-Admiraal van Holland en West-Vriesland,
Geboren tot Amsterdam,
den XI April CIↃ IↃCXIX.

Hier rust hy, die niet rusten kon,
Eer hy syn vyand overwon:
Om hoogh leeft hy in vreughde,
In marmer door syn deugden.
Anno 1666.

Op de Grafzerk staat:

Hier rust de onsterfelycke Zee-Helt
ABRAHAM VAN DER HULST,
Vice-Admiraal van Holland en Westvriesland onder den Zee-Raad t'Amsterdam, zynde glorieuselyk in syn devoir overleden, in de bevoghten Victorie tegen de Engelschen den XII Juny CIↃ IↃCLXVI.

Oude Kerk.

Hier sluymert HULST, de schrik der Britsche Zeebanier,
Beproeft in slag op slag, in Bloed, in vloed en vier.
De groote Zeeraad kroont dien Vaderlands Beschermer,
De faam des braven Helds braveert metaal en marmer.

J. v. VONDEL.

Van Isaac Sweers.

Regt tegen over de Grafstede van Van der Hulst, aan de westzyde der Kapelle, ontmoet men het treffelyk grafteken van den Vice-Admiraal SWEERS, 't welk eenige jaaren laater opgeregt is. Boven aan ziet men zyn marmeren borstbeeld, en nog hooger, het wapen der Vereenigde Nederlanden en dat van den Prinse van Oranje. Onder aan, is de voordeelige Slag, waarin de Zeeheld omkwam, afgebeeld. Tusschen beide, staat, op een tafereel, welk van vlaggen, wimpels en ander scheepsgereedschap omringd is, te leezen:

Hic situs est

ISAACUS SWERIUS.

Qui eam quam nascendi sorte et solicita educatione a parentibus præclaram acceperat indolem DEO *et Patriæ devovit;*
Primum terrestris et maritimæ Militiæ Tyrocinium in India occidentali deposuit;
In Patriam redux cum sederet animo

Re-

Regia via, ad honores grassari Oude Kerk.
Terra se continere non potuit:
Mare ingressus, omnes militiæ ordines infimos et medios eluctari in Juventute necesse habuit.
Piratas mahumedanos sæpius profligavit.
Tutumque Batavis Mare mediterraneum esse jussit.
Edidit tanta virtutis fortitudinis et prudentiæ specimina,
Ut omnia summa omnium judicio meritus
Proximum a primo inter thalassiarchas locum
Areæ maritimæ præfectus adeptus sit. Quo honore cum fungeretur in nupero illo
tertio et ultimo contra Galliæ
Britanniæque Regum instructissimas classes prælio,
Fortiter et generose pugnando
glande trajectus XI. Kalend. Septemb.
Anno Christi MDCLXXIII. *Gloriose occubuit,*
Patriæ Victoriam, Civibus sui desiderium,
exemplar posteris imitandum reliquit.

MAGNANIMO HEROI

Hoc quod de Rep. bene meruit monumentum posuit
Senatus maritimus foederatarum provinciarum
Amstel.

Anno 1674.

dat is:

Hier legt

ISAAC SWEERS.

„ die den voortreffelyken inborst, welken
„ hy, door de geboorte en door eene zorg-
„ vuldige opvoeding, van zyne ouders ont-

Oude Kerk.

„ vangen hadt, Gode en den Vaderlande toe-
„ gewyd heeft.

„ Hy leerde de eerste beginsels van den
„ Krygsdienst te water en te lande in West-
„ indie. Toen hy, in 't Vaderland weder-
„ gekeerd, in overleg nam, om langs eer-
„ lyke wegen naar waardigheden te stree-
„ ven, kon hy 't aan land niet houden. In
„ zee gestoken, moest hy, in zyne jeugd,
„ de minste en de middelbaare krygsamp-
„ ten doorworstelen. Toen heeft hy de
„ Turksche Roovers dikwils verslaagen, en
„ de Middeliandsche zee voor de Hollanders
„ veilig gemaakt. Hy heeft zo veele be-
„ wyzen van dapperheid, standvastigheid
„ en voorzigtigheid gegeven, dat hy, die,
„ naar aller oordeel, het hoogste waardig
„ was, het naaste aan het hoogste krygs-
„ ampt ter zee verkreegen heeft. Met dee-
„ ze eere bekleed, is hy, onlangs, in den
„ derden en laatsten zeeslag, tegen de mag-
„ tige Vlooten der Koningen van Frankryk
„ en Groot-Britanje, wakkerlyk en groot-
„ moediglyk strydende, door eenen kogel
„ getroffen zynde, op den twee en twin-
„ tigsten Augustus van 't jaar des Heeren
„ 1673, roemrugtiglyk gesneuveld, zynen
„ Vaderlande de overwinning, zynen me-
„ deburgeren de begeerte om hem wederom
„ te hebben, en den nakomelingen een voor-
„ beeld ter navolginge agterlaatende.

„ De zeeraad der Vereenigde Nederlan-
„ den te Amsterdam heeft den

Grootmoedigen Held

„ dit gedenkteken, welk hy aan den Staat

„ wel

„ wel verdiend hadt, doen opregten, in 't „ jaar 1674. Oude Kerk.

In 't Noordwesten der Kerke, in 't Hamburger-Choor, ontmoet men nog twee Graftekens. Boven de Frontespies van het eene, welk, meest noordwaards, ter gedagtenisse van den Schout by Nagt VAN DER ZAAN, van marmer opgeregt is, ziet men twee bazuinende wigtjes, voor het wapen der Vereenigde Nederlanden, welk met eene gesloten kroon gedekt, en van vlaggen en vlaggestokken omringd is. Onder de lyst, hangt het borstbeeld van den Zeeheld, in een langrond, welk door eene Slang, die de staart in den bek houdt, gemaakt wordt. In een tafereel van zwart marmer, ter wederzyde van welk, twee ankers, met eikenloof omvlogten, geplaatst; en waaronder het wapen van den overleeden en een scheepsstryd uitgehouwen zyn, leest men: Van Willem van der Zaan.

GEDACHTENIS

door haer Ed. Mog. de Heeren ter Admiraliteyt doen oprechten, ter Eeren van den Schout by nacht

WILLEM VAN DER ZAAN.

Omtrent de Kaap Tres Forkas, uit een Algiers Roofschip, met een ponts Kogel geschooten, en ontslaapen den 17 Maart 1669.

Dus leeft men na de doot.

Dit is door 't Landt tot eer van VAN DER ZAAN *bestelt,*

Oude Kerk.

Om dat een Roovers schoot ontzielde desen
Helt,
Vyf goude ketenen bad by voorheen genooten,
Rust hier, tot eer van haar, die uyt hem zyn
gesprooten.

Uit een opschrift op de ankers, blykt, dat dit gedenkteken, in 't jaar 1670, door den Beeldhouwer *Rombout Verbulst*, vervaardigd is.

Van Paul Wirtz.

Zuidwaards van dit Gedenkteken, is het Graf van PAUL WIRTZ, Veldmaarschalk der Vereenigde Nederlanden, die, den drie en twintigsten Maart des jaars 1676, te Hamburg, overleeden zynde, op den vier en twintigsten October des jaars 1679, alhier, staatelyk, ter aarde besteld werdt. Op zyne Grafzerk, staat, in 't koper:

FORTUNÆ ET
MARTIS SOBOLES, EQUI-
TUMQUE MAGISTER
WIRTSIUS
INVICTUS REGIBUS
HIC SITUS EST.

dat is:

Hier legt een spruit van 't geluk en van den
Oorlog, de Generaal der Ruiterye
WIRTZ,
die door geene Koningen kon overwonnen
worden.

En daaronder:

VIVAT POST FUNERA MAJOR!

dat

dat is:

Oude Kerk.

Na zynen dood, leeve hy luisterryker!

Nog laager:

MAJOR AB OCCASU POSTQUAM PRÆLUXIT UBIQUE,

dat is:

Na dat hy zyne straalen alomme verspreid heeft, is hy, by zynen ondergang, nog grooter.

GRAFSCHRIFT
van den Heer
PAUL WIRTZ,
Baron van Ornholm, weleer Veldmaarschalk van den Staat.

PUGNANDO RESTITUIT REM (5).

De Veldheer WIRTZ, wel eer der Staaten oog en hand,
De luister, roem en schrik van Christen Generaalen
Die door zyn krygsfortuin stuit Vrankryks zegepraalen,
Wiens arm, in Zweedschen dienst, de Poolen overmant:
Legt hier, den Elv ten trots, tot Amstels eer begraaven.
Dus leeft dien Duitschen Mars, gezien by Scepterslaven.

Bartholomeus Abba,
XXIV. van Wynmaand 1679. Rechtsgeleerde.

Bo-

(5) Dat is:
Strydende, heeft hy 's Lands zaaken hersteld.

OUDE KERK. Boven 't graf, om hoog tegen den muur, hangt, in een groot Wapenbord, het geslagtwapen van den Krygsheld, benevens zyn' kling, yzeren handschoenen, spooren enz.

Ter zyde van het oudste glas, waarin de wapens der Burgemeesteren geschilderd zyn, hangt het Wapenbord van den Zweedschen Admiraal ZEEHELM, die ook, in deeze Kerke, schynt begraaven te zyn. Op het bord, ziet men zyn wapen, zynde een zeilend Oorlogsschip, voerende de Zweedsche vlag van agteren en van de groote steng. Om het wapen, staat H. G[t]. ZEEHELM. *Ad. v. Zweeden, is gest.* 27 *May* 1668. De grafsteden van byzondere Persoonen in deeze Kerke, veelen van welken ook haare kentekens of opschriften hebben, zyn te menigvuldig, om 'er met naame van te gewaagen. In 't jaar 1738, is, door Burgemeesteren, aan den Heer *Godefridus Franciscus Crombout*, gesprooten uit een aanzienlyk Roomschgezind huis in deeze Stad, toegestaan, eene Grafkelder, op zyne kosten, in de Oude Kerke, te mogen stigten, waarin het Lyk zyner Egtgenoote, Vrouwe *Johanna Elizabet Bleesen*, die zulks, by haaren uitersten wil, begeerd hadt (*r*), het eerste geplaatst werdt. Zy bestaat uit een dubbel Graf, regt voor den ingang der Grafstede van den Huize van DE GRAEF gelegen.

Naamlyst der KERKMEESTEREN. Wy besluiten de beschryving der Oude Kerke, met eene Naamlyst der KERKMEES-

(*r*) Memor. van Kerkm. op 12 Nov. 1738.

MEESTEREN, van ouds *Goedshuysberaders* genaamd, voor zo ver zy, door anderen en door ons, uit oude ſtukken en aantekeningen, hebben konnen opgeſpoord worden. Oude Kerk.

1333. Heyn Nutaerts ſoen.
1333. Tideman die Zael.
1333. Claes Duvelant.
1333. Claes van den Damme.
1360. Ysbrand Arents ſoen.
1360. Egbert Pillegroms ſoen.
1360. Claes Arents ſoen.
1396. Wouter Willems ſoen.
1396. Servaes Roelofs ſoen.
1396. Jan Deymans ſoen.
1396. Vechter Jacobs ſoen.
1410. Claes Beyen ſoen.
1410. Jacob Divel.
1410. Derk Jan Tydemans ſoens ſoen.
1410. Jacob Coman Willems ſoen.
1441. Jan Beduinre Alberts ſoen.
1441. Claes Janſens ſoen.
1441. Pieter Kroek.
1441. Willem Bruin Gerrits ſoen.
1460. Hendrik Jacob Gerrits ſoen.
1460. Mr. Hendrik Foppens ſoen.
1474. Jan Dirckſe van Wormer.
1474. Jan Claes ſoen van Perſyn.
1474. Symen Dirck Bardens ſoen.
1474. Clement Gerrits ſoen.
1505. Jan Perſyn.
1505. Hillebrant Janſen.
1505. Hendrik Symonſe.
1505. Lambert Reyerſz.
1506. Andries Boelen.

1511.

Oude Kerk.

1511. Pieter Roding.
1511. Jacob van Campen.
1511. Willem Rokese.
1511. Gerrit Wynants.
1512. Willem Croek.
1512. Dirck Claesz. de oude.
1512. Luyt Jansen.
1512. Jan Lambertse Goedekan.
1513. Cornelis Jansen Vlaming.
1513. Kot Jacobsz.
1513. Hendrik de Koninck.
1514. Hillebrand Jansen Otter.
1514. Gerrit Moyaerts.
1514. Jan Gerritsz. Fem.
1515. Cornelis Cornelisz. de Jonge Vlaming.
1515. Gerrit van den Anxter.
1517. Allert Arentse.
1517. Dirck Kerstense.
1518. Reyer Jansen.
1518. Gillis Jansen de Wisselaer.
1519. Allart Boel.
1519. Gysbert Tamense.
1519. Claes Gaef.
1520. Dirck Kros.
1521. Robbert Jacobsen.
1521. Volkert Jansen Snyder.
1521. Claes Jacobse Bicker.
1521. Gysbert Jansz. Berenstein.
1522. Gysbert Thamsz.
1522. Claes Jeroense.
1523. Claes Volkerse.
1525. Claes Gerrit Deyman.
1525. Jonge Jan Benning.
1530. Jacob van Hoef.

1530. Pieter Bicker. OUDE
1530. Hendrik Paulus. KERK.
1531. Symon Laurense Koppens.
1531. Hendrik Brouwer.
1532. Pieter Jansen Pletser.
1532. Cornelis Gerbrantse Ruys.
1533. Lambert Ysbrandsz. Koppens.
1534. Jacob Meeusz. Merois.
1534. Hendrik Frans.
1536. Floris Florisz. Kant.
1537. Pieter Kanter Willemsz.
1537. Symen Marten Dircksz. van Ruwiel.
1537. Claes Volkersz.
1538. Pieter Claasz. Smith.
1539. Claas Meeusz.
1539. Brugman Woutersz. Dop.
1541. Gerrit Claes Matheus.
1541. Claes Jacobsz Brouwer.
1541. Claes Hendricksz. Bas.
1543. Gerrit Claesz.
1545. Cornelis Anthonisz. Schilder.
1545. Cornelis Jansz. Hollesloot.
1546. Sybrand Buyk Jacobsz. Bam.
1547. Lucas Meynertsz. van Alkestein.
1548. Willem Hendricksz. Molenaer.
1548. Lourens Symensz. van Neck.
1548. Cornelis Dobbensz.
1550. Hendrick Trok.
1552. Jan Harmense Gouwenberg.
1552. Frans Dirck Marcusz.
1556. Mr. Pieter Bicker Willemsz.
1557. Claes Jacobsz. van Swieten van Leyden.
1558. Hendrik Krook.
1558. Andries Boelisz Hollesloot.

OUDE KERK.

1559. Gerrit Jansen Koesvelt.
1562. Jan Reyersz.
1562. Hendrik Jacobsz. van Swieten van Leyden.
1563. Claes Gerritsz. Bontwercker.
1565. Mr. Dirck Florisz. Kant.
1566. Adriaen Jansz. Roest *in de Klau*.
1566. Claes Buyk Joostens.
1567. Cornelis Jansz. Rootkruys van Lis.
1568. Cornelis Jansz. Roothart.
1568. Jan Michielsz. Loef.
1569. Sybrand Willemsz. Stam.
1572. Evert Claesz. Schoch.
1572. Jacob Pietersz. Kanter.
1573. Jacob Florisz. van Alkemade.
1573. Dirck Claesz. Buik.
1574. Jan Ryser Jansen.
1575. Willem Adamsz.
1578. Cornelis Floris van Teilingen.
1578. Gerrit Schaap.
1578. Dr. Claes Kat.
1579. Claes Boelensz.
1579. Wessel Bekker.
1579. Adriaan Kromhout.
1580. Hendrik Olphertsz. Fuik.
1581. Jacob Pieterse Schaap.
1583. Dirck Jacobsz. Roosekrans.
1584. Jacob Pauw.
1584. Claas Simonsz. Heemskerck.
1586. Jan de Vry.
1587. Cornelis Schellinger.
1592. Reynier Pauw.
1592. Walich Syvaarts.
1594. Vincent van Bronckhorst.
1601. Pieter Bas.

1604.

OUDE KERK.

1604. Jacob Claesz. Roch.
1614. Jacob Pietersz. Koppit.
1618. Albert Velicher.
1624. Jan de Waale.
1630. Jacob Bicker Gerritsz.
1635. Jacob Jacobsz. Rogh.
1636. Rombout Jacobsz.
1640. Caspe[r] van Dronkelaer.
1646. Willem van Erpekum.
1653. Jacobus Trip.
1654. Abraham de Visser.
1658. Nicolaas van Ryn.
1658. Claes Pietersz. van Hoorn.
1663. Mr. Nicolaas Listingh.
1665. Rombout Hudde.
1666. Joannes Hudde.
1667. Gillis Reyniersz.
1668. François de Vicq.
1668. Mr. Pieter van Dam.
1669. Joan Pels.
1676. Joan Bernard.
1682. Steven de Geer.
1685. Abraham Oort.
1689. Jan Biler.
1698. Mr. Gerbrand de Vicq.
1699. Arnoud de Kock.
1700. Pieter Reyniersz.
1706. Jan Reaal.
1706. Pieter van Dam.
1716. Philips Anthony van der Ghiesen.
1719. Mr. Jan Wolters.
1720. Louis Boddens.
1720. Jan Gabriel Voet.
1721. François Lestevenon.
1723. Hendrik Lynslager.

NIEUWE KERK.

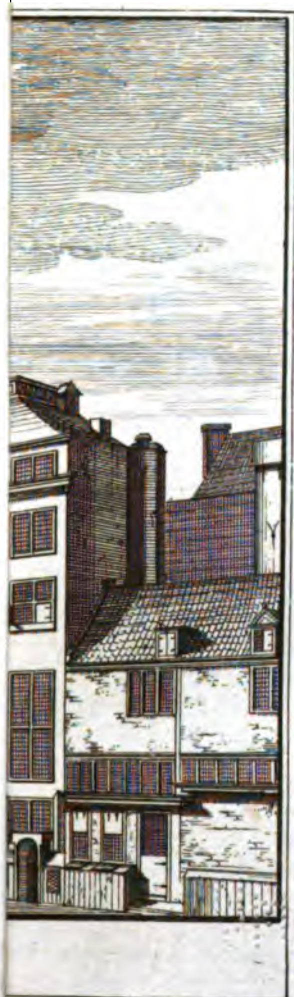
1728. Mr. Gerrit Hooft Gerritsz.
1729. Jan Hop.
1732. Lambert Alewyn.
1734. Albertus van Westerhof.
1736. Lucas Trip Cornelisz.
1743. Pieter Trip.
1752. Abraham Bredius.
1754. Willem Gerrit Dedel Salomonsz.
1757. Mr. Isaac Ernst de Petersen.
1762. Nicolaas de Marez.

II.

NIEUWE KERK.

Beschryving der NIEUWE KERKE.

De NIEUWE KERK, zo genaamd, om dat zy, lang na de *Oude*, gestigt is, was, eertyds, de tweede Parochie- of Kerspel-Kerk der Stad. Zy staat aan den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, daar de voornaamste ingang in 't westen is, en is, zo wel als de Oude Kerk, een aanzienlyk kruis-gebouw: doch zy heeft alleenlyk eenen kleinen spitsen tooren in 't midden, zynde den hoogen en zwaaren tooren, welken men voorhadt, in 't westen, te stigten, onvolmaakt gebleeven. Boven in den gevel van 't zuider kruispand, staat een fraaije Zonnewyzer. De Kerk heeft, behalve den gemelden, nog drie ingangen, een' in 't zuiden, die op den Dam uitkomt, een' in 't noorden, ten einde van de Gravenstraat, en een' in 't oosten, in de van ouds genaamde *Elendige Steeg*. Zy was, oudtyds, omringd van twee Kerkhoven, een in 't westen, en een in 't zuiden en zuid-

boosten. Het laatste droeg den naam van het *elendige Kerkhof*, om dat 'er alleenlyk gestrafte misdaadigen, en zulken, die men der gewyde aarde onwaardig keurde, begraaven werden. De gemelde elendige Steeg heeft den naam naar dit Kerkhof gekreegen. Het andere strekte tot eene begraafplaats voor geringe, doch onbesprokene luiden. Beide deeze Kerkhoven zyn, nog tot het midden der voorgaande eeuwe, in wezen geweest (*u*); doch, ter gelegenheid van het bouwen van het nieuwe Stadhuis, verdweenen. Tegen de Kerke in 't noordoosten, was, in 't jaar 1560, een sierlyk hardsteenen Bekkeneels- of doodsbeenderen-huisje van eene tempelswyze gedaante gebouwd; 't welk, omtrent den jaare 1656, ingestort is. Op de plaats, daar het gestaan hadt, werdt, in 't jaar 1659, een *Comptoir voor de Wynroeijers* gebouwd. Nieuwe Kerk.

De oudste Beschryver van Amsterdam (*v*) stelt, dat de Nieuwe Kerk, in 't jaar 1408, gestigt is. Doch, in de Lysten der Regeeringe, die voor de Handvesten gedrukt zyn, leest men: *Anno* 1414, *is die nieuwe Kerk begonnen te bouwen*. Veelligt, zyn de grondslagen, in 't jaar 1408, gelegd, en de optimmering, niet voor 't jaar 1414, aangevangen. Men is 't eens, dat *Willem Eggert*, *Heer van Purmerende*, de Nieuwe Kerk mede gestigt, en den opbouw derzelve, voor een groot gedeelte, bekostigd heeft. Hy was Tyd der Stigtinge. Stigter Willem Eggert, Heer van Purmerende.

(*u*) Resol. Vroedsch. N. 18. 5 *Maart* 1642. *f.* 112 *verso*.
(*v*) *Ad* Calcem Pontani, *p.* 5.

Nieuwe Kerk.

was van Gend in Vlaanderen herkomstig; doch, ten deezen tyde, een aanzienlyk Koopman te Amsterdam, en stondt diep in de gunst van de Hertogen Albrecht en Willem van Beijeren, Graaven van Holland, welken hy, dikwils, met groote geldsommen, ondersteund, en, even als de Edelen van den Lande, in den Arkelschen kryg, met twee mannen van wapenen, gediend (*w*) hadt. Ook verwierf hy, van den laatsten deezer twee Graaven, verscheiden' gunstige Privilegien voor de Stad Amsterdam (*x*). Voor zig zelven, verkreeg hy, in 't jaar 1410, de Ambagtsheerlykheid van Purmer en Purmerland; en niet lang daarna, het aanzienlyk ampt van Thesaurier des Graaven, welk hem byna het gezag gaf van eenen Graaflyken Stedehouder (*y*). De hooge Heerlykheid van Purmerende, alwaar hy een Slot gestigt hadt, werdt hem, in 't jaar 1413, opgedraagen (*z*). Zulke gunsten stelden hem, die van burgerlyke afkomst was, gelyk men ligtelyk denken kan, bloot voor de afgunst der Edelen van den Lande. En verhaalt men, dat Hertog Willem, hiervan niet onbewust, zynen Leenmannen, t'eenigen tyde, voorhieldt „ dat hy zynen vriend, Willem Eg-
„ gert, hunner zorge aanbeval, en dat hy
„ op hen allen verhaalen zou, zo hem, by
„ ongeluk, een tegel van het dak op 't hoofd
„ viel."

(*w*) Mieris Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 84.
(*x*) Anonym. *ad* Calcem Pontani, *p.* 6.
(*y*) Mieris Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 157, 219, 288, 371, 397, 398.
(*z*) Id. ibid. *bl.* 261.

„ viel." Na de dood van Hertoge Willem, die op den een en dertigsten May des jaars 1417 gebeurde, ontving Willem Eggert, van alle kanten, uitdaagbrieven van de Hollandsche Edelen, 't welk hem in zulk eene verlegenheid bragt, dat hy, zig nergens veilig waanende, kort na den Graave, zynen weldoener, van enkel hartzeer, op 't Slot te Purmerende, overleedt, en den vyftienden July des gemelden jaars 1417, te Amsterdam, in de Nieuwe Kerke, in het Choor of de Kapelle, sedert, *Willem Eggerts-Choor* of *Kapelle* genaamd, begraaven werdt (*a*). Zyn Grafschrift wordt, nog, ten zuiden van het groote Choor, ter wederzyde van eenen balk, tusschen twee pilaaren, in deezer voege, gelezen:

NIEUWE KERK.

Deszelfs Graf en Grafschrift.

Anno MCCCC *ende* XVII. *den* XV. *dag in Julio, starff den eerbaeren Heer Willem Eggaart, Heer tot Purmereynde, gedoyteert met twee Vicarien, mede fundateur van dese Kerk, die begraven is onder dese blauwe serk.*

In welk grafschrift, opmerkelyk is, dat zyn afsterven gesteld wordt, op den zelfden dag, waarop men, elders (*b*), leest, dat hy begraaven is. Voorts, staat zyn wapen, tegen den zuider-muur, omtrent boven 't graf, uitgehouwen. Men wil, dat zyn dood oorzaak geweest is, dat de Kerk niet zo volkomen

(*a*) Regeer. Lyst *voor de* Handv. *op 't jaar* 1417. Anonym. *ad* Calcem PONTANI, *p.* 6.

(*b*) Regeer. Lyst *voor de* Handv. *op 't jaar* 1417.

NIEUWE KERK. men naar de schetse der Hoofdkerke van Amiens in Picardye, die nog, geschilderd, in de Kamer van Kerkmeesteren, bewaard wordt, heeft konnen voltrokken worden, als men voorhadt. Uit de afschriften van verscheiden' egte stukken, Willem Eggerts-Kapelle of Choor betreffende, en berustende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, is my gebleeken, dat, in de jaaren 1414 en 1415, verscheiden' Landeryen, in Abbekerk en in Sybekarspel, ten behoeve der gemelde Kapelle, die toen nog niet gestigt was, aan Heere Willem Eggert, werden opgedraagen.

Toewyding der Kerke aan de Lieve Vrouwe en aan S. Catharina. De Nieuwe Kerk werdt, by haare eerste stigting, toegewyd aan *de Lieve Vrouwe*, van waar de gantsche nieuwe zyde, zynde het Kerspel deezer Kerke, *onzer Lieve Vrouwen Parochie* genaamd werdt; en aan *S. Catharina*, die, volgens 't verhaal der Legenden, in 't begin der vierde eeuwe, te Alexandrie in Egipte, om den Godsdienst, ter dood gebragt werdt. Men geloofde, dat van haar gebeente iet, op 't hoog Altaar, bewaard werdt, in eene looden busse, op welke, te leezen stondt: *Dit ist geboente van Sinte Catharina* (c).

Haar aanzien van ouds. In 't jaar 1421, verbrandde de Nieuwe Kerk, benevens een derde gedeelte der Stad (d). Doch zy werdt, eerlang, zo pragtig herbouwd, dat zy, omtrent den jaare 1500, onder de aanzienlykste Kerken van 't Christenryk, gerekend werdt. Zy vervatte toen vier

(c) W. SYVAERTS Roomsche Myster. Voorr. bl. 27.
(d) II. Deel, III. Boek, bl. 226.

vier en dertig zeer schoone Altaaren, en eene Nieuwe groote verscheidenheid van kostbaare Kerk- Kerk. sieraaden; onder welken, uitmuntten een Beelden zilveren verguld kruis, waarin, zo geloofd en sieraa- werdt, een gedeelte van het waare kruis ge- den. werkt was. Dit kruis woog zes en twintig mark zilvers. Voorts, was er een zilveren verguld Sacramentshuis van agt en dertig mark, en een zilveren Lieve Vrouwen-beeld van twee en dertig mark (*e*). Nog stondt een ander Lieve Vrouwen-beeld in 't midden der Kerke, en een van S. Catharina in 't midden van 't hooge Choor. Ook was 'er een beeld van S. Ursula (*f*).

Onder de Chooren en Kapellen, van wel- Chooren ker meesten wy weinig meer dan de naa- en Kapellen. men hebben konnen opspooren, waren het *S. Joris*- of *Schutters-Choor*, agter 't vertrek, waar thans de Kerkenraad vergadert; *Willem Eggerts-Choor*, naast en benoorden het Schutters-Choor; het *Choor van Jan Dirkszoon Sill*, nog meer noordwaards, en met een houten schot van de Kerke gescheiden, verstrekkende nu tot eenen doorgang naar des Kosters wooning; *Jacob Verbergen-Choor*, welk ook met een diergelyk beschot van de Kerke afgescheiden is, en nu tot kokengebruik voor den Koster verstrekt; en *Jacob Meeuwszoons-Choor*, welk nu tot een Stookhuis gebruikt wordt. Alle deeze Chooren waren aan de zuidzyde der Kerke. Aan de noordzyde, hadt men het *Metselaars*- of *Vier-gekroonden-*

Choor

(*e*) Alkemaar. ad Calcem Pontani, p. 7.
(*f*) Uit het Dienstb. der Nieuwe Kerke.

NIEUWE KERK.

Choor (6), naar 't oosten, zynde nu de oostelyke uitgang. In een glas, van het zelve, stondt het wapen van *Loen* en *Boelen*, waar van nu niets meer overgebleeven is. De uitgang is juist, daar 't Altaar plagt te staan. Naast dit, volgt het *Boelinger-* of *Otters-Choor*, 't welk, met eene balustrade van arduinsteen, naar de Corinthische orde, en voorts met een houten beschot, afgeschut is. Het werdt, in 't jaar 1510, door Heere *Vechter Dirksz*, Priester, gestigt en begiftigd (*g*), en dient nu tot eene bergplaats voor den Gravenmaaker. Hier op volgt het *Drapeniers-Choor*, welk ook, met eene arduinsteenen Balustrade, waarop een houten beschot staat, van de Kerke afgezonderd is, en nu tot eene Timmerloots gebruikt wordt. En na dit, ontmoet men het *Heilige Kruis-Choor* (*h*), welk, met een houten hek, van de Kerke is afgezonderd, en nu, door de Diaconie, tot het uitdeelen van aalmoessen wordt gebruikt. Voorts, was 'er, in de Nieuwe Kerke, eene *Kapel van Jacob den meerderen*, waarop *Jacob van Berich* eenen dienst

(*g*) Zie den Stigtingbrief in de Bylaag, Lr. A.
(*h*) Uit oude Aantekeningen.

(6) Deeze vier gekroonden waren *Severus*, *Severinus*, *Carpophorus* en *Victorinus*, die geloofd werden, onder Diocletiaan, den marteldood geleeden te hebben. Zie WALVIS *Beschr. van Gouda*, II. Deel, bl. 30. Doch wat betrekking zy tot de Metselaars hadden, weet ik niet. Ondertusschen, vindt men, in eene Keure voor 't Metselaars-Gilde hier ter Stede, van den agttienden May des jaars 1532, dat de Bosmeesters, jaarlyks, op Vier-gekroonden-dag, rekening moesten doen. Zie *Handv.* bl. 1382.

dienst gevestigd hadt; ook eene *S. Laurens-* Nieuwe Kerk.
Kapel, die, door *Bartholomeus Gerbrandszoon Doos*, Burgemeester der Stad, en *Aafje*, zyne Huisvrouw, in 't jaar 1443, gestigt was. Ook stondt, aan de zuidzyde, eene *Lieve Vrouwen-Kapel*, in 't jaar 1488, door *Meeus Gerbrandszoon* en *Catryn* zyne Moeder, gestigt (i). Digt by deeze Kapel, was de *Kapel van het Heilige Graf*, over welke, in 't jaar 1654, geschil ontstondt, tusschen Kerkmeesteren en de eigenaars; welke laatsten hun regt tot de Kapelle vestigden op eenen Schepenen-brief van den jaare 1538, dien wy, hier agter, onder de *Bylaagen* (*k*), geplaatst hebben. 't Geschil werdt, door Burgemeesteren, als zegsluiden, afgedaan. De Kapel bleef aan de Kerke, die, daartegen, drie graven aan de eigenaars afstondt, hun, daarenboven, het regt laatende tot het graf in de Kapelle, welk hun, voorheen, reeds hadt toebehoord (*l*). De Kapel heeft haaren ingang in de [illegible] en komt uit in de Ker-
ken[illegible] aan 't [illegible]nde. Ver-
[illegible] hooren en
[illegible] e geweest,
[illegible] cheid heb-
[illegible] bs-Kapel,
[illegible] oederen tot
[illegible] r 1578, aan
[illegible] Kerke zynde
[illegible] (n) over-

Nieuwe Kerk. overgegeven (*m*), is, sedert, tot burgerwooningen vertimmerd, die, met de erven, aan byzondere persoonen, verkogt zyn. Op eene deezer wooningen, staat het Toorentje deezer Kapelle nog; 't welk, door Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, plagt onderhouden te worden. Doch na 't overlyden van den laatsten Klokstellet van den Kapeltooren, nu eenige jaaren geleeden, heeft men geenen anderen aangesteld, en het Toorentje en Uurwerk is, aan de bezorging van den eigenaar der wooninge, op welke het staat, overgelaaten.

Altaaren. Wat de Altaaren betreft, die, in de Chooren en Kapellen, en ook elders rondsom de Nieuwe Kerke, geplaatst waren; ik vind, dat Heer *Willem Claes*, Priester, nog in 't jaar 1503, eene zingende Mis op 't hoog Altaar gestigt heeft. In het Choor of Kapelletje van Jan Dirkszoon Sill, stondt een Altaar, welk aan *onzer Lieve Vrouwen zeven droeffenissen* gewyd was; waarop gemelde Jan Dirkszoon Sill, in 't jaar 1513, vyf missen ter weeke instelde. *Jan Eggert*, Heer tot Purmerende, en Zoon van *Willem*, stigter der Kerke, hadt, reeds in 't jaar 1418, twee eeuwige Kapelryen gestigt, in Willem Eggerts Kapelle. Wy hebben den Stigtingbrief, die, voor zo ver my bekend is, nimmer, gedrukt, is uitgegeven, hier agter, onder de *Bylaagen* (*n*), geplaatst. Heer *Willem Eggert*, Priester, en Erfgenaam en Leenbezitter

(*m*) *Uit eene oude Rekening van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke van den jaare* 1586.

(*n*) LI. C.

ter van de *voortreffelycke Heeren*, *Willem en Jan Eggert*, *fyne voorvaderen*, ftigtte, in 't jaar 1509, twee Vicaryen op het *Altaar van S. Jan Baptist en Maria Magdalena*, in de zelfde Kapelle. Het graf van *Claas Lamberts Goef* was ook in deeze Kapelle. En op het zelve, moeften, jaarlyks, op zynen fterfdag, drie kaarfen gefteld worden. In 't jaar 1615, kwamen de nakomelingen der Eggerts, die regt hadden op deeze Kapelryen en op eene derde, gevestigd op S. Katharynen-Altaar in de Oude Kerke, overeen met de Stad Amfterdam, om, tegen de overgifte der Landeryen, voor de drie Kapelryen verbonden, drie jaarlykfche renten, ieder van een honderd en zeventig guldens, losbaar tegen den penning zeftien, te trekken (o). In 't jaar 1475, hadt *Andries Willemszoon* eenen Lykdienft ingefteld, op de graven van *Gerrit Banniak* en *Ruifch Jacobsz*, gelegen in het Kruis-Choor. In 't jaar 1462, ftigtten *Willem Bruyninex* en *Pieter Bye Jacobs*, Priefters, wegens *Dirk Holland* en *Margriet fyn Wyf*, een Kapelrye, ter eere Gods, der Lieve Vrouwe en der Heilige Petrus, Paulus, Hieronimus en Margareet, belaft met vyf miffen ter weeke. Het Altaar, waarop deeze dienft verrigt werdt, was, reeds in 't jaar 1450, of eerder, opgeregt geweeft: het ftondt in de *Kapel van Catharyn-Meeus Gerbrants-foons Weduwe*, Zufter van *Jacob Bicker*, die, in 't jaar 1454, geftigt werdt, aan

Nieuwe Kerk.

(o) *Uit het* Memoriaal van Eggarts Cappelrie, *berustende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der nieuwe Kerke.*

NIEUWE KERK.

aan de zuidzyde der Kerke; en werdt, gemeenlyk, *S. Hieronimus-Altaar* genaamd. De Pater der Karthuizeren was *Collator* deezer Kapelrye, en droeg dezelve, in 't jaar 1552, aan Meester *Jan Henricks Nieveen*, Rector der Schoole aan de oude zyde, op. *Hughe Jans*, Apothecar, fondeerde, in 't jaar 1494, voor zig zelven, voor *Geert Jacob Bickers Dogter*, zyne Huisvrouw, en voor beider voorouders in den opgaanden lyn, vyf missen ter weeke op het zelfde Altaar. Aan den Pilaar der gemelde Kapelle, stondt nog een Altaar, het *Romeinen-* of *Romenien-Altaar* genaamd, waarop *Jan de Waal*, reeds in 't jaar 1476, eenen dienst gestigt hadt. Aan de noordzyde van 't hooge Choor, stondt een *Altaar van S. Jan den Evangelist*, waarop eene Vicary gestigt was, die, nog in 't jaar 1567, door *Anna Benning*, Weduwe van *Jan Duin*, Raad, aan Meester *Pieter Nicolaas*, Priester, gegeven werdt. Voorts, was, in de Nieuwe Kerke, een *S. Christoffels-Altaar*, waarop Meester *Arend Barendsz.*, in 't jaar 1495, eene Kapelry gefondeerd hadt. En deeze Kapelry, of de inkomsten derzelve, zyn, meermaalen, door Burgemeesteren, aan nakomelingen van den Stigter, die als behoeftig werden aangemerkt, toegeweezen geworden (*p*). In het *Dienstboek der Kerke*, welk, tegenwoordig, niet meer voorhanden schynt, werdt nog gemeld van de Altaaren van *S. Barbara*, *S. Cornelia* en *S. Severyn*; van welken wy de net-

(*p*) Groot-Memor. N. V. f. 12.

nette plaats niet konnen aanwyzen. De meeste Gilden hadden ook Altaaren in de Nieuwe Kerke, en onder anderen, de Bergervaarders, welker Altaar aan S. Anna toegewyd was; de Buitenlandsvaarders, de Binnenlandsvaarders, de Barbiers, de Bierdraagers, de Huistimmerluiden, die hun Altaar aan S. Jozef hadden gewyd; de Koorendraagers, welker Altaar agter in de Kerke ftondt, en aan S. Judicus of Jooft gewyd was; de Droogfcheerders; de Verwers, welker Altaar aan de Heilige Maagd was opgedraagen; de Schoenmaakers, die 't hunne aan S. Krispyn en Krispiniaan gewyd hadden; de Volders, de Weevers, de Smids en de Snyders. Wy fpreeken niet van de Metfelaars, om dat wy van derzelver Choor, waarin zy ook hun Altaar hadden, reeds boven gewaagd hebben. Op deeze Gilden-Altaaren, werden ook, fomtyds, door byzondere perfoonen, Vicaryen geftigt, gelyk, in 't jaar 1500, door *Niclaas Heyn Niclaas*, man en voogd van *Wendelmoet*, Dogter van *Heyman van Ylp* of *Hilp*, *Dirk Jacobfen Boel den ouden* en *Dirk Jacobfen Boel den jongen*, gebroeders, en wettige Kinderen van *Katryn Heymans*, *Sufter van Wendelmoet* voornoemd, op 't Verwers-Altaar, gefchiedde. Voorts, vind ik gemeld de *Altaaren van Geryt Paauw*, *Grebber Dirks*, *Albert Gerrits*, *Jacob Florisz* en *Steven Reyersz*, zo genoemd naar de perfoonen, die eenige dienften op dezelven geftigt hadden.

Nieuwe Kerk.

In deezen ftaat omtrent, bevondt zig de Nieuwe Kerk, toen zy, weinige maanden na

De Nieuwe Kerk verbrand.

NIEUWE KERK. na de verandering des jaars 1578, geweldiglyk beroofd werdt van beelden en andere sieraaden (*q*). Doch op den elfden January des jaars 1645, trof haar een zwaarder ramp. Zy verbrandde toen, by ongeluk, van boven en van binnen, geheellyk (*r*); maar werdt, in 't kort, zo verre hersteld, dat de eerste Predikatie, in de vernieuwde Kerke, op den tienden May des jaars 1648, door den Leeraar, *Fredrik Keslerus*, gedaan werdt. Men hadt, midlerwyl, ook besloo-

en herbouwd. ten, in 't westen der Kerke, een' zwaaren hardsteenen Tooren te stigten (*s*), en, in May des jaars 1646, met het graaven der grondslagen, eenen aanvang gemaakt. Men

De tooren blyft onvolmaakt. vondt toen eenige oude grondslagen van eenen tooren of klokhuis, die, in 't jaar 1565, gelegd waren. Met het leggen van 't roosterwerk, en met het heijen, werdt, in Augustus, begonnen, en tot in Juny des jaars 1647, voortgevaaren, op den zesden van welke maand, de laatste van vierduizend vyfhonderd drie en negentig zwaare masten in den grond geheid werdt. Behalve deezen, waren 'er nog eenduizend zevenhonderd vyftien stopmasten verbezigd: om niet te spreeken van vyf en vyftig oude elzen paalen, die in den grond gevonden waren. Op den twintigsten July hierna, werdt, door *Cornelis Backer*, Zoon van den Heere Burgemeester *Willem Backer*, de eerste steen aan 't gebouw

(*q*) *Zie* II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 12.
(*r*) *Zie* II. *Deel*, XV. *Boek*, *bl.* 54.
(*s*) Resol. Vroedsch. *N*, 19. à *Sept.* .. [illegible] Octob. 1645. *fo.* 60 *verso*, 67.

bouw gelegd (*t*), zuidwaards naar 't Stadhuis toe, en onder den zelven een geschenk in goud van twee honderd guldens. Men arbeidde 'er, eenige jaaren, met veel yver aan. Doch toen liet men 't werk steeken, zo sommigen meenen, om dat men oordeelde, dat zulk een zwaare Tooren het zeer naby gelegen Stadhuis, welk in deezen zelfden tyd gebouwd werdt, te zeer overschreeuwd zou hebben. De Tooren, die reeds, tot op de helft van de hoogte der Kerke, opgetrokken was, is onvolmaakt gebleeven, en van boven omzet met eene yzeren Leening. In 't jaar 1662, werdt aan Kerkmeesteren, op hun verzoek, toegestaan, de Kerk, in 't noorden en in 't noordwesten, van buiten, met wooningen te bezetten (*u*); die, ten behoeve der Kerke, verhuurd worden, en sommigen van welken, nog voor weinige jaaren, vernieuwd zyn.

Nieuwe Kerk.

De Nieuwe Kerk heeft, na de herbouwing, van welke wy spreeken, omtrent de zelfde gedaante verkreegen, welke zy, tot nu toe, behouden heeft. Zy is drie honderd en vyftien voet lang, en met de kruispanden twee honderd en tien voet breed. 't Gebouw rust op twee en vyftig hardsteenen zuilen, en wordt verlicht door vyf en zeventig groote glasraamen. In 't midden der Kerke, hangen vyf groote, en rondsom, twaalf kleiner koperen kaarskroonen: de eersten hebben ieder dertig; de anderen ieder twin-

Grootte en gedaante der Kerke.

(*t*) *Zie* J. Six van Chandelier Poëzy, *bl.* 404.
(*u*) Resol. Vroedsch. *Lr.* C. 31 *Aug.* 1662. *f.* 104 *verso.* Groot-Memor. N. V. *f.* 86 *verso.*

Nieuwe Kerk. Geschilderde glazen.

twintig of zestien armen met blakers. Onder de glasraamen der Nieuwe Kerke, zyn eenige nieuwen, die fraai beschilderd zyn. In 't glas, welk in 't noorder-kruispand, boven den ingang, geplaatst is, ziet men Graaf Willem den IV., de Stad beschenkende met het driekruissig Wapenschild. De konst munt egter, in dit stuk, meer uit dan de waarheid. Men vindt wel, dat Graaf Willem de IV., in 't jaar 1342, verscheiden' Voorregten aan de Stad verleend heeft (v). Doch men vindt nergens, en 't is zelfs onwaarschynlyk, dat zy het driekruissig Wapenschild van deezen Graave heeft verkreegen. Regt tegen over dit glas, boven den ingang in 't zuider-kruispand, plagt het schenken van het Voorregt om de Roomsch-Koningklyke Kroon boven Stads wapen te mogen voeren, gelyk het, in 't jaar 1488 [1489], door den Aartshertog Maximiliaan, geschied is, niet minder konstig, en meer naar waarheid, in 't glasraam afgebeeld te zyn. Doch dit glas, vry wat van 't weder geleeden hebbende, is, al voor eenige jaaren, weggenomen. Het andere is ook merkelyk beschadigd. Beide de glasraamen pronkten met de wapens van de Burgemeesteren en van eenige andere Wethouderen, die, toen dezelven hier geplaatst werden, in Regeeringe waren: met welken, het eerstgemelde, nu nog, versierd is. Ten zuiden van 't groote Choor, boven den ingang der Kapelle van 't Heilige Graf, zyn nog drie

(v) Zie II. Deel, II. Boek, bl. 101, 124.

drie nieuwe geschilderde glazen, waarin het heil der Vrede, door veelerlei zinnebeelden, vertoond wordt. Aan de vier grootste zuilen van 't houten middengewelf, staan vier engelen-beelden, die dat gewelf onderschraagen. De schoorbalken van 't gewelf zyn, onlangs, vernieuwd. Nieuwe Kerk.

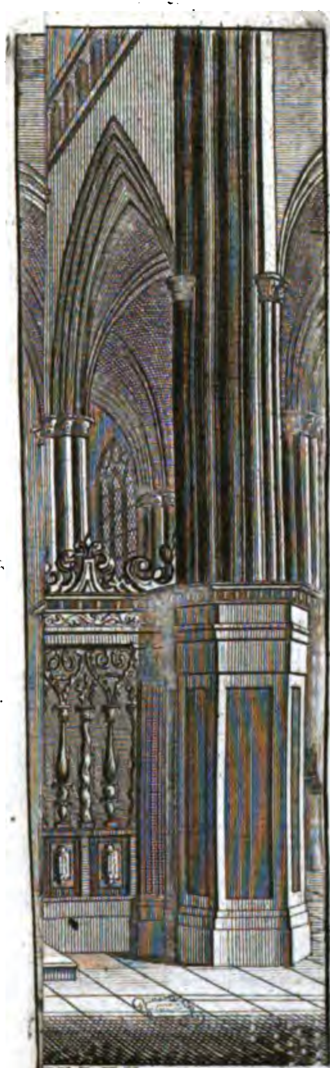
Een weinig bewesten het zuider-kruispand, is eene Galery gebouwd voor de Burger-Weeskinderen. Voorts, is de Kerk, rondsom, tusschen en tegen de pilaaren en wanden, bezet met fraaije gestoelten voor de Regeeringe en mindere Standspersoonen. Onder dezelven, munt allermeest uit de Predikstoel, die gemaakt schynt op de wyze van den voorgaanden, welke, in den brand des jaars 1645, vernield geworden was. De tegenwoordige is rondsom met konstiglyk gesneeden Beeldwerk versierd. Onder aan zyn, in vier vakken, voor en ter zyde, de vier Evangelisten afgebeeld. By dezelven, staan de beelden van de Sterkte, 't Geloof, de Liefde, de Hoop, de Geregtigheid en de Voorzigtigheid. Hooger, vertoonen zig de zeven werken van Barmhertigheid, door kleine aartiglyk werkende beeldjes, in diepe verschieten geplaatst. Het verhemelte, boven den stoel, is, van onderen, met fraai loofwerk, versierd, en draagt eenen tooren, met verscheiden' ommegangen, op welken, ook kleine beeldjes schynen te wandelen. De leening is met wyngaardsbladen doorwerkt, en op den zelven legt een dik bogtig touw, zo konstiglyk van hout gesneeden, Galery. Gestoelten. Predikstoel.

Nieuwe Kerk. den, dat het byna van hennip schynt gedraaid te zyn. Het rust op eenige kleine wigtjes. De beroemde Beeldhouwer *Albertus Vinkenbrink* heeft deezen Predikstoel gemaakt. Zyne gedaante is te zien, in eene konstplaat van *Holsteyn*, die, by de liefhebbers, hoog geagt wordt.

Orgels. Twee Orgels zyn 'er in de Nieuwe Kerke. Het grootste staat boven den ingang in 't westen, en rust op vier halve en twee heele bonte marmeren Korinthische kolommen, welker voetstukken en kapitteelen fraai versierd zyn. Tusschen de halve kolommen, staan twee Penanten van wit marmer, waarop veelerlei speeltuig uitgehouwen is. Het Orgel zelf, een konstig werkstuk, kan met vier deuren gesloten worden, welken, door *Joannes Bronkhorst*, met eenige deelen der geschiedenisse van Saul en David, en vooral met het speelen en zingen van David en van de Jeruzalemsche maagden, van binnen en van buiten, beschilderd zyn. Het Orgel heeft drie en veertig Registers of stemmen, onder welken, de *vox humana* of menschen stem zeer beroemd is. Het kleine Orgel staat in 't zuider kruispand bewesten den ingang.

Choor. Het groote Choor is, van vooren, met een zeer konstig hek van gegooten koper, rustende op eene marmeren Balustrade, afgesloten. De zwaare koperen lyst van het zelve, die, in 't midden, met Stads wapen, welk door twee Leeuwen vastgehouden wordt, versierd is, wordt ondersteund door

zes

ERKE .

zes zwaare vierkante zuilen; tusschen welken, zeventien gevlamde en veertien regte, doch kleiner pilaaren geplaatst zyn, alles met aartig loof bewerkt, en dertien voeten hoog. In 't Choor, geschiedt niet alleen, gelyk in dat der Oude Kerke, de plegtige Egtverbindtenis des Zondags, en nu en dan ook in de weeke; maar het Noordhollandsch Sinode vergadert hier, om 't zevende jaar. Ook worden 'er, tweemaal 's jaars, 's Vrydags voor Paaschen, en 's Vrydags voor Kermis, de pryzen uitgedeeld aan de naarstigste Leerlingen der Latynsche Schoolen. Nieuwe Kerk.

De Kerkenraad komt, tegenwoordig, gewoonlyk des Donderdags, na den middag, byeen in de Nieuwe Kerke, in eèn ruim en fraai Vertrek, oostwaards van den zuider- ingang op den Dam, alwaar ook de Koster zyne wooning heeft. 't Vertrek, waar de Kerkenraad byeenkomt, plagt, weleer, gedeeltelyk te dienen tot eene *Bibliotheek* of *Boekery*, vermoedelyk, in de vyftiende eeuwe, opgeregt, door de nazaaten van Willem Eggert, Heere van Purmerende. Doch na 't stigten der Doorlugtige Schoole, in 't jaar 1632, werdt dezelve derwaards overgebragt; en de Kamer, daar de Kerkenraad, die des zomers in de Oude Kerke plagt te vergaderen, alleenlyk des winters byeenkwam, werdt toen merkelyk vergroot, en tot eene geduurige Vergaderplaats van dit Genootschap geschikt. Aan elke zyde, staan twee ryen bekleedde zit- Kerkenraads-Vergaderplaats.

 ban-

NIEUWE KERK.

banken. In 't westen, is een fraaije schoorsteen. Langs den noordelyken wand, hangen twaalf oude geschilderde afbeeldsels van de eerste Kerkhervormers, die, door den Heere Schepen GERARD VAN PAPENBROEK, op den vier en twintigsten January des jaars 1743, aan den Kerkenraad vereerd, en sedert hier geplaatst zyn. De Classis van Amsterdam houdt haare Vergaderingen in deeze zelfde Kamer, boven welke, een diergelyk vertrek is, alwaar de Classicale maaltyd gehouden wordt.

Kerkmeesters-Comptoir.

Het Comptoir der Kerkmeesteren is ten westen van den gemelden zuider-ingang, onder het kleine Orgel, in een vertrek, alwaar de Huiszittenmeesters aan de nieuwe zyde hun Comptoir plagten te houden, tot dat het zelve, in 't jaar 1649, in 't Nieuwezyds-Huiszitten-huis, op de Prinsen-graft, verplaatst werdt. In 't Kerkmeesters Comptoir, hangt een Wapenbord der Kerkmeesteren, waarop ruim tagtig wapens zyn uitgebeeld. Voor den schoorsteen, staat het jaartal *1666*.

Vergaderplaats der Diakenen.

De Diakenen hebben ook eene afzonderlyke Vergaderplaats, in 't noorden der Nieuwe Kerke, bestaande uit vier vertrekken, twee beneden, en twee boven. Zy is, eerst omtrent den jaare 1642, en laatstelyk, in den jaare 1723, merkelyk verbeterd en vergroot, en heeft twee groote deuren, in het oude Heilige Kruis-Choor, waarin tegenwoordig de behoeftigen, die door de Diaconie bedeeld worden, byeenkomen. Boven de

oos-

oostelyke deur, staat eene Spreuk der H. Schrift, uit *Jacob.* I. vers 27: en boven de westelyke, twee anderen, uit *Matth.* XXV. vers 40. en *Gal.* VI. vers 10. uitgehouwen. Het gemelde Choor is, op dat de bedeeling met te meer orde zou konnen geschieden, door hekken afgedeeld in enge gangen, die in elkanderen loopen, en in welken de behoeftigen, bekwaamlyk, op hunne beurt konnen wagten, zonder elkanderen te verdringen. Voorts, komt men, uit het gewezen Kruis-Choor, in de twee beneden-vertrekken der Broederen-Diakenen, zynde de *groote Uitdeelkamer*, in 't westen, en de *kleine Uitdeelkamer*, in 't oosten, alwaar des Donderdags de Uitdeelingen geschieden. Tusschen deeze twee Vertrekken, is een Portaal, geschikt voor eenige Broeders, die in de Hoofden-Boeken schryven, waarin de naamen, omstandigheden en bediening der behoeftigen worden aangetekend. De groote Uitdeelkamer dient 's Donderdags nademiddags ook tot eene *Attestatie-Kamer*, alwaar twee Broeders zitting hebben, om de Attestatien en andere omstandigheden van zulken, die onderstand begeeren, te onderzoeken. Boven de twee vertrekken, van welken wy spreeken, zyn 'er nog twee, de groote Kamer, daar de Dingsdagsche Vergadering der Broederen gehouden wordt, in 't westen, en de Weeskamer, in 't oosten: tusschen welke vertrekken, een Portaal is, daar een Comptoirtje, voor eenen der Suppoosten van de Dia-

Nieuwe Kerk.

Byzondere vertrekken.

NIEUWE KERK.

conie, is afgeschooten. De *Vergaderkamer* is een ruim, wel geschikt vertrek. Aan 't hooger- of westeinde, voor den schoorsteen, zitten de Praeses, Scriba en Seconde-Scriba, aan eene tafel, en de overige Broeders, in hunnen rang, langs de wanden van 't vertrek, in twee gestoelten. De Kamer schept haar licht, van ter zyde, door groote glasraamen, en van boven, door eenen fraaijen koepel, in 't midden. De *Weeskamer*, alwaar de Weesboekhouders hun verblyf hebben, is een lang en smal vertrek. De Papieren-Effecten der Diaconie worden hier bewaard, in eene Kas, met eene houten en eene koperen deur geslooten, en in eene der Kerkpilaaren ingewerkt. In eene der Laaden deezer Kasse, wordt eene zilveren Schaal bewaard, die, volgens zekere aantekening, aan dezelve gebonden, door de Gereformeerden van S. Marten in Frankryk, voormaals, by de vieringe van 't Avondmaal, plagt gebruikt te worden. Aan deeze schaal, hangt een klein houten zogenaamd geuzennapje, op een ivooren voetje. Voor den schoorsteen, ziet men eene zinnebeeldige vertooning van de zorg voor de behoeftigen, met naame voor kranken en gebrekkelyken, geschilderd, door *Louis Fabricius du Bourg*. De Milddaadigheid vertoont zig, in het zelve, op de wolken. In 't verschiet, ziet men de Godshuizen der Diaconie. Ook staan, in 't stuk, de naamen van de Weesboekhouders, die, sedert dat het

hier

hier geplaatst werdt, gediend hebben. Nieuwe Kerk.

Wy komen nu tot de beschryving der aanzienlyke Begraafplaatsen in de Nieuwe Kerke. Graffteden

In 't noorden der Kerke, schuin agter den Predikstoel, ziet men 't marmeren graf van den Commandeur Jan van Galen, die, in 't jaar 1653, na een gevegt met de Engelschen, waarin hy de overwinning behaald hadt, aan zyne wonde, overleeden was. De zeeheld legt, in 't harnas, in wit marmer, op eene verheven tombe, op welker voorzyde, een zeeslag afgebeeld is. Daar onder staan deeze vier regels: Van Jan van Galen.

Hier leit in 't Graf van eer den dapperen van Galen,
Die eerst ging buit op buit Kastilien afhalen,
En, met een Leeuwen hert, naby 't Toskaansche strant,
De Britten heeft verjaagt, veroverd en verbrandt.

In een zwart-marmeren Tafereel, boven de Tombe, welk met eene scheepskroon, onder het wapen der Vereenigde Nederlanden, gedekt, en met vlaggen, wimpels, spietsen, zwaarden, en ander oorlogstuig omringd is, leest men;

NIEUWE KERK.

Generosissimo Heroi

JOANNI à GALEN

Essensi

Qui ob res sæpe fortiter & feliciter gestas,
Sexies uno anno Duinkerkanorum prædatoriam
Navem captam, & a Barbaris opima spolia
reportata, Ordinum Classi in mari mediterraneo
præfectus, memorabili prælio ad Livornam
Deo auxiliante Anglor. navibus, captis, fugatis,
Incendio & submersione deletis, Commercium
cum dicti maris accolis restituit. Idibus
Mart. Ao. CIↃ IↃ CLIII. *& altero pede*
truncatus, nono die post victoriam
annos natus XLVIII. *obiit,*
ut secula per gloriam viveret,
Illustr. & præpotentiss. Ordinum
decreto nob. & potentiss. Senatus Architalass.
qui est Amstelodami M. H. P.

dat is:

Aan den grootmoedigen Held,

JAN VAN GALEN,

van Essen,

„ die, om veele braave en gelukkige krygs-
„ bedryven; om dat hy, in één jaar, zes
„ Duinkerksche kaapers veroverd, en op de
„ Barbaaren eenen ryken buit behaald hadt,
„ het opperbevel bekomen hebbende over
„ de Vloot der Staaten in de Middelland-
„ sche Zee, in een merkwaardig gevegt

„ voor

„ voor Livorno, met Gods hulp, de Sche- Nieuwe Kerk.
„ pen der Engelschen genomen, verjaagd,
„ verbrand en in den grond geschooten, en
„ daardoor den Koophandel met de bewoo-
„ ners van de oevers der gemelde zee her-
„ steld heeft, op den vyftienden Maart des
„ jaars 1653; doch, alzo hem het eene been
„ afgeschooten was, op den negenden dag
„ na de overwinning, in den ouderdom van
„ agt en veertig jaaren, overleeden is; heeft,
„ op dat zyn roem eeuw in eeuw uit leeven
„ zou, de Ed. Mog. Raad ter Admiraliteit te
„ Amsterdam, in gevolge van een besluit
„ der Hoog-Mogende Heeren Staaten, dit
„ gedenkteken doen stellen."

Ten zuiden van 't Choor, tusschen twee pilaaren, is de Grafstede van den wakkeren Zeekapitein David Sweers. Boven dezelve, hangen het wapen, de degen en de yzeren handschoenen van den held: waaronder gelezen wordt: Van David Sweers.

David Sweers, Capiteyn, getrouwelyk voor 't Vaderland gestorven, in de victorieuse Bataille tegens de twee Koninklyke Vlooten van Vrankryk en Engeland, op den XXI. Augusty MDCLXXIII.

Doch 't gene allermeest uitmunt is het Graf van den Luitenant-Admiraal-Generaal Michiel Adriaanszoon de Ruiter, welk, aan 't einde van 't Choor, in 't oosten, opgeregt is. Men was eerst van voorneemen geweest, dit Graf te stigten in het Van Michiel deRuiter.

Nieuwe Kerk.

Choor der Oude Kerke, daar de Admiraal, wanneer hy in de Stad was, gemeenlyk ter preeke ging, en daar hy verkooren hadt, begraaven te worden. Ook was 'er alles toe vervaardigd. Doch de eigenaar van zeker graf in 't Choor, waarvan men een gedeelte noodig hadt, tot voltooijinge der Grafkelder, wilde zynen eigendom niet afstaan. En deeze styfzinnigheid was oorzaak, dat het Graf in de Nieuwe Kerke gebouwd werdt (*w*). 't Stuk werks was eerst ontworpen en getekend, door den Beeldhouwer *Rombout Verhulst*, die 't, daarna, in steen gehouwen, en in 't jaar 1681 voltooid heeft. Het werdt geplaatst boven de Grafkelder, en is omtrent dertig voeten hoog, en dertig voeten breed. 't Beeld des Zeehelds legt, eenige voeten boven den grond, in wit marmer uitgehouwen, met den Staf van gebied in de regterhand, rustende de linker op de borst, en 't hoofd op een stuk geschuts. Aan 't hoofd- en aan 't voeteneinde, leggen twee Tritons, op eenen grooten zeehoorn blaazende: by ieder van welken, een zwart marmeren kolom staat, daar de lyst van 't werk op rust. Tusschen de twee kolommen, staat in den agtergrond een Scheepsstryd uitgebeeld, boven welken, eene Stevenkroon, door twee wigtjes, vastgehouden wordt. Vier anderen houden de wapens van Holland en de Vereenigde Provincien om hoog. Tusschen beide, staat een bazuinende Faam. In de lyst, ziet men 't wapen der Generali-teit,

(*w*) Memor. van Kerkmeest. der Oude Kerke, *bl.* 112.

teit, en op dezelve, dat des Admiraals, Nieuwe rondsom met vlaggen bezet. Buiten de mar- Kerk. meren kolommen, ſtaat, in een vak ter regterzyde, het beeld der *Voorzigtigheid*, en in een vak ter linkerzyde, dat der *Standvaſtigheid*. In 't midden, heel om hoog, is het Wapenbord des Admiraals geplaatſt, waarop het jaar van zyn overlyden geſchreeven ſtaat. Onder zyn leggend beeld, leeſt men, met gouden letters, in zwarten toetsſteen;

D. O. M. S.

ET . ÆTERNÆ . MEMORIÆ . MICHAELIS . DE . RUITER . ARCHITALASSI . HOLLANDIÆ . ET . WESTFRISIÆ . A . TRIBUS . EUROPÆ . REGIBUS . DONATI . GENTILITIIS . INSIGNIBUS . EQUESTRI . DIGNITATE. ET . DUCATU . REGNI . NEAPOLITANI . VIRI . QUI . NULLA . SIBI . PRÆLUCENTE . MAJORUM . IMAGINE. SIBI . DEO . ET . VIRTUTI . OMNIA . DEBUIT . EXPERIENTIA . LVIII . ANNORUM . REI . NAVALIS . SUÆ. ÆTATIS . PERITISSIMUS . REBUS . MAXIMIS . TOTO . OCEANO . ET . MEDITERRANEO . MARE . PER . VII . BELLA . BENE . GESTIS . INSULIS . CASTELLISQUE . AD . BOREAM . ET . MERIDIEM . OCCUPATIS . ASSERTA . BELGIS . VASTA . AD . MARE . ATLANTICUM . ORA , DOMITIS . PIRATIS . DUCTU . SUO . JUSTIS . QUINDECIM . PRÆLIIS . INVICTUS . DECERTAVIT ; QUATRIDUANA . PRÆ . RELIQUIS . MEMORABILI . PUGNA . EDITA . SOCIATARUM . CLASSIUM . VIM . IMMANEM , QUATER . AB . IPSO . REIPUBLICÆ . JU-

Nieuwe Kerk.

GULO . PROSPERRIME . SUBMOVIT . COPIIS . MINOR. VIRTUTE . PAR . CONSILIO . ET . SUCCESSIBUS . MAJOR . TANDEM . PATRIA . PRÆSENTISSIMO . DISCRIMINI . EREPTA . SECUNDO . APUD . SICILIAM . CONFLICTU . SAUCIUS . SYRACUSANO . IN . PORTU . FORTITER . OCCUBUIT . XXIX. APRIL. A°. CIƆIƆCLXXVI. NATUS . VLISSINGÆ . XXIV . MART. A°. CIƆIƆCVII. ORDINES . FOEDERATÆ . BELGICÆ . DUCI . OPTIME. MERITO . MONUMENTUM . HOC . IMPENSIS . PUBLICIS . EXCITARI . CURAVERUNT.

VIXIT . ANNOS . LXIX . MENS . I. DIES. V.

IMMENSI. TREMOR. OCEANI.

't welk op den volgenden zin uitkomt;

ZY DIT TOEGEWYD

AAN DEN BESTEN EN GROOTSTEN GOD,

EN AAN DE EEUWIGE GEDAGTENISSE VAN MICHIEL DE RUITER, OPPER-ADMIRAAL VAN HOLLAND EN WESTFRIESLAND, DOOR DRIE EUROPISCHE KONINGEN, MET ADELYKE WAPENEN, RIDDERLYKE WAARDIGHEID EN EEN HERTOGDOM IN 'T KONINGKRYK NAPELS BESCHONKEN: EEN MAN, DIE, ZONDER DOOR EENIGEN VOOROUDERLYKEN LUISTER VOORGELICHT TE ZYN, ALLES EENIGLYK AAN GODE EN ZYNE EIGENE DEUGD HEEFT TE DANKEN GEHAD; DIE, DOOR EENE ONDERVINDING VAN AGT EN VYFTIG JAAREN, IN HET STUK DER ZEEZAAKEN, DE BEDREEVENSTE ZYNER EEUWE GEWORDEN, DE GROOT-

groqtste daaden, in zeven oorlogen, door den gantschen Oceaan en middellandsche zee, loflyk uitgevoerd; eilanden en sterkten in 't noorden en in 't zuiden veroverd; de uitgestrekte kust langs de atlantische zee voor de Nederlanders verzekerd, de zeeschuimers getemd, en in vyftien regtvaardige zeeslagen, als opperhoofd, onverwonnen, gestreeden heeft. En, dien boven anderen gedenkwaardigen slag van vier dagen geleverd hebbende, heeft hy den Staat de geweldige magt der vereenigde Vlooten, tot viermaalen toe, gelukkiglyk, van den halze gekeerd. Schoon minder in magt, was hy even groot in dapperheid, en in beleid en geluk grooter. Ten laatste, het Vaderland uit een blykbaarst gevaar gered hebbende, is hy, in een voordeelig gevegt by Sicilie, gewond, en in de haven van Syracusa, manhaftiglyk, overleeden, op den negen en twintigsten April des jaars 1676. zynde den vier en twintigsten Maart des jaars 1607. te Vlissingen gebooren. De Staaten der Vereenigde Nederlanden hebben eenen Zeeoverste van zulke uitsteekende verdiensten deeze Grafstede, op gemeene kosten, doen opregten. Nieuwe Kerk.

Hy heeft LXIX. jaaren, I. maand en V. dagen geleefd.

DE SCHRIK DES GROOTEN OCEAANS.

Ter

NIEUWE KERK.

Ter wederzyde van dit Grafschrift; doch meer inwaards, staan twee Latynsche versen van den beroemden NICOLAAS HEINSIUS, insgelyks, met gouden letters, in zwarten toetssteen, gehouwen. Ter regter zyde, leest men:

MICHAELI RUTERO.

Ruteri hoc cinerem victoris & ossa sepulcro
Adserta, æquoreo Marte recondit humus.
Tantillum exuvias spatii complectitur omnes
Funere de tanti quas tulit urna viri.
Nil tamen egisti, mors importuna, triumphum
De te perpetuum fama superstes aget.
In titulos Europa parum est: scit Americus orbis
Africa laurigeri scit decus ora ducis.
Vix capit Oceanus, vix sol oriensque cadensque
Tot palmis gravidam, tot spoliisque manum.
Maxima quod si quem virtus sacravit Olympo,
Hanc animam ætherea fas jubet arce frui.

NIC. HEINSIUS. DAN. FIL.

't welk, door den beroemden Digter, *Johannes Vollenhove*, in deezer voege, overgezet is:

De gront, door zeegevecht op zeegevecht beschut
Van RUITER, wiens triomf's Lands welvaart heeft gestut,

Be-

Bewaart nu zyn gebeent: het sterflyk deel des grooten
Verwinners rust hier in zo naauw een perk beslooten.
Noch recht de doodt niet uit: hem overleeft zyn faam,
Braveert haar, triomfeert oneindig met zyn' naam.
Euroop viel hem te klein: d'Amerikaansche landen
Gewagen van zyn lof, en d'Afrikaansche stranden.
Geen lucht, geen Oceaan, noch Oost- noch Westerzon
Beperkt de strydbre hant, die zo veel lauren won.
Zyn menschen ooit tot goôn, door heldendeugt verheven,
Dees helt is waardt om hoog de doot ten trots te leven.

Nieuwe Kerk.

Ter linkerzyde staat:

MICHAELI RUTERO.

Martius hic tumidi moderator & incola ponti
Qui sibi se totum debuit, ecce jacet.
Ipse lapis, cinis ipse viri, spirare videntur
Inclyta, pro patriis quæ tulit, arma focis.
Hosti intentat adhuc marmor clademque fugamque:
Saxa cruentatas strage minantur aquas.
Naufragus hunc sensit scopulum, quicumque Batavas

Æque-

NIEUWE KERK.

Æquora turbanti classe premebat opes.
Hic hostes, ubicunque jacent, commune sepulcrum
Cum duce sortiri, patria crede, tuos.
Si tamen est tumulus, moribundis vita salusque
Civibus, & dextræ laus redit unde suæ.

NIC. HEINSIUS. DAN. FIL.

Luidende, naar de vertaaling van den zelfden Vollenhove:

Hier rust de krygshelt, voogt en burger van den plas
Des woesten Oceaans, die alles, wat hy was,
Alleen kreeg door zich zelf, noch leeft zyn moed in 't marmer,
Noch vecht bykans het lyk van 's Vaderlands beschermer.
't Graf dreigt den vyand noch met neêrlage, en den vloet
In 't entren, vlucht hy niet, te verwen met zyn bloet.
Dees was de Zeeklip, daar wie Hollands schat, met Vlooten
Wou plonderen, 't hooft weleer te berste op heeft gestooten.
De Staat verbeelt zich hier al 't vyandlyk gewelt,
Waar 't sneuvelde, in een graf begraven met dien helt.
Of is 't geen graf, waar by de Staat, bykans gestorven,

Nieuw

Nieuw heil, nieuwe oorlogseer, nieuw leven ziet verworven. — Nieuwe Kerk.

De ingang der Grafkelder des Admiraals is buiten, en agter 't Choor. Boven den zelven leest men:

INTAMINATIS FULGET HONORIBUS.

dat is:

Hy blinkt in onbezoedelde eere.

In de zelfde Grafkelder, zyn ook bygezet de Lyken van Jonker *Jan Pauluszoon van Gelder*, de Ruiters behuwdzoon, die, op den een en twintigsten Augustus des jaars 1673, gesneuveld was; *Engel*, *Baron de Ruiter*, Zoon van den Admiraal; *Johan de Witte* en *Michiel de Witte*, den eersten een Schoonzoon, en den tweeden een Kleinzoon van de Ruiter. Het wapen, en de helm, degen en handschoenen van Van Gelder, den eenigsten van de vier, die, strydende, omgekomen is, zyn aan den naasten pilaar opgehangen. Onder dezelven leest men: — Van Jan van Gelder.

Hier rust die dapper sich in Neerlants Scheepsmagt droeg,
Toen se in een jaar driemaal twee Konings Vlooten sloeg,
Hy is met zegenpraal voor 't Land op zee gestorven,

Nieuwe Kerk. *En heeft, door lof en eer, hier 't Heldengraf verworven.*

Van Joost van Vondel. Bezuiden het Choor, naar den kant van den ingang der Kerke op den Dam, is het Graf van den vermaarden Digter Joost van Vondel, die hier, op den agtsten February des jaars 1679, begraaven, en met eene gemeene zerk, zonder eenig opschrift, gedekt werdt. Doch omtrent drie jaaren laater, deedt de Heer Joan Six, Heer van Wimmenum en Vromade, Oud-Schepen en Raad deezer Stad, deeze regels op 's Dichters grafzerk houwen:

Hic jacet Vondelius,
Phoebo ac Musis amicus.

En niet, gelyk sommigen aantekenen,

VIr phoebo et MVsIs gratVs VonDeLIVs hIC est.

't welk Brandt (x), in deezer voege, vertaald heeft:

hIer rVst Van VonDeL hoogh beLaarDt,
apoLLo en zIIn' zangberg VVaarDt.

Van het Geslagt van de Haze de Georgio. Het Burgemeesterlyk geslagt van de Haze de Georgio, eene begraafplaats in het oude Drapeniers-Choor, aan de noordzyde der Kerke, welk nu tot eene Timmer-

loots

(x) Vondels Leven, bl. 74.

loots gebruikt wordt, gekogt hebbende, heeft, in den jaare 1702, van Burgemeesteren de vryheid gekreegen (y), om de zerk, waarmede de begraafplaats gedekt is, hooger te mogen leggen, dan de andere zerken. Nieuwe-Kerk.

Wy voegen hier by de naamen van de Kerkmeesteren der Nieuwe-Kerke, zo ver menze heeft konnen opspooren: Naamlyst der Kerkmeesteren.

1503. Geryt Jans Peng.
1503. Jacob Hugen Zoen.
1503. Ruysch Jans.
1510. Jan Dirksz. Zil.
1510. Frans Claessen.
1510. Claes Beuyck.
1512. Walich Dirksz.
1513. Cornelis Benninck.
1513. Pieter Simonszoen.
1513. Jonge Claes Hein.
1514. Mr. Pieter Colyn.
1514. Jan Lamberse.
1515. Jan Gavezoen.
1515. Reyer Pieterse.
1517. Huyg Jansen.
1518. Pieter Jansen Akkerman.
1519. Ruysch Jansen.
1520. Floris Janszoon.
1521. Popius Occo.
1522. Gerrit Ariszoen.
1523. Simon Claeszoen.
1524. Jan Pieterse Schaep.

1525.

(y) Groot-Memor. N. VIII. f. 221.

NIEUWE KERK.

1525. Jan Banningh.
1526. Heiman Jacobszoen van Ouden Amstel.
1527. Dirck Jansz Pestren.
1538. Jan Ysbrantsz Hoolesloot.
1538. Egbert Garbrantsz.
1538. Jan Willemsz.
1538. Jan Ryser Jansz.

Na deezen, ontbreeken de naamen der Kerkmeesteren, tot op de Verandering des jaars 1578: *wanneer volgen*

Egbert Pietersz. Vinck.
Job Cornelisz. Coster.
Jacob Bas.
Pieter Jacobsz. Bolwerck.
Jan Cornelisz Hooft.
Rykert Autgesz.
Cornelis Cornelisz. de Lange.
Gysbert Jansen van de Poll.
Willem Pietersz. Hooft.
1593. Claes Claesz. Guldekruys.
1593. Pieter Matthysz.
1593. Isack Ouwerogh.
1593. Ysbrand Harmensz.
1597. Pieter de Vlaming.
1599. Gerrit Olphertsz.
1600. Matthys Pietersz.
1607. Claes Jansz. Buys.
1609. François van Cruysbergen.
1612. Pieter Pietersz. Karseboom.
1612. Dirrick Heynick.
1613. Jan Willemsz. Boogaert.

1616. Michiel Reyniersz. Pauw. Nieuwe Kerk.
1620. Gerrit Hudde Hendricksz.
1620. Pieter Jacobsz. Elias.
1622. Frans Jacobsz. Hinloopen.
1625. Matthys Willemsz. Raephorst.
1627. Hermen Theulincxs.
1628. Joan Huydecoper.
1629. Dr. Pieter Jansz. Hooft.
1629. Dr. Cornelis van Dronckelaer.
1629. Lucas Jacobsz. Rotgans.
1630. Hendrick Louwerensz.
1646. Fredrik Alewyn.
1647. Zacharias Roode.
1649. Pieter Trip.
1649. Jacob Pietersz. Elias.
1656. Jan Duyts.
1657. Lucas Scholten.
1657. Jan Hinloopen.
1657. Joan Rombouts.
1667. Jan de Weert.
1673. Albert Bentes.
1673. Karel Voet.
1675. Jacob Trip.
1675. Jan van Erpecum.
1675. Jacob ten Grootenhuys.
1679. Jeronimo de Haze.
1680. Andries Bernarts.
1680. Anthony Bruningh.
1681. Dirk Alewyn.
1682. Louis Wolters.
1685. Johan van der Merct.
1687. Adriaen Temminck.
1688. Jan Elias Huydecoper.
1690. Mattheus Abbas.
1693. Reinier van Cuyck.

Nieuwe-zyds-Kapel.

1694. Louis Victor.
1704. Nicolaas Calkoen Cornelisz.
1704. Mr. Willem van Dam.
1707. David van der Meer.
1709. Nicolaas Elias.
1709. Anthony Schellingwouw.
1709. Jan du Fay.
1711. François de Vicq.
1712. Floris Elias.
1713. François van Harencarspel.
1714. Pieter Huguetan.
1714. Mr. Mattheus van Hartogveld.
1715. Jan van der Wissel.
1719. Paulus Emtinck.
1724. Pieter Calkoen.
1727. Jacob Boreel Jansz.
1728. Mr. Ferdinand van Collen Ferdinandsz.
1730. Raymond de Smeth.
1732. Wybrand ten Poortingen.
1732. Hendrik Hooft Gerritsz.
1734. Cornelis Munter.
1743. Andries Bicker.
1749. Mr. Evert Berewout.
1749. Cornelis Jacob van der Lyn.
1759. Jacob van Ghesel Junior.
1763. Gerard Munter.

III.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

Beschryving der Nieuwe-zyds-Kapelle.

De Nieuwe-zyds-Kapel, van ouds de *Heilige Stede* genaamd, staat in de Kalverstraat, tegen over het Burger-Weeshuis,

huis, daar zy haaren aanzienlykften ingang heeft, in 't weften. Twee andere ingangen deezer Kapelle zyn 'er, een in 't ooften op 't Rokin, en een in 't noorden, in de Wyde-Kapelfteeg. In 't weften, fteekt een fpitfe tooren ten dake uit. Nieuwe-zyds-Kapel.

'T Is my ten hoogfte waarfchynlyk, dat men deeze Kapel, die nogtans, by haare eerfte opregting, eene veel geringer gedaante gehad heeft; na de Oude Kerk, voor het oudfte Kerkgebouw van Amfterdam houden moet, fchoon de juifte tyd van derzelver Stigtinge niet aan te wyzen is. Men heeft, van ouds, geloofd, en de Roomfch-Katholyken houden, in 't algemeen, voor zeker, dat de Kapel, van welke wy fpreeken, geftigt werdt, ter gelegenheid van zeker wonderwerk, omtrent het midden der veertiende eeuwe, op de plaats der Kapelle, voorgevallen. Omtrent den aanvang der zestiende eeuwe, is, zo ver my gebleeken is, het eerfte omftandig verhaal van het zelve in 't licht gegeven, vermoedelyk in de Latynfche taale, 't zy door Jan Gerbrandszoon van Leiden, of een' ander', opgefteld (z); waarnaar verfcheiden' overzettingen in 't Nederduitfch gemaakt zyn, zo in de oude *Hollandfche Chronyk* (a) en in de *Vermeerderde Chronyk van* Beka (b), als in een afzonderlyk Boekje, waarvan my een afdrukfel ter hand gefteld is, tot titel hebbende, *Hier beghint die vindinge van 't boichweer-* Oudheid en Gelegenheid der Stigtinge.

(z) *Zie* Le Long *bl*, 197.
(a) *Divif.* XXIII. *Cap.* X.
(b) *In* Matthæi *Anal. Tom.* III. *p.* 228.

Nieuwe-Zyds-Kapel. *weerdige ende Heylighe Sacrament, in 't vier ende vlam miraculoselyc ongequetst ende geheel geconserueert; het welcke rustende is binnen der Stadt van Aemstelredam, ende die plaetse wert ghenaemt ter Heyliger Stede* (c). En 't verhaal van dit Boekje is wel 't uitvoerigste. Eindelyk, heeft Leonard Marius, Priester te Amsterdam op 't Begynhof (d), in 't jaar 1639, eene uitvoerige Verhandeling over de Mirakelen der Heilige Stede uitgegeven, genaamd Amstelredams eer *ende opcomen door de denckwaerdige miraklen aldaer geschied aen ende door het H. Sacrament des Altaers Anno* 1345, *t'Antwerpen* [waarschynlyk, *Amsterdam*] *by* Hendrik Aertssens 1639. *door* Boetius a Bolswert; welke laatste naam, van sommigen (e), ten onregte, voor den naam des Schryvers gehouden is.

Verhaal van het Amsterdamsch wonderwerk in de Heilige Stede. De uitvoerigste Verhaalen van het wonderwerk, welk gelegenheid tot het stigten der Kapelle zou gegeven hebben, komen hierop uit: „ Dat een ziek mensch, hier ter „ Stede, 's Dingsdags voor Palmzondag, „ zynde den zestienden Maart, in 't jaar „ 1345, kort na Vespertyd, het Sacrament „ ontvangen hebbende, het zelve, lang na „ zonnen-ondergang, wederom uitbraakte; „ wanneer het, door de vrouwen, die den „ zieke bedienden, in een zuiver vat, ontvangen, en in een groot vuur geworpen „ werdt. Dat eene van die vrouwen, 's an-

„ de-

(c) *Zie* Le Long, *bl.* 198.
(d) J. F. Foppens Biblioth. Belg. *Tom.* II. *p.* 817.
(e) Dapper *bl.* 482.

„ derendaags, omtrent *Priemtyd*, by 't vuur, „ welk den gantschen nagt gebrand hadt, „ zynde gaan zitten, midden in de vlammen, „ de hostie zag, zo geheel wit, als zyze, „ immermeer, in eens Priesters hand, ge- „ zien hadt. Dat zy de hostie, zonder zig „ te branden, uit het vuur greep, en van „ de eene hand in de andere leide. Dat de „ hostie, ondertusschen, eene vuurige of „ verbrande gedaante aangenomen hebben- „ de, aan eene andere vrouwe overgegeven „ werdt, dieze, in eenen schoonen doek, „ leide, en in haare kist sloot. Dat de „ man deezer vrouwe, t'huis gekomen zyn- „ de, en vernomen hebbende, wat 'er ge- „ beurd ware, de hostie uit de kist nam, „ en gewaar werdt, dat zy zig in zyne hand „ beweegde, even als het hert van een' „ snoek, die geopend was. Dat de hostie „ een vlek behieldt, op de plaats, daar zy, „ door den man, aangeraakt was, die 'er, „ honderd of meer jaaren na dien tyd, nog „ aan te zien was. Dat de Priester, ge- „ haald zynde, de hostie uit de kist nam, „ en in de Ciborie deedt; doch dat de Ci- „ borie naderhand ledig, en de hostie we- „ derom in de kist gevonden werdt. Dat „ dit, volgens sommige verhaalen, tot twee „ of drie reizen toe, gebeurde, zelfs na dat „ de hostie reeds in de Oude Kerke over- „ gebragt geweest was. Dat de Priester „ toen besloot, dat de hostie, plegtiglyk, „ afgehaald en overgebragt moest worden; „ gelyk geschiedde. Dat een kind van den „ man en de vrouw, die de hostie gehad

Nieuwe Zyds-Kapel.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

„ hadden, met de vallende ziekte gekweld „ zynde, genezen geworden was, na dat de „ ouders en bloedvrienden het Sacrament, „ in de Oude Kerke, eerbiediglyk, bezogt, „ en aldaar hunne offerhanden gedaan had„ den." Het verhaal, in het boekje, waar van de titel aanvangt *Hier begint* enz. wordt met deeze woorden beslooten: *Ende want alle dese voorseide punten van den heyligen Sacrament warachtich zyn, ende wi bekennen, dat si in der waerheit so gesciet zyn, als voorscreuen, so hebben wi* Florys van Boeckhorst, *Ridder, Baeliu des mogenden Princes des Heren Graefs van Hollant in den lande van Amstel ende in Waterlant, Scout, Scepen ende Rade der Stede van Amstelredam, om dese miraculen allen kersten menscen te condigen, onse segelen hier an gehangen. In 't jaer ons Heren* M. CCC. XLV. *des Donredaechs in der Octauam van Paesschen.* Sedert werdt, zo men wil, op de plaats, daar het wonderwerk gebeurd was, eene Kapel gestigt, in welke de wonderdaadige hostie, eerlang, geplaatst werdt, die de Kapel der Heilige Stede, eeuwen agtereen, beroemd gemaakt heeft.

Kort onderzoek der geloofwaardigheid van dit verhaal.

Wy hebben niet voor, de waarheid van 't verhaalde wonderwerk, omstandiglyk, te onderzoeken. Doch wy konnen niet nalaaten, eenige weinige aanmerkingen te maaken, die onpartydigen, van welke Godsdienstige gezindheid zy ook zyn mogen, moeten doen twyfelen, of het zig, met de gelegenheid van het stigten onzer Kapelle, niet een weinig anders hebbe toegedraagen, dan ons het verhaal, genomen zo

als

als het legt, zou moeten doen denken.

1. Ik merk, *voor eerst*, aan, dat, in schriften van tydgenooten, zo ver zy my bekend zyn, niets het allerminste van dit beroemde wonderwerk gesproken wordt. Beka, die gebloeid heeft, toen 't geval gebeurd moest zyn, rept 'er geen een woord van. Even weinig wordt 'er van gewaagd by anderen, die, omtrent het midden der veertiende eeuwe, geleefd hebben; en welker schriften tot ons gekomen zyn.

Nieuwe-zyds-Kapel. Tydgenooten reppen niet van't wonderwerk.

2. De oudste Schryvers, die 'er van gewaagen, hebben, ten minsten honderd jaaren na den tyd, waarin het wonderwerk geloofd wordt geschied te zyn, gebloeid. En deezen spreeken 'er van, in zeer algemeene woorden. De Schryver van het *Goutsche Chronyxcken* (*f*) zegt alleenlyk: *In 't jaar ons Heeren* M. CCC. ende XLVII. *doe geschiede dat Mirakel in die Stede van Amsterdam van den H. Sacrament.* Veldenaar schryft (*g*): *In den jaer ons Heren* 1342, *soe geschiede, in die Stede van Amsterdam, een groot mirakel van den H. Sacrament, dat een sieck mensche ontfanghen hadde, ende overgaff, ende in 't vuer gegoten wert.* Doch men ziet, dat beide deeze Schryvers, de oudsten, die van 't Mirakel gewaagen, merkelyk, omtrent den tyd van 't gebeurde, verschillen. De eerste stelt, dat het, in 't jaar 1347; de tweede, dat het, in 't jaar 1342, gebeurd is. En 't zelfde jaartal vindt men ook, in de Latynsche Uitgaave van Veldenaars *Chro-*

De oudsten, die 'er van gewaagen, doen 't met weinige woorden, en verschillen omtrent den tyd van 't gebeurde.

(*f*) *Bladz.* 103.
(*g*) *Bladz.* 72.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL. *Chronyk* (*h*). In een ander Chronykje, welk agter de Chronyk van den *Ongenoemden Klerk* uitgegeven is, leest men ook (*i*): *Item, in 't jaer ons Heeren* M. CCC. *en* XLII., *soe ghesciede een myrakel van onser lieve Vrouwe ende van den heylige Sacremente tot Aemsterdamme van den brande.*

Jan Gerbrandszoon van Leiden is de eerste, die 't geval in 't jaar 1345 plaatst. 3. De Haarlemmer Karmeliet, JAN GERBRANDSZOON VAN LEIDEN, die in 't jaar 1504 overleedt, is de eerste der bekende Schryveren, die 't gebeurde, in 't jaar 1345, geplaatst, en met byna alle de omstandigheden, met welken wy het boven verhaald hebben, te boek gesteld heeft (*k*). En hy is, door den Schryver der *oude Hollandsche Chronyke*; door den *Vermeerderaar* van BEKA, en door alle de overigen, gevolgd.

Wat men te houden hebbe van het bezegeld getuigenis der Wethouderschap van Amsterdam. 4. En hier valt nu de vraag, of het verschil der oudste Schryveren, onderling en met de laateren, omtrent den tyd van 't gebeurde, de geloofwaardigheid van 't verhaal niet vry wat verzwakt? 't Is waar, dat wederom tot bevestiging van dit verhaal schynt te strekken, dat Floris van Boekhorst, Ridder en Baljuw van Amstelland, benevens Schout, Schepenen en Raaden van Amsterdam, het wonderwerk, weinige dagen na dat het, in 't jaar 1345, zou voorgevallen zyn, met hunne zegels, bekragtigd hebben. Doch niemant getuigt deeze bezegelde brieven immer te hebben gezien. En ik meen niet, dat 'er van gewaagd wordt, eerder dan in

(*h*) *In* MATTHÆI *Anal. Tom.* V. *p.* 557.
(*i*) *Bladz.* 227.
(*k*) Chron. *Libr.* XXVIII. *Cap.* X. *p.* 454.

in 't kleine Mirakelboekje, welk, eerst in 't jaar 1518, in 't licht gegeven werdt. Zo ook deeze brieven, in vroeger' tyd, bekend geweest waren, is 't bezwaarlyk te begrypen, dat Schryvers der vyftiende eeuwe, omtrent het jaar van 't gebeurde, zo merkelyk verschild zouden hebben. Ik zou hierom, voor de egtheid deezer bezegelde brieven, geenszins, durven instaan. Om nu nog niet te zeggen, dat *Floris van Boekhorst*, Ridder, my, nergens, als Baljuw van Amstelland, voorgekomen is. Van Leeuwen meldt maar drie Edelen uit den huize van Boekhorst van deezen naam. Twee derzelven bloeiden in de zestiende eeuwe: de derde, omtrent den jaare 1330: doch deeze laatste was Rentmeester-Generaal van Keizerinne Margareet (*l*), naderhand, Graavinne van Holland; en, zo ver blykt, geen Baljuw van Amstelland. In eene geschreeven Lyst der oude Baljuwen van Amstelland, door Schepen Gerard Schaep Pieterszoon opgemaakt, wordt ook geen *Floris van Boekhorst*, en zelfs in 't geheel geen *Floris* gevonden, dan *Floris de Onledige*, op het jaar 1313; doch deeze kan, in 't jaar 1345, geen Baljuw van Amstelland geweest zyn, alzo 'er, in de gemelde Lyst en elders, na hem, en voor 't jaar 1345, nog wel drie Baljuwen van Amstelland geplaatst worden, te weeten, *Arst van der Horst*, op het jaar 1327, *Willem Kuser van Oosterwyk*, op het jaar 1332, en Heer *Gerrit van Eemskerk*, Ridder, op het

Nieuwe-zyds-Kapel.

(*l*) Van Leeuwen Batav. Illustr. *bl.* 810 enz.

Nieuwe-zyds-Kapel.

het jaar 1338 (m). Gevolgelyk, is *Floris de onledige* de *Floris van Boekhorst* niet geweest, die, in 't jaar 1345, als Baljuw van Amstelland, het wonderwerk getuigd zou hebben.

Omtrent het jaar 1345, moet nogtans iet zonderlings gebeurd zyn, welk aanleiding tot het stigten en de vermaardheid der Kapelle gegeven heeft.

5. De Kapel der Heilige Stede, is nogtans, niet lang na 't midden der veertiende eeuwe, reeds zo vermaard geweest, dat 'er, naar alle waarschynlykheid, in of omtrent den jaare 1345, iet vreemds is voorgevallen, op de plaats, daar zy gestigt werdt, 't welk, in die tyden, voor een wonderwerk aangezien, en greetiglyk verspreid en geloofd is. Men heeft 'er, in laater' tyd, nieuwe omstandigheden by verzierd, die 't geval nog wonderlyker hebben doen voorkomen. De beroemdheid der Kapelle lokte zo veel volks naar Amsterdam, en bragt Geestelyken en weereldlyken zo groote voordeelen aan, dat niemant reden hadt, om haaren wonderdaadigen oorsprong in twyfel te trekken, tot dat de tyden begonden te veranderen, en men de bewyzen begon te onderzoeken, waarop de waarheid van 't Amsterdamsch Mirakel gevestigd werdt.

Wat dit, vermoedelyk, geweest zy?

Veelligt, heeft tot het stigten der Kapelle alleenlyk gelegenheid gegeven, dat een kranke de hostie, die hem, door den Priester, gegeven was, niet heeft konnen doorzwelgen, maar geheel wederom uitgebraakt heeft. 't Uitbraaksel, in 't vuur geworpen zynde, heeft de vlam, ligtelyk, in zo verre konnen uitblusschen, dat men de hostie, onge-

(m) Zie Mieris Charterb. II, *Deel*, *bl.* 425, 621.

Nieuwezyds-Kapel.

geſchonden, heeft konnen opraapen. Hier van heeft men, terſtond, veel gerugts gemaakt, als van een groot wonderwerk. De wooning, daar 't geval gebeurd was, is tot eene Kapel verbouwd: waarin, zo ſommigen verhaalen, de haardſtede, met roode ſteenen belegd, bewaard gebleeven is, tot in 't jaar 1624, wanneer zy, nevens een klein ſchoorſteentje, welk tegen een' pilaar aan ſtondt, is afgebroken (*n*). En indien men dit verhaal aanneemt, volgt 'er uit, dat het zogenaamd *Mirakelhuis*, aan de weſtzyde der Kalverſtraat, tegen over de Kapelle, welk lang door een Roomſchgezind geſlagt bewoond geweeſt is, niet ſtaan kan op de plaats, daar men, oulings, geloofde, dat het wonderwerk omtrent de hoſtie gebeurd was; alzo de haardſtede, volgens dit verhaal, aan de ooſtzyde der Kalverſtraat gelegen, en in den omtrek der Kapelle begreepen geweeſt is. De noordweſterhoek der Kapelle wordt zelfs, nog tegenwoordig, *de heilige hoek* genaamd. Maar de kiſt, in welke de hoſtie gelegd werdt, is, zo men wil, nog tegenwoordig, in wezen, en wordt in 't Burger-Weeshuis bewaard. Immers, my is, aldaar, op den twee en twintigſten April des jaars 1762, eene oude kiſt getoond, die zeventien duim hoog, ruim zeſtien duim breed, en, over het dekſel gemeten, ruim twee en dertig duim lang was. Zy hadt, van vooren, drie yzeren ſloten, en was, op het dekſel,

Van het Mirakelhuis en de kiſt, waarin de hoſtie gelegd werdt.

(*n*) Opkomſt der Nederl. beroerten enz. *gedrukt te Keulen* 1673. *bl.* 137.

Nieuwezyds Kapel. sel, beschilderd met drie witte hostien in de vlammen; met twee diergelyken, tegen de einden, en met nog twee, van vooren; voor welke laatsten, twee Engelen knielden; doch alle deeze figuuren waren, reeds voor een groot gedeelte, uitgesleeten en vergaan. En deeze kist werdt van de Roomschgezinden, die dezelve nog dikwils kwamen zien, gehouden voor dezelfde, waarin de wonderdaadige hostie gelegd geweest was.

De Provisoors der Heilige Stede draagen het onderhoud van den Heiligen weg op aan het Gasthuis.

De Kapel kreeg, terstond na dat zy gestigt was, den naam van *Heilige Stede*. En de *Provisoors ende bewarers* van dezelve onderhielden eenen weg, die, van den Amstel, nu 't Rokin, liep tot heel aan Slooten, en gebruikt werdt door zulken, die de Heilige Stede kwamen bezoeken. En deeze weg werdt de *Heilige Weg* genaamd; een naam, die nog aan een gedeelte van denzelven gegeven wordt. In 't jaar 1371, werdt deeze Weg verkogt aan 't Gasthuis binnen Amsterdam, die 't onderhoud van den zelven op zig nam (*o*): doch zig, vermoedelyk uit onvermogen, niet naar behooren kweet van deezen pligt; waarom de Deken en 't Kapittel der Lieve-Vrouwe in den Haage Burgemeesteren der Stad, in den jaare 1415, met het onderhoud van de Kapelle en van den Weg, die toen beide merkelyk vervallen waren, belastte, hun, daarentegen, alle de inkomsten der Kapelle, en alle de Offerhanden, die aldaar gedaan zouden worden, afstaande, mids daar van een

Burgemeesteren belasten 'er zig mede, onder zekere voorwaarden.

mark

(*o*) Handv. bl. 421.

mark fyn zilvers 's jaars, aan 't Kapittel in den Haage, wierdt uitgekeerd. Uit den brief, die hiervan verleend werdt, blykt, dat het Sacrament, *welk*, dus luiden de woorden, *in de plaats, daar de Kapel staat, wonderdaadiglyk gevonden was* [in loco, ubi dicta Capella situatur, miraculose invento] toen in de Oude Kerke bewaard werdt; doch dat men onderstelde, dat het, t'eenigen tyde, in de Kapelle zou konnen worden overgebragt. Ook ziet men, uit den zelven, dat de Priester, die, als Kapellaan, in de Kapelle der Heilige Stede, dienst deedt, al sedert vyftig jaaren, door Burgemeesteren benoemd, en, door 't Kapittel in den Haage, aangesteld was. En eindelyk, blykt 'er uit, dat 'er toen, behalve het hoog Altaar, nog drie andere Altaaren in de Kapelle waren (*p*). De brief, waarby de Regeering van Amsterdam zig verbindt, om het gemelde mark fyn zilvers 's jaars aan 't Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage te betaalen, is bewaard in een *Vidimus* van Schepenen van den Haage van den jaare 1550, en nog nimmer in 't licht gegeven, waarom wy dien, hier agter, onder de *Bylaagen* (*q*), geplaatst hebben.

Nieuwe-zyds-Kapel.

Indien men staat maaken moge op het verhaal van den *Vermeerderaar* der *Chronyke van* Beka, is de Kapel der Heilige Stede, op Zondag den drie en twintigsten April des jaars 1421, afgebrand. Zelfs schynt hy te zeggen, dat de wonderdaadige hostie toen ook

De Kapel verbrandt, in 't jaar 1421.

(*p*) Handv. *bl.* 421.
(*q*) *Lr.* D.

Nieuwe-zyds-Kapel. ook door de vlamme verteerd werdt. Dus luiden zyne woorden: *Doe bernde die nye kerck, die heylige Stede, ende dat heylige Sacrament aldair te rusten plach* (r). Aan deezen brand, schynt gedagt te worden in een Schepenen-brief van den tweeden Maart des jaars 1423, waarby een huis en erve *op ten Middeldamme*, aan S. Nicolaas-Kapelle en Gasthuis opgedraagen wordt, welk bekend was met een *erue op ten hoek van der Stege, dar* Kathryn Heyndrik Andries soens Weduwe, *voir den brande, in plach te woenen.*

En in 't jaar 1452. Ondertusschen, hebben anderen, ook in laater' tyd, geloofd en geschreeven, dat het Sacrament, naderhand, nog in wezen geweest, en zelfs, in eenen anderen brand, die op den een en twintigsten May des jaars 1452 voorviel, midden in de vlammen, onbeschadigd gebleeven is (s). Onder anderen, wordt zulks getuigd, door den *ongenoemden Beschryver van Amsterdam*, die omtrent den jaare 1500 bloeide (t). Doch zo de wonderdaadige hostie, in 't jaar 1421, reeds verbrand geweest is, gelyk de *Vermeerderaar van* BEKA schynt te zeggen, kan zy, in 't jaar 1452, niet, ongeschonden, in 't midden der vlammen, bewaard geweest zyn.

Zy wordt grooter en schooner herbouwd. Vaster gaat, dat de Kapel, na 't jaar 1421, herbouwd is, en, in 't jaar 1452, andermaal afgebrand zynde, zo veel schooner en ruimer werdt opgetimmerd, dat zy, reeds om-

(r) Vermeerd. BEKA, *bl.* 398.

(s) L. MARIUS Amstelr. eer *enz. bl.* 64. *Zie ook* 't Verhaal *by* LE LONG, *bl.* 324.

(t) *Ad* Calcem PONTANI, *p.* 5.

omtrent den jaare 1500, onder de fraaiste Kerken gerekend werdt. Zy werdt, ten dien tyde, en nog lang daarna, van alle kanten, niet slegts uit de verste hoeken der Stad, van de Haarlemmer-Poort en 't Hoofd af (*u*); maar ook uit andere Steden, en zelfs uit afgelegene gewesten, rykelyk bezogt en begiftigd, met naame door zulken, die, van gevaarlyke reizen, behouden waren t' huis gekomen. De Aartshertog Maximiliaan, in 't jaar 1484, in den Haage krank leggende, deedt eene gelofte, om het Sacrament te Amsterdam in bedevaart te gaan bezoeken, indien hy in gezondheid hersteld mogt worden. Zyne herstelling volgde op deeze gelofte: waarop hy zig herwaards begaf, en eene Kelk en Waskaars van eene geweldige grootte, in de Kapel der Heilige Stede, offerde (*v*). Ook vereerde hy een glas in de Kapelle, waarvan nog een gedeelte in den zuidoostelyken hoek van 't gebouw overgebleeven is. 't Gemeen gevoelen was, dat, door het Sacrament hier ter Stede, verscheiden' wonderdaadige geneezingen geschiedden. Doch sommigen verhaalen, dat de oude *miraculeuse hostie*, door den tyd vergaan zynde, van den Bisschop van Utrecht genuttigd was; die eene andere hostie, in derzelver plaatse, gewyd hadt (*w*). Op den Sacraments-dag in de vasten, hieldt men eenen plegtigen ommegang, met het miraculeus Sa-

Nieuwe-zyds-Kapel.

(*u*) W. Syvaerts Roomsche Mysterien ontd. *f.* 33 *verso*.
(*v*) Anonym. *ad* Calcem Pontani, *p.* 5.
(*w*) W. Syvaerts Roomsche Myster. ontdekt, *f.* 31 *verso*.

Nieuwe-zyds-Kapel.

Sacrament, en omtrent Pinksteren, een' diergelyken; gelyk wy, reeds op eene andere plaats (x), hebben aangetekend. 't Vrygeleide, welk, by deeze gelegenheid, gemeenlyk voor veertien dagen, verleend werdt, lokte veel volks herwaards. Doch ook aan zulken, die, op andere tyden, het Sacrament, in bedevaart, kwamen bezoeken, wordt, in eene der oudste Keuren, vrygeleide verleend, met deeze woorden: *Item enich man of vrouwenaem die binnen der Stede coemt zyn pilgrimmaedze te doen ten heylighen Sacramente, dien en machmen niet becommeren noch besetten binnen der Vryhede noch dair buten van onsen poirters. Mer wairt dat hy om ander zaken quame, dat zoude staen tots gherechts bekenninge. Ende dair zullen zy toe doen alze der gherechte zal guetduncken* (y). Opmeer heeft eenige wonderdaadige geneezingen aangetekend, die, ten zynen tyde, in de Kapelle van de Heilige Stede, gebeurd zouden zyn. Onder anderen, schryft hy het schielyk opbreeken van het beleg der Stede, in den jaare 1572 (z), toe aan eenen ommegang met het Sacrament, op den raad van een' Boer van Abkoude, gedaan (a). Hoe Vondel, in zynen tyd, getragt heeft de Wonderen der Heilige Stede, in een treffelyk vers op haar derde *Eeuwgety*, der vergetelheid te ontrukken (b), is, by de hoogagters zyner Poëzye, bekend.

De

(x) II. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 404.
(y) Keurb. A. *f.* 5.
(z) *Zie* II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 326.
(a) Cathol. Martelaars-Boek, II. *Deel*, *bl.* 52, 288.
(b) Poëzy I. *Deel*, *bl.* 462.

De Kapel, die, in 't begin der vyftiende eeuwe, maar vier Altaaren hadt (*c*), was, omtrent den jaare 1500, van zes Altaaren voorzien. Het beroemdste van deezen was het *H. Sacraments-Altaar*, behoorende aan een Gilde van Vrouwen, het *H. Sacraments-Gilde* genaamd. De *Overwyfsen* van dit Gilde, gelykze, onder anderen, in eenen Schepenen-brief van den jaare 1498, genoemd worden, waren, in 't jaar 1573, *Tryntgen Hendrix*, *Aef Jacobs*, *Tryntgen Pieters* en *Mari Claes*, gelyk blykt uit eenen brief, die in 't Burger-Weeshuis bewaard wordt. Nog vondt men 'er *S. Hieronimus-Altaar*, gemeld in eenen rentebrief van den jaare 1539; *S. Rochus-Altaar*, waarvan, in brieven van de jaaren 1548, 1552 en 1566, gewaagd wordt, en *S. Laurens-Altaar*, gemeld in eene Lyst van de inkomsten der Kerke van Slooterdyk (*d*). Voorts, was 'er een *Lieve-Vrouwen-Altaar*, welk aan de noordzyde der Kapelle stondt, en reeds, in eenen Schepenen-brief van den jaare 1368, vermeld wordt. De *Kruisbroeders*, die in de Heilige Stede byeenkwamen, en in 't jaar 1361 reeds vermeld worden, hebben 'er waarschynlyk ook een Altaar gehad.

Nieuwezyds-Kapel. Altaaren, in de Kapelle.

Voor de Kapelle der Heilige Stede, vermoedelyk boven den ingang in 't westen, plagten, tot op de tyden der Hervorminge toe, deeze woorden, met gouden letters, te leezen te zyn: *Signa & mirabilia fecit in te Deus*

Veranderingen aan dezelve, na de Hervorming.

(*c*) *Zie* hier voor, *bl.* 409.
(*d*) *By* Le Long, *bl.* 497.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

Deus excelsus, dat is „ de groote God heeft „ in u, tekenen en wonderen gedaan (*e*)." Doch dit opschrift is, naderhand, uitgewischt. Eenige Roomschgezinde Schryvers verhaalen, dat de Kapel, na de verandering des jaars 1578, eenen geruimen tyd, gebruikt geworden is, eerst tot een' Paardenstal, naderhand, tot een Stads Turfhuis, en eindelyk, tot een Zout-kasse (*f*). 't Laatste wordt, ook door anderen, bevestigd, en meent men, dat zulks, nog in de voorgaande eeuwe, aan 't ziltig uitslaan der pilaaren, van welken toen eenigen vernieuwd werden, zou gebleeken zyn (*g*). Zeker is, 't, dat 'er, na 't jaar 1578, eenige jaaren verloopen zyn, eer de Kapel tot een Godsdienstig gebruik geschikt werdt. De Vroedschap besloot, in 't jaar 1586, dezelve af te staan aan de Walsche Gereformeerden (*h*). Doch ik meen niet, dat dit besluit ter uitvoeringe gebragt werdt. Omtrent drie jaaren laater, werdt zy, ten dienste der Nederduitsche Gereformeerden, tot het doen der Hoofdpredicatien, bekwaam gemaakt; alzo de twee Hoofdkerken, ter oorzaake van het aanwassen der Gemeente, te klein geworden waren (*i*). Op den eersten Zondag in December des jaars 1590, werdt 'er 't eerste Avondmaal gehouden, waartoe 't brood en de wyn, op last van Burgemeesteren, door Kerk-

(*e*) W. SYVAERTS Roomsche Myster. ontdekt, *f.* 33.
(*f*) Opkomst der Nederl. beroerten *gedr.* 167?. *bl.* 137.
(*g*) DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 75. COMMELIN, *bl.* 470.
(*h*) Resol. Vroedsch. N. 5. 14 *April* 1586.
(*i*) Resol. Vroedsch. *N.* 6. 22 *Nov.* 1588.

Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, bezorgd werdt (*k*). De Kapel is, sedert, in de tegenwoordige gedaante herbouwd. In 't jaar 1657, werdt besloten, den vloer derzelve te verhoogen, en met blaauwe zerken te beleggen (*l*). Te vooren was dezelve, zo ik meen, slegts met gebakken steenen belegd geweest.

Nieuwe-zyds-Kapel.

De Nieuwe-zyds-Kapel is honderd vyf en tagtig voet lang, en honderd en dertig voet breed; en wordt verlicht door dertig groote glasraamen. 't Gewelf rust op twintig ronde steenen zuilen. By avond worden, op tien koperen kaarskroonen, 't vereischt getal van kaarsen ontstoken. Over de drie toegangen naar 't Doophuis, leggen drie sierlyke koperen boogen. Ook zyn de schuine plaaten, waarop de Predikant en de Voorzanger den Bybel leggen, van doorlugtig koper, konstiglyk, gewerkt. Van binnen tegen den westergevel der Kapelle, is eene ruime Galery voor de Weeskinderen, op welke ook, veeltyds, andere toehoorders plaats neemen. Regt hier tegen over, in 't oosten, is een net portaal, bestaande beneden uit zes grooter, en boven uit zes kleiner geslingerde kolommen, die ook een klein Kapelletje ondersteunen. Tegen 't noorden, staat een klein Orgel, 't welk, in zuiverheid van geluid, boven alle de Orgels hier ter Stede, plagt uit te munten; doch fe-

Tegenwoordige gedaante der Nieuwe-zyds-Kapelle.

(*k*) *Uit* de Oorspronkelyke Orde van Burgem. *van 10 Novemb. 1590. berustende in de Nieuwe Kerke.*

(*l*) Resol. Vroedsch. *Lt.* A. *28 Jan. 1657. f. 190 verso.*

Nieuwe-zyds-Kapel. sedert de jongste herstelling, veel van zyne volmaaktheid verlooren heeft. De deuren zyn, gelyk doorgaands, beschilderd, aan de eene zyde, met Davids inhaaling na 't verslaan van Goliath, en aan de andere, met den speelenden David, door Saul met de spietse gedreigd. In de Nieuwe-zyds-Kapel, zyn geene zeer aanzienlyke Begraafplaatsen. Men heeft 'er het Graf van den Schout deezer Stede *Willem van der Does*, en van zyne Egtgenoote *Maria Govers*, en eene Grafkelder van 't Geslagt van *Alewyn*. In 't Kerkmeesters - Comptoir, aan de noordzyde der Kapelle, hangt een groot Wapenbord der Kerkmeesteren, sedert het jaar 1519. Voor den schoorsteenmantel, ziet men het wapen en zegel der Stad, en de wapens van vier Kerkmeesteren, *Tielens*, *Pancras*, *Scott* en *Valconier*, ten tyde van welken, de mantel schynt gemaakt te zyn. 't Schoorsteenstuk is niet kwalyk geschilderd. Ik heb, in 't Kabinet van Kerkmeesteren, geene oude stukken, de Kapelle betreffende, konnen vinden. Alleenlyk, worden aldaar nog eenige brokken bewaard van een gedoodverwd Schilderstuk, waarop het Mirakel der Heilige Stede, en byzonderlyk, de vrouw, die de onbeschadigde Hostie uit het vuur grypt; de plegtige ommegang met dezelve; de aanbidding derzelve, door Engelen en menschen, en andere byzonderheden verbeeld zyn.

In dezelve, wordt, in de Hoog- In 't eerst werdt, in deeze Kapelle, even als in de Hoofdkerken, alleenlyk in de Nederduitsche taale gepredikt. Doch de Duitsche

sche oorlog eerst, en daarna de dood van den Paltsgraave Fredrik, verkooren Koning van Boheeme, in den jaare 1632, gaf aan een groot getal van Hoogduitsche Gereformeerden gelegenheid, om hun Vaderland te verlaaten, en zig hier ter Stede neder te zetten. Van toen af, werdt ook, eens of tweemaal ter weeke, ten dienste deezer Geloofsgenooten, in de Hoogduitsche taale, gepredikt, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, zynde *Otto Badius* den eersten Leeraar geweest, die, tot het waarneemen van den Predikdienst in de Hoogduitsche taale, in 't jaar 1620, herwaards beroepen werdt. Tegenwoordig, wordt 'er, des Zondags, na den middag; en van half February tot het einde van Augustus, ook des Woensdags, ten vyf uuren des avonds, om de veertien dagen, in de Hoogduitsche taale, gepredikt. Ook wordt 'er, om de twee maanden, het tweede Avondmaal, in deeze taale, gehouden. Rondsom de Nieuwe-zyds-Kapelle, zyn eenige wooningen en kassen getimmerd, die, door Bedienden derzelve, bewoond, of, door Kerkmeesteren, aan anderen verhuurd worden.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL. duitsche taale gepredikt.

Zie hier de naamen der KERKMEESTEREN van deeze Kapelle, oudtyds *Regenten van der Capelle* en *Capelmeesteren* genaamd, zo ver dezelven hebben konnen gevonden worden:

Naamlyst der KERKMEESTEREN.

1431. Jan Bout Aelbertszoen.
1431. Dirck Jacob Fekardyszoen.
1431. Jan Beduynre Aelbertszoen.

NIEUWE-ZYDS KAPEL.

1503. Bruyning Jacobsz.
1503. Frans Claesz.
1503. Mr. Pieter Colyn.
1511. Claes Volkertsz.
1511. Dirck Jan *in de Kalverstraet over de Heilige Stede.*
1512. Pieter Stevensz.
1513. Popius Occo.
1517. Klaes Hein.
1518. Heiman Jacobsz. van Oude Amstel.
1519. Klaes Boelensz.
1522. Jan Dirksz. Sil.
1523. Jacob Banninck.
1524. Dirck Martsz. Mooy.
1525. Jan Lambertsz.
1526. Willem Koek.
1527. Mr. Hendrik Dirksz.
1543. Jacob Wouter Dobbesz.
1543. Jacob Heindriksz.
1543. Aris Gerritsz.
1543. Pieter Koenesz.
1549. Harmen Jansz.
1551. Claes Dircksz.
1551. Jan Vechtersz.
1562. Harmen Gysbertsz.
1562. Olof Abinga.
1593. Willem Jansz. Bogaert.
1593. Huyg Hendriksz. Verploeg.
1606. Gerrit Gerritsz. Dootshooft.
1618. Volkert Nanning van Ayta.
1623. Reynier Reael.
1628. Hendrik Brouwer.
1632. Jacob Reepmaker.
1634. Jan Witsen.
1637. Nicolaes van Bronckhorst.

1639.

Nieuwe-zyds-Kapel.

1639. Jan Jansz. Koekebacker.
1646. Jacob Valckenier.
1646. Everard Scott.
1664. Abraham Alewyn.
1672. Egbert de Vry.
1678. Jan van Erpecom.
1678. Hendrik Scholten.
1679. Jacob Scott.
1679. Joannes Tielens de Jonge.
1679. Jacobus Valconier.
1682. Josephus Coymans.
1683. Gerbrand Pancras.
1688. Jan Nuyts.
1690. Daniel Kick.
1705. Mr. Gillis Graafland.
1709. Mr. Gerard Treschouw.
1712. Jan Ditelaar.
1715. Mr. Daniel van Liebergen.
1716. Adriaan van der Ghiesen.
1719. Abraham Mattheus Koolbrand.
1729. Joan Scherenberg.
1730. Daniel Backer.
1732. Antoni Warin.
1740. Hendrick Bicker Jansz.
1746. Egidius van de Poll.
1749. Joan Couck.
1753. Jonas Witsen de Jonge.
1754. Mr. Hendrik Backer.
1758. Daniel Hooft Gerritsz.
1760. Jean Deutz.
1761. Mr. Nicolaas Willem Roëll.
1762. Mr. Joan Graafland de Jonge.
1764. Jacob Hooft.

IV.

OUDE-ZYDS-KAPEL.

Beschryving der Oude-zyds-Kapelle.

De Oude-zyds-Kapel staat aan 't begin van den Zeedyk by den Kamper-Steiger, alwaar zy twee ingangen heeft. Twee andere ingangen zyn 'er, in de Kapelsteeg. Boven den voornaamsten ingang in 't noorden, op den Zeedyk, zyn een geraamte, eenige doodsbeenderen, en eenige korenairen, daaruit opryzende, in steen uitgehouwen, waaronder men leest:

SPES ALTERA VITÆ.

dat is:

De andere hoop des Leevens.

Zy is, van ouds, aan S. Olof toegewyd geweest.

De Oude-zyds-Kapel is, oulings, niet aan *S. Odulf*, Priester en Prediker in Friesland, in de negende eeuwe; maar aan *S. Olof*, een' der eerste Christen-Koningen van Noorwegen, die in de elfde eeuwe bloeide, toegewyd geweest, en werdt hierom, voor den tyd der Hervorminge, de *S. Olofs Kapel* genaamd. Sommigen hebben hieruit afgeleid, dat deeze Kapel, ook reeds in de elfde eeuwe, gestigt is, en, derhalve, voor het oudste Kerkgebouw van Amsterdam gehouden moet worden (*m*). Doch zo de Leeftyd van eeni-

(*m*) Le Long, *bl.* 91, 92.

eenigen Heilig iet bewyst, omtrent den ouderdom van Kerken of Kapellen, aan den zelven toegewyd, zullen verre de meeste Godsdienstige gestigten eeuwen ouder zyn, dan zy, op goede gronden, gehouden worden. 't Komt ons, in tegendeel, voor, dat de S. Olofs-Kapel niet alleen jonger is, dan de Oude Kerke en de Nieuwe-zyds-Kapel, die in de veertiende eeuwe gestigt zyn; maar dat zy zelfs, na de Nieuwe Kerke, die in 't begin der vyftiende eeuwe gebouwd werdt, gestigt geworden is. En dit ons gevoelen steunt op deeze *drie* redenen.

Ouderzyds-Kapel. Redenen, om te gelooven, dat zy, niet lang voor 't midden der vyftiende eeuwe, gestigt geweest is.

1. Niemant heeft, tot hiertoe, een eenig schrift of stuk te berde gebragt, ouder dan de vyftiende eeuwe, waarin de S. Olofs-Kapel genoemd wordt: 't welk gegronde reden geeft, om te vermoeden, dat zy, voor dien tyd, niet in wezen geweest is.

2. De Stads-Poort, die digt by de S. Olofs-Kapel plagt te staan; lang tot een gevangenhuis gebruikt is (*n*), en eerst in 't jaar 1618 afgebroken werdt (*o*), droeg, in de zestiende (*p*), en misschien reeds in 't laatst, of in 't midden der vyftiende eeuwe, den naam van *S. Olofs-Poort*, dien zy, ongetwyfeld, naar de naastgelegen Kapel, aangenomen hadt. Maar, in 't begin der vyftiende eeuwe en eerder, hadt zy eenen anderen naam. In eene onzer oudste Keuren, die even na eene Keur van den jaare 1401 ge-

(*n*) Keurb. B. *ad calcem f.* 64. D. *f.* 118 *verso.* E. *f.* 126 *verso.*
(*o*) Resol. Vroedsch. *N.* 12. 12 *May* 1618. *f.* 57 *verso.*
(*p*) Groot-Memor. N. I. *f.* 257 *verso.*

Oude-zyds Kapel.

geboekt is, heet zy *de poirthuyse op tie Kercsyde* (q). In eene andere, een weinig laater te boek gesteld, de *poirthuyse op t eynde van der Kercstrate* (r). In twee brieven van de jaaren 1424 en 1431, die in 't Leproozenhuis bewaard worden, draagt zy den naam van *der Kerkstrate poirthuus*. Zelfs wordt zy ook *die Warmoesstraet poirte* genoemd, in eene Keur van den jaare 1478 (s). En in eene andere van den jaare 1481, nog wederom *de Kerksyde Poort* (t). Zy hadt deezen naam gekreegen naar de Oude Kerke; en die van *Warmoesstraet-poirte* naar de *Warmoesstraat*, aan welker einde zy stondt. Maar, zo de S. Olofs-Kapel toen reeds lang gebouwd geweest ware; waarom zou de Poort, in dien tyd, niet zo wel als naderhand, naar de Kapel genoemd geweest zyn? In de zestiende eeuwe, draagt zy bestendiglyk den naam van *Sint Olofs poirte* (u). En hieruit mag men veilig besluiten, dat de Kapel toen reeds eenen geruimen tyd gestigt geweest was. Doch in eenen Schepenen-brief van den jaare 1451, waarin ik, voor 't eerst, van de S. Olofs-Kapelle gewaagd vind, wordt de Poort nog *die Kerczyde poirte* genoemd, om geene andere reden, naar 't schynt, dan dat de Kapel nog niet lang genoeg gestaan hadt, om haaren naam aan de naastgelegen Stads

(q) Keurb. A. *f.* 8 *verso*.
(r) Keurb. A. *f.* 14 *verso*.
(s) Keurb. A. *f.* 101.
(t) Keurb. A. *f.* 119 *verso*.
(u) Keurb. B. *f.* 98 *verso*. *ad* calcem *f.* 64. D. *f.* 118 *verso*. E. *f.* 126 *verso*. Groot-Memor. N. I. *f.* 157 *verso*. N. II. *f.* 15.

Stads Poort te hebben konnen mededeelen. De inhoud van den brief zelf schynt de jongkheid der Kapelle te bevestigen. By den zelven wordt verpagt of verhuurd aan *Sinte Oleuers Capellen, gelegen an die Kerczyde poirte, dat ledich erue dat voir die voirsz. Capelle gelegen is, mit die steenen toerne streckende an der poirte voirs.* (v). Dit ledig erf heeft, vermoedelyk, moeten strekken, tot opbouwing of vergrooting der onlangs gestigtte Kapelle. Oudtzydsche Kapel.

3. De jongkheid der S. Olofs-Kapelle blykt, eindelyk, uit eenen brief van den Deken en 't Kapittel der Lieve-Vrouwe-, of Hof-Kapelle in den Haage, gedagtekend den negenden Maart des jaars 1512; waarby de *Overmans* der Kapelle eerst verlof krygen, om, *den vreemden Coopman ende beur omgheseten tot gerive*, misse te doen zingen, predikatien te laaten doen, en offerhande te verzamelen, geduurende den tyd van vyf en twintig agtereen volgende jaaren: 't welk, vermoedelyk, niet zo laat geschied zou zyn, zo de Kapel toen reeds verscheiden eeuwen oud geweest ware. De Kapel der Heilige Stede hadt diergelyke vryheid, reeds in 't jaar 1415, verkreegen (w). Wy hebben den brief, die ook andere merkwaardigheden vervat, en nog nimmer gedrukt geweest is, hier agter, onder de *Bylaagen* (x), geplaatst.

Uit de voorgestelde aanmerkingen, meenen wy veiliglyk te mogen besluiten, dat de Waarschynlyke gele-

S.

(v) Groot-Memor. N. I. *f.* 279 *verso.*
(w) Handv. *bl.* 421.
(x) *Lt.* E.

OUDE-ZYDS-KAPEL: Gelegenheid haarer Stigting.

S. Olofs-Kapel, niet lang voor 't midden der vyftiende eeuwe, gestigt is. De gelegenheid der stigtinge is ook niet moeilyk op te spooren. De Stad hadt, in 't jaar 1443, van Christoffel, Koning van Deenemarke, vryheid verkreegen, om op Noorwegen te mogen handelen (y). De vaart derwaards gaf den Noordschen Koopluiden aanleiding, om Amsterdam dikwils te komen bezoeken; en deezen wilden men wel gelegenheid geeven, om hunnen Godsdienst te konnen verrigten, pas binnen de poorte, niet verre van welke, hunne schepen, lagen. Dus werdt dan de Kapel, van welke wy spreeken, gestigt, zo wel als naderhand bevoorregt, *den vreemden Coopman tot gerive*. Zy werdt den beroemden Noordschen Heilig *Olaus* of *Olof* toegewyd, om de Nooren aan te lokken.

Historie van S. Olof.

Olof was, na de dood van Sueno, Koning van Deenemarke en Noorwegen, verkooren tot Koning van Noorwegen, daar hy 't Christendom alomme invoerde. Doch Kanut, Suenos Zoon, die in Deenemarke regeerde, deedt hem den oorlog aan, en overwon hem. Olof sneuvelde, volgens sommigen, in den stryd; of werdt, volgens anderen, door beleid van Kanut, van zyne eigene huisgenooten, verraaderlyk, omgebragt, in 't jaar 1028. Zyn yver voor den Christelyken Godsdienst; zyne agting voor de Priesters; zyne mildaadigheid omtrent de armen, en zyne naauwkeurige waarneeming der uiterlyke plegtigheden hebben hem, eerlang,

(y) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 140.

lang, onder 't getal der Heiligen, doen plaatsen (z). En de Nooren, zyne onderdaanen, behielden zo veel agting voor hem, dat zy zig gaarne begaven in Kerken en Kapellen, die hem waren toegewyd. In zyne Kapelle te Amsterdam, hadt men zyn beeldtenis aan 't gewelf geschilderd, aan de voeten van dat van Koning Kanut, die hem met een zwaard dreigde. Izaak Commelyn getuigt (a), dat hy dit afbeeldsel nog gezien heeft, schoon hy den Koning met het zwaard, ten onregte, voor S. Olof heeft genomen, die niet overwonnen heeft, maar door Kanut overwonnen is. Oudezyds-Kapel.

Aan deeze S. Olofs-Kapelle, was, reeds voor 't jaar 1500, nog eene andere Kapel gevoegd, gelykende, zegt de oudste Beschryver van Amsterdam (b), naar den Jeruzalemschen tempel, met het graf des Heeren. [*ad instar Jherosolimitani templi, cum sepulchro Domini*]. Van deeze bygevoegde Kapelle vindt men weinig bescheids. Ik stel vast, dat zy gestigt is, door de Broederschap der Jeruzalemsvaarders, die hier, in de vyftiende en zestiende eeuwe, in wezen geweest, en haaren oorsprong verschuldigd is aan de reizen in bedevaart naar 't Heilige Land, welken, toen nog, door sommigen, ondernomen werden. In de Gasthuis-kerke, ziet men, nog tegenwoordig, eene oude Schildery, Berigt wegens de Kapelle van Jeruzalem, die aan de S. Olofs-Kapel gevoegd was.

(z) Alb. Krantzii Norvag. *Libr.* III. *Cap.* VI. *p.* 381. Saxo Grammatic. Hist. Dan. *Libr.* X. *p.* 194, 195, 196. & Not. uber. S. J. Stephanii *p.* 212.

(a) *By* Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 75.

(b) *Ad* Calcem Pontani, *p.* 5.

Oudezyds-Kapel.

dery, waarin elf zulke Jeruzalems-vaarders, Burgers deezer Stede, ieder met eene zogenaamde Jeruzalemsche veêr in den arm, knielende ter wederzyde van een altaar, waarop een kleed legt, bestikt met het wapen van Jeruzalem, zyn afgebeeld. De wapens deezer elf mannen ziet men, boven aan de Schilderye, benevens een wapen van Jeruzalem, welk het zesde in getal is. De eerste letters van de naamen der Jeruzalemsvaarders staan onder de wapens, en onder aan de schildery leest men: *Pieter Heinricxzoon Opmeer, was te Jeruzalem* A°. 1525. *Coen Barentsz.* A°. 1550. *Cornelis Corneliszoon Velt*, A°. 1551. *Jan Woutersz. Gael*, A°. 1553. *Matthys van Bancken*, A°. 1553. *Wouter Brugmans*, A°. 1557. *Floris Gerritsz.* A°. 1560. *Thomas Symonsz.* A°. 1561. *Pieter Gysbertsz. Ruysch*, A°. 1562. *Reyer Willemsz*, A°. 1562. *Evert Jansz. Backer*, A°. 1563. Boven 't Altaar, is 's Heilands Hemelvaart geschilderd. En in den ondersten rand der schilderye, in vier vakken, 's Heilands Opstanding; 't bezoeken van zyn Graf; zyne verschyning aan Maria, en zyne verschyning aan de Discipelen. Doch 't schilderwerk en 't schrift heeft al zeer veel van den tyd geleeden. Dat nu de Broederschap der Jeruzalemsvaarders deel hadt aan den dienst, die in de S. Olofs-Kapelle verrigt werdt, blykt uit deeze woorden van den Brief van 't Hof-Kapittel in den Haage van den jaare 1512, dien wy boven hebben aangehaald, en die, hieragter (*c*), geheel te leezen

(*c*) Bylaagen *L*. K.

zen is: *Maer om dat die Heren ende broeders van Jerusalem, die t heylighe graf ons Heren Jesu Christi ghevisiteert hebben, haer stacie ende feeste houden upten palmdach, zo sullen die voorsz. Capelle-bewaerers ende hoer nacomelinghen moghen sitten met haer voorsz. bussen om almissen en offerande t ontfanghen den voorsz. gheheel palmdach ghedurende.* En uit eene Keure van den dertienden Maart des jaars 1498, vergeleeeken met het berigt van Walich Syvaertszoon (*d*), blykt, dat men, op den Palmzondag, een' houten ezel, waarop een houten man zat, den Heiland verbeeldende, het eene jaar, uit de Kapelle der Heilige Stede, naar de Nieuwe Kerke, en het andere jaar, uit de Kapelle van Jeruzalem, naar de Oude Kerke trok; 't welk, somtyds, en vermoedelyk alleen in de laatste gevallen, door de Jeruzalemsvaarders, met hunne Jeruzalemsche Veêren in de hand, en somtyds, door twaalf oude mannen, uit het Oude-mannen-huis, die met zonderlinge gekleurde lange rokken gekleed waren, plagt te geschieden. De Schoolieren der beide Parochien stonden dan, in wit Choorgewaad, voor de open bovenvensters van verscheiden huizen aan de Kerkhoven, en zongen, als de ezel voorbykwam, en wierpen 'er palmtakken op neder. In de Keure, van welke wy spreeken, leest men uitdrukkelyk, dat *de ridderlike broederschap van den heiligen Lande* overeengekomen was, dat men *t een jaer onse heere god upten ezel halen zal mitter proces-*

Oude-zyds-Kapel.

(*d*) Roomsche Myster. ontdekt, *Voorr. bl.* 10.

Oude-zyds-Kapel. *cessie eerliken becleet uyt Jerusalem, ende brengen in de oude kerck, ende t ander jaer, vuyter heilige Stede in de nyewe kerck.* Voorts, blykt, uit de Keure, dat *de ridders, die by huys waren*, den plegtigen ommegang moesten bywoonen, buiten wettig beket, waarvan de meerderheid der broederen, *den heer*, dat is, de Schout, *ende 't gerecht* zouden oordeelen (*e*).

Staat der Kapelle, na de Hervorminge. De S. Olofs-Kapel en de bygevoegde Kapel van Jeruzalem bleeven in deezen staat, tot na de hervorming des jaars 1578. De sieraaden en gereedschappen der Kapelle werden, in 't jaar 1579, door Kerkmeesteren der Oude Kerke, op last van Burgemeesteren, verkogt. Ook ontvingen deeze Kerkmeesters, eenige jaaren, de huuren der huizen, die aan de Kapelle behoorden (*f*). De Kapel stondt, midlerwyl, ledig. Doch in 't jaar 1602, werdt beslooten, de gemelde huizen, die zeer bouwvallig geworden waren, te verkoopen, en de S. Olofs-Kapel bekwaam te maaken tot den predikdienst (*g*). Zy kreeg, sedert, den naam van *Oude-zyds-Kapelle*. In 't jaar 1644, werdt by de Vroedschap vastgesteld, de Kapel te vergrooten, en daartoe eenige huizen over te neemen (*h*). En in 't jaar 1646, werdt zy, in de tegenwoordige gedaante, volbouwd. De Stad gaf, in 't jaar 1656, nog vyftien honderd guldens, tot eene wooning voor den Koster (*i*).

De

(*e*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 216 *verso.*
(*f*) *Zie* COMMELIN *bl.* 462.
(*g*) Resol. Vroedsch. N. § 2, 21 *Jan.* 1602. *f.* 376 *verso.* 381 *verso.*
(*h*) Resol. Vroedsch. *N.* 18. 2 *Jan.* 1644. *f.* 192 *verso.*
(*i*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 115 *verso.*

De Oude-zyds-Kapel, die een sierlyk toorentje met een' ommegang heeft, is honderd vyf en twintig voet lang, en negentig voet breed. 't Gewelf, aan welks schoorbalken, hier en daar, nog eenige oude kopstukken en beeldjes te zien zyn, werdt, by de herbouwing des jaars 1646, fraai beschilderd, doch is, in 't jaar 1743, overgeverwd. Het rust, in 't midden, op drie, en ter zyde langs de muuren op zeven pilaaren. De Kapel heeft vyf groote glasraamen, in welken, Stads wapen en 't Koggeschip uit Stads zegel geschilderd zyn, en drie kleinen, onder eene ruime galery, in 't zuiden. In 't midden der Kapelle, hangen vyf groote koperen Kaarskroonen. In dezelve, wordt doorgaands maar tweemaal ter weeke, des Zondags, gepredikt. Doch na de Namiddags-Predikatie, wordt de jeugd en inzonderheid de meer gevorderden hier in den Gereformeerden Godsdienst onderweezen of *gecatechiseerd*. In 't jaar 1752, is het gebouw der Kapelle merkelyk verbeterd. Oude-zyds-Kapel. Tegenwoordige gedaante derzelve.

De naamen der Kerkmeesteren der Oude-zyds-Kapelle zyn niet verder voorhanden, dan van de voorgaande eeuwe. Zie hier de Lyst der zelven; Naamlyst der Kerkmeesteren.

1617. Symon van der Does.
1617. Jan Fransen Bruiningh, *Notaris*.
1624. Jacob Claesen Gelthouwer.
1624. Cors Hendricksen Cloeck.
1625. Joris Ariaensen.
1629. Jacob de Gyselaer.
1636. Claes Jacobsen Gelthouwer.
1643. Cornelis Corneliszen Karseboom.

Oude-zyds-Kapel.

1646. Isaek Soolmans.
1655. Nicolaes R. van Capelle.
1660. Claes Pietersen van Hoorn.
1662. Joseph Deuts.
1663. Marcus Broen.
1663. Jan Bas.
1664. Aert Kool.
1670. Jan van Loon.
1676. Mattheus Amya.
1677. Jan Wittebol.
1681. Adriaen Temminck Jacobsz.
1682. Jean Thierry.
1685. Nicolaes Six.
1686. Jacob Looten.
1689. Cornelis Broeck.
1693. Mr. Hendrik Decquer de Jonge.
1693. Casparus van Wallendal.
1707. Lambertus Lepeltak.
1709. Pieter van Rhyn de Jonge.
1712. Willem van der Does.
1715. Pieter de Smeth.
1725. Jan Hendrik van Heemskerck.
1725. Gillis Sautyn.
1730. George Clifford.
1730. Jeronimus Graafland.
1730. Philip Zael.
1734. Mr. Dirk Sautyn.
1739. Jacob Gerard de Famars.
1743. Gillis Valckenier Junior.
1751. Jan Meyn.
1752. Willem Backer Willem Cornelisz.
1763. Bartholomeus van den Sandheuvel Junior.
1764. Mr. Johannes Cyprianus van Ewyck.

V.

V.

GASTHUIS-KERK.

De Gasthuis-Kerk staat op de Oude Turfmarkt, daar zy haaren voornaamsten ingang heeft, en loopt, winkelhaakswyze, of met eenen elleboog, tot aan het Gasthuis-hof, daar een tweede ingang is. De Kerk heeft nog eenen derden ingang, uit de lange Galery van het Gasthuis. 't Gebouw is oud en smal, en heeft, van binnen, ter wederzyde, lange smalle Galeryen, onder welken zitbanken geplaatst zyn. De Predikstoel staat in 't oosten, digt aan den hoek des elleboogs, voor de galery. Voor en ter wederzyde van den zelven, zyn, onder en op de Galery, eenige zitplaatsen voor de Wethouderschap, Regenten van 't Gasthuis en mindere standspersoonen. Voorts, hangen, in 't ruim der Kerke, koperen kaarskroonen. Ook is 'er, voor, en ten zuiden van den Predikstoel, een Doophuis afgezonderd, 't welk egter niet tot de bediening des Doops gebruikt wordt. Beschryving der Gasthuis-Kerk.

Het gedeelte der Gasthuis-Kerke, welk van de oude Turfmarkt naar den Predikstoel loopt, en waarop een spits toorentje staat, was weleer de Kerk van het Klooster der nieuwe Nonnen, van welks stigtinge wy, reeds by eene andere gelegenheid (k), gewaagd hebben. Het andere gedeelte was, van Veranderingen in 't gebouw der zelve.

(k) I. Deel, I. Boek, bl. 73.

GAST-HUIS-KERK.

van de verandering des jaars 1578 af, tot in 't jaar 1645, het Mannen-Gasthuis. Doch toen gaf het verbranden der Nieuwe Kerke gelegenheid, tot het vergrooten der Gasthuis- of Nieuwe-Nonnen-Kerke, waaraan het Mannen-Gasthuis getrokken werdt; om welke reden, nog tegenwoordig, de naam van MANNEN-GASTHUIS, boven den ingang der Kerke, op de oude Turfmarkt, gelezen wordt. De bedsteden in het Mannen-Gasthuis werden toen weggebroken, en de plaats derzelven met zitbanken bezet. Te vooren, hadt men, beurtswyze, in 't Mannen- en in 't Vrouwen-Gasthuis gepredikt, en dit duurde nog, tot in 't jaar 1655. Doch toen werden de Predikatien in 't Vrouwen-Gasthuis, die des Zondags nademiddags plagten te geschieden, afgeschaft; en men bleef alleenlyk prediken in de oude Kerke der nieuwe Nonnen, zo als dezelve, met het Mannen-Gasthuis, aaneengetrokken was. In of omtrent het jaar 1686, is de gewezen Nieuwe-Nonnen-Kerk nog meer vergroot (*l*). En dit samengevoegd gebouw draagt thans alleen den naam van *Gasthuiskerke*. In den Noordwestelyken hoek van het gedeelte der Kerke, welk op de Turfmarkt ingaat, op de Galery, hangt de Schildery der Jeruzalems-vaarders nog, waarvan wy, in de Beschryving der Oude-zyds-Kapelle (*m*), uitvoeriglyk, gewaagd hebben.

In

(*l*) Resol. Vroedsch. *L*. B. 26 *Jan.* 1686. *f.* 36.
(*m*) *Bladz.* 425.

In de Gasthuis-Kerke, wordt, tegenwoordig, des Zondags alleen, driemaalen gepredikt, tweemaalen voor den middag, en eens na den middag. De Vroeg- en Nademiddags-Predikatie plagt te geschieden, door den Predikant, die byzonderlyk in 't Gasthuis beroepen was, en de tweede Voordemiddags-Predikatie, door de Stads-Predikanten, by beurten. Doch tegenwoordig worden alle de beurten in de Gasthuis-Kerke, door den Gasthuis-Predikant en de overige Stads-Predikanten, beurtswyze, waargenomen, en de Gasthuis-Predikant predikt ook, op zyne beurt, in de andere Kerken.

Gasthuis-Kerk. Tyd en orde van 't prediken aldaar.

't Liep, na de verandering des jaars 1578, aan tot in 't jaar 1582, eer men dagt om 't beroepen van eenen Gereformeerden Predikant in 't Gasthuis. De Regenten vervoegden zig, ten dien tyde, aan Burgemeesteren, verzoekende dat hun *Everbard Hermanszoon*, een Amsterdammer, die toen te Maasland stondt, mogt worden toegestaan. Burgemeesteren, als hebbende 't regt van Patroonschap over de Gasthuis-Kerke (*n*), bewilligden in dit verzoek, en weezen de Regenten aan den Kerkenraad, op dat het beroep, ook met deszelfs toestemming, mogt geschieden. De Kerkenraad hoorde den voorgeslaagen Leeraar op drie punten „ 1. *of hy ook een* „ *trek hadde, ende hem inwendig voelde ge-* „ *roert*, om zyne Vaderstad, indien hy al- „ daar beroepen wierdt, te dienen? 2. of „ hy ook stigtelyk van zyne Gemeente zou „ kon-

Wyze van aanstellen van den Gasthuis-Predikant.

(*n*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 23 *verso*.

GAST-HUIS-KERK.

„ konnen ontslaagen worden? 3. of hy zig, „ in Leere en Kerkelyke Vergaderingen, „ ook met de andere Dienaars deezer Ste- „ de zou konnen voegen?" Op de *eerste* deezer vraagen, antwoordde hy „ dat de „ trek naar zyn Vaderland elk natuurlyk en „ aangebooren was." Op de *tweede* „ dat „ hy zig gedroeg aan zyne Gemeente." En op de *derde* „ dat men, omtrent zyne Leer, „ gedrag en houden der Kerkelyke Verga- „ deringen, by zyne Classis, onderregting „ bekomen kon." Twee dagen na dit onderzoek (7), verscheenen twee Burgemeesteren, Mr. *Willem Bardesius* en *Egbert Roelofszoon*, in den Kerkenraad, den zelven kennis geevende „ dat Burgemeesteren noodig „ hielden, dat 'er altoos een Predikant in „ een der Gasthuizen woonde, om de kran- „ ken, in hun uiterste, te troosten; dat E- „ verard Hermanszoon hun, ten dien ein- „ de, door de Regenten van 't Gasthuis, „ voorgeslaagen, en hun en der Burgerye „ aangenaam was; en dat zy hierop de ge- „ dagten van den Kerkenraad begeerden te „ verstaan." De Kerkenraad bewilligde, terstond, in den voorslag van Burgemeesteren, onder voorwaarde, dat de Predikant zig, in Leer en Kerkelyke Vergaderingen, voegde met de andere Dienaars. Burgemeesteren hernamen „ dat zy voorhadden, hem „ daar toe te houden." Ook maakten zy, eerlang (8), eene *Ordonnantie op 't aanneemen*

(7) Op den 4 October des jaars 1582.
(8) Den 7 November 1582.

men van Dienaars, die, als nu en hier namaals, tot bedieninge der Gasthuysen zouden *werden aangenomen*, behelzende „ dat zy, „ even als andere Dienaars, der Gemeente „ van den Predikstoel voorgesteld, en, zo „ 'er geene wettige verhindering kwame, „ op de gewoonlyke wyze, in den dienst „ bevestigd zouden worden. Dat zy zig, „ in Synodale, Classicale en Kerkenraads- „ Vergaderingen, houden zouden by de an- „ dere Dienaars. Dat zy, op de Zon- en „ Feestdagen, tweemaal, in 't Gasthuis zou- „ den prediken; de gantsche week door, „ de kranken bezoeken; doch aldaar geene „ Sacramenten bedienen, noch andere ge- „ woonlyke of nieuwe Kerken-Ordeningen „ invoeren. Dat zy ook, op hunne beurt, „ in de groote Kerken prediken, en de Sa- „ cramenten uitdeelen zouden (*o*)." En op deezen voet, werdt Everard Hermanszoon, in 't jaar 1583, als Predikant in 't Gasthuis, bevestigd. Naderhand, is geraaden gevonden, dat ook de Krankbezoekers het Gasthuis bedienen zouden, in 't bezoeken der Zieken. Ook is, somtyds, een Gasthuis-Predikant beroepen, door den Kerkenraad, en op gelyke wyze als de andere Stads Predikanten; doch niet zonder uitdrukkelyk verlof van Burgemeesteren, gelyk, onder anderen, by 't beroepen van D^r. *Daniel Eversdyk*, in den jaare 1688, gebleeken is (*p*). Doch gemeenlyk hebben Burgemeesteren eenen

Gast-huis-Kerk.

(*o*) Kerkenr. Protocol N. I. *f.* 125, 127, 129.
(*p*) Kerkenr. Protoc. *N.* XV.

GAST-HUIS-KERK.

eenen Predikant voor 't Gasthuis, by naame, aan den Kerkenraad, voorgesteld en aangepreezen, die, vervolgens, op de Nominatie gebragt, en, met eenpaarige stemmen der Leden van den grooten Kerkenraad, verkooren geworden is; gelyk, onder anderen, in 't *Kerkenraads-Protocol* (*q*), by de verkiezinge van D^s. *Cornelius van den Bogaerde*, Predikant te Hoorn, in den jaare 1726, gezien kan worden. Voorts, wordt de Gasthuis-Predikant, gemeenlyk, door den Oud-Raad van Burgemeesteren, gemagtigd, om in alle de Kerken te prediken, mids blyvende Predikant der zieken in 't Gasthuis: 't welk ik vind, dat, onder anderen, omtrent den gemelden Predikant van den Bogaerde, heeft plaats gehad (*r*).

Naamen der Regenten van 't Gasthuis, als Kerkmeesteren der Gasthuis-Kerke.

Wy laaten hier volgen de naamen der Regenten van het Gasthuis, sedert de verandering des jaars 1578, na welken tyd, zy, te gelyk, KERKMEESTEREN der Gasthuis-Kerke geweest zyn.

1578. Arend Henriksz. Weesp.
1578. Jan Percyn.
1578. Wouter Cornelisz. Verhel.
1579. Otto Pietersz.
1579. Jan Jacobsz. Bal.
1579. Fredrik Jansz. Vogel.
1580. Jan Jacobsz. Huydecoper.
1580. Bruyn Fredriksz.
1580. Pieter Willemsz.

1581.

(*q*) N. XIX. *f.* 188.
(*r*) Resol. *van den* Oud-Raad van Burgem. *van* 27 *Aug.* 1727.

Gast-huis-Kerke.

1581. Jan Cornelisz. Hooft.
1582. Hendrick Cornelisz. Spiegel.
1582. Matthys van Bancken.
1583. Hendrik Lucasz.
1583. Matthys Coenraetsz.
1584. Servaes Gooffensz. Limburg.
1584. Floris Klaesz. Kloeck.
1585. Gerrit Pietersz. Bicker.
1587. Gerrit Adriaensz. Harington.
1588. Pieter Adriaensz. Wykerfloot.
1589. Goofen Jacobsz. Hooft.
1589. Ysbrant Jacob Dobbefen.
1592. Gerrit Jacob Witfen.
1592. Jan Hendriksz. Oetgens.
1592. Elbert Cornelisz.
1593. Neck Pietersz.
1594. Jan Commelin.
1594. Pieter Cornelisz. Spiegel.
1594. Willem Willemsz. Vrint.
1594. Geurt Dirksz.
1599. Pieter Rodingewert.
1599. Simon Willemsz. Noomfen.
1602. Cornelis Jansz. Geelvinck.
1602. Harmen Ysbrantsz. Hem.
1602. Volkert Overlander.
1603. Jan Jansz. Karel de Jonge.
1603. Lambert Pietersz.
1606. Jacob Poppen.
1607. Jacob van Neck.
1607. Pieter Reaal.
1609. Ysbrant Harmensz.
1609. Abraham Boom.
1609. Pieter Egbertsz. Vink.
1613. Jan Gysbertsz.

GAST-HUIS-KERK.

1613. Jacob Bicker.
1614. Warnar Ernst van Bassen.
1615. Dirk Wuytiers.
1618. Reinier Reaal.
1621. Bartholomeus Reaal.
1623. Hendrik Hooft.
1623. Cornelis Arentsz.
1624. Floris Noomszoon.
1625. Jacob Hendriksz. Servaes.
1626. Pieter Jansz. Snoek.
1629. Dirk Hasselaer.
1630. Nicolaes Baltesz.
1632. Cornelis Schellinger Gerritsz.
1637. Hendrik van Bronkhorst.
1643. Pieter Jacobsz. Wroght.
1645. Gerrit van Helmont.
1645. Nicolaes Pancras.
1646. Jacob van Neck.
1646. Michiel Popta.
1650. Jacob Bicker.
1651. Jan Steur.
1651. Willem Schellinger.
1651. Jacob Backer.
1651. Mr. Jan Veneman.
1652. Coenraet van Heussen.
1655. Izaak Commelin.
1655. Mr. Jan Coetenburg.
1655. Nicolaas Blaauwhelm.
1656. Pieter Six.
1661. Silvester Heermans.
1670. Michiel Marselis.
1671. Mr. Dirck Heermans.
1672. Leonard Winninx.
1672. Mr. Pieter Verloo.

1678.

1678. Jacob Poppen. Gast-
1678. Mr. François de Vroede. huis-
1679. Samuel Gillis. Kerk.
1681. Jan van de Put.
1681. Hendrik Decker.
1682. Hendrik van Baerle.
1686. Constantyn Decquer.
1691. Pieter van der Poel.
1691. Mr. Elbert Slicher.
1693. Mr. Joan van der Voort.
1694. Claude Louis de Surmont.
1695. Reinier la Clé.
1705. Gillis van Hoven.
1707. Mr. Daniel Kick Junior.
1719. Mr. Abraham de Riemer Junior.
1719. Nicolaas Warin.
1719. Jan Lucas Pels.
1721. Gerard Bors van Waveren.
1722. Jan van den Bosch.
1722. Mr. Gerard Aernout Hasselaer.
1723. Jan Huydecoper.
1723. Bartholomeus van den Santheuvel.
1725. Samuel Elias Coymans.
1728. Willem van Loon Jansz.
1728. Mr. Wouter Valckenier.
1732. Rombout Lepeltak.
1732. Andries Munter.
1732. Bartholomeus Muylman.
1736. Mr. Joan Hendrik Kerckrink.
1738. Mr. Jan Wolters de Jonge.
1739. Mr. Jacob Coymans.
1741. Adriaan Temminck.
1743. Godefridus Cromhout.
1750. Thomas van Son Zegersz.

1755.

Gast-huis-Kerk.

1755. Nicolaas Faas.
1755. Josua van Ouderkerk.
1760. Nicolaas van Buren.
1761. Mr. Maarten Wevering Antonisz.

De vyf Kerken, welken wy, tot hier toe, beschreeven hebben, de Oude Kerk, de Nieuwe Kerk; de Nieuwe-zyds-Kapel, de Oude-zyds-Kapel en de Gasthuis-Kerk, zyn de eenigste Kerken in Amsterdam, die, voor de tyden der Reformatie, in wezen geweest zyn, en nu nog, door de Nederduitsche Gereformeerden, gebruikt worden. De Fransche en Engelsche Gereformeerden gebruiken ook nog twee Kerken, die, door de Roomsch-Katholyken, gestigt zyn; gelyk wy, hierna, zien zullen. De andere oude Kapellen en Kloosterkerken zyn, of geheellyk verdweenen, of strekken niet meer tot oefening van den openbaaren Godsdienst, maar tot ander nuttig gebruik; gelyk wy, in de beschryving van eenigen der tegenwoordige gebouwen, reeds hebben aangetekend, en nog verder zullen aantekenen. De zes overige Kerken der Nederduitsche Gereformeerden, de Zuider-, Wester-, Noorder-, Ooster-, Eilands-, en Amstel-Kerk, tot welker Beschryvinge wy nu overgaan, zyn allen gestigt, na de tyden der Reformatie, en ter gelegenheid van de verscheidene vergrootingen der Stad.

ZUI-

VI.

ZUIDER-KERK.

Toen de Stad, omtrent den aanvang der zeventiende eeuwe, ter wederzyde van den S. Antonis-dyk, uitgelegd geworden was, besloot de Vroedschap, in 't begin des jaars 1602, uit te zien naar eenige plaatsen, tot het bouwen van nieuwe Kerken, zo wel buiten de S. Antonis-Poort, als buiten de de Haarlemmer-Poort (*s*). En 't leedt niet lang, of de Stad kogt een erf, tot eene Kerk en een Kerkhof, ten zuiden van de nieuwe Hoogstraat (*t*), alwaar toen eenige speeltuinen waren aangelegd. In 't volgende jaar, begon men, met graaven en heijen der grondslagen, en, op den twee en twintigsten Augustus des jaars 1603, werdt de eerste steen van 't gebouw gelegd, door *Jan Bicker*, Zoon van den regeerenden Burgemeester, *Gerrit Bicker*. 't Werk stondt, sedert, omtrent vier jaaren stil; doch werdt toen wederom hervat (*u*), en, in vier jaaren, zo ver gebragt, dat de eerste Predikatie, in de Kerke, op den twee en twintigsten May des jaars 1611, zynde den eersten Pinksterdag, gedaan werdt. 't Een en 't ander blykt, uit het volgende opschrift, welk, van binnen in de Kerke, tegen den muur van den Tooren, te leezen is:

Beschryving der Zuider Kerke.

Stigting.

Ter

(*s*) Resol. Vroedsch. N. 8. 21 *Jan.* 1602. *f.* 381 *verso.*
(*t*) Resol. Vroedsch. N. 8. 15 *May* 1602. *f.* 399 *verso.*
(*u*) Resol. Vroedsch. *N.* 10. 27 *July* 1606. *f.* 103 *verso.*

ZUIDER KERK.

Ter oefeninge van de Christelyke Religie is dese Zuyder Kerck gesticht, Anno CIↃIↃCIII. *den* XXII *Augusti*, *den* I *sten steen geleyt* (*'t werk ruym* IV *jaren stil gestaen*,) *An°.* CIↃIↃCXI. *volmaeckt*, *ende op den Pinxterdagh de* 1[e] *Predicatie gedaen.*

't Liep nogtans aan, tot in 't jaar 1614, eer de tooren, en de muur en ingangen van 't Kerkhof, geheellyk, voltrokken waren. Ook ziet men dit jaartal nog, aan den tooren, boven den uurwyzer.

Men schynt, in 't eerst, voorgehad te hebben deeze Kerk *S. Jans Kerk* te noemen.

In 't eerst, dagt men, deeze Kerk den naam van *S. Jans Kerk* te geeven. En deezen naam vindt men gemeld op den rand van 't *Regişter der Vroedschap*, op 't jaar 1606 (*v*). Ook werdt het Kerkhof, rondsom de Kerke, nog vroeger, *S. Jans Kerkhof* genaamd (*w*). Doch de yverigste Gereformeerden hielden deezen naam te zeer te smaaken naar Roomschgezindheid. Men bespeurt dit, klaarlyk, uit de woorden van WALICH SYVAERTSZOON, wiens werkje, *Roomsche Mysterien ontdekt*, in 't jaar 1604, toen de grondslagen der Zuider Kerke gelegd waren, het licht zag: want, met reden, beweerd hebbende, dat de stoffelyke Kerken slegts werken van menschen handen zyn, laat hy 'er (*x*) op volgen: *gelyck men sien magh aen het beginsel van de Kercke, welcke alhier nu gebouwet wort (met welcke de Superstitie alreede begint te speelen, om die, nae*

(*v*) Resol. Vroedsch. *ubi supra.*
(*w*) Resol. Vroedsch. N. §. 26 *May*, 14 *Juny* 1603. *f.* 426 *verso*, 428.
(*x*) *Fol.* 33.

nae de oude ende nieuwe Roomsche Afgodische wyse, eenen naem te gheven, welcke haer niet en betaemt) dat het menschen werck is. De afkeer der Gereformeerden van eenen naam, die, met de naamen, welken de Roomschgezinden aan hunne Kerken gaven, overeenkwam, is, sedert, naar alle waarschynlykheid, oorzaak geweest, dat de nieuw gebouwde Kerk, zelfs in het opschrift, welk in den muur des Toorens geplaatst werdt, niet *S. Jans-*, maar *Zuider Kerk* genoemd is, om dat zy, in 't zuidelykste gedeelte der Stad, gestigt was. Des *Sants* naam is, nogtans, vermoed ik, bewaard gebleeven in de naastgelegen *Santstraat*; schoon de meesten den naam der zelve *Zandstraat* schryven, zonder dat ik heb konnen vinden, dat hier, van ouds, meer *zands* geweest zy, dan elders, in de Stad.

Zuider Kerk.

De Zuider Kerk staat tusschen de nieuwe Hoogstraat en Raamgraft, en heeft vier ingangen, twee in de Santstraat, van welken de oostelykste, eerst in 't jaar 1733, gemaakt is; een in de Santdwarsstraat, en een' op de S. Antonis-breêstraat. De laatste is ook de ingang naar 't Kerkhof, welk, in 't eerst, nog eenen ingang in de Santstraat plagt te hebben, die, in de Frontespies, met allerlei gereedschap, tot het begraaven van dooden in gebruik, en met de spreuk Memento mori, *Gedenkt te sterven*, plagt versierd te zyn. Doch deeze ingang is, voor lang, weggenomen. De andere, die nog in wezen is, is eene fraaije hardsteenen poort, in welker Frontespies, eene doodbaar, doodshoofden en beenderen,

Ingangen.

ZUIDER KERK. Grootte. konstiglyk, uitgehouwen zyn. De Kerk is, binnenswerks, een honderd agt en dertig voeten lang, en een en negentig voeten breed. Zy heeft geen Choor, gelyk de oude en nieuwe, doch geene andere Kerken, die, na den tyd der Reformatie, gestigt zyn, hier ter Stede, hebben. Het midden-dak der Kerke steekt ver boven de twee zyddaken uit, en rust op tien zwaare, ronde, steenen pilaaren, vyf ter wederzyde. Glazen. In 't eerst, was de Kerk met geschilderde glazen voorzien, die door vyftien byzondere Gilden (9) gegeven waren. Het zestiende was, door de Admiraliteit, gegeven, en vertoonde den slag voor Gibraltar (y), in 't jaar 1607, by den Amsterdamschen Admiraal Heemskerck, gewonnen. Doch alzo zy de Kerk, geweldiglyk, verdonkerden, zynze allen, in gevolge van een besluit van Kerkmeesteren van December des jaars 1658, allengskens, weggenomen, en ongeschilderde glasraamen, in welker midden, alleenlyk, het wapen en zegel der Stad staan, in de plaats gezet. Egter, is de Kerk niet zeer licht, om dat de glasraamen, in de zydpanden, wat laag geplaatst zyn, en de huizen ten westen, in de Santdwarsstraat, wat digt aan de Kerk staan. De Kerk heeft, in 't midden, vier groote, en in de ommegan-

(y) Aantek. van Schepen SCHAEP MSS. N. 2.

(9) Zie hier derzelver naamen: 't Schoenmaakers-, Kleërmaakers-, Goud- en Zilversmids-, S. Lucas-, 't Visschers-, Bergenvaarders-, Metselaars-, Kraamers-, S. Jozefs-, Scheepstimmermans-, Kuipers-, Smids-, Droogscheerders-, Binnenlandsvaarders, en Bakkers-Gilde.

gangen, agt kleine Kaarskroonen. In 't zuiden der Kerke, is, in 't jaar 1660, eene ruime Galery voor de Diaconie-Weeskinderen gebouwd: waarby, in 't jaar 1749, nog eene andere, boven den ingang in 't Noordoosten, ten behoeve der toehoorderen in 't gemeen, gevoegd is. Zuider Kerk.

De Tooren der Zuider Kerke, die in 't zuidwesten staat, en twee honderd zeven en dertig voeten hoog is, heeft drie transen of ommegangen: de eerste, van onderen, is honderd en vyf voet hoog: de tweede dertig voet. Op den zelven, staan, aan de vier hoeken, vier hardsteenen Jonische kolommen van gelyke hoogte. De derde trans, die met eene steenen leening omringd is, is een en dertig voet hoog, gerekend van het bovenste gedeelte van den tweeden trans. Van den derden trans tot aan 't kruis, zyn nog een en zeventig voet. 't Gebouw van den tooren wordt van kenners zeer gepreezen. De koepel of kap is doorlugtig, en voorzien van een fraai klokkenspel; welk egter niet zo zwaar, en wat hooger van toon is, dan dat van den Oude-Kerks-Tooren. Sommigen hebben den bekenden *Jan Adriaanszoon Leegwater*, als maaker van dit uur- en speelwerk, te boek gesteld (z). In 't Kerkmeesters-Comptoir, hangt een fraai schilderstuk, in 't jaar 1669, door *Ferdinand Bol*, gedaan, en het aanbrengen der geschenken, tot den opbouw van Salomos Tempel, verbeeldende. In de vergulde Lyst van Tooren.

(z) Doorkoeest en Posjager Ryper Zocpostil, *bl.* 339.

Zuider Kerk. van het zelve, ziet men de vier wapens der Kerkmeesteren, die, in 't gemelde jaar, in dienst waren.

Zuider-Kerkhof. Het Zuider-Kerkhof is het eenigste hier ter Stede, welk nog, omtrent de Kerk, gebleeven is. De overige Kerkhoven, die aan of om de Kerken plagten te zyn, zyn, al voor lang, verdweenen of verplaatst. Men begraaft, nogtans, zeer zeldzaam, op het Zuider-Kerkhof: zynde aldaar maar ééne dubbele Grafkelder, boven den grond opgebouwd, en met twee zerken gedekt. Zy behoort aan het geslagt van *Isaak Hartman* en *Jaapje Hanse Roodenburgh*, Egteluiden; die, hier, de eerste, in 't jaar 1684, en de andere, in 't jaar 1701, begraaven, en welker wapens, boven de Grafstede, geplaatst zyn.

Naamlyst der Kerkmeesteren. Zie hier de Naamlyst der KERKMEESTEREN van deeze Kerke:

1611. Gerrit de Beer.
1611. Cornelis Philipsz. Boom.
1611. Willem Jacobsz. Pauw.
1614. Simon Willemsz. Nooms.
1616. Adriaen Cromhout.
1617. Cornelis Jansz. Valckenier.
1621. Cornelis Canter.
1621. Cornelis Michielsz. Blaauw.
1627. Reynier Reayer.
1627. Jan Cornelisz. Valckenier.
1633. Jacob Jacobsz. Roch.
1635. Jacob van Bronckhorst.
1650. Willem Six.
1653. Adriaen van Cuyck.

1653. Nicolaes van Bambeek. Zuider
1653. Jooft Janfen Cruysvelt. Kerk.
1654. Jan Tayfpil.
1657. Thomas Broers.
1661. Elbert Del.
1667. Jan Baptifta Bartolotti van den Heuvel.
1668. Mr. Nicolaes Witfen.
1669. Mr. David de Wilhem.
1670. Denys Nuyts.
1671. Gafper Pellicorne, *Heer van Lauwreght.*
1672. Mr. Anthoni Gommers.
1672. Nicolaes Walens.
1672. George de Haes.
1673. Pieter Pellicorne.
1673. Mr. Jacob Bicker Hendriksz.
1675. Jan Coymans.
1683. Mr. Fredrik Danckers.
1684. Mr. Quiryn van Stryen.
1685. Hendrik Hudde.
1688. Mr. Jacobus van Stryen.
1689. Willem Adriaen van der Stel.
1691. Mr. Jan Six de Jonge.
1691. Guillam Pels.
1692. Mr. Daniel Jan Bernard.
1692. Joan van Hemert.
1693. Carel Hartfinck.
1694. Mr. Lucas Trip.
1698. Jooft de Smeth de Jonge.
1700. Nicolaas Witfen.
1702. Mr. Joan de Witt.
1705. Joan Corver de Jonge.
1709. Carel Boelens.
1711. Mr. Diderik van Buren.

Wester Kerk.

1717. Jan van den Velde.
1719. Jan Carel Six.
1720. Frans van Marselis.
1722. Mr. Hiob de Wildt.
1724. Balthasar Coymans.
1730. Mr. Iman Mogge.
1731. Karel van Dam.
1740. Willem Giesenbier.
1741. Jan Lucas van der Dussen.
1749. David ten Hove.
1749. Jan van Marselis Junior.
1750. Lodewyk de Bas de Jonge.
1754. Marten Backer.
1755. Mr. Pieter Nicolaas Rendorp.
1758. George Clifford Junior.
1763. Jacob van Ghesel Junior.

VII.

WESTER-KERK.

Beschryving der Wester Kerke.

De laatste Vergrooting der Stad op ééne na, in den jaare 1611, zynde aangevangen, besloot de Vroedschap, in den jaare 1614, in deeze vergrooting, een erf tot eene markt, tusschen de Keizers- en Prinsengraft, te laaten leggen (*a*). Men gaf, aan deeze markt, in 't eerst, den naam van *Keizersmarkt* (*b*). Doch, naderhand, is haar de naam van *Westermarkt* bygebleeven. De bewooners der Keizers-graft omtrent de markt verzogten, in 't jaar 1616, dat 'er eene

(*a*) Resol. Vroedsch. N. 11. 29 *Dec.* 1614. *f.* 141.
(*b*) Resol. Vroedsch. *N.* 12. 13 *July* 1617. *f.* 17 verso.

eene ſtraat gerooid mogt worden, die, van over de markt, ooſtwaards, liep. Doch dit verzoek werdt afgeſlaagen (*c*). In 't begin des jaars 1615, werdt goedgevonden, op deeze markt, eene Kerk te ſtigten (*d*). Doch 't liep aan tot in 't jaar 1620, eer de eerſte ſteen van 't gebouw gelegd werdt. Zulks geſchiedde, op den negenden September, door *Willem de Vry*, Zoon van den regeerenden Burgemeeſter, *Fredrik de Vry*. En in 't jaar 1631, op den agtſten Juny, zynde Pinkſterdag, werdt, in 't nieuwe geſtigt, de eerſte Predikatie gedaan. De gedagtenis van 't een en 't ander is bewaard in een opſchrift van deezen inhoud, welk, boven eenen ingang naar des Koſters wooning, bezuiden de weſterdeur, van binnen in de Kerk, te leezen is: Weſter Kerk. Stigting.

Tot oeffeninge van de Chriſtelycke Religie is deſe Weſter Kerck gheſticht Anno MDC. XX. *den* IX. *Septembri den eerſten ſteen gheleyt, ende A°.* MDC. XXXI. *op Pinxterdach de eerſte Predicatie gedaen.*

Terwyl de Kerk gebouwd werdt, was, zuidwaards van dezelve, eene groote houten loots opgeſlaagen, waarin, tot in 't jaar 1631 toe, gepredikt werdt; waarna dezelve wederom werdt afgebrooken. Een Kleërmaaker, *Klaas Janszoon* genaamd, aan Burgemeeſteren, by Requeſte, te kennen gegeven hebbende, dat hy, om zynen yver voor

(*c*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 19 *Dec.* 1616. *f.* 195 *verſo.*
(*d*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 7 *Jan.* 1615. *f.* 142.

Wester Kerk.

voor de waarheid, zyne kalanten, die meest Remonstranten waren, verlooren hadt, was, op zyn verzoek, den eersten October des jaars 1620, by provisie, tot Koster in de Wester-Loots-Kerk, aangesteld (e).

Grootte en gedaante.

De Wester-Kerk, zo genaamd, om dat zy, in 't westelyk gedeelte der Stad, gestigt is, staat op eene ruime markt, alomme met boomen bezet, en gelegen tusschen de Lelie-graft en Ree-straat. Zy is de grootste en aanzienlykste van alle de Kerken, die, hier ter Stede, na de Reformatie, gestigt zyn. Binnenswerks, is zy honderd agt en zestig voet lang, en zeven en negentig voet breed. 't Gebouw is twee Staadjen hoog, die beide, met pilasters van de Toskaansche en Jonische orde, bouwkonstiglyk, versierd zyn. De onderste staadje is agt en veertig, de bovenste negen en dertig voet hoog. Op deeze staadje, rust het dak, welk zeven en dertig voet hoog is. De steenen gewelven van 't gebouw rusten, met derzelver boogen, ter wederzyde, op vyf zwaare pilaaren, elk, als een drieling, samengekoppeld. De Predikstoel staat, tegen een der zelven, in 't noorden. In 't westen der Kerke, boven den ingang, werden, in 't jaar 1687, een fraai Orgel gesteld, op vier marmeren zuilen. Het heeft zeven en dertig Registers of stemmen, en is, van buiten, met keurlyk beeldwerk, versierd. Boven het Orgel, staat het beeld der Liefde, waaronder men leest: Deo et pro-

xi-

(e) Groot-Memor. N. II. f. 288 verso.

ximo: dat is, Gode en den naasten. Ook zyn de deuren van het Orgel, door *Gerard de Lairesse*, fraai beschilderd. Kerkmeesteren waren, in 't jaar 1682, gemagtigd, om dit Orgel, welk men rekende, zestien duizend of negentien duizend guldens te zullen kosten, te laaten maaken (*f*). In 't oosten der Kerke, is, ten zelfden tyde, eene ruime Galery gebouwd voor de Aalmoesseniers-Weeskinderen, die op vier steenen pilaaren rust, en, naar 't zuiden, voor weinige jaaren, ten behoeve der toehoorderen in 't gemeen, vergroot is. In 't ruim, hangen vier koperen Kaarskroonen, elk van dertig armen, en ter wederzyde agt kleineren. 't Kerkmeesters-Comptoir is een fraai vertrek. In 't zelve, hangt eene afbeelding der Kerke van buiten, van de Keizersgraft te zien, konstiglyk, door *Jan van der Heyde*, geschilderd. Ook ziet men, hier, de wapens der Kerkmeesteren, in een zinnebeeldig Tafereel, in 't jaar 1750, door den Konstschilder *Louis Fabricius du Bourg*, geschilderd. Wester Kerk.

De Tooren deezer Kerke, die, in 't westen, tegen eene bogt der Prinsengraft, staat, en daardoor van zeer verre gezien kan worden, overtreft alle de andere toorens deezer Stad, in hoogte en fraaiheid. Hy heeft drie transen of ommegangen. De voet van onderen beslaat agt en dertig voet in 't vierkant. De Tooren is, van de straat af, tot aan den eersten ommegang, honderd en veertig voet hoog. Tusschen den eersten en tweeden Tooren.

(*f*) Resol. Vroedsch. Lr. O. 12 Nov. 1682. f. 327.

WESTER KERK. den ommegang, ſtaan, ter hoogte van agt en veertig voet, zeer ſierlyk bewerkte kolommen op de vier hoeken, tusſchen welken, aan elke zyde van den Tooren, Stads wapen geplaatſt is. Tusſchen den tweeden en derden ommegang, is de Tooren doorlugtig: ook hangen hier de ſpeelklokken. En deeze tusſchenwydte is, ter hoogte van agt en dertig voet, op de vier hoeken, ook met kolommen bezet, tusſchen welken, vier Uurwyzers geplaatſt zyn. De kap boven den derden ommegang is, insgelyks, doorlugtig. In dezelve hangt de groote ſlagklok. De top des Toorens is, beneden 't kruis, gedekt met de Roomſch-Koningklyke Kroon, die 't wapen der Stad verſiert. De kap bereikt, tot aan 't kruis, de hoogte van drie en zeventig voet; zo dat de Tooren, in 't geheel, twee honderd negen en negentig voet hoog is. Hy is niet voor 't jaar 1638, geheellyk, volbouwd. Sommigen hebben aangetekend, dat *Jan Adriaanszoon Leegwater* het Uur- en Speelwerk in deezen Tooren gemaakt heeft (*g*).

Kerkhof. Aan deeze Kerk plagt ook een Kerkhof te zyn, welk, tot het begraaven van dooden, diende. Men hadt den toegang derwaards door eene fraaije poort van de Toskaanſche orde, die, ooſtwaards van de Kerke, op de Keizersgraft ſtondt, en van boven, beide naar binnen en naar buiten, met een gelauwerd doodshoofd, tusſchen twee hoopen doodshoofden, in ſteen gehouwen, verſierd was.

(*g*) DOORNGEEST en POTJAGER Ryper Zeepoſtil, *bl.* 332.

was. In 't midden, boven den ingang, las men: MORS FIDELIUM EST VITÆ PERENNIS INITIUM, dat is: *De dood der geloovigen is 't begin van 't eeuwig Leeven:* en van binnen: BONA MORS INITIUM VITÆ, dat is: *Een goede dood is 't begin van 't leeven.* Doch in 't jaar 1655, zynde een Pesttyd, werdt beslooten, dit Kerkhof, om de kleinte en stank, niet meer te gebruiken, en het in 't Bolwerk *Rykeroord*, ten einde van de Blomgraft, te verleggen (*b*), daar het nog is, en *Wester-Kerkhof* genaamd wordt. De Poort, van welke wy spreeken, werdt voor een meesterstuk der konst gehouden. Men ziet diergelyke sieraaden, als boven deeze Poort plagten te staan, nog boven de twee ingangen der Kerke in 't oosten: de zuidelykste van welken eene looze poort is. De Kerk heeft twee andere voornaame ingangen, een in 't westen, en een in 't zuiden. WESTER KERK.

De naamen der KERKMEESTEREN zyn Naamlyst der KERKMEESTEREN.

1631. Hendrik Voet.
1631. Cornelis Ysbrantsz. Kieft.
1633. Joan Bicker.
1647. Reynier Pauw.
1651. Gerard Smits.
1652. Joan Coymans.
1653. Adriaen de Waert.
1657. Jan Barent Schaap.
1658. Nicolaas van Lieberg.
1659. Guilliam de Penyn.
1669. Willem van den Broek.

1670.

(*b*) Resol. Vroedsch. *L*. A. 12 *Aug*. 1655. *f*. 5.

Wester Kerk.

1670. Dr. Gerard de Penyn.
1670. Denis Nuyts.
1677. Daniel Bernard, *Heer van Cattenbroek.*
1678. Salomon van de Blocquery.
1678. Reymont Wolters.
1684. Cornelis Calkoen.
1686. Coenraad Geelvinck.
1689. Marten van Loon.
1693. Pieter Balde.
1696. Mr. Nicolaas de Vicq.
1698. Hendrik van de Blocquery.
1699. Mr. Anthony van Waveren.
1704. Mr. Aegidius Tollink.
1704. Mr. Willem Backer.
1708. Wigbold Muilman.
1709. Jan van Ghesel.
1711. Abraham Lestevenon.
1716. Mr. Willem du Fay.
1719. Fredrik Berewout.
1719. Abraham Boddens Thomasz.
1724. Mr. Pieter Rendorp.
1725. Pieter Pels Andriesz.
1727. Mr. Pieter Pels.
1729. Mr. Nicolaas Witsen Jonasz.
1729. Mr. Gerrit de Graef.
1736. Jacob Elias Scott.
1737. Mr. Aegidius Willem Tollink.
1738. Mattheus Boendermaker.
1740. Henrik Bicker.
1745. Nicolaas Warin Junior.
1748. Lieve Geelvinck.
1748. Cornelis Deutz van Assendelft.
1749. Zeger van Son.
1751. Lambertus van Notten.

1752.

1752. Hendrik de Wacker van Son. Noorder Kerk.
1753. Jean Deutz.
1755. Philippus van der Nolk.
1757. Henry Clifford.

VIII.

NOORDER KERK.

De Noorder Kerk, zo genaamd, om dat zy, in 't Noorder gedeelte der Stad, gelegen is, staat aan de westzyde van de Prinsengraft, tusschen de Anjeliers- en Brouwersgraften, op een plein met boomen bezet, eertyds, de *Prinsen-*, doch nu de *Noordermarkt* genaamd. De zelfde vergrooting der Stad, die, tot het bouwen der Wester Kerke, aanleiding gaf, heeft ook, tot het stigten van de Noorder Kerke, gelegenheid gegeven. De Vroedschap besloot, in 't begin des jaars 1620, uit te zien naar plaats tot eene kleine Kerk of Kapel, op de Prinsenmarkt (*i*). En 't liep slegts aan, tot den vyftienden Juny des gemelden jaars, toen de eerste steen aan 't nieuwe gebouw gelegd werdt, door den oudsten Zoon van *Cornelis Dankerts*, Stads Meester Metselaar. In 't jaar 1623, was de Kerk, in zo verre, volbouwd, dat, op den zestienden April, zynde Paaschdag, de eerste Predikatie gedaan werdt. 't Een en 't ander blykt uit dit opschrift, welk boven den ingang in 't noorden van binnen te leezen is:

Beschryving der Noorder Kerke.

Stigting.

Tot

(*i*) Resol. Vroedsch. *N.* 12. 28 *Febr.* 10 *April*, 6 *May* 1620. *f.* 106 *verso*, 109, 111.

NOORDER KERK.

Tot oefeninge van de Christelycke Religie, is dese Noorder Kerck ghesticht, Anno MDC. XX. *den* XV. *Juny den eersten Steen gheleydt. Anno* MDC. XXIII. *volmaeckt, ende op Paeschdagh de eerste Predicatie gedaen.*

Grootte en gedaante.

De Noorder Kerk, die kleiner is dan de twee andere nieuwe Kerken, welken wy, hier voor, beschreeven hebben, en maar zeventig schreeden in haaren omtrek heeft, is een fraai kruisgebouw, welk, van binnen, nogtans, eene agtkantige gedaante heeft, en daarom zeer geschikt is, tot het gehoor der openbaare Leerredenen, en eene groote menigte volks bevatten kan. De vier gevels van 't kruis hebben ieder twee groote hooge glasraamen, en een glazen rond, welk boven ieder paar glasraamen geplaatst, en twaalf voet over 't kruis groot is. De gevels zyn, van onderen, ieder twee en negentig voet breed. Op het plat van elken gevel, staat eene fraaije Balustrade: en uit het dak steekt een sierlyke Tooren, die tot aan den kloot, welke 't kruis en den weêrwyzer draagt, vier en vyftig voet hoog is. Twee voornaame ingangen heeft de Kerk, een in 't noorden, en een in 't zuiden, zynde beide, binnenwaards, poorten van de Dorische bouworde, die ieder twaalf voet hoog zyn. Het gekroond Stads wapen staat boven ieder derzelven. Boven den zuider ingang, van binnen, staat het Geloof, de tien Geboden en het Gebed des Heeren, op een Tafereel. Voorts, zyn 'er nog twee mindere ingangen:

gen: een derzelven leidt door des Kosters woo- ning. 't Kruisgewelf der Kerke rust, van binnen, op vier zwaare, als drielingen, samengekoppelde kolommen, tegen eene van welken, de Predikstoel gesteld is. In 't midden der Kerke, hangt eene groote koperen Kaarskroon, en vier anderen rondsom dezelve. Voor de Kerke, in 't oosten, plagt een groot vierkant Kerkhof afgeschooten te zyn; 't welk, te gelyk met het Wester-Kerkhof, verplaatst, en in het Bolwerk *Karthuizers*, benoorden de Zaagmolens-Poort, overgebragt is. Het wordt nog het *Noorder - Kerkhof* genaamd. De beroemde *Hendrik de Keizer* is Bouwmeester der Zuider-, Wester- en Noorder-Kerke geweest. Noorder Kerk.

Tot hiertoe, zyn Kerkmeesteren der Noorder-Kerke gesteld: Naamlyst der Kerkmeesteren.

1623. Hendrik Hudde.
1623. Pieter Hasselaer.
1623. Jan Teunisz. Schellingwouw.
1624. Jan Huydecoper.
1626. Hendrik Voet.
1629. Jan Valkenaar.
1637. Pieter Jansz. de Wit.
1641. Adriaan Valckenier.
1645. Dirk de Lange.
1649. Pieter van Loon.
1653. Jan Fontaine.
1653. Casper van Ceulen.
1658. Daniel Bernard.
1662. Jean Raye.
1664. Cornelis van Geel.

NOORDER KERK.

1667. Salomon Sweers.
1669. Joannes Rykers.
1674. Joannes Reyniers.
1680. Johannes van Grol.
1682. Christoffel Indische Raven.
1682. Willem Raap.
1682. Pieter Six.
1683. Barent de Moor.
1687. Louis Trip.
1689. Jan Loten.
1690. Mr. Antoni de Sadeler.
1697. Dr. Ludovicus de Dieu.
1704. David van der Meer.
1704. Jacob Temminck.
1707. Hendrik Huyghens.
1714. Jacob Faas Nicolaasz.
1715. Willem van der Does Junior.
1719. Jan Bernard.
1721. Mr. Johan Schrevelius.
1721. Mr. Jan van Loon.
1725. Jan van Marcelis Junior.
1731. Daniel Deutz de Jonge.
1733. Jan Willem Trip.
1739. Mr. Willem Adriaan van Weert.
1742. Daniël Jan Bouwens.
1744. Mr. Johan Ortt.
1746. Dirk van Marselis.
1746. Pieter van der Nolk.
1748. Johan Michiel Bock.
1748. Hendrik Hoogenberg.
1752. Daniel Parvé.
1756. Joan Geelvinck.
1758. Isaac Hoogenberg.
1760. George Clifford Pietersz.

Oosterkerk. gebouw gelegd, door *Gillis Wybrants de Jonge, Dirk van der Waeyen, Hendrik de Penyn* en *Aernoud Blom*, Zoonen der toen dienende Kerkmeesteren. Voor 't einde van 't jaar 1671, was de Kerk volbouwd, en de eerste Predikatie werdt, op Kersdag, gedaan.

Grootte en gedaante. De Oosterkerk is een fraai vierkant kruisgebouw, welk, binnenswerks, honderd voeten lang en breed is. Zy heeft vier ingangen, drie van welken tot gemeen gebruik dienen. De vierde is de toegang naar des Kosters wooning en 't Kerkmeesters-Comptoir. De aanzienlykste ingang is in 't zuiden, en heeft een deftig Portaal, op welks plat, eene fierlyke Balustrade staat. In 't Portaal, is de ingang naar 't Diakens-Vertrek. De Kerk wordt, in 't zuiden en noorden, door twee, en in 't westen en oosten, door drie ryen glasraamen, boven elkanderen, verlicht. In deeze glasraamen, zyn het wapen en zegel der Stad, en de wapens der Burgemeesteren, Mr. Andries de Graef, Joan van de Poll, Dr. Nicolaes Tulp en Cornelis van Vlooswyk, die, in 't jaar 1671, regeerden, geschilderd. 't Gewelf rust op vier vierkante pilaaren van de Jonische orde. In 't westen tusschen twee der zelven, staat de Predikstoel, die vierkant, en, in elk der drie voorste paneelen, met een byzonder zinnebeeld, bewerkt is; doch alle de zinnebeelden zyn omringd van een' slang, het afbeeldsel der eeuwigheid. Men ziet 'er een brandend hert met vleugels, op een' lelietak; een anker, met korenairen en lelien, en twee Jeruzalemsche

veê-

veeren of palmtakken, kruisselings geplaatst. De leening van den trap naar den Predikstoel rust op diergelyke palmtakken en lelien. Zulke zinnebeelden ziet men ook, in een *basrelief*, boven den toegang naar 't Kerkmeesters-Comptoir, in 't noorden der Kerke. Het vertoont een' spiegel met twee slangen, en eene duif in 't midden; boeken, palmtakken en andere sieraaden ter wederzyde. Onder aan, leest men Oosterkerk.

PRUDENTES & INNOCENTES.

dat is:

Voorzigtigen en onnozelen.

In dit Comptoir, hangen, voor den schoorsteen en boven de deur, twee Wapenborden der Kerkmeesteren. De gestoelten voor de Regeeringe zyn, ter wederzyde van den Ooster-ingang, tegen over den Predikstoel, en de overige gestoelten, rondsom en tegen de wanden, geplaatst. Agter de gestoelten der Regeeringe, heeft men, by 't bouwen der Kerke, de grondslagen gelegd, waarop men, des noods, de pilaaren tot eene galerye zou konnen vestigen. Negen koperen Kaarskroonen hangen 'er in de Kerke. De middelste en grootste is, met het boveneinde van haaren stang, vast in 't midden van een Uurwyzer, geplaatst in 't gewelf der Kerke, vlak onder den Tooren, en door deszelfs uurwerk bewoogen wordende. De Tooren is een maatige agtkantige koepel, met een' lantaarn, van gedaante als de tooren van 't Stad-

 huis,

Ooster-Kerk. huis. Sedert drie of vier jaaren, arbeidt men zeer aan 't herstellen van 't muurwerk deezer Kerke, welk hier en daar begon te scheuren.

Naamlyst der Kerk-meesteren. Zie hier de naamlyst van de Kerk-meesteren der Ooster-Kerke.

1659. Nicolaas Pietersz. van Hoorn.
1659. Dirk van der Waayen.
1659. Arent Hardebol.
1659. Jan Baptista Hochepied.
1660. Josephus Duyts.
1660. Cornelis Schaep.
1662. Gillis Wybrandts.
1663. Mr. Nicolaas Listing.
1663. Dr. Gerardus de Penyn.
1669. Dirck Blom.
1670. Abraham Tobias.
1671. Louis Trip.
1672. Salomon van de Blocquery.
1672. Rochus van de Capelle.
1673. Jonas Witsen.
1673. Anthoni van der Ghiessen.
1676. Anthoni Bruyning.
1680. Daniel Cherisy.
1680. Carel Six.
1689. Hendrik Scholten.
1690. Mr. Daniel de Dieu.
1693. Jan Hinloopen.
1694. Floris Elias.
1709. Mr. Jacob Karsseboom.
1712. Jacob Elias Scott.
1715. Benjamin Dutry.
1716. Jan Agges Scholten.
1720. Nicolaas Calkoen de Jonge.

1725.

1725. Anthony Gustaaf de Geer. Eilands-Kerk.
1732. Coenraad van Son.
1736. Jean Fleon.
1742. Mr. Jacobus van de Poll.
1746. Zeger van Son.
1748. Jan Nicolaas van Eys Isaaksz.
1748. Mr. Coenraad le Leu de Wilhem.
1748. David de Wildt.
1749. Hendrik de Wacker van Son.
1752. Jan Pieter Bols.
1755. Arnoldus van Ryneveld.
1756. Mr. Carel Wouter Visscher.
1760. Pieter van Ghesel.

X.

EILANDS-KERK.

Toen, in 't jaar 1659, besflooten werdt, de Ooster-Loots, op Raapenburg, te timmeren; werdt, te gelyk, vastgesteld, een diergelyk houten gebouw, tot eene Kerk, op te regten, op het Bickers-Eiland (*m*). Ook werdt, in het zelve, op den zelfden Paaschdag des jaars 1660, de eerste Predikatie gedaan. De Eilands-Loots was van eene langwerpige gedaante, en hadt drie daken, van welken het middelste, boven de twee uitersten, uitstak. 't Gebouw was, rondsom, van kleine dubbele glazen vensters voorzien. Men heeft zig van deeze Loots, omtrent vyf en zeventig jaaren, tot eene Kerk, bediend. Doch in 't jaar 1734, besloot

Beschryving der Eilands-Kerke.

Zy was, eertyds, eene houten Loots.

(*m*) Resol. Vroedsch. *Lr.* B. 27 *Maart* 1659. *f.* 93.

EILANDS-KERK. Wordt van steen herbouwd. sloot de Vroedschap, eene steenen Kerk, in de plaats der zelve, te stigten (*n*). Zy werdt eerst in 't jaar 1736 volbouwd, en tegen 't einde van dat jaar, werdt de eerste Predikatie gedaan in de nieuwe EILANDS-KERKE.

Haare gedaante. Zy heeft ook, gelyk de Loots, eene langwerpige gedaante; doch is merkelyk hooger. Twee deftige ingangen heeft deeze Kerk, een in 't zuiden, en een in 't noorden, alwaar des Kosters wooning en 't Kerkmeesters-Comptoir is, en nog twee deuren in 't oosten 't Gebouw wordt, wyders, verlicht door twintig glasraamen van redelyke groote, twee van vooren, ter wederzyde van den zuider-ingang, en negen aan elke zyde. In de Kerke, hangen twaalf koperen Kaarskroonen: vier in 't midden, waarvan de twee binnensten de grootsten zyn, en vier aan elke zyde. Het dak rust, van binnen, op zestien witte ronde hardsteenen kolommen, tegen eene van welken in 't oosten, de Predikstoel staat. Midden uit het dak, steekt een kleine Koepeltooren, die doorlugtig, en van Uurwyzer en Slagklokken voorzien is.

Naamlyst der KERKMEESTEREN. KERKMEESTEREN deezer Kerke zyn geweest:

1659. Louis Quickelenburg.
1659. Cornelis Graafland.
1659. Adriaan van Loon.
1659. Willem Blaauw.
1667. Jacques Thierry.
1667. Joannes Carpentier.
1676. Isaac Hochepied Junior.
1678. Andries Bernard.

1679.

(*n*) Resol. Vroedsch. L. KK. 29 *April* 1734. *f.* 346.

1679. Jacobus Schot. Eilands-Kerk.
1679. Cornelis Graafland.
1679. Joan van Zeller.
1679. Hendrik van der Voort.
1681. Elias Coymans.
1683. Hendrik Theulinx.
1684. Hendrik van Beuningen.
1689. Nicolaas Calkoen Cornelisz.
1691. Cornelis Borghorst.
1697. Adriaan Pels.
1704. Gillis Valckenier.
1704. Mr. Pieter Calkoen.
1704. Silvester van Tongeren.
1706. Abraham Loten.
1707. Jan van der Wissel.
1711. Willem Nolthenius.
1711. Philippe de la Fontaine.
1713. Hendrik de Wacker.
1719. Mr. Johan Ortt.
1721. Mr. Gillis Coymans.
1721. Pieter Testas.
1729. Mr. Gualterus Petrus Boudaen.
1729. Ewaldus Deodati.
1730. Cornelis Jacob Hagelis.
1737. Lucas Trip Dirksz.
1739. Willem Cornelis Backer.
1739. Dirk Backer.
1740. Jan de Cerf Jansz.
1745. George Clifford Junior.
1745. Willem Hooft.
1746. Hendrik Clifford.
1748. David Jacob van Eys.
1749. Ambrosius Pool.
1753. Philippus van der Nolk.
1755. Gysbert Heycoop.

Amstel-Kerk.

1757. Joan Fredrik d'Orville.
1757. Jacob Luden.

XI.

AMSTEL-KERK.

Beſchryving der Amstel-Kerke.

Tot geryf der Gereformeerde bewooneren van de nieuwe uitlegging der Stad, werdt, in 't jaar 1668, by de Vroedſchap, vaſtgeſteld, omtrent de Utrechtſche Poort, eene Predikſchuur op te regten (*o*). Hier was, by 't uitgeeven der erven aan de noordzyde der Prinſen-graft, tuſſchen de Reguliers-graft en Utrechtſche ſtraat, een groot veld tot eene Kerk geſchikt, welk, ſedert, het *Amſtelveld* genaamd werdt. Men ging, eerlang, aan 't bouwen van eene ruime vierkante Loots, op dit veld; die, even als de Ooſter-Kerk, honderd voeten lang en honderd voeten breed was, en in welke, op den negenden Maart des jaars 1670, de eerſte Predikatie gedaan werdt. In 't jaar 1687, werdt beſlooten, eenige erven omtrent de Amſtel-Kerk te verkoopen; doch het plein of veld aan die Kerk egter groot genoeg te laaten, om op het zelve, t'eenigen tyde, eene ſteenen Kerk te konnen zetten (*p*): 't welk egter, tot nog toe, niet geſchied is.

Stigting.

Grootte en gedaante.

De Amstel-Kerk is een tamelyk hoog, en hegt en konſtig in een verbonden houten gebouw, welks midden-dak boven de zyd-

da-

(*o*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* F. 9 *Aug.* 1668. *f.* 89 *verſo.*
(*p*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* R. 7 *Jan.* 1687. *f.* 223.

daken uitsteekt, en op zestien houten stylen rust. De Kerk heeft drie groote, en vier kleine ingangen, en is, van binnen, met de vereischte gestoelten voor de Magistraats- en mindere Standspersoonen, voorzien. De zeven kaarskroonen in deeze Kerke zyn, in 't jaar 1670, door de Stad, aanbesteed, eene van drie honderd pond, twee ieder van een honderd en zestig pond, en vier ieder van tagtig pond, of daaromtrent, tot zeventien stuivers het pond (q). Amstel-Kerk.

In 't Kerkmeesters-Vertrek, hangt een zinnebeeldig Tafereel, vertoonende de wapens der Kerkmeesteren, gehegt aan eene zuil, by welke, het beeld der *Waarheid* staat, waarop de voornaamste Deugden het gezigt gevestigd houden. Boven aan de zuil, ziet men de zinnebeelden van 't *Gebed* en de *Boetvaardigheid*. Een kindje, de *Liefde tot den Godsdienst* afbeeldende, wyst naar een klein schild, waarop de Schriftuurteksten *Gen.* XXVIII. *vers* 17. *Psalm* V. *vers* 8. *Pred.* IV. *vers* 17. en *Jez.* LVI. *vers* 7. aangetekend zyn. Het Y, de Amstel en het wapen der Stad toonen de plaats aan, daar de Kerk gestigt is. Onder aan 't stuk, ziet men, op een schildje, deeze regels van den geagten Digter Laurens Bake, *Heere van Wulverhorst*, weleer Kerkmeester deezer Kerke, die op eene oude Wapenkaart plagten te staan:

De Godsvrugt plaatste wel de Godsdienst in de
Kerken,

Dog

(q) *Uit een klein Registertje ter Thesaurie*, *f.* 121.

Amstel-Kerk.

Dog God die 't goetdoen mint, geen woorden zonder werken,
Bewoont nog hout nog steen, maar een opregt gemoet,
Dat nedrig smeekt, en hem met dank en lofzang groet.

't Stuk is, even als een diergelyk, in 't Kerkmeesters Vertrek der Wester-Kerke, in 't jaar 1750, geschilderd door *Louis Fabricius du Bourg*, Koster der Amstel-Kerke (1).

Naamlyst der Kerkmeesteren.

De naamen der Kerkmeesteren van de Amstel-Kerke zyn:

1669. Daniel Stalpert.
1669. Thileman Soolmans.
1669. Jacob Noirot.
1669. Gillis Sautyn.
1672. Christophel Thysz.
1672. Adriaan Temminck Engelbreght.
1681. Mr. Laurens Bake.
1687. Willem Backer Cornelisz.

1688.

(1) Terwyl dit blad gedrukt wordt, in 't begin des jaars 1765, is dezelfde Konstschilder bezig, met het schilderen van een Schoorsteenstuk voor den kleinen of noordelyken schoorsteen van Schepens-Kamer op 't Stadhuis; dien wy, hier voor (III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 64.) gemeld hebben, van geen schilderstuk voorzien te zyn. Het zal de *Geregtigheid* verbeelden, zittende op eenen verheven zetel, verzeld van de *Wakkerheid* en *Standvastigheid*, en raadpleegende met de *Wysheid*, *Voorzigtigheid* en *Godsvrugt*. Zy doet *Geweld* en *Bedrog* wyken, en wordt gekroond, door de *Geluksaligheid*. Onder aan 't stuk, zal men 't afbeeldsel van Keizer Justiniaan en verscheiden' Regtsgeleerde boeken zien.

1688. Joan Scott. Amstels Kerk.
1690. Jacob Dankerts.
1691. Mr. Everard Scott.
1703. Hendrik van Hoorn.
1715. Abraham Engelgraaf.
1715. Philip Hack.
1717. Otto Schutten.
1727. Jan van Son.
1732. Mr. Marten Schrik.
1739. Mr. Jan van de Poll Harmensz.
1741. Willem van Heemskerck.
1742. Jan van de Poll Pietersz.
1744. Mr. Arnoldus Commelin.
1745. Joachim Rendorp.
1746. Jan Six de Jonge.
1747. Jacob Hop.
1747. Willem Hooft.
1748. Nicolaas Pyll.
1751. Pieter van de Poll de Jonge.
1751. Mr. Aegidius Laurens Tolling.
1753. François Hendrik van Hoorn.
1755. Abraham Dedel.
1760. Dirk Bas Backer.

XII.

KERKBESTIER der NEDERDUITSCHE GEREFORMEERDEN.

De zorg voor 't onderhoud der elf beschreeven Kerken van de Nederduitsche Gereformeerden deezer Stad is toevertrouwd aan Kerkmeesteren, die ook het opzigt hebben, over den ontvangst der inkomsten, tot dit onderhoud geschikt, wel- ken,

Bestier der Nederduitsche Gereformeerde Kerken.

KERK-BESTIER. KERK-MEESTEREN.

ken, voornaamlyk, uit de graven, de zitplaatsen en het klokluiden over Roomschgezinde dooden komen. Over ieder Kerke, zyn vier Kerkmeesters, die, voor hun leeven, of tot hooger bevordering, dienen, en, door Burgemeesteren, worden aangesteld. Doch over de Gasthuis-Kerke, zyn de zes Regenten van 't Gasthuis, te gelyk, Kerkmeesters. Ook is, in ieder Kerke, behalven in de laatstgemelde, een *Koster*, en een *Gravenmaaker*, die, door Burgemeesteren, worden aangesteld. Doch, in sommige Kerken, worden deeze ampten, door een' en den zelfden persoon, bediend. En in de Gasthuis- en Amstel-Kerke alleen, wordt niet begraaven. De *Organisten* en *Voorzangers* in de Kerken worden, ook door Burgemeesteren; doch de *Deurwaarders*, *Stoelenzetsters* of *Plaatsbewaarsters* en andere mindere bediendenden, door Kerkmeesteren, aangesteld. De Kerkmeesteren plagten, eenige jaaren na de verandering des jaars 1578, de Predikanten te betaalen, uit penningen, die hun, door de Thesaurie, werden ter hand gesteld. Zy mogen, zo min als de Regenten der andere Godshuizen, eenige zwaare nieuwe werken aanleggen, zonder bewilliging van Burgemeesteren (r), die *Opper-Kerkmeesters zyn van de Kerken en Kapellen deezer Stad* (s). Ook zyn zy, sedert het jaar 1592, verpligt, jaarlyks, Rekening van ontvangst en uitgaave te doen aan Burgemeesteren (t). In se-

(r) Handv. bl. 945.
(s) *Zie* Groot-Memor. N. VII. *f.* 65.
(t) Memor. *of* Notulb. van Kerkm. der Oude Kerke, bl. 109.

Ieder Kerke, met naame, in de grootsten, zyn bekwaame gestoelten afgezonderd voor den Schout, Burgemeesteren, Schepenen, Raaden, Commissarissen, Secretarissen, Kerkmeesteren, Regenten der Godshuizen, en eenige andere Amptenaars. De Krygsraad heeft ook een afzonderlyk gestoelte. In eenigen van deeze gestoelten, wordt, somtyds, aan byzondere Persoonen, 't zy amptenaars of anderen, naar hunnen rang, by byzondere Acte van Burgemeesteren, zitplaats verleend. Wy behoeven niet aan te merken, dat de Predikanten, Ouderlingen en Diakenen ook hunne byzondere gestoelten hebben. Voorts, zyn 'er, behalve deezen, nog veele geslooten en ongeslooten mannen-zitbanken. De plaatsen, op de eerstgemelden, staan, zo wel als de vrouwenstoelen in den buik der Kerke, aan de begeevinge van Kerkmeesteren (u). De vrouwenstoelen in de Doophuizen worden, sedert het jaar 1687, door Burgemeesteren, begeven (v). Kerk-Bestier.

Volgens eene Instructie voor de Kosters in 't gemeen van den jaare 1655, zyn dezelven, als *eerste Suppoosten van de Kerke*, gelyk zy genoemd worden, verpligt „ goede zorg te draagen, voor al wat de Kerken „ aangaat, met naame voor het openen en „ sluiten der Kerken; het luiden der klok„ ken, tegen den tyd der Predikatien; 't „ voorzien der banken met boeken, kus„ sens, stooven; en der Kroonen met kaar„ sen:

(u) Handv. *bl.* 121.
(v) Dagel. Notulen van Burgemeest. *van* 12 *Sept.* 1687.

Kerk-bestier. „ sen: ook voor het dekken en ontdekken
„ der tafel, by de bedieninge des Avond-
„ maals. Zy mogen niemant in de Doop-
„ huisjes zitting toestaan, dan die daar toe
„ geregtigd is. Zy moeten zelven het wa-
„ ter in het Doopbekken gieten, en het
„ Doopboek, naauwkeuriglyk, houden.
„ Voorts, moeten zy de verzogte Voorbe-
„ den en Dankzeggingen den Predikant net
„ opgeeven; en, eer zy ter Kerke uitgaan,
„ toezien, dat de deuren geslooten zyn,
„ en 't vuur der stooven wel verzorgd is."
De Koster der Nieuwe Kerke is, in 't by-
zonder, verpligt, den Kerkenraad en Clas-
sicale Vergaderingen waar te neemen (v). De
Gravenmaakers zyn gehouden „ de Graven,
„ tydelyk, te doen openen en sluiten, dezel-
„ ven, behoorlyk, te doen vullen en stampen,
„ en de zerken effen en gelyk te doen leg-
„ gen (w): voorts, het regt der Kerke en
„ hun eigen Loon te ontvangen, volgens
„ het reglement, daar op, den negen en
„ twintigsten April des jaars 1724, by Bur-
„ gemeesteren, vastgesteld (x)."

Gewoonlyke en Groote Kerkenraad. De gewoonlyke Kerkenraad der Nederduitsche Gereformeerden, die, in 't gemeen, eens ter weeke, des Donderdags ten twee uuren na den middag, in de Nieuwe Kerke, byeenkomt, bestaat thans uit negen en twintig Predikanten, waaronder een Hoogduitsche Predikant begreepen is. Ook bekleeden, tegenwoordig, twee Professoren, een

(v) Groot-Memor. N. IV. f. 34.
(w) Groot-Memor. N. IV. f. 36 verso.
(x) Groot-Memor. N. X. f. 32 ent.

een in de Oosterſche taalen, en een in de Godgeleerdheid, ſamen, eene Predikantsplaats. Doch zy hebben elk eene ſtem, in den Kerkenraad. Voorts, zyn een gelyk getal van negen en twintig Ouderlingen Leden van den gewoonlyken Kerkenraad. Van de Predikanten is een, by beurte, eene week, *Praeſes* of Voorzitter; een ander *Scriba* of Schryver, en een Ouderling *Subſcriba* of tweede Schryver. De *Scriba* en *Subſcriba* veranderen om de twee maanden; en wanneer de Predikant, die *Scriba* is, op zyne beurt *Praeſes* zou moeten zyn, gaat zyne *Praeſidiale* beurt over tot den Predikant, die hem in rang opvolgt. De Leden van den Kerkenraad zyn verpligt, dien, buiten gewigtige verhindering, alle Donderdagen, by te woonen. Doch behalve deezen, is 'er een GROOTE KERKENRAAD, uit de Predikanten, de Ouderlingen en twee en veertig Diakenen beſtaande, en dus, in alles, honderd en een Leden uitmaakende. Doch deeze Kerkenraad vergadert, alleenlyk, om Predikanten, en, jaarlyks, om Ouderlingen, Diakenen en Diakoneſſen te verkiezen. De Wethouderſchap heeft, hier ter Stede, zo wel als elders, van ouds, regt gehad, om Afgevaardigden te zenden in alle openbaare Vergaderingen, en gevolgelyk, ook in den Kerkenraad. Dit regt der Wethouderen in 't gemeen is zelfs, uitdrukkelyk, erkend, in het *zeven en dertigſte* Lid der Kerken-ordeninge van de vermaarde Dordrechtſche Sinode (*y*). Ook heeft de Wethouderſchap van

KERK-BESTIER.

(*y*) *Zie* II. *Deel*, XIV. *Boek*, *bl.* 426.

KERK-BESTIER. van Amſterdam zig van het zelve bediend, in het jaar 1632; en, eenige jaaren agtereen, zitting in den Kerkenraad gehad (z), daartoe een' of twee Burgemeeſteren, of Schepenen, die *Commiſſariſſen politiek* genoemd werden, afvaardigende. De eerſten, die, in 't jaar 1632, van wege de Wethouderſchap, zitting in den Kerkenraad namen, waren *Geurt Dirksz. van Beuningen*, regeerend, en *Andries Bicker*, Oud-Burgemeeſter. In 't jaar 1639, werden *Cornelis Bicker* en *Reinier Reaal*, Oud-Schepenen, in den Kerkenraad afgevaardigd: en eenige jaaren laater, de Heeren *Cornelis van Dronckelaar* en *Antoni Oetgens van Waveren* (a). Doch deezen zyn de laatſten, welken, van wege de Wethouderſchap, geduurige zitting in den Kerkenraad gehad hebben. En thans heeft deeze zitting, ſedert veele jaaren, geene plaats gehad, ſchoon 'er altoos twee *Commiſſariſſen politiek* uit Burgemeeſteren zyn; een van welken, gemeenlyk, op de Noordhollandſche Sinode, zitting neemt, wanneer dezelve, hier ter Stede, gehouden wordt.

PREDIKANTEN. De verkiezing der PREDIKANTEN geſchiedt, in Holland, niet op eenerlei wyze. Te Amſterdam, heeft men, met dezelve, terſtond na de Reformatie, den Kerkenraad laaten beworden, behoudende Burgemeeſteren, nogtans, het regt, om handopening, tot het doen van een beroep, te verleenen, en om het gedaan beroep goed- of af te keuren,

(z) *Zie* II. *Deel*, XIV. *Boek*, *bl.* 486.
(a) *Uit* Aantek. *van* Schepen GERARD SCHAEP PIETERSZ.

ren, bestendiglyk, aan zig. In andere Steden, wordt dit regt geoefend door de Heeren van de Wet of het Geregt, bestaande uit Schout, Burgemeesteren en Schepenen. Doch hier ter Stede, is, al vroeg, het gantsche *politiek* bestier der Stad aan Burgemeesteren toevertrouwd geweest, die, gevolgelyk, ook het regt, waarvan wy spreeken, bestendiglyk, gebruikt hebben. Wy hebben zelfs, by eene andere gelegenheid, een stuk van den jaare 1513 aangehaald, waaruit blykt, dat de Kloosterlingen, immers de Clarissen, oudtyds, haare Paters niet verkiezen mogten, dan *by advys ende wille van den Burgermeesteren* (b). Ook blykt, van elders (c), dat het Geregt, voor het invoeren der Reformatie, verlof gaf tot prediken in de Kloosters. En men heeft geene reden om te stellen, dat Burgemeesteren of het Geregt, na de Reformatie, minder magt zouden behouden hebben, dan zy, reeds voor de Reformatie, gehad en geoefend hadden. Men houdt, hier ter Stede, in 't verkiezen en beroepen der Predikanten, deezen volgenden voet; wordende alleenlyk den Gasthuis-Predikant aangesteld door Burgemeesteren, als hebbende het regt van Patroonschap der Gasthuis-Kerke, gelyk wy, hiervoor (d), hebben aangetekend.

Kerkbestier.

De gewoonlyke Kerkenraad, uit Predikanten en Ouderlingen bestaande, 's Donderdags na 't openvallen eener Predikantsplaatse, of na 't be-

Wyze van 't beroepen derzelven.

(b) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 114.
(c) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 8.
(d) *Bladz.* 433.

Kerk-bestier. begraaven van een' afgeſtorven Predikant, byeengekomen zynde, vaardigt een' Predikant, gemeenlyk den *Præſes*, met zynen Ouderling af, om, den volgenden dag, handopening tot het doen van een nieuw beroep, aan Burgemeeſteren, te verzoeken. Doorgaands, wordt deeze handopening, terſtond; zeldzaam na eenig uitſtel, eenvoudiglyk, verleend. Doch, enkele reizen, vinden Burgemeeſteren geraaden, den Leden van den Kerkenraad eenige nuttige vermaaning voor te houden, opzigtelyk op het te doen beroep; of eenig byzonder Leeraar, of ſoort van Leeraaren voor te ſlaan en aan te pryzen, op welken, men hun raadt, in het doen der Verkiezinge, ten nutte van de Stad en van de Kerke, het oog, byzonderlyk, te vestigen. Van de bekomene handopening wordt, den volgenden Donderdag, in den Kerkenraad, verſlag gedaan. De Predikanten en Ouderlingen gaan, hierop, des Dingsdags daar aan, over, tot het benoemen van een zestal, waaruit, terſtond, een drietal gemaakt wordt. De Diakenen, die, op dien dag, hunne gewoonlyke Vergadering hebben, krygen aldaar, door Afgevaardigden uit den Kerkenraad, kennis van het benoemde drietal door Predikanten en Ouderlingen, en gaan daarop, agt dagen laater, ook over, tot het maaken eener Nominatie van zes Perſoonen, die, insgelyks, terſtond, tot een drietal gebragt worden, waar van ook, door afgevaardigden uit de Vergadering der Diakenen, ten volgenden Donderdage, aan den Kerkenraad kennis wordt

ge-

gegeven. Uit beide de Nominatien, wordt, 's Dingsdags daarna, door den grooten Kerkenraad, uit Predikanten, Ouderlingen en Diakenen bestaande, een drietal gemaakt; waaruit, ten zelfden tyde, een Persoon verkooren wordt. De Nominatie en de Verkiezing geschieden, by meerderheid van de stemmen der tegenwoordig zynde Leden. Terstond na de verkiezing, wordt van dezelve kennis gegeven aan Burgemeesteren; die, vervolgens, met Oud-Burgemeesteren, raadpleegen op het goed- of afkeuren van het gedaan beroep. Zo zy tot afkeuring besluiten, 't welk geschieden kan, zonder dat men beoogt, den afgekeurden Predikant, in 't allerminst, te hoonen, ontbieden zy de afgevaardigden des Kerkenraads voor zig, en geeven hun van de afkeuring kennis. De Kerkenraad is dan verpligt, van nieuws, handopening te verzoeken en tot een nader beroep over te gaan. Doch zo Burgemeesteren gezind zyn, het gedaan beroep goed te keuren, gelyk gemeenlyk gebeurt, doen zy zulks, tegenwoordig, niet, dan na dat zy verzekerd zyn, dat de beroepen Predikant het beroep zal aanneemen. De verkooren Leeraar wordt, vervolgens, aan de Classis van Amsterdam voorgesteld, en, daar goedgekeurd zynde, der Gemeente, drie Zondagen agtereen, in alle de Kerken, des voormiddags, van de Predikstoelen, voorgedraagen, op dat elk, die iet op zyne Leere of gedrag te zeggen mogt hebben; zulks den Kerkenraad zou konnen aandienen. KERKBESTIER.

Kerk-bestier.

Vervolgens, plagt de beroepen Predikant, zo hy reeds eene Standplaats hadt, gelyk hier, genoegzaam altoos, gebeurd is, door eene bezending uit den Kerkenraad, op Stads kosten, van zyne Gemeente *los gemaakt* te worden. Doch sedert eenige jaaren, geschiedt deeze losmaaking, door eenen brief, en 't overzenden van eene oningevulde volmagt: waarin de beroepene den naam invult van den Predikant, dien hy tot zynen losmaaker verkiest, aan wien de Stad vyftig guldens toelegt; genietende de Leden van den Kerkenraad, die anders, op hunne beurt, de Losmaaking zouden hebben moeten doen, samen, honderd en vyftig guldens (*e*). De beroepen Predikant, in deezer voege, van zyn Gemeente, losgemaakt, en op eenen brief van Burgemeesteren, ook van de Wethouderschap zyner Stad, ontslaagen zynde, wordt, eindelyk, plegtiglyk, en zo hy, voorheen, geene andere Standplaats gehad heeft, 't welk byna nooit voorvalt, ook met oplegging der handen, in den dienst bevestigd. Volgens eene Staats-Resolutie van den een en twintigsten December des jaars 1680, mogt niemant tot Predikant, in eene stemmende Stad van Holland, en gevolgelyk ook niet in Amsterdam, verkooren worden, dan die den ouderdom van zeven en twintig jaaren bereikt hadt (*f*). Doch hier ter Stede, plagt men, gemeenlyk, Predikanten, die niet jonger

dan

(*e*) Resol. *der* Regeer. *en* Oud-Burgermeest. 3 *Decemb.* 1756. *p.* 80.

(*f*) Groot-Plakaatb. III. *Deel*, *bl.* 483.

dan twee en dertig, en niet ouder dan vyf- tig jaaren waren, en een of meer beroepen gehad hadden, te verkiezen. Maar hierin is, voor eenige jaaren, wederom verandering gekomen, mogende men, nu, volgens eene schikking van Burgemeesteren van den tienden November des jaars 1740, hier, geene Predikanten beroepen, die jonger dan dertig, noch ouder dan vyf en veertig jaaren zyn. De wedde der Predikanten hier ter Stede is, meermaalen, verhoogd, en eindelyk gebragt, op een duizend zeven honderd guldens in 't jaar, die, onder zekere voorwaarde, nog met vyf honderd guldens verhoogd zyn. De verhooging van de wedde der Predikanten is, zo wel als de vermeerdering van hun getal, door de Vroedschap, by meer dan eene gelegenheid, gelaaten aan de beschikking van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren (*g*). Zy worden, hier, betaald door de Stad, die daartegen, na de verandering der Regeeringe, de geestelyke goederen en Vicaryen verkreegen heeft (*h*). Wyders, is, reeds in 't jaar 1667, by de Vroedschap, beslooten, aan alle wettelyk beroepen Leeraars der *publyke* Kerken, na dat dezelven den gewoonlyken Poorter-eed zouden hebben afgelegd, het Poorterregt te schenken (*i*).

Kerk-bestier.

In

(*g*) Resol. Vroedsch. *Lr.* B. 31 *Dec.* 1659. *f.* 189. *Lr* D. 27 *Juny* 1663. *f.* 10 *verso*. *Lr.* Q. 20 *Maart* 1684 *f.* 67.

(*h*) Resol. Vroedsch. N. 4. 7 *Jan.* 1579. Groot-Memor. *N.* III. *f.* 803. *N.* V. *f.* 12.

(*i*) Resol. Vroedsch. *Lr.* E. 9 *Aug.* 1667. *f.* 223.

KERK-BESTIER. Tyd en orde van prediken, Catechiseeren, doopen, en Avondmaalhouden, in de Nederduitsche Gereformeerde Kerken.

In alle de Gereformeerde Kerken, wordt, des Zondags, gepredikt. In de Gasthuis-Kerke, driemaal, eene Vroegpredikatie, en Voor- en Nadenmiddag. In de Oude en Nieuwe Kerken, om de andere week, eene Vroegpredikatie, behalve wanneer 'er bediening van 't Avondmaal is; en voorts, altoos, Voordenmiddag, Nadenmiddag, en 's Avonds. In de Wester-Kerke, wordt, altoos, driemaal, Voordenmiddag, Nadenmiddag en 's Avonds gepredikt: in de Zuider- en Noorder-Kerke, van gelyken, van het einde van October tot het einde van Maart; doch van April tot het einde van October, wordt, in deeze twee Kerken; en het geheele jaar door, in de overigen, uitgenomen de Oude, Nieuwe, Gasthuis- en Wester-Kerke, alleenlyk Voordenmiddag en Nadenmiddag gepredikt. Op tweeden Paaschdag, Hemelvaartsdag, en tweeden Pinksterdag, wordt, in alle de Kerken, alleenlyk Voor- en Nadenmiddag, doch op tweeden Kerstdag, even als op Zondag, gepredikt. En in de Gasthuis-Kerke, worden, op alle die dagen, de gewoonlyke Vroeg- en Voor- en Namiddags-Predikatien gedaan. Op de Bededagen, wordt, in alle de Kerken, even als des Zondags, gepredikt. In de weeke, geschieden, des zomers, twee Vroeg-Predikatien, 's Dingsdags in de Nieuwe, en 's Donderdags in de Oude Kerke, en vyf Avond-Predikatien, 's Woensdags in de Noorder-, Nieuwe-, en Zuider-Kerke; en 's Vrydags, in de Wester- en Oude Kerke. Doch des winters, dat is, van het einde van October

tot

tot het einde van Maart, zyn 'er zeven Avond-Predikatien, 's Woensdags in de Noorder-, Nieuwe en Zuider-, 's Donderdags, in de Amſtel-, en 's Vrydags in de Oude en Weſter-Kerke, en in de Nieuwe-zyds-Kapel, en maar eene Vroeg-Predikatie, 's Dingsdags, in de Nieuwe Kerke. Om de twee maanden, wordt, twee Zondagen agtereen, des voordemiddags, Avondmaal gehouden, in alle de Kerken, uitgenomen in de Gaſthuis-Kerke. Het eerſte Avondmaal wordt gehouden in de Oude, Nieuwe, Zuider-, Weſter-, Noorder- en Amſtel-Kerke, en in de twee Kapellen, op den laatſten Zondag der maand: en het tweede, wederom in de Zuider-, Weſter- en Noorder-Kerken; in de Nieuwe-zyds-Kapel, in 't Hoogduitſch, en in de Ooſter-, en Eilands-Kerke, op den eerſten Zondag der volgende maand. Het doopen geſchiedt, in alle de Kerken, behalven in de Gaſthuis-Kerke, des Nademiddags en des Avonds, zo wel in de weeke, als des Zondags. Doch des Zondags 's Avonds, alleen in de Nieuwe Kerke, in de zes Zomermaanden, en in de Oude en Weſter-Kerke, in de zes Wintermaanden. Ook wordt 'er, door éénen Predikant, gecatechiſeerd, des Zondags, na de Namiddags-Predikatie, in de Oude-zyds-Kapel, 't geheele jaar door: ten zelfden tyde, des zomers, in de Zuider- en Noorder-, en des winters, in de Ooſter- en Eilands-Kerken. Voorts, wordt, des Zondags ten vyf uuren, 't geheele jaar door, in de Nieuwe-zyds-Kapel, en des winters, 's Maandags, op 't

Kerk-bestier.

Kerk-bestier. zelfde uur, in de Amstel-Kerke, voor zulken, die veertien jaaren bereikt hebben, gecatechiseerd. 's Dingsdags en 's Donderdags, 's morgens ten elf uuren, is 'er Catechisatie, voor meerder geoefenden, in de Oude Kerke. Het afleezen der Huwelyksgeboden van Gereformeerden geschiedt, des Zondags, voor den Voormiddags-dienst, alleen in de Oude, Nieuwe, Zuider- en Wester-Kerken. De Vroeg-Predikatien beginnen, des zomers, ten half zeven, de Voormiddags-Predikatien ten half negen uuren: en des winters, de eersten, des Zondags, een half uur, en in de weeke, een uur, en de tweeden, beide in de weeke en des Zondags, een half uur laater; doch daar 't Avondmaal gehouden wordt, begint de Voormiddags-Predikatie een half uur vroeger. De Nademiddags-Predikatien beginnen, altoos, ten half twee, en de Avond-Predikatien ten half vyf uuren. Doch de Belydenis-Predikatien, des Vrydags-, en de Voorbereidings-Predikatien, des Saturdags 's avonds, vangen ten vier uuren aan.

Al in de zestiende en zeventiende eeuwen, is, by verscheiden' Keuren, zorg gedraagen, tegen het ontheiligen van den Zondag, door het dryven van openbaaren Koophandel; het uitstallen; het tappen; het doen van zwaaren arbeid, door Waagdraagers, Schuitenvoerders en diergelyken; het vertoonen van Kamerspelen; het houden van Schermen Dansschoolen enz. (k). Eenigen van deeze Keuren zyn, sedert, vernieuwd. Men

mag,

(k) Handv. bl. 117.

mag, des Zondags, voor twaalf uuren, onder de Predikatie, geene gelagen zetten, en, dien dag, geenerlei gedruisch maaken omtrent de Kerken. Ook is, in 't jaar 1737, verbooden, des Zondags voor zeven uuren des avonds, zingende, of op Instrumenten speelende, door de Stad te vaaren (*l*). Kerkbestier.

De twee Predikanten der Engelsche Presbyteriaansche Kerke hier ter Stede behooren, zo wel als de Predikanten der Nederduitsche Gereformeerde Kerke, tot de Classis van Amstérdam, die, in 't geheel, uit twee en vyftig Predikanten bestaat, te weeten, twee en dertig uit de Stad, waar onder de twee Engelschen begreepen, en de twee Professoren, die elk eenen halven Predikantsdienst waarneemen, voor twee Predikanten, gerekend zyn; twee uit Weesp, twee uit Naarden, twee uit Muiden, een van Muiderberg, eén van Hilversom, een van Huizen, een van Blarikom en Laren, een uit de Oude Loosdrecht, een uit de Nieuwe Loosdrecht, een van Loenen, een van 's Graavenland, een van Ouderkerk, een van Amsterveen, een van Waverveen, een van Diemen, een van Slooten en een Slooterdyk. In de Classis van Amsterdam, zitten, behalve de Predikanten, ook twee Ouderlingen uit de Stad. Uit de andere Steden en Plaatsen, wordt, nevens een' Predikant, ook gemeenlyk, een Ouderling afgezonden. De Classis van Amsterdam zit, zevenmaal in 't jaar, in de Nieuwe Kerke, den Classis van Amsterdam.

(*l*) Handv. *bl.* 118, 119, 120.

Kerk-bestier. den tweeden Dingsdag in January; den eersten Maandag in April, in May, in Juny, in September, en in October, en 's Maandags, agt dagen voor het houden van de Noordhollandsche Sinode, welke haare zittingen, met den laatsten Dingsdag in July, aanvangt, en om het zevende jaar, te Amsterdam, gehouden wordt. Doch zo 'er een Bededag, of een der verschietende Feestdagen van Paaschen, Pinksteren of Hemelvaartsdag valt, in de week, waarin, anderszins, de Classis zou moeten gehouden worden, wordt zy, tot den volgenden Maandag, uitgesteld.

Naamlyst der Predikanten van de Nederduitsche Gereformeerde Kerke.

Zie hier de Naamlyst van alle de Nederduitsche en Hoogduitsche Predikanten deezer Stad, zo als dezelve, in 't jaar 1764, gedrukt en uitgegeven is:

1578. 1. Joannes Kuchlinus, *beroepen van Embden, is* 1596. *geworden Regent van 't Collegie binnen Leyden, alwaar hy* 1606. *is overleden.*

2. Petrus Hardenbergius, *beroepen uit Embderlant, is* 1580. *van hier te Zwol beroepen.*

1580. 3. Martinus Lydius, *beroepen van Antwerpen, is* 1585. *geworden Professor Theologiæ tot Franequer, alwaar hy in 't jaar* 1600. *is overleden.*

4. Joannes Nicolai a Wassenaar, *beroepen van Wydenes, is in 't zelve jaar overleden, den* 28 *October.*

5. Hillebrandus Cuneus, *beroepen van Hoog-Carspel, is* 1583. *van zyn dienst ontslagen.*

6. Joannes Ambrosius, *beroepen van Sybe-Carspel, is* 1599. *den* 16 *October overleden.*

1581. 7. Joannes Hallius, *beroepen van Leyden, is* 1619. *den* 2 *October overleden.*

1583. 8. Everardus Hermanni, *Amstelodamensis, ber. van Maeslant, tot eerste Predicant alhier in 't Gasthuis is* 1589. *overleden.*

9. Pe-

9. Petrus Plancius, *Predicant geweest zynde te Brussel, als de Prins van Parma dezelve Stad gewonnen bad, bier beroepen, en overleden* 1622. *den* 25 *May.* Kerk-bestier. 1585.

10. Jacobus Arminius, *Proponent zynde albier beroepen, en* 1603. *geworden Professor Theologiæ te Leyden, in* 1609. *den* 19 *October overleden.* 1588.

11. Johannes Halbergius, *Proponent zynde, albier beroepen in 't Gasthuis, en* 1599. *in de Kerken, is* 1606. *overleden.* 1590.

12. Lucas Ambrosius, *beroepen van Muyden, in 't Gasthuis, en* 1610. *in de Kerken, overl.* 1628. 1599.

13. Joannes Ursinus, *beroepen van Utrecht, is* 1620. *overleden.* 1600.

14 Joannes la Maire, *Proponent zynde albier beroepen is* 1642 *den* 4 *Juny overleden.* 1601.

15. Warnerus Helmichius, *beroepen van Delft, is* 1608 *overleden.* 1602.

16. Jacobus Roelandus, *beroepen van Francken-dael, en* 1618. *geweest Assessor in 't Synode Nationael te Dordrecht, en daar na te Leyden gecommitteert tot de overfetting des Bybels,* 1632. *overleden.* 1603.

17. Casparus Heydanus, *beroepen van Frankendaal, is* 1626 *den* 14 *January overleden.* 1608.

18. Joannes Cornelius Silvius, *Amstelodamensis, beroepen van Sloten, in 't Gasthuis, en* 1622. *in de Kerken, is* 1638. *den* 19 *Nov. overleden.* 1610.

19 Jacobus Triglandius, *beroepen van Stolckwyck, en* 1634 *geworden Professor Theologiæ te Leiden, aldaar* 1654. *den* 11 *April overleden.*

20. Rudolphus Petri, *Amstelodamensis, ber. van Saanredam, is* 1649. *den* 4 *Juny overleden.* 1612.

21. Gosuinus Geldorpius, *beroepen van Sneek, is* 1627. *den* 11 *Augustus overleden.*

22. Adrianus Smoutius. *beroepen van Overmaas, tot bet jaar* 1630. *den* 7 *January uit de Stad vertrekkende is tot Rotterdam* 1646. *overleden.* 1620.

23. Otto Badius, *beroepen van Huchelhoven en Lövenigb uit Gulickerlant, tot eerste Predicant al-*

KERK-BESTIER. *albier in 't Hoogduyts, en 1626 in de Nederduytse Kerken, is 1664. den 8 Mey overleden.*

1621. 24. Joannes Kloppenburg, *Amstelodamensis, beroepen van Heusden, is 1630. in den Briel Predikant geworden, en 1640. Professor Theologiæ te Harderwyk, en 1644. te Franeker, overleden 1652.*

25. Jacobus Laurentius, *Amstelodam., beroepen van Naerden, is 1644. den 19 Maart overled.*

26. Eleazar Swalmius, *beroepen van Schiedam, is 1652. den 4 Juny overleden.*

1622. 27. Anthonius Plancius, *beroepen van Oosterhout, in 't Gasthuis, overleden den 29 Febr. 1623.*

1623. 28. Petrus Wachtendorp, *beroepen van Linnig, uit Gulickerlant, overleden 1652.*

1625. 29. Cornelis Hanekopius, *Predikant geweest zynde te Breda, is als het Spinola gewonnen hadde, in July albier beroepen en 1626. in November van zyn dienst ontslagen, is 1655. overleden den 15 July.*

30. Petrus Pulleus, *beroepen van Amstelveen in 't Gasthuis, is 1629 overleden.*

1626. 31. Fredricus Keslerus, *beroepen van Stolburg, in 't Hoogduyts, is 1636. na Brasil vertrokken, en na zyn wederkomste 1643 beroepen in de Nederduytse Kerken albier, overleden 1650. den 15 September.*

1628. 32. Henricus Geldorpius, *beroepen van Leeuwaerden, is 1652. den 6 October overleden.*

1630. 33. Joannes de Mourcourt, *Amstelodamensis, beroepen van Weesp in 't Gasthuis albier, en 1667. den 16 Augustus om zyn ouderdom en swakheid Emeritus geworden.*

1632. 34. Petrus Clasenius, *beroepen van Domburgh uit Zeelant, is 1636. den 3 December overleden.*

1633. 35. Anthonius Haringhoek, *beroepen van Amersfoort, is 1636. den 25 February overleden.*

1634. 36. Lucas Trelcatius, *beroepen albier uit de Franse in onze Nederduytse Kerken, is 1638. den 28 April overleden.*

37. Wil-

37 Wilhelmus Somerus, *beroepen van Alkmaar, overleden* 1649. *den* 30 *September*, KERK-BESTIER.

38. Jacobus Hollebeek, *beroepen van Amersfoort, is* 1650. *den* 30 *November overleden.* 1636.

39. Petrus Wittewrongel, *beroepen van Zierikzee, bevestigt op den* 31 *July, overleden* 1662. *den* 7 *December.* 1638.

40. Joannes Rulitius, *beroepen uit de Engelse Kerke, in de Hoogduytse, is* 1652 *van hier na Heydelberg beroepen, en* 1655 *weder van Heydelberg albier gekomen in de Nederduytse Kerk, is op den* 16. *May bevestigt, daar na instantelyk verfogt zynde, is* 1666 *den* 7 *Augustus voor de tweedemaal in de Hoogduytse Kerk gegaan, en 't zelfde jaar overleden.* 1639.

41. Henricus Rulæus, *beroepen van Weesp, is den* 25 *May bevestigt en den* 22 *October* 1680. *overleden.* 1640.

42. Petrus Leupenius, *beroepen van Hattem, bevestigt den* 30 *January, overleden den* 15 *January* 1670. 1642.

43 Wilhelmus Schotanus, *beroepen van Sneek, bevestigt den* 20 *July, is* 1664. *in Maart om zyn ouderdom en zwakheid Emeritus geworden, en* 1666 *den* 15 *December overleden.* 1645.

44. Cornelius Cossius, *beroepen van Purmerent. is op den* 13 *April bevestigt, en* 1661. *den* 22 *February overleden.* 1646.

45. Harmanus Langelius, *beroepen van Rotterdam, op den* 16 *Augustus bevestigt, en* 1666. *den* 10 *September overleden.* 1647.

46 Joannes Heydanus, *beroepen van Rotterdam, is op den* 28 *November bevestigt, en* 1670. *den* 14 *Juny overleden.* 1649.

47. David Rotheus, *Amstelodamensis, Proponent zynde, albier beroepen, den* 10 *April bevestigt is* 1655. *den* 6 *Augusti overleden.* 1650.

48. Casparus de Carpentier, *beroepen van Amersfoort, den* 17 *April bevestigt en* 1667. *den* 12 *May overleden.*

49. Abra-

KERK-BESTIER. 1651. 49. Abrahamus Roehof, *Amstelodamensis*, *beroepen van Ilpendam*, *bevestigt den* 7 *May*, *overleden den* 7 *February* 1682.

50. Petrus Proëlius, *beroepen van Gouda*, *den* 7 *Mey bevestigt*, *overleden den* 19 *Aug.* 1661.

51. Samuel Coop a Groen, *beroepen van West-sanen*, *den* 12 *November bevestigt*, *en overleden den* 21 *January* 1686.

1652. 52. Carolus Schulerus, *beroepen van Steenbergen*, *den* 7 *July bevestigt en overl* 17 *April* 1670.

53. Petrus Gribius, *beroepen van Middelburg*, *uit de Engelse Kerk aldaar*. *in de Hoogduitse Kerk alhier*, *bev.* 10 *Nov. overl. den* 27 *Maart* 1660.

54. Menso Joannes, *beroepen van Zwol*, *bevestigt den* 8 *December*, 24 *May* 1664. *overleden.*

1653. 55. Joannes de Gavarel, *Amstelodamensis*, *beroepen van Harderwyk*, *bevestigt den* 5 *Jan. in 't zelve jaar den* 4 *Maart overleden*, *zonder (vermits zyn ziekte) dienst aan de Kerk gedaan te hebben.*

56. Robertus Junius, *beroepen van Delft*, *bevestigt den* 9 *Feb.*, *overl. den* 28 *Augustus* 1655.

57. Otto Belcampius, *beroepen van Deventer*, *en den* 20 *April bevestigt*, *overl. den* 11 *July* 1685.

1654. 58. Abraham de Roy, *beroepen van Zutphen*, *den* 15 *Maart bevestigt*, *is* 1680. 21 *April overled.*

1656. 59. Jacobus Clerquius, *beroepen van Haarlem*, *bevestigt* 20 *Feb.*, *overleden* 2 *Novemb.* 1680.

60. Andries Lansman, *beroepen van Leyden*, *bevestigt den* 5 *Maart*, *overleden* 12 *Sept.* 1666.

61. Lucas Vinckius, *beroepen van Alkmaar*, *den* 7 *Mey*, *overleden den* 19 *April* 1671.

1660. 62. Laurens Laurentius, *Amstelodamensis*, *beroepen van Dordrecht*, *bevestigt op den* 18 *Jan. is* 1672. *den* 28 *Jan. overleden.*

63 Johannes Nieuwenhusius, *beroepen van Nimwegen*, *en bevestigt den* 21 *Maart*, *overleden den* 12 *January* 1681.

1661. 64. Isaacus le Maire, *Amstelodamensis*, *beroepen van Rotterdam*, *bevestigt den* 3 *April*, *overl. den* 6 *May* 1692.

65. Ja-

65. Jacobus Triglandius, *beroepen van Haarlem, bevestigt* 17 *July*, *is den* 8 *Nov.* 1664. *overled.* Kerk-bestier.

66. Laurentius Homma, *Amstelodamensis*, *beroepen van Enkbuyzen den* 18 *December*, *overleden den* 4 *January* 1681.

67. Joannes Visscherus, *beroepen van Zutphen*, *bevestigt den* 1 *October*, *overl. den* 22 *April* 1694. 1662.

68. Gerardus Havicius, *beroepen van Leyden*, *is bevestigt den* 10 *Juny*, *Emeritus geworden* 25 *July* 1698. *overleden* 15 *May* 1699. 1663.

69. Cornelius Lycochton, *beroepen van Rotterdam*, *bevestigt den* 2 *Maart*, *overleden den* 29 *Juny* 1685. 1664.

70. Nicolaes de la Plancque, *beroepen van Kampen*, *bevestigt* 13 *May*, *overleden den* 8 *Augustus* 1702. 1665.

71. Cornelis Dankerts, *Amstelodamensis*, *beroepen van Gorcum*, *bevestigt den* 13 *September*, *overleden den* 27 *January* 1693.

72 Henricus Kieftius, *beroepen van Alkmaar*, *bevest. den* 5 *Dec. overleden den* 25 *May* 1683. 1666.

73 Henricus Rynsdyk, *beroepen van Oudewater*, *bevestigt den* 9 *Jan. overl. den* 6 *Maart* 1689. 1667.

74 Petrus Schaak, *beroepen van Alkmaar*, *bevestigt den* 17 *July*, *overleden den* 17 *Sept.* 1708.

75. Johannes Silvius, *beroepen van Zittert in de Hoogduitse Kerk alhier*, *bevestigt den* 2 *Augustus*, *overleden den* 6 *Juny* 1699.

76 Segerus van Son, *beroepen van Rotterdam*, *bevestigt den* 11 *September*, *overleden den* 14 *Maart* 1687.

77 Rudolphus Rulæus, *beroepen van Graft, in het Gasthuis*, *bevestigt den* 4 *Maart*, *overleden den* 9 *Juny* 1688. 1668.

78. Petrus van der Hagen, *Amstelodamensis*, *beroepen van Leyden*, *bevestigt den* 1 *Maart*, *overleden* 1671. *den* 3 *July*. 1670.

79. Gualterus Boudaen Courten, *beroepen van ter Veere*, *bevestigt den* 31 *Augustus*, *overleden den* 14 *February* 1684.

KERK-BESTIER. 80. Bernardus Homoet, *beroepen van Rotterdam, bevestigt den* 14 *December*, *Emeritus geworden* 20 *Sept.* 1708. *overleden* 22 *April* 1717.

1671. 81. Bernardus Somer, *beroepen van Vlissingen, bevestigt den* 29 *Nov.*, *overl. den* 2 *July* 1684.

1672. 82. Gysbertus Oostrom, *beroepen van Kuylenburg, bevestigt den* 21 *Febr.*, *overl. den* 6 *May* 1706.

83. Jacobus Beugholt, *Amstelodamensis*, *beroepen van Oostzanen*, *bevestigt den* 14 *Augustus*, *overleden den* 10 *September* 1677.

1677. 84. Joannes Relant, *beroepen van Alkmaar*, *bevestigt den* 19 *Dec.*, *overleden den* 18 *Aug.* 1703.

1679. 85. Theodorus Beels, *beroepen van Maassluis*, *bevestigt den* 19 *February*, *overleden den* 31 *Augustus*, *in 't zelve jaar*.

86. Balthasar Becker, *beroepen van Weesp*, *bevestigt den* 31 *Dec.*, *overleden den* 11 *Juny* 1698.

1680. 87. Joannes Oyers, *beroepen van Zwol*, *bev. den* 15 *Dec. en overleden den* 5 *Juny* 1704.

1681. 88. Guilielmus Anslaar, *beroepen van Delft*, *bevestigt den* 2 *Feb.*, *overleden den* 14 *July* 1694.

89. Gerbrandus van Leeuwen, *beroepen van Haarlem*, *bevestigt den* 2 *Maart*, *overl.* 11 *May* 1721.

90. Joannes van Doreslaer, *Amstelodamensis*, *beroepen van Medenblick*, *bevestigt den* 30 *Maart*, *overleden den* 2 *April* 1707.

1682. 91. Jacobus Vasseur, *beroepen van Swammerdam*, *bevestigt den* 19 *April*, *overl. den* 11 *Jan.* 1686.

1683. 92. Hero Sibersma, *beroepen van Harlingen*, *is den* 15 *Augustus bevestigt*, *Emeritus* 1727. *overleden den* 4 *Maart* 1728.

1684. 93. Albertus van Westerhoff, *beroepen van Sloterdyk*, *bevestigt den* 23 *April*, *overleden den* 27 *September* 1702.

94. Johannes Smith, *beroepen van Alkmaar*, *bevestigt den* 30 *April*, *overl. den* 23 *May* 1710.

95. Casparus Ruppius, *beroepen van Wesel*, *bevestigt den* 17 *September*, *Emeritus geworden* 28 *July* 1722, *overleden den* 11 *Maart* 1727.

1685. 96. Gerard van der Port, *beroepen van Leiden in*

in Engelant, *bevestigt* 28 *October*, *overleden* 10 *September* 1691. Kerk-bestier.

97. Adrianus van Wesel, *beroepen van Leeuwaarden*, *bevestigt* 18 *Nov.*, *overl.* 16 *Jan.* 1710

98. Joannes de Roy, *beroepen van Edam*, *bevestigt den* 5 *May*, *overleden den* 11 *Febr.* 1705. 1686.

99. Leonardus Groenewegen *beroepen van Schoonhoven*, *bevestigt den* 17 *Juny*, *overleden den* 6 *May* 1696.

100. Petrus du Bois, *beroepen van Gorcum*, *bevestigt* 25 *May*, *overleden* 3 *Maart* 1698. 1687.

101. Daniel Eversdyk, *Amstelodamensis*, *beroepen uit de Zype*, *in 't Gasthuis*, *bevestigt* 22 *Augustus*, *overleden* 28 *Aug.* 1726. 1688.

102. Jacobus Streso, *beroepen van Delft*, *bevestigt* 12 *Juny*, *overleden* 11 *April* 1708. 1689.

103. Lamb. Zegers, *beroepen van Monnickendam*, *bevestigt* 18 *Nov.*, *overleden* 8 *Octob.* 1727. 1691.

104. Adrianus van Oostrum, *beroepen uit de Engelsche Kerk alhier*, *bevestigt* 20 *July*, *overleden* 10 *January* 1716. 1692.

105. Cornelius Schuiting, *beroepen van Gorcum*, *bevestigt den* 18 *Oct* *overl. den* 12 *Juny* 1725. 1693.

106 Hieronymus van Alphen, *beroepen van Zutphen*, *bevestigt den* 25 *Octob.* *en* 1715 *geworden Professor Theologie te Utrecht*, 1742. *aldaar overleden.*

107 Hugo van der Helft. *beroepen van Alkmaar*, *bevestigt* 19 *Sept. overleden* 11 *July* 1727. 1694.

108. Henricus Winter, *beroepen van Kapelle aan den Yssel*, *bevestigt den* 14 *November en overleden den* 27 *Aug.* 1700

109. Adrianus Beukelaar, *Amstelodamensis*, *beroepen van Utrecht*, *bevestigt den* 30 *Sept. overleden den* 29 *Maart* 1717. 1696.

110. Tako Hajo van den Honert, *beroepen van den Briel*, *bevestigt den* 18 *May*, *en* 1714. *geworden Prof. Theol. te Leyden*, *aldaar overl.* 1740. 1698.

111. Elisa van der Horst, *beroepen van Monnickendam*, *bev. den* 24 *Aug. overl. den* 30 *Sept.* 1728.

Kerk-bestier. 112. Florentius Bomble, *beroepen van Zwol, bevestigt den* 16 *Nov., overl. den* 25 *Jan.* 1722.

1699. 113. Clemens Streso, *beroepen van Repelen, uit het Graafschap Meurs, bevestigt in de Hoogduytse Kerk, den* 4 *Octob., overleden den* 31 *Jan.* 1718.

1700. 114. Paulus Steenwinkel, *beroepen van 's Hertogenbosch, bevestigt den* 28 *Nov., overleden den* 7 *April* 1740.

1702. 115. Otto Brantz Swalmius, *beroepen van Enkhuysen, bev. den* 22 *Oct., overl.* 6 *May* 1710.

116. Josias Hollebeek, *beroepen van Haarlem, den* 3 *Dec., overleden den* 13 *Juny* 1726.

1703. 117. Johannes van Staveren, *beroepen van Alkmaar, bevestigt den* 4 *November, overleden den* 6 *November* 1724.

1704. 118. Johannes van der Hagen, *beroepen van Leyden, bevestigt den* 17 *Augustus, overleden den* 25 *Juny* 1739.

1705. 119. Franciscus Burmannus, *beroepen van Enkhuysen, bevestigt den* 10 *May, en* 1715. *geworden Professor in de Theologie tot Utrecht,* 1719. *aldaar overleden.*

1706. 120. Abraham Chanfleury, *beroepen van 's Hertogenbosch, bevestigt den* 8 *Aug., overleden den* 21 *Sept.* 1714.

1707. 121. Gerardus Puppius Hondius, *beroepen van Hoorn, bevestigt den* 19 *Juny, overleden den* 9 *Maart* 1740.

1708. 122. Hermanus van de Wall, *beroepen van Zutphen den* 8 *July, overl. den* 7 *May* 1733.

123. Johannes d'Outrein, *beroepen van Dordrecht, bevestigt den* 16 *Dec., overl. den* 24 *Feb.* 1722.

124. Nicolaas Wiltens, *beroepen van 's Hertogenbosch, den* 23 *Dec. Emeritus geworden in Mey* 1733. *en overleden den* 4 *April* 1734.

1710. 125. Wilhelmus Vonk, *beroepen van Delft, bev. den* 6 *April, overleden den* 9 *Sept.* 1724.

126. Johannes Cramer, *beroepen van Delft, bev. den* 28 *Sept., overleden den* 6 *Octob.* 1718.

127. Pe-

127. Petrus Boudaan, *beroepen van Utrecht, bev. den 5 Octob., overleden den 30 Mey* 1734. KERK-BESTIER.

128. Joannes Junius, *Amstelod., ber. van Leeuwaarden, bevestigt den* 17 *Febr., overleden* 1729. 1715.

129. Johannes Thierens, *Amstelodamensis, beroepen van Arnhem, bevestigt den* 24 *February, overleden den* 9 *Aug.* 1721.

130. Johannes de la Moraisiere, *beroepen van Dordrecht, bevestigt den* 5 *May, overleden den* 13 *October* 1758.

131. Johannes Petrus Cauzius, *beroepen van Alkmaar, bevestigt den* 12 *May, overleden den* 12 *May* 1742.

132. Henricus Vos, *beroepen van Utrecht, bev. den* 3 *May, overleden den* 2 *Octob.* 1752. 1716.

133. Johannes van Dooreslaar, *beroepen van Dordrecht, bevestigt den* 11 *July, overleden den* 8 *Sept.* 1719. 1717.

134. Johannes Hagelis, *Amstelodamensis, beroepen van Dordrecht, bevestigt den* 25 *Decemb. overleden den* 16 *Nov.* 1735. 1718.

135. Johan Gosewyn Everhard Alstein, *beroepen uit Brandenburg, in de Hoogduytse Kerk, bevestigt den* 19 *Nov. overl. den* 25 *May* 1740. 1719.

136. Cornelius Houthof, *beroepen van Dordrecht, bev. den* 26 *Nov., overl. den* 22 *April* 1752.

137. Johannes Backer, *Amstelodamensis, beroepen van Maassluys, bevestigt den* 24 *Augustus, overleden den* 10 *Jan.* 1743. 1721.

138. Petrus Elzevier, *beroepen van Enkhuysen, bev. den* 2 *Nov., overleden den* 7 *April* 1754.

139. Johan Visscher, *beroepen van Amersfoort, bev. den* 19 *April, overleden den* 6 *April* 1759. 1722.

140. Johannes Noordbeek, *beroepen van Deventer, bev. den* 12 *July, overl. den* 8 *April* 1749.

141. Leonard Beels, *beroepen van Gouda, bevestigt den* 1 *Nov., overleden den* 5 *Nov.* 1756.

142. Daniel Bedber, *beroepen van Alkmaar, bev. den* 6 *Febr., overleden den* 6 *Jan.* 1726. 1724.

KERK-LEERAARS. 143. Thomas van Son, *Amstelodamensis*, *beroepen van Delft*, *bevestigt den* 13 *Feb.*, *overleden den* 21 *Jan.* 1737.

144. Petrus Zaunslifer, *beroepen van Vianen*, *bevestigt den* 24 *Dec.*, *overleden den* 15 *May* 1739.

1725. 145. Albertus Haringh, *beroepen van Delft*, *bevestigt den* 4 *Maart*, *overl. den* 27 *Oct.* 1741.

146. Cornelis van Rhyn, *beroepen van Zutphen*, *bev. den* 23 *Sept.*, *overl. den* 21 *Nov.* 1745.

1726. 147. Franco de Bruyn, *beroepen van Deventer*, *bevestigt den* 21 *April*, *overleden den* 26 *January* 1763.

148. Johannes Plantinus, *beroepen van Utrecht*, *bevestigt den* 29 *September.*

1727. 149. Cornelius van den Bogaerde, *Amstelodamensis*, *beroepen van Hoorn*, *in 't Gasthuys*, *bevestigt den* 16 *Febr. en in Sept. van 't zelve jaar in de Kerken*, *overl. den* 7 *Dec.* 1739.

150. Franciscus Halma, *beroepen van Elburg*, *bevestigt den* 14 *Sept.*, *overleden den* 8 *January* 1733.

151. Tiberius Reytsma, *beroepen van Middelburg*, *bevestigt den* 19 *Oct.*, *overl. den* 1 *July* 1742.

1728. 152. Theodorus van Schelluyne, *beroepen van Bommel*, *bevestigt den* 22 *February.*

153. Wilhelmus Snabelius, *beroepen van Campen*, *bevestigt den* 19 *Dec.*, *overleden den* 6 *May* 1732.

1729. 154. Casparus Goris, *beroepen van Deventer*, *bev. den* 8 *May*, *overleden den* 8 *Febr.* 1751.

1730. 155. Willem Schiphout, *beroepen van Noortwykerhout*, *bevestigt den* 19 *Maart*, *overleden den* 21 *Juny* 1747.

1732. 156. Petrus Hollebeek, *beroepen van Campen*, *bevestigt den* 10 *Aug.*, *overleden den* 14 *July* 1750.

1733. 157. Hieronimus van Alphen, *Amstelodamensis*, *beroepen van Leeuwaarden*, *bevestigt den* 19 *May*, *zyn dienst wegens zwakheid nedergelegd*

legd Decemb. 1757. *overleden* 1758. KERK-
158. Jacobus Covyn, *beroepen van Dordrecht*, BESTIER.
bevestigt den 2 Aug., *overleden den* 11 *January* 1746.
159. Gerardus Kulenkamp, *beroepen van Delft uit het Gasthuys*, *bevestigt den* 9 *Aug.* 1733.
160. Broërius Brouwer, *beroepen van Harlingen*, 1734.
bevestigt den 22 *Aug. overleden den* 23 *May* 1757.
161. Joannes Esgers, *Amstelodamensis*, *beroepen* 1736.
van Middelburg, *bevestigt den* 26 *Febr. en* 1740. *Professor Theologiæ geworden te Leyden*, *en aldaar* 1755 *overleden.*
162. Martinus Snethlage, *beroepen van Delft*, *bev.* 1737.
den 2 *Juny*, *overleden den* 29 *Jan.* 1763.
163. Samuel Coenraad de Bruine, *beroepen van* 1739.
Middelburg, *bevestigt den* 20 *Sept. overleden den* 30 *Maart* 1748.
164. Johan Temmink, Wemm: Fil: *ber. van Schoonboven*, *in't Gasthuis*, *bev. den* 10 *April* 1740. 1740.
en in Nov. van het zelve jaar in de Kerken.
165. Johannes van der Vorm, *beroepen van Vlissingen*, *bevestigt den* 21 *Aug.* 1740.
166. Jacobus Tyken, *beroepen van Schiedam*, *en bevestigt den* 8 *Jaunary* 1741.
167. Jacob de Jonge, *beroepen van West-Zaandam en bevestigt den* 12 *Febr. overleden den* 1741.
17 *October* 1757.
168. David Brunings, *beroepen van Neckerau*, *in de Hoogduytse Kerk*, *bevestigt op Paasmaand. namidd. den* 3 *April in de N. Z. Kapel*, *overleden den* 16 *Juny* 1749.
169. Johan Albert van Muyden, *beroepen van* 1742.
de Nieuwe Loosdregt, *bevestigt den* 25 *February.*
170. Wilhelmus Peiffers, *beroepen van Delft*; *bevestigt den* 10 *Aug.*
171. Jacobus du Marchié, *beroepen van Zierikzee*, *bevestigt den* 23 *Sept.* 1742. *overleden den* 30 *Dec.* 1748.

KERK-BESTIER. 172. Hermannus Engelberts, *beroepen van Delft, bevestigt den* 31 *Maart, overleden den* 11 *Aug.* 1745.

1743.

1745. 173. Rutgerus Schutte, *beroepen van Dordrecht, bevestigt den* 7 *Nov.*

1746. 174. Johannes Boskoop, *beroepen van Utrecht, bevestigt den* 6 *February.*

175. Adriaan Johan Elzevier, *beroepen van 's Gravenland, bevestigt den* 27 *Maart overleden den* 16 *Juny.*

1747. 176. Adrianus Buurt, *beroepen van Hanau, bevestigt den* 25 *Febr.* 1748.

1748. 177. Petrus Noordbeek, *beroepen van Groningen, bevestigt den* 14 *July.*

1749. 178. Rutgerus Perizonius, *beroepen van Veendam, bevestigt den* 15 *Juny.*

179. Ernestus Philippus Gerhardus van Essen, *beroepen van Hattem, bevestigt den* 6 *July.*

180. Johannes Jacobus Kesler, *beroepen van Steinfurt, in de Hoogduytse Kerk, bevestigt den* 21 *Sept. namid. in de N. Z. Kapel.*

1750. 181. Willem Hendrik van Harscamp, *beroepen van de Nieuwe Loosdregt, bevestigt den* 4 *Octob., overleden den* 11 *Febr.* 1753.

1751. 182. Johannes de Lange, *Amstelodamensis, ber. van Nymegen, bevestigt den* 6 *Juny.*

1752. 183. Winoldus Budde, *beroepen van Arnhem, bevestigt den* 21 *May.*

184. Johannes Kalkoen, *Amstelodamensis, ber. van Franequer, bevestigt den* 6 *Aug.*

185. Wilhelmus van den Broek, *Amstelodamensis, beroepen van Leiderdorp, bevestigt den* 31 *Dec.*

1754. 186. Adrianus Becol, *beroepen van den Briel, bev. den* 15 *Sept.*

1755. 187. Wilhelmus Coolhaas, *Ling. & Antiq. Orient. Professor, tot Predikant alhier bevestigt den* 2 *Maart.*

188. Pe-

188. Petrus Curtenius, *Amstelodamensis*, *Theol. Professor*, *tot Predikant alhier bevestigt den 2 Maart.* KERK-BESTIER. 1755.

189. Johannes van Schelle, *beroepen van Edam, bevestigt den 8 May 1757. en 1758. Prof. Theolog. geworden te Leiden, en aldaar 1762 overleden.* 1757.

190. Daniel Serrurier, *beroepen van Leiden, bev. den 28 Aug.*

191. Nicolaas Tetterode, *beroepen van Dordrecht, bevestigt den 9 April.* 1758.

192. Johannes Arnoldus Eck, *beroepen van Zutphen, bevestigt den 11 Juny.*

193. Samuel Claver, *beroepen uit de Ryp, bevestigt den 7 January.* 1759.

194. Rudolph Arend ten Brink, *beroepen van Hattem, bevestigt den 21 Jan.*

195. Hermannus Genet, *beroepen van Delft uit 't Gasthuis, bevestigt den 15 July overleden den 26 July 1763.*

196. Herman Hubert, *beroepen van Campen, bevestigt den 15 May.* 1763.

197. Filips Serrurier, *beroepen van Wilsveen, bevestigt den 29 May.*

198. Joh. Henr. Westerhoff, *beroepen van Gouda, bevestigt den 6 Nov.*

De OUDERLINGEN, die, voor 't eerst, in 't jaar 1566, eenigen tyd na de Diakenen, werden aangesteld (*m*), zyn, te gelyk met de Predikanten, toegenomen in getal, en maaken nu *negen en twintig* Persoonen uit, alzo aan ieder Predikant een Ouderling toegevoegd is. De Ouderlingen dienen twee jaaren agter een. Het eene jaar, gaan 'er vyftien; het andere jaar, veertien af. OUDERLINGEN.

(*m*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 200.

KERK-
ZAKEN.

af. De gewoonlyke Kerkenraad, bestaande uit Predikanten en Ouderlingen, moet, door hen, buiten gewigtige verhindering, weekelyks, worden bygewoond. In 't algemeen, zyn de Ouderlingen verpligt, zo hier, als elders hier te Lande, te waaken op de Leere en op het gedrag der Predikanten en der Ledemaaten. Ten dien einde, zyn zy gehouden, de Predikatien, in alle de Kerken, by te woonen. De weekelyksche zitting in de Wester-Kerke, die met de Vrydags-Avonds-beurte aanvangt, is tusschen vier Ouderlingen verdeeld, ieder van welken eene week zit. Doch die des Zondags zyne beurt in de Wester-Kerke heeft gehad, moet ook, wanneer 'er 's Vrydags in de Nieuwe-zyds-Kapel wordt gepredikt, aldaar zitten. De twee Avondmaalen, in de Wester-Kerke, worden, door een' van de vier Ouderlingen, terwyl een andere de gewoonlyke zitting waarneemt, bygewoond. De zitting in de Nieuwe en Gasthuis-Kerken, verwisselt tusschen vier andere Ouderlingen. En als een van deezen by 't eerste Avondmaal in de Nieuwe Kerke zitting heeft, woont ook zyn opvolger het zelve by. In de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, gaat de weekelyksche zitting rond tusschen zes andere Ouderlingen. De opvolger van hem, die, op de eerste Avondmaalen, in deeze twee Kerken, zitting heeft, woont dezelven ook by. Ook woonen twee van deeze zes Broeders, by beurte, de een het eerste Avondmaal, in de Zuider-Kerke, en de ander

het

het tweede, in de Nieuwe-zyds-Kapel, by. In de Nieuwe- en Gasthuis-Kerke, en in de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, zit ieder Ouderling twee weeken agter een. De Zitting in de Nieuwe-zyds-Kapel en Amstel-Kerke, gaat rond tusschen vyf Broeders, ieder van welken, eene week in de eene Kerke gezeten hebbende, ook eene week in de andere Kerke zit. Wanneer 'er, 's Donderdags, in de Amstel-Kerke gepredikt wordt, begint de weekelykſche zitting aldaar met dien dag, anders des Vrydags, en op Bededag, des Woensdags. De Broeder, die des Zondags in de Nieuwe-zyds-Kapel zit, moet de Catechisatie aldaar ook bywoonen. Het eerste Avondmaal, in deeze en in de Amstel-Kerke, wordt, door de opvolgers van hun, die dan in deeze Kerken zitting hebben, bygewoond. In de Noorder- en Eilands-Kerke, verwisselt de zitting ook tusschen vyf Broeders, ieder van welken, zyne beurt eene week in de eene Kerk gehad hebbende, ook in de volgende week, tot de andere Kerk overgaat. Die, op de twee Avondmaalen, hunne tweede vrybeurt hebben, woonen dezelven, ook in de Noorder-Kerke, by. Ook wordt, aldaar, het eerste Avondmaal, door een' Broeder uit de Gasthuis-Kerke bygewoond, voor wien de Broeder, die in de Noorder-Kerke zitten moest, de beurt in de Gasthuis-Kerke waarneemt. Het tweede Avondmaal in de Eilands-Kerke, en de Voorbereiding aldaar, wordt bygewoond door den Broeder, die dan zyne eerste vrybeurt heeft.

Kerkbesturen.

De

Kerkbestier. De zitting in de Zuider- en Ooster-Kerken is, op gelyke wyze, als de zitting in de Noorder- en Eilands-Kerken, onder vyf andere Ouderlingen, verdeeld. Het tweede Avondmaal in de Zuider-Kerke wordt door den Broeder, die 't langst zyne vrybeurt heeft gehad, en dat, in de Ooster-Kerke, door de twee Broeders, die hunne vrybeurten 't laatst gehad hebben, bygewoond. Die, op het tweede Avondmaal, in deeze twee Kerken, inkomen, moeten ook de Voorbereiding bywoonen. En op deezen voet, moeten de negen en twintig Ouderlingen in de Predikatien komen, of zy verbeuren eene boete, ten behoeve van zeker liefddaadig *Fonds*, waarvan wy, beneden, nader spreeken zullen; ten welken einde, altoos plaats in de Bank, voor den Ouderling, die zitten moet, moet worden opengelaaten.

De Catechisatien worden ook door eenen Ouderling bygewoond. In de Oude Kerke en in 't Diaconie-Weeshuis, geschiedt zulks door den Ouderling, die den Catechiseerenden Predikant toegevoegd is. In de Amstel-Kerke, waar, eens ter weeke, des Maandags, in de zes Winter-maanden, te beginnen met October, en dus maar zes en twintig reizen gecatechiseerd wordt, zyn de drie oudste Ouderlingen vry van het bywoonen der Catechisatien. De Zondags-Catechisatien, in de Zuider-, Noorder-, Ooster- en Eilands-Kerken, en in de twee Kapellen, worden bygewoond door de Ouderlingen, die, in die Kerken, zitting hebben ge-

gehad. De Ouderlingen verbeuren ook eene boete, zo zy de Catechisatien, op hunne beurt, niet bywoonen. Kerk-bestier.

Zes maal in 't jaar, voor de gewoonlyke Avondmaalstyden, worden nieuwe Ledemaaten aangenomen, in de Oude en Nieuwe Kerken. Zulks geschiedt, door twee Predikanten, by beurten; doch de twee oudste Predikanten en de Hoogduitsche Predikant zyn 'er vry van. Vier Ouderlingen woonen, telkens, deeze aanneeming by, van welken dienst, de vyf oudste Broeders dus ook ontslaagen zyn. De Ouderlingen, de aanneeming van nieuwe Ledemaaten hebbende bygewoond, maaken de Lysten der zelven op; zien, of zy behoorlyk geboekt zyn, en doen van 't een en 't ander verslag aan den Kerkenraad. Het aanneemen van Ledemaaten, die, uit eene andere gezindheid, tot de Gereformeerde Kerke overgaan, wordt, wanneer het aan de huizen der Predikanten geschiedt, daar ook dikwils zulken, die in de Gereformeerde Leere zyn opgevoed, worden aangenomen, insgelyks, door eenen Ouderling, bygewoond. De vyf oudste Ouderlingen, die 't aanneemen der Ledemaaten niet bywoonen, zyn nogtans verpligt, na 't afgaan der Ouderlingen, die zulks laatst gedaan hebben, het boeken der Ledemaaten, die in January en February aangenomen, en met Attestatien van buiten ingekomen zyn, naar te zien. Ook moet een van hun het aanneemen der Ledemaaten zelf bywoonen, in geval de Ouderling, wiens post het was, voor het vervullen van zynen

KERKBESTIER. dienst, mogt overleeden zyn. Zo zulk een Ouderling de Catechisatien in de Oude Kerke en in 't Diaconie-Weeshuis zou hebben moeten bywoonen, moeten deeze zyne beurten, door de vier oudsten, en door dien van den Hoogduitschen Predikant, worden waargenomen. De Attestatien van Ledemaaten, die van buiten inkomen, worden, alle Donderdagen, in den Kerkenraad, ontvangen, door den Predikant, die de voorgaande week voorgezeten heeft; en door zynen Ouderling, die dezelven boekt. Van de Attestatien van vertrekkende Ledemaaten wordt ook, door een' Ouderling, boek gehouden. De vier jongste Ouderlingen houden de Attestatieboeken, in welken, zy de aan- en inkomende Ledemaaten, om de twee maanden, moeten intekenen. De twee *Censuurboeken* van Mannen en Vrouwen, die voor den Kerkenraad verscheenen en bestraft zyn, worden ook, ieder door een' Ouderling, behandeld. In den Kerkenraad, zyn zes Ouderlingen, ieder twee maanden, *Subscribas* of tweede Schryvers. Tot deeze post, komen, in de eerste plaats, zulken, die meer in dienst; doch nimmer Subscriba geweest zyn. En zo deezen het vereischte zestal niet konnen uitmaaken, gaat men over tot zulken, die in het tweede jaar van hunnen eersten dienst zyn: voorts tot zulken, die, in hunnen voorigen dienst of diensten, maar eenmaal Subscriba zyn geweest, en, eindelyk, hoewel zulks zeldzaam voorvalt, tot zulken, die deeze post reeds tweemaal hebben bekleed. De

oud-

oudste in dienst van deezen zes zit de eerste als Subscriba. De Subscriba brengt in 't *Protocol* in 't net, 't gene, door den Scriba, in *Actis* gebragt is, en geeft den afweezenden Leden kennis van de Commissien, die hun zyn opgelegd. Voorts houdt hy een Register van zulken, die onderzogt en goedgekeurd zyn, om uit Catechiseeren te gaan. Zulke persoonen moeten ten minsten vyf en twintig jaaren oud, en een jaar Ledemaat geweest zyn. Zy worden, tusschen de twee Avondmaalen, onderzogt, na dat zy zig, veertien dagen te vooren, hebben aangegeven, op dat 'er tyd zou zyn, om naar hun gedrag te verneemen. Tot het waarneemen der zeven Classicale Vergaderingen, worden veertien Ouderlingen benoemd, twee tot elke vergadering. Alle de Predikanten verschynen in de Classis. Tot de Noordhollandsche Sinode, waaronder de Classis van Amsterdam behoort, wordt maar één Predikant en één Ouderling afgevaardigd. En als de benoemden tot deeze Commissie buiten staat geraaken, omze waar te neemen, wordt hunne plaats, door hunne onmiddelyke opvolgers, vervuld. KERKBESTIER.

De gewoonlyke huisbezoekingen, voor 't onderhouden van 't Avondmaal, worden door een' Predikant, met den Ouderling, die hem toegevoegd is, elk in zyne Wyk, waargenomen. Doch de twee oudste Predikanten en de twee oudste Ouderlingen zyn van het doen van huisbezoekingen vry. De Stad is, derhalve, naar 't getal der overige Predikantsplaatsen en der Ouderlingen, in

ze-

KERK-BESTIER. zeven en twintig wyken verdeeld. Doch hierby komen nog vier wyken buiten de Stad, die de vier jongste Predikanten, by schikkinge, onder zig verdeelen, en daar zy, met hunne toegevoegde Ouderlingen, huisbezoeking doen.

De byzondere Commissien van den Kerkenraad, 't zy 'er iet, by Burgemeesteren of elders, voorgedraagen, of verzogt moet worden, worden, door eenen Predikant en eenen Ouderling, waargenomen. Tweemaal 's jaars, worden de Doopboeken in de Kerken naargezien, in Maart en in September, telkens, door vier Predikanten en vier Ouderlingen: een paar verrigt dit werk in de Oude Kerke, Oude-zyds-Kapel en Eilands-Kerke; een ander paar in de Nieuwe Kerke en Nieuwe-zyds-Kapel; een derde paar, in de Zuider-, Amstel- en Ooster-Kerken, en een vierde paar, in de Noorder- en Wester-Kerken. De *Propositien* of Leerredenen over den Catechismus, die, 's Woensdags 's morgens, in 't Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, geschieden, worden, tweemaal in 't jaar, door eenen Predikant, en eenen Ouderling, bygewoond. By het doen der groote Rekening van de Diaconie aan Burgemeesteren, die, eens 's jaars, in January, geschiedt, zyn ook een Predikant en een Ouderling tegenwoordig. En 't groot *Examen* of Onderzoek der Kinderen in 't Diaconie-Weeshuis, welk door twee Predikanten geschiedt, wordt door twee Ouderlingen bygewoond. Eindelyk, houdt een der oudste Ouderlingen de Kas der Liefde-

gaa-

gaaven, 't *Fonds Charitatis* genaamd, waarin hy, jaarlyks, op den laatsten Donderdag voor de verandering des Kerkenraads, de Bos, die, in de Kerkenraads-Kamer, op de tafel staat, in 't byzyn van twee zyner oudste Medebroederen, ledig maakt. Uit dit *Fonds*, worden, nu en dan, behoeftige Buiten-Gemeenten onderstennd. Kerk-bestiers

De Diakenen der Nederduitsche Gereformeerde Kerke hier ter Stede, aan welken de zorg voor de behoeftige Ledemaaten toevertrouwd is, hebben, in deeze hoedanigheid, ook het opzigt over verscheiden Godshuizen, die onder 't bewind der Diaconie staan. De grootte der Stad, en de menigte der arme Ledemaaten maakt het werk der Diakenen zeer lastig. De last wordt egter, merkelyk, verligt, door de nette orde en geregelde schikkingen, die zy, op hunnen uitgebreiden dienst, gemaakt hebben. 't Zal, derhalve, niet onvoeglyk zyn, hier, een kort berigt in te vlyen van de wyze, waarop de dienst der Diakenen verrigt wordt. Diakenen.

Wy hebben, elders, aangetekend, dat de Gereformeerde Gemeente hier ter Stede, zo dra zy, in 't jaar 1566, eenige vryheid van Godsdienstoefening verkreegen hadt, Diakenen aanstelde, die de aalmoessen, onder de preeke, in houten schotelen, vergaderden (*o*). Doch deeze vryheid duurde slegts tot in de Lente des volgenden jaars. De Gereformeerde Gemeente verliep toen ge- Eerste opregting der Diaconie alhier.

(*o*) II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 186.

Kerk-aestier. geheellyk (p), en werdt niet hersteld, dan na de veranderinг der Regeeringe, in 't jaar 1578; van welken tyd af, de gewoonlyke Lysten der Diakenen eerst aanvangen.

Schets haarer inkomsten en uitgaaven. De inkomsten der Diaconie waren, in 't eerst, gering, en de lasten zwaar, naar gelang dier inkomsten. In 't jaar 1578; werdt 'er zeventien honderd vyf en veertig guldens, vier stuivers, en vier penningen uitgegeven, en maar veertien honderd negen en zestig guldens, veertien stuivers en drie penningen ontvangen; zo dat 'er twee honderd vyf en zeventig guldens, tien stuivers, en een penning te kort kwamen. Doch in de vyf en vyftig volgende jaaren, werdt 'er, altoos, meer ontvangen dan uitgegeven, en, somtyds, merkelyke sommen overgehouden. Zo is 't, in den volgenden tyd (q), en tot heden toe, doorgaands gegaan; hoewel 'er, somtyds, jaaren tusschen beide gekomen zyn, gelyk, onder anderen, in den bangen oorlogstyd, die met het jaar 1672 aanving, gebeurd is, waarin de uitgaaven de ontvangst, verscheiden' jaaren agtereen, vry wat te boven gingen. In de volgende oorlogen, heeft de Diaconie dit lot, dikwils, moeten ondergaan, en zelfs veelen van haare vastigheden, zo Huizen als Obligatien, moeten verkoopen, tot ondersteuninge der behoeftige Ledemaaten. 't Zelfde is, na den strengen winter en duuren tyd des jaars 1740, meer dan eens, gebeurd. Doch men heeft, in 't algemeen, onder-

von-

(p) II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 249 *enz.*
(q) *Zie* Commelin, *bl.* 439 *enz.*

vonden, dat de Diaconie best heeft konnen bestaan, in tyden van vrede. Onder haare voornaamste inkomsten, zyn de Collecten in de Kerken en by de huizen, die haar, van Stads wege, worden toegelaaten. Voorts, bekomt zy, van tyd tot tyd, ook meer of min aanzienlyke erfenissen en Legaaten. Haare uitgaaven zyn, allengskens, toegenomen, met het toeneemen der Stad. In de zestiende eeuwe, heeft zy, ten hoogste, niet veel boven de dertig duizend guldens, in een jaar, uitgegeven: in de zeventiende eeuwe, zyn haare uitgaaven tot ruim driemaal honderd duizend guldens opgeklommen: en in de laatste twintig jaaren, heeft zy, doorgaands, tusschen de vier- en vyfmaal honderd duizend guldens, en zelfs, nu en dan, tot boven de vyfmaal honderd duizend guldens, uitgegeven. Kerk-bestier.

Doch op dat men den staat der inkomsten en uitgaaven der Diaconie, nog byzonderer, zou konnen zien, voegen wy hieronder een uittreksel uit de groote Rekening, die, jaarlyks, aan Burgemeesteren overgegeven, en ter Thesaurie bewaard wordt. Jaarlyksche staat der zelven, van 1578 tot 1763.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Tekortgekomen
1578.	f 1745. 4. 4	———	f 275. 10. 1.
1579.	- 1663. 19. 9	f 535. 3. 10	———
1580.	- 2527. 19. 2	- 181. 1. 5	———
1581.	- 2435. 11. 5	- 199. 9. 4	———
1582.	- 2580. 19. 5	- 155. 7. 11	———
1583.	- 2742. 13. 10	- 200. 16. 11	———
1584.	- 4442. 9. [illegible]	- 24. 17. 14	———
1585.	- 5044. 10. 15	- 983. 19. 3	———

Kerk-bestier.

In	Uitgegeven				Overgehouden			Te kort gekom.
1586.	f 6567.	6.	14	f	688.	2.	4	——
1587.	- 9939.	18.	11	-	320.	14.	1	——
1588.	- 9487.	16	9	-	301.	8.	11	——
1589.	- 10510.	14.	8	-	258.	19.	3	——
1590.	- 10687.	6.	8	-	315.	-	3	——
1591.	- 11435.	5.	-	-	1316.	13.	9	——
1592.	- 12804.	7.	6	-	3050.	8.	-	——
1593.	- 14820.	3.	12	-	3633.	5.	13	——
1594.	- 18197.	18.	14	-	5074.	8.	13	——
1595.	- 23176.	19.	-	-	3305.	1.	11	——
1596.	- 22964.	6.	14	-	5178.	14.	15	——
1597.	- 25514.	8.	10	-	5135.	11.	14	——
1598.	- 27469.	18.	12	-	4668.	-	15	——
1599.	- 32298.	8.	5	-	1935.	9.	14	——
1600.	- 39657.	10.	14	-	4539.	17.	4	——
1601.	34758.	10.	15	-	8925.	6.	13	——
1602.	- 43786.	7.	5	-	16024.	2.	-	——
1603.	- 47554.	19.	10	-	19361.	18.	8	——
1604.	- 38633.	3.	7	-	23929.	11.	7	——
1605.	- 44352.	-	13	-	25289.	14	15	——
1606.	49328.	13.	5	-	19320.	10.	6	——
1607.	- 54402.	17.	11	-	7081.	-	13	——
1608.	66326	1.	6	-	11395.	13.	14	——
1609.	- 47653.	14.	15	-	3201.	9.	4	——
1610.	- 59238.	8	12	-	4498.	13.	8	——
1611.	- 61261.	6.	-	-	2048.	14.	10	——
1612.	- 72507.	5.	-	-	9291.	15.	8	——
1613.	- 68964	14	11	-	8857.	12.	9	——
1614.	61706.	10.	8	-	11588.	18.	2	——
1615.	66231.	12.	6	-	10443.	17.	8	——
1616.	- 71431.	13.	4	-	7679.	18.	4	——
1617.	- 92757.	10.	-	-	15907.	14.	-	——

1618.

Kerk-bestier.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1618.	f 82901. 7. 8	f 9307. 7. -	f ————
1619.	- 89679. 7. 4	- 13844. 14. 10	————
1620.	- 84667. 11. 11	- 10865. 7. 13	————
1621.	- 99078. 6. 14	- 1759. 13. 4	————
1622.	- 93425 2. 12	- 14703. 17. 4	————
1623.	- 109228 13. 8	- 4549. 17. 4	————
1624.	- 124742. 10. 8	- 12813. 2. 8	————
1625	- 137471. 14. 4	- 7311. 1. 4	————
1626.	- 124141. 2. 8	- 14555. 11 -	————
1627.	- 134618. - 8	- 12169. 6. -	————
1628.	- 145873. 1. 14	- 6517. 9 8	————
1629.	- 147928. 11. 6	- 7084 12. 8	————
1630	- 131505. 3 -	- 3711. 8 8	————
1631.	- 131399. 10. -	- 6060. 15. 10	————
1632.	- 137801. 5. 12	- 10545. 8. -	————
1633.	- 137894. 14. 2	- 1498. 5. 2	————
1634.	- 146724. - 8	————	- 535. 2. 11
1635.	- 152925. 12. 8	- 7535. 17. 12	————
1636.	- 204975. 4. 9	————	- 203. 4. 8
1637.	- 185917. 10. 5	————	- 2509. 19 14
1638.	- 172516. 18. 10	- 179. 9. -	————
1639.	- 173023. 9. 10	- 4056. - 8	————
1640.	- 183911. 7. 12	- 1370. 7. -	————
1641.	- 204684. 11. 6	- 416. 3. 8	————
1642.	- 184811. 2. 10	- 284 13. -	————
1643.	- 195355. 11. -	- 90. - -	————
1644.	- 214233. 15. -	- 437. 13. -	————
1645.	- 253110. 8. 12	- 256. 9 -	————
1646.	- 215609. 14. -	- 78. 6. -	————
1647.	- 230453. 15. -	- 665. 3. -	————
1648.	- 235501. 17. -	- 546. 15. -	————
1649.	- 225322. 1. -	- 6870. 8. -	————

Kerk-bestier.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1650.	f 239497. 9. -	f 867. 8. -	————
1651.	252821. 2. -	4516. 10. -	————
1652.	272236. 1. -	445. 15. -	————
1653.	252934. 4. -	1081. 15. -	————
1654.	254637. 12. -	————	1494. 19. -
1655.	274543. 17. -	1417. 5. 9	————
1656.	322371. 11. 6	5862. 13. 6	————
1657.	274310. 18. -	8632. 14. -	————
1658.	264095. 3. 8	5766. 15. -	————
1659.	253390. 4. -	————	128. 13. -
1660.	238301. 1. -	6464. 10. -	————
1661.	280499. 16. -	6145. 7 -	————
1662.	291484. - 14	————	6121. 17. -
1663.	325028. 5. -	————	8768. 11. -
1664.	353864. 9. -	2923. 9. -	————
1665.	315730. 6. -	3936. 19. -	————
1666.	334017. 2. -	5079. 16. -	————
1667.	326554. 11. -	————	10304. 1. -
1668.	283383. 13. -	3573. 2. -	————
1669.	277207. 10. -	1259. 7. -	————
1670.	302508. 3. -	1010. 6. -	————
1671.	297619. 2. -	————	2011. 4. -
1672.	312967. 6. -	————	4186. 18. -
1673.	349193. - -	————	5084. 14. -
1674.	348089. 6. -	————	31615. 9. -
1675.	353860. 18. -	————	14304. 19. -
1676.	358704. 3. -	————	8062. 9. -
1677.	306046. 6. -	————	9485. 1. -
1678.	291814. 8. -	1780. 2 -	————
1679.	268792. 14. -	1860. 5. -	————
1680.	272527. 11. 8	75725. 14. -	————
1681.	322478. 17. -	37357. 6. -	————

1682.

Kerk-bestier.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1682.	f 367659. 6.	f ———	f 5337. 1. 8
1683.	291676. 17.	2190. 16. 2	———
1684.	276274. 17.	1861. 17. 8	———
1685.	259468. 10.	———	5278. 4. 8
1686.	263165. 16.	5060. 14.	———
1687.	277041. 6.	1465. 5.	———
1688.	283631. 1.	———	1561. 14.
1689.	286282. 16.	12936. 4.	———
1690.	286411.	4803. 1.	———
1691.	264921. 14.	4894. 1.	———
1692.	270670. 1.	3608.	———
1693.	251440. 10.	12546. 9.	———
1694.	281416. 6.	5094. 15.	———
1695.	282519. 15.	2453. 11.	———
1696.	276494. 1.	1709. 15.	———
1697.	278615. 7.	1984. 10.	———
1698.	326548. 2.	7911. 3.	———
1699.	296548. 14.	———	2546. 6.
1700.	303659. 6.	———	4811. 5.
1701.	303188.	———	3165. 12.
1702.	325309. 6.	2723. 17.	———
1703.	275121. 17.	———	2121. 7.
1704.	308235. 11.	———	4272. 12.
1705.	290110. 4.	———	1480. 9.
1706.	300142. 11.	———	6114. -
1707.	278936. 17.	1827. 10.	———
1708.	279314.	9486. 3.	———
1709.	319454. 16.	2731. 14.	———
1710.	320519. 7.	7179. 11.	———
1711.	355587. 16.	8322. 1.	———
1712.	329476. 18.	3271. 4.	———
1713.	[illegible]. 15.	2795. 17.	———

 1714.

KERK-BESTIER.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Tekortgekom.
1714.	f 355971. 16.	f 1468. 14.	f ———
1715.	318056. 16.	10886. 1.	———
1716.	336970. 15.	9782. 10.	———
1717.	282263. 19.	17921. 14.	———
1718.	312476. 4.	13934. 1.	———
1719.	383329. 7.	24420. -	———
1720.	321428. 7.	16508. 11.	———
1721.	385138. 5.	26888. 17.	———
1722.	379852. 4.	30760. 16.	———
1723.	352161. 8.	10444. 8.	———
1724.	322211. 2.	26788. 16.	———
1725.	363265. 7.	27977. 16.	———
1726.	367193. 13.	930. 1.	———
1727.	343175. 12.	8983. 15.	———
1728.	355922. 18.	3969. 2.	———
1729	392744. -	4034. -	———
1730.	365439. 15.	8493. 15.	———
1731.	401897. 19.	12871. 15.	———
1732.	368116. 12.	794. 15.	———
1733.	408548. -	3248. 1.	———
1734.	356935. 10.	17665. 10.	———
1735.	398812. 10.	———	417. 9.
1736.	346732. 7.	1290. 7.	———
1737.	375412. 6.	11126. 8.	———
1738.	427585. 17.	4781. 4.	———
1739.	399888. 5.	1468. 16.	———
1740.	443183. 1.	269. 18.	———
1741.	518519. 1.	239. -	———
1742.	473761. 15.	6588. 17.	———
1743.	417482. 9.	335. 3.	———
1744.	403233. 18.	926. 18.	———
1745.	420557. 6.	14929. 2.	———

1746.

Kerk-bestier.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1746.	f 403387. 17.	f 202. 15.	f ———
1747.	402034. 9.	182. 1.	———
1748.	469061. 3.	574. 7.	———
1749.	434285. 13.	403.	———
1750.	427372. 18.	602. 16.	———
1751.	442404. 4.	970 17.	———
1752.	488570. 6.	891. 8.	———
1753.	432701. 3.	752. 13.	———
1754.	426323.	852. 9.	———
1755.	451714. 8.	1550. 7.	———
1756.	439446. 8.	1273. 12.	———
1757.	530981. 3.	1304 13.	———
1758.	488606. 17.	846. 8.	———
1759.	524762. 3.	991. 12.	———
1760.	440751.	1074. 4.	———
1761.	439555. 19.	663. 4.	———
1762.	460242. 7.	284. 10.	———
1763.	455542. 17.	139. 10.	———

In de voorgaande eeuwe en eerder (*r*), heeft de Diaconie, somtyds, eenigen onderstand genooten uit Stads Kasse, of uit de Kasse van byzondere Godshuizen, die aan de Stad verantwoord werdt. Onder anderen, vind ik, dat de Diakenen der Gereformeerde Kerke, in 't jaar 1602, ten behoeve van de armen, op last van Burgemeesteren, tot twee reizen toe, van Kerkmeesteren der Oude Kerke een honderd ponden vlaams ontvangen hebben (*s*). In 't zelfde jaar, ontvingen zy, op gelyken last, van Kerk-

(*r*) *Zie* II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 104.
(*s*) Memor. van Kerkmeest. der Oude Kerke, *bl.* 203, 204.

KERKMEESTERS.

Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, tweemaal twaalf honderd guldens (*t*). Ook heeft de Stad, op den een en twintigsten Juny des jaars 1625, eene onlosbaare rente van een honderd en vyftig guldens 's jaars aan de Diaconie geschonken (*u*). De giften van den grond tot het Diaconie-Weeshuis, het Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, en de Diaconie-Brouwery, van Stads wege geschied (*v*), konnen ook, als een onderstand der Diaconie, worden aangemerkt. Al 't welke wy hier te liever hebben willen aantekenen, om dat sommigen zig verbeeld hebben, dat de Diaconie, nimmer, eenigen onderstand genooten hadt van de Stad. Ondertusschen, is, uit de korte schets van de zwaare inkomsten en uitgaaven der Diaconie, ligtelyk, op te maaken, hoe veel omslags 'er zy aan den dienst der Diakenen, tot welks byzondere beschryvinge wy nu overgaan.

Gewoonlyke Vergaderingen der Diakenen.

De Diakenen houden, weekelyks, des Dingsdags, ten vyf uuren nademiddag, hunne gewoonlyke Vergadering, in de Nieuwe Kerke. Des Donderdags, 's morgens, geschieden, in dezelfde Kerke, de gewoonlyke uitdeelingen: waartoe, en tot eenig ander Dienstwerk, ten dien tyde, ook eenige Broeders vergaderen. En 's nademiddags, komen, ten zelfden dage, ook twee Broeders byeen, voor welken, zulken, die onder-

(*t*) *Uit de oorspr.* Resol. *van* 17 *Aug. en* 14 *Septemb.* 1602. *berustende in de Nieuwe Kerke.*

(*u*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 22 *verso.*

(*v*) Resol. Vroedsch. *Lt.* A. 28 *Jan.* 1656. *f.* 53. *Lt.* N. 14 *April* 1681. *f.* 323. *Lt.* S. 26 *Maart* 1688. *f.* 75.

derstand begeeren, met hunne Attestatien, en verzeld van twee getuigen, Ledemaaten der Kerke, verschynen. Deeze Broeders doen onderzoek naar den staat en 't gedrag der behoeftigen, waarvan wy, hierna, uitvoeriger gewaagen zullen. Zy deelen ook, om de vier weeken, den onderstand uit, die op onvolledige Attestatien genooten wordt. Kerkbestier.

Eenige dagen na dat de nieuwe Diakenen verkooren zyn, belegt de aanblyvende Weesboekhouder, eene byeenkomst van de gantsche Broederschap, in welke, de byzondere Bedieningen onder de Broeders, by kiezinge, naar den tyd van hunnen dienst, of, voor de eerstaankomende, naar hunnen ouderdom, verdeeld worden. Een Broeder, die, te vooren, Weesboekhouder geweest is, heeft, nogtans, schoon jonger in rang, tot deeze post de voorkeuze. Men geeft, in deeze verdeeling, ook somtyds, agt op de bekwaamheid en gelegenheid der byzondere Persoonen; wordende alles, by vriendelyke schikking, afgedaan. In gevolge deezer schikkinge, zyn 'er, in ieder jaar, negen *Presidenten*, agt van welken elk zes weeken voorzitten; doch Praeses negen zit maar vier weeken voor, en wordt, in 't volgende jaar, wanneer hy nog zes weeken voorzit, Praeses een. De Praeses doet een gebed, voor 't aanvangen, en eene dankzegging na 't eindigen van elke Vergadering. Na 't gebed, worden de Notulen der laatste Vergaderinge, door den Scriba, gelezen. Vervolgens, geschieden de voorstellen of verzoeken, van welken de Praeses niets toe-

Byzondere Bedieningen onder dezelven.

Presidenten.

staan

Kerk-bestier. staan mag, dan 't gene, by de meerderheid der Vergaderinge, goedgekeurd is. Hy gedoogt niet, dat eene Resolutie der Vergaderinge, die nog geen jaar en zes weeken oud is, in omvraage gebragt worde: ook niet, dat men omvraag doe, om iet in omvraag te mogen brengen. Doch zaaken, die niet met de wetten der Diaconie stryden, is hy verpligt, in omvraag te brengen. Ieder heeft regt om een vierdendeel uurs te besteeden om over eene *zaak te* spreeken, of te adviseeren: doch meerder niet. De Praeses ontvangt al 't geld, dat gecollecteerd of gebosseerd wordt, of op eenige andere wyze inkomt, aan zyn huis, en doet 'er de vereischte uitdeelingen en betaalingen uit, zorg draagende, dat het geld tot de Donderdagsche uitdeelinge, behoorlyk verdeeld en opgepakt, aan de Kamer is, waarvan hy 't overschot naziet met den Scriba, met wien hy ook, als hy afgaat, zyne rekening effent, de overschietende penningen aan zynen Opvolger overhandigende, en zyne rekening van Ontvangst en Uitgaave voorleezende in de Vergaderinge, daar zy, tegen de rekening, die de Scriba houdt, wordt naargezien. De Rekeningen of Assignatien, die, door den Praeses, betaald worden, moeten door twee Broeders getekend zyn. Die 't eerst presideert, na 't aanstellen van nieuwe Diakenen, is vry van 't waarneemen der Donderdagsche Kamerdagen, op welken, de dienende Praeses, verzeld van den Groot-Boekhouder en nog een' Broeder, de uitdeelingen doet, in de

groo-

groote Uitdeelkamer, terwyl zyn Opvolger, van den Seconde-Boekhouder en een' ander' Broeder verzeld, het zelfde werk, in de kleine Uitdeelkamer, verrigt. Sommige byzondere posten, te weeten die van Groot-Boekhouder, Seconde-Boekhouder, Vryen Broeder, Scriba, Seconde-Scriba, Groot-Alphabeth-houder en Passant-Meester, worden, ieder door één persoon, twee jaaren agtereen, bekleed. Doch van alle de overigen, die, door twee Broeders, worden waargenomen, gaat 'er, jaarlyks, een af, schoon ieder Broeder, in zyne post, twee jaaren agter een, blyft dienen. De *Groot-Boekhouder* brengt de Partyen, met de uitdeelingen, welken zy genieten, te boek en op 't Alphabeth in 't Groot-Boek, de rekening van overleeden Partyen opmaakende en sluitende, en zorg draagende, dat, wanneer de Party, die op een Bedieningbriefje boven aan staat, overleeden is, de langstleevende geene Bediening geniet, dan na dat deszelfs Lidmaatschap beweezen is. Wyders, houdt hy aantekening van de open Plaatsen in 't Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, en van onverhuurde wooningen, op het Medenblikker Hofje; en draagt zorg, dat zulken, die 't meest trekken, zo 't zyn kan, in 't Oude-Mannen- of Vrouwenhuis geplaatst worden. De *Seconde-Boekhouder*, die, met het vermeerderen van de uitdeelingen der Diaconie, tot verligting van den last des Groot-Boekhouders, aangesteld is, houdt ook een Boek, waarin de partyen, die, in de kleine Uitdeelkamer, bedeeld

Kerkbestier.

Groot-Boekhouder.

Seconde-Boekhouder.

KERK-BESTIER. Wees-boekhouders.

deeld worden, eene rekening hebben. Nog komt 'er jaarlyks een van de twee *Weesboekhouders* aan, die, 's Donderdags, ter Weeskamer van de Diaconie, in de Nieuwe Kerke, verschynen moeten, en 't Renteboek, Commissieboek en Weesboek der Diaconie waarneemen. Hun post is, wyders, de erfenissen en boedels, die aan de Diaconie komen, te aanvaarden en te redden; de renten der Diaconie te doen ontvangen, en de Commissien, uit sterfgevallen ontstaande, uit te voeren; dezelven, binnen agt dagen, in 't Commissieboek aantekenende. Commissien by de Admiraliteit en Oost- en West-Indische Compagnie zyn hiervan egter uitgezonderd, zynde daartoe afzonderlyke Commissarissen uit de Broederschap gesteld. De Weesboekhouders houden ook aantekening van alle de kinderen en bejaarden, die, door de Diaconie, besteed worden; en van zulke Kinderen, die nog wel geenen daadelyken onderstand genieten; maar aan welken, om dat hunne Ouders Ledemaaten geweest zyn, het regt der Diaconie toegestaan, dat is, verlof verleend is, om, t'eenigen tyde, in geval zy in ongelegenheid geraaken mogten, onderstand te mogen vraagen. Voorts, raadpleegen de Weesboekhouders ook met de Broeders *Commissarissen van den Bouw*, over het verhuuren en verkoopen van de huizen der Diaconie. De inkomende Weesboekhouder is, wyders, verpligt, de Notulen der Vergaderinge van 't voorleeden jaar, die, door den Scriba, gehouden zyn, in 't *Groot-Notulen-Boek* over te schryven. Den

Wees-

Weesboekhouderen is een *Adjunct-Boekhouder*, *Vrye Broeder* genaamd, toegevoegd, die de Hoofden der weekelykſche Commisſien overſchryft, en 's Vrydags, voor twaalf uuren, bezorgt, daar zy behooren. Wyders, ſchryft hy de Quohieren der uithangende Boſſen, en bezorgtze by de Broeders Boſſeerders, die deeze Boſſen, eens 's jaars, moeten ledig maaken. By 't overlyden van een' Praeſes, of van een' Broeder, die een *Bezoekboekje* heeft, moet hy de Kas van den eerſten, of het Boekje van den anderen overneemen, en derzelver poſten vervullen, gedurende welken tyd, hy van boſſeeren en weekelykſche Commiſſien vry is. Ook heeft hy, wanneer hy, voor de tweede reize, in den dienſt komt, de voorkeuze tot het Weesboekhouderſchap, in geval het, door geen' gewezen Weesboekhouder, gekooren wordt. KERKBESTIER. Vrye Broeder.

De *Scriba* of *Schryver* leeſt, in elke gewoonlyke Dingsdags-Vergadering, na 't gebed, de naamen der Broederen op; houdt aantekening van de afwezenden, en in 't byzonder ook van 't voornaamſte, dat, in de Vergadering, voorvalt, en beſlooten wordt; en leeſt zyne *Notulen* van elke Vergadering, in elke volgende Vergadering, voor. Voorts, draagt hy zorg, dat alles, alomme, byzonderlyk, in de Vergadering en in de Godshuizen der Diaconie, naar de wetten en reglementen der Broederſchap, behandeld worde, de boeten invorderende, die op het laat komen, of geheel wegblyven zonder wettig belet, en op andere verzuimeniſſen, geſteld zyn. Wyders houdt hy Contra-Rekening van 't gene de Preſidenten ontvangen en uitgeeven, dezelve, Scriba.

ve,

KERKBESTIER.

ve, onder anderen, opmaakende, uit de zogenaamde *Viden*, of Memorien van ingebragte penningen en Dubbelden van Assignatien, die hem moeten behandigd worden. Hy is verpligt, de Contra-rekeningen der Presidenten, afzonderlyk, te boeken, en ter Weeskamer over te leveren. Hy houdt ook een Contra-Renteboek, 't welk hy, om de drie maanden, tegen dat der Weesboekhouderen, moet naarzien. Hem wordt een *Seconde-Scriba* of tweede Schryver toegevoegd, die, in de Dingsdags-Vergadering, de Hoofden der Commissien leezen; 't getal der Bossen, waarmede gebosseerd is, en de Collecten in de Kerken naarzien, en, zo hy eenigen misslag ontdekt, dien de Scriba opgeeven moet, op dat deeze de boete, daarop gesteld, moge invorderen. 's Donderdags, onderzoekt hy ook, of de Hoofdenboeken en anderen in goede orde gehouden zyn. De boeten, van welken wy spreeken, worden bewaard in des Scriba's Boeten-bos, en, by voorkomende gelegenheden, besteed aan Liefdegaaven, onder anderen, tot lossinge van Slaaven en onderstenninge van Buiten-Gemeenten, waaronder ook de Lutherſche Broeders niet vergeten worden.

Seconde-Scriba.

Een der Broederen bekleedt de post van *Groot-Alphabetbhouder*. Zyn werk is, alle behoeftige Partyen, die in de weekelyksche Commissie worden verantwoord, en aan 't Groot-Boek genieten, midsgaders, de veranderingen, in de groote Bezoeking voorvallende, op den naam van elke party, naar orde van 't A. B. C., te boek te brengen.

Groot-Alphabethhouder.

De

De vaste en verwisselende Broeders, die 't Weeshuis en 't Oude Vrouwen- en Mannen-Huis waarneemen, midsgaders, de Gecommitteerden ter bestieringe van het Corvers-Hof worden, insgelyks, in de voorgemelde byeenkomst, gesteld; doch wy zullen van derzelver diensten, in 't beschryven van deeze Godshuizen, byzonderlyk, handelen. Vervolgens, komt, jaarlyks, aan een van de twee *Gecommitteerden tot de zaaken van de Admiraliteit en van Oost- en Westindie*, voor zo ver dezelven behoeftige partyen aangaan, welken zy ieder eene Rekening, in hunne boeken, geeven moeten: een der twee *Commissarissen van de Brouwery*; een der twee *Commissarissen van den Bouw en Bakkery*, die opzigt hebben op de huizen, en op de Bakkery der Diaconie; de jaarlyksche kosten, tot herstelling of verbetering der huizen gedaan, aan de Weesboekhouders opgeeven, en met dezelven, op het verkoopen en verhuuren van huizen, raadpleegen moeten. Zy mogen niet meer dan zes honderd guldens, tot herstelling of verbetering van eenig huis, besteeden, zonder uitdrukkelyke bewilliging der Vergaderinge. Wyders, zyn 'er twee *Inspectores van de Apotheek* in 't Diaconie-Weeshuis, die, tot vyftig guldens toe, voor geneesmiddelen, besteeden mogen, buiten gelyke bewilliging; twee *Examinateurs* of onderzoekers der *Attestatien* van zulken, die eenigen onderstand begeeren; twee *Commissarissen van de Loots*, die, te gelyk, gemagtigd zyn, tot onderzoek van het Burgerschap der be-

Kerk-bestier. Verdere byzondere Diensten.

Kerk-bestier. behoeftigen. De *Loots* is een vertrek aan 't Diaconie-Oude-Vrouwenhuis, daar de Inboedeltjes, die aan de Diaconie vervallen, gebragt, en, door de Suppoostinne, ten overstaan van een' der Broederen van de Loots, worden weggeschikt, om, of tweemaal 's jaars, in 't openbaar, verkogt, of, ten dienste van de Diaconie, bewaard te worden. Doch 't Lynwaat, welk in de Loots komt, wordt aan de Zusteren-Diaconessen ter hand gesteld, die 't, ten nutte der Diaconie, uitgeeven. De Broeders van de Loots komen, tweemaal ter weeke, des Woensdags voor-, en des Saturdags nadenmiddag, in 't Oude-Vrouwenhuis, byeen. Voorts, zyn 'er twee *Gecommitteerden, om kinderen van Lidmaaten van buiten ter Vaart te recommandeeren*; 't welk egter niet geschieden mag, dan met uitdrukkelyke bewilliging der groote Vergaderinge: twee *Laken- en Hoedenkoopers*; twee *Stoffenkoopers*; twee *Linnenkoopers*; twee *Leêrkoopers*; twee *Graanenkoopers*; twee *Boter- en Kaaskoopers*, en twee *Ryst en Kruideniery-koopers*. Alle inkoopen geschieden by Ledemaaten der Kerke, binnen der Stede Vryheid woonagtig. Men plagt vaste Leveraars te hebben. Doch in 't jaar 1740 is beslooten, dezelven te laaten uitsterven. Zo de inkoopen meer dan drie honderd guldens beloopen zouden, moet 'er de Vergadering eerst in bewilligd hebben. De vaste Broeders van 't Oude-Vrouwenhuis koopen de Graanen, ten behoeve der Diaconie-Brouwery. Men assigneert, voor de inkoopen, op den Praeses, by wien men eg-

egter eerst onderzoekt, of hy penningen in voorraad heeft, in geval de Asfignatien meer dan zes honderd guldens beloopen zouden. **Kerk-bestier.**
Nog is 'er een *Passant-Meester*, die aan behoeftige doorreizende Ledemaaten, op 't vertoonen eener behoorlyke Atteſtatie van hun Lidmaatſchap, ten hoogſte zes guldens geeven mag, mids zy binnen 's jaars niet wederkomen. Voorts, zyn 'er agt *Gecommitteerden tot het opzigt over de agt Schoolen der Diaconie*, van welken 'er twee zyn aan de oude, en zes aan de nieuwe zyde. Ieder paar Schoolen ſtaat onder 't beſtier van twee Broeders. Zy worden ook *Scholarchen* genaamd, en bezoeken de Schoolen, gewoonlyk, tweemaal, en buitengewoonlyk nog eens, in 't vierdendeel jaars. Ook aſſigneeren zy de Schoolmeeſters, voor hun Loon en Verſchot, op den Praeſes. Eindelyk, worden benoemd de Broeders, die, alle Donderdagen, de Boeken behandelen, en de partyen helpen, die op Atteſtatien genieten. Zy verſchynen, ten getale van zeven tevens, en maaken, met elkanderen, een getal van agt en twintig uit. De beurten om in de Kerken en by de huizen te collecteeren, en om de gecollecteerde penningen te tellen, worden, insgelyks, naar behooren, verdeeld: ook de zesweekſche Commiſſie, om daadelyke of vaſte bediening toe te ſtaan, en de vyftien Bezoekboekjes, naar welken, vyftien paar Broeders, in even zo veele wyken der Stad, eens 's jaars, de groote bezoeking doen, in welke zy, tot aanhouding, vermeerdering, vermindering, of afwyzing van verleenden

Kerk-bestier. onderstand besluiten, en, daar 't de nood vereischt, iet *extra* toestaan. Van alle deeze schikkingen, wordt, jaarlyks, een Boekje gedrukt, en aan de Broederen ter hand gesteld; waarin het dienstwerk, aan elk hunner opgelegd, onderscheidenlyk, aangeweezen wordt.

De arbeid der Diakenen zal klaarder begreepen worden, als wy wat byzonderer zullen hebben getoond, op welk eene wyze, de Diaconie haare voornaamste inkomsten bekomt, en met welk eene voorzorg, zy dezelven, ten meesten nutte der behoeftigen, wederom uitreikt.

Orde op het collecteeren in de Kerken.

De Diaconie bezit eenige Huizen en Obligatien, van welken zy huuren en intresten trekt; doch onder haare voornaamste inkomsten, zyn, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, de Collecten in de Kerken en by de huizen. 't Is te vermoeden, dat zy, na haare tweede opregting, in 't jaar 1578, tot het doen deezer Collecten, even als andere Godshuizen, verlof zal gekreegen hebben van Burgemeesteren; hoewel my daarvan geen blyk is voorgekomen. In alle de elf Gereformeerde Kerken, wordt, door Diakenen, onder de preeke, *gecollecteerd*, in zwart lakensche zakjes, waaraan een klein koperen schelletje hangt, en die, aan 't einde van een' langen stok, vastgemaakt zyn. Doch in de Oude en Nieuwe Kerken, collecteeren Diakenen niet, dan des Zondags 's avonds, en in de Gasthuis-Kerke, alleen onder de Voormiddags-preeke. In de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, collecteeren zeven

ven Diakenen, by beurten, in de eerste Kerk-
twee, en in de andere, drie te gelyk. In bestier.
de Nieuwe Kerke en Nieuwe-zyds-Kapel, doen zeven andere Diakenen de Collecte, insgelyks by beurten, in de laatste twee, en in de eerste, drie te gelyk. Doch de Broeder, die, des Zondags 's avonds, voor 't eerste Avondmaal, uit de Nieuwe Kerke gaat, is ontslaagen van by dat Avondmaal dienst te doen. De Broeder, die, 's Woensdags voor 't eerste Avondmaal, in de Nieuwe Kerke ingekomen is, moet, Saturdags 's avonds, en 's Zondags voor- en na den middag, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, collecteeren, en 's Saturdags 's avonds, 't brood tot het Avondmaal snyden: ook by de Avondmaalhoudinge dienen; doch hy is, des Zondags 's avonds, vry. De drie Broeders, die anderszins niet collecteeren zouden, moeten, ter deezer gelegenheid, des Saturdags 's avonds, in de Nieuwe Kerke, collecteeren en broodsnyden: aldaar des Zondags by 't Avondmaal dienen, en ook des avonds collecteeren. In de Wester Kerke, collecteeren zeven andere Broeders, insgelyks, drie tevens, en by beurten. Zeven anderen collecteeren, by beurten, in de Zuider-, en in de Ooster-Kerke, twee in ieder Kerke. De Broeder, die, by het tweede Avondmaal, in de Zuider-Kerke inkomt, is ontslaagen van daar by te dienen; wordende den dienst, by het eerste Avondmaal, door den Broeder, die op hem; en den dienst by het tweede Avondmaal, door den Broeder, die op deezen volgt, waarge-

Kerk-bestier. nomen. De Broeder, die, des Zondags van het eerste Avondmaal, uit de Ooster-Kerke uitgaat, dient, in die zelfde Kerke, by het tweede Avondmaal aldaar. Drie andere Broeders neemen, twee tevens, de Collecte in de Gasthuis-Kerke waar; doch deeze zelfden moeten ook, in de weekbeurten; in de tweede Voorbereiding, des Saturdags 's avonds, en by het tweede Avondmaal, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, collecteeren; op welken laatstgemelden tyd, de twee Diakenen, die, anders, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, zouden hebben moeten collecteeren, de Collecte in de Gasthuis-Kerke waarneemen. In de Amstel-Kerke, wordt, door drie andere Broeders, by beurten, twee tevens, gecollecteerd. De laatst ingekomen Broeder neemt, nevens den laatst ingekomen Broeder uit de Wester Kerke, de Donderdags-avonds-Collecte, in de Amstel-Kerke, waar; ten ware aldaar maar één Diaken vereischt werdt: in welk geval, de Broeder uit de Wester-Kerke ontslaagen is. Eindelyk, collecteeren de agt overige Diakenen, by beurten, drie te gelyk, in de Noorder-, en twee te gelyk, in de Eilands-Kerke. Doch de Broeder, die, op het eerste Avondmaal, uit de Eilands-Kerke uitgaat, is verpligt, op het tweede Avondmaal, in dezelfde Kerke, te dienen. Men begint, gemeenlyk, een uur na 't aanvangen van den Predikdienst; doch op Avondmaalstyden, terstond na 't afleezen van den Tekst, te collecteeren. By het trouwen in de Kerken, op ongewoone tyden, wordt ook, door twee

Diakenen, gecollecteerd. De gecollecteerde penningen worden, terstond na dat de Kerk uitgegaan is, door de Collectanten, gesorteerd, en in lederen zakken geslooten, die zy, door eenen Diaconie-Weesjongen, naar hunne huizen laaten draagen; doch van welken de sleutels, in de Kamer der Diakenen, blyven. 's Dingsdags na de Collecte, des namiddags, worden de geslooten zakken, in de Telkamer, zynde de groote Uitdeelkamer, en de Bossen, in welken, de Collecte by de huizen geschiedt, om de vier weeken, in de Vergadering der Diakenen gebragt; van waar zy, na 't leezen der Notulen, ook naar de Telkamer gebragt worden. De penningen, in de Kerken gecollecteerd, worden, door eenige Broeders, onder de negen Presidenten, geteld. Dit tellen geschiedt, door alle de Diakenen, by beurten. Onder ieder der zeven eerst dienende Presidenten, tellen vyf Broeders: en onder de twee laatsten, samen zeven. Doch de Broeders Bosseerders tellen zelven, insgelyks by beurten, 't gene zy gecollecteerd hebben. In de Telkamer, wordt, behalve de Broeders Tellers, niemant dan den Scriba en Seconde-Scriba toegelaaten. De ongangbaare specien worden, alle zes weeken, door de Broeders-Tellers, verwisseld. De getelde penningen, door eenen der Broederen geboekt zynde, worden, nevens een *Vide* of Lyst der specie, door de Tellers getekend, in Kistjes, aan 't huis van den President gebragt, en, terstond na dat hy afgegaan is,

Kerk-bestier.

En op het tellen der penningen, aldaar gecollecteerd.

KERK-BESTIER.

aan zynen opvolger, verantwoord. De Scriba bekomt Dubbelden van deeze *Viden*, omze te konnen boeken.

Orde op het bosseeren, of collecteeren met de Bosse by de huizen.

De Collecte by de huizen geschiedt, om de vier weeken, des Donderdags 's morgens. Hiertoe zyn vyf en twintig Diakenen aangesteld, die, verzeld van twee Diaconie-Weesjongens, om van hunne aankomst, vooraf, aan elke wooning, kennis te geeven, elk eene Wyk der Stad, welke, ten deezen einde, in vyf en twintig Bosseerwyken verdeeld is, rondgaan, en doorkruissen, en met de Bos collecteeren aan de huizen van Gereformeerde Ledemaaten, en van zulke anderen, die gaarne hunne Liefdegaaven aan de Diaconie willen mededeelen, ten welken einde, zy, even als de Gereformeerde *Ledemaaten*, eene L, aan ééne der posten hunner wooningen, laaten stellen door de Diaconie-Weesjongens, die, hiertoe, jaarlyks, kort na den gewoonlyken verhuistyd in May, de Stad doorgaan. 't Gebosseerde geld wordt, onder de Presidenten, 's Dingsdags daaraan, geteld: en 't beloop der gebosseerde penningen, gewoonlyk, door den Sub-Scriba, te boek gesteld.

Wyze, op welke de Diaconie zorgt voor de onderSteuning der behoeftige Ledemaaten.

Dus, kortelyk, hebbende aangeweezen, op wat wyze, de Diaconie een voornaam gedeelte haarer inkomsten, in de Kerken en by de huizen, collecteert, gaan wy nu over, om te doen zien, hoedanig de behoeften der Ledemaaten, door haar, vervuld worden.

Om onderzoek te doen op de behoeften, en dezelven in orde te vervullen, heeft de

Broe-

Broederſchap, al voor veele jaaren, *tweederlei* verdeeling gemaakt van de Stad, eene in *vier* deelen, van welken een deel de gantſche Oude Zyde vervat; zynde de gantſche Nieuwe Zyde, in drie deelen, bekend by N°. 1, 2, en 3, onderſcheiden: en eene in *vyftien* deelen, naar 't getal der vyftien Bezoekboekjes, getekend van A. tot P. ingeſlooten, waarin de behoeftigen, in ieder deel of wyk woonagtig, opgeſchreeven zyn. Van de eerſte deezer twee verdeelingen wordt gebruik gemaakt, in de waarneeming der *Weekelykſche Commiſſien*, gelyk dezelven genoemd worden, in deezer voege: onder ieder der negen Preſidenten, zyn, tot deeze Commiſſien, vier paar Broeders geſteld, een paar voor de Oude Zyde, en een paar voor ieder der drie deelen van de Nieuwe Zyde. De jongſte in de Commiſſie uit ieder paar neemt dezelfde Commiſſie, nog eens zes weeken, waar, onder den onmiddelyk volgenden Praeſes: en de oudſten in de Commisſie onder Praeſes een, dienen, op gelyke wyze, als jongſten, onder Praeſes negen; zo dat ieder paar Diakenen, in deeze Weekelykſche Commiſſie, twaalf weeken dient, de Broeders, die onder Praeſes een en Praeſes negen dienen, uitgenomen, die maar tien weeken in de Weekelykſche Commiſſie zyn. Een behoeftige, onderhoud begeerende, vervoegt zig, van twee eerlyke getuigen, Ledemaaten der Kerke, verzeld, des Donderdags, na den middag, met eene Atteſtatie of getuigſchrift wegens zyn Lidmaatſchap, die door den Kerkenraad ver-

Kerkbestier. *Weekelykſche Commiſſie.*

KERK-BESTIER. leend wordt, voor de Kamer der Diakenen, alwaar de twee Broeders-Examinateurs der Attestatien, ten twee uuren, byeenkomen, om op de partyen, die zig aangeeven; derzelver Attestatien en getuigen, naauwkeurig onderzoek te doen. Zo zy de aangeeving eerlyk en alles in orde bevinden, schryft de oudste der twee Broederen de naamen, ouderdom en woonplaats der partyen; de naamen en ouderdom van derzelver kinderen, en de naamen der getuigen, op de Attestatien: al het welke de jongste Broeder, op het Attestatieboek, aantekent. Men zegt, vervolgens, den partyen aan, dat zy, den volgenden Vrydag of Saturdag 't bezoek van twee Broederen te wagten hebben. De Broeders-Examinateurs der Attestatien wagten, ten zelfden Donderdage, ook de gewoonlyke bezendingen uit den Kerkenraad af; welken dienen, of om iet aan Broederen-Diakenen bekend te maaken, of om de eene of de andere party, welker Attestatie niet volkomen is, 't zy dezelve, niet lang genoeg, Lidmaat geweest, of hier, niet lang genoeg, voor Lidmaat erkend zy; van wege den Kerkenraad, ter bekominge van onderstand, gunstiglyk, voor te draagen: welk laatste geschiedt, door den Predikant en Ouderling van de wyk, daar de behoeftige party woonagtig is. Van 't geene den Broederen, uit naame van den Kerkenraad, bekend gemaakt wordt; geeven zy, terstond, met een *Vide* of briefje, kennis aan den Praeses, die de *Vide* aan den Scriba behandigt, door wien dezelve genotuleerd,

en,

en, ten volgenden Dingsdage, in de volle Kerk-Vergadering, voorgelezen wordt. In deeze zelfde Vergadering, doen de Broeders-Examinateurs der Atteſtatien, mondeling, verſlag van de verzoeken om onderſtand op onvolledige Atteſtatien, hun, 's Donderdags te vooren, van wege den Kerkenraad, gedaan. De Vergadering beſluit daarop, tot het aanneemen of afwyzen dier Atteſtatien. In 't eerſte geval, wordenze door den jongſte Atteſtatie-Broeder geboekt, en de Predikant en Ouderling, die 't verzoek gedaan hebben, verſtrekken, in dit geval, tot getuigen; waarna de Atteſtatien worden ter hand geſteld aan de Broeders, die in de weekelykſche Commisſie zyn, elk paar in zyn Quartier: welke Broeders de party, op den gewoonlyken tyd, gaan bezoeken; de verantwoording van dit bezoek, en hunne *Concluſie* of beſluit tot onderſtand, op den rug der Atteſtatie, ſchryven, en zulks, den volgenden Dingsdag, der Vergaderinge voorleezen. De partyen, die dan worden aangenomen, genieten onderſtand om de vier weeken, tot dat hunne Atteſtatie volledig is; waarna zy, verderen onderſtand behoevende, den gewoonlyken weg moeten inſlaan. Van ouds, ſchynt de Diaconie onderſtand verleend te hebben aan alle Lidmaaten; doch in 't jaar 1625, werdt, voor 't eerſt, vaſtgeſteld, dat iemant ten minſte zes maanden Lidmaat geweeſt moeſt zyn, eer hy onderſtand trekken kon van de Diaconie. Deeze tyd werdt, om den grooten toevloed der armen, in 't jaar

Kerk-bestier.

KERK-BESTIER. jaar 1647, op een; in 't jaar 1651, op twee, en in 't jaar 1701, met kennis van Burgemeesteren, op vier jaaren verlengd. Doch in 't jaar 1759, is, by den Kerkenraad en Diakenen, goedgevonden, te vorderen, dat behoeftigen, die buiten de Vryheid deezer Stad, doch binnen de Vereenigde Provincien en Generaliteits Landen, Lidmaat geworden waren, bewyzen moesten, ten minste vyf jaaren; en zo zy, buiten deeze Landen, belydenis gedaan hadden, ten minste zes jaaren, Lidmaat geweest te zyn: aan welk besluit, welk, insgelyks, door Burgemeesteren, goedgekeurd is, men zig sedert gehouden heeft. In 't jaar 1653, was, reeds, by Burgemeesteren, verstaan, dat, van twee gehuwden, de langstleevende, geen Lidmaat zynde, midsgaders de Kinderen, welker ouders geen jaar Lidmaat geweest waren, door de Aalmoessteniers, zouden onderhouden worden. Doch wanneer man of vrouw een jaar Lidmaat geweest waren, zou het onderhoud van beide, en van de kinderen, indien de Lidmaat de langstleevende geweest ware, komen ten laste van de Diaconie.

Daadelyke Commissie op Attestatie. De Broeders, die in de weekelyke Commissie zyn, doen, ieder paar in zyne wyk, naar de vier wyken, waarin de Stad verdeeld is, onderzoek op de aangegeven' partyen, en belasten dezelven, zo alles wel gevonden wordt, binnen zes weeken, de vereischte bescheiden Burger-cedul, Trouw-cedul, Doop-cedul, Dood-cedul van overleeden man of vrouw; of zo de man vaart, de bescheiden van de reis, Transporten en Maand-

ce-

cedulen, om welken, zonder kosten, te bekomen, hun Vrybriefjes gegeven worden, ter Kamer te bezorgen. Voorts, worden zy, tegen den eerstvolgenden Donderdag, bescheiden voor de Kamer, alwaar zy, zes weeken lang, om de veertien dagen, bedeeling genieten, in gevolge der gemelde *daadelyke Commissie op Attestatie*, gelyk zy genoemd wordt. Midlerwyl, schryven de Broeders, die in de Commissie geweest zyn, op de Attestatie, en 's Dingsdags daarna, op den rand van het Attestatieboek, *Eerlyk werk meriteert vaste bediening*. De zes weeken verloopen zynde, schryft de oudste Broeder, die dan uit de Commissie gegaan is, *Hoofden van Commissie tot vaste Bediening*: waarop de partyen andermaal bezogt worden, door den Broeder, die in de Commissie gebleeven, en door den Broeder, die, op nieuws, in dezelve gekomen is: en 't gebeurt, nu en dan, dat men, in deezen tusschentyd, zo veel nadere kennis gekreegen heeft van den staat en 't gedrag dier partyen, dat dezelven, geheellyk, worden afgeweezen. Schoon de Diaconie niet gewoon is, na 't eerste onderzoek, terstond, vaste bediening toe te staan; geschiedt zulks egter, nu en dan, omtrent Persoonen, die, in overvloed of aanzien geleefd hebbende, buiten hunne schuld, tot behoefte vervallen zyn. In zulke gelegenheden, wordt het getuigenis van een Predikant, Ouderling, of Diaken, voor eene daadelyke Commissie, aangenomen, en het afgaan van een Hoofd van Commissie tot vaste Bediening toegestaan.

Kerk. Bestier.

In

KERK-BESTIER. *Commissie tot Vaste Bediening.*

In het doen van de Commissie tot vaste bedieninge, onderzoeken de Broeders alles ten naauwkeurigste, en tekenen zulks aan op de Hoofden der Commissie: waaruit zy eene volledige verantwoording opmaaken, die zy, in de daartoe geschikte Quohieren, in 't net schryven, en, ten volgenden Dingsdage, in de Vergaderinge, voorleezen. De Vergadering keurt het besluit der Broederen in de Commissie goed, of maakt 'er eenige verandering in: waarnaar de bedeeling geschiedt. Wegens het onderzoek van den staat en omstandigheden der behoeftigen, zullen wy, beneden, in het beschryven van de behandeling der Bezoekboekjes, byzonderer berigt geeven. De vaste Bediening wordt, driezins, naar de nooden zyn, toegestaan, of des Winters en des Zomers evenveel; of des Winters, volgens de wetten der Diaconie, en des Zomers met vermindering; of, eindelyk, des Winters volgens de wetten, en des Zomers niets. By deeze wetten, wordt, in de veertien dagen, aan man en vrouw, met twee kinderen tot last; of aan partyen van vyf en twintig tot vier en dertig jaaren oud, een' gulden; van zes en dertig tot vyftig jaaren, een gulden tien stuivers; van een en vyftig tot zeventig jaaren, twee guldens; en van een en zeventig jaaren en daarboven, twee guldens tien stuivers toegelegd. Men kan egter ligtelyk bevroeden, dat men zig, in den tegenwoordigen tyd, daar aan niet stiptelyk houden kan. Nogtans, wordt dee-

deeze bediening niet merkelyk verhoogd, ten ware de partyen, met ongeneeslyke Ligchaamskwaalen, bezogt waren, en niets winnen konden: 't welk, by de verantwoording, moet worden gemeld. Ook wordt, aan huishoudingen, met veele kinderen belast, vyf stuivers in de veertien dagen, voor ieder kind boven het bepaalde tweetal, toegestaan, mids rekenende de kinderen, die geld winnen, twee voor een. Getrouwde partyen, van welken de man een ambagt doet, 't zy timmeren, metselen, turf- of koorendraagen; en Vrouwen, Weduwen of Dogters, die des Zomers uit werken, of uit naaijen gaan, genieten geen' onderstand dan des Winters, dat is, van den eersten November tot den eersten May. Voor ieder volwassene, waaronder kinderen van twaalf jaaren en daar boven begreepen zyn, wordt een brood in de veertien dagen gegeven; aan man of vrouw, met een kind boven de agt jaaren, twee brooden; aan twee kinderen van agt tot twaalf jaaren, een brood; en aan persoonen, die meer dan vyf en zestig jaaren oud zyn, in de plaats van Roggen-, Tarwenbrood. Het verkoopen en koopen, inruilen of beleenen van het brood, is, by eene Keure van den zes en twintigsten January des jaars 1695, strengelyk, verbooden (w). De broodloodjes zyn, dikwils, in meer dan één opzigt, veranderd, om het naarmaaken te voorkomen. Op de tegenwoordigen, is, aan de éénе zyde, eene tafel,

Kerkbestier.

(w) Keurb. R. f. 43 verso.

KERK-BESTIER. fel, waarop twee brooden leggen, gemerkt met de letters D I A, het merk der Diaconie, afgebeeld. Om den rand staat GEREFORMEERD DIACONIE - BROOD. De andere zyde draagt het beeld der *Behoeftigheid.* Om den rand leest men VERGENOEGD EN DANKBAAR. Op deeze Loodjes, konnen de behoeftigen, terstond, het brood, in de Bakkery der Diaconie, op het Blaauw erf, agter de Nieuwe Kerke, gaan haalen. Aan burgers, op 's Vaders Burger-cedul, wordt geene bediening toegestaan, voor dat die Burger-cedul overgetekend is; waartoe de Broeders in Commissie, en ook de Broeders der Bezoekboekjes een' noodpenning van dertig stuivers geeven mogen. Zo de man of vrouw geen Lidmaat is, schoon Gereformeerd, moet zulks, met de Doopcedule, beweezen, of reden gegeven worden, waarom men geene Doopcedule bekomen kan. Zo de vrouw Luthersch is, geniet zy geen' onderstand, zo zy niet, met een handschrift van den Groot-Boekhouder der Luthersche Diaconie, bewyze, dat zy aldaar niet ondersteund wordt. Doch de man Luthersch zynde, wordt de huishouding niet ondersteund, al is de vrouw Gereformeerd: alles volgens eene herhaalde orde van Burgemeesteren, en eene overeenkomst tusschen de twee Diaconien van den jaare 1759. De Vergadering staat ook, na voorgaand onderzoek en verantwoording, somtyds, met naame aan vrouwspersoonen, agt guldens toe, voor drie maanden huur: ook

ook-wel plokjes van twintig guldens, om eenige neering te beginnen; of om zig te redden; of om daar mede de Diaconie te bedanken. Doch de behoeftigen konnen, zulk een plokje genooten hebbende, in een jaar en zes weeken, volgens de wet der Diaconie, geenerlei nieuwen onderstand bekomen. Kerk-bestier.

De gewoonlyke uitdeelingen geschieden, des Donderdags voor den middag, in twee Vertrekken, hiertoe geschikt, in de Nieuwe Kerke. De behoeftigen vergaderen, voor dezelven, in het gewezen Kruis-Choor, welk, door verscheiden' gangen, met hekken van elkanderen afgezonderd, en in elkanderen loopende, zulks verdeeld is, dat de behoeftigen elkanderen niet verdringen. De partyen, die *consent* hebben, om zig de bediening, door aangestelde Kamerloopsters, te laaten t'huisbrengen, worden de eersten geholpen, in beide de Uitdeelkamers. Daarna, worden de andere partyen, na dat zy hunne Bedieningbriefjes aan eenen der Suppoosten hebben overgegeven, by vyftigen tevens, ingelaaten: de eerste zeshonderd nommers, in de groote, en de overigen, in de kleine Uitdeelkamer. De Praeses, in de eene en de andere Kamer, zig voorzien hebbende van een' vierkante bak, in vakken verdeeld, in welken, drieguldens, daalders, guldens, pakjes van tien en vyf stuivers, en de broodloodjes gelegd zyn; heeft de Bedieningbriefjes in de éene hand; roept de partyen, by naame, op, en de *folio*, die zy in 't Groot-Boek hebben, terwyl hy, met de an-

Tyd, plaats en wyze der gewoone weekelyksche uitdeelingen.

KRANKBEZTIER. andere, de bediening grypt, ophoemt, en voor elke party op een houten bordje legt. Ondertusschen, stelt de Groot-Boekhouder, in de groote, en de Seconde-Boekhouder, in de kleine Uitdeelkamer, dezelve te boek. Een ander Broeder, wien 't zyn Kamerdag is, boekt de bedieningen, in de zogenaamde *klad*, onder elkanderen: waaruit daarna de nette som der Uitdeelinge wordt opgemaakt. Alles geschiedt, in zulk eene orde en met zo veel vaardigheid, dat het der beschouwinge dubbel waardig is.

Extra waarin het bestaa? Behalve de vaste Bediening, wordt, nu en dan, aan de meest benoodigden, eenig *extra*, door de Broeders, toegestaan: 't welk egter niet meer dan drie guldens beloopen mag, zonder dat 'er de groote Vergadering in bewilligd heeft. Het verzoek om een *extra*, boven de drie guldens, moet, eer het geschiede, in de *Extraboeken*, geschreeven, en deezen, by tyds, op des Scribas Lessenaar, gelegd worden. Voorts, moet het ook, in de Bezoekboekjes en Commissieboeken, aangetekend zyn. Binnen de zes weeken, mag geen tweede *extra* toegestaan, of aan de groote Vergadering verzogt worden. Het *Extra* bestaat, of in Noodpenningen, of in Wollen en Linnen-kleeding, Beddengoed, Dekens, Lakens, Kousen, Schoenen, Muilen, Breukbanden, Bybels en Doodkisten. Alle deeze noodwendigheden zyn, zo wel als de brooden, op een prys gesteld, volgens welken, dezelven, door den Groot-Boekhouder, op de rekening van elke party, worden geboekt: op dat men, ten allen tyde, zou konnen zien,

wat

wat elk genooten heeft: 't welk, onder anderen, van dienst is, wanneer een behoeftige, tot beter' staat gekomen, het genootene aan de Diaconie zou willen vergoeden; gelyk, nu en dan, gebeurt. De bovenkleeding voor mannen, jongens en kinderen, die de Diaconie geeft, is ros karsaai: de geschiktsten krygen gekleurde of zwarte Sergie: de onderkleeding is blaauw karsaai. De bovenkleeding van vrouwen en meisjes is zwarte of gekleurde Westersche kroonras, tot Jakken; en gestreepte Leidsche baai, tot Schorten. Doch aan de geschiktsten worden Sergie-Jakken en Schorten gegeven. De gemeene onderkleederen zyn roode Duffelsche Onderrokken, en blaauwe of roode karsaaijen Borstrokken. Het verkoopen en koopen, inruilen, of beleenen van deeze kleederen en van het Linnengoed, al het welke, met de Letters D I A, tusschen twee sterren, in een' kring, is getekend, is by eene Keure van den vyf en twintigsten January des jaars 1752, scherpelyk, verbooden (x). De *noodpenningen*, die *extra* worden toegestaan, moeten altoos tien stuivers minder zyn, dan de gewoonlyke bediening. Zy worden, des Donderdags, door den Scriba of Subscriba, gegeven, nadat zy, 's Dingsdags te vooren, in 't *Noodpenning-boek*, ingeschreeven zyn. De Kousen en 't Linnengoed worden geassigneerd op de Zusteren Diaconessen, in 't Diaconie-Weeshuis. De oude Jakken en Schor-

Kerkbestuur. Noodpenningen.

(x) Vervolg der Handv. *bl.* 12.

KERK-BESTIER.

Schorten, Bedden, nieuwe en oude Dekens; Kraamkinderen-goed, als luijers, dekens en pislappen, en doodkisten met derzelver toebehooren, worden, op de Broederen van de Loots, en halve scheepsuitrustingen voor besteedelingen, of voor kinderen van zulken, die onderstand genieten van de Diaconie, op de Kleêrkamer in 't Diaconie-Weeshuis geasfigneerd. Oude Bedlakens worden, 's Donderdags, door den Scriba, uitgereikt, na dat zy, 's Dingsdags te vooren, in 't *Oude-Lakenboekje*, ingeschreeven zyn. Voor ongemakken, worden één, en voor eene aanstaande kraam, twee oude Lakens toegestaan. Wollen kleederen, Ryglyven, Schootsvellen en Linnen pakjes worden geasfigneerd op den Kleêrmaaker; en Schoenen en Muilen op den Schoenmaaker, in 't Diaconie-Weeshuis: Hoeden op den Binnenvader, en Breukbanden op den Chirurgyn, in 't zelfde Huis. Kuipers-, Glazenmaakers-, Metselaars- en Huis- en Scheepstimmermans gereedschap, wordt geasfigneerd op den Broeder-Ambagtsboekhouder, en Schoenmaakers-gereedschap, op den Schoenmaaker in 't Diaconie-Weeshuis: doch daar wordt geenerlei gereedschap toegestaan, dan na dat het eerst aan de Dingsdagsche Vergadering is voorgesteld. De Bybels, die extra worden toegestaan, zyn Huis-bybels, Zakbybels, of Quarto-Bybels, en worden, onderscheidenlyk, des Donderdags, in de Kamer, op den Scriba geasfigneerd. Alle behoeftigen zyn verpligt, hunne bediening,

in

in persoon, te komen haalen. Doch om zeer gewigtige redenen, gelyk ziekte, last van kinderen en diergelyken, wordt, somtyds, *consent* of verlof verleend, dat hun de onderstand, door zekere bedienden der Diaconie, *Kamerloopsters* genaamd, worde t'huis gebragt. Voor 't overige, moeten de Broeders in de Commissie zig schikken naar de orde, omtrent de Bezoekboekjes beraamd, van welke wy, beneden, handelen zullen. Kerkbestier.

De Broeders in de Commissie besluiten ook tot inneeming van kinderen in 't Diaconie-Weeshuis, en van persoonen in 't Diaconie-Oude-Vrouwen en Mannen-huis en in 't Corvers-Hof, van al 't welke, wy, in de beschryving dier Godshuizen, byzonderlyk, handelen zullen. Doch hier komt te pas, nog kortelyk stil te staan, op het besteeden van mannen, vrouwen of kinderen, waartoe, by deeze Broeders, insgelyks, beslooten wordt, na dat zy de Attestatien en andere bescheiden in orde bevonden, en van de eerlykheid der partyen het vereischte berigt bekomen hebben. De boedels van zulke partyen, worden, vervolgens, door de Broeders in de Commissie, geinventariseerd, en 't gene niet tot derzelver lyf behoort gewaardeerd. Zo dezelven meer bedraagen dan de schulden, wordenze aanvaard; anders, afgeweezen. De Diaconien in 't gemeen zyn, reeds in 't jaar 1680, door 's Lands Staaten, geoctrojeerd geworden, om de boedels, aan dezelven vervallende, te mogen aanvaarden, zonder verder, dan Besteedelingen.

Kerkzaaken. voor 't beloop derzelven, in de voldoeninge der schulden, gehouden te zyn, mids zy de Boedels, ten overstaan van Schepenen, doen inventariseeren. Doch Burgemeesteren hebben de Diaconie deezer Stad, daar 't Schepenen niet zou te vergen zyn, dit inventariseeren by te wooneen, bevoegd verklaard, om de inventarisatie te doen, zonder 'er Schepenen over te moeijen. Men onderzoekt, wyders, of de partyen ook erfenissen te wagten hebben, en houdt 'er aantekening van. Vervolgens, worden de mannen, door de Broeders-Diakenen, en de vrouwen, door de Zusters-Diaconessen, besteed. Ten opzigte van de kinderen, die besteed moeten worden, om dat de Moeder dood, en de Vader op de vaart, of afwezig is, moet de Broeder, die de besteeding gedaan heeft, by 't Comptoir, voor welk de Vader vaart, ten behoeve der Diaconie, een' Schuldbrief van twee maanden gaadje in 't jaar tragten te verkrygen, en, in de verantwoording zyner Commissie, aantekenen, of dezelve verleend zy, of zal worden; te gelyk daarvan kennis geevende aan de Broeders, gecommitteerd tot de zaaken van Oost- en Westindie. Zy moeten ook verantwoorden, of deeze Kinderen een of meer Broeders, onder of boven de negentien jaaren, naar Oost- of Westindie hebben, en zulks, insgelyks, aan de gemelde Gecommitteerden opgeeven. Alle de besteedde kinderen worden aan de Broeders van het Weesboek, en die, onder dezelven, op een ambagt

bagt gaan, ook aan de Broeders van het Ambagtsboek opgegeven. Voorts, worden alle de besteedde partyen in 't generaal Quohier gebragt, en door de Broeders van de Bezoekboekjes, onder welken zy behooren, in de gemelde Boekjes, overgetekend: waarna deeze Broeders, in de groote jaarlyksche bezoeking, ook naar derzelver staat en gedrag onderzoek doen: 't welk, ten opzigte van de besteedde kinderen, en van zulken, die 't regt tot de Diaconie behouden, duurt, tot dat zy vyf en twintig jaaren bereikt hebben. Kerk-bestier.

De Broeders, die, de laatst voorgegaane zes weeken, in Commissie geweest, en uit dezelve uitgegaan zyn, zyn verpligt, de volgende zes weeken, de Hoofden van Commissie voor 't zelfde Quartier der Stad, waarover hunne Commissie zig gestrekt heeft, in 't Commissieboek te schryven: 't welk, des Donderdags voor twaalf uuren; doch op de Bosseardagen, voor een uur, geschieden moet, zynde wel uitdrukkelyk vastgesteld, dat de Subscriba, 's Dingsdags, geene Hoofdenboeken afgeeven zal, om dien avond hoofden te schryven. Tot vaste bedieninge, mogen geene hoofden geschreeven worden, dan voor partyen, die, agt dagen te vooren, voor de derdemaal, op Attestatien genooten hebben. Men mag geene hoofden, 't zy om iemant in de Godshuizen te plaatsen, of te besteeden, of iemant het regt der Diaconie toe te staan, of *een plokje van twintig guldens*, gelyk het genoemd wordt, om Orde op het schryven der Hoofden van Commissie.

Kerk-bestier.

daarmede te bedanken, dan na dat de Lidmaats-Atteſtatien en andere beſcheiden in orde bevonden, en de eerſten, met een *Vide* of dubbeld van het hoofd, des Donderdags te vooren, aan den Groot-Boekhouder bezorgd zyn. Die een hoofd van Commiſſie verzoekt, midsgaders, die begeert, dat zyn getuigenis, of dat van eenen anderen Broeder, voor eene daadelyke Commisſie, by de groote Vergadering, worde aangenomen, moet het zelf ſchryven. Doch wanneer de Broeders van de Atteſtatie-Kamer een hoofd verkrygen, tot een plokje van twintig guldens, moet het, door de Broeders, die in 't Hoofden-ſchryven zyn, geſchreeven worden. Van zulke hoofden krygt de Groot-Boekhouder geen *Vide*: ook niet van de hoofden tot vaſte Bedieninge, of tot agt guldens voor drie maanden huur: wordende van deeze allen, alleenlyk, de Atteſtatien overhandigd. De hoofden tot beſteeding, of tot het regt der Diaconie, of tot verhooging van bedieninge alleen, worden in het Commiſſie-Hoofden-boek, *in blanco*, geſchreeven.

Behandeling der Bezoekboekjes.

Wy komen nu tot de behandeling der Bezoekboekjes, die *vyftien* in getal, en van A tot P ingeſlooten gemerkt zyn. Ieder deezer Boekjes vervat eene wyk, zynde de Stad, ten deezen aanzien, in vyftien wyken verdeeld. De vier Quartieren, in welken de Stad, ten aanzien der weekelyke Commisſie, verdeeld is, zyn ook, zo na doenlyk, in de byzondere Bezoekboekjes begreepen.

Het

Het Quartier der Oude Zyde is vervat in de Boekjes A. B. en C. Doch het laatste behelst ook een gedeelte van 't eerste Quartier der nieuwe zyde, welk, voorts, in de Boekjes D. E. F. en O, begreepen is. Het tweede Quartier der Nieuwe Zyde is vervat in de Boekjes G. H. I. en in een gedeelte van het Boekje K., begrypende het overige gedeelte van dit Boekje, en de Boekjes L. M. N. en P. het derde Quartier der Nieuwe Zyde. Ten dienste der Broederen Diakenen, is een Register gedrukt, vervattende de naamen van alle de Graften, Straaten en Steegen der Stad, naar orde van 't A. B. C., voor welke naamen, de Letters der Boekjes staan, waarin dezelven gevonden worden. Kerk-bestier.

Eens 's jaars, geschiedt 'er, volgens deeze Boekjes, eene algemeene bezoeking van allen, die, door de Diaconie, ondersteund worden; waartoe dertig Broeders, twee tot ieder Boekje, aangesteld zyn. De Boekjes zyn, van buiten, beschreeven, met de Letter, 't jaartal, 't Quartier en de naamen en hoedanigheid der twee Broederen, die, volgens ieder Boekje, de bezoeking doen. De Letter en 't jaartal worden, gemakshalve, ook gesteld onder en boven aan ieder blad, welk ook *gefolieerd* is. Voor in 't boekje, is een Register, naar orde van 't A. B. C., van alle de naamen der behoeftigen, die in het zelve gebragt zyn. Op de linker zyde van ieder blad, staat de woonplaats, de naam, hoedanigheid en bediening der byzondere partyen, en deeze omschry- Jaarlyksche bezoeking.

 ving

KERKBESTUUR. ving wordt een *Hoofd* genaamd. Op de regter zyde, wordt eene nadere omschryving van den staat en omstandigheden der partyen gesteld, met aanwyzing van de bewyzen, voor 't een en 't ander: 't welk *Verantwoording* genaamd wordt. In de *Hoofden*, stelt men de hoedanigheid der partyen, 't zy Weduwenaar, Weduwe, Jongman of bedaagde Dogter: 't welk met het Groot- of Weesboek overeenkomen moet. 't Getal van besteedde Lidmaats-kinderen, en derzelver naamen en ouderdom, volgens de Doopcedulen, worden, onder de naamen der Ouderen, die in 't hoofd staan, gesteld. By alle partyen, wordt de Letter en *folium* van 't Groot-boek, en by de nieuwen, ook de Letter en *folium* van 't Boekje of Commissieboek, waaruit dezelven gekomen zyn, op den rand der Hoofden, gesteld: voorts, de bediening en 't brood, met byvoeging, of zy, voor 's Winters alleen, of met vermindering voor den Zomer, of voor 's Winters en 's Zomers evenveel, toegestaan zyn. De verandering der Bedieninge wordt ook, onder de voorige, met byvoeging der woorden, *nu en voortaan*, aangetekend: gelyk ook het *consent* of verlof om de bediening te laaten haalen, en de byzondere en *extra* onderstand, en onder anderen het toestaan van *Bedden* en *Bybels*, met byvoeging van 't jaar, waarin zulks geschied is. By de Besteedelingen, die tot het Weesboek behooren, wordt het Kostgeld, en de tyd, wanneer 't ingaat, gemeld, te gelyk met de

Hoofden der Bezoekboekjes.

de Letter en *folium* van 't Weesboek.

De *Verantwoordingen*, die, zo wel in de weekelyksche Commissie, als in de Bezoekboekjes geschieden, vervatten niet alleen de hoedanigheid van elke partye, maar ook, zo zy Weduwenaars of Weduwen zyn, waar en wanneer de overleedenen zyn gestorven, of begraaven. Van verlaatene mannen of vrouwen, wordt verantwoord, waar en wanneer zy getrouwd; hoe lang zy verlaaten geweest zyn, en of zy iets van den verlaater of verlaatster verneemen, of genieten. Van eene Weduwe en verlaaten Vrouw, wordt ook verantwoord, wat de man gedaan heeft: en van alle partyen, de geboorteplaats, ouderdom, hoe lang zy hier gewoond hebben, of zy burger zyn, en zo ja, wanneer geworden, ook voor alle dingen, hoe lang zy Lidmaat geweest zyn. Zo man en vrouw, van welken de een tot eene andere gezindheid behoort, behoudenis van bedieling verzoeken, wordt zulks niet toegestaan, ten zy blyke, wat de huishouding aldaar geniet. Voorts, wordt verantwoord, waar iemant zig mede geneere; wat hy winne, en indien niets, wat hiervan de reden zy. Nog, of hy of Meester of Knegt zy; en zo 't laatste, by wien hy werke; of hy tot een Gilde behoore, 't welk, ten opzigte van knegts, alleen omtrent de Scheepstimmerluiden plaats hebben kan; of hy ook iets van zyn Gilde geniete; en zo neen; waarom niet? De Broeders der Bezoekboekjes zyn verpligt, jaarlyks, in September, eene lyst

Kerkbestier. Verantwoordingen.

KERK-BESTIER. aan den Scriba over te geeven van de partyen, die onder een Gilde behooren, waarvan zy verklaaren, niet te konnen trekken: waarna, by de Overluiden der Gilden, onderzogt wordt, of zulks de waarheid zy? Men laat ook, in de weekelykſche Commisſie inzonderheid, door eenen der Suppooſten onderzoeken, of de winſt van iemant, die voor knegt werkt, naar waarheid zy opgegeven: en zo men het tegendeel bevindt, wordt zyn naam van de Quohieren afgeſchreeven. Zo de man, of Vader op de vaart is, wordt verantwoord, waar heenen; voor welk Collegie; met wat Schip en Schipper; in welke hoedanigheid, en op hoe veel gaadje: ook, of 'er Transport gemaakt zy, en hoe groot: van gelyken, of 'er een Maandcedul gemaakt zy; zo ja, ten wiens behoeve? Zo dezelve verkogt of verzet is, voor hoe veel, en aan wien? Indien 'er geen Maand-cedul gemaakt is, draagen de Breeders zorg, dat 'er, zo dra het Transport voldaan is, een gemaakt worde, ten behoeve van de vrouwen of kinderen, zo ver dezelven der Diaconie aangaan. Voorts, wordt verantwoord, of en hoe veele kinderen tot laſt de partyen hebben; derzelver naamen, ouderdom, bedryf en winſt. Doch zo zy op de vaart zyn, behoeft 'er geen Maandcedul voor gemaakt te worden. Van kinderen onder de vyf jaaren, worden alleenlyk de naamen en ouderdom aangetekend. Van kinderen boven de vyf jaaren, moet verantwoord worden, dat zy op de School

der

der Diaconie gaan; of reden gegeven, waarom zulks niet geschiede. Kinderen boven de twaalf jaaren moeten blyken op een ambagt te gaan; of verantwoord worden, waarom niet. Geene kinderen tot last worden verantwoord, dan die minder dan negentien jaaren bereikt hebben, ten ware de ouders reden gaven, waarom zulke kinderen de kost niet winnen konnen; die nogtans, zo dra zy vyf en twintig jaaren oud zyn, moeten afgeschreeven worden. Zo de meisjes het Wollen- of Linnen naaijen leeren, moet blyken, waar, wanneer, door wie, voor hoe lang, en voor hoe veel, zy besteed zyn. En zo zy voor langer dan drie jaaren besteed zyn, wordt daartoe, door de Diaconie, geen geld gegeven. Zo zy, door de Diaconie, zyn besteed, wordt het jaar en *folium* van 't *Naaijstersboek* in de Verantwoording aangetekend. Omtrent de besteedde kinderen in 't gemeen, wordt verantwoord, wie der Ouderen laatst overleeden, en of dezelve Burger geweest zy: draagende de Broeders zorg, om de Burger-cedulen te laaten overtekenen, wanneer de jongens zestien, en de meisjes negentien jaaren oud zyn. Zo de besteedde Kinderen, voor de Admiraliteit, of Oost- of Westindische Compagnien vaaren, moet zulks aan de Weesboekhouders worden opgegeven. Zo zy een Ambagt leeren, moet verantwoord worden, by wien, voor hoe lang, en wat zy winnen. De Diaconie houdt geene besteedde kinderen, die simpel, blind of kreupel zyn, langer, dan

Kerk-bestier.

Kerk-zaken. dan tot dat zy vyf en twintig jaaren bereikt hebben, waarna zy te wege brengt, dat de naaste vrienden of buuren Burgemeesteren, by Requeste, verzoeken, om haar van zulke kinderen te ontlasten. Zo zy, op 't overlyden der Ouderen, reeds meer dan vyf en twintig jaaren oud zyn, wordenze geheellyk afgeweezen. De Diaconie besteedt geene kinderen, by luiden, die onderhoud genieten, of niet Gereformeerd zyn: ook niet meer dan vier op ééne plaats, en niet by hunne bloedvrienden, dan met goedkeuring der groote Vergaderinge: Zo 'er verandering in de besteeding, het werk, of de winst der Besteedelingen komt, moet zulks aan de Wees- en Ambagtsboekhouders opgegeven, en op den kant der Verantwoordinge aantekend worden.

Orde, naar welke, in de groote bezoeking, De twee Broeders van ieder Bezoekboekje, elk paar in zyne wyk, eens 's jaars, de groote bezoeking doende, verleenen aan bekende partyen, op derzelver verzoek, of verhooging van Bediening, of eenig *extra*, of verlof om zig de Bediening te laaten t'huis brengen, of plaats in 't Diaconie-Oude-Vrouwen- of Oude-Mannen-huis. Doch aan nieuwe partyen, die uit de Commissie- of andere Bezoekboekjes komen, mag geene verhooging van Bediening, noch *extra* worden toegestaan, dan na dat 'er de groote Vergadering in bewilligd heeft: 't welk, by de Verantwoording, moet worden aangetekend. Somtyds, wordt de bediening in de groote Bezoeking ook verminderd, of 't

Con-

Consent ingetrokken: doch doorgaands blyft de bediening gelyk zy was. Zo aan eenige partyen Verhooging, *Consent*, of *extra* toegestaan wordt, moet 'er de reden van gemeld worden: en indien de huishouding, uit verscheiden' persoonen, of gedeeltelyk uit kinderen, bestaat, moet byzonderlyk worden gemeld, voor welke persoonen of kinderen, het *extra* gegeven wordt. Men verhoogt geene partyen, dan in de uiterste noodzaakelykheid, en staat nooit verhooging en *extra* te gelyk toe. De verhooging in Bediening mag niet boven de tien stuivers, in de veertien dagen, beloopen. Het *extra*, bestaande in kleeding, deksel en eenige andere noodwendigheden, mag niet meer beloopen, dan, voor partyen zonder kinderen, veertien; met twee kinderen, agttien; met vier kinderen, twee en twintig; met zes kinderen, zes en twintig; met agt kinderen en daarboven, dertig guldens. Voor mannen of vrouwen, die geene Lidmaaten, of voor kinderen, die buiten de Gereformeerde Kerke gedoopt zyn, wordt geen extra, en ook geene Doctors- of Chirurgynsbriefjes toegestaan. Noodpenningen worden niet gegeven, dan aan zulken, die, door de Broeders, in persoon, bezogt zyn, behalven om 't Burgerschap te laaten overtekenen. Van de verhooging in de Bediening moet, aan den Groot-Boekhouder, terstond na 't afloopen der groote bezoekinge, schriftelyk, kennis gegeven worden. De vermindering in Bediening of Huur moet, terstond, op het Bedieningbriefje veranderd, en insgelyks

Kerk-bestier. Verhooging, *Consent* en *extra*.

Vermindering.

Kerk-bestier. lyks aan den Groot-Boekhouder opgegeven worden: gelyk, ten opzigte der partyen, die uit andere Boekjes overgenomen zyn, ook geschieden moet aan de Broeders, uit welker Boekjes die partyen zyn overgenomen. Zo aan de partyen in de groote bezoeking geene verhooging, noch extra, noch consent, noch plaats in de Godshuizen is toegestaan; en zo derzelver Bediening of Brooden ook niet verminderd zyn, wordt, tot slot der verantwoordinge, blootelyk, gemeld, dat zy *continuatie verzoeken.* Zo eenige partyen overleeden, of afgeschreeven, of in de Godshuizen geplaatst zyn, of bedankt hebben, wordt zulks, op de Bedieningbriefjes, aangetekend, en daarvan aan den Groot-Boekhouder en aan den Groot-Alphabeth-houder kennis gegeven.

Of *continuatie* van Bedieninge wordt toegestaan of vastgesteld.

Diaconessen. De Zusters-Diaconessen, die een gedeelte van het dienstwerk der Diaconie, inzonderheid, zo ver het vrouwen, en het huishoudelyke in 't gemeen, betreft, waarneemen, zyn twaalf in getal. Men vindt, dat 'er, by de eerste instelling der Diaconie, in den jaare 1566, reeds eenige oude, deugdzaame Zusters tot Diaconessen, hier ter Stede, verkooren zyn (*y*). De gewoonlyke Naamlysten der Diaconessen beginnen, nogtans, eerst met het jaar 1582, waaruit men schynt te mogen afneemen, dat, by de herstelling der Diaconie, in den jaare 1578, niet terstond, Diaconessen aangesteld geworden zyn. *Zy* waren, in

(*y*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 186.

in 't jaar 1582, maar drie in getal: doch dit getal is, met het toeneemen der Stad, allengskens, grooter geworden. Behalve den dienst, dien zy, in 't Diaconie Oude-Vrouwen-Huis, en in 't Diaconie Weeshuis, doen, van welken wy, in de beschryving dier Godshuizen, nader zullen handelen; doen agt haarer, twee aan twee, ook huisbezoek in de vier Quartieren, in welken de Stad, ten dienste der Broederen Diakenen, die in de weekelyksche Commissie zyn, verdeeld is, en geeven van 't gene haar voorkomt, en den Diakenen aangaat, kennis aan de Broederen, in welker wyk, de partyen woonen, of besteed zyn. Wy hebben, reeds elders (z), gemeld, dat het Linnengoed en de Kousen, op Assignatien der Broederen Diakenen, zo die in de Commissie zyn, als die de Bezoekboekjes houden, door de Zusteren Diaconessen, aan de behoeftigen worden uitgedeeld.

Kerkbestier.

De Diaconie, die, zo hier als in den Haage, dikwils, genoodzaakt is, Regt te zoeken, op de gewoonlyke wyze, of Requesten in te leveren aan de hooge of mindere Overheid, of in eenige andere opzigten, raad en hulp van Regtsgeleerden en anderen noodig heeft, wordt, in den Haage, van twee Advokaaten en een' Procureur, en hier ter Stede, ook van twee Advokaaten, twee Procureurs, een' Notaris, en twee Solliciteurs, zonder loon, gediend. Ook staan haar, op gelyken voet, de eerste Stads Klerken, en een der

Regtsgeleerden en anderen, die der Diaconie, zonder loon, ten dienste staan.

(z) Zie hier voor, bl. 539.

Kerk-meester. der Ordinaris Klerken van Secretarye ten dienste, in 't gene zy ter Secretarye te verrigten heeft. In erkentenis deezer diensten, geeven Diakenen, jaarlyks, eene maaltyd in eene voornaame herberg; waar by, behalve de gemelde persoonen, ook eenige voornaame Beampten der Admiraliteit, en der Oost- en Westindische Maatschappyen, aan welke de Diaconie diergelyke verpligting heeft, genodigd worden.

Doctoren en Chirurgyns der Diaconie. Voorts, zyn 'er zes Doctoren van de Diaconie, een ten dienste der kranken in het Diaconie Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis; een voor het Diaconie-Weeshuis en Corvers-Hof, en vier voor de vier Quartieren, waarin de Stad, by de Diaconie, verdeeld is. Ook heeft zy vyf Chirurgyns, een' voor haare Godshuizen, en vier voor de vier gemelde Quartieren. Alle deeze Persoonen worden, door de groote Vergadering der Broederen-Diakenen, op een jaarlyksch *Honorarium* of eerengeschenk, aangesteld. Van de Meesters Handwerksluiden, tot herstelling en onderhoud van de huizen der Diaconie vereischt, behoeven wy niet in 't byzonder te spreeken.

School-meesters. De Diaconie heeft, in haare agt Schoolen, alwaar de Kinderen der behoeftige Ledemaaten, in leezen, schryven, en de beginsels der Gereformeerde Leere, onderweezen worden, agt Schoolmeesters, twee aan de Oude Zyde, en twee, in ieder der drie Quartieren, aan de Nieuwe Zyde. Voorts, heeft zy thans drie Suppoosten, die de Vergaderingen der Diakenen waarneemen, en ten dienste der Broederen verrigten, 't gene, buitens huis, en in

Suppoosten en Suppoostin.

en

en buiten de Vergaderingen, te doen valt; eene Suppoostin, die den Broederen van de Loots, by 't inventariseeren en waardeeren der Inboedeltjes, ten dienste staat; en vyf Kamerloopsters. De laatsten, die voldoende borg moeten stellen, bezorgen den partyen, die *consent* of verlof hebben, de Bediening en 't brood, aan dezelven toegestaan; ten welken einde, haar de Consentbriefjes in handen gesteld worden. Ieder Kamerloopster bedient drie van de vyftien Bezoekboekjes. De groote Vergadering heeft, op den twaalfden November des jaars 1748, een Reglement voor deeze Kamerloopsters, onder welken groote misbruiken plagten plaats te hebben, vastgesteld, welk, naderhand, dikwils vernieuwd en vermeerderd is, en naar welk zy zig, stiptelyk, gedraagen moeten. Onder anderen, is haar verbooden, iet, boven 't gene haar toegelegd is, en 't gene, door de Diakenen, van elk bedieninge ingehouden wordt, van de behoeftigen te vorderen, op de verbeurte van vyftig guldens voor de eerste, en van haar beroep voor de tweede reize. Wanneer 'er eenig Ampt, by de Diaconie, openvalt, wordt daarvan, aan de eerste Dingsdagsche Vergadering, kennis gegeven. De ampten blyven ten minste veertien dagen onbegeven, eer 'er, door de groote Vergadering, over gestemd wordt. Zulken, die eenig ampt bekomen, moeten, eer het openviel, Ledemaaten der Kerke geweest zyn.

Kerk-bestier.

Kamer-loopsters.

De Nederduitsche Gereformeerde Diaconie is, reeds in 't jaar 1622, met de Walsche

Overeenkomsten der Dia-

Kerkbestier. Diaconie met de Diaconiën van andere Gemeenten, op het onderhouden der wederzydsche armen.

Gereformeerde Gemeente, overeengekomen, dat de wederzydsche armen, man en vrouw, van welken de een tot de eene, en de ander tot de andere Gemeente behoorden, zouden onderhouden worden by die Gemeente, van welke de man Lidmaat was; dat de vrouw, na zyn overlyden, zou worden onderhouden, door die Gemeente, by welke zy Lidmaat bleef, en dat de Weezen, na haar afsterven, zouden worden onderhouden, door die Gemeente, by welke de langstleevende Lidmaat geweest was. En diergelyke overeenkomsten zyn ook, met goedkeuringe van Burgemeesteren, in den jaare 1759, getroffen, eerst met de twee Doopsgezinden- of Mennoniten-Gemeenten by den Tooren en 't Lam, en in de Zon op den Singel, en daar na, met de Luthersche Gemeente.

Zy is erfgenaame van de behoeftigen, door haar onderfteund, die, zonder nakomelingen, overlyden.

De Nederduitsche Gereformeerde Diaconie deezer Stad is, volgens Octroi van 's Lands Staaten van den vyftienden September des 1735, erfgenaame van alle persoonen, kinderen en bejaarden, die, t'eenigen tyde, in of buiten haare Godshuizen, onderhouden geweest zynde, zonder kinderen of verdere nakomelingen, en zonder uitkoop gedaan te hebben, overlyden. Doch onder derzelver nalaatenschap, wordt niet begreepen, 't gene hun, geduurende hun onderhoud, mogt aanbesterven of gemaakt worden: waarvan egter de Diaconie niet alleen de vrugten geniet, maar van 't beloop van welk, zy, eer zy 't uitkeere, in gevolge eener nadere Resolutie van 's Lands Staaten van den zestienden Juny des

des jaars 1751, ook het geheele bedraagen van den verleenden onderstand mag aftrekken (*a*).

Kerk-bestier.

Wy komen nu, tot het ontvouwen der wyze, waarop de Ouderlingen en Diakenen, midsgaders, de Zusteren-Diaconessen, jaarlyks, in 't begin van February, verkooren worden. Van de Ouderlingen, Diakenen en Diaconessen gaan, jaarlyks, allen zulken, die twee jaaren gediend hebben, af: 't welk, gemeenlyk, op de helft, of omtrent de helft uitkomt. Zeven weeken voor dat de nieuwe Ouderlingen en Diakenen in dienst treeden, is 'er, op Maandag voor den middag, groote Kerkenraad, om het *Alphabeth* der Ouderlingen en Diakenen vol te maaken. En dit bestaat, in het leezen eener Naamlyste, naar orde van 't A. B. C., voor beide deeze diensten. Op deeze Naamlyst, zyn, vooreerst, alle zulke Persoonen gebragt, die, als Ouderlingen en Diakenen, gediend hebben, en nog, naar 't gewoon gebruik, tot dezelfde diensten, verkieslyk zyn. De Ouderlingen, die gediend hebben, moeten een; de Diakenen twee jaaren, stil gezeten hebben, eer zy wederom verkieslyk zyn. Zy worden allen verkooren, om twee jaaren agtereen te dienen. By 't eindigen der Leezinge van elke Letter, wordt gevraagd, of de Leden ook nog iemant op die Letter hebben op te stellen, waartoe elk vryheid heeft. Na deeze leezing, scheidt de Vergadering. Vier weeken daarna, doch op Dingsdag, ge-

Wyze van verkiezing van Ouderlingen, Diakenen en Diaconessen.

(*a*) Vervolg der Handv. *bl.* 11.

KERK-BESTIER. geschiedt 'er eene tweede leezing. Zo iemant, te vooren, in de eene of andere hoedanigheid, gediend hebbende, gaarne verschoond was van nieuwen dienst, draagt hy zorg, dat 'er de Vergadering, by de tweede leezing, kennis van heeft: 't welk geschiedt door den Predikant van zyne wyk, zo dra zyn naam gelezen wordt. Twee dagen na de tweede leezing, op Donderdag, treedt men tot de verkiezing, die met Briefjes geschiedt, waarop ook de stemmen van afwezende Leden gesteld zyn. Gemeenlyk, wordt niemant tot Ouderling verkooren; dan die, driemaal twee jaaren, als Diaken, gediend heeft, ten ware hy Regent van een Godshuis ware. Eerst, wordt de verkiezing der Ouderlingen; daarna die der Diakenen verklaard. Zy worden allen, twee Zondagen agtereen, der Gemeente, in alle de Kerken, voorgesteld, en des Saturdags 's Avonds, zynde de Voorbereiding tot het eerste Avondmaal, na eene derde voorstelling, in de Oude en Nieuwe Kerke, plegtiglyk, in den dienst bevestigd. De Ouderlingen treeden, des Donderdags daar aan, in hunnen dienst. Doch de Diakenen reeds des Dingsdags, en na dat zy ingezegend zyn. Eene week na de verkiezing van Ouderlingen en Diakenen, geschiedt de verkiezing van Zusteren-Diaconessen, die ook twee jaaren moeten stil gezeten hebben, eer zy weder verkieslyk zyn, en welker Alphabeth, van gelyken, vooraf, gelezen en aangevuld wordt: waarop, terstond, de verkiezing

volgt.

volgt. De verkooren Ouderlingen en Diakenen krygen, door een' Predikant en een' Ouderling, uit den Kerkenraad afgevaardigd; doch de verkooren Diaconessen, door een' Predikant en een' Diaken, kennis van derzelver verkiezinge. 's Dingsdags daarna, worden de Diaconessen; en eene week laater, de Diakenen, met eene korte Leerrede, die van een gebed voorgegaan en gevolgd wordt, door twee byzondere Predikanten, in de Vergaderkamer der Broederen Diakenen, plegtiglyk, ingezegend: waarna zy den dienst aanvaarden. De afgaande Broederen en Zusteren worden, by beide deeze plegtige gelegenheden, voor derzelver dienst, bedankt. Kerkbestier.

Ten dienste der kranke Leden van de Gereformeerde Kerke, hebben Burgemeesteren, hier ter Stede, negen Krankbezoekers of Ziekentroosters aangesteld, die elk hunne wyk hebben, en, ten behoeve der kranken van die wyk, konnen gehaald worden. Zy zyn ook verpligt, de misdaadigen, die op den hals zitten, in de gevangenis, te bezoeken, en by de uitvoeringe van het doodvonnis te verzellen. In Pesttyden, heeft de Regeering, somtyds, buitengewoone Krankbezoekers aangesteld (*b*). Krankbezoekers.

(*b*) Keurb. M. f. 250.

XIII.

OUDE WAALEN-KERK.

Overgang tot de Beschryving der Walsche en Engelsche Gereformeerde Kerken.

Behalve de elf Kerken der Nederduitsche Gereformeerden, zyn, hier ter Stede, ook twee Kerken van Walsche of Fransche, en eene Kerk van Engelsche Gereformeerden, midsgaders, eene Engelsche Episcopaale Kerk, tot welker Beschryving wy nu overgaan.

Beschryving der OUDE WAALEN KERKE.

De WAALEN-KERK, sedert de opregting eener tweede, waarvan wy, terstond, nader spreeken zullen, de *Oude-Waalen-Kerk* genaamd, staat op den Oude-zyds-Agterburgwal, aan de Oostzyde, tusschen de Hoogstraat en Spinhuis-steeg, daar zy haaren oudsten en voornaamsten ingang heeft, voor welken een vierkant plein legt, ter wederzyde met burgerwooningen bezet. In de Hoogstraat, naast het Oostindisch Huis ten westen, heeft zy nog eenen anderen ingang, langs eenen langen gang, die met eene Poort van witten gehouwen steen, een stuk werks van den beroemden bouwkonstenaar *Hendrik de Keizer*, en met Stads wapen versierd, van de Hoogstraat afgescheiden is. De ingang der Kerke op den Agterburgwal heeft drie deuren: eene groote van vooren, en twee kleinen, ter wederzyde. Boven de groote leest men:

Oude Waalen Kerk.

Genese XXVIII. *vers* 17.

Ce lieu ici est la maison de Dieu, et la porte des Cieux.

dat is:

„ Deeze plaats is het Huis Gods, en „ de poorte des Hemels."

Boven de zuiderdeur ſtaat:

Pseaume V. *vers* 8.

J'entrerai en ta maiſon avec reverence.

dat is:

„ Ik zal in uw huis gaan, met eerbiedig- „ heid."

En boven de noorderdeure:

Matth. XXI. *vers* 13.

Ma maiſon eſt la maiſon d'Oraiſon.

dat is:

„ Myn huis is het huis des Gebeds."

Oudheid.

Oudtyds, behoorde deeze Kerk tot het Klooſter der Paulus-Broederen, en was, reeds in 't jaar 1409, geſtigt, volgens een opſchrift, boven aan een' balk, omtrent in 't midden der Kerke, luidende:

Cette Egliſe a eté fondée A°. MCCCCIX.
raccommodée A°. MDCXLVII.
aggrandie A°. MDCLXI.

Nn 5 dat

dat is:

OUDE WAALEN KERK.

Deeze Kerk is gestigt 1409; *herbouwd*, 1647; *vergroot*, 1661.

Het Paulus-Broeders Klooster, in 't jaar 1457, door eenige Kloosterlingen, verlaaten (*c*), en sedert, naar 't schynt, vóór een groot gedeelte, ledig gebleeven zynde; werdt, in 't jaar 1541, by de Vroedschap, geraadpleegd, om de Regulieren van Hello en Oude Naarden derwaards over te brengen, indien 't gevoeglyk geschieden kon (*d*). Doch dit schynt niet gevolgd te zyn. Immers, in 't jaar 1558, besloot de Vroedschap, het Paulus-Broeders-Klooster, welk toen genoegzaam ledig stondt, voor de Stad, te verkrygen tot een Gasthuis (*e*). Doch 't liep nog aan, tot na de verandering der Regeeringe des jaars 1578, eer het, gedeeltelyk, tot een' Proveniers-Huis, geschikt werdt. Midlerwyl, hadt de Stad, reeds op verscheiden' tyden, by aankoop, den eigendom verkreegen van een goed gedeelte van den grond van 't Klooster (*f*), en onder anderen, in 't jaar 1555, den Kloosterboomgaard, groot vyftig en een halve roede, gelegen aan de westzyde van *der Stede bushuys*, en strekkende, op de halve sloot, tusschen het Paulus-Broeders-Klooster en dat der elf duizend maagden; tot elf guldens de roede gekogt (*g*). Na de

(*c*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 26. II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 250.
(*d*) Resol. Vroedsch. N. 1. 6 *Nov.* 1541.
(*e*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 29 *Juny* 1558.
(*f*) Schepenen-brief *van* 30 *January* 1538.
(*g*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 56.

de verandering der Regeeringe, begaf zig een goed getal van Gereformeerden uit de Walsche Nederlanden herwaards, voor welken, *Jean de la Grove*, reeds in 't jaar 1578, hier ter Stede, gepredikt heeft, zonder dat my gebleeken is, in welke Kerke. De Stad gaf hem eene wedde van honderd Daalders in 't jaar, van welke hem het eerste half jaar, in Juny des jaars 1579, op last van Burgemeesteren, door Kerkmeesteren der Oude Kerke, die ook, in 't eerst, en zelfs tot in 't jaar 1586 toe, de Nederduitsche Predikanten betaalden, voldaan werdt (*b*). Doch in 't jaar 1586, werdt, by de Vroedschap, besloten, den Walschen Gereformeerden de Kapel in de Kalverstraat, tot verrigtinge van den openbaaren Godsdienst, toe te staan (*i*); hoewel 't my niet waarschynlyk is, dat dit besluit ter uitvoeringe gebragt werdt. In 't zelfde jaar, werdt *Jean Hochedé*, Predikant alhier, van wege de Walsche Kerken, nevens eenen Predikant, die Delft en Rotterdam bediende, op de Nationaale Sinode in den Haage, afgevaardigd (*k*). Niet lang hierna, schynt den Walschen Gereformeerden de Kerk der Paulus-Broederen ingeruimd te zyn, die, in 't jaar 1616, reeds zo veel te klein bevonden werdt, dat men besloot, dezelve te vergrooten, door het maaken van eenen doorgang uit *de Boshuisstraat*, nu de Hoogstraat, naar 't gewezen Choor, en door

Oude Waalen Kerk.

Herbouwing en vergrooting.

(*b*) Memor. van Kerkm. der Oude Kerke, *bl.* 193, 194, 195, 196.

(*i*) Resol. Vroedsch. N. 5. 14 *April* 1586.

(*k*) *Zie* W. te Water Tweede Eeuwgetyde der Geloofsbelydenisse, *bl.* 85.

OUDE WAALEN KERK.

door het bouwen van eene Galery boven het zelve (*l*): 't welk, gedeeltelyk, geschied is. Uit het opschrift, boven aangehaald, blykt, dat de Waalen-Kerk ook, in 't jaar 1647, hertimmerd is. Eenige jaaren laater, bevondt men, dat de zuidelyke zydmuur der Kerke begon uit te spatten, en dreigde in te storten, waarom, in 't jaar 1659, tot herstelling derzelve aan deeze zyde, beslooten werdt (*m*). En toen werdt de Kerk, aan den zuidkant, uitgezet over het S. Joris Hof, waar eenige kleine huisjes afgebroken werden. 't Werk was, in 't jaar 1661, voltrokken. Op het dak der Kerke, in 't midden, werdt, ten dien tyde, ook een klein Koepeltoorentje geplaatst. Doch de Kerk is, sedert, en nog voor weinige jaaren, van binnen, merkelyk verbeterd. Zy heeft eene Galery, aan drie zyden, en een fraai Orgel in 't oosten. Het is, in 't jaar 1680, gemaakt, en voor omtrent dertig jaaren vernieuwd. Voorts, is de Kerk, beneden en op de Galery, voorzien met de vereischte Gestoelten, voor de Magistraat en anderen, en met eenige afgezonderde zitplaatsen, voor mannen en vrouwen. De Waalen-Weeskinderen hebben hunne plaats, op de Galery, agter den Predikstoel. Men heeft 'er, wyders, beneden, een afgezonderd Doophuis, agter en ter wederzyde van den Predikstoel, die aan de noordzyde staat. 't Gewelf der Kerke rust op veertien ronde stee-

(*l*) Resol. Vroedsch. *N.* 11. 15 *July* 1616. *f.* 176.
(*m*) Resol. Vroedsch. *L*[2]. B. 27 *Nov.* 1659. *f.* 178.

steenen kolommen. In 't midden, hangen drie groote, en ter wederzyde boven de Galery zes kleine koperen Kaarskroonen. De vergaderplaats des Kerkenraads in 't westen is, onlangs, merkelyk verbeterd. 't Vertrek is klein; doch groot genoeg tot de byeenkomsten van den gewoonen en grooten Kerkenraad. Oude Waalsche Kerk.

Zie hier de naamen der Kerkmeesteren deezer Kerke, sedert het jaar 1586. Naamlyst der Kerkmeesteren.

1586. Jan Sybrandsz de Jonge.
1588. Jan Petay.
1590. Jacob Pietersz Coppit.
1592. Egbert Pietersz. Vinck.
1597. Wybrant Appelman.
1597. Pieter Cornelisz. Verwer.
1598. Jan Pietersz. Reaal.
1598. Pieter Rooding.
1599. Jacob Florisz. Kloeck.
1604. Claes Jacobsz. Haringcarspel.
1605. Dirck de Vlaming van Outshoorn.
1607. Albert Lucasz.
1609. Marten Adriaensz Boom.
1611. Claes Hendrik Lenartsz.
1612. Hendrik Cromhout.
1615. Wybrant Warwyk.
1616. Jasper Cornelisz. Lodder.
1619. Hendrik Barentsz. Bontemantel.
1624. Dirk Tholincx.
1624. Dirk Corver.
1626. Hendrik Lonts.
1628. Dr. Gillis Snoek.
1634. Claas Corver.
1637. Jan van de Poll.

OUDE WAALSE KERK.

1639. Pieter Gerritsz. Hooft.
1640. Ottho Cornelisz. van der Oever.
1643. Theunis Claesz. Bruyningh.
1646. Gerrit Hudde.
1647. Ysbrant van de Wouwer.
1648. Dirck de Lange.
1651. Jan de Raed.
1651. Anthoni Castelein.
1652. Adriaen Weveringh.
1652. Dirck Tulp.
1655. Johannes Reaal.
1658. Jan van Dyk.
1658. Johannes Pollio.
1660. Jacob van Neck.
1662. Samuel Sautyn.
1664. Pieter Schaep.
1665. Leonard Ranst.
1666. Mr. Jacob Jacobsz. Hinloopen.
1667. Daniel Hochepied.
1672. Abraham Alewyn de Jonge.
1676. Cornelis Valckenier.
1679. Dr. Abraham van der Voort.
1679. Jan van Oosterwyk.
1680. Jan Trip.
1681. Gysbert Vastrick.
1688. Nicolaas le Senter.
1688. Adrianus Duyvensz.
1690. Hermannus Hartman.
1690. Jan Jacob de Famars.
1699. Mr. Nicolaas Sautyn.
1702. Abraham Lestevenon.
1702. Mr. Daniel Hooft.
1705. Mr. Hendrik Hooft Gerritsz.
1711. Fredrik Alewyn.
1711. Jan van der Wissel.

1713. Mr. Dirk Alewyn. Nieuwe Waalen Kerk.
1715. Nicolaas Willem Oetgens van Waveren.
1715. Jan Wolters Stevensz.
1718. Hendrik Reaal.
1719. Mr. Jan van de Poll Jansz.
1721. Bonaventura Oetgens van Waveren.
1728. Mr. Hugo de Wildt.
1729. Olivier Schaak.
1731. Mr. Nicolaas Hendrik van Hoorn.
1732. Jan Sautyn de Jonge.
1745. Mr. Pieter Hartsinck.
1747. Mr. Jacob Boendermaker.
1753. Cornelis Hartsinck.
1754. Jean Delafarelle.
1757. Mr. Cornelis van der Hoop.

XIV.

NIEUWE WAALEN-KERK.

De verdrukking der Gereformeerden in Frankryk, die, in 't jaar 1680, aanving, deedt, al terstond, eenige persoonen de wyk neemen naar Holland, daar zy, met opene armen, ontvangen werden. In den nazomer des volgenden jaars, kwamen de eerste zes huisgezinnen te Amsterdam, die met het burgerregt beschonken werden, en vryheid kreegen, om, drie jaaren agtereen, allerlei handwerken te mogen doen, zonder dat zy de Gilden behoefden te winnen, of eenigen Excyns te betaalen (*n*). De Regee-

Beschryving der Nieuwe Waalen Kerke. Gelegenheid tot stigten derzelve.

(*n*) Resol. Vroedsch. *Lr.* O. 23 *Sept.* 1681. *f.* 39.

Nieuwe Waalen Kerk.

geering ondersteunde de vlugtelingen ook met geld, in het opregten van eenige Fabriquen. Hun getal wies zo sterk aan, na 't herroepen van 't Edict van Nantes, in 't jaar 1685, dat de Kerk te klein werdt, om, nevens de Oude Walsche, ook de nieuwlings aangekomen Fransche Gereformeerden te bevatten. De Vroedschap besloot, derhalve, het Schermschool op de Prinsengraft, op den hoek van 't Molenpad, welk men rekende veertienhonderd persoonen te zullen konnen bevatten, tot eene NIEUWE WAALEN- of FRANSCHE KERKE, bekwaam te maaken (*o*). En dit besluit werdt, in 't jaar 1686, ter uitvoeringe gebragt. De nieuwe Kerk werdt bediend, door twee Predikanten uit de vlugtelingen, en bleef gescheiden van de oude Kerke, tot in 't jaar 1712; wanneer de twee Kerken werden samengevoegd, en, door dezelfde Predikanten, by beurten, bediend. Het gebouw der nieuwe Kerke is laag; doch voorzien van een hoog dak. Het heeft geen' tooren. Een der twee voornaamste ingangen is op de Prinsengraft, alwaar ook 't Kerkmeesters-Vertrek en des Kosters wooning is. In 't eerstgemelde, hangt eene Wapenkaart der Kerkmeesteren. Nog een voornaame, en een kleine ingang is 'er, op 't Molenpad. De zorg voor 't onderhoud van ieder der twee Waalen-Kerken staat aan vier KERKMEESTEREN, die, door Burgemeesteren, worden aangesteld. De Kerkmeesteren der Ou-

(*o*) Resol. Vroedsch. Lr. R. 22 Decemb. 1685. fo 335.

Oude Waalen-Kerke zyn, te gelyk, Regenten van 't S. Joris Hof. Wy hebben derzelver naamen, hier voor, opgegeven. Zie hier de de Naamlyst van die der Nieuwe Waalen Kerke: Nieuwe Waalen Kerk. Naamlyst der Kerkmeesteren.

1685. Isaac Brayne.
1685. Mr. Jacob Hooft.
1685. Nicolaas Calkoen.
1685. Cornelis Bors van Waveren.
1688. Pieter Pouille.
1689. Hendrik ter Smitten.
1697. Mr. Jan Baptista Hochepied.
1699. Cornelis Calkoen de Jonge.
1702. Abraham Alewyn Abrahamsz.
1704. Arent van der Waaijen.
1707. Hendrik Trip.
1708. Dirk Trip.
1713. Cornelis Trip.
1714. Jan Calkoen Nicolaasz.
1723. Jacob Boreel.
1729. Hendrik ter Smitten de Jonge.
1729. Mr. Abraham Alewyn de Jonge.
1737. Mr. Cornelis Hulft.
1738. Jan Corver Trip.
1739. Jan Leonard Deutz.
1739. Pieter Martens.
1744. Lodewyk de Bas de Jonge.
1746. Harman van de Poll.
1750. Ferdinand van Collen de Jonge.
1750. Hendrik Balthasar van Aalst.
1752. Jan Bernd Bicker.
1755. Nicolaas Doekscheer.
1757. Pieter Renttop.
1761. Jan Carel van Notten.

WALSCHE KERKEN. Kerkbestier der Walsche Gereformeerden.

De bestiering der Walsche Gereformeerde Gemeente alhier is toevertrouwd aan drie onderscheiden' Kerkelyke Vergaderingen, de gewoonlyke Kerkenraad [*Consistoire*], bestaande uit alle de Predikanten, die tegenwoordig zes in getal zyn, en de dienende Ouderlingen, zynde zestien in getal; de dubbele Kerkenraad [*double Consistoire*], uit de gemelde Predikanten en Ouderlingen, en uit de dienende Diakenen, die zeventien in getal zyn, bestaande; en de drieledige Kerkenraad [*triple Consistoire*], die, door de Predikanten, en de afgaande, aanblyvende en aankomende Ouderlingen en Diakenen, wordt uitgemaakt. De dienende Diakenen houden, daarenboven, eene Vergadering op zig zelven [*Consistoire des Diacres*], om te voorzien in de zaaken der behoeftige Ledemaaten, zo ver dezelven hunner zorge aanbevolen zyn. De wetten, waarnaar de Gemeentelyke zaaken thans bestierd worden, zyn, laatstelyk, door den dubbelen Kerkenraad, in eene bekwaame orde gebragt, en op den zes en twintigsten January des jaars 1756, door alle de Leden van dien Kerkenraad, goedgekeurd.

Consistoire of gewoonlyken Kerkenraad.

De *gewoonlyke Kerkenraad* komt, eens ter weeke, des Dingsdags-nademiddags, ten half vier uuren, by een, in een vertrek der Oude Waalen-Kerke. De Predikant, die, 's Zondags te vooren, des Voordemiddags, in de oude Kerke, gepredikt heeft, is President, en de Predikant, die, ten zelfden dage, des Nademiddags, in de nieuwe of kleine Kerke, heeft gepredikt, Secretaris of *Scriba* der

Ver-

Vergaderinge. De Predikanten, die 's Woensdags of Donderdags den dienst moeten waarneemen, zyn niet verpligt, den Kerkenraad by te woonen. En wanneer de Kerkenraad, buitengewoonlyk, des Zondags, byeenkomt, zit de Predikant voor, die, 's Voordemiddags, in de oude Kerke, gepredikt heeft, wordende de post van Scriba dan waargenomen, door den Predikant, die, ten zelfden tyde, in de kleine Kerke, heeft gepredikt. De Scriba houdt niet alleen aantekening van de voornaamste besluiten des Kerkenraads, die, in de eerstvolgende Vergaderinge, herzien worden; maar ook van de naamen der Ledemaaten, die, met *Attestatien*, herwaards komen, of van hier vertrekken. Walsche Kerken.

De *dubbele Kerkenraad* vergadert, gewoonlyk, voor het eerste, en na het tweede Avondmaal, des Dingsdags, op het zelfde uur, als de gewoonlyke Kerkenraad: de eerste reize, om Ledemaaten aan te neemen; en de tweede, om de rekeningen der Diakenen te hooren. De President en Scriba zyn dezelfde Predikanten, die den gewoonlyken Kerkenraad, in deeze hoedanigheid, zouden gediend hebben. Wanneer de dubbele Kerkenraad, buitengewoonlyk, byeenkomt, worden de Leden, door den President, met briefjes, samengeroepen. Zo 'er eenige verandering gemaakt wordt, of in 't bestier der Gemeente, of in het opzigt over de behoeftigen, moet zulks, door den dubbelen Kerkenraad, geschieden, die ook de Ouderlingen en Diakenen verkiest; de vier Doctoren, de twee Chirurgyns, en de twee Apothekers der Gemeente; *Double Consistoire* of dubbele Kerkenraad.

Walsche Kerken.

midsgaders de Binnen-Vader en Binnen-Moeder in 't Waalen-Weeshuis aanstelt.

Triple Consistoiré of drieledige Kerkenraad.

De *drieledige Kerkenraad* vergadert, gewoonlyk, eens 's jaars, op Zondag, ten vier uuren na den middag, na dat de aankomende Ouderlingen en Diakenen in den dienst bevestigd zyn. De Predikant, die de bevestiging gedaan heeft, zit voor in deeze Vergadering. In dezelve, worden, eerst, de Kerkelyke Wetten voorgelezen. Vervolgens, gaat men over, tot het verkiezen van twee Regenten en eene Regentes van 't Waalen-Weeshuis. Daarna, kiezen de Ouderlingen en Diakenen hunne wyken, die veertien in getal zyn, zynde twee Ouderlingen, te weeten de Regenten van 't Waalen-Weeshuis, en drie Diakenen, naamlyk, de twee andere Regenten van 't zelfde Weeshuis, en de Diaken-Passantmeester, vry van het opzigt over eene byzondere wyk. De Doop- en Lidmaats-boeken, en de boeken der Geloofsgenooten, die gevangen, of op de galeijen zyn; die der Kerkelyke behoeften; die van de beurs der Schoolieren, en die der beurs van den Heer M o u c h e, als mede die der Waldenzen van Piemont, worden onder de Ouderlingen verdeeld. Men verkiest een' Fiskaal, die de boeten, welken de Leden, by verscheiden' gelegenheden, verbeuren, invordert; een Thesaurier, die de penningen ontvangt en uitgeeft, en een' Boekhouder [*Contrôlleur*], die 'er rekening van houdt. Voorts, doen de Regenten van 't Weeshuis hunne jaarlyksche Rekening aan den driedubbelen Kerkenraad: waarna, de afgaande Ouderlingen en Diake-

nen

nen bedankt worden. Zo alles, bekwaamlyk, in ééne zitting, kan worden afgedaan, scheidt de Vergadering: anders, komen de Leden, ten volgenden dage, nog eens, byeen. Walsche Kerken.

De *Beurs van den Heer* Mouche, in zyn leeven Raadsheer in 't Parlement van Parys, van welke wy zo even spraken, is, al in de voorgaande eeuwe, opgeregt, en heeft zynen oorsprong gehad uit eene geringe somme, door den gemelden Heere, geschikt voor zulken, die 't Evangelie onder de inwooners van Noord-America, byzonderlyk in Nieuw-Nederland, zouden willen prediken. Doch alzo zig, hiertoe, weinige of geene bekwaame voorwerpen opdeeden, is de hoofdsom deezer Beurze sterk aangewassen, en, eindelyk, volgens eene Resolutie van haare Hoog-Mogendheden van den negenden December des jaars 1716, geschikt, tot ondersteuning van twee Studenten, die zig tot den Predikdienst willen bekwaam maaken. En de Hoofdsom deezer Beurze wordt, in gevolge van een besluit der Walsche Sinode, door de Kerk van Amsterdam, bewaard. Men heeft nog eene ouder Beurs in de Walsche Kerken deezer Landen, de *Beurs der Schoolieren* genaamd, die nu ook, tot ondersteuning twee Studenten, dient (*p*), en, voor de kleinste helft, door de Kerk van Amsterdam, en voor de grootste helft, door de Kerk van Middelburg, bewaard wordt. Alle de Walsche Gemeenten hebben, van de oudste tyden af, tot heden toe, tot deeze Beurs gegeven. Wy spree-

(*p*) Reglem. du Synode des Eglis. Walonnes *Ch.* XIV. *p.* 39 & *suiv.*

WALSCHE KERKEN. spreeken niet van de Weduwen - Beurs, die door de Predikanten, Leden der Walsche Sinode, gehouden wordt, en tot ondersteuning hunner Weduwen strekt (q).

Consistoire des Diacres of Vergadering der Diakenen. De *Vergadering der Diakenen* wordt, gewoonlyk, eens ter weeke, des Dingsdags, ten drie uuren, gehouden. De oudste in dienst zit voor: doch een' Predikant, alleen, of van eenen Ouderling verzeld, iet in de Vergadering der Diakenen hebbende voor te draagen; ruimt de Diaken - Preses hem de eerste plaats in. 's Dingsdags na ieder tweede Avondmaal, en dus om de twee maanden, doen de Diakenen rekening aan den dubbelen Kerkenraad, of *leezen* hunne *Balance*, gelyk het genoemd wordt. En deeze Balance, door de Vergadering zynde goedgekeurd, wordt by den voorzittenden Predikant, den Scriba en de twee oudste Ouderlingen ondertekend.

Wyze van 't verkiezen der Predikanten. De Predikanten der Walsche Gemeente worden, byna op gelyke wyze, beroepen, als die der Nederduitsche Gereformeerde. De dubbele Kerkenraad vaardigt een' Predikant, een' Ouderling en een' Diaken af, om handopening te verzoeken van Burgemeesteren. Men treedt, na dat 'er, twee of drie Zondagen agter een, openlyk, voor gebeden is, tot de verkiezing, die, door den driedubbelen Kerkenraad, geschiedt, welke dan, uit de Predikanten, en dienende en jongst afgegaane Ouderlingen en Diakenen, bestaat. Men maakt, eerst, eene Nominatie van een ruim getal, by meerderheid

(q) Reglem. du Synode *Ch.* XXIV. *p.* 60.

heid van ſtemmen, waaruit, daarna, de verkiezing geſchiedt, met briefjes. De Preſident, van eenen Ouderling en eenen Diaken verzeld, geeft 'er, terſtond, kennis van aan Burgemeeſteren, en doet verſlag van zyne boodſchap aan den Kerkenraad, die, midlerwyl, vergaderd blyft. De Preſident maakt den beroepen Predikant zyne verkiezing bekend, hem vraagende, of hy 't beroep aanvaarden zal, indien het door Burgemeeſteren goedgekeurd wordt? En, zo hy bewilligt, en Burgemeeſteren hunne goedkeuring verleenen, wordt hem 't beroep, andermaal, uit den naam der Vergaderinge, opgedraagen. 't Beroep wordt, vervolgens, of door de Sinode, indien dezelve kort daarna gehouden wordt, of door eene Claſſis van ten minſten vyf of zes der naaſtgelegene Gemeenten, welke, met verlof van Burgemeesteren, beſchreeven wordt, beveſtigd. Het beroep wordt, daarna, drie Zondagen agter een, in beide de Kerken, van de Predikſtoelen, afgekondigd, en de beroepen Predikant, op den derden Zondag, plegtiglyk, beveſtigd: waarna hy, des avonds, zyne intrede predikt, in de oude Kerke. Voor de plegtige beveſtiging, biedt de Predikant, die deezen dienſt verrigten moet, den nieuwen Leeraar den regeerenden Burgemeeſteren, aan derzelver huizen, aan. Doch na de beveſtiging, wordt hy den Commiſſariſſen politik, en den regeerenden Burgemeeſteren, in derzelver Kamer op 't Stadhuis, aangebooden.

Walsche Kerken.

Tyd en orde van prediken.

De Walſche Predikanten zyn verpligt, des Zondags 's morgens inzonderheid, niet

 te

WALSCHE KERKEN. te lang te prediken, om dat de Ouderlingen en Diakenen dan de Catechisatien in 't Weeshuis moeten bywoonen. Gewoonlyk, wordt 'er, des Zondags, in beide de Kerken, tweemaalen, des Voor- en Namiddags, en om de veertien dagen, by beurte, ook des avonds, gepredikt. Voorts, predikt men, des Woensdags 's avonds, in de Oude Waalen-Kerke, en des Donderdags 's avonds, van den Donderdag tusschen de twee Avondmaalen in April, tot den Donderdag tusschen de twee Avondmaalen in October, in de Wester-Kerke; en van den laatstgemelden tot den eerstgemelden Donderdag, in de kleine of nieuwe Waalen Kerke. De Voormiddags-Predikatien beginnen ten negen, de Namiddags-Predikatien, ten half twee, en de Avond-Predikatien, ten vyf uuren. Doch op de Avondmaalstyden, die op dezelfde dagen vallen, als in de Nederduitsche Gereformeerde Kerken, begint men de Voormiddags-Predikatien, een half uur vroeger, behalven in February, October en December, wanneer, in de Walsche Kerken, ook op de Avondmaalstyden, de Voormiddags-Predikatien, ten negen, en de Namiddags-Predikatien ten twee uuren, aanvangen. De Voorbereidings-Predikatien geschieden, des Saturdags-namiddags, ten vier uuren, in beide de Kerken. Op de Bededagen, wordt driemaal, in de oude Kerke, 's voormiddags ten negen, 's namiddags ten half twee, en 's avonds ten half vyf uuren gepredikt, en tweemaal in de kleine Kerke, 's voor- en nademiddags, op

de

de gemelde uuren. Op tweeden Paasch-, tweeden Pinkster-, tweeden Kerst-, en Hemelvaarts-dag, predikt men tweemaal, in beide de Kerken, voormiddag ten negen, en namiddag ten half twee uuren; doch 's avonds niet. Als Kerstdag op eenen Maandag of Donderdag valt, wordt 'er 's Woensdags; en als dezelve op een' Dingsdag of Vrydag komt, 's Donderdags, niet gepredikt. In zes weeken tyds, gaan de Predikbeurten rond, tusschen de zes Predikanten, en in de zevende week, is elk hunner, beurtelings, vry, behalve wanneer 't Avondmaal is. De Predikanten, van hunne Ouderlingen verzeld, doen, eens 's jaars, eene algemeene huisbezoeking, en tweemaal, op den laatsten Zondag in Juny, en op den laatsten Zondag in December, eene vermaaning van den Predikstoel tot milddaadigheid, ter gelegenheid der twee gewoone jaarlyksche Collecten, aan de huizen der Ledemaaten. Walsche Kerken.

Wy voegen hierby de Naamlyst der Predikanten, die, in de oude Kerke voor, en in beide de Kerken, na derzelver samenvoeging, tot hier toe, beroepen geweest zyn. Naamlyst der Walsche Predikanten.

1. Jean de la Greve, *is 1603 overleden.* 1578.

2. Jean Hochedé (gezegt de la Vigne), *beroepen van Antwerpen den 16 en bevestigt den 29 September, is 1622. overleden.* 1585.

3. Jean Taffin, *beroepen van Haarlem, in February, bev. den 3 May, is 1602. overleden.* 1590.

4. Simon Goulart, *beroepen van Wesel, den 16 September, bevestigt den 14 October, syn Demissie bekomen 1615.* 1601.

WALSCHE KERKEN.

1613. 5. Thomas Maurois, *beroepen van Ceulen in January, bevestigt den* 11 *Augustus, overleden in den jaare* 1646.

1616. 6. Fabrice de la Bassecour, *beroepen in Aug., bevestigt den* 9 *May* 1617. *Emeritus geworden in* 1649. *overleden den* 29 *April* 1650.

1620. 7. Jean Doucher, *beroepen van Vlissingen den* 9 *Oct., bev. in Nov.* 1621, *overleden* 1629.

1630. 8. Lucas Trelcatius, *beroepen uit de Nederduitsche Kerk van Elburg, bevestigt den* 5 *May, en alhier in de Nederduitsche Kerk beroepen in* 1634. *overleden in* 1638.

1634. 9. Godefroy Hotton, *beroepen van Limburg den* 25 *Juny, bev. den* 26 *Nov., Emeritus geworden in* 1655. *en overl. den* 26 *Juny* 1656.

1647. 10. Henry Blanchetefte, *beroepen van Maastrigt den* 14 *October* 1646. *bevestigt den* 28 *April* 1647. *overleden den* 18 *Augustus* 1670.

1650. 11. Nicolaas de la Bassecour, *beroepen van Vlissingen den* 8 *Maart, bevestigt den* 26 *Juny, overleden den* 17 *May* 1677.

1656. 12. Nicolaas Colvius, *beroepen van Dordrecht den* 28 *May, bev. den* 20 *Aug., Emeritus geworden in April* 1711. *overl. den* 17 *Nov.* 1717.

1670. 13. Louis de Wolzogue, *beroepen van Utrecht den* 26 *October, bevestigt den* 21 *December, overl. den* 13 *November* 1690.

1677. 14. Pierre Pierot, *beroepen van ter Goes den* 1 *Augustus, bevestigt den* 7 *Nov. overl. den* 1 *July* 1688.

1688. 15. Etienne Morin, *Predikant tot Caen, beroepen den* 8 *Augustus, bevestigt den* 17 *October, Emeritus geworden den* 25 *July* 1699. *overl. den* 5 *May* 1704.

16. Pierre Ysarn, *beroepen den* 8 *Augustus, bevestigt den* 17 *October, Emeritus geworden den* 27 *October* 1712. *overleden den* 23 *May* 1714.

17. Abraham Boddens, *Amstelodamensis, Proponent zynde, hier beroepen den* 8 *Augustus, be-*

bevestigt den 24 *October*, *overleden den* 12 *Nov.* 1727. **Walsche Kerken.**

18. Nicolaas Colvius, *Amstelodamensis*, *beroepen van Dordrecht den* 23 *Augustus*, *bevestigt den* 18 *October*, *overleden den* 26 *November* 1730. 1705.

19. Godefroi Clermont, *beroepen van Leyden den* 23 *Augustus*, *bevestigt den* 25 *October*.

20. Anthoine d'Arbussy, *van Utrecht*, *beroepen den* 22 *January*, *bevestigt den* 19 *Maart*, *Emeritus geworden den* 31 *January* 1735., *overleden den* 30 *November* 1741. 1713.

21. Jean Brutel de la Riviere, *beroepen van Rotterdam den* 5 *February*, *bevestigt den* 6 *April*, *overleden den* 14 *Augustus* 1742. 1720.

22. Johannes Boddens, *Amstelodamensis*, *beroepen van Rotterdam den* 24 *October*, *bevestigt den* 7 *January* 1725., *overleden den* 18 *October* 1731. 1724.

23. Henry Chatelain, *beroepen van 's Gravenhage den* 9 *Dec.*, *bevestigt den* 22 *Febr.* 1728. *overleden den* 9 *May* 1743. 1727.

24. Theodorus François Huet, *beroepen van 's Gravenhage den* 19 *November*, *bevestigt den* 11 *Maart* 1731., *overleden den* 27 *October* 1733. 1730.

25. Isaac Samuel Chatelain, *Amstelodamensis*, *beroepen van Rotterdam den* 13 *November*, *bevestigt den* 17 *February* 1732. 1731.

26. David Renaud Boullier, *beroepen van Londen den* 12 *January*, *bevestigt den* 13 *Juny wederom na Londen vertrokken in April* 1749. *overleden* 1759. 1734.

27. Daniel Olivier, *beroepen van Londen den* 8 *Maart*, *bev. den* 24 *July*, *overleden den* 18 *December* 1736. 1735.

28. Jaques Jean Desmazures, *Amstelodamensis*, *beroepen van Rotterdam den* 15 *January*, *bev. den* 7 *April*. 1737.

29. Pier-

Walsche Kerken. 29. Pierre Jaques Courtonne, *beroepen van* Goes *den 25 Sept., bev. den 7 April* 1743.

1742. 30. Jaques George de Chaufepié, *beroepen van*
1743. *Delft den* 17 *September, bev. den* 1 *December.*

1749. 31. Jean Henri François, *gewezen Adjunct-Predikant te Iperen, tot Extraordinair Predikant alhier verkoren den* 29 *April* 1748. *den* 9 *Mey* 1749 *tot Ordinair Predikant, bevestigt den* 27 *July.*

32. Estienne Lespinasse, *Amstelodamensis, beroepen van Deventer den* 13 *May, en bevestigt den* 27 *July, overleden den* 26 *April* 1761.

1761. 33. Jean Scipion Vernede, *Amstelodamensis, beroepen van Maastricht den* 19 *May, bev. den* 16 *Augustus.*

Wyze van 't verkiezen der Ouderlingen en Diakenen. De verkiezing der Ouderlingen en Diakenen geschiedt, jaarlyks, in January. Zy dienen twee jaaren. Van de Ouderlingen; die zestien in getal zyn, gaan 'er, jaarlyks, agt af: en van de Diakenen, die een getal van zeventien uitmaaken, het eene jaar, negen, en het andere jaar, agt. De dubbele Kerkenraad vergadert, op den eersten Dingsdag na het tweede Avondmaal in January, om het getal der afgaande Ouderlingen en Diakenen te vervullen: ten welken einde, men twee Lysten opstelt, vervattende de naamen van zulken, die geoordeeld worden, in de eene of andere hoedanigheid, te konnen dienen. Des Zondags daarna, geschiedt de verkiezing uit deeze benoeming. De Ouderlingen, die een, en de Diakenen, die twee jaaren buiten dienst geweest zyn, konnen, op nieuws, verkooren worden: doch,

WAALSCHE KERKEN

zo de eersten verkiezen, nog een jaar te rusten, behoeven ze 'er, alleenlyk, by tyds, aan den Ouderling hunner Wyk kennis van te geeven. 's Maandags na de verkiezing, worden de voor 't eerst verkooren Ouderlingen en Diakenen in den Kerkenraad ontvangen, en, vervolgens, twee Zondagen agtereen, aan de Gemeente voorgesteld: waarna zy, op den derden Zondag, plegtiglyk, bevestigd worden. Zo eenig Lid van den dubbelen Kerkenraad overlydt, wordt zynen Weduwe of erfgenaamen de rouw beklaagd, uit naam der Vergaderinge, door een' Predikant, een' Ouderling en een' Diaken. 't Zelfde geschiedt, in geval eene Regentes van 't Weeshuis, of de Huisvrouw van een' Predikant, of van een' der dienende Ouderlingen of Diakenen sterft.

Dienst der Ouderlingen en Diakenen.

De Ouderlingen zyn, in 't algemeen, verpligt, te waaken over de zeden der Ledemaaten, en van de openbaare ergernissen, die deselven geeven mogten, en die tot hunne kennis komen, aan den Kerkenraad verslag te doen. Twee Ouderlingen en drie Diakenen, ten minste, zyn gehouden, de Predikatien, en een Ouderling en een Diaken, by beurten, ook de Catechisatien in 't Weeshuis by te woonen. Ook deelen de Ouderlingen en Diakenen, een van elke soorte in ieder wyk, om de twee maanden, de Loodjes uit, op welken de Ledemaaten ten Avondmaal toegelaaten, en welken, door twee Ouderlingen, by de Avondmaalshou-

Walsche Kerken. ding, wederom ingetrokken worden. By 't aanvaarden deezer Loodjes, zyn de Ledemaaten gewoon, eene gift voor de armen der Gemeente te doen, die door den Diaken ontvangen wordt. Vier weeken voor de onderhouding van 't Avondmaal, doet de Predikant, die, des Zondags 's morgens, in de oude Kerke, gepredikt heeft, na 't eindigen van den dienst, eene korte les over de kleine Catechismus, welke, door twee Ouderlingen, by beurten, moet worden bygewoond. En op de vier daaraan volgende Maandagen, 's namiddags ten drie uuren, ondervraagt een Predikant de Aankomelingen, die zig hebben aangediend, om Ledemaaten te worden, in 't openbaar, in dezelfde Kerke, waar by ook twee Ouderlingen tegenwoordig moeten zyn. Doch het ondervraagen der aankomelingen geschiedt ook, dikwils, aan 't huis van eenen Predikant, in 't byzyn van den Ouderling der wyk, zo deeze zulks verkiest. En hier staat men den aankomelingen, somtyds, toe, in 't Nederduitsch, te antwoorden, in geval zy Nederduitsche Leermeesters gehad hebben, of zig, niet bekwaamlyk, in 't Fransch, konnen uitdrukken. Wyders, wordt, in 't aanneemen, de vereischte toegeevendheid gebruikt, omtrent zulken, die een zwak geheugen hebben, of niet leezen konnen. Men verklaart, nogtans, aan zulken, die men vermoedt, dat eenigen onderstand zouden konnen beoogen, dat zy dien niet, dan na verloop van vier, en zo zy uit de Generaliteits-

zeits-Landen komen, na verloop van vyf, of, van afgelegener Plaatsen komende, na verloop van zes jaaren, te verwagten hebben. Zulken, die naar Frankryk vertrekken willen, konnen geene Attestatie bekomen, dan om byzondere redenen, waarvan de Kerkenraad moet oordeelen. Een Ouderling vermag, iemant, voor eene enkele reis, van 't Avondmaal te weeren, 't welk geschiedt, door 't inhouden der Loodjes, zonder vertooning en overlevering van welken, niemant ten Avondmaal toegelaaten wordt. Doch zo 't, naderhand, noodig zyn mogt, geschiedt zulks, door den Kerkenraad. Zo een Lidmaat het ongeluk gehad heeft van *banquerout* te gaan, wordt hy van 't Avondmaal geweerd, tot dat hy zig, met zyne schuldeischers, verdraagen heeft. Die alles betaald hebben, zyn zelfs verkiestlyk tot Ouderlingen en Diakenen. De Walsche Gemeente heeft twee byzondere Kassen, eene der Predikanten en Ouderlingen en eene der Diakenen, die, elk op zig zelve, bestierd en verantwoord worden. Het geld en de papieren deezer Kassen worden bewaard, in twee yzeren kisten, elk met twee byzondere slooten gesllooten, waarvan ieder paar sleutels, door twee byzondere Persoonen, bewaard wordt. De Diakenen hebben hunne byzondere Reglementen, waarnaar zy zig, in 't bezorgen der behoeftigen, gedraagen. Zy zyn, laatstelyk, op den dertigsten October des jaars 1744, vernieuwd. Elke Diaken houdt een boekje, waar- Walsche Kerken.

WALSCHE KERKEN.

waarin de naamen, ouderdom, beroep en verdere omſtandigheden der behoeftigen zyner Wyk, midsgaders, de woonplaatſen van de Krankbezoekers, Doctoren, Chirurgyns, Apothekers en Aanſpreekers aangetekend zyn: welk boekje hy, uit den dienſt treedende, aan zynen opvolger ter hand ſtelt. De Diakenen doen, tweemaal 's jaars, eene algemeene huisbezoeking onder de behoeftige Ledemaaten: waarna, tot vermeerdering, vermindering, aan- of inhouding van den verleenden onderſtand, beſlooten wordt. Niemant bekomt eenigen onderſtand van de Diaconie, dan wanneer het hoofd des huisgezins Lidmaat der Walſche Gemeente is. Voor Lidmaats-Kinderen worden alleen gehouden zulken, welker Ouders niet ſlegts Lidmaaten zyn, of geweeſt zyn, maar die ook zelven, in de Walſche Gemeente, zyn gedoopt. Een der Diakenen is, byzonderlyk, geſteld, tot het bezorgen der *Paſſanten*, of behoeftige reizigers.

Inkomſten der Walſche Diaconie.

De Walſche Diaconie heeft tweederlei ſoort van inkomſten. De eerſte beſtaat uit de *Collecten* of inzamelingen, die, van haare eerſte opregting af, in de Oude Waalen-Kerke, en naderhand, in beide de Kerken, geſchied zyn, en die ook, tweemaal 's jaars, aan de huizen der Ledemaaten, en om de twee maanden, by zulken, die ten Avondmaal willen komen, geſchieden; als mede uit de boſſen in de Gods- en andere huizen, en uit het armengeld, welk, by de Stad en by de Ooſtindiſche Maatſchappye, ontvangen wordt: waar

by,

Walsche Kerken.

by, van tyd tot tyd, eenige erfenissen gekomen zyn. De andere komt uit den onderstand, die haar, al voor het midden der voorgaande eeuwe, en vooral, na het overkomen der Fransche vlugtelingen, genoegzaam jaarlyks, uit Stads Kasse, vergund is. In 't jaar 1631, hadt zy verlof verzogt, tot het doen eener openbaare Collecte by de huizen. Doch dit verzoek vondt geen' ingang. Men verkoor, de behoeftige Gemeente, met eene somme gelds, te ondersteunen (*r*). Toen, in 't jaar 1680, de Fransche vlugtelingen, in deeze Stad, eene schuilplaats begonden te zoeken, vondt de Diaconie zig zo bezwaard, met de behoeftigen, dat zy, nog voor 't einde des jaars 1681, met twintigduizend guldens, van Stads wege, ondersteund werdt (*s*). Zelfs werdt haar, sedert, veroorlofd, tweemaal 's jaars, eene Collecte by de huizen te doen, ten behoeve der vlugtelingen, die, tot aan 't jaar 1688, geduurd heeft (*t*). Van dien tyd af, zyn de behoeftige vlugtelingen, door de Walsche Diaconie, onderhouden, die egter, jaarlyks, door de Stad, met eene zeer aanzienlyke somme, ondersteund werdt, ook na dat de vervolging in de Palts, die, in 't jaar 1719, aanving, een groot getal van Fransche Gereformeerden herwaards gedreeven hadt. De vlugtelingen, die, in 't jaar 1690, onderstand trokken, waren zeventienhonderd en agt in ge-

(*r*) Resol. Vroedsch. *N.* 16. 5 *July* 1631. *f.* 202 *verso.*
(*s*) Resol Vroedsch. *L*[r]. O. 6 *Decemb.* 1681. *f.* 105.
(*t*) Resol. Vroedsch. *L*[r]. P. 16, 28 *Jan.* 1683. *f.* 21, 25. *L*[r]. R. 9 *Nov.* 1685. *f.* 6. *L*[r]. S. 26 *Maart* 1688. *f.* 76.

Walsche Kerken.

getal (*u*). De Stad onderſteunde de Diaconie, met veertigduizend guldens 's jaars; daar, ſomtyds, nog een buitengewoone onderſtand van dertigduizend guldens bygevoegd werdt (*v*). Om zulk een aanzienlyken onderſtand te vinden, werdt, in 't jaar 1707, beſlooten, de belaſting op de Vleeſchbanken te verhoogen, en de nieuwlings aankomende Koffyſchenkers ieder vyf honderd guldens te laaten betaalen (*w*). De gewoonlyke onderſtand bleef, na dien tyd, jaaren agtereen, op veertigduizend guldens jaarlyks bepaald. Doch de Diaconie kwam, desonaangezien, byna jaarlyks, te kort. Alle de agterſtallen zyn, eindelyk, in 't jaar 1743, verrekend, en het onderhoud der vlugtelingen, die nog, van tyd tot tyd, hoewel in kleinen getale, herwaards komen, beneveńs de onderſteuning van Stads wege, in 't volgende jaar, op eenen vaſten voet gebragt. Men bevondt toen, dat de Walſche Diaconie aan *vierderlei* perſoonen onderſtand verleende: 1. aan *Waalen*, de oude en natuurlyke Leden der Kerke. 2. aan *Franſche vlugtelingen*, die, in en kort na 't jaar 1680, in merkelyken getale, herwaards geweeken waren, en nog nu en dan overkwamen. 3. aan *arme Waldenzen*: en 4. aan zulken, die, op laſt of met kennis van Burgemeeſteren, een jaargeld trokken van de Diaconie, en hierom *gepenſioneerden* genaamd werden. Bur-

(*u*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* T. 31 *July* 1690. *f.* 270.

(*v*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* Z. 27 *Octob.* 1699. *f.* 352. *Lr.* AA. 11 *Jan.* 1702. *f.* 243. *Lr.* BB. 9 *Jan.* 1703. *f.* 102.

(*w*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* DD. 12 *Maart* 1707. *f.* 19.

Burgemeesteren en Raaden verstonden, dat de eerste soort van behoeftigen, door de Diaconie alleen, moest worden onderhouden: en dat daaronder behoorden te worden begreepen allen, die, of zelven, of welker ouders, hier ter Stede, vier jaaren agtereen, gewoond hadden, zonder onderstand genooten te hebben, en zig, in dien tyd, by de Walsche Gemeente hadden gevoegd. Doch de drie andere soorten van behoeftigen nam de Stad aan, door de Walsche Diaconie, te laaten voorzien van onderhoud, op den volgenden voet: de Gepensioneerden, tot het volle jaargeld, waarop zy gesteld werden, en van de behoeftige Fransche vlugtelingen en arme Waldenzen, welke laatsten byna uitgestorven, of tot beteren staat geraakt zyn; de kinderen onder de agttien jaaren, tegens vyftien guldens in 't jaar, en de bejaarden, tegen vyf en zeventig guldens in 't jaar. Alle deeze persoonen worden, door de Diakenen, op eene Lyst gebragt, die, jaarlyks, in de maand January, aan eenen der eerste Stads Klerken ter Secretarye, moet overhandigd worden: en deeze doet 'er verslag van aan Burgemeesteren. De Fransche vlugtelingen, die, van tyd tot tyd, overkomen, worden ook, onderscheidenlyk, op deeze Lyst gebragt: en zulken, die, of sterven, of wederom vertrekken, of in staat geraaken om zig zelven te geneeren, worden van de Lyst afgeschreeven. Doch zo zulke afgeschreevenen, binnen vier jaaren, wederom behoeftig worden, mogen zy, op nieuws, op

WALSCHE KERKEN.

WALSCHE KERKEN. de Lyst worden gesteld. Het beloop van den jaarlykschen onderstand wordt, alle drie maanden, ingaande met den eersten April, door Diakenen, ter Thesaurie Ordinaris ontvangen (x).

Walsche Sinode. De Predikanten en Ouderlingen der Walsche Kerken in deeze Stad zyn Leden van de Walsche Sinode der Vereenigde Nederlanden, die, tweemaal des jaars, in 't laatst van April, of in 't begin van May, en in 't laatst van Augustus, in de meeste Nederlandsche Steden, waar Walsche Gemeenten zyn, en om de vyftien jaaren, ook eens, in deeze Stad gehouden wordt. De Sinode vergadert dan in de groote zaal van 't Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis. Wanneer zy buiten deeze Stad gehouden wordt, wordt een der Predikanten, by beurten, en een der Ouderlingen, ter benoeminge van den Kerkenraad, derwaards afgevaardigd. Voor hun vertrek, vervoegen zy zig by de Commissarissen politik, aan ieder van welken zy, by hunne terugkomst, ook een afschrift van 't gene op de Sinode gehandeld is ter hand stellen. In geval de Sinode, hier ter Stede, staat gehouden te worden, wordt daartoe, vooraf, verlof verzogt van Burgemeesteren, en te gelyk eene plaats, daar de Vergadering bekwaamlyk kan worden gehouden. De Afgevaardigden der Walsche Gemeente alhier moeten, vervolgens, zorg draagen, dat deeze plaats, tot het houden der Sinode, gereed gemaakt worde. De Gemeente van deeze Stad is eene van de zes Gemeen-ten,

(x) Resol. Vroedsch. *Lt.* MM. 28 *May* 1743. *p.* 216.

ten, onder een' van welker Predikanten, de Archiven der Sinode, by beurten, bewaard worden. Zy draagt ver het meest, te weeten twintig ten honderd, in de kosten van de Sinode. Walsche Kerken.

Wy hebben, hier voor (y), te kennen gegeven, dat de dubbele Kerkenraad der Walsche Gemeente, de Doctoren, Chirurgyns en Apothekers der Gemeente aanstelt. Doch Burgemeesteren stellen, daarenboven, een' Stads Doctor en Chirurgyn ten behoeve der vlugtelingen. De aanstelling van twee Kosters, twee Voorleezers, en twee Krankbezoekers geschiedt ook door Burgemeesteren. De *Kosters* moeten zig schikken naar de Instructie, voor de Kosters in 't gemeen, door Burgemeesteren vastgesteld, midsgaders, naar eene byzondere, by den Kerkenraad beraamd. De Koster der oude Waalen-Kerke geeft verklaaringen van de drie Zondagsche afkondigingen der Huwelyksgeboden, die aldaar, voor den aanvang der Voormiddags-Predikatien, door den Voorleezer, geschieden. De Huwelyken van zulken, die 't begeeren, worden, in dezelfde oude Waalen-Kerke, des Zondags namiddags en des Woensdags 's avonds, en des zomers, in de Wester-Kerke, des Donderdags 's avonds, door eenen Walschen Predikant, ingezegend. En de Koster houdt 'er aantekening van, om 'er, wanneer 't vereischt wordt, verklaaring van te geeven. Doch de eigenlyke Attestatien wegens de inzegening der Egtgenooten worden, door den Kerkenraad, uitgegeven. De *Voorleezers*

Kosters, Voorleezers en Krankbezoekers der Walsche Gemeente.

(y) Bladz. 571.

Engelsche Presbyteriaansche Kerk.

zers en *Krankbezoekers* krygen ook eene Instructie van den Kerkenraad. Van de Krankbezoekers bezoekt een de oude, en een de nieuwe zyde der Stad.

XV.

ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK.

Beschryving der Engelsche Presbyteriaansche Kerke.

De Engelsche Gereformeerden hebben twee Kerken hier ter Stede. De eerste is die der Presbyteriaanen, zo genaamd, om dat zy geene Bisschoppelyke Regeering erkennen; maar zig, even als de Nederduitsche en Walsche Gereformeerden, houden aan de ordening der *Presbyteri* of *Ouderlingen*, die van gelyken rang zyn, in de Kerke. De andere is die der *Episcopaalen* of Bisschoppelyken. De Engelsche Presbyteriaansche Kerk staat op het Begynhof, en is, ongetwyfeld, een van de oudste Godsdienstige Gestigten deezer Stad, alzo het Begyn-hof, waartoe zy plagt te behooren, gelyk wy, in de Beschryving van het zelve, toonen zullen, reeds voor het midden der veertiende eeuwe, in wezen geweest is. In 't begin der zeventiende eeuwe, was het getal der Engelsche Presbyteriaanen, hier ter Stede, in zo verre toegenomen, dat hun de Begynen-Kerk werdt afgestaan, alwaar *John Pagett*, in 't jaar 1607, tot eersten vasten Predikant, beroepen werdt. Hy deedt 'er de eerste Predikatie, op den vyfden February, na dat de Kerk, 's daags te vooren,

Oudheid.

in

in de tegenwoordigheid van den Schout, *Willem van der Does*, en van den Nederduitschen Predikant, *Petrus Plancius*, plegtiglyk, ingewyd was. De Kerk werdt, toen, na de herstelling van Koning Karel den II., op den troon van Groot-Britanje, in 't jaar 1660, veele Engelschen herwaards kwamen, in 't jaar 1665, op Stads kosten, en onder 't opzigt van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, vertimmerd, en, zo my berigt wordt, met al wat ten zuiden van de pilaaren staat, byzonderlyk met eene nieuwe Kerkenraads- en Diakens-Kamer, vergroot. De noordzyde der Kerke is, in 't jaar 1727, vernieuwd. En de Gemeente heeft, geduurende deeze vernieuwing, haare Vergaderingen gehouden, in de Gehoorplaats der Doorlugtige Schoole. Tegenwoordig, is de Kerk een klein, doch tamelyk welgeschikt gebouw, met een' tooren in 't westen, waarop een hooge spits staat. Men wil, dat de koperen Leezenaar van den Voorleezer, waarin de Letters W. M. R. R., dooreen gevlogten, betekenende *Willem en Maria, Koning en Koningin*, en 't jaartal 1689 te zien zyn, midsgaders, de koperen armblaakers, door deeze Vorstelyke Persoonaadjen, aan de Kerke zyn vereerd. De zilveren Avondmaalsbekers zyn een geschenk van *Izaak Sinkeson*, die, in 't jaar 1717, Ouderling was. In 't jaar 1743, voerde men, in deeze Gemeente, eene nieuwe beryming van Psalmen en Kerkgezangen in: en in 't jaar 1753, hebben de voornaamste Leden, op hunne kosten, een nieuw Orgel, in de Kerke, geplaatst, en de Psalmboeken,

Engelsche Presbyteriaansche Kerk.

Vergrooting.

Engel-sche Presby-teriaan-sche Kerk.

met nieuwlings ſamengeſteld Muzyk van *J. Z. Triemer* voorzien, doen herdrukken, en ten voordeele der armen verkoopen. Het Orgel, welk vierduizend tweehonderd vyf en negentig guldens gekoſt heeft, werdt, op den agttienden December des gemelden jaars, ingewyd, door eene Predikatie over den honderd en vyftigſten Pſalm, die, door den oudſten Predikant, *David Longueville*, uitgeſproken werdt. Behalve voor en na de gewoonlyke Predikatien, wordt 'er ook, des Vrydags, des Zomers, van Maart tot November, van vier tot vyf, en des Winters, van November tot Maart, van drie tot vier uuren des avonds, op dit Orgel, geſpeeld. Verſcheiden' byzondere Leden hebben, ſedert, ook andere geſchenken gedaan tot nuttig gebruik der Kerke. Men plagt, hier ter Stede, nog eene andere Engelſche Gemeente te hebben, *Browniſten* of *Bruinisten* genaamd, die, reeds voor 't einde der zeſtiende eeuwe, uit Engeland, waar zy zig, met de Leere en Regeering der Kerke, ten tyde van Koninginne Elizabeth, niet verdraagen konden, herwaards gekomen waren (z); doch altoos maar een klein getal hebben uitgemaakt. Zy hielden, in 't eerſt, hunne Vergaderingen op den Groenenburgwal, toen een afgelegen oord van de Stad. Naderhand, vergaderden zy in de Barndeſteeg, daar hunne Vergaderplaats, in eenen fellen brand des jaars 1662, verteerd werdt (*a*). Doch in 't

(z) *Zie* II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 125. Praeſtant. & erudit. Viror. Epiſt. *p.* 65-85.

(*a*) Commelin, *bl.* 493.

't jaar 1668, bouwden zy eene andere, in dezelfde Steeg, aan de noordzyde, daar een gang is, die nog de *Bruiniſten-gang* heet. De Gemeente nam, ſedert, zo ſterk af, dat zy, in 't jaar 1708, uit een' Ouderling, een' Diaken, en drie Broeders beſtondt, die toen tot de Presbyteriaanſche Kerk overgingen, en het Kerkhuis, in de Barndeſteeg, aan de Nederduitſche Gereformeerde Diaconie overgaven, onder beding, dat het nooit tot eenige Godsdienſtige Vergadering, buiten de Nederduitſche Gereformeerde Gemeente, zou gebruikt worden; maar dienen ten behoeve der Diaconie (*b*), die 't, in het jaar 1714, verkogt heeft. Kort na 't overgaan der Gemeente uit de Barndeſteeg, werdt beſlooten, eenen tweeden Predikant, in de Engelſche Presbyteriaanſche Kerke, te beroepen (*c*). Engelsche Presbyteriaansche Kerk.

De Kerkenraad der Engelſche Presbyteriaanſche Gemeente beſtaat, thans, uit twee *Predikanten*, vier *Ouderlingen* en vier *Diakenen*. De Predikanten behooren tot de Nederduitſche Claſſis van Amſterdam. Zy, en de Ouderlingen en Diakenen worden, genoegzaam op gelyke wyze, verkooren, als die der Walſche Gereformeerden. Voorts, zyn 'er, in deeze Gemeente, ook twee Diaconeſſen. De Kerkmeeſters der nieuwe Kerke, onder welker Parochie, het Begyn-hof, van ouds, behoorde, blyven nog Kerkmeeſters Kerkbeſtier.

(*b*) Commiſſieboek der Diaconie *Lr.* C. *f.* 21. Notulboek, *f.* 18.

(*c*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. 30 *July* 1709. *f.* 38.

Engelsche Presbyteriaansche Kerk.

ters der Engelsche Kerke, van welke wy spreeken. En de Gravenmaaker der Nieuwe Kerke is ook Gravenmaaker van deeze. De Engelsche Gemeente plagt eenen *Krankbezoeker* te hebben, die door de Stad betaald, en door Burgemeesteren aangesteld werdt: doch het afneemen der Gemeente, in getal van Leden, is oorzaak geweest, dat deeze post, sedert veele jaaren, onbegeven gebleeven is. Alle Zondagen wordt, in de Engelsche Kerke, tweemaal, gepredikt, voor- en nademiddag. In de weeke, *is'er*, sedert veele jaaren, geene Predikatie geweest, behalve zesmaal 's jaars, des Saturdags, ten vier uuren, tot voorbereiding voor 't Avondmaal, welk, op de laatste Zondagen in February, April, Juny, Augustus, October en December, gehouden wordt. De wedde der twee Predikanten is, sedert het jaar 1710, ongelyk. De oudste heeft dezelfde wedde, als de Nederduitsche Predikanten. Doch de jongste wordt, op duizend guldens, beroepen. Deeze wedde wordt, nogtans, op vyftien honderd guldens verhoogd, na dat hy twee of drie jaaren gediend heeft, en op zeventien honderd guldens, wanneer hy tweemaal zo lang heeft gediend.

Naamlyst der Predikanten.

Zie hier de naamen der Predikanten, die, tot hiertoe, in de Engelsche Presbyteriaansche Kerke, beroepen geweest zyn:

1607. 1. John Pagett, *eerste Predikant, bevestigt den 29 April.*

2. Tho-

2. Thomas Pots, *beroepen van Vlissingen den* ENGEL-
12 *Maart*, *overleden* 1635. SCHE
3. John Rulitius, *beroepen van Heydelberg*, *be-* PRESBY-
vestigt den 27 *January*, *en overgegaan in* TERIAAN-
de Hoogduytse Kerk in December 1639., SCHE
overleden 1666. KERK.
4. Julius Hering, *beroepen van Shrewsbury in* 1617.
Engeland den 6 *Dec.*, *overleden* 1645. 1636.
5. Thomas Pagett, *beroepen van Blakeley by* 1637.
Manchester in Engeland, *den* 27 *Nov.*, *en* 1639.
overgegaan na Shrewsbury in Engeland den
29 *Augustus* 1646.
6. Richard Mayden, *beroepen van Utrecht den* 1646.
31 *October*, *en bevestigt den* 17 *Maart* 1647.
en Emeritus in Maart 1669., *overleden den*
4 *October* 1670.
7. Willem Price, *beroepen van Londen den* 9 1648.
Augustus, *overleden in July* 1666.
8. Richard Woodward, *beroepen van Westmaas* 1660.
den 2 *September*, *en bevestigt den* 31 *Oct.*
overleden den 23 *Augustus* 1669.
9. Alexander Hodge, *beroepen van Delft den* 1669.
6 *Feb.*, *overleden den* 2 *Dec.* 1689.
10. Adrianus van Oostrum, *beroepen van Lon-* 1690.
den den 15 *October*, *uyt de Nederduytse*
Kerk, *en bevestigt den* 25 *February* 1691.
en 1692. *alhier van de Engelsche in de Ne-*
derduytse Kerk beroepen, *overleden den* 10
January 1716.
11. Hugo Fits, *Amstelodamensis*, *beroepen van* 1699.
Vlissingen den 6 *Dec. en bev. de* 21 *Febr.*
1700. *Emeritus geworden den* 31 *October*
1741., *overleden den* 11 *February* 1742.
12. Daniel Rainey, *beroepen van Londen den* 1710.
14 *Dec. bevestigt den* 22 *Maart* 1711., *en*
den 2 *Augustus* 1739. *afstand van zynen*
dienst gedaan.
13. David Longueville, *beroepen van Exon den* 1740.
7 *February*, *en bevestigt den* 17 *July.*
14. David Thomson, *beroepen van Ait den* 4 1742.
No-

Engelsche Presbyteriaansche Kerk.

November, en bevestigt den 16 December. en overgegaan na Gargunnoch in Schotland den 2 April 1758.

15. James Blinshall, *S. S. Theol. Doct. beroepen van Islingtoun by Londen den* 30 *May, en bevestigt den* 23 *July. en A°.* 1764 *overgegaan na Dundee in Schotland.*

1758.

1765. 16. William Grierson, *beroepen van Dordrecht, bevestigt den* 3 *Maart.*

De Gemeente bezit, tegenwoordig, een Wees- en Armenhuis op de Looijersgraft, waarvan wy, hierna, breeder berigt geeven zullen, en twee huizen nevens het zelve. Tot in 't jaar 1763, behoorden haar ook vyf huizen op het Schaapen-plein, tusschen de Reguliers- en Doele-bruggen, die, in of omtrent het jaar 1624, gebouwd waren, op den grond van het oude Glashuis, welk, in 't jaar 1618, verbrand was (*d*), en van de wooningen, daartoe behoorende. *Jan Juriaansz. Engelsman*, Brander hier ter Stede, en Lid der Engelsche Kerke, in welker Registers, hy, onder den naam van *John Jorden* of *Jourdan*, bekend is, hadt deezen grond, voor agtduizend guldens, gekogt van de Stad, en 'er deeze huizen op gezet, welken hy, by uiterSten wil, aan de armen der Engelsche Gereformeerde Kerke van Amsterdam, hadt nagelaaten; die dezelven, op den zestienden May des jaars 1763, in 't openbaar, verkogt heeft.

(*d*) *Zie* hier voor, III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 172.

XVI.

XVI.

ENGELSCHE EPISCOPAALE KERK.

Beschryving der Engelsche Episcopaale Kerke.

Wanneer de Engelsche Episcopaale Gemeente begonnen hebbe, hier ter Stede, Godsdienstige Vergaderingen te houden, is my, tot hiertoe, niet klaarlyk gebleeken. By het Verdrag met Koninginne Elizabeth van den jaare 1585, was wel bestemd, dat de Engelsche bezetting, in de Steden van verzekerdheid, Briele en Vlissingen, Kerken hebben zou, daar zy den Godsdienst, op de Engelsche wyze, dat is, volgens de Episcopaale ordening, vryelyk, zou mogen oefenen (e). Doch 't blykt niet, dat de Engelschen deeze vryheid, zo vroeg, ook elders, en vooral in Amsterdam, gezogt en genooten hebben. Maar te Rotterdam, daar zig, lang voor 't midden der volgende eeuwe, eene Maatschappy van Engelsche Koopluiden, *Avanturiers* genaamd, hadt nedergezet, was hun, in den jaare 1635, eene Kerk, tot oefening van hunnen Godsdienst, *volgens de discipline ende ordre van de Kercke van Engelandt*, afgestaan (f). Na de dood van Karel den I., en onder de regeering van Kromwel, weeken verscheiden voornaame Engelschen herwaards; doch

't

(e) *Zie* BOR XX. *Boek*, *bl.* 61 [641]. Vaderl. Hist. VIII. *Deel*, *bl.* 94.

(f) Extract *uit het* Concordaet tusschen de Vroedschap der Stad Rotterdam en de Societeit der Merchants Adventurers, *in dato* 5 *Febr.* 1635. *MS.*

Engelsche Episcopaale Kerk.

't blykt niet, dat zy, te Amsterdam, Godsdienstige Vergaderingen gehouden hebben. Toen Karel de II., in 't jaar 1660, op den troon van Groot-Britanje, hersteld werdt, kwamen ook verscheiden' Engelschen, die zig niet hadden konnen voegen tot de gemeenschap, welke de Koning, in de Engelsche Kerke, hadt ingevoerd, in deeze Stad. Twee hunner Predikanten verzogten, in de Lente des jaars 1663, vryheid van Godsdienstoefening aan Burgemeesteren (g). Zy verklaarden, dat zy, in de Leere, niet van de Gereformeerden verschilden; schoon zy, in de Kerkenordening, *niet allenthalve*, met dezelven, *eens* waren. 't Verzoek werdt in de Vroedschap gebragt. Men vondt geraaden, de gedagten der Presbyteriaansche Predikanten, deswege, in te neemen. En op deezer getuigenis, dat de aangekomen Engelschen *geene aanstotelyke Leerpunten* hadden, en vroom van leeven waren, werdt hun vrye Godsdienstoefening, in een byzonder huis, toegestaan (h). 't Zou, in den eersten opslag, schynen, dat deeze Engelschen Episcopaalen geweest waren, om dat zy verklaarden, in de Kerkenordening, van de Gereformeerde Kerke te verschillen. Doch als men in aanmerkinge neemt, dat de Presbyteriaansche Gemeente alhier gunstig getuigenis gaf van hunne Leere, is 'er reden om te vermoeden, dat zy eerder behoord hebben, tot de kleine Gemeen-

(g) Resol. Vroedsch. *Lt.* C. 10 *Maart* 1663. *f.* 241 *verso*.
(h) Resol. Vroedsch. *Lt.* D. 8 *Juny* 1663. *f.* 4.

meente der Browniften of Bruiniften, die hier, op 't einde der vyftiende eeuwe, aangekomen, en federt merkelyk verminderd, of geheellyk verdweenen was. Immers, wy hebben, hiervoor (*i*), verhaald, dat deeze Bruiniften, in 't jaar 1668, een huis in de Barndefteeg gebouwd hebben, tot het houden van Godsdienftige Vergaderingen. Omtrent het einde der Regeeringe van Karel den II., en onder de Regeeringe van Jakob den II., begaven zig wederom veele aanzienlyke Engelfchen naar Holland, en naar deeze Stad. Doch my is niet gebleeken, dat zy toen eenige andere Engelfche Godsdienftige Vergadering hebben bygewoond, dan de Presbyteriaanfche. Ik vind niet, dat de Episcopaalen hier eene Gemeente uitgemaakt, en openbaare Vergaderingen gehouden hebben, voor den jaare 1700. Omtrent dien tyd, of weinige jaaren laater, huurden zy een boven-vertrek van een huis, op den Oudezyds-Agterburgwal, op den zuiderhoek van de Huidenvetters-floot, welk vertrek, te vooren, door de Auguftynen, die naderhand in de Spinhuisfteeg vergaderden, tot eene Roomfche Kerk, gebruikt geweeft was. Zy hebben 'er, tot in 't begin deezes jaars 1765, hunne Godsdienftige Byeenkomften gehouden; doch, op den agttienden January, verlof van Burgemeefteren gekreegen, om, voor eenigen tyd, in de kleine Gehoorzaal der Doorlugtige Schoole, byeen te ko-

Engelsche Episcopaale Kerk.

(*i*) *Bladz.* 593.

Engelsche Episcopaale Kerk.

komen (*k*); gelyk zy, op den vierentwintigsten February, voor 't eerst, gedaan hebben, en, nog tegenwoordig, doen, terwyl zy naar bekwaame gelegenheid, tot het aanleggen eener Vergaderplaatse, uitzien. De Engelsche Episcopaale Gemeente is hier, altoos, klein van getal geweest. Zy wordt bediend door eenen Predikant, die, door de Kroon van Groot-Britanje, betaald wordt, en, even als alle de Leeraars der Engelsche Episcopaalen buiten 't Ryk, zyne zending en ordening heeft van den Bisschop van Londen, onder wien hy, in 't Geestelyke, staat. Hy predikt, tegenwoordig, eens ter weeke, na 't volbrengen van den gewoonlyken Engelschen Kerkdienst, des Zondags 's morgens, ten tien uuren. De Vergadering wordt, voor een gedeelte, door Engelsch Scheepsvolk, uitgemaakt. Men rekent, dat 'er 't Avondmaal, welk, op Paaschen, Pinksteren en Kersttyd, en, nog twee- of driemaal tusschentyds, gehouden wordt, door tusschen de twintig en veertig Persoonen tevens, wordt ontvangen. 't Vertrek, welk deeze Gemeente, nog onlangs, plagt te gebruiken, was van eene Galery, en van een Altaar, naar de Engelsche wyze, voorzien. In de plaats van het Altaarstuk, welk 'er, toen het, tot eene Roomsche Kerk, verstrekte, gestaan hadt, las men *de tien Geboden* en de *Geloofsbelydenis der Apostelen*, in gulden letters,

ters,

(*k*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 101.

ters, en in de Engelsche taale. De zorg voor de Gemeentelyke zaaken staat aan den Predikant en aan de voornaamste Leden der Gemeente, als Kerkmeesters. Men onderregt my, dat Burgemeesteren, op den twaalfden December des jaars 1707, aan deeze Gemeente, even als aan anderen, het voorregt verleend hebben, om Huwelyken, die behoorlyk aangetekend, en waarvan drie geboden gegaan zyn, in haare Kerke, te doen inzegenen. Engelsche Episcopaale Kerk.

BYLAA-GEN L^r. A.

BYLAAGEN

op het III. DEEL, II. BOEK.

L^r. A.

Stigting der BOELINGER-KAPELLE *in de Nieuwe Kerke, door* VECHTER DIRCX, Priester, *in 't jaar* 1510.

WY Jan Lambert zoen en Claes ghaeff scepene in aemstelredame oirconden en kennen dat voer ons quame Ruysch Jans zoen Jan dirck zoen, Frans Claes zoen, Claes Bouyck, kerkmeesters van onse Lieve vrouwe kerke binnen doese steede, ende geliede, in dien name by consente van den Rade deser stede, alzoe heer vechter Dircx priester seekere merkelyke sommen van penningen in aelmisse gegeeven heeft, der voirs. kerken, omme dair meede, als nu gebeurt is, te timmeren en fundeeren, ter eeren Goits ende syn lieve moeder de gloriose maget marien, een Cappelle aent' oisteynde van der voirs. kerken, aldernaist de Drappenierders Cappelle die sy in den name als boven van nu voirtaen tot ewigen dagen tot costen van voirs. kerken sullen houden, dack dicht in rake ende dake, dat daeromme die voirs. heere vechter, achtervolgende seekere overcomste mit hem dair af van te voren gemaekt, gehouden en geacht sal werden, als een euwig fundatoer der voirs. cappelle, ende dat men in derselver cappelle een altaar sal stichten, als nu al gedaen is, ter eeren Goits, ende synder liever moeder Marien, ende niet meer, sonder expres consent, eñ believingen, van de voirs. heer Vechter ende syn nakomelingen, daer op hy of syn nakome-

melingen een ofte meer Vicaryen sal mogen stichten, ende missen mogen fundeeren, doende bidden voer syn Siele, synder onderen en vrunden sielen, ende voer alle die geene daer hy voer begeerende is, tot euwigen dagen, als hem en syne nakomelingen belieuen sal. Bylagen Lr. A.

Ende tot dien binnen de voirs. cappellen hebben vier graven, over hem ende syn nakomelingen tot euwigen dagen, die hy in meeninge is te bedekken, met twee sarcken, behoudelyk der kerke hoerder recht, op den voirs. graven, en dat den voirs. heer vechter, of syn nakomelingen niet sal of sullen mogen toeschutten, maer open laten, omme een yegelyck, daer inne te sitten en knielen, omme syn devotie te doen, soo veele als recht en reeden eyschen sal alle arch en list uytgesondert. in oirconde desen brief besegelt mit onzen Zegelen, gegeven upten vierden dach van Januario, int' Jaer ons heeren duysent vyfhondert, en thien.

Lr. B.

Opdragt der Kapelle van het Heilige Graf in de Nieuwe Kerke aan Gerrit Corneliszoon *en* Maria Claas Dogter, *Egteluiden, by eenen Schepenen-brief van den zevenden October des jaars* 1538. Lr. B.

Wy Lambert frederycx zoen ende Jacob Henricx zoen Schepenen in Aemstelredamme, oirconden ende kennen dat voor ons quamen Jan Ysbrantsz. hootesloot, Egbert Garbrantsz. Jan Willemsz. ende Jan Ryser Jansz. kerckmeesters ende regenten van onser lieuer Vrouwen parochy kercke binnen deser Stede ende gelieden in der voorschr. qualité by weete ende consent van den Raide deser Stede dat Gheryt Cornelisz. ende marie Claes dochter zyn

BEGRAEVEN L. B. wettige huysvrouwe der voorschr. kercke een seeckere somme van penningen omme in hoere timmeraige geemployeert te werden gegeuen ende betaelt hebben, daer voere de voersz. Regenten, by weete ende consente als vooren den zeluen Gheryt Cornelisz. zynder huysvrouwen ende hoerer beyder erffgenamen ende nacomelingen van hoeren bloede geconsenteert ende ouergegeuen hebben, ende gheuen ouer by desen briene, een eeuwich recht omme te gebruycken de Capelle die men nu ter tyt noempt dat heylige graff gestaen an de zuyt zyde van der voorschr. Kercke in der naevolgende maniere als dat zy luiden in de voorschr. Capelle zullen mogen doen maecken ende vermaecken 't gundt hen gelieuen zall ende d' selue Capelle gebruycken sonder dat yemandt daerinne plaetze, inghanck ofte vuytganck zal mogen hebben dan by hoerluder wille, ende daerinne te moegen een altaer oft meer stellen, daer op missen funderen, dooden in der zelue Capelle begrauen zoo veele daer leggen zullen mogen ende zy luden daer plaetse gunnen willen behouden der voorschr. Kercke hoer recht van den grauen te weeten van een hooffdoot drie wilhelmus schilden, van een kindt, dat men an een stock draecht, twee wilhelmus schilden, ende een jonger kindt d'welck onder den arm te kercke gebrocht wert een wilhelmus schildt, ende den graeffmaker zyn arbeytsloon soo dat behoort, sonder eenige andere costen van den grauen te lyden, des sal de voorsch. Kercke den voorschr. Capelle houden dack dicht ende t licht van den zeluer Capelle zoo wel datter nu es, als dat men namaels bequamelicken zouden mogen gecrygen tot gheen tyden mogen betimmeren ende zullen de voorn. Gheryt ende marie ende hoere nacomers den tralie off 't gesicht ter Kercken inne mitter doere van de voorsch. Capelle mogen grooten, zoo zy bequamelicxt mogen, welcke gesicht hen nyet

nyet belet noch bedeckt zal mogen werden, wel verstaende dat men 't voorsch. heylige graff in der zeluer Capelle sal laeten, ende alle vrydage paesch auondt ende voorts op alle oude gewoontlicke hoochtyden de Capelle voorschr. sal open laten staen tot voordeel ende deuotie van der gemeente ende tot proufyt van voorschr. kercke die d'almoesen als dan comende genieten sal, sonder arch ende list In oirconde desen brieff besegelt met onsen Segelen, Gegeuen op den zeuenden dach in Octobri in 't jaar ons heeren duysent vyffhondert acht ende dertich. Onder stont getekent Franc van Delff, ende was besegelt met twee uythangende segelen van groene wasse. Bylaagen Lr. B.

Uit een afschrift, den dertienden September 1615, gecollationneerd en geautheniseerd, door A. van der Lyn, *Notaris te Alkmaar*, berustende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der nieuwe Kerke.

Lr. C.

Stigting van twee Kapelryen, in Willem Eggerts Kapelle, *in de nieuwe Kerke, by uitersten wille van* Jan Eggart, Heer te Purmerende, *gedagtekend den twee-en-twintigsten Augustus des jaars* 1418. Lr. C.

In den naeme des Vaders, des Soens ende des heyligen geests, Amen.

Jan Eggart, here tho Purmerende, doen cont ende te weten allen luyden, dat ick ten love ende ere Gods synre gebenedyde moeder marien; S' Jan Baptist ende Sinte Barbara ende in Saligheden mynre Sielen, myns vaders, myne ou-

Bylaagen L. C.

ouders ende myne nacomelingen hebbe gesticht, geordonneert, ende gemaeckt een ewige Capelrie staende in de Capelle getimmert op de suyd syde aen dat nieuwe fabrycke der parochie kercke van onser vrouwe voorn. binnen der Stede Amstelredamme, ende hebbe met voorsien, wel bedagt ende beraden dese Capelle gedoteert ende doteere met derthien ende een halve oude Vrancrixe schilden jaerlixe renten ter ewelycker pachte staende op een huys ende erve gelegen in der Stede Amstelredamme in de Wyntmolenstraet geheten Copperunsen hunt, gelyck die propre brief van die rente claerlyck inhout ende begrypt, behoudelycke dat die priester up dese Capelrie jaerlix sal verdienen ende hebben van de voorschr. renten twaelf Vrancrixe schilden, ende die anderhalve Vrancrixse schilden sal men besegen tot de autaer en de Capelle voorschr. jaerlixe mede tho belichten, ende tot den Ornamenten ende anders gelyck daer tho behoorende sal behoeflyck wesen ewelycken duerende. Ende des so is myn wille ende ordonnantie dat de patrone, gever ende presenterer van deser Cappelrie sal wesen de rechte leenvolger ende erfgenaem ewelycke duerende, ende die sullense elck na des anders dood begeven in der manieren en de forme gelyck hierna geschreven staet. Dat 's te verstaen, so wanneer dat de priester die dese Capellrie besit aflyvig word, ende dood is, waer by dat die Capelrie *ledig* sy, so sal die gene die de patroon of gever daer af is, wel bedagt ende beraden verkiesen enen goeden eerbaeren armen priester ofte clerck die by den eersten toecomende jaer priester worden wil ende priester word, die enen goeden naeme ende geruchte heeft, dat hy priesterlycke ende deuchdelycke levet, daer die patrone by syn siele ende conscientie selve sal duncken dat se godlixte, eerlixte ende beste aen besteet sy, dien sal hy se geven of presenteren puerlyck

lyck om Gods wille, ende in deser gifte of presentatie en sal hy niet aensien beden noch voorbeden, vriend noch mage, liefde noch hate, gifte noch gunste van iemand dan alleen God ende syn eygen conscientie, nochtans moet hyse wel synen vriend ende maag gunnen ende geven voor eenige vreemde, also verre hy onbesprekelyck ende goed van leuen sy, gelyk voorschr. staet. Voorts, so wie dese capelrie hebben sal die salse selve verdienen, wanneer hy 's niet van stade is, met drie missen ter weke ende niet min daer op te doen ende te celebreren na goeder conscientien ende na syn vermogen, ende als die misse gedaen is then grave te gaen in der Capelle voorn. ende aldaer te lesen *Miserere mei Deus* ende *de profundis* met een of twee collecten voor alle gelovige sielen die in den vagevier syn ende sonderlinge voor die sielen mynre ouderen, myns vaders, myns moeders, voor my eñ d'myn nacomelingen ende voor die genen dair dese patroonre in die jegenwoordigen tyd wesende voir wil gebeden hebben. ende die gene die dese Capelrie sal hebben, die sal hem verbinden, al sulcke settingen ende ordonnantien als hier voir ende nae staen geschreven tho houden, ende dat die nimmermeer by hun en sullen worden verminderd, vercort, noch gebroken nae syn verstande ende vermogen. Voorts so hebbe ick up de voorschreven autaer gesticht ende gedoteert een andere Capelrie die men mede verdienen sal met drie missen ter weke upten selven autaer gelyck die propre brief van dier fundatien dat claerlycken inhout ende begrypt ende hebben noch tot beyden Cappelryen voorn. gegeven ende geven een huys ende hofstede leggende en staende in de voerstrate by de voorschr. Kercke also myn neve Symon Abbe die Coster van de voorn. Kercke dat nu ter tyd bewoond om door de priesteren die deze twe Capelrien sullen hebben te bewonen ofte verhuren

Bylagen L. C.

BYLAAGEN L^r. C.

ende die renten ofte nutschap daer af gelyck te hebben ewelycken durende ende waert ſake, dat ſy daer over twiſtende ofte ſchelende worden dat ſouden ſy aen beide ſyden blyven, ende uytgaen by den patroonre voorſchr. ende die ſoude ſe dan ſcheyden als hum redelycken duncken ſoude by ſynre conſcientie. Voort ſo is myn uyterſte wille ende meyninge dat deſe prieſteren ende regeerers der voorſchr. twe Capelrien elx mit anderen overdragen ende haer meeſten ootmoet te doen, alſo dat op ſes dagen in elcke weke elckes dages een miſſe word gedaen op ten voorſchr. autaer duerende tot ewege dagen, ſieckte ende andere nootſaecke uytgenomen, behoudelyck oock der moederkercken altoos haers rechts. Ende deſe voornoemde Capelrien geve ick, ende hebbe gegeven, ende daertoe gepreſenteert puerelycken om Gods wille Here Gerred Willems Schrevels ſoon prieſter den Eerw. Vader in Gode Here Vrederyck van Blanckenhem Biſſchop t'Utrecht mynen genadegen here, ende bidde hem om Gods wille dat hy mynen vyterſten wille, meyninge ende begeerte voorn. hier in wil helpen vervullen ende deſe voorn. diſpoſitie ende ordonnantie met ſynen brieve hier deurſtekende wil confirmeeren ende veſtegen ewelycke te duren ende den voorn. here Gerred in de ſelve Capellryen met allen heuren rechten, en de toebehoren inſtitueren. In oirconde deſen brief beſegeld mit mynen Segele hier aen gehangen. Gegeven upten twe en twintichſten dag in Auguſto in 't jaer onſes heren duyſend vier honderd en achtien.

Uit eene Verzameling van egte Stukken, genaamd Memoriael van de Cappellrje van Joan en Willem Eggert, heren tot Purmerend, *beruſtende in 't Comptoir van Kerkmeeſteren der nieuwe Kerke.*

L^r. D.

L^r. D.

Vidimus *van* Schepenen van 's Graavenhaage *van eenen Brief der* Wethouderschap *van* Amsterdam, *waarby dezelve zig verbindt, om, tegen de Offerbanden in de Kapel der Heilige Stede, aan het Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage, een mark zilver 's jaars te betaalen: zynde deezen brief gedagtekend* den vierden Maart des jaars 1415.

Wy scepenen in den hage doen condt allen ende eenen yegelicken dient behoort Dat wy gehandelt gesien ende gelesen hebben eenen scepenen brieff vander stede van Aemstelredamme begrypende elf geheele regelen vuythangende bezegelt met een groen wassen zegele vander voorsz stede wesende noch heel gans gave sonder eenige correctie van raseringe daer inne gedaen zynde dat wy mercken conden luydende van woort tot woorde als hier nae volcht.

Wy Schout scepene ende rade der stede Aemstelredamme doen cond ende te wetene allen luden want die Eerbare lude deken eñ capittel vander cappellen inden hage om goids wille ons gegonnet hebben op te bueren alsulcke offerhande ende aelmissen als inder heylige stede tot Aemstelredamme geoffert ende gebrocht zullen worden eñ oic mede sulke vruchten eñ renten als comen zullen vanden lande dat daer toe behoort te hulpe totter timmeringe in der heyliger stede voorsz. ende houdinge des heyligen weges gelycken die brieven die zy ons dair of gegeven hebben inhouden ende begripen zoe hebben wy dat aengesien ende van rechter deuchden ende gunsten wegen ende in beteringe ende in meernissen van hoerre provende den heeren vanden cappittel voorsñ wedergegeven ende geloeft geven ende geloven mit desen brieve vander voorsz stede

BYLAAGEN L^r. D.

wegen een marck fyns zulvers ewelic duerende welc marc zulvers of die waerde dair voir men betalen sal alle jaire den heeren voorñ of horen vicicureit tot Aemstelredamme binnen den kersheyligen dagen commer vry buyten hoeren coste. Ende waert dat wy des nyet en deden zoe wes coste of scade dat die heeren voorsr daer by leden dien geloven wy hem up te rechten ende te beteren by horen sympelen woorden zonder enich wederseggen alle dinge zonder arch eñ liste te verstaen. In oirconde eñ in kennisse der waerheden zoe hebben wy desen brieve bezegelt mitter voorñ. Stede zegele hier aen gehangen Gegeven upten vierden dach in mairte Int jare ons heren duzent vierhondert ende vyfthien.

In oirconde der waerheyt soe hebben wy scepenen voorñ in forme van vidimus desen brief bezegelt met ons gemeen zegele hier onder aengehangen upten achtentwintichsten dach van Junio int Jair ons heeren duysent vyf hondert ende vyftich.

L^r. E.

BRIEF *van 't Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage, waarby de Overmans der S. Olofs Kapelle te Amsterdam verlof krygen om missen, sermoonen en offerhanden te laaten doen*, gedagtekend den negenden Maart des jaars 1512.

L^r. E.

WY Deken eñ Capitele van onser Liever Vrouwe Capelle Collegiate up thof inden Hage, angemerct eñ ghehoort hebbende die begheerte eñ supplicatie van Jacob Jansz van Colen, Cristoffel Jansz, Gherit albertz, ende Poma pietersz, als nu Overmans ende bewaerers van Sinte Oloefs Capelle staende in die prochie van van Sinte Nicolas Kercke binnen der Stede van Aemsterdamme, onsen Capittelen jncorporeert, angaende Missen, predicatien sermonen offerhanden ende anders haeren versoeke; Soo ist dat wy gheinclineert tot hare begheerte om gods dienst te vermeeren, ende den Vreemden Coopman ende

end heur omghesetten, tot gerive ghegont hebben, ende gonnen mits desen, dat zy Overmans ende bewaeres vander voirsz: Capelle die nu zyn ende hier naemaels sullen wesen, sullen moghen doen singhen upten Kermis dach van der versz. Capelle een Misse in de selve Capelle, ende des achternoens Vigilien mitsdaechs. Daer nae te doen singhen een Misse van Requiem mits ontfanck van offerande desen vorsz: daghen, Desghelyck dat zy Overmans ende bewaeres van versz. Capelle oec sullen moghen doen singhen een Misse in de selve Capelle mit Sermonen ende offerande te ontfanghen up elcx deeser nagheschreven dagen, Te weeten up Sinte Mauricius dach, up des heylicx Cruisdach Verheffinge, up Sinte Servaesdach, up Sinte Annen dach, up Ste. Olauus dach, Te moghen ooc doen singen Alle dingsdaghen alst gheen heylich dach en js, een Misse van Sinte Annē, Ende up des Kers avont, Kersdagh, ende Palm avondt, daer sullen moghen sitten mit horen Bussen die zy nu hebben Offerande ende Almissen ontfanghen, Ende dit nae den noene, alzo jnden daghen toebehoeren allen Kersten meynschen te comen in haer moder der heylighen kerke sonder enige dispensatie ter contrarie gegheven zoude moghen werdē by den pastoer. Maer om dat die Heren ende broeders van Jerusalem, die t heylighe graf ons Heeren Jesu Christi ghevisiteert hebben haer statie ende feeste houden upten palmdach, zo sullen die voorsz. Capelle bewaerers ende hoer nacomelinghen moghen sitten met haer voorsz. bussen om Almissen ende Offerande t ontfanghen den voorsz: gheheel palmdach ghedurende, De voorsz: Capelle bewaerers ende hoer nacomelinghen zullen ooc in de voorsz: Capelle moghen doen singen votive Missen als 't gheen Sonnedach noch heylich dach en js, als zy van den Coopluyden ende anderen daer toe versocht werden, ghevende van elck de voorsz: votive singende Misse den pastoer derdalve stuver, sullen mede alle Vrydaeghe alle heylich dagen avont, ende alle heylich da-

Bylagen L^r. E.